

4267

CULTULŪ
PĂGÂNŪ SI CRESTINŪ

DE

Dr. AT. M. MARIENESCU,
Membru alŪ Academiei Române.

TOMULŪ I.
SĚRBĂTORILE ȘI DATINELE ROMANE VECHIE.

Edițiunea Academiei Române.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMĀNE, (LABORATORI ROMĀNI)
No. 26, STRADA ACADEMIEI, No. 26.
1884.

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 25810 Sublt
Inventar 422014

B.C.U. Bucuresti

C422014

PREFAȚIUNE.

Cunoscința de sine conduce pe individū la perfecțiune și independință.

Unū poporū, carele se cunósce pe sine după istoria sa, religiunea sa și datinele sale, e capabilū de o cultură națională, și prin acésta își face viitorū mai bunū.

Unii scriitorī străini ne-aū denegatū continuitatea naționalității romane de la coloniile lui Traianū în Dacia, și existența noastră neîntreruptă în patria noastră veche. Alți învățați străini ne-aū atacatū naționalitatea chiar și în datinele populare, adecă în cultulū familiarū, impunēndu-ne deitățī străine și cultū primitū de la alte popóre.

Aceștia din urmă ne-aū atacatū mai tare romanitatea. Unū poporū își pôte perde limba națională prin amalgamisare, dar cultulū familiarū, susținutū prin felurite datine strămoșesci, nu-lū perde, saū numai în parte mică, și acélū cultū remâne unica legătură de mii de ani între strămoși și nepoți.

Aceste sunt motivele ce m'aū îndemnatū ca să culegū datinele și credințele populare ale cultulū familiarū alū

Românilor, și prin acésta să contribuescú la cunoșcința de sine a lor, și să apărú romanitatea și pe acestú teren, căci aci se póte cunoșce mai bine originea poporului, vieța lui, și tóte ideile și secretele lui.

Acestú terenú până acum a fostú necultivatú de învățații noștri. Sunt mulți ani de când mă ocupú cu culegerea și studiarea datinelorú române de ađi, și am lucratú opulú. Datinele însă aú prețulú lorú destinsú românescú dacă sunt studiate și esplicate după originea și elementele lorú.

În acestú studiú am ajunsú la acelú rezultatú, că trebuia să premérgă cunoșcința sêrbătorilorú și datinelorú romane vechie, și alorú religiunii creștine, pentru că numai prin ajutorulú acestora se póte demonstra ce e elementú curatú romanú vechiú, ce e curatú creștinú, — și în unele datine, ce elementú romanú vechiú — fără de canalulú religiunii — s'a încreștinatú, și ce elementú creștinú s'a împăganitú?

În acestú studiú am ajunsú și la acea convingere, că nu e destulú și nu e practicabilú, ca să începú de a dreptulú cu «sêrbătorile și datinele române de ađi,» și fiă ce materiă să o esplicú numai de locú, pentrucă astú-felú așú cita numai frânturi din mitologia romană vechie și din religiunea creștină, fără ca cetitorulú să aibă ideí curate despre sistemele acestorú culturí, și fără ca să fie deplinú orientatú în legătura celorú vechie cu a celorú de ađi. Pentru acésta, în interesulú sciinței și a literaturéi române, am lucratú încă dóuê opere, cari să premérgă sêrbătorilorú și datinelorú române de ađi, și cari sunt menite de a forma tomulú I-iú și alú II-lea.

TOMULŪ I-iū.

Sĕrbătorile și datinele romane vechie.

Mitologia romană vechie am organizat'o într'o sistemă nouă, după carea nu se află opū nici în literaturile străine. Am primitū sistema calendarie de a merge đ̃i după đ̃i cu sĕrbătorile, datinele și cultulū familiarū, precum și cu cultulū publicū.

Idea originală adevĕrū, e în «Fastorum Libri» ai lui Ovidiū, dar acesta are numai șese cărți, pe șese luni ale anului. Eū nu numai am îndeplinitū acele șese, mai am făcutū încă șese, pentru lunele rĕmase.

Tomulū primū stă din părțile următore:

1. Sĕrbătorile stativē carī s'aū ținutū în lună și đ̃i hotărîtă.
2. Sĕrbătorile conceptivē saū mutătore, carī s'aū ținutū în lună hotărîtă, însă đ̃iua lorū s'a prevestitū la începutulū lunei, ori s'a ținut la ocasiuni.
3. Ludi (jocurile) publici, asemenea cu đ̃ile hotărîte în lună, ori la ocasiuni.
4. Datinele la nascere, nuntă, și la morți.
5. Noțiuni despre mitologia dacică și romană vechie în Dacia, din cei primī secolī păgâni.

TOMULŪ alū II-lea.

Sĕrbătorile creștine veche și de ađi cu cultulū și datinele lorū.

Premițĕndū istoria epocē începutulū religiunii creștine și sistema calendarie la creștini, opulū e lucratū după sistema tomulū primū. Fie care sĕrbătore e pertractată isto-

rice, și ast-felū se demonstră a fi de origine romană vechie, orī ebraică, orī din altū cultū orientalū, orī curatū creștină.

În cultulū și alte datine creștine, s'aū luatū în considerațiune și diferențele ce există în cultulū și datinele bisericei romano-catolice și reformante anume la unele popóre.

TOMULŪ alū III-lea

Sărbătorile române păgâne de ađi cu cultulū și datinele lorū.

Aceste sunt asemenea organizate în sistema calendariă păgână a poporului, carea mai în tóte se nimeresce cu calindariulū tomulū primū.

În esplicarea lorū se face provocare la materiile din tomurile premise, și ast-felū demonstrare chiar pentru originea lorū.

Ici coela trecū — precum aflū de lipsa — și la datinele de asemenea natură a altorū popóre, anume : slavone și germane, etc., pentru de a arēta diferențele, și ast-feliū de a demustra romanitatea cultulū familiarū românescū.

Nime altulū, până când scriū aceste, nu a ajunsū de a cunosce așa de afundū secretele vieții poporului nostru. Nimicū alta póte fi o fântână mai bună pentru naționalizarea literaturēi nóstre de câtū tomulū acesta și celū următorū.

TOMULŪ alū IV-lea

Elemente de mitologia daco-romană.

Acestū opū e de sine stătătorū, dar are legătura sa deosebī cu tomulū alū III-lea, în câtū totū aceleași ființe și

elemente mitologice s'au pertractatū din altū punctū 'de vedere.

Isvórele sunt încă : basmele (povestile), tradițiunile, poeziile, farmecele, descântecele și superstițiunile poporale române.

Aceste patru tomuri foméză unū materialū de 80—90 de cóle tipărite.

Dacă când-va s'au pututū asemena atari cărți cu așa numitele cărți sibilice pentru poporul românū, atunci sunt aceste, în specie cele douăe din urmă.

Nu cumva și aceste sunt destinate ca să ajungă sórta celorū sibilice ?

Dr. At. M. Marienescu.

Oravița 1874.

DATINELE ROMANE

VECHIE

SERBĂTORILE
ȘI
DATINELE ROMANE
VECHIE.

INDICE

	Pag.
Prefațiune	ii
Călimdariulū romanū vechiū	1
Sumariulū sērbătorilorū și ludilorū.	26

PARTEA I SĚRBĂTORILE STATIVE.

1. In Ianuariū	38
2. In Februariū	58
3. In Martiū.	81
4. In Aprile.	113
5. In Maiū	135
6. In Iuniū	153
7. In Iuliū	169
8. In Augustū	183
9. In Septembre	203
10. In Octombre.	211
11. In Novembre	224
12. In Decembre	227

PARTEA II

Sērbătorile mutătore.	257
-------------------------------	-----

PARTEA III

Ludiū în genere și în specie	282
--	-----

PARTEA IV

1. Datinele la nascere	305
2. Datinele la nuntă.	314
3. Datinele la morți.	335

A D A U S Ū

Noțiuni despre mitologia dacică, și romană vechie în Dacia	349
--	-----

I.

CALENDARIULŢ ROMANŢ VECHIŢ

PRESTE TOTŢ, ŢI IN CULTŢ.

I. ANULU.

Calendaritul romanŢ vechilŢ pŢrtă caracterulŢ religilŢii de statŢ, carea in decursulŢ seculilorŢ dintr'unŢ inceputŢ simplu s'a desvelitŢ intr'o sistemă măiestrită.

In diferite timpuriŢ au fostŢ aniŢ diferitŢ, Ţi au trecutŢ seculiŢ până s'a aşedatŢ mărimea Ţi împărŢirea anuluiŢ.

1. AnulŢ inainte de Numa PompiliŢ.

Intru inceputŢ a fostŢ anŢ de lună (Luna) Ţi a fostŢ compusŢ numai din 10 luni (menses) cu numele : Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis, Sextilis, September, Octomber Ţi December. December luna a 10-ea Ţi cea din urmă arêtă mărimea anuluiŢ. AnulŢ acesta numără numai 304 de zile, Ţi nu a corespunsŢ nici întŢrcerilŢ lunelŢ, nici a sŢreilŢ (1).

(1) Ovidiu, Fastorum Libri III, v. 120. Mensibus egerunt lustra minoria decem Annus erat decimum cum luna receperat orbem etc. Populăre Astronomie Mădler, Berlin, p. 518.

2. Anulă lui Numa Pompiliă.

Numa, ală doilea rege ală romaniloră, parte a reformată instituțiunile vechie, parte a introdusă nouă, — și fiindă-că calendariulă era în strinsă legătură cu religiunea, a reorganizată și calendariulă.

Numa a lărgită anulă de mai nainte, adăugendă lunele Ianuariū și Februariū, ca luni de încheierea anulă, adecă remănendă Martiū ântăia lună a anulă (2).

Anulă lui Numa a fostă ană de lună, cu 12 luni, adecă de câte ori era luna nouă peste ană, și pentru acăsta avea numai 355 de zile.

3. Anulă decemviriloră.

Decemvirii la an. 450 ant. Cr. făcură propozițiune de lege pentru regularea anulă, pentru că în urmarea intercalării, prin care anulă de lună să se aducă în consonanță cu celă de sôre, s'a făcută confusiune, — și s'a otărită ca Ianuariū să fiă ântăia lună.

La anulă 153 ant. Cr. (601 a R.) calendele Ianuarie s'au pusă din partea statulă, de locă după ziua cea mai scurtă (21 Dec.) ca și începutulă anulă (3) adecă anulă nouă, — dar ziua cea mai scurtă se credea în 24 Decembrie.

4. Anulă lui Iuliă Cesare.

Neordinea ce a intrată în calendariū, a silită pe Iuliă Cesare ca să se îngrijescă de regularea calendariulă.

Iuliă Cesare la an. 47 ant. Cr. era Pontifice Macsimă, și a treia oră consule, și elă a cerută sfată de la Sosigenes, ună matematică

(2) Ovidiu F. L. I 43. Martis erat primus mensis, Venerisque (Aprilis) secundus. II, 49. Qui sequitur Ianum (adecă Febr.) veteris fuit ultimus anni tu quoque sacrorum Termine, finis eras. Aci se înțelege serbătorea Terminalia din Februariū.

(3) Preller R. M. p.159. Die Kalenden, nachdem kürzesten Tage vom staatswegen Neujahrsanfang geworden waren. G. N. Schuller, Kolinda p. 4. Und ist bekannte Tatsache dass in alter Zeit das Neujahr auf den 25 Dec. fiel.

renumitū din Egiptū, și acesta a datū sfatulū, ca cursulū lunei să nu se iee în considerațiune ci numai alū sōrelui, și a pusū 365 de zile, 6 ore și câte-va minute pe anū.

La an. 708 a R. (45 ant. Cr.) s'a începutū regularea cu aceea, că afară de luna Mercedoniū, luna îndatinată de intercalare cu 23 de zile, ce se intercală în Februariū după serbătōrea Terminalia, s'a mai adausū, adecă s'au intercalatū încă 2 luni de 67 de zile între Noembre și Decembre, așa în câtū anulū acesta era de 445 de zile, sau 15 luni, și pentru acēsta anulū 708 se numesce alū confusiuni-lorū, — dar după acēstā regulare, anulū s'a adusū în consonanță cu sistema solarā.

La an. 709 a R. (44 ant. Cr.) s'a începutū calendariulū organizatū de Iuliū Cesare, și anume cu 365 de zile, câte-va ore și minute, întocmai cum e și ađi, — și alū patrulea anū să fiā cu 366 de zile, adecă cu o zi intercalată în Februariū (4).

Totū de odatā s'a decisū, ca începutulū anulū reformatū să se punā pe luna nouā după solstițiulū de iarnā (21 Dec.) și așa s'a pusū pe 1 Ianuariū de ađi, adecă cu 6 zile mai îndērēptū de cum era anulū nou sēu «Calendele Ianuarie» la decemviri. Din 6 zile, cinci se diceau a fi fostū ascunse în timpulū când Jupiterū prunculū a fostū ascunsū. În acele era întunerecū, și a 6-a zi, la aflarea lui, s'a făcutū luminā. Tradițiunea spune : Rhea a nāscutū lui Saturnū mai mulți prunci, și fiindū-cā lui Saturnū i s'a profetițū, că unū pruncū ilū va detrona, Saturnū și-a înghițitū pruncii. Când s'a nāscutū Jupiterū, atunci Rhea l'a ascunsū în peștera de la muntele Ida, érā lui Saturnū i s'a datū să înghițā o pétrā în loculū lui Jupiter. În cinci zile a fostū Jupiter ascunsū, și pentru acēsta și zilele aū fostū ascunse cu elū,—a 6-a zi a fostū aflatū, și de la ascunderea acēsta se numesce Jupiter Latialis. Acēsta e legenda elenā, dar după cea romanā a fostū ascunsū în Latiu (lalco = ascundo) (5).

(4) Mädler Pop. Astr. p. 518. E. Kluszmann in Ovidiu. Stuttgart p. IX.

(5) Dict. Etim. F. Nork. Preller Gr. Myth. I 102.

II. LUNA.

1. Impărțirea în zile.

Anul înainte de Numa a fost împărțit în 10 luni, dar de câte zile a fost luna, nu se știe.

În anul lui Numa erau 12 luni, cu 355 de zile, și din acele luni, 7 cu câte 29 de zile, erau 4 cu câte 31 de zile și anume Martiu, Maiu, Iuliu și Octombrie. Februarie a rămas cu 28 de zile. Fiindcă în acest mod nu eșea socotela timpului anului, din când în când se mai adăuga și a 13-a lună, numită Mercedoniū, și peste totu luna de intercalare, și se intercala în Februarie după Terminalia, înainte celor 5 zile din urmă (6).

Numa la această împărțire a zilelor în luni, a avut acel scop religios, ca în totu luna să fie număr fără de părechie, adică 29 și 31 pentru că sunt plăcute zeilor, și numai luna lui Februarie, închinată Manilor, să fie cu părechie (7).

Iuliu Cesare a adăugat lui Ianuarie, Sextile și Decembrie câte două zile, lui Aprilie, Iunie, Septembrie și Noiembrie câte o zi (câtă 29 de zile), erau Martiu, Maiu, Quintile și Octombrie rămăseră cu câte 31 de zile, și Februarie cu 28 de zile (8).

2. Numele lunelor.

Lunile la Romanii cei vechi până la Iuliu Cesare s'au numit: Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December.

În epoca culturii împăraților s'au făcut schimbări în numiri, pentru că unora li s'a închinat, sântitu luni întregi, ca și unor deități.

(6) Varro L. L. VI, 13. Plutarch in Numa C. 18. Macrobiu sat. I, 13.

(7) Pliniu H. N. XXVIII 5. Plut. in Numa C. 14 Hartung I, 150.

(8) E. Klussmann p. X. Hartung I, 151.

Lui Iuliū Cesare i s'a propusū ca luna Quintilis, lui Augustū, ca luna Sextilis să se numescă după numele lorū, și de aci e Iuliū și Augustū (9). Sub Tiberiū au venitū lingușitorii ca September să se numescă Tiberiū și Octoberū, Liviū, dar nu s'a primitū (10). Sub Nerone lunele Aprilie, Maiū și Iuniū, unū timpū lungū s'aū numitū Neroniū, Claudiū și Germanicū (11). Sub Domițianū, September s'a numitū Germanicū, érá October, Domițianū (12). Lui Antoninū Piu i s'a oferitū, ca September și Octomber să se numescă Antoninianū și Faustinianū, însă nu a primitū, dar Comodū și-a pusū una după numele sēu, și tuturorū lunelorū a datū numiri noue (13). Sub Tacitū, luna September a căpētatū numele Tacitū (14).

3. Altă împărțire a lunei.

Afară de împărțirea lunei în zile, a fostū și altă împărțire.

În totă luna s'aū alesū douē zile sante, cea d'ântēia, adecă *Calendae*, și cea din mijlocū, adecă *Idus*, și astū-felū luna a fostū împărțită în douē. Partea primă, adecă de la *Calendae* până la *Idus*, a fostū prin *Nonae* încă odată subîmpărțită. Pe lângă acēsta, luna, și anume anulū, a fostū împărțitū încă prin *Nundinae*, în câtū pe anū cădeau 50 de *Nundinae* și câte-va zile.

A. *Calendae*.

Calendae (15) se numia ziua d'ântēiū a fie-cărei luni de peste anū. De la *Calendae* nu se numēra înainte ca și ați către 2, 3, 4, etc.,

(9) Macrobiu Sat. I, 12, 34, 35.

(10) Sueton 26.

(11) Tacitū Anal. XV. 74, XVI, 12.

(12) Sueton 13. Plutarchū Numa 19.

(13) Capitolinu în Antoninu Piu 10. Dio Cassiu LXXII 15.

(14) Vopiscu 13. Preller 783.

(15) Din *Calendae* se deduce cuvēntulū *Calendarū*; érá *Calendae* se derivă din verbulū *calo-as-are* ce însemnă a chiāma, a anuncia, publica. Fiindū-că *calo* e de prima conjugățione arū trebui să fiă *Calandae* și nu *Calendae*. *Calendae* e unū ad-

ci îndărătū către capētulū lunei trecute, și mergeaū cu numerulū calendelorū până la Idus alū lunei trecute, p. e. Calendae Ianuariae = 1-iū Ian. Pridie Calendae Ianuarii = 31 Dec. III-a Cal. Ian. = 30 Dec. și așa îndărătū până la IXX-a cal. Ian. = 14 Dec. In 13 Dec. era Idus; — în urmare din 14 Dec. până în 2 Ianuariū tôte zilele suntū calendele lui Ianuariū. In lunele cu Idus în 15-le calendele lunei viitoare se începeaū din 16-le a lunei presinte (16).

B. Nonae.

Nonae (17) se numia a 5-a sau a 7-a zi a fie-cărei luni, și totūd'a-una era a 9-a zi de la Idus numărându îndărătū. De la Idus, din alū 15-le a lunei Nonae cădeaū pe a 7-a zi, de la Idus din alū 13-a zi, cădeaū pe a 15-a zi a lunei.

De la Nonae se număra îndărătū către calende, și astū-felū nonele aveaū 4 sau 6 zile, adecă precum cădea de la Idus pe a 5-a sau a 7-a zi, p. e. fiindū-că în Ianuariū Idus cădea pe 13 Ianuariū, nonele cadū pe 5 Ian.; așa dară Nonae Ianuarii = 5 Ian. ante nonae Ian. = 4 Ian. III-a și IV-a (dies) nonae Ian. = 3 și 2 Ianuariū.

C. Idus.

Diua mijlociă și sântă a lunei se numia Idus (18).

jectivū în locū de substantivū, și se subînțelege «dies» = zile. De asemenea formațiune suntū și: merendae, proebendae etc. Grecii nu aū avutū Calendae, de aci «ad graecas calendas» adecă nici când. Prea de multe ori se scrie cu K și nu cu C.

(16) Preller R. Myth. p. 140. Hartung I. 150. Combinându acuma zilele anului lui Numa cu alū lui Iuliū Cesare. în acesta s'aū înmulțitū calendele cu câte 1, 2, zile.

(17) Nonae din nonus a um, adecă a 9-a zi pentru că de la Idus până la Nonae suntū 9 zile.

(18) Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies *Itis* vocatur. sumptum est. *Item* autem illi interpretantur Iovis fiduciam. Macrobiu Sat. I 15. Idus dies qui dividit mensem. Iduare enim etrusca lingua dividere est, unde vidua. Macrobiu I c. 16. Idus ab eo, quod Tuscii Itus, vel potius quod Sabini Idus dicunt. Varro 1. 1. VI 28. Se vede că cuvântulū e italianū, și Itus identicū cu Idus. Filologū nouū află etimologia din «*Induobus*». Keller Die Jahrbücher für Philologie T. 87. 767. Preller p. 140.

Idus cade în Martiu, Maiu, Iuliu și Octombree pe a 15-a și a lunei, érá în cele-l-alte luni pe a 13-a și.

De la Idus érá se numérá îndérátu către calende, și anume către None, și are 9 zile, de la Idus din a 13-a și a lunei, idulú alú VIII-lea și celú din urmă cade pe a 6-a a lunei, de la idus din a 15-a și a lunei idulú alú VIII-lea și celú din urmă cade pe a 8-a a lunei, p. e. Idus Ianuarii = 13 Ian. Ante idum Ianuarii = 12 Ian. Alú III-lea, IV-lea, V-lea, VI-lea, VII-lea, VIII-lea idu a lui Ianuariu, e 11, 10, 9, 8, 7, 6 Ianuariu.

Idulú prin reformarea calendariului nu a suferitú schimbare; așa sub Numa precum sub Iuliú Cesare a rămasú totú a 13-a sau a 15-a și a lunei. Schimbarea a atinsú numai numărulú zilelorú ce urméză de la Idus, nu îndérátu către nonele lunei sale, ci înainte către calendele lunei viitoare, căci, până ce după calendariulú lui Numa éráu totú-d'a-una 17 zile de calende, după alú lui Iuliú Cesare, zilele calendelorú s'aú înmultitú cu 18 și 19, din causă că cătră cele 29 de zile a lunelorú lui Numa s'aú adausú la fiă-care lună încă una sau doué zile (19).

D. Nundinae.

Nundinae (20) era numirea pentru unú restimpú de 9 zile, și nu numai luna, ci și anulú era împărțitú prin nundine.

(19) Pentru acésta la unele serbătorí, și alte date e dubietate, unde se dice că a fostú ceva în ultima calendă, pentru că ultima calendă sub Numa a fostú a 17-a, sub Iuliú Cesare și mai târziú a fostú a 18-a, 19-a și de la calendele lunei ce urméză, îndérátu numărândú; sau în câtú nu a fostú dubietate, atunci serbătorea — după reformă — a trecutú din a 17-a în a 19-a și, ce în decursulú opului, și p. e. la Saturnalia din Decembre se va putea observa. E. Klussmann : Des P. Ovidiu N. Fest kalender p. IX. Hartung I 150.

(20) *Nundinae* din novem dies = nouă zile. *Nundinae* mai târziú s'a numitú și tégulú, bálciulú, unde se vinde și cumpără. Prin nundine s'a despărțitú o sêptă-mână de alta, ca și ađi prin Duminecă. Dea *Nundina* s'a veneratú a 9-a și după nascerea feciorului, când i se dedea numele și se privia de cive. *Nundina* e și ziua număruluiú sântú, 9. Preller p. 579.

În timpurile mai vechie romane, când civii mai avuți și patricii locuiau la țară, opt zile se ocupa de lucru și a 9-a zi veniau la cetate, sau să se odihnescă sau la târgu să cumpere cele de lipsă peste săptămână (21).

Nundinele ca un restimp de 9 zile, în Roma și în Italia au fost foarte vechie, și Nundinele, — ce sunt săptămâni de 9 zile, — s'au susținut oficial în lumea romană până către capătul secolului al doilea (22).

Nundinele — după alungarea regilor — întru suveranitatea regelui bun Serviu Tulliu, (cam de la 245 an. R.) au început a se ține ca și serbătoare, și mai târziu (de la 566 an. R. 287 ant. Cr.) au fost zile și de comitii, și de cause publice (23).

La început nundinele prime ale fiecărei luni cădeau pe none, adică pe a 5-a sau a 7-a zi, era după alungarea regilor s'au strămutat, pentru că căderea lor pe none se credea de nenorocă (24).

Dilele de la o nundină până la alta în Calendariu se însemna cu opt litere mari, anume : A, B, C, D, E, F, G și H. Nundinele nu se însemna în tot anul cu aceleași litere, ci în tot anul viitoru propășia cu trei litere înainte, și litera, pe care a căzut întâia nundină a anului, arătă zilele de nundine de peste tot anul.

Nundinele nu puteau cădea pe 1 Ianuariu sau pe litera A, pentru că atunci era pre semn rău, și dacă se întâmpla așa ceva, atunci intra 31 Dec. și 1 Ianuariu, se băga o zi (25).

III. DILELE.

Romanii vechi numărau o zi, de la mezul nopții până la me-

(21) Anali del instituto 1859, p. 117. Preller 183.

(22) Dionisiu II, 18. Merkel Ovidii Fast. p. XXXI.

(23) Macrobiu Sat. 1, 16, 28. Mommsen Rom. Chron a 2-a edit. p. 280. Nundinele erau zile nefaste și la an. 288 ant. Cr. legea Hortensia le-a făcut *fasti dies*. E. Klussmann p. XII.

(24) Varro LLVI 28. Dio Cassiu XL 47.

(25) C. Klussmann p. XII.

zului nopții, și încă nu erau în stare de a otări ziua și noaptea după astronomia, ci după privirea la cer.

Poporul împărția ziua în mezul nopții, strigarea cocoșului, doarele și amézi. La început se foloseau de orologiul de apă, și numai la an. 164 ant. Cr. din Sicilia s'a adus la Roma unu orologiul de sóre.

Mai târziu s'a împărțit ziua după ore, și, de și ziua civilă s'a pus cu 24 de ore, ziua naturală a servit de basă, așa în cât lungimea zilei și a nopții, diferă după cum sórele a răsărit și apus mai curând sau mai târziu. La răsărirea sórelui se începea ora antetia a zilei, și la apunere era cea din urmă; pentru acesta, vara erau mai multe ore în zi, éra iarna mai puține.

În secolul al VIII-lea al Romei, timpul acesta al zilei și al nopții schimbătoare s'a împărțit în 12 părți egale, așa în cât orele de zi și de noapte numai la ecuinopții s'au nimerit, éra în alte timpuri au diferit (26).

Dacă cine-va după prescrierea religioasă nu avea dreptul ca să rămână peste o zi întrégă afară din cetate, pleca la mezul nopții, și se înturna înainte de mezul nopții. Dacă unu magistrat trebuia ca totu în acea zi să auspiciere și să împlinescă ceva, eșia la mezul nopții ca să observe semnele (27).

Dilele se împărțiau 1) în dies festi, 2) dies profesti, 3) dies nefasti, 4) dies intercesi sau endotercisi.

I. Dies festi.

Dies (zilele) festi sunt ale zeilor, și sunt destinate pentru fapte în onórea sau în numele zeilor, anume pentru sacrificii, ospete de sacrificii, ludi publici, serviciu divin și încetare de la lucru.

Dies festi când sunt cu serviciu divin și încetare de la lucru,

(26) E. Klussman p. I. Dr. I. H. Mädler Populare Astronomie p. 518. Hartung, I, 152.

(27) Macrobiu Sat. I, 15. Varro L. L. VI, 27. Preller p. 144.

adecă suntū ðile de odihnă, se numescū și *feriae*, ce însemneză serbători (28), și suntū publice sau private.

A. Sărbătorile publice.

a) *Feriae stativae*, sau serbători statorite, immobile, cari în fiă-care anū cădeaū totū pe acea ði, p. e. Vota totū în 13 Ianuariū, și aceste serbători tôte erau băgate în Calendariū.

b) *Feriae conceptivae*, sau serbători mutătoare, cari se țineaū în fiă-care anū, însă ðiua trebuia să se determine înainte prin preoți sau magistrați, p. e. Paganalia (29).

c) *Feriae imperativae*, ca și serbători estraordinare, cari nu se țineaū în totū anulū, ci se ordinaū din ocașiuni anumite, p. e. după atare victoriă sau în timpū de ciună.

De ferii se țineaū încă calendele adecă ðiua antēia din tōtă luna (afară de 1 Ianuariū) în onórea Junonei, — apoi se țineaū tôte idurile în onórea lui Ioue, — érá mundinele înainte de legea Hortensia erau ferii numai pentru patricii. Nonele nu suntū serbători.

B. Sărbătorile private.

Feriele private suntū serbători numai pentru aceia cari le ținu, p. e. când cine-va serbézá ðiua numelui, sau face sacrificiū, sau arétă onórea pentru unū mortū alū său (30).

2. Dies profesti.

Dies profesti erau ðile destinate pentru afacerile private și publice

(28) Paul Diac. p. 65. Macrobiu Sat. I 16. Sacra celebritas est, vel cum sacrificia diis offeruntur, vel cum dies divinis epulationibus celebratur vel cum ludi in honorem aguntur deorum, vel cum feriae observantur.

(29) Macrobiu totū acolo «Conceptivae sunt quae quotannis a magistratibus vel sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos vel etiam incertos sunt sunt feriae latinae, Paganalia, Compitalia.» Preller p. 144.

(30) Festu p. 211. Hartung I, 153.

ale cetățenilor, adică erau zile de lucru. Dies profesti în înțelesul larg sunt totu de odată și dies fasti (zile bune, favorabile).

Profesti se împart :

a) În *fasti*, (în înțelesul strîns) cari sunt zile de judecată (31).

Dies fasti pe la capătul republicei erau 40. În zilele aceste, pretorele în afaceri de dreptul privat, își exercita puterea sa de oficiu judecătoresc prin vorbele «do, dico, abdico» primia acțiunii (pire civile) judecătoresce, da sau lua proprietatea, preste totu, aducea decisiuni valide (lege agere).

Până la legea Clodia despre auspicii (58 ant. Cr.) dies fasti nu se puteau preface în comitiales; dar de atunci și în dies fasti s'au ținut comiții (adunări de popor), însă nu și senatu.

Iuliu Cesare a decisu, ca toate acele zile ce s'au adausu la calendaru prin reforma lui, să fiă fasti. Augustu din acele zile a făcutu numai două zile fasti, éra cele-l-alte 7 le-a pusu de zile comitiales.

Dies fasti se însemna în calendaru cu litera F.

b) În dies comitiales, adică zile în cari se putea chiama poporul la adunare și la afacere publică; și acestea sunt de însemnătate mai mare de câtu sunt dies fasti, pentru că poporul avea să decidă asupra unei cauze politice, —aci își exercita dreptul publicu (32).

Dies comitiales se însemna în calendaru cu litera C.

Dacă comițiile (adunările publice) nu se publica anume pe acea zi, atunci în acea zi se puteau ținea și judecări și senatu.

Zile comițiale la capătul republicei erau 190; dar în timpul împăraților, cari au restrînsu dreptul poporului la cauze publice, și nu-lu lăsa să se adune adese-ori, aceste zile se împuținară (33).

3. Dies nefasti.

Dies nefasti erau — în înțelesul larg — zilele contrarii cu dies festi

(31) Ovidiu F. L. I. 52. Verbaque honoratus libera praetor habet.

(32) Ovidiu F. L. I. 53. Est quoque, quo populum ius est includere saeptis etc.

(33) E. Klusmann p. XIII.

și profesti; la începutul dies nefasti erau contrariul numai de la fasti, dar mai târziu s'a lățit înțelesul lor.

În zilele nefasti — în înțelesul strâns — nu s'a ținut nici judecată, nici adunări publice, pentru că poporul era ocupat cu economia sa.

Înțelesul zilelor nefasti s'a lățit prin aceea, că li s'a adăus încă *dies religiosi*, și *atri*.

Dies religiosi sunt în genere zilele, cari din respectul religios au fost scrupuloase, adică de presemne rele, proprie cari au fost pentru deitările de desubt, p. e. Feralia, serbătoare pentru cei repausați (34).

Dies atri mai ales sunt zilele de nenorocire, în cari Roma a suferit vre-odată nenorocire și a espiat că deii și-au întors fața de către ea, p. e. ziua de pierderea luptei la Allia, de aci, dies aliensis (35).

Dies atri (negre) s'a numit și vitiosi; așa deosebii vitiosi acele zile, când auspiciile făcute pentru vre-o întreprindere mai mare erau nefavorabile.

Afară de acestea, dies nefasti au fost încă 36 de dies postriduani, adică toate zilele ce urmau de loc după Calende, None și Iduri, și se însemna în calendarul cu litera N (nefastu) (36).

În aceste zile n'a fost iertat ca să conchiame armata, să se porțe lupte, să se adune comițiile și senatulul, și să se țină judecată.

Augustul în calendarul său a imputinat zilele nefasti, deosebii atri, de cari nu s'a ținut vre-o ceremonie sau datină vechiă, precum și acele zile postriduane, cari numai pentru aceea au fost nefasti, pentru că au urmat după Calende, None, și Iduri (37).

(34) Ovidiu II, 533 etc.

(35) Ovidiu I, 59 Proximus ater erit, omen ab eventu est, illis nam Roma diebus damna sub abverso Marte tristia tulit. Veđi încă VI, 763. Plut. Quest. R. C. 25 Varro L. L. VI, 29. Liviu VI, 1.

(36) Preller R. M. p. 143 aceste zile încă le numără între atri. Macrobiu Sat. I. 21 Mommsen p. 373.

(37) E. Klussmann p. XV.

4. Dies intereisi sau endotereisi.

Precum dies festi în privința sacrală au fost pentru dei, și dies profesti pentru oameni; dies endotereisi sau intereisi (întrerupte, sparte) erau comune deilor și oamenilor, și erau zile de jumătate de serbătoare.

În aceste zile se aducea sacrificiul, însă timpul până la sacrificiul și după sacrificiul de zi, era pentru afacerile omenesci.

Dacă dimineața se sacrifică, acesta era a deilor, — însă după sacrificiul a oamenilor, și astăzi era fastu. Aceste zile se însemna în calendarul cu N. P. (nefastus prior sau principio), și de aceste zile erau 24 Martiu, 24 Maiu însemnându-se în calendarul Q. R. C. F. (Quando Rex comitiavit Fas.) și 24 Iuniu (Quando stercus delatus fas.).

Dacă ziua era întreruptă, și anume dimineața și seara pentru sacrificiul deilor, atunci mijlocul era pentru afacerile oamenilor, p. e. dimineața se tăia vita și seara se puneau părțile din ea pe altarul deității. Aceste zile se însemna în calendarul cu E. N. adică endotereisi.

IV. ADMINISTRAREA CALENDARULUI.

Despre toate acestea, adică despre anul, luna și zilele s'au purtat anale, numite «fasti calendares», adică calendarul în sensul strâns, ce de origine a fost un obiect al cultului divin, o parte a religiei, pentru că la Romani așa sacrificiile și serbătorile, precum alte acte religioase au fost puse pe zile anumite, și însemnate în calendarul.

Administrarea calendarului a fost dată sub îngrijirea pontificilor, adică a preoților.

Pontificii publica calendele, adică lunele nouă și sărbătorile, și se îngrijea de zilele pentru viața publică și privată, adică cari zile sunt pentru comiții și judecată, și cari pentru negoț și lucru, apoi se îngrijea de împărțirea zilelor în luni, și de intercalare. Mai toate lu-

crările de agricultură, semănătură, secerişul şi culesul erau iniţiate de preoţi, adecă ei le începea, deschidându-le prin deosebite datine religioase, şi prin aceste au căpătat mare influinţă asupra poporului.

Pontificii au însărcinat pe «Pontifex minor» ca să bage bine sémă, când e luna nouă, şi despre aparinţa ei să încunoscinteze pe Rex sacrificulus» (regele sacrificator) sau «Rex sacrorum» ca cu regina la olaltă să aducă sacrificiul prescris pentru Iuno, apoi pontifex minor în zilele de calende, adecă în întâia a lunii chiamă poporul la capitoliu, şi aci de pre *curia calabra*, publica câte zile sunt de la calende până la none, adecă 5, sau 7, pentru că după aceste se determină când e Idul, adecă în 13, sau 15, şi câtă e lungimea lunii. Publicarea o făcea după formula acésta : Dies te quinque calo Iuno covella! sêu «Dies te Septem calo Iuno covella»(38) așa după cum era lunele de 29, sêu 31 zile.

La None se chiamă din nou poporul în capitoliu, şi aci Rex sacrorum spunea ce felu de sərbători cadu în acea lună, ce zile sunt de lucru, şi ce să se lucreze, şi apoi făcea sacrificiul.

Pontificii erau aleşi din patricii (nobili boeri) şi ei folosiră prerogativa întru regularea calendariului, numai în interesul clasei lor, şi în contra plebeilor (clasa mai de josu, poporală) şi pentru acésta calendariul 'lu regulau mai multu după principiile politice, de câtu astronomice.

Administraţiunea calendariului era incurcată şi grea, mai alesu din punctul intercalărilor, şi pentru acésta a fostu ușor de a putea abusa de calendariu. Pontificii dându adeseori mâna cu consuli, sau

(38) Cinci zile (sau şapte zile) 'ŭ strigă ŭe Iuno covella. Se adreséză către Iuno, pentru că tóte calendele 'i suntu sacre afară de Ianuarie. Covella se deduce după Festu p. 31, din cohum, apoi covum, ce înséamnă bolta, *coviatura cerului* : Cohum poetae coelum dixent a chao, ex quo putabant coelum esse formatum.

La Varro L.L. V. 135. cavum—golu e identicu cu covum, la Paulu Diac. covum înséamnă ceru. Hartung I. 63, Iuno covella e dară Iuno cerescă.

fiind de partida contrară, făcea anul mai lung sau mai scurt, așa după cum le plăcea de consuli, sau 'i ura.

La anu 300, ant. Cr. s'a adus legea Ogulina, că și plebei să fiă aleși de pontifici. O reacțiune politică a intrat în Roma în contra pontificilor, de loc cu plebea, cetățenii noi, organizați pe principiele politice au început luptă în contra elementului patriciu (39). La anu 304 decemvirii făcură propunerea către popor pentru regularea anului prin renoirea calendariului prin decemviri, prerogativele cele mai însemnate ale patricilor, și purcese din regularea calendarului, acuma se scurtară. (40)

Calendariul în esența sa se ținea secret din naintea poporului, și acesta era ceva greu pentru el, de ore-ce calendarul avea referință și la știința de drept și la justiță, cari asemenea se manipula numai de patricii, și pontificii lor.

În acest an, 304 ant. Cr. Cneiu Flaviu edilul plebei a publicat fasti calendares tăindu-i în pământ și punându-i în public, ceea ce a fost spre cel mai mare necaz al patricilor; și totu de odată a dat o scriere cu formulele de acțiune și de pertractare, până acuma necunoscute poporului.

Dar și după ce s'au egalizat aceste clase ale poporului încă s'a făcutu abuz mare de intercalare, pentru că pontificii au luat parte în partidele de stat și anul a ajuns în confuziunea cea mai mare, așa în cât la anu 708, a. Cr. (47 ant. Cr.)—ca consuli să-și gate anul mai curând— 1-iu Ianuarie a cădutu pe 13 Octombrie (41). Acestea au silitu pe Iuliu Cesare ca să reformeze calendariul.

(39) Liviu IV. 3. Obsecro vos si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur.

(40) Momsen Rôm. Chron. p. 210. Preller p. 143.

(41) Cic. ad Attic. VI. I. în Laudicea în secolul VIII-lea a. cr. 19. febr. nu scia că ore după 23 febr. fiu ceva intercalare.

V. FELURIMEA CALENDARELORŪ.

Afară de acești «fasti calendares» adecă calendarū în sensulū strînsū s'au purtatū și alți fasti (calendarium, anale) anume : Fasti consulares în cari se însemna numele și anulū consulilorū; fasti triumphales, cu numele împărațilorū triumfători și alū popórelorū bătute; fasti proeliares, de resboiū; fasti rustici, pentru agricultorī, în cari în tótă luna se spunea lucrulū de economiă.

Aci e vorba numai de fasti calendares, adecă de calendarulū sêrbătorilorū și alū timpului.

Imperiulū, statulū romanū, nu a avutū numai unū calendarū pentru toți. Deosebite țeri și popóre în Italia au avutū altū calendarū, ba chiar și între Latini unele orașe p. e. Tusculū Aricia, Praeneste, Tibur etc. au avutū calendarele lorū, și pentru acêsta nu au fostū asemehea, nici în privința înțelegerii numelui de lună, nici a ordinării sêrbătorilorū, p. e. În Roma, Alba, Aricia Tusculū, după organizarea calendarulū, luna lui Marte a fostū a 3-a, dară la Sabini a 4-a, la Laurenti și Fallisci a 5-a lună (42).

Fasti calendares în Roma și în tótă Italia tăiați în pêtră din oficiū se punea în piață sau pe edificiū publicū; ba și persóne private încă ridica fasti calendares pentru usulū comunū. Tóte calendarele înainte de 304 ant. Cr. adecă înainte de Cneiu Flaviu suntū perdute, — rêmase mai multū secretulū patriciilorū, — dintre calendarele reformei lui Iuliu Cesare, apoi de pe timpulū lui Augustū și Tiberiū se afla mai numai ruine, spârture.

Dintre calendarele vechi, s'a aflatū unū originalū în Roma, și s'a pusū în palatiulū Maffei, de unde se numesce «calendarium Maffeiium». Acestū calendarū e mai perfectū, arêta cum a fostū calendarulū ordinarū sub August, și «Fostorum Libri lui Ovidiu, se nemerescū fôrte cu acesta. Calendarulū Maffeiū stă din o tablă mare de marmură,

(42) Ovidiu F. L. III. 89. Tertius Albanis, quintus fuit ille Falliscis, sextus apud populos Hernica terra tuos.

pe care erau sèpate tôte 12 luni de pe timpulù lui Augustù (3—5 d. Cr.); astădi nu se mai află nici acestù calendarù, ci numai copia despre elù la Pighin, și se numesce calendarulù cetăței Romei, precum și «fasti urbani» (43).

Urmězà calendarulù lui Verrius Flacu gramaticulù, care s'a pusù în piața Praenestei. Din acesta s'a aflatù ruini, (la 1770) din cari se vede că la mai multe luni s'au pusù și esplicațiuni (44).

Apoi s'au mai aflatù spàrture din calendarulù Amiterninum, Venusinum, Capranicorum, Farnesianum, Allifanum, Anagninum, Exquilinum, Pincianum și Vaticanum. Ca probă de fasti calendares, s'au aflatù în Cumae darabe deosebite, și atestă despre folosința lui în cultulù lui Augustù; ca probă de fasti rustici e celù Farnesianù (45), și unù esemplarù se află întregù în Neapole.

Se află douè documente de însemnătate despre calendarù, din timpulù căderii păgânismulù.

Unulù e «*Feriale*» ce s'a aflatù în ruinele amfiteatrului de la Capua, numai cu însemnarea sèrbătorilorù cum s'au ținutù în Capua și împrejurù, în Campania. Acestù feriale e compusù la anu 387. d. cr. (46).

Altulù «Calendarulù de statù romanù» compusù sub Imp. Constantin alù II-lea 337—361. d. cr. în multe puncte esențiale se deosebesce de celù vechiù (47).

Amèndouè suntù de însemnătate pentru caracteristica stării religiöse din timpulù mai târziù. După aceste se serbeză încă și pe acestù timpù sèrbătorile vechi a lui Marte, a Vestei și altele din calendarulù romanù păgânù, dar și cultele străine, ce au intratù în religiunea romană vechià începù de a ocupa locù multù în calendarù, p. e. Isis și Serapis din Egipt, Mama ȝeilorù din Frigia etc.; asemenea se vede cultulù împèraților consecrați de ȝei și ludii pu-

(43) Copia e și la Merkel: Ovid. Fast. p. XII etc.

(44) Edatù de Foggini, Roma 1781 Se află și la A.F. Wolf, «Sueton.» vol. IV p. 315.

(45) Se află la Orelli Inscript. T. II. p. 380. și în Museu Burbon T. II. tab. 44.

(46) Se afla la Henșas Suplem. Orelli Nr. 6112.

(47) Se află la Graevin «Thesaur. Antiq. R. T. VIII. p. 97.

422.014-

blici întru memoria învingerilor lui Constantin, și ale altor împărați asupra Persilor, Goților, Marcomanilor, Francilor, Sarmatelor etc.

Pe lângă toate aceste, calendarul reformat la anul 46, ant. Cr. prin Iuliu Cesare, în privința împărțirii anului, lunelor și astronomiei s'a susținut în Italia și în alte părți până la anu 1582. În acestu anu papa Gregoriu alu XIII-lea însărcinat de conciliul tridentin a făcutu acea reformă, că din Oct. 1582, a luat 10 zile, ca să se aducă în consonanță cu ecuinopțile și sistema solară. Calendarul lui Gregoriu numit Gregorianu s'a introdus în întreaga biserică catolică apusenă, iară calendarul lui Iuliu Cesare numit Iulianu a rămas și până ađi pentru biserică orientală. În privința intercalării ađi e diferența de 12 zile, și diferența acésta va mai crește, adecă, Iulianii voru rămâne și cu mai multe zile înderept de Gregoriani.

În opulă presinte e calendarul lui Iuliu Cesare, ce se atinge de împărțirea timpului, și e calendarul din Roma ce se atinge de sêrbători și datine, amplificat din acestu punctu de vedere cu sêrbători după mai multe calendare din Italia, așa precum s'a putut da de urma lor.

Ovidiu în *Fastorum Libri* a scris sêrbătorile după calendarul Romei; în acestu opă sunt sêrbători mai multe, după mai multe calendare (48).

VI. CULTUL ÎN CALENDARU.

Din calendarul romanu se vede fundamentul religiunii de natură, pe care, referințele vietei cetățenesci și casnice și-au căștigat întăritură și valoare mai mare.

Décă privim asupra calendarului, și decă vedem ștei cum sunt împărțiți cu sêrbătorile lor de preste anul întregu, atunci aflăm

(48) La Ovidiu în *Fastorum Libri* se află numai 6 cărți despre 6 luni, și se crede că celelalte au perit. Despre calendaru: Preller p. 139—146. Madler, p. 519. Hartung I. 149—154.

că religiunea romană câtă de tare se reduce la natură; și deca vedem și alte instituțiuni religioase, că sunt în legătura cea mai strânsă cu viața publică și viața națională a Romanilor vechi, atunci aflăm că politica încă și-a avut influința sa asupra religiunii de stat, și că în parte mare, politice e de a se atribui grămădirea deităților, deosebi acelor străine, și că această politică a și dărăpanat păgânismul național.

Joe și Junona joca rolă mai mare peste totă anulă, pentru că ei în fiă-care lună (mensis) sunt deități, ca și puterile domnitoare a ceriului luminos (49). Pentru acesta lui Joe i-a fost sante tote ldu-rile, adică dilele de lună plină, cari au cadut totă-deuna pe mijlocul lunei și au taiat luna în două, și anume pentru că deul luminii și ală lucirii se arăta vederosă așa peste di cași peste nopte, — și pentru că aceste iduri s'au privit de sante și de încredintare despre domnia sa în lume, în tote idurile i s'a sacrificat.

Junonei ca Lucinei i-au fost sacre tote calendele, adică după ce luna a reñtorsă din întunerecū, ascunsul seū, și s'a arătat nouă pe ceriū (50). — De aci se vede apriatū, că anul vechiū a fost anul de lună și nu de sōre, precum și basa religiōsă în cultul deităților de lumină.

Afară de cultul acestora, pentru calendarul romanū a fost de mare însemnătate încă cultul lui Marte și alū lui Ianu.

Marte a fost deul național vechiū, a puterii producătoare naturale și a primăverei; pentru acesta luna Martiū la Romani și la poporele italice a fost inceputul anului, și în 1 Martiū deul Marte, care a reñtorsū cu primăvera, s'a venerat cu referință la natură.

(49) Nam cum Jove accipiamus lucis autorem, unde et Lucetium. Salii in carminibus canunt et cretenses... ipsi quoque romani. Diespitrem appellant ut diei patrem, jure hic dies Jovis fiducia vocatur, cuius lux non finitur cum solis occasu sed splendorem diei et nocte continuat illustrante luna, quod semper in plenilunio idest medio mense fieri solet. Macrobius Sat. 15, 14. Preller p. 140.

(50) Macrobius Sat. I. 15. 18. Ovidius I. 55. Vindicat Ausonius Junonis cura calendae. Preller 140.

Introducerea cultului lui Ianu și a lunelor Ianuariu cu Februariu se atribuie regelui Numa; dar principiile acestei regulări nu sunt cunoscute. — De bună sémă Ianu la începutu a fostu deu de sóre, de lumină, și numai mai târziu — după ce s'a pusu în capulu anului — s'a făcutu deu și de începutu; așa Marte era deu de natură, de primăveră, și mai târziu — pentru că consuli în luna lui Martiu plécă la armată și la răsboiu, — s'a făcutu și deu de răsboiu.

Lui Ianu, numai ca și unu deu de lumină i s'a sântitu luna, în care — sórele și lumina începe de a cresce, adevă cându după conceptulu comunu se începe anulul (51) și numai ca unei deități de lumină i s'a pututu sânti și lui calendele.

Luna lui Februariu a fostu luna curățirii, plăcării, și a tuturor sufletelor — și în acéstă lună s'a curățitu tótă mangirea anulul vechiu, a iernei, adevă naturală, precum și a morții adevă morală și numai acuma a reñtorsu primăvera cu viața nouă.

Luna lui Aprile — precum se afirmă de regulă — e pentru cultul Venerii, în multe identificată cu Flora, care deschide câmpulu cu florile. Luna lui Maiu pentru deitatea latină și oscică (Maia), la începutu dîna de primăveră. — Din acésta se vede că deitățile conceptóre, creatóre și însufletitore s'añ veneratù în primăveră.

După aceste principie, după asemenea regule naturale s'añ împărțitu și cele-lalte luni ale anulul între deități. Așa dar, când e căldura mare, când foculu și aréta puterea sa și anume în Iuniu, se veneréză Vesta, în Augustu, Vulcanu. — În Septemvre, Octombre și Noembre când în Italia ceriulu e curatù și luminosù Joe și-a căpétatù deosebită reverință, pentru că elù e cerulu curatù și luminosù. Deii de pământù și din lumea de josù s'añ veneratù deosebi în Decembre când câmpurile añ fostù érá seménate și agronomulù și-a pusù speranța în Saturnu și Ops și când tóte añ fostù ascunse la Consus, în sinulù pământului.

(51) Ut novus annus Kalendae Ianuariae ab novo sole appellatae. Varro 1. I. VI. 28. Bruma novi prima est veterisque novissima solis. Principium capiunt Phoebum et annus idem. Ovidiü F. L. 1. 163. Plut., Quest. R. 19.

De aci urmăză, că toate anotimpurile au avut sărbătorile lor caracteristice, speciale, și deitățile s'au venerat cu referință la natură, la însușirile lor asupra pământului, și sorții omului, legată așa de strîns de acest pământ (52).

O însușire specială a cultului roman e ținerea lungă a sărbătorilor mai mari, și a unor ludi publici trecînd și peste o săptămână; mai departe ținerea unor culturi divine numai ca și zile de dedicațiuni de temple, în legătură cu sacrificiul și adeseori cu ludi publici, — și în fine atâtea sărbători și rugăciuni pentru August, și familiile împărătesci.

(52) Cic. de Leg. II. 8. 19. Certasque fruges, certasque bacas sacerdotes publice libanto, hoc certis sacrificiis ac diebus. 20. Item alios ad dies ubertatem lactis feturaeque servant. Idque ne committi possint, ad eam rem ratione cursus annuos sacerdotes finiunt.

II.

CALENDARULŢ ROMANŢ VECHIŢ

PENTRU ADMINISTRAREA AVERILORŢ.

CalendarŢ. — In partea premisă s'a arătatŢ calendarulŢ romanŢ vechiŢ, preste totŢ Ţi in cultŢ saŢ religioase, purtatŢ deosebi de preoŢi Ţi cu destinaŢiune de a arăta sėrbătorile, ludi publici Ţi unele datine; aci va fi o tratare fŢrte scurtă despre calendarulŢ pentru administrarea averilorŢ Ţi anume a capitalelorŢ puse in comerŢiŢ.

AcestŢ calendarŢ, in sensulŢ strŢnsŢ, a fostŢ carte de socoteli; Ţi s'a numitŢ cālindariŢ, dela Kalendae (1) adicā Ţilele prime ale lunilorŢ, pentru cā tŢte ce se introduceau in elŢ se introduceau la Kalendae-le lunilorŢ de anŢ, Ţi anume pentru cā Romanii aveau datina, cā tŢte Ţmprumuturile Ţi negoŢiārile cu bani sã le facă la calende Ţi cā tŢte terminele de plată sã le pună pe aceste Ţile.

Forma externă a calendarului. CalendarulŢ acestŢ comercialŢ stea : a) din o carte de socoteli, care a fostŢ mare, Ţi a avutŢ o sută de pagini (2) cā administraŢiunea calendarului sã Ţină in evidenŢiă Ţmprumuturile, Ţi terminele; b) din cautio debitorum, adecā obliga-

(1) Dr. T. Hecht : Die rŢmischen KalendarienbŢcher Heidelberg, 1868. pag. 72. Cuiacius tit. 9, solebant usurae in menses in calendas, et inde calendarii nomen. Alciatus Tom. I, p. 2. Calendaria vocabantur quia in singulas calendas ponebantur pecuniae.

(2) Seneca Epist. XIII. 2. divitem illum putat. quia magnus Calendarii liber volvitur. MartialŢ Epigr. 8. 44. Superba densis arca palleat nummis centum explicentur paginae calendarum

țiunea detorașilor, ce era un document autentic, recunoscut de detorași; c) din banii ce se țineau de această împrumutare, și d) din o laduță (arca) în care se băgau cele de sub a, b, c, câte odată numai a unui detoraș, câte-odată a mai multor la olaltă.

Felurimea calendarelor. Calendarul era de două feluri: cetățenesc, adică orașenesc și privat.

a. *Calendarul cetățenesc.* Comunele orașenești ale imperiului roman aveau adese ori capitale mari, ce se manipulau ca să aducă venit, și pentru acesta capitalele se dedeau în împrumuturi. Astu-fel de capitale erau destinate pentru cumpărarea de bucate și de oleu în ani de fomete, pentru susținerea edificiilor și drumurilor comunale, și pentru alte scopuri ale publicului. Dar fiind-că comunele aveau de patroni dintre familiile avute aristocrate, și aceste adese-ori făceau fundațiuni pentru ludi publici, ospetări publice (3) și altele, la comune se adunau mai multe feluri de capitale; aceste se administrau separat.

Curatorii calendarului. Calendarul avea administratorul său propriu, numit Curator Kalendarii, care pe timpul împeraților s'a făcutu răspundător pentru totu banul. Calendarul de regulă avea numai un curator, — sau mai multe calendare erau sub un curator, însă au obvenit și casuri, că mai mulți curatori aveau numai un calendar sub îngrijirea lor. Diregectoria lor era munus civile, considerată mai mult de o sarcină, ca și tutela și curatela, dar se numără între diregătoriele de frunte, — curatorii erau sau aleși de ministru sau denumiți de împerațul, ori presidele provinciei, deosebi dintre equites Romanorum, sau Flamines Augustales, sau dintre alții, cari purtară diregătorii de frunte.

Scopul. Scopul administrațiunii era mare, anume ca să împrumute agronomilor de pământuri, și astu-fel să ajute economia rurală. Împerații au oprit, ca să se scoată împrumuturile de la agro-

(3) C. Titu Valentinu, duumvir în Pisauru donază orașului său de nascere un milion de sesterze, ca din camete, în totu anul, în ziua nascerii feciorului său să se dea poporului câte o ospetare, și totu la 5 ani, ludi gladiatori.

nomi, decât ei dedeau usura (camêta) la terminu, și capitalul era în siguranță; — și din contră a fostu rigóre mare în contra loru, ca sê-i țină cu terminele (4).

b). *Calendarulü privatü*. Acesta sémênă celü orașenescü, în câtu administrațiunea de capitale orașenesci și private, e asemenea. Avutulü privatü 'și separă din averea sa o parte în bani gata, ce forma fondulü de capitale, ce voia să le fructifice prin darea în împrumuturi, adecă prin usură, și acestü fondü s'a numitü : fondü de calendarü. Calendarulü privatü asemenea stetea din carte, din obligațiune, din bani, și din arcă, sau lăduță.

Calendarulü privatü avea asemenea destinațiune, ca să ajutê pe agronomi cu pământuri, — și cu încetulü a devenitü institutü de creditü, așa în Italia, precum în provincii. Adese-ori unü avutü privatü avea mai multe calendare, în mai multe comune, în provincii, pentru ajutarea economiei. Dar între ómeni fiindü mulți de la natură și lacomi, adeseori prin usuri mari abusaü de scopulü calendarului, — în câtu a fostu lipsă, ca să aducă legi în contra usurarilorü. Calendarulü privatü îl administra sau însuși domnulü, — sau feciorulü sêü, — de regulă sclavii, cari învățau tóte, și de multe ori mai bine de câtu stăpâni lorü (5).

Cuprinsulü calendarulü. Pentru de a însemna cuprinsulü calendarului, au fostu numirile : a) ratio, sau kalendarii ratio, b) nomina, sau nomina kalendarii, și c) instrumenta.

a) *Ratio* însemnă socotêla, adecă contă între douê persóne, și ratio a statü din : *expensa* (spese, erogatiune) și din : *accepta* (primire de bani), — și ratio a fostu împărțitu pe douâ pagine, de ó parte pentru *expensa*, de altă parte, pentru *accepta*, și făcându-se socóta,

(4) Despre calendarulü orașenescü să află date, deosebi de la Traianü până la Honoriiü, ba sporadice și sub Iustinianü. Aceste date suntü deosebi inscripțiunii monumentale, puse în memoria unü curatorü de calendarü. De aceste se află la Orelli Nr. 62. 2391. 3940. 4006 etc.; la Momsen G. N. N-rii 222, 459, 3903 etc Hecht în adausü pag. V – VIII le înșiră tóte.

(5) Dr. F. Hecht, în adausü, pag. VIII XIV, aduce multe date însemnate pentru calendarulü privatü.

— ceea ce a rămasu de plătitu s'a numitū : *reliqua* (restu, rămășiță) și cându s'a plătitu totă datoria, s'a disū : *pariatio* (escontentare). (6)

b) *Nomina*, era numele detorașului, introdusă în Calendaru (7). Fiindu că socota s'a ținutū în arcă (lăduța) detorașii în genere s'au numitū : *nomina arcaria*. (8)

c) *Instrumenta* în genere e numai o altă espresiune pentru socotă, deosebi pentru că suntū în legătură cu documente (obligațiuni, cuite) în speciă însemnă documentele. (9)

Astū-felū dară în lumea comercială, în locū de calendaru, s'a pututū dice totū așa de bine și : *ratio, nomina, instrumenta*.

(6) Plinius Hist. Nat. II. 5. huic... omnia *expensa*, huic omnia ferentur *accepta*, et in tota ratione mortalium sola utramque *paginam* facit. — Scaevola lib. 15 dig. Stichus, summas, quibus *reliquatus* erat ex Calendario, reddidit. Cicero in Verr. II 1. XIV. 36. aduce o socotă, — în care se spune, ce s'a *datū*, ce a *căpētātū*, și ce a *rēmasū*.

Aci vedemū începutulū pentru socotelile de ađl ale neguțătorilorū, p.e. la Nemțl : *Expensa e : Soll ; accepta e : Haben ; reliqua, e Saldo*.

(7) Cod. Theod. 12. 11. 1. Debitor .. cuius *nomen* Calendario civitatis alicuius invenitur.

(8) Gaius III. 131. Alia causa est, eorum *nominum*, quae arcaria vocantur.

(9) Digesta de edendo II. 13. leg. 1. § 2. 3.

I. IANUARIŪ

DILELE	NUMIREA LA ROMANI	SERBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	NUNDINE	JOCURĪ (ludi) PUBLICE
1	Calandae Ian.	Serbătorea lui Iann, Strenai, Anulul nou, Fortunel.	A.	
2	IV ^a Nona Ian.		B.	
3	III. » »	Vota.	C.	circenses
4	ante Nonas Ian.		D.	
5	Nonae Ian.		E.	
6	VIII. Id. Ian.		F.	
7	VII. » »		G.	
8	VI. » »		H.	
9	V. » »	Agonia, sau Agonalia.	A.	
10	IV. » »		B.	
11	III. » »	Carmentalia și Iuturnalia.	C.	
12	ante Idum Ian.		D.	
13	Idus Ian.	Dies Iovis Statoris.	E.	
14	XIX. Cal. Febr.		F.	
15	XVIII. » »	Carmentalia.	G.	
16	XVII. » »	Țiua fundării templei Concordia.	H.	
17	XVI. » »		A.	
18	XV. » »		B.	
19	XIV. » »		C.	
20	XIII. » »		D.	
21	XII. » »		E.	ludi palatini
22	XI. » »		F.	» »
23	X. » »		G.	» »
24	IX. » »		H.	» »
25	VIII. » »		A.	» »
26	VII. » »		B.	
27	VI. » »	Dedicatio aedis Castorum.	C.	
28	V. » »		D.	
29	IV. » »		E.	
30	III. » »	Dedicatio arae Pacis.	F.	
31	Ant. Cal. Febr.	Penetralia.	G.	

II. FEBRUARIŪ.

DILELE	NUMIREA LA ROMANŪ	SĚRBĂTORILE ROMANE VECHE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendae Febr.	Lucaria. Iuno Sospita.	
2	IV. Nona Febr.		
3	III. » »		
4	ante Non. Febr.		
5	Nonae.	Concordia in Arce.	
6	VIII. Idus Febr.		
7	VII. » »		
8	VI. » »		
9	V. » »		
10	IV. » »		
11	III. » »		genialici
12	ante Id. Febr.		» »
13	Idus	Sacrificiŭ pentru Faunu.	
14	XVI. Cal. Mart.		
15	XV. » »	Lupercalia. Iuno Februata.	
16	XIV. » »		
17	XIII. » »	Quirinalia. Fornacalia și Festum stultorum.	
18	XII. » »		
19	XI. » »		
20	X. » »		
21	IX. » »	Feralia. (Genialia .	genialici
22	VIII. » »	Caristia.	
23	VII. » »	Terminalia.	
24	VI. » »	Regifugium. Q. R. C. F.	
25	V. » »		
26	IV. » »		
27	III. » »		Equiria.
28	ant. C. Mart.		

Dies parentales

III. MARTIŪ

DILELE	NUMIREA	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVE	PUBLICI
1	Calendae Mart.	Dies Martis. Sa.ii. Anulă nouă. Matronalia.	
2	VI. Non. Mar.	Foculă Vestei	
3	V. » »		
4	IV. » »		
5	III. » »	Isidis navigium.	
6	Ante N. M.	Sacrificiū pentru Vesta.	
7	Nonae	Dies Vejovis. Mars Vejovis Jupiter.	
8	VIII. Id. M.		
9	VII. » »		
10	VI. » »		
11	V. » »		
12	IV. » »		
13	III. » »		
14	Ante Id. Mar.	Mamuralia.	Equiria.
15	Idus.	Anna Perenna. Dies Jovis.	
16	XVII. C. Apr.	Sacra Argeorum.	
17	XVI. » »	Liberalia. Agonium. Martiale.	
18	XV. » »		
19	XIV. » »	Minerva in Aventinū. Quinquatrus.	Minervini.
20	XIII. » »	Quinquatrus. Pelosia.	
21	XII. » »	» »	
22	XI. » »	» » Arbor intrat.	
23	X. » »	» » și Tabilustrium	Catabasis.
24	IX. » »	Q. R. C. F.	Dies sanguinis.
25	VIII. » »		Hilaria.
26	VII. » »		Requietio.
27	VI. » »		Dies lavationis.
28	V. » »	Initium Caiani.	
29	IV. » »		
30	III. » »	Ara Pacis.	
31	Ante C. Apr.	Luna in Aventinū.	

IV. APRILIE

ZILELE	NUMIREA	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVE	PUBLICI
1	Calendele Apr.	Venus Genitrix et Verticordia. Fort. Virilis. Concordia.	
2	IV. Non. Apr.		
3	III. N. Apr.	Sacrificiū lui Hereules.	
4	Naintea Non.		Megalensii.
5	Nonele.	Fortuna publică pe Quirinal.	»
6	VIII. Id. Apr.		»
7	VII. » »		»
8	VI. » »		»
9	V. » »		»
10	IV. » »	Magna Mater Idaea, Megalensia sacra	»
11	III. » »	Fortuna Primigenia.	Cereali.
12	Naintea Id.	Cerealia.	»
13	Idulū Apr.	» Jupiter Victor. Libertas.	»
14	XVIII. C. M.	»	»
15	XVII. » »	» Fordicidia sau Hordicalia.	»
16	XVI. » »	»	»
17	XV. » »	»	»
18	XIV. » »	»	»
19	XIII. » »	» Aprinderea Vulpei.	»
20	XII. » »		Liberali.
21	XI. » »	Palilia sau Romaia.	»
22	X. » »		Circensi.
23	IX. » »	Vinalia priora.	»
24	VIII. » »		»
25	VII. » »	Robigalia. Serapia. Tinerii desfranați.	»
26	VI. » »		Cursori mari și mici
27	V. » »		»
28	IV. » »	Vesta in Palatio. Floralia.	»
29	III. » »	»	»
30	Naint. cal. I. Maiū.	»	»

IV. MAI Ū			
DILELE	NUMIREA	SERBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVE	PUBLICI
1	Calendele Maiū	Maia si Bona Dea. Laralia. Lares praestites.	Floralii
2	VI. N. M.		
3	V. » »		
4	IV. » »		
5	III. » »		
6	Naintea N. M.		
7	Nonele	Vesta	
8	VIII. I. M.	»	
9	VII. » »	Lemuria	»
10	VI. » »	Lemuria	»
11	V. » »	Lemuria	»
12	IV. » »	»	Mars ultor.
13	III. » »	Lemuria	Rosalia.
14	Naintea I. M.	»	
15	Idulū M.	Sacra Argea. Dies Mercurii et Maiaie.	
16	XVII. » »		
17	XVI. » »	Ambarvalia. Dea Dia.	
18	XV. » »		
19	XIV. » »	Ambarvalia.	
20	XIII. » »	Ambarvalia.	
21	XII. » »	Agonalia.	
22	XI. » »		
23	X. » »	Tubilustrium. Rosalia.	
24	IX. » »	Q. R. C. F. sau Regifugium.	
25	VIII. » »	Fortuna Primigenia.	
26	VII. » »		
27	VI. » »		
28	V. » »		
29	IV. » »	Honos et Virtus.	
30	III. » »		
31	Nain. cal. lui Iun.		

VI. IUNIŪ

PILELE	NUMIREA	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVE.	PUBLICI
1	Calendele Iun.	Iuno Moneta. Mars Gradivus, Tempestas. Cranae.	
2	IV. Non. Iun.		
3	III. » »	Bellona.	
4	Naintea Non.	Hercules Custos.	
5	Nonele	Dius Fidius sau Semo Sancus.	
6	VIII. Id. Iun.		
7	VII. » »	Curățirea templului Vestei	
8	VI. » »		piscatorii
9	V. » »	Vestalia, și murarii.	Tiberini.
10	IV. » »		
11	III. » »		
12	Naintea Id.		
13	Idulă		
14	XVIII. Cal. Iul.		
15	XVII. » »		
16	XVI. » »	Ducerea ganoinelor din templu.	
17	XV. » »		
18	XIV. » »		
19	XIII. » »	Minerva în Aventino.	
20	XII. » »	Summanalia festa.	
21	XI. » »		
22	X. » »		
23	IX. » »	Dies Ater.	
24	VIII. » »	Fors Fortuna.	
25	VII. » »		
26	VI. » »		
27	V. » »	Aedes Larum. Jupiter Stator.	
28	IV. » »		
29	III. » »	Quirinus.	
30	Nain. C. Iul.	Templum Herculis Musarum.	

VII. IULIU

ZILE	NUMIREA	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVE	PUBLICI
1	Calendele Iul.	Felicitas in Capitolio.	
2	VI. Non. Iul.		
3	V. » »		
4	IV. » »	Ara Pacis.	
5	III. » »	Poplifugia.	Sacrificiu lui Apollo
6	Naintea Non.		Fortuna Muliebris
7	Nonele	Iuno Caprotina	Sacrificiu lui Consus
8	VIII. Id. Iul.	Vitulatio	
9	VII. » »		
10	VI. » »		
11	V. » »		
12	IV. » »	Diua Victoriei lui Cesare.	
13	III. » »		
14	Naintea Id.		
15	Idulū.	Transvectio Equitum, Castor și Pollux.	ludii
16	XVII. Cal. Aug.		
17	XVI. » »		
18	XV. » »	Dies Alliensis.	
19	XIV. » »	Lucaria.	
20	XIII. » »		
21	XII. » »	Lucaria.	Caesaris
22	XI. » »		
23	X. » »	Neptunalia.	Neptunales
24	IX. » »		Caesaris
25	VIII. » »	Furrinalia.	
26	VII. » »		
27	VI. » »	Profectio ad inferos Averni.	
28	V. » »		
29	IV. » »		
30	III. » »	Fortuna huiusce Diei.	Circenses
31	Naint. Cal. Aug.		

VIII. AUGUSTŪ

DILELE	NUMIREA LA ROMANI	SĚRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Aug.	Spes. Augustu. Alexandria.	Augustales
2	IV. Non. Aug.		
3	III. » »		
4	Naintea N. A.		
5	Nonele	Aedes Salutis in Quirinali.	Neronia
6	VIII. Id. Aug.		
7	VII. » »		
8	VI. » »		
9	V. » »	Sol indiges. Pharsalus.	
10	IV. » »	Ara Cereris et Opis Augustae.	
11	III. » »		
12	Naintea Id.	Hercules Invictus. Venus Victrix.	
13	Idulŭ.	Diana. Servorum dies. Castores. Voltumnalia.	Castorum
14	XIX. Cal. Sep.		
15	XVIII. » »		
16	XVII. » »		
17	XVI. » »	Portunalia.	
18	XV. » »	Divus Iulius in foro.	
19	XIV. » »	Vinalia rustica. Venus Libitina et Murcia.	
20	XIII. » »		
21	XII. » »	Consualia.	Consualia
22	XI. » »		
23	X. » »	Volcanalia.	
24	IX. » »	Mundus patet, vel lapis manalis.	
25	VIII. » »	Opiconsiva.	
26	VII. » »		
27	VI. » »	Voltumnalia.	
28	V. » »	Ara Victoriae in Senatŭ.	
29	IV. » »		
30	III. » »		
31	Naintea Cal. Sep.		

IX. SEPTEMBRE

ZILELE	NUMIREA LA ROMANI	SERBATORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Sept.	Iupiter Tonans.	
2	IV. Non. Sept.	Lupta de la Actium.	Aktia
3	III.		>
4	Naintea N. S.		Romani
5	Nonele		>
6	VIII. > >		>
7	VII. > >		>
8	VI. > >		>
9	V. > >		>
10	IV. > >		>
11	III. > >		>
12	Naintea Id.		>
13	Idulu	Epulum Iovis. Baterea Cuiului. Mola salsa.	>
14	XVIII. Cal. Oct.	Probatio Equorum.	>
15	XVII. > >	Procesiunea la circu.	>
16	XVI. > >		>
17	XV. > >	Consecratio Augusti.	>
18	XIV. > >		Traiani
19	XIII. > >		Traiani
20	XII. > >		>
21	XI. > >		>
22	X. > >		>
23	IX. > >	Diua nasterii lui Augustu.	
24	VIII. > >		
25	VII. > >		
26	VI. > >	Venus Genitrix.	
27	V. > >		
28	IV. > >		
29	III. Oct.		
30	Naintea Cal. Octobre.		

X. OCTOMBRE

ZILELE	NUMIREA	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE	LUDII
	LA ROMANI	STATIVAE	PUBLICI
1	Calendele Oct.	Fidei in Capitolio.	
2	VI. Non. Oct.		
3	V. » »		
4	IV. » »	Ieiunium Cereris.	
5	III. » »	Mundus patet.	Augustalia.
6	Naintea N. O.	Dies Ater.	
7	Nonele.		
8	VIII. Id. O.		
9	VII. » »	Genio Publico. Apol. Palas. Venus Victrix. Felic.	
10	VI. » »		
11	V. » »	Meditrinalia.	
12	IV. » »	Returnarea lui Augusta, seu Fortuna Redux.	
13	III. » »	Fontinalia.	
14	Naintea Id.		Capitolini.
15	Idulă.	October-equus. Iupiter capitolinus.	Tarpei.
16	XVII. C. N.		
17	XVI. » »		
18	XV. » »	Iano.	
19	XIV. » »	Armilustrium.	
20	XIII. » »		
21	XII. » »		
22	XI. » »		
23	X. » »		
24	IX. » »		
25	VIII. » »		
26	VII. » »		
27	VI. » »		
28	V. » »	Isia.	Vict. Sullae.
29	IV. » »	»	»
30	III. » »	»	»
31	Naintea Cal. Nov.	»	»

XI. NOEMBRE

ZILELE	NUMIREA LA ROMANI	SĂRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Nov.	Victoria Sullae. Isia	Vict. Sullae
2	IV. N. Nov.	» [Ter Novena].	
3	III. N. »	» [Hilaria].	
4	Naintea N. N.		Plebei
5	Nonele		»
6	VIII. Id. N.		»
7	VII. » »		»
8	VI. » »	Mundus patet.	»
9	V. » »		»
10	VI. » »		»
11	III. » »		»
12	Naintea Id.		»
13	Idulū	Epulum Iovis.	»
14	XVIII. C. Dec.		»
15	XVII. » »		»
16	XVI. » »		»
17	XV. » »		»
18	XIV. » »		»
19	XIII. » »		»
20	XII. » »		»
21	XI. » »		»
22	X. » »		»
23	IX. » »		»
24	VIII. » »		»
25	VII. » »		»
26	VI. » »		»
27	V. » »		»
28	IV. » »	Sacrificiū pentru Gali și Greci.	»
29	III. » »		»
30	Naintea Cal. Dec.		»

XII. DECEMBRE

DILELE	NUMIREA LA ROMANŢI	SERBĂTORILE ROMANE VECHIE STĂTIVE	LUDI PUBLICI
1	Calendele Dec.	Pietas. Neptun. Isia.	
2	IV. Non Dec.		
3	III. N. D.	Bona Dea.	
4	Naintea N. De.		
5	Nonele	Faunalia.	
6	VIII. Id. D.		
7	VII. I. D.		
8	VI. I. D.	Tiberino in insula.	
9	V. I. D.		
10	IV. I. D.		
11	III. I. D.	Agonalia. Septimontium.	
12	Naintea I. D.		
13	Idulu.	Telluri.	
14	XIX. C. I.		
15	XVIII. C. I.	Consualia.	Consualia
16	XVII. C. I.	Dedicatio Arae Fortunae Reducis.	
17	XVI. C. I.	Saturnalia.	
18	XV. C. I.	*	
19	XIV. C. I.	> Opalia.	
20	XIII. C. I.	> Opalia.	
21	XII. C. I.	> Dies juvenalis. Sigilaria Angeronalia,	Juvenales
22	XI. C. I.	> Lares Permarini	
23	X. C. I.	> Larentinal.	
24	IX. C. I.		
25	VIII. C. I.	Mithras [Coracca] Sol invictus. (Cal. Ianuar.)	
26	VII. C. I.		
27	VI. C. I.		
28	V. C. I.		
29	IV. C. I.		
30	III. C. I.		
31	Naintea Cal. Ian.		

SERBATORI ÎN IANUARIU.

ÎN 1^{ia} IANUARIU

A. Serbătorea lui Ianu sėu Calendae Ianuariae.

Figura cea mai straordinară pentru cultul român, e Ianu (Ianus) (1); e o deitate foarte vechiã a Romanilor, și una cu asemeni însușiri nu se aflã nici la Greci, nici în alte mitologii. Ianu s'a cugetatũ de deulũ începutului și alũ originii, a tuturor lucrurilor prime (2) și pentru acėsta în tũte rugãciunile și la tũte sacrificiile s'a pomenitũ mai intėiu și înaintea lui Ioe (Jupiter), și în cãntãrile Salilorũ lũ numescũ Divum Deum, Deorum Deum (3); așã se numesce și Pater Ianus (4), și se venerėzã ca regintele anului, a sorții omenesce și domnulũ pãcii și alũ rėsboiului; iarã templulũ lui, în timpũ de pace era închisũ, în timpũ de rėsboiũ era deschisũ (5).

Cultulũ lui Ianu s'a introdusũ în Roma prin Numa, și anume a

(1) Cic. in Nat. Deor. II. 27. deduce pe Ianus din Eanus, rãdėcina eo=mergu; alții lũ deducũ din ianus=pũrtã, trecãtũre, sau ianua=ușã, fiindũ cã e deulũ intrãrii și eșirii. Intre cel vechi Nigidiu Figulu (la Macrobiu I, 9), între mitologii noũi Buttman (2,72), a nemeritũ, cã Ianus e atãta cãtũ Dianus, Iana cãtũ Diana (luna) adecã Ianu e forma masculinã a Ianei, din dius, dium, cerũ luminosũ.

(2) Varro la Augustinu, Cic. N D. VII. 9. penes Ianum sunt prima, penes Iovem, summa

(3) Varro I. I. VII. 27. Divum empla cante, . . . Deorum Deus.

(4) Macrobiu I. 9. 14. Iuvenal, sat. VI. 3.

(5) Ovidiu Lib. F. I. 259. si Serviu V. A. I. 294. Item autem Ianus belli tempore patebat, ut eiusdem conspectus per bellum pateret, etc. sub acestũ nume Quirinus.

lui Ianus geminus Bifrons în marginea forului, unde Ianu a fost pus cu un cap către răsărit, și cu altul către apus (6).

Ianus e un deț vechi italianic, e deț de lumină, de sere, e Luminosul, e portariul ceriului și al luminei ceresci, dimineța deschide porțile, serea le închide, eșind și intrând.

Din această cauză e făcut cu două capete (Geminus Bifrons), și ast-fel, ca portar, la răsărit e deschidător (Patulcius) și la apus e închidător (Clusius) (7).

La Umbri, Sabini, și Latini pentru această însușire a deului, simbolul boltei ceresci și a deului de lumină cerescă a fost un Ianus (transitu deschist). De aci a urmat că și pre pământ domnesce preste eșire și intrare și pentru această e deul, domnul ușei (ianua), al porților, și drumurilor, ba fiind-că prin el e calea la deii luminei, e mijlocitor între cer și pământ (8).

Ca și deț de sere e originea isvórelor, fântanelor și riuilor, și pentru această e tata deilor Fontu și Iturnei; și totu-de-odată s'a venerat ca și începătorul vieții organice, anume fructuatoriul seminției omenesci, și în această calitate se numesce consivius (9).

Ianu tôte le formeză, tôte le domnesce, tôte elementele, natura apei și a pământului, ce se silesce în jos, a focului și a aerului ce nisuesce în sus le a legat în boltitura cerescă și prin această le-a lăntuit pentru totu-d'a-una la olaltă (10). E creatorul tuturor animalelor adecă a timpului, și a întregii ordini frumoșe de lume (11).

(6) Ovidiu Lib. F. I. 139. Sic ego prospicio caelestis ianitor aulae Eoos. partes Hesperiasque simul.

(7) Ianum quidam solem demonstrari volunt, et ideo geminum, quasi utriusque ianuae caelestis potentem, qui exoriens aperiat diem, occidens claudat. Macrobiu I. 9. 9. L. Preller Rom. Myth. pag. 150.

(8) Ovidiu Fast. L. I. 171. ut possis aditum per me ad quoscumque habere deos.

(9) A conserendo i. e. a propagine generis humani, quae Iano auctore conseritur. Macrobiu I. 9, 16. Varro enumerare deos coepit a conceptione humana, quorum numerum exorsus est a Iano. Augustin. Civ. D. VII. 9.

(10) Augustin de C. D. VII. 78. Ovidiu F. L. 1. 103. Macrobiu indruméza la o epistolă a lui M. Valeriu Messalla pe timpul lui Cicero. Preller p. 153.

(11) Martial X. 28,

Ianu se adorăză la multe ocațiuni, și anume în totă dimineața se chiamă Matutinus Pater (tatălă de dimineața), ca zeulă zilei răsăritore, când omeni începă lucrul loră (12). Mai departe lui Ianu i-au fostă sacre începutele tuturor lunilor (mensis) de preste anu, a-decă calendele, întâia zi a lunelor, când lumina crescătoare a lunei se arăta iară pe ceru, și de ore-ce Iuno asemenea are zilele sacre în calendele, Ianu s'a numit și Iunonius, pentru că se venerăza de-odată cu Iuno (13). Din acestu respectu i s'a rădicat pe Ianiculă, un munte alu Romei, 12 altare, pentru 12 luni ale anului, a-decă pentru 12 calendele (14).

Intre luni, lui Ianu, luna lui Ianuariu, numită după numele lui, i-a fostă sacră, pentru că luna acăsta se începe de locu, după ziua cea mai scurtă, a-decă a formatu începutul anului solariu, iară dintre calendele de preste anu, «Calendae Ianuariae» a-decă I-iu Ian. i-a fostă sərbătorea de frunte, ce a fostă o zi mare pentru totu imperiul și pentru totu Romanulă.

Sacrificiul comunu a fostă o turtă de sacrificiu, numit ianual (15) apoi plăcintă cu miere, vinu și tamăia, sacrificiele cele mai vechi în Italia. La începutu regele Numa însuși a sacrificat, în Regia (cetatea regescă), mai târziu «Rex sacrorum» care s'a privit de preotul cel mai înalt (16).

(12) Horațiu sat. II. 6. 20.

(13) Iunonium. quasi non solum mensis Ianuarii, sed omnium mensium ingressum tenentem; in ditione autem Iunonis sunt omnes Calendae. După Macrobiu. 9. it. Hartung, die Rel. der Röm. II. 221.

(14) Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatos. Varro la Macrobiu si Publ. Victor reg. urb. XIV.

(15) Ianual. Ovidiu F. L. I. 75. 128, 172. Fest. p. 78. Era Lauru Lyd. de mensibus IV. 2. în Grecia ianual se numesce popana și popanona. astu-felă Dict. Gr. de Ros, nemșesce cu Opferkuchen.

(16) Poporulă tescu a făcutu pe Ianu și cu 4 capete, ce representa 4 anotimpuri. Ianu de regulă e făcutu într'o mână cu cheia, în alta cu sceptru. După organizarea calendariului i s'a pus în mână CCC. LXV. a-decă 365 zile ale anului. Plin XXXIV. 7.16. Preller R. M. p. 164.

B. Anul nou și ziua Strenia.

Anul la Romanii vechi s'a început din 1 Martiu. La anu 601, a Romei, 153 ant. cr. s'a otăritu din partea statului, ca Ianuariu să fiă întâia lună a anului, și «Calendae Ianuariae» să fiă după ziua (21 Dec.) cea mai scurtă ca și începutul anului (24 — 25 Dec.). Reorganisându-se calendarul la 47 ant. Cr. prin Iuliu Cesare, s'a mai adausu zile, și anul nou s'a pus cu mai multe zile îndereptu de ziua cea mai scurtă, așa cum e azi, și din timpul acesta s'erbătorea de anul nou a devenitu și mai de însemnătate !

Ce se atinge de viața publică, consulii și magistrații (diregătorii), aleși la capetulu anului vechiu, în Calendae Ianuariae au intratu în oficiulu lor. Ei înainte de revărsarea doriloru eșiau sub cerulu liberu să caute semne favorabile (17) apoi se îmbrăcau în vestmântulu de oficiu, primiau gratulațiuni de la subalternii lor, și consulii de la senatori și pe urmă călari pe cai albi porniau petrecuți de senatu, patrici, și mulțime de omeni la capitolu, aduceau sacrificiu lui Jupiteru Optimus Maximus, domnul apărătoru alu statulu romanu, și după sacrificiu, ce era din viței albi bine aleși, consulii primiau însemnele oficiulu, se suiau pe tribună, și ostașii defilau înaintea lor. și apoi țineau întâia ședință, și se începea veselia publică (18).

Ce se atinge de viața privată, în tota Roma și Italia, și în toate provinciile cu datine romane, întâiu Ianuariu, a fostu ziua începutulu nou, și norocosu, și fie care căuta în totu modulu ca să se asigure de binecuvântare, norocire și sporu preste totu anul, și luera ceva în chiamarea sa, ca să facă începutu bunu (19). Toți se îmbrăcau în vestminte curate, încungiurau sfada, ca să nu vatame unulu pe altulu, se salutau și gratulau și se dăruiau unii pe alții, deosebi cu

(17) Preller R. M. p. 161. Hartung R. der. R. II. 220.

(18) Ovidiu et Ponto IV. 9. 7. Fast. L. I. 75.

(19) Seneca epist. 83. qui novo anno, quem admodum legere, scribere, dicere aliquid sic auspicabar in virginem desilire. Ovidiu F. L. I. 167. Quisque suas artes ob idem dilibat agendo.

faguri, smochine, bani vechi, cu chipul lui Ianu (20) și alte daruri ce însemna noroc și bucurie, precum cu *strenae*, ce era lăstari, rămurii de laur din silbagia (dumbrava) dînei *Strenia* (21).

Acastă datină cu ramuri era vechiă, și în legătura cu dîna *Strenia*, dîna de binecuvîntare și fericire a Sabinilor, identică cu *Salus alu Romanilor*; încă pe timpul regelui *Tatiu* (de odată cu *Romul*) se aducea din dumbrava ei ramuri la anul nou (atunci 1 Martiu) în *Arx* (curtea regescă) (22).

De aci s'a derivat datina că mai târziu la anul nou amicilor și cunoscuților se trîmiteau ramuri de laur și de palmă, cu poște de fericire, și daruri, deosebi smochine și turte de miere, ca și semne că anul nou să aducă multă dulcete cu sine; se trîmiteau în dar și lampe de lut sau de metal, cu figura dînei *Victoria*, care ținea în mână o inscripțiune: «*Annum Novum Faustum Felicem Tibi*» (23).

Patronii aveau dreptul, ca clienții să le aducă daruri la anul nou; ba încă și împerații primiau daruri de la popor. *Caligula* a stat în porța palatului său și primia darurile (24). *Calendele* aceste erau terminu de plătire, și pentru acesta se numiau triste (25).

C. Dina Fortuna.

Fortuna a fost dîna sorții și a norocului, și a fost venerată sub mai multe nume și în multe temple. Cultul ei s'a referit la viața

(20) Pe de altă parte o luntre. Astu-fel de bani tipăria mai multe cetăți în Italia. *Athenäus* XV. p. 692. *Ovidiu* F. L. I. 185. *Pliniu* XXIII. 3.

(21) *Strenia* după *Laur*. *Lyd.* de mens. IV. 4. ȕice, că în limba Sabină însemna sănătate; după *Preller*, din *strenuus* latinu, p. 600.

(22) Ab exortu paene urbis *Martiae strenarum usus* adolevit, auctoritate *Tati regis*, qui verbanas felicis arboris ex luco *Streniae* anni novi auspices, adcepit. Din *streniae* e adu la francesi *étrennes*, asemenea datină.

(23) De aceste lampe s'au aflat mai multe în *Pompei*. S'a bătut numi pentru *Hadrianu* cu inscripțiunea S. P. Q. R. A. N. F. F.

(24) *Dio Cass.* LIV 31. *Sueton* in *Tiber* 34. *Calig.* 42. *Nero* 46. Datina s'a susținut până la *Arcadiu* și *Honoriu*.

(25) *Horat.* sat. L. I. Sat. III. v. 87. Qui nisi cum tristis misero venire calendae. *Epod* L. od. II. 70. omnem redigis idibus pecuniam querit calendis ponere.

privată, și de aci Fortuna Virgo, Mulieris, Virilis, Mascula, precum la viața publică a Romanilor, și de aci Fortuna Patricia, Plebeia, Publica sêu Fortuna Populi Romani (26).

Pe lângă geniul împăratului s'a venerat și Fortuna Caesaris vel Augusta, și împărații de la Augustu încôce ținea chipul Fortunei, în palatu ce s'a făcut de curtea împăratăscă, ca și a dînei aperiătoare a capului statului romanu (27).

Împăratul Traianu a redicat Fortunei, ca unei puteri universale de lume, unu templu anume, și la anul notu s'a serbat ziua acestei Fortune și s'a ținut sacrificiul în templul ei (28). Și de pe acestu timp, Fortuna, ca puterea universală se chiama și se lauda în rugăciuni, înaintea tuturoru ȕeilor (29).

IN 3 IANUARIU.

Vota.

În 3 Ianuariu (tertia nona Ianuarii) a fostu sêrbătorea Vota.

Spre a deosebi ziua acêsta de «calendae Ianuariae», ziua acêsta s'a numit Vota, și anume «Vota pro salute principis» (făgăduința pentru buna stare a domnitorului).

Magistrații mai înalți cu intrevenirea pontificilor, și altor preoți, în anul trecut au dat, au făcut Vota pentru sênătatea și fericirea împăratului, și a casei domnitore, de a aduce ȕeilor sacrificiul. Acuma în 3 Ianuariu e ziua, în care acele Vota (făgăduințe, promisiuni) de anu trebuia să se împlinescă prin sacrificiul și rugăciuni, și

(26) L. Preller R. M. p. 552. Hartung II. 237.

(27) Dio Cass. LIX. 4. 15. Momsen inscr. 2219. În chilia în care dormia împăratul se ținea chipul «Fortuna aurea» și în călătoriă o lua cu sine. Iul. Capitol. Antoniu Piu 12. Ace Șpart. sev. grup. 13.

(28) Laur. Lyd. de mens. IV. 7. Plin. Hist. Nat. II. 7. Toto quippe mundo, et omnibus locis, omnibusque horis Fortuna sola invocatur etc.

(29) Lucianu în «Adunarea ȕeilor» face pe Momu a se plânge, că acuma nu mai voesce nime de a sacrifica ȕeilor, pentru că Fortuna domnesce. Prel-ler p. 560. Fortuna omnium gentium et deorum. Archiv. Napol, 1855 T. VII. p. 182.

în care ȃi, se făceau Vota de nou pentru anulul viitorul, și atunci se implinea ȃ cele făcute din anulul acesta.

Așa Calendae Ianuariae, precum Vota s'au susținut până în timpulul târziu al creștinătății (30). Afară de ȃiua nasterii și ȃiua începerii domnirii (31), sub Augustul împăratul s'au introdus și vota, cari cu înetulul au devenit de o sarcină grea a împărăției (32). Augustul a fost restitutorul păcii și ordinii bune, și mântuitorul în lipsă, și pentru acesta, la totă ocașiunea p. e. a reînțorcerii, reînșănătoșirii, etc. i se făcea vota, și i se dau daruri ca semne de bucuria.

În 3 Ianuarul colegiele preoțesci, dirigătorii publici, și alte clase de preoți se întreceau de a face vota pro salute principis (33).

Din aceste vota, sub regimulul lui Augustul s'au născut și vota quinquennalia, decennalia, quindecennalia, și vicalia, adică vota la 5, 10, 15, și 20. de ani, de la timpulul începerii domnirii, — și mai târziu au fost regulare. Aceste se făceau de locul la intrarea în domnia, și se implinea la timpulul determinat (34).

Totul d'a-una erau în legătură cu sacrificii mari, jocuri publice pompoze, deosebi circense, daruri de preț mare, cari s'au prefăcut în porția grea pentru poporul, deosebi pentru provincie (35). Sacrificiul se făcea lui Iov, și era un boiu cu corne aurite (36).

Petrecerile populare așa la Calendae Ianuariae, precum acu la

(30) Tacitu IV. 70 Dio Cass. 21. 19. Marquardt Handbuch der rom. Arch. IV. 219. Preller. p. 162.

(31) Circenses et imperii natales additi sunt etc. Iul. capitol. Pertin. 15.

(32) Eckhel D. N. VIII. p. 473. Preller p. 782.

(33) Tertulianul de Cor. 12. Ecce annua votorum noncupatio quid videtur? Prima in principis secunda in capitoliis. Accipe post loca et verba.

(34) Plinius ad Traianum ep. X. 44. Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscipimus Domine pariter et solvimus, peccati deos ut velint ea semper solvi, semperque signari.

(35) Preller f. 783. Dio Cass. LIII. 13. LVII. 24.

(36) Tertulianul de Cor. 15. Tunc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum.

vota, era cu escese mari și pentru acésta conciliile creștine le-au opritu (37).

Vota au fostu și private, p. e. unu morbosu pentru sine, sau altulu pentru morbosu a făcutu vota, că decă se însănătoșese, rēdică o templă unui deū anumitū, sau unū călētoriū, decă se re'ntorce, face atare sacrificiū, și acela care a făcutu vota, a fostu datoru să implinēscă (voti reus, damnatus, votum solvere)(38).

IN 9 IANUARIŪ

Agonia sau Agonalia.

Joe conducea causele omenesci, prevedea viitorulū, și destina sorțile. La începutulū fiă-cării lucrări sacre și profane se chiāma Joe și Ianu, pentru că Joe e peste puterea mai înaltă, iară Ianu peste cea primă, începētoare, — așa ei se chiāmau și la începutulū rugăciunei, și la ori-care sacrificiū li se aducea și lorū darurile(39).

Agonia sau Agonalia sau zile agonale(40) au fostu mai multe peste anū; dar în 9 Ian. (V. Id. Ian.) au fostu în onōrea lui Ianu(41).

Agonia sau agonalia preste totu suntu sacrificie în onōrea deiloru protectori ai statului romanū, și s'au ținutū în Regia(42).

Agonalia suntu introduse de Numa, care însuși a sacrificatū în ziua de ađi. S'a sacrificatū unū berbece, ca și conducētorulū tur-

(37) Conciliu trulanū VIII. sub Const. Pogonatu 691. d. Cr. ȕice «Kalendas quae dicuntur, et vota, et brumalia etc. opresce sērbătorile pentru desfrēnări. Phippi Labeii et Gabrielis Cons. Tom. VI. p. 1169.

(38) Die Rel. der Römer I. p. 176.

(39) Quia tunc quoque Ianum Iovemque praefari necesse est. Macrobiū Sat. I. 16.

(40) Agonales dies, per quos rex in regia arietem immolat. Varro VI. 12. Prel-ler p. 159. Acele zile suntū încă 21 Martiū, 21 Maiū și 11 Dec.

(41) Ad Ianum redeat qui quaerit Agonia quid sint. Ovidiū F. L. V. 721.

(42) La Paul p. 10 și Agonium. Hostium antiqui agoniam vocant Fest. p. 9. — Festu deduce agonia din *agere* (a face, a tăia vita). Varro de la *agone* între-barea ce o pune sacrificatorulū ca să taie. Ovidiu L. F. i. 324, mai aduce în combinare cu Agnalia (de la melu).

mei sale, și l'a sacrificatū regele mai târziu «Rex sacrorum», care la începutu a fostu adevăratul capu, principe alu Statulu (princeps civitatis) și s'a păstratū formalitatea de la alte agonie (43).

Sacrificatorulū a pusū întrebarea : agone? adevă să imolezū eu sacrificiulū? și după ce s'a iertatū, a sacrificatū berbecele (44).

Din aceea, că sacrificiulū e în legătură cu «princeps civitatis», adevă Rex, și cu «princeps gregis» adevă berbece, se vede că Ianu e aci ca și întăiulū deū, principele deilorū.—Acăsta a fostu cu referință la timpulū anulu, pentru că diua începe a cresce, și lumina sōrelui a se reîntōrce la pământū (45).

IN 11 IANUARIŪ

Carmentalia și Juturnalia.

Carmenta, întăia dintre camene a venitū cu Evander la Italia încă sub regimulū lui Faunu (periodū înainte de Romulū) și acesta a primit'o cu ospitalitate. Evander se dice întăiulū colonisatorū alū Romei (46).

Carmenta (47) e o diină profetițore și vindecățore cu apa prin bēutură și scaldă, și prin predicerea unorū sentințe, diina cunoscinței de vindecare și de divinațiune.

(43) *Agonales dies dicti ab agone? eo quod interrogatur a principe civitatis et princeps gregis immolatur.* Varro VI. 12. Ovidiu F. L. I. 317. etc.

(44) Cōrnele se stropia cu vinū și se preșera pisatū cu sare între corne. Serv. Aen. IV. 57. *immolare est mola i. e. farre molito et sale hostiam perspersam sacrare.* Ovidiu I. F. L. 338. *Far erat et puri lucida mica salis.*

(45) L. Preller p. 159. I. A. Hartung II. 33.

(46) Aur. Vict. Orig. Gent. C. 5. Dionisiū I. 31.

(47) Carmenta în altă formă carmentis se deduce din carmen (f. rmeçū, cu can-tecu) ca și tegmen și semen din segmentum, sementis; mai târziū carmen a însemnatū, versū și poesiă. Carmentis în limba vechiă a Italiei a însemnatū și vates (profetū, predicatorū). Virg Aen. VIII 339. Serviu Aen. VIII Ideo carmentis appellata, quod divinatione fata caneret, nam antique vates carmentes dicebantur, unde etiam librariorum, qui eorum dicta perscriberent, carmentarios nuncupatos.

Carmenta e nimfa, care e in legătură mitologică cu Faunu, care după tradițiune a primit-o la sine, înțelegându-se că i-a introdus cultul (48). Nimfele sunt totu acele ființe, ce sunt faunele și silvanele; — ele vindecă, predică, însufleteșcă, și acuși ajută, acuși strică, de aci limphatus (luat, însuflețit de dîne =nimfe) (49) identic cu «commotae mentis esse».

Carmenta are cognumele Tyburtia și pentru acêsta se identifică cu Sibila Albanea de la Tibur (50) și cu Sibila de la Cumae. Cognumele Carmentei, sub cari s'a adorat a fostu «Antevorta» nainte veditore, în viitoru și «Postvorta» întrecut veditore, sau Prorsa și Porrima (51).

A avutu templa sub muntele Capitolinū spre Tibru, și douē altare (peste drumū de templu) la pórta Carmentală, numită după numele ei (52).

Serbătorile carmentei s'aū numitū Carmentalia, și s'aū ținutū în 11 Ianuariū (III. Id. Ian.) și în 15 Ianuariū (XVIII. Cal. Febr.) și aū fostu din cele mai de frunte ale poporului, deosebi ale femeiloru romane (53). I se atribuia ei și prosperarea statului romanū.

Sacrificiele i le făcea preotulū propriū «flamen Carmentalis» sau pontificele (54).

Carmenta a fost una, darū carmentes (nimfe, dîne de apă) aū fostu mai multe, și se țineau de prejurulū Carmentei. A mai fostu o dîna asemene, Egeria, care s'a veneratū la Roma în Selbagia de lângă pórta Capena, și eraū în jurulū ei, Camenele, — sau după forma vechie, casmenae și carmenae (55), cari se vedu a fi inrudite cu Carmentes, și Sibilele.

(48) Liviu I. 7. Aur. Vict. Orig. Gent. C 5.

(49) Varro LL. VII 87. Cib. Div. I. 36.

(50) Plutarchū Quest. Rom. C. 56. Strabo p. 352.

(51) Ovidiū F. L. I. 634. Hartung II. 198.

(52) Publ. Vict. reg. Urb. VIII. Virg. Aen. VIII. 337.

(53) Strabo V. p. 230.

(54) Ovidiū F. L. I. 462. Sacrum pontificale.

(55) Cum că aū fostu nimfe de apă se vede din Varro la Serv. V Ecl. VII. 21. Vitruv VIII. 3. de la o apă, care a fostu așa de dulce, de «uti nec fontalis

IN 11 IANUARIÛ

Juturnalia.

Ianu ca ȃeu de sre e începutul isvrelor, fntnelor, rurilor și al apelor, și în acst calitate — după tradiȃiuni locale — e brbatul ȃinei Juturna (56), ȃina de isvre, de ape. Juturna a fost ȃina de vindecare, de bine-cuvntare și s'a venerat în Roma și în Laȃiul întreg, și acuși se numesce amorza lui Joe, care a pus'o de regin peste tte rurile și apele în Laȃiu, acuși muierea lui Ianu, cu care a nscut pe Fontu, ȃeul fntnelor și apelor (57).

Intre Ardea și Lavini a fost un isvor cu numele Juturna, — între Ardea și Laurent a fost un lac, «Lympha Juturna,» iară în Roma în for, aprpe de templul Castorilor a fost «lacus Juturnae» (58).

Q. Lutatiu Catulu către captul republicei i-a rdicat templu pe cmpul lui Marte, de din jos de «Aqua Virgo», căci aci s'a cre-
dut apa mai curat, snt și binefăcătoare, și pentru acsta la tte serviciile divine, precum și morboșilor de aci se cara apă (59).

În 11 Ianuari a fost srbtoarea ei, numit Juturnalia, ȃiua în care i s'a fost snȃtit templul, și aci i s'a sacrificat așa din par-
tea statului, precum deosebi din a acelor cari s'a folosit de apă.

ab camenis nec Marcia saliens desideretur. Camenae se deduc din Casmeneae
Carmeneae, precum o dată carmen, casmen, canmen, canimen, așa din csna
cna din pesna. penna, casmilus, camilus. Festu p. 149. Varro LLVII. 26.
Preller 509. Hartung II. 202.

(56) Din juvare a *a-juta*, ajutatore. după forma cum e saturn, voltorn, Man-
turna. Preller 508 Hartung I. 122.

(57) Arnobiu II. Virg. Aen. XII. 135. Aci se numesce și sora regelui Turn
din Ardea, amica Junoni.

(58) Lympha la romani. Nympha la greci. Preller G. Myth 1. 566, adec e ȃina
de apă, de lac. Ovidi F. 1. 708.

(59) Aqua virgo = apa fecir = apa neîncepută, o funte la a opt ptr
de mile de la Roma spre via Collatina; de aci a condus Agrippa apă pentru
termele (băile) sale, aȃi e fntna Trevi. C. Clusman in Ovid F. 162.

Sacrificiile și serbătorea era de natura Fontinalielorū (veđi 13 Oct.) (60).

IN 13 IANUARIŪ.

Dies Jovis Statoris.

Intre însușirile ce legaū pe Jupiter (Joe) de ómeni și viēta naturală în Italia, a fostū Jupiter ca și Stator (61), între cele de resboiū, era pe lângă Marte. Ca și Stator a ținutū pe Romani în luptă, să *stea* pe locū, să nu fugă de inimići.

Romulū 'i-a redicatū templu pe loculū de unde se suie din via sacra în Palatin, unde Romanii s'aū fostū adunatū la bătăia în contra Sabinilorū. M. Atiliu Regulu consululū în o luptă crāncenă cu Samniții încă a făcutū votū pentru Jupiter Stator, și la an. 460 alū R. (294 ant. Cr.) 'i-a redicatū templu lângă circulū flaminii (62).

Serbătorea acēsta s'a ținutū în Idu lui Ianuariū, și s'a ținutū : Ȋua lui Joe statoriulū. I s'a sacrificatū unū taurū (63).

Acestū cultū a fostū lătitū și în provinciile romane, romanisate (64).

IN 15 IANUARIŪ.

Carmentalia.

Dictatorulū Mamercu Aemiliu după cucerirea Fidenei la an. 338

(60) Serv. Aen. XII. Publi Victor reg. urb. IX. Varro V. 71.

(61) Stator din a sta, statoriū, stătătorū. Ca stator a fostū totū de odată și Versor, adecă învėrtitorū, întorcėtorū de inimići. Hartung, II, 15. Preller, 176. În istoria romană se numesce mai āntėiū Jupiter Stator. Augustinū de Civ. De. VII, 11. Cicero de leg. II, 11, 28. Cognomina Statoris et Invicti Jovis.

(62) Liviū, X, 36. Varro la Macrobiu, III, 4.

(63) Mommsen în Dial. Ital. de josū p. 191 arėtā inscripțiune ostică. Preller 176. Dar la Ovidiū F. I., 587 etc. se vorbesce de oia.

(64) Renier, I No. 2898 arėtā o inscripțiune din Algeria «Jovi Optimo Maximo Statori et Jun. Aug. Reg.»

an. R. (426 ant. Cr.) a introdusă această serbătoare. — acuma s'a făcută altă legendă despre deitatea Carmenta (65).

Senatulul a opritu ca femeile să se care, éra ele s'a impotrivitu bărbaților în datorințele vieței, și după ce li s'a ertatu éra carele (carpenta), Carmenta le-a ajutatú de a născutu mulți prunci, și atunci ca dînei de nascere i s'a făcutú a doua serbătoare. Acuma cognumele Porrina și Postverta (66) se reducú la puterea deității asupra născerilor (67).

IN 16 IANUARIÛ.

Điua fundării templului Concordiei.

Concordia e đina în care e personificată buna-înțelegere între cetățeni, între fiii unei ginte și ai unei familii. În decursul republicei a avutu și înțelesú politicú, adică a bunei înțelegeri a staturilorú, a cărorú discordiá a adusú statulú și poporulú romanú de atâtea ori în neînțelegere (68). Concordia e închipuitá ca o matroná, cu sceptru în drépta, cu o diademá naltá pe capú și cu vélú, éra în templu acoperitá cu lauri (69).

Dupá trecerea veri-unei crise mari, când a intratu éra înțelegerea între poporú și toți, dînei Concordiei i s'a ridicatu câte unú sacrariu sau templu.

Intre poporú și patrici a fostú cértá mare pentru demnitatea con-

(65) Ovidiú F. I. 616 etc. Cal. Maffei.

(66) La Ovidiú F. I. 634 se pomenesce numai Porrina și Postverta, și se dicit surorí. La Hartung, VI, 199 după Serviú Aen. VIII, 339. Gell. XVI, 16. Macrob. Sal. 1, 7 se numesce și Prorsa, Antevorta, ce se reducú la nasceri cu capulú înainte și capulú înderátú, adică regulate și neregulate. La Liv. V, 25. Causa cu carele a fostú după cucerirea Vejilorú. Carpenta cu Carmenta nu e în legăturá.

(67) Carmenta după serbătorea din 11 Ianuariú e đina de apă, vindecătore, — cum cá ađi e ca đina de nascere dórá mai cu dreptú se póte atribui apelorú, carí încă aú influență de generațiune.

(68) Preller, 624.

(69) Ovidiú F. VI, 91. Venit Apollinea longas Concordia lauro nexa comas.

sulară, și Furiu Camilū putendū restaura buna înțelegere, intru memoria acestei întâmplări a redicatu dīnei Concordiei templu pe Capitoliu la a. 387 a. R. (367 ant. Cr.), câștigându prin legile licine basa mai largă pentru constituțiune (70).

Q. Flaviū edilulū (450 a. R.) după o crisă constituțională, ca patriei necăjiți pe poporū, să se câștige în partea acestuia, a redicatu unū templu d'asupra de Comițiū, lângă templu lui Vulcanū.

Consululū Opimiu, învingătorulū lui C. Grachu, după uciderea acestuia (121 ant. Cr.), în urmarea decisiunii senatului, a redicatu unū templu în legătură cu «Basilica Opimia (71).»

Templulū Concordiei, redicatu de F. Camilū, a arsū, și Tiberiū cu mama sa Livia l'au renovatū (10 d. Cr.) și în 16 Ianuariū Ț ținutū sântirea templului (72).

Serbătorea Concordiei s'a ținutū în 16 Ian. în ziua sântirei și a fostū mai multū o serbătore politică, a bunei înțelegerii poporului romanū (73).

Concordia are peste anū mai multe serbători, ea e serbată și în sīnulū familiilorū și cu alte deitați la olaltă, — și i s'a redicatu mai multe statuie.

(70) Ovidiū F. I, 639 etc. aduce că Furiū învingendū pe etrusci a votatū acestū templu. Liviu, IX, 46, XL, 19.

(71) Appianū 1, 26. Plutarchū C. Grachu 17. Varro V. 156. Senaculum supra graecostasim, ubi aedis concordiae et basilica opimia. Augustin de Civ. D. III, 25. Inscriptiunile încă arētă cultulū concordiei și la coloniī. L. Renier Inscr. din Algeria No. 1868. Concordiae Coloniarum Cirtensium, Orelli No. 151 și Mommsen No. 4221, 4455. Concordiae Agrigentinarum. La Renier No. 1552 «Concordiae populi et Ordinis.

(72) Liv. IX, 43. Pub. Victor reg. urb. VIII. Hartung II, 253. Lângă acestū templu a fostū arculū triumfalū alū lui Septimiū Severū, și se vĕdū ruinele templului și aqī. Tiberiū l'a redicatu mai nainte de a merge în rĕșoiulū sĕū din urmă la Rinū Livia a numitū dīna «Concordia Augusta.»

(73) Ovidiū F. I, 637 etc. Sueton in Tib. 20. Dio Cass. IV, 8. Fasti Praenestae, — la Orelli inscriptiunile No. 25, 26. 1811, 1812.

IN 27 IANUARIŪ

Dedicatio aedis Castorum.

Cultulŭ dioscurilorŭ grecei, adecă a lui Castorŭ și Pollux, a străbătutŭ și în Italia (74).

În Roma s'au veneratŭ, deosebi de patricii, ca și idealulŭ calaretilorŭ. Amëndoui dei s'au arêtatŭ mai de multe ori ca și eroi în ôstea romană, și au ajutatŭ în luptă pe Romani de au învinsŭ pe inimi. În lupta de la laculŭ Regilŭ, unde dictatorulŭ Postumiŭ s'a luptatŭ (258 a. R. 496 ant. Cr.) în contra Tusculanilorŭ și Tarcuinelorŭ, Postumiŭ a făcutŭ votŭ, că le va redica templu. Acestŭ templu apoi l'a redicatŭ feciorulŭ sêu, și l'a dedicatŭ în 270 a. Romei. Tiberiŭ, reparândŭ templulŭ, l'a sântitŭ în 27 Ianuariŭ (a. 6 d. Cr.) și acestă ȃi a rêmasŭ de sêrbătore (75).

Sêrbătoreea de frunte a dioscurilorŭ e în 15 Iuliŭ, dar a sântirei templulŭ e aȃi, și în acestŭ templu lângă Forŭ s'au ȃinutŭ adesea-ori și ședinȃele senatului.

Acestŭ dioscuri acusi s'au numitŭ fiă-care după numele sêu, adecă Castor și Pollux, acusi amëndoui sub numele Castores sau Polluces (76).

IN 30 IANUARIŪ

Dedicatio arae Pacis.

Pacea e personificată de o ȃină jună, în mână cu caduceulŭ păcei (sulită fără ascuȃișŭ) sau cu ramură de pomŭ de oleŭ, ori de

(74) În Etruria Castorŭ s'a numitŭ și Kastur, Kasuton; ȃra Pollux, Pultuc, Polutuke. Preller, p. 658.

(75) Ovidiŭ F. I. 705 fiindŭ-că se nascu de la Leda îi numesce Ledaei dei, -- fratres de gente deorum.

(76) Sueton și Caes. 10. Dio Cass. XXXVII. Sext. Serv. V. G. III, 89. Ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter et Polluces et Castores vocantur. Nam et ludi et templum et stellae, Castorum appellantur. Aedes, e templu.

palma saŭ cu cornulŭ copiae. Pacea însemnă starea linistită a unei țeri, unde agricultura și toate măestriile înfloresc și sporesc (77).

În vechime i s'a redicatu Păcei numai altare, erva mai târziu și temple (78).

Augustu împăratulŭ a redicatu Păcei unŭ altarŭ pe câmpulŭ lui Marte, și aci cu referințe la trei dedicațiuni, de trei ori i s'a sacrificatu peste anŭ (79).

Vespasianu împăratulŭ a redicatu unŭ templu mare și pomposu pentru Pace, aprupe de Foru, și acelu templu s'a ținutu de monumentulŭ celŭ mai frumosŭ alŭ dinastiei lui (Flavia), și din cele mai frumoșe temple în Roma, fiindŭ și înzestratu cu lucruri de artă de prețŭ mare, — dar sub Comedŭ a arsŭ.

Inteia serbătore a Păcei s'a ținutu în 30 Ianuariu (III Cal. Febr.) (80) prin rugăciune și votu pentru binele poporului romanŭ, în liniște mare, fără certy și versare de sânge, în voia cea mai bună, și făcându-se glume, ađi iertate și asupra celorŭ mai mari (81).

IN 31 IANUARIU.

Penetralia.

La Romani au fostŭ nesce deĭ de casă numiți Penates (penatii), cari se îngrijiu de susținerea casei, adevă de pânea de toate ăilele și de starea casei și ca spirite amicale apėrau unitatea familiei, esistența întregului, și acești deĭ se venerau în penus, ce era centrulŭ casei (82).

(77) Cuventul Pax e în legătură cu paciscor, păcatus, Tibullu I, 10, 45. Preller, 614.

(78) Ovidiu F. I, 709. Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram.

(79) Suntŭ nume cu inscripțiunea «Pax Augusti, Paci Augusti». Preller 615 Plin. XII, 19. P. Victor reg. urb. IV.

(80) In Fasti Praenestae e III. Kal. Febr. Hartung II, 254. Cele-l-alte serbători sunt în 30 Martiu și 4 Iuliu. Ovidiu F. I, 710 dice: Haec erit a mensis fine secunda dies.

(81) Festu p. 175. Cic N. Deor. I, 47, 451.

(82) Dionisiu I. 61. Isidor VIII. 11. Preller 532.

Larii sînt asemenea deilor de casă, dar larii sînt sufletele re-pausaţilor din familie, şi adese ori s'au identificat cu penatii, pentru că au ceva comun (83). Aşa penatii (84) precum larii sînt deitai ce se venera la *focus* (vatra de foc) şi cărora li s'a datu acelaşi acesta, acuşi acelî nume (85).

Penatii sînt deii privaţi sau familiari, adevă în totă casa, şi sînt deii publici în templul unei cetăti.

Numărul penaiilor privaţi sau familiari, e nehotăritu (86) în timp ce larul familiaru e numai unul (87). La Plautu se află următoarele, despre unî muritoru, ce se desparte de casă :

«Voi penatii părinţilor mei, şi tu *laru*, tata familiei, voue v'ecomandă noroculu părinţilor mei, ca să-lu păziţi; eu trebuia să-mi cautu alţi penatii şi altu laru!»

Penatii se îngrijiau de binele casei şi a familiei, se bucurau sau se întristau cu toţii, precum familia sporia sau decădea, sau era în bună înţelegere, sau discordia; ei grijau de posesiunea casei şi o păziau. Ei dediau dorulu de casă, celui îndepărtat î aducea aminte de părinţi sau de muiere şi de copii; cine pleca de a casă se ruga de penatii pentru reîntorcere norocoasă, şi cându se reîntorcea şi pu-nea beta şi armele lêngă icónele lor. Către ei, ca şi deii familiei se făcea jurămentu. Acestu cultu s'a susţinutu până târziu în păgânismu (88).

(83) Propertiu II. 30. 32. Spargereque alterna communes caede penates et ferre ad patrios praemia diva lares.

(84) Penates se deduce din *penus*, ce însemna locu din lăuntru, şi camera de bucate, de mîncări. Cic. in Nat. D. II 27, dice : a penu ducto nomine est enim omne quo vescantur homines, penus. Serv. V. A. III. 12. Penates ideo appelluntur, quod in penetralibus aedium coli solebant

(85) Schol. Horat. epod. 2,43, juxta focum dii penates positi fuere Laresque inscripti, idcirco quod ara deorum Latium focus sit habitus.

(86) Varro la Arnobiu III 40. Macrobiu Sat. III. 4.

(87) Mercuriu la Plautu VI. 5.

(88) Preller 535. Theodosiu M. L. 106. Nullus omnino secretiore piaculo Larum igne, mero genium Penates nidore veneratus etc. La creştinî s'au prefăcutu în angeri păzitori, sanţi patroni.

Pentru cunoștința cultului penatilor e de lipsă a se cunoșce construirea casei la Romanii vechi, în câtu se referea la penafi.

Centrul locuinței a fostu *focus* (vétăra de focu), care s'a privitu de altariulu, sacrariulu casei, și vétăra a statu în mijloculu chiliei mai mari numită Atriu, ce propriu e cuina (89), unde tóta familia s'a adunatu la mâncare și viétă familiară, socială, unde femeia a ședut peste di, a țesutu, a primitu visitele, și unde față cu ușa de intratu, a avutu patulu său (90).

Ca vétăra să fiă luminată de către ceru, a fostu în acoperișu o feréstră pătrată, totu-de-odată și în locu de coșu, și prin ea, s'a ridicatu fumulu, dar fiindu că și plóia, vétăra a fostu ceva mai la o lature, și de-adreptulu sub feréstră din acoperișu a fostu o grópă unde s'a strinsu apa de plóia, și feréstră în casu de lipsă s'a pututu astupa cu scânduri. Loculu mai largu, deschisu în atriu s'a numitu *cavum aedium* sau *cavaedium*, feréstră *impluvium*, și unde s'a strinsu apa, *compluvium* (91).

În prejurulu atriiului au fostu celelalte chilii. În partea de dinna-
inte—de către stradă—a fostu vestibulu, intrarea, cu care s'a începutu terenulu religiosu alu casei (92); din partea dindereptu alu atriiului și chilieloru a fostu ambitulu pe stêlpi și cu grădina.

De aci se vede, că atriiulu a fostu mijloculu casei, vétăra mijloculu atriiului și inima casei, și acestu locu s'a numitu *penus* și *penetralia* (cele din lăuntru), centrulu tuturor (93).

La unii pe vétăra, cu de bună sémă la cei sêraci, la alții în apropierea vetrei, în pãretele ce stă în față era dulapululu cu icónele (fi-

(89) Serviu an. I 725 *ibi et culina erat unde et atrium dictum est; atrum enim erat ex fumo.*

(90) Pliniu XXVIII 20. 81. *Focus Laurium, quo familia convenit.* Veđi nota a 94.

(91) Varo L. L. V. 161

(92) Ovidiu VI. 303. *Hinc quoque vestibulum dici reor, inde precando prefamur.*

(93) Paulu p. 208. *Penetralia sunt penatium deorum sacraria.* Festu p. 215. Serv. aen. I 708.

gurele) Penatiloră, cari de fumă de regulă erau negre, adică fumose (94).

În compluviu, unde s'a strînsă apa, în multe case se sâdea ună arbore de laură, palma sau loza de viă, și arborele umbria vétră, și pe penati (95). La ună afară de vétră a fostă ună altariu a-nume pentru penati (96). Pe vétră s'a ținută neincetată focă, în venerațiunea penatiloră, cari de fumă au fostă afumați infuninginiți (97).

Fia-care tată de familiă a fostă ca ună rege, preotă la vétră sa, și aci sub ochii penatiloră, nu a fostă iertată că pe elă ori pruncă lă s'e-i atace servii stăpênirii, și nici inimici (98).

Precum a fostă vétră și cultulă în casa familiară, așa a fostă pentru penati publici, altarulă în templulă dînei Vesta, ună focară pentru stată, ca și pentru o. familiă mai mare.

Dar penatiloră nu numai vétră, ci și mеса li-a fostă sacră, și pentru acesta, pe mеса era totă-d'auna o sârêrită și ună taniere (farfuriă) cu mîncări sau frumente noue (primitiae) în venerațiunea loră (99).

Totă ospêtiulă (prânzulă, cina) era ca ună sacrificiă pentru penati; ospêtiulă se începea cu curățire religiôsă prin rugăciuni, se continua între cîntări și imne spre lauda penatiloră, și larulă, și pe urmă pe mеса sau pe vétră se făcea libatiune, adecă se vêrsa

(94) Asconiu către Cic. p. 195. Deinde omni vi janua expugnata et imagines deorum dejecerunt, et lectutum adversum uxoris.

(95) Sueton, Aug. 92. Palmam in compluvium deorum penatium transtulit. Pliniu Hist. Nat. XIV. 3. Vites amplo discursu atria media tenent. Virg. aen. VII. 59. Laurus erat tecti medio in penetralibus altis sacra comam.

(96) Virg. Aen. I. 512.

(97) Arnobiu II. 61. Numquid in penetralibus et culinibus perpetuos foveatis ignes? Virg. Aen. I. 707.

(98) Cic. in Rosc. 12. Virg. Aen. II. 715.

(99) Arnobiu II. 67. Numquid sacras facitis mensas salinorum appositu et simulacris deorum. Liv. XXVI. 36. Horat od. II. 16. salinum est patella in qua diis primitiae cum sale offerebantur. Cic. fin. II. 1 ita non religiosos ut edant de patella.

béutură. Alții ardea și lampa pe măsă pentru penaiți, la cei avuți lampe de argintă (100).

De regulă se mânca la vétră, și ca și centrul spiritual al casei, aci dedea capul familiei sfaturile și învățatura pentru ai săi, aci era altarul penaiților și larilor (101).

Penaiții sunt și publici. Orașele încă aveau penaiții lor, ba și poporul romanu.

În Laviniu capitala Lațiului se află penaiții țerei latine, ce i-ară fi adusă Aenea venind din Troia, și după fundarea cetății Alba Longa, Ascaniu i-a adusă aci, însă penaiții au fugit îndereptă la Laviniu, și odată fugiră și din Roma (102).

Penaiții din Laviniu au fostă totă-de-odată și ai Romei, și s'au privit de dei de origine, cetățeni ai Lavinului și ai Romei, și anume de origine latină și nu troiană (103).

Cuvântul Penates nu se află la Greci, ci se traduce cu patrii, genetlii, pentru aceea se crede că penaiții suntă specifici romani. (104).

Nu departe de templul Vestei, centrul Romei, în piață, sub Velia, a fostă templul penaiților publici (105), ună edificiu mică și întunecosă, și aci se vedeau doi juni ședendă și cu lancele în mână, în ornamentă de răsboi și sculptură de arte vechiă; aceștia s'au chiată și penaiții poporului romană.

Serbătorea pentru penaiți s'a numită Penetralia, și s'a ținută în 31 Ianuaru (ant. Cal. Febr.), așa a casă pentru dei privați, precumă în templu pentru penaiți, cari au fostă dei părinților și poporului roman.

(100) Plutarchu Quest. R. VII. 4. 1. Hartung I. 80.

(101) Serv. V. A. II. 469. Singula enim membra domus sacrata sunt diis, ut culina diis penatibus. III focus, qui a privatim sacrificium sequitur, nam penatibus sacrificat XI. 21. focus est ara penatium.

(102) Varro I. 1. V. 144. oppidum, quod primum conditum in Latio stirpis romanae Lavinium, nam ibi dii penates nostri.

(103) O inscripțiune de sub Claudiu împăratul: «Sacra principia populi romani Quiritium nominisque latini». Orel. M. 2276. Mommsen Nr. 2211.

(104) Preller R. M. 537. etc.

(105) Dionisiu I. 67. Î descrie după cum i-a vădută. Se afla penaiții adeseori și pe numi.

mană, și unii dicea că penaiții publici au reprezentat pe Romul și Remu (106).

Sărbătorea a fost de bucurie și s'a ținut în liniște.

Consulii, dictatorii și pretorii romani intrându în oficiu făceau sacrificii pentru penaiți (107).

SĂRBĂTORI ÎN FEBRUARIU.

ÎN 1-ÎN FEBRUARIU

A. Lucaria.

După tradițiune, Romul fundându statul român, a dat primire și scutire fugătorilor și tâlharilor din alte părți, și le-a făcut un asil, în sensul strins un sacraliu unde puteau să fie siguri.

Acestu înteiu asil era între capitol și Arx (cetate) (1) numit «*inter duos lucos*», adică intră două gauri, pădurite; era o poiană, pentru că arborii crenguroși umbreau laturile delurilor de ambele părți (2).

Romul a încunjurat mai târziu acestu loc cu muri mari și a disu: «Aci și pôte totu insulă căuta asil, să fie sigur» (3). Fugătorii, cari scăpau în asil și voiau să rămână în statul român, erau aperați de Romul, și dăruiti cu pământuri ocupate în răboie.

Romul în locul *inter duos lucos* a rădicat altar și mai târziu templu pentru deul Lucaris, deul din luci (gauri) (4). Dar Lucaris (5) a fost numai numele de însușire a deului Vedius, care

(106) I. A. Hartung I. 78. 154. Plut. Quest. VII. 4. 1. Kal. rust. Farnes.

(107) Macrobiu Sat. III. 4.

(1) Dionisiu II. 15.

(2) Liviu I. 8. Vetruiu IV 7.

(3) Ovid. Pastor. Libri III. 428.

(4) Servius Aen. II. Analele de L. Piso Frugi.

(5) Lucaris e adjectivă din lucus=gaiu, totu-de-odată rădăcina pentru Lucaris și Lucar (hanu) și lucrum (câștigă, dobânda). Festu p. 88. dice: Lucaris—pecunia, quae in lupo erat data, Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. Hartung II. p. 55.

e Dius, adecă Jupiteru ca și pruncu (6). Statua lui s'a susținut până în timpii mai târzi, și represinta pe Joe ca și pruncu, (cu față ténără tinendū fulgere mici în mână și avendū lêngă sine capra, de la care a suptu ca și copilū.

Totū acéstă țeitate, Vedius vine înainte și sub numele Vejovis (7), și Vediiovis (8).

Joe ca deulū celū mai putinte trebuia să apere tóte clasele; iară ca pruncu a voitū să dea scutulū sêu și celorū mai mici, slabi, persecutați și fără de ajutorū. Era lipsă de ajutorulū lui, pêntru că nu toți cei scâpați în asilū, erau tâlhari, ci cei mai mulți erau sclavi, plebei și membri de familiă, și atunci cândū patriciū, sau tata de familiă abusa de dreptulū lorū asupra supușilorū, religiunea — prin Vediu — s'a îngrijitū și de scutulū celorū persecutați (9).

Alū doilea asilū a fostū luculū mare, între Tibru și Via (calea) salaria, afară din Roma (10), pêntru că locuitorii din Roma se scape

(6) Vedius e compusū din particula *ve* cu sensū diminutivū, și negativū, precum din Dius = Joe, *vegrandia farra*, graunțe mici, *vesanus* nebunū, *smintitū*, *vedius*, *joe* celū micū.

(7) *Vetruvii* IV. 7. *Inter duos lucos Vejovis templum*. *Ammianus* Marc. XVII. 10. *In Tagetis Tusci libris legitur Vejovis fulmine mox tangendos adeo hebetari, ut nec tonitrum nec maiores aliquos possint audire fragores*.

(8) *Ovidiu* *Fast.* Libr. III. 430. *Templa putant lucos Vediovis ante lucos*.

La *Momsen* C. I. L. I. p. 36. e și *Diiovis* și lū compune din *Dis-Diovis*. *Quintilianu* I. 4, 17. și *Gelliu* V. 12, care se provoca pe formule vechi de rugăciune pomenescū *Diiovis* și *Vejovis*. *Preller* R. *Myth.* p. 234. dice, că *veiovis* e de origine itală și se amintesc la *Sabinū*, *Vediiovis* e din *ve* și *diiovis*.

Din aceste se vede, că țeitatea *inter duos lucos* e *Joe*, și anume ca și pruncu.

(9) Așa se vede, că pêntru cei puternici a fostū *Joe* celū putinte, și pêntru cei slabi, *Joe* ca și pruncu, care abia a mișcatū fulgerile. *Hartung* II. p. 57. *Preller* R. M. p. 237. Acesta adaoge că *Piso* asemăna pe *Veiovis* cu *Appollō Lykoreus*, etc.

(10) *Ovidiu*. *Fast.* Libr. II. 67. *Festu* 88. Aci în lucu a fostū locū sântitū și pêntru *Iuno Laverna*, — ascundetőrea pêntru că furii ascundeau pe aci lucrurile furate. *Schol.* către *Horatiu* *Epist.* I. 16. 60. *Noniu* p. 134. *Laverna* dea, cui suplicant *fures*.

dacă ară fi siliți de a se scuti din afară de murul încunjurătoru (pommerium).

Luculū mare s'a făcutū locū sântitū de atunci, de cândū Romanii bătūți de Gali fugiră, și aci în întunericulū pădurii aflară sicuranță (11). Acestū evenimentū i-a îndemnatū, ca și aci se venereze pe deulū Lucaris, respective pe Vedius, care a statū în ajutorulū celorlū pefugați.

Asile, fără relațiune la Lucaris, au fostū încă pe Mons sacer din colo de riulū Anio, sub scutulū lūi Joe Pavoriu, așa și pe muntele Aventinū.

Serbătorea în onorea deului Lucaris numită Lucaria s'a serbatū în 1 Febr. (cal. Febr.) (12), și în 19 și 21 Iuliu (XIV. și XII. cal. Aug) (13), și s'au ținutū afară în lucrū, adecă în aceste gaūri.

B. Iuno Sospita.

Iuno e fēta lūi Saturnū cu Rea, și muierea lūi Joe. Unū cultū vechiū și lătitū în Lațiu a avutū *Iuno Sospita* (14).

În Lanuviu (15), a avutū templu și gaū sântitū în Romā, templu la forulū olitoriu și pe muntele palatinū (16), dar templulū celū mai renumitū a fostū în Lanuviū, încunjuratū cu locuințe pentru preoți și plinū de tesaure.

(11) Paul. p. 119. Lucaria festa in luco colebant Romani, qui permagnus inter viam Salariam et Tiberini fuit, pro eo, quod victi a gallis, fugientes e proelio ibi se occultaverint. Preller p. 99.

(12) I. A. Hartung, Die Rel. der Römer I. p. 154, și II p. 58.

(13) Hartung II. p. 58. pune 18 sau 20, 6ră Preller p. 99 decisū pe 19 și 21 Iuliu. Și în aceste zile vorbesce număi despre luculū de la via Salaria. Diferența în zile purcede de la ziua aceea ce s'a adusū lunei la organizarea calendarulū. Ziua sântirei templululū lūi Vediu s'a serbatū în Nonele lūi Martiu.

(14) Numită și Sispita la Liviu VIII 14. Festu p. 343. Sispitem Junonem, quam vulgo sospitam appellabant, antiqui usurpabant. După inscrip. Orelli Nr. 1308 și Momsen Nr. 6763, numele ei întregū: Iuno sospita mater regina.

(15) De aci predicatulū Lanuvina. Orel. inscrip. 1293.

(16) Liviu XXXII. 30. Ovidiu F. L. II. 55. de E. Klauszmann p. 167. lēngă templulū Cybelei.

Consulii erau îndatorați ca peste an într'unu timp anumit să aducă sacrificiu în templul din Lanuviu (17).

În gaiulă dînei era o pesteră cu unu șerpe, căruia în totă primăvera, o fecioră îi aducea de sacrificiu, o turtă.

Iuno Sospita era îmbrăcată ca și o matronă, cu o pele de capră ce îi servia de coif și scut, cu lance în mână și papuci cu vîrfu întorsu (18).

Serbătorea de frunte a Iunonii a fostu ziua sântirii templulu din Lanuviu și s'a ținutu în 1 Febr. (Cal. Febr.) totu deodată și în Roma s'a serbatu Iuno Sospita (19).

IN 5 FEBRUARIÛ

Concordia in Arce.

Concordia, adecă buna înțelegere a avutu în cetate (Arce) unu templu rădicatū cu începutul rebelului alū doilea punicū din motivū că s'a potolitū o rēscolā în armată.

Țiua fundării templulu în Arce s'a serbatu în 5 Februariū (Non. Febr.) (20).

IN 13 FEBRUARIÛ

Sacrificiū pentru Faunū.

Faunū e unulū din deii cei mai vechi și populari ai Italiei (21), e

(17) Cic. pro Murena 41. 90.

(18) Cic. Nat. D. I. 29. 83. Illam vestram Sospitam, quam tu nunquam ne in somniis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. Mai totū acēsta Orel. Nr. 1308.

(19) Preller p. 247. Hartung II. p. 64. Sospita însemnă mântuitoare, scăpătore.

(20) Liviu XXII. 33, și după Fast. Praeneste. Preller p. 624.

(21) Faunus se deduce din faveo, și însemnă celū bunū, celū blāndū, de aci și vîntulū de primăveră e Favoneus. În inscripțiunile umbrice se chiamă Fons. ce însemnă milostū. ajutătorū, în limba populară se dicea și Fonēs. Mart. Cap. II. 167. glossa Isidori. Fones dei silvestres.

spiritul bun al munților, pășunilor, câmpiilor, sporind omeni, vitele și agricultura.

Tradițiunea îl face de un rege vechiu în Latium, de feciorul lui Picu, tata lui Latinu, și îi atribuie introducerea de moravuri bune și fundarea religiei mai vechii (22).

Poporul a crezut mult în el, ca în deul ce se arăta oamenilor, și agricultorii din prejurul Romei diceau că-l vedu adeseori pe câmp (23).

După tradițiune, Faun, cu genul său apare ca și spiritul de pădure, în forma lui Silvan, un deul, care se vede în pădurea desă, în peștera ascunsă sau la isvoru susurătoriu, și aci profesce, venéză după nimfe, și prinde paseri.

Faun se arăta oamenilor ziua în pădure, ca și un spirit spăriându și strigându cu un glas puternic și așa de grozav, în câtu toate animalele tremurau. Romanii credeau, că glasul și strigarea lui se audia și în luptă, implându anima inamicului de grôza panica, și câștigându învingere pentru Romani; așa în lupta cîntă Tarconiilor fiindu alungați, glasul lui Faun s'a auditu din gaiul de la Aricia, și Etruscii fuseră devinși (24).

Faun, sau nêmulul său Faun, se arăta și noptea în somn și în vis, ca spirite ce spăria și nepăciuesc, și pentru acêsta, Romanii se îngrijau de a se apăra de ei, prin totu felul de unsori și de rădacine (25).

(22) Varro la Serviu V. A. VIII. 275. Îl numesc deul italian, roman, dar mai târziu s'a identificat cu Pan, deul grec.

(23) Virg. Ge. I 10. Plures autem existimantur esse et praesentes (Faunos). Idcirco rusticis persuasum est in colentibus eam partem Italiae, quae suburbana est, saepe eos in agris conspici.

(24) Cic. d. Divin. I. 45, 101. Saepe etiam in proeliis Fauni auditi. Cic. Nat. Deor. II. 2, 6. III. 6 15. Îngă pădurea Arsia, unii numesc pe Faun, alții pe Silvan. Liv. II. 3. Dionisiu V. 16.

(25) Deosebî rădăcina de ponia de pădure (bujor) ce se scotea noptea ca să nu vedă Picu Martiu, paserea lui Marte, căci altcum scotea ochii desgroptorului. Se credea încă că cătecele întâiu puate, apăra casa de faun, și cu lătrătura și spăria. Hartung II 184. Preller p. 337. Pliniu VIII. 40. 62. XXV. 10.

Deosebi femeile trebuiau să se păzescă de petulantele, jocurile (lubribria Faunorum) lor, pentru că aceste spirite desmerdate și sburdade, veniau noaptea și la patul lor, sub nume specialu de Incubi (26).

Poetii povestesc numai de jocul și danțul de noapte al Faunilor cu nimfele în pădure, unde e locu mai largu, și echo răsuna, era tonurile strigătoare, sau musica dulce, ajunge noaptea departe la economi, — și povestesc încă despre vânatul și furatul de paseri a lui Faun (27), și despre aceea, că noaptea surprindu nimfele în somn (28).

Faun se chiamă și Fatuus seu Fatuelus, și sub acestu nume în tradițiunile latine și romane e deu de profetia și de revelațiune a naturei, ce mișcă toate, precum a revelațiunii prin vis și strignire (29), și a fostu foarte venerat de popor.

Fatuu, ca și profetu a avut oraculul seu (30) sau cataractul de la Tiburu, cercetat de tota Italia (31).

Căntecele mai vechie, cari totu-d'a-una au fost de cuprinsu religios și oraculosu, adică căntecele de farmece, ce în Italia s'a susținutu multu timpu, se deduc de la cultul lui Faun, și de aci măsura de versuri ale cântecelor de farmece, și preste totu a poeziei vechie națiunale s'a numitu fauna, saturnina (32).

Cultul lui Faun a fostu foarte vechiu și elu a fostu venerat pe câmp liberu, în pădure, în peștere, la isvore și prin arbori.

(26) Augustin Civ. D. XV. 23. Isid. Orig. VIII. 103. Incubus vel incubo ab incubendo dictus. Hieron. in Isai V. 13, 21. Incubones vel Satyros vel Silvestres quosdam homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant. La Nemți sunt identici cu Alp, Kobold. I. Grim D. M. p. 632.

(27) Lucrețiu IV. 570. Virg. Georg. I. 10. Aen. VIII. 314. Preller p. 337.

(28) Ovidiu Fastor Libr. II. 33. Horatiu oda III. 18. 1.

(29) Fatuus din fa-i fatuari, a vorbi, a predice, a profeti. Fronto in de eloq: p. 85 numesce pe fauni, vaticinantium incitatores.

(30) Despre oraculele de vis la Ovidiu Fast. Libr. IV. 644. Despre oraculul latinilor la Virg. Aen. VII. 79.

(31) Serviu 'lu pune la Tiburu, Virg. Georg. I. 10. in Silva Laurentinorum, apoi și la Ardea, — daru se crede că au fostu mai multe.

(32) Fest. p. 325 Versus, quibus Faunus fata cecimisse hominibus videtur. Enni An. 221. Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant. Preller p. 339.

Lui Faunū în tótă luna i se aducea sacrificiū de cătră țărani; ieră sərbătorea cea mare a lui, Faunalia, s'a ținutū în nonele lui Decembre, ca sərbătore popurală, la intrarea iernei (33).

La an. 558. alū Romei (196, ant. Cr.) lui Faunū, din banū de pedepsă s'a rădicatū templu pe insula Tiberū și peste doi ani s'a sântitū templulū.

În acestū templu s'a adusū sacrificiū în Idulū lui Februarū (13 Febr.) (34).

Icōna lui Faunū a semēnatū cu a lui Silvanū, și nu a lui Panu, avēndū cōrne și piciore de țapū (35).

IN 15 FEBRUARIU.

Lupercalia

Rea Silvia și-a aruncatū prunciū, pe Romulū și pe Remu, în apa Tiberū, și undele i-au dusū pe țermure lēngă smochinulū dīnei Rumina, și aci a venitū o lupōică de i-a lăptatū. Păstorū de pe muntele Palatinū au vēdutū acēsta și cāndū s'au apropiatū, lupōica a intratū în gailū sacru, și apoi Faustulū, păstorulū regescū a dusū gemenū a casă și i-a predatū sociei sale Acca Larentia ca sē-i creścă.

Pe partea nordică a muntelui Palatinū a fostū o peșteră, din care curgea apă. Acēstă peșteră a fostū sacrariulū ȃeului Lupercu (36) și în gailū ce o încungiură, era altarulū cu o statuă a ȃeului, imbră-

(33) Probus I. c. Faunum, quidam interpretantur, quod ei in Italia, quidam annum sacrum celebrant, quidam menstruum.

(34) Liviū XXXIII. 42. XXXIV. 53. Ovidiū Fast. Lib. II 193. Vitruviu III. 2. Acesta pomenesce de Aedes Iovis et Fauni.

(35) Probus I. c. Eundem Pana eundem Inuum, eundem Faunum etc. A. Victor Or. g. Ro. 4. Hunc Faunum plerique eundem Silvanum a Silvio quidam Inuum deum, quidam etiam Pana esse dixerunt. Pan la Greci e ȃeulū păstorilorū, la Romanī și alū pădurū și câmpulū. (Faunū sēmănă aȃi la noi cu Păunașulū codrilorū, și Silvanu cu Tata pădurū). Hartung II. 183.

(36) Lupercu se deduce din lupū, și arceo, a închide, intări (de aci Arx — cetate) și însemnă apărătorū de lupi Nork Etym. W. Buch.

catu numai cu o pele de capra peste umeri. Acestu locu se numia Lupercalu.

Sotia deului s'a numitu Luperca, si pastorii credeau, ca dina Luperca s'a prefacutu in lupoica, ca sa scape pruncii de morte (37).

Lupercu e unu predicatu a lui Faunu ca si deulu pastoriloru si alu turmeloru, si e identicu cu Inuu (38). Lupercu avea acea insusire, ca putea tramine lupi asupra turmei, sau a-i reține de la turma, mai departe, ca dedea fructuositate nu numai turmei, ba si femeiloru, si in calitatea din urma se numia Inuu.

Serbatoarea lui Lupercu, numita Lupercalia s'a tinutu in 15 Febr. (XV. Cal. Mart.). Casi di de curatire s'a numitu dies februatus (39) si regele sacreloru sub acesta numire publica serbatoarea (40).

Datinele vechie, ce se sustineau in Roma la Lupercalia insemnau curatirea si fructuarea țerei, cetatii, locuitoriloru si a turmeloru lor (41).

Doue colegii de preoti cate de 12 inși, Fabii si Quintilianii, organizate de Romulu din juni patrici, veniau in Lupercalu si aci aduceau sacrificiu de capra, ori de tapu (42), ca si de animale cu instinctu mare de pircire, si sacrificiu de cani, cari se nimeriau cu fiinta demonica a lui Faunu.

(37) Arnobiu IV. 3. După Varro : Quod abiectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca dea est auctore appellata Varrone.

Ba si Faustulu se identifica cu Faunu, Acca Larentia, cu lupoica. Preller p. 342

(38) Inuus de la mire, la Festu p. 82. Init ponitur pro concubitu.

(39) Februare insemna a curati in sensu religiosu, identicu cu purgare, din πῦρ = focu, purus. Varro I. L. VI. 13, 34. Februum Sabini purgamentum, et id in sacris nostris verbum, nam et Lupercalia, februatio, ut in Antiquitatum libris demonstravi. Si Ovidiu Fast. L. II. 19. Februum s'a chiamatu si insasi pelea de pe animalulu sacrificatu. A fostu Deus Februus identicu cu Dis Pater din lumea de josu; de la Februus se numesce luna Februariu, pentru ca e luna curatirii si a sufleteloru repausașiloru. Veși Februalia.

(40) Totu acolo : Rex sacrorum, quom ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat.

(41) Quod tum februatur populus, i. e. lupercis nudis lustratur antiquom opidum Palatinum gregibus humanis cinctum.

(42) Luperci, quod Lupercalibus in Lupercali sacra faciunt. Varro I. I. V. 85. VI. 13. Sub monte Palatino est quaedam spelunca, in qua de capro luebatur, i.

Din totu' colegiulü cãte unulü — verisimilü capii lorü — pâsia în-nainte, și sacrificãtorulü cu spada sângeratã le atîngea frunțile, pe urmã alții cu lãnã immoiatã în lapte, le spëla petele sângeröse de pe frunte, și apoi junii rideau tare. Acësta însemna ștergerea pëcate-lorü, curãțirea și espiarea pãstorilorü, sau întru memoria sacrificie-lorü de ómeni.

Dupã acësta se ținea o ospëtare de sacrificiü și unii desbrãcați de totü luaü numai o pele de țapü în spate (43) iërã peile de caprele sacrificate se tăiau în brëuri și curele, cu acele se încingeau ca și deulü Faunü veneratü în Lupercalü, érá curelele le purtau în mãnã, ca simbolice se represinte pe Inuu, *inire*.

De acuma preoții se chiãmaü lupercii (44), dupã numele deulü, și porniau în cetate în partea vechiã a muntelui Palatinü, anume pe via sacrã în susü și în josü, și adeseori pãnã afarã la turmele de oi. Femeiele și fetele le eșia în cale, se lãsau ca sã le lovescã cu curelele peste palmã (45), cãci acëstã lovire se credea nu numai cu putere de curãțire, ci și cu putere de a perde stîrpiea și a fi fructuöse.

La Lupercalia a fostü petrecere desfrënatã, bãrbați și deosebi junii, jumãtate îmbrãcați cu peile de animale sacrificate, jumãtate goi, și unși cu unsori și îmbëtați mergeau în procesiune, și aveau dreptulü, ca sã necãjescã pe femei farã de a putë fi pedepsiți. (46)

La an. 45 dupã reintórcerea lui I. Cesare din Spania, în onórea lui s'a înființatü alü treilea colegiü de preoți luperci, și aceștia la

e. sacrificabatur, unde et Lupercæ dictum nonnulli putant. Ovid. Fast. L. II. 280. Serv. V. A. VIII. 341.

(43) Iustinü XLIII I. Ipsum dei simulacrum nudum caprina pelle amictum est, quo habitu nunc, Romæ Lupercalibus decurritur.

(44) Poporulü numia pe Luperci și Creppi, adecã țapï, din capri. Paul. p. 57. Unde crepas id est capras prisci dixerunt. Fest. p. 37. Creppos id est lupercos dicebant. Fest. p. 43.

(45) Serv. Aen. VIII. 343 et puellae loro capri caeduntur ut careant sterilitate et faecundae sint. Juvenal Sat. II. 142. nec prodest agili palmas praebere lupereo.

(46) Liv. I. 5. ut nudi iuvenes per ludum et lasciviam currerent.

Lupercalia din anul viitoru au imbiatü pe I. Cesare cu diademä. (47)

Augustü a opritü ea juniü färä barbä sä iea parte la astfelü de procesiune.

Romulü și Remulü prin Lupercalia și Palilia a fundatü religiunea păstorilorü, iar prin Ambarvalia a agronomilorü; Lupercalia cu colegiele lupercilorü s'a sustinutü pânä în timpü din urmă ai păgânismului romanü. (48) Adü a fostü o di, în care vestalinele au pregatitü mola salsa (veđi 7 Maiü).

IN 15 FEBRUARIU

Junö Februata.

Junö, cași geniulü femeescü, cași prestätätörea căsätoriei, și däruitörea de fructuositate, s'a numitü Februata (49), saü Februlis saü Februalis. (50)

În acéstä calitate a fostü veneratä și Junö la sêrbätörea Lupercalia, în 15 Februariü. (51)

Mitulü spune, că stricându-se semênța de fructü, bărbații supêrași s'au dusü la oracululü «Junö Lucina» din muntele Esquilinü, și

(47) Dio Cassiu XI. IV. 6. Sueton. Caes. 76. 79. etc.

(48) Bundinger in Analele filologice, 75, 201. arêtä că Lupercalia s'au serbatü și sub Papa Gelasiu la anii 491—496. Veđi Hartung II. 176. Preller 341.

(49) Se aflä Dis pater (Pluto) și cu predicatulü Deus Februus, și fiindü că acesta e deulü de josü, unde locuescü morții, și în Februariü suntü sêrbätörite pentru morții, numele lunei s'a dedusü de la Februus. Preller p. 431. Februus s'arü deriva din pir ($\pi\epsilon\rho$) focü, de unde purus. Hartung II. 177. In San-Miklosulü micü lângä Aradü amü auditü cuvântulü pîrpîrî, ce însêmnä cenușa albä de pe jarü încä nestinsü.

(50) Paulü I. 85. Februarius mensis, quod tunc populus februaretur i. e. lustraretur, vel a Junone februata, quam alii februaryem, Romani februlim vocant. Preller p. 247.

(51) Totü acolo: Quod ipsi eo mense sacra fiebant, eiusque feriae erant Lupercalia, quo die mulieres februabantur a lupercis amico Junonis, i. e. pelle caprina.

îngenunchiându s'a rugafu pentru remediu. Atunci din gaiu li s'a răs-punsu : «Italidas matres caper hirtus inito. (52)

IN 17 FEBRUARIU.

Quirinalia.

Tradițiunea spune, că în Roma la începutu erau trei despărta-minte de poporū și anume : sub Romulu erau Ramnensii, sub Tatiu erau Tatiensii, și sub Luciu sau Lucumo erau Lucerensii. (53)

Ramnensii erau cei mai vechi cetățeni ai Romei, și formau stirpea fundatore a națiunii romane,— Tatiensii se diceau Sabinii, și anume strămoșii Quiriților, cari trăiau în confederațiune strinsă cu Ram-nensii, se căsătoriau la olaltă și aveau guvernū comunū, formându unitate în națiune și în statu ; iar Lucerensii erau poporū ajutatorū în rășboiū.

Muntele Palatinū era centrulū populațiunii, cu coloniele mai ve-chie, cu Ramnensii ; — peste drumū era muntele Quirinalū, cu cetățenii noui, Quirinii, frați de focariu cu Ramnensii ; lingă Quirinalū pe mun-tele Equilinū, locuiau Lucerensii, numiți și Esquilini. (54)

Regele Serviu Tuliū a numitū aceste departamente : Tribus Pa-latina, Quirina (sau Colina) Esquilina (și Esquirina) și pe muntele

(52) Ovidiu F. L. II 441. Caper init faeminas, avea înțelesū de curățire și fructuare. La Juno Sospita s'a vęqutū că e îmbrăcată cu pele de capră ca și unū Lupercu. Vestmęntulū acesta s'a numitū amiculum Junonis. Cic. Nat. Deor. I. 29. 82.

(53) Varro Lin. Lat. V. 55.

(54) Rădęcina cuvęntulū Esquilinus e *quilia*, de unde s'a făcutū inquilinus, lo-cuitorū în lăuntru, și esquilinus, care locuesce în afară, Quilia e sinonimū cu culina. Serv. Aen. II 469. singula enim domus sacrata sunt, ut *culina* diis pe-natibus. Hartung I. 293. Culina la cei vechi se numia și coquina, după Noniū p. 55 în Mercuriū. De aci ađi la noi chilia, și cuina, Altcum cuvęntulū chi-lia, cu înțelesū de locuință, l'amū aflatū între cele celtice.

Quilini cei ce trăiescū la olaltă, esquilini cari nu trăiescū cu cei-lalți la olaltă.

Caeliŭ a mai creatŭ Suburbana rĂdicĂndŭ ŝi aceste din urmĂ la drep-
turile celorŭ dĂoue prime.

Astfelŭ numele Ramnensŭ sau Romanŭ la Ănceputŭ era numai a
unei pĂrŝi din poporŭ, dar formĂndŭ stirpea naŝionii s'a cĂstigatŭ
preponderenŝa asupra tuturorŭ popĂrelorŭ Italiei.

Tatiŭ regele sabinŭ din Cures, mutĂndu-se la Roma, muntele pe
care s'a aŝedatŭ cu Sabinii s'a numitŭ Quirinalŭ, dupĂ numele lui
Quirinu, Marte alŭ Sabinilorŭ, ŝi pe ai sĂi (Tatiensii) 'i-a numitŭ Qui-
rites. (54)

Marte din Alba a fostŭ fundatoriulŭ Romanilorŭ pe muntele Pala-
tinŭ, ŝi pentru acĂsta Ăn Roma a fostŭ cultŭ duplu pentru Marte,
ŝi Numa Ăn sistema sa religiĂsĂ a introdusŭ pe Quirinŭ (55) lingĂ
Marte, ŝi 'i-a pusŭ ŝi Flamen Quirinalis, (56) iar Tuliŭ Hostiliŭ ŝi-a
introdusŭ alŭ doilea colegiŭ de Salii (preoŝi sĂltĂtori).

Quirinŭ ca ŝi Marte a fostŭ deulŭ naŝionalŭ de primĂverĂ, de
cĂmpŭ ŝi deosebi de rĂsboiŭ, ŝi icĂna lui ĂlĂ arĂtĂ cu barbĂ, Ăm-
brĂcatŭ jumĂtate ca militarŭ jumĂtate ca preotŭ. (57)

Cultulŭ lui Quirinŭ se basĂzĂ pe o legĂturĂ Ăntre Romulu ŝi Ta-
tiŭ cu referinŝa la dreptulŭ romanŭ ŝi pacea cetĂŝii, (58) ŝi cetĂŝenii
Ăn lĂuntru se chiĂmĂu Quirites, iar faŝĂ cu strĂinii, Romani.

Romulŭ dupĂ mĂrte s'a identificatŭ cu Quirinŭ, ŝi astfelŭ s'a Ăn-
deitŭ, (59) ŝi cu Joe ŝi Marte facŭ trinitatea apĂrĂtorilorŭ Romei ŝi

(54) Se ĂflĂ ŝi Quilites, dar Varro Lin. Lat. V. 50, folosesce adjectivulŭ *quilis*
pentru munte ŝi unŭ dicŭ cĂ L cu R s'a strĂmutatŭ pentru quirites. Veďi (55).

(55) Quirinus din quiris, sau curis cuvĂntŭ sabinŭ ce ĂnsĂmnĂ suliŝĂ, lan-
ce, adecĂ Marte suliŝarulŭ. Varro LL. V. 51. Preller 326. Sunt qui a Quiri-
tibus, qui cum Tatius curibus venerunt Romam, quod ibi habuerint castra.

(56) Ăntre cei trei Flamines Majores ŝi celŭ Quirinalŭ Varro LL. V. 57.
Festŭ p. 185. Quirinalis Flamen socio imperii Romani curibus adscito Quirino.

(57) Stat. Silv. V. 2. 129 humeris quater arma Quirinus monstrabit. Pe
numulu Fabiei e unŭ clipeŭ, hasta ŝi coŝfu.

(58) Quirites autem dicti post foedus a Romulo et Tatius percussum, com-
munionem et societatem populi factam indicans. Fest. p. 254. Plut. Rom. 29.

(59) Virg. Aen. I 292. Remo cum fratre Quirino, Cic. de off. III. 10. Ro-
mulus fratre interempto sine controversia peccavit, pace vel Quirini vel Re-
muli dixerim.

a statului roman, și sunt totudeauna deii politici ai Romanilor, și aveau flamen proprii.

Templul mai vechiu al lui Quirin, a fost pe muntele Quirinal, aproape de poarta Colina (60). La an. 461 a R. sau 293 ant. cr. L. Papiu Cursor a reedificat și inzestrat cu spoliile de la Samniti și cu întelul orologiu de soare în Roma (61), apoi ardându, Augustu l'a reînnoit pe 76 de stilpi și l'a sântit în an. 15 ant. cr. (62). Aci s'a venerat Quirin, iar lui Romulu îndeit și lui I. Cesare s'a pus o statuă cu inscripțiunea : Deo invicto. (63)

Serbătorea în onorea lui Quirin s'a numit Quirinalia, și s'a ținut în 17 Febr. (XIII. Cal. Mart.).

La această serbătore armele cetățenilor s'au unsu cu unt din vasu sântu prin Flamenul quirinal, și i s'a sacrificat un mnelu. (64)

Quirinalia a fost mai multu serbătore politică, de care s'a ținut următoarele. Romulu a fost împărțit patriei în 30 de curii, și aceste în 3 triburi, cari mai târziu s'au înmulțit la 35 de curii egale cu 35 de triburi.

Tota curia a avut locul său pentru adunare și sacrificiu, precum un flamen și un curio, iar tote la olaltă un Curio Maximus (65).

Curio Maximus avea dreptul de a destina și publica ziua serbătorilor curielor, precum sunt Fornacalia, Fordicidia.

La publicarea Fornacalilor, Curio Maximus punea în foru descripțiunea tuturor cetățenilor după curii, ca fiă care să scia că de care curia se ține, și pentru acesta ziua quirinalielor, 17 Febr.

(60) Collis Quirinalis, ob Quirini fanum. Varro L. L. V. 51. Colle quirino qui vires et templum romani regis obumbrat. De aci poarta Colina sau quirina Fest. p. 217. Varro L. L. V. 41.

(61) Liv. X. 46. Plin. H. N. VII. 60.

(62) Dio Cass. LIV. 19. Vitruviu III. 29. Preller 331.

(63) Dio Cass. LIII. 45. Cic. ad Att. XIII 28.

(64) Fest. I. 217. Persillum s'a numit vasul, ex quo unguine flamen arma Quirini unguet.

(65) Preller p. 166. Hartung I. 229. E. Klussman in Ovidiu F. L. p. 171.

a fostu destinată, ca curiile în totu anul sã se îndrepte și îndeplinescã, anume : ca cetãtenii cari nu s'au înscrișu încã în atare curiã, sau s'au uitãtũ, ađi sã se înscriã. (66)

Publicarea Fornacalielorũ dupã unii a fostu chiar în ãiua Quirinalielorũ (67), dupã alții cu câte-va ãile mai înainte de Quirinalia, așã în cãtũ Fornacalia cade pe o ãi cu Quirinalia. (68).

IN 17 FEBRUARIÛ.

Fornacalia.

S'a cređutũ o ãinã Fornax (69) și în onõrea ei s'a introdusũ sãrbãtõrea Fornacalia încã prin Numa. (70)

Timpulũ sãrbãtorii nu era otãritũ, dar fiindũ în legãturã cu Quirinalia, ãiua din urmã a sãrbãtorii pentru unii cãdea pe 17 Febr. pe ãiua Quirinalielorũ.

Curio Maximus purta grija și inspecțiunea la acestã sãrbãtõre, ce se serba dupã curii, — și de aci se precunõsce anticitatea ei de la cetãtenii cei mai vechi ai Romei.

Sacrificiũ — precum se crede — s'a ținutũ în forũ; fiã-care curiã, avea loculũ destinatũ pentru sacrificiũ, și însemnatũ cu table (71).

(66) Preller 120. 408. Hartung II. p. 107.

(67) Ovidiũ Fast. Lib. II. 527 ãice la Quirinalia : curio legitimo nunc Fornacalia verbis Maximus indicit; și Hart. II. 107 : Die Fornacalia wurden am Tage der Quirinalien angekündigt; iar ãiua Fornacalielorũ o pune pe 21 Febr., pãnã-ce la II. 154; în 13 febr. pune : Forn. oder Quirinalia.

(68) Preller p. 408. Solche pflegen dann ihre Fornacalien an dem Tage der Quirinalien d. h. von 17 Febr. als dem letzten Termine zu feiern. E. Klausmann in Ovid. F. L. p 172 am Tage des Festes dem 17 Febr. der mit den Quirinalien zusammentraff. Preller p. 330, 2. se provõcã și pe calendariulũ Maffeiũ și Farnese. Deci deducũ și primescũ cã publicarea a fostu mai nainte.

(69) Fornax e cuptorũ și coșũ, identicũ cu Furnus Furinos din *Πυρρος*, Hartung II 101. Fornax facta est dea, ãice Ovidiũ F. L. II. 525.

(70) Varro L. L. VI. 13. Fest. p. 253. Pliniu H. N. XVIII. 2, 2.

(71) Eraũ îndatorãți cetãtenii sã iea parte la sacrificiulũ comunũ alũ curiei;

Petrecerea poporală stetea din ospătarea sərbătorească a curielorî la olaltă; spre scopul acesta curiele contribuiau și se adunau ca să se bucure de memoria timpilor vechi, și acéstă legătură a curielorî a contopitū pe quiriti în Romanî, și a întăritū viēta socială și caracterul Romanilorū.

În viēta privată, a fostū o sərbătore de mulțămire pentru gustarea bucatelorū noue. După datina vechiă, în ȕiua acēsta se mânca numai *far*, grău naționalū și vechiū în Italia, și acesta nu se cocea, ci numai se prăjia în cuptore. Cuptorele cocū, și figurative producū pânea, iar ȕina are grija să nu se ardă, ci să aibă nutrețū, aceea ce se cōce.

ÎN 17 FEBRUARIU.

Feriae, saū festum stultorum.

Aceia, cari s'aū uitatū, ca să se înscriă în atare curiă, și nu se ținū nici de una, saū fiindū înscriși nu sciū de care se ținū; — mai departe, aceia, cari nu aū ajunsū la timpulū sacrificiului curielorū, saū venindū nu aū aflatū loculū destinatū pentru curiă, în fine aceia cari nu se înfățișeză la ospătarea comună a curielorū, se numiaū *stulti* (proști, fără minte).

Acești stulți aū pututū să aducă sacrificiulū lorū și să serbeze Fornacalia, în ȕiua din urmă a Fornacalielorū, care ȕi a căđutū pe 17 febr. de odată cu Quirinalia.

Pentru acești stulți, 17 Febr. s'a ȕisū feriae saū festum stultorum adecă sərbătorea proștilorū. (72)

se vede, că din causă, ca să se întregescă conscripțiunea și să nu rămână cineva perdutū, pentru că curiele dedea militarî.

(72) Ovidiu L. L. II. 513. E. Klausman p. 172. Preller p. 330. 408. Hartung II. 107. Din festum stultorum, ce pozitivū cade pe 17 Febr. se esplica că Fornacalia a statū din mai multe ȕile și cea din urmă s'a lovitū cu Quirinalia.

IN 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 FEBRUARIU.

Dies Parentales.

Sufletele repausaţilor locuiau în lumea de jos (mundus) sau iad (orcus), şi se numiau *manes* (73). Romanii vechi deşi nu au crezut în remunerarea sau pedepşa după moarte, totuşi şi-au imaginat stări diferite pentru sufletele repausaţilor, şi pe cele fericite le-au numit *lares*, pe cele nefericite, suferitoare însă, *larvae*. *Manes*, cu *lares* sunt multu sinonime şi sufletele *Manes* au fost venerate ca şi dei. (74).

Pentru acesta, datinele dela morţi, în multe au fost asemenea cultului divin (75), de ore ce se credea că sufletele, ca să ajungă la o stare fericită, au lipsă de ajutoriul renaşilor în familia, de ajutori prin sacrificiu, rugăciuni şi ceremonii,—şi cei vii şi ţineau de datorie, ca să împlinescă toate, şi astu-fel să aibă liniseea inimei.

La mortea vre-unui din familia, așa la anul dîlei morţii, ori nacerii, familia avea sărbătoare privată, familiară, şi acesta se numia *parentatio*, şi *parentalia*, (76) dar afara de acesta, pentru morţi a fost încă o serbare popurală şi publică în Februaru, ca şi la capetulu anului vechiu, în luna curăţitoare; dar serbarea pentru familia ţinendu mai multe dîle, s'au numit *Dies parentales*, şi *Parentalia*.

Dilele aceste au ținutu din 13 Febr. până inclusive 20 Febr. şi

(73) *Manes* însemna bune, blânde. Grecii au tradus cu *Χερσός*. Plut. Quest. Rom. c. 52, p. 277.

(74) Cic. Leg. II, 9. *Deorum Manium jura sacra sunt XII, table de legi: sumtus, luctumque af deorum Manium jure remouentod.* Ovid. F. L. II, 841. Horat. oda II. 8. 9.

(75) Tertulian în Apolog. C. 13, întreba: ce deosebire este între o pomană şi ospetarea lui Joe?

(76) Din *parens*, parinte, şi a *parenta*, a însemnatu a jertfi pentru părinţi, a da pomană, căci pruncii aveau datorinţă de a face *parentatiune*. Fata lui Scipio cătră feciorul său C. Grachu, folosesce cuvântul *parentabis* — mi, vei da pomană. Hartung I. 44.

le-a serbatu fã-care familiã din Roma și din Italia, pentru toți morții sei. (77).

ÎN 21 FEBRUARIU

Feralia

Serbarea pentru morți, s'a încheiatu cu sãrbãtoarea Feralia, carea s'a ținutu în 21 Februaru. (78).

Feralia a fostu destinãtã numai pentru morminți, pentru cã Deii Manes suntu ascunși în morminți, și aci li se aducea de sacrificiu (79) mai multe feliori de mâncãri și alte daruri, ca sã liniscescã pe cei morți.

Mormântulu se infrumuseța cu flori și cu cununii, se stropea cu apă orã vinu și se mai puneau lampe, sau alte vase pe mormentu. (80).

Manii erau îndestulați cu puținu, cu o olã încununatã, cu o mână plinã de sare sau de grãu, cu unu picu de vinu și sfãrãmiture de pãne, cu viore rupte, sau ceva din darurile, fructele anulu acesta. Mãncãrile se puneau pe mormentu, sau unele lucruri într'o olã, aședatã în mijloculu cãli de lêngã mormentu, pe urmã se dicea o rugãciune piã pentru sufletele repausãților. Sufletele poftiau ca sã fiã jãlitate și lacrimate, și se bucurau decã muierile storceau picãturi de lapte din titã. (81).

Intr'unu anu fiindu resbelu, familiile ș'au uitatũ de dies parentales și de Feralia, și atunci cei vii au începutu de a muri cu grãmada, iarã sufletele celor morți veniau nõptea din morminți cu turma în cetate și pe drumuri, și se plãngeau; familiile însă ținendũ de locũ

(77) Cic. Leg. II. 22 dice cã zilele aceste parentales s'au numitũ și *feriae* ca și alte sãrbãtori ale deilorũ. Hartung I. 45. Preller 483. E. Klausmann 172.

(78) Feralia, din feralis, ce însemna functus, tristũ, supãratũ; și Februaruĩ incã s'a ȃisũ mensis feralis. Hartung I. 50.

(79) Varro L.L. VI. 13. Momsen C. I. L. I. 336. Preller 483, Das Leben der Rõmer, p. 738.

(80) Ovidiu Libr. Fast. II. 534. E. Klausmann 172.

(81) Serviu Aen. V. 77.

aceste sărbători, mărta a încetată întră vii, precumă și venirea morților.

În aceste zile se îngrijaă numai de morți; în Feralia la morminți ardeau făclie și se făceaă sacrificie pentru Mani, și deii de desuptă, iară templele celor-l'alți deii, mai tôte eraă închise. (82).

IN 22 FEBRUARIU

Caristia

Împărțirea străvechiă a înmormântărei a stată din două fase, a-nume din sacrificiă pentru mortă la morminți, și pe urmă din ospătarea de mortă sau pomană, acasă în cerculă familiei.

Acastă împărțire, din viața privată, s'a susținută și în sărbătorile publice, anume în Feralia a fostă sacrificiă la mormentă, iară la Caristia e ospătarea în cerculă familiei.

Caristia (83) s'a serbată în 22 Februară (VIII. Cal. Mart.) și a fostă o sărbătore familiară nu numai întră pomenirea morților ei, ci totă de o-dată a nămurilor iubite (84), a nămurilor de o familie și s'a ținută în tătă Roma și în Italia în cerculă familieiloră. (85).

Caristia se serba cu prânzuri, și nămurile se dăruiaă unii pe alții, și după đioa tristă a ferialeiloră, Caristia a fostă o sărbătore a iubirii de nămuri ai celoră remași în viață, pentru ce đioa sărbătorii se numesce și *cara cognatio*.

Totă-d'o-dată a fostă o sărbătore a bunei înțelegeri și a concordiei între părinți și prunci, frați și surori, și aci s'a împăcată mânia vechiă între unii din familie spre bucuria tuturoră, aducându'si a-minte de cei morți renumiți, și împăcându-se pentru dragostea loră.

(82) Preller 483. Hartung I. 50.

(83) Se scrie și *charistia*, unii deducă din *carus* = iubită, latină, alții din *χαρις*, grecesce bucuria.

(84) Ovid. F. L. II. 615. Val. Max. II. 1. 8. Tertulianu în idolatria 10. *Cara Cognatio*, cumnăția, nemotaniă plăcută.

(85) Cic. de off. I. 17—57 cari suntă parentes, cari liberi, cari propinqui, familiare. etc.

Deițiile dîlei au fostu deii némului, ai familiei cărora li se sacri-
fica tămăia, și larii casei, cărora li se punea teniere pline de mân-
care (86), pentru că acestia au ajutatú lățirea familiei, prin cei vii și
cei morți.

Séra se făcea libațiune séu dăruire cu vinú de 3 ori și rugăciune,
apoi, poftindú norocú din inimă pentru salutea familiei și a patriei,
se imprășciaú pe la casele lorú. (87)

IN 23 FEBRUARIU

Terminalia

Marginea sau granița unui locú, precumú și pétra de graniță, s'a
privitú ca ceva sântú, și rânduitú de deii, și s'a numitú *terminus*. (88).

S'a consideratú, că împărțirea și arondarea proprietății private, a
unei corporațiunii, și a unei comune, e începutulú páciuirei, și a în-
dreptățirei.

Romulú a împărțitú mai întéiu agrú cuprinși de la inimizii între
cetățeni. (89).

Numa a împărțitú teritoriulú comunelorú după pagus, adecă o co-
mună de țară, care a statú din mai multe sate și case imprășciate,
și le-a legatú laolaltá prin administrare comuna, și cultulú divinú
comunú. (90).

Lângá tótá casa, agru și grădiná s'a lăsatú locú golú de amên-
doué părțile; pe acestú locú a fostú pétra de graniță sântită deului

(86) Ovidiú II. 631. Dis generis date *tura* boni,... nutriat incinctos *missa patella*
Lares.

(87) Hartung II. 38. Preller 485.

(88) *Terminus* după forma vechlă *termen*, ce însemna hotar, ađi la noi țermú
de apă și terminú de timpú, se deduce din *termo*. Festu p. 275. Varro L. L. V. 21.

(89) Cic. Rep. II. 14, 26. *Primum agros, quos bello Romulus ceperat divisit*
viritim civibus.

(90) Pagus e în legăturá cu *pax*, *pago*, și însémná pacea satelorú, a legăturai
mai multorú agricultorú ce se țenú de o comună rurală. De aci *paganus* unulú din
pagú, dar ađi însémná necreștinú. *Vicus* e satú, o parte din comună. Dionisiú II. 76.
Preller 227.

Terminu (91) și fiă-care a trebuit să îngrădească proprietatea sa, deosebi la casa și grădine, și locul înlăuntrul îngrăditurii s'a numit herctum. (92)

Pétra de graniță a Romei vechie a fostu între mila a 5 și a 6-a pe drumul la Laurentu, în locul numit Festi (93). Roma asemenea s'a îngrăditu cu pomoeriu și muri, aci s'a trasu brasda de sântire numită *sulcus primigenius* (94), și s'a lăsatu ceva locu de ambele părți, și locul înlăntu a fostu numit urbs, adică orașu, cetate (95). Așa a fostu pétra de graniță și între imperiul romanu și alte țeri.

Find-că granițele între vecini și petrele de graniță s'au sântitu prin datine vechi religiöse, și s'au apêratu prin legi forte aspre s'a primitu Numa regele de introducêtorul datinelor și legilor. Legile au sunat, că celu ce scôte din locu o pétra de graniță cu plugul sêu, se fiă afurisu (sacrificat) elu și boulu din jugu, și fie-care a avut dreptu să ucidă pe celu ce muta sau scotea pétra de graniță, ca și pe făcêtorul de rele, fără pedepsă și fără să se spurce. Ba să ucidă și întrégă familia lui. (96).

Deitatea a fostu Terminus, și respective Joe cu predicatul Terminus, în simbolul petrei de graniță. (97).

(91) Liviu I. 44. Hartung I. 115.

(92) Herctum se deduce din heres, herus, moscenitoru domn, și e sinonim cu heredium, bun de moscenire. De la herctum Joe s'a numit și Hercius. Fest. p. 75. Hercius Jupiter intra conceptum domus colebatur etc.

(93) Ovidiu F. L. II. 679. Strabo V. p. 351.

(94) Așa ađi e la român locu între agrii, și se numesce slogu, ce se derivă din sulcus, mutându-se c în g. rădăcină locus.

(95) Urbs e din urvare = circumdare. a trage un cercu. Festu p. 268. Așa urvum incarnitură la jugu. Varro L. L. V. 143. Urvescu ađi la noi însemnă a peri fără urmă.

(96) Orelli inscript. Nr. 4332. Quisquis hoc sustulerit, aut laeserit, ultimus suorum moriatur. Hartung I. 51. ce apêrare de proprietate.

(97) Lactantiu I. 20, 37 aduce pétra în legătură cu pétra dată în fășil lui Săturnu, ca să o inghită, dar fără rațiune: Quid, qui lapidem colunt informem et rudem, cui nomen est Terminus. Hic est, quem pro Iove Saturnus dicitur devorasse.

O p tr  de grani a, ce a fost  in mijlocul templului lui Joe pe capitoliu a avut  venera iune public . Se povesteste adec , că zidindu-se templul lui Joe, a trebuit  să se spargă mai multe altare  i temple ca să fiă locu; cele-lalte deit ti s'au mutat  in linisce, numai Terminu s'a improvitiv  lui Joe, si ac sta s'a primitu ca  i garanța, că statul romanu r m ne in veci nescirbitu,  i june,  i pentru ac sta templul lui Joe s'a zidit  ast-felu de a acoperit  capela lui Terminusu  i a  inei Juventus (98). Pentru ac sta, in acoperisul templului lui Joe s'a lăsatu o gaură, ca lumina  ilei să str batu la Terminusu. (99).

De aci se vede apriat , că Terminus, nu a fost  deitate independentă, ci insu i Joe, căci alt-cumu p tra din capitolu nu are intelesu. (100) Inc  T. Tatiu regele Sabinu a sacrificat  lui Terminu in capitolu,  i ast-felu e deitate vechi . (101)

Cultul lui Terminu se refer z  nu numai la ceremoniele punerei petrei de grani a, ci  i la s rb toarea cet tei Romei  i a poporului in țera, numit  Terminalia.

S rb toarea s'a introdus  prin Numa  i s'a tinutu in 23 Februariu (VII. cal. Martii), adec  la cap tul anului vechiu,  i prin s rb toare  i insu i anul, aci  i-a avut  grani a sa. (102)

Ceremoniele la punerea unei petre de grani a au fost  : s'a facutu gr pa pentru p tr ,  i ac sta s'a r dicat  aproape, apoi s'a unsu  i legat  cu frembie  i cunune. In gr p  s'a adus  sacrificiu  i gr pa s'a ars , apoi fundul s'a umedat  cu s ngele animalului sacrificat   i s'a v rsat  vinu  i miere  i s'au aruncat  bucate  i t m t .

(98) Serv. ten. II. 575. IX. 448. Ovid. F. L. II. 671.

(99) Fest p. 157. Preller 228.

(100) Gerhard Analli del Institut. p. 337 arată inscripțiunea de la Ravena cu Jupiter Terminus.

(101) Liviu I. 55. Varro L. L. V. 74.

(102) Dionisiu II. 74. Plutarchu Numa c. 16. Quest. Rom. c. 15.  ra Varro L. VI. 13.  ice : Terminalia, quod is dies anni extremus, constitutus; duodecimus, enim mensis fuit Februarius et quom intercalatur inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

După ce animalul a arsă de totă pétra s'a aședat în grópă până ce era încă jară pentru că aceste nu putredesc și sunt semnul sigur de otar, și înainte judecătorului de pace.

La punerea petrei au fost de față toți vecinii, cari aveau granița agrului în acel loc, și Numa a demandat, că fie-care vecin să iasă o-dată pe an la pétra de graniță, și să aducă sacrificiū. (103).

Eșirea la agru a fost la Terminalia, o sêrbătoare poporală a agronomilor deosebi, era o sêrbătoare de petrecere a familiei cu vecinii săi. (104).

Fie-care vecin mergea afară la pétra de graniță, cu totă familia și servitorii săi, și fie-care încununa pétra de cătră partea agrului său; la început aducea de sacrificiū o turtă și alte bucate, mai târziu și miel, ori purcel, și stropiau pétra cu sângele animalului. (105).

Toți îmbrăcați sêrbătorește și cu pietate se adunau la ospetarea comună, aducându fie-care câte-ceva, apoi cântau cântece în onoarea lui Termin scutitorul graniței între bunurile private, între orașe, cetăți și imperii, căci prin el a început sfada de graniță între vecini.

Azi la capitol, și la locul lui Terminus pe calea Laurentina, unde e granița Romei, un miel s'a adus de sacrificiū cu multă pompă. (106).

IN 24 FEBRUARIU.

Regifugiū

De la Romul până la republică, adică în epoca regilor, regele era totu-d-o-dată și capul religiunii romane, pentru acesta regii au adus și legi religioase, și la unele sêrbători ori sacrificii, regii au venit în templu, și înșiși au sacrificat ca și mai marii preoților.

(103) Sicul Flac, de conditionibus agrorum. Gromat. vet. p. 141. Dionisie II. 74.

(104) Ovidiu în F. Lib. II. 641 descrie foarte frumos Terminalia.

(105) Plut. Numa c. 16. Horatiu Epod. 2. 59. Vel agna festis caesa Terminalibus.

(106) Strabo V. p. 351. Hartung II. 50.

După încetarea regatului, a trebuit ca regele să se suplinască în cele religioase, și atunci s'a instituit demnitatea regescă bisericescă cu titlul : «Rex sacrorum» sau sacrificulus, și pentru că la unele ceremonii lua parte și soția lui, acesta s'a numit : «Regina sacrorum.» (107).

Numai regele sacrelor putea să ceremonieze și sacrifice în numele statului roman. În toate calendele, Iduile și Nundinele, regele sau regina sacrelor în Regia sacrifica lui Iov, sau Iunonii, așa precum era ziua aceluia, sau acesteia. (108).

La regifugiū, ce se ținea în 24 Febr. (VI. cal. Marti), regele sacrelor aducea sacrificiū în comițiu și apoi de loc fugia. (109).

Sărbătorea e introdusă din timpul republicei, spre aducere aminte că, Tarciuin s'a alungat și regele a fugit, de aci se numesc Regifugiū, sau fuga regelui.

Dacă semne extraordinare proceau o nenorocire generală, atunci regele sacrelor avea chemarea de a aduce sacrificiū de espiare, de împăcare, și zilele de sacrificiū se numeau feriae regiae. (110).

La ospătarea generală și la alte ocazii regele sacrelor cu femeia sa cuprindea locul întâi, apoi îi urmau preoții flameni ai lui Iov, Marte, Quirinus, și Pontificele Maximus. (111).

În calendarul regifugiū a fost adăos : Q. R. C. F. adecă quando Rex comitiavit fas (când regele e sacrificat în comițiu ziua e fastă.) (112). Dacă regele sacrelor a venit în comițiu, ca să sacrifice

(107) Das Leben der Römer, V. Konec p. 661. Preller 57, 108 etc.

(108) Varro L. L. VI. 28. Liviu II. 2. Dionisiu IV. 74. Hartung I. 159.

(109) Comițiu a fost locul de adunare a poporului, unde și folosea drepturile suverane, și locul era deasupra forului roman. Ovidiu F. L. II. 687 descrie frumos partea istorică a sărbătorii Marquardt Handb. der R. Alt. IV. p. 265.

(110) Feriae Regiae Festu p. 230.

(111) Festu p. 185. Preller p. 58. Ordo sacerdotum aestimatur deorum ordine ut deus maximus quisque. Maximus videtur Rex. dein Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex Maximus. Alu doilea regifugiū în 24 Mai.

(112) Fest p. 219. Regifugium, quando rex comitiavit. Plutarchu Quest. Rom. c. 63 p. 279. Hartung. II 34. E. Klussmann in Ovidiu. p. 199 explica pe F. cu fugerit.

diua, până înăa sacrificiul era nefastă, și după ce regele sacreloră s'a îndepărtat din comițiu, diua a fostă fastă.

SERBĂTORI ÎN MARTIU

ÎN 1-iu MARTIU.

Dies Martis

Mars(1) a fostă, pe lângă Joe, deulă de frunte ală poporului italiană, și venerată de mai multe popore și deosebi de Romani, pentru tradiționea, că Romulă și Remulă sunt prunciă lui Marte.

Marte în timpulă străvechiă a fostă *deu de natură*, a primăverei, câmpului și pășunii, și numai mai târziu a devenită cu prevanlință deū de resbelă. (2)

Ca unū deū de natură a avută arbori sacri, deosebi cerulă, smochinulă și cornulă (3) și animale sacre, anume : lupulă și ciocnitorea.

Lupulă a fostă icóna unei ființe mănăciōse, grozave, precum

(1) Rădăcina vechiă a numelă se crede din mar, mas. Din mas la Latini masculus, de unde ađi la noi : mascure, ce însemnă bărbatū, puterea bărbătescă a unū deū genăretoriū. Se află și numele reduplicatū Marmar, Marmor în cântecele arvale unde Marte e rugatū pentru scutirea și binecuvăntarea câmpurilor. În declinațione s'a făcutū Mars, și a fostă compusū cu pater (cași Jupiter) în formele Maspiter și Marspiter, și—după Priscianus—genitivulă a fostă Maspiteris și Marspiteris, ba se află și Marspedis la Festū p. 161. Marspedis, sive sine r literă Maspedis în precatione solitaurilium. Din Mars s'a formatū și Maurs, Mavors precum arētă inscripțiunile așa la Orelli Nr. 5674. Mommsen în Dial. It. de josū p. 276 aceste forme le ținū de mai vechi și cu înțelesū de *avertere*, a mâna, abate. Din Mars se formară Marius, Marcius, Mamurius, Mamercus, Mamertinus, Paulū p. 134. Festu 158 : Preller 297.

(2) L. Mayer, Alt. Gesch. der Gr. Myth. p. 467 pe Mars ilū identică cu Ares, și lū deduce din sanscrita marut ce însemnă viscolū, viforū.

(3) Sveton in Vesp. 5. Quercus antiqua Marti sacra, Plut. Rom. 20. Mars finanus etc.

simbolice și corespunde unui deș de resbelu, și fiindu-că a fostu animalulu lui Marte, nu numai a căpétatu cognumele lupus Martius, ci și chipulu lupului a statu în templulu lui Marte; iară pentru că a scăpatu pe gemeni Romei, a însemnatu și ajutorulu trāmisu de Marte.

Lupulu, cu referința la deitatea lui Marte asupra naturei a fostu totu d'odată și simbolulu iernei și relelor ei, și pentru acēsta deulu Lupercu, ca amānatori și aducatori de lupi se crede însuși Marte; și deulu Faunu, ca deulu unei puteri inviatore de naturā, producetoru și ca deș de primavarā, e numai Marte în altā fața. (4)

Ciocnitorea, la Latini picus, pentru că e pasarea sacrā a lui Marte s'a numitu picus Martius (5), e simbolulu misteriosității și a tainei pădurei, precum a figuratu în oraculele lui Marte și Faunu, prin graiuri și sentințe misterioșe, neînțelese. Ciocnitorea ca pasare de pădure apare de o parte ciocnindu, scobindu în lemne, și făcēndu gropē în pădure, adecā scoțēndu și ascundēndu, și pentru acēsta o pasare cu taine, în sensulu strinsu, de profetu, ērā de altā parte fiindu cu crēsta pe capu ca și chitușulu pe coifulu unui luptatoriu, apare de animalu marțialu.

Dar Marte fiindu deș de primavarā de câmpu și pășiune, a fostu și deș de culturā; animalele domestice încă i-au fostu sacre și erau scutite de elu, ast-felū taurulu din aratru, calulu de luptā, și turmele de mnei, și porci, și pentru acēsta, la sacrificiele suovetaurilielorū (6) i se sacrifică porcū, oīe și taurū.

Marte a avutū predicatulu și Silvanus și a fostu veneratū și numai sub acēstu nume ca deș de pădure;—omulu cu vite s'a rugatū de Mars Silvanus în pădure, și i-a datū sacrificiū pentru totu capulu

(4) Liviu X. 27. XXII. 1. Cic. de Divin. I. 12, 20. Pliniu H. N. XXVIII. 10 44, Preller 297.

(5) Picus, la umbri peiqu, ađi la italianī picca nemțesce Specht, ung. harkály, își are numele de la picare, tocma ca ciocnitorea de la ciocnire ce e identicu, și esprimă acțiunea sa în pădure.

(6) Compusū din sus (porcū) ovis (oīe) taurus (taurū) și terminațiunea ilia la mai multe sērbători și sacrificii.

de vită, pentru că în Italia zei de pădure erau totu-d'odată zei de prăsilă animalelor domestice. de ôre-ce pășunile sunt deosebi pe lângă pădure sau în poenile pădurii. (7)

Din aceste motive, lui Marte ca zeu de primăvară,—când începe a reinvia natura, și animalele a se înmulți, — i s'a închinat luna de primăvară, și s'a numit Martius după numele lui, cându-va întâia lună a anului.

Relațiunea lui Marte către natură, se vede chiar și din nascerea lui; anume se crede, că Juno atingându-se de o flóre miraculosă de primăvară, a devenit grea, și muma lui Marte.

Diua naserii (8) lui Marte s'a serbat în 1 Martiu (Cal. Mart.), începutul lunei de primăvară. (9)

Caracterul belic al lui Marte se pôte cunoște încă din cultul național roman, căci prin acesta, a devenit cu *prevalință zeu de răsboi*.

Nu numai lupul și ciocnitoarea se referă la caracterul belic al zeului Marte, ci pe lângă calul de luptă (vezi 15 Oct.) a avut de simbol vechiu și o sulită (hasta, curis); de aci e lancea sântă numită Mars la Roma în Regia,—de aci hastae Martiae două lănci, una a lui Marte Romanul alta a lui Quirin, Marte Sabinul.

IN 1 MARTIU

B. Casus Ancilis, și preoții Sali.

Institutul Salilor (10), așa numiți preoți săltători, cari saltă (jocă)

(7) Ovidiu F. L. III. 235. Isidor in Orig. V. 53. Martius propter Martem romanae gentis autorem, vel quod eodem tempore cuncta animalia agantur ad mares et ad concubendi voluptatem. Veriu Flaccu, in Fast. Praenest. Martius ab latinorum Marte.

(8) Diua naserii lui Marte în calendariul lui Constantin s'a numit: Natalis Martius. Merkel in Ovid. F. L. f. LV. Festum Martis. Preller p. 319, 4.

(9) Mitul despre Juno cu flórea e de origine grăcă, de și se află în Ovidiu F. L. V. 253. Dar așa s'a popularisat, în cât femeile în 1 Martiu duceau flori de primăvară în templul Junonei Lucine.

(10) Sali, din saliare a sări, a sălta.

saltul belic de arme, a fost instituit de frunte pentru cultul lui Marte.

Saltul de arme a fost lătit la Latini, și în alte părți a le Italiei. (11)

Institutul Salilor în Roma s'a fundat prin Numa Pompiliu, al doilea rege. Mitul spune, că Numa stând într'o dimineață înaintea Regiei, și rugându-se cu mânele către ceriu, un scut a căzut în mâinile lui și elu l'a numit Ancile, pentru că era de amândouă părțile tăiat, scobit (12).

Atunci s'a auzit grai din ceriu, că statul romanu recreat prin Numa, până atunci va înflori și va întrece cu puterea pe celelalte țări, până cându va păstra scutul acesta, ca pământul binecuvântării ceresci. (13)

Numa ca să impedece furarea acestui scut din ceriu, a însărcinat pe artistul Mamuriu Veturiu, ca să facă încă unu-spre-dece asemenea scuturi, și acesta așa le-a nemerit de nici însuși Numa nu a mai putut cunoște pe cel din ceru, — și a pus atunci cele 12 scuturi în Regia, ca aci lângă sulitele sante să fie pădite, iară pentru pădirea lor a instituit un colegiu de 12 preoti, pe Salii.

(11) După mitologia grăcă, Preller Gr. M. I. p. 62, 177. II. 102, a fost un salt belic numit Pyrrhiche, ce l'a inventat și jucat q'na Atena la triumful lui Joe asupra giganților.

(12) Varro L. L. VII. 43. Ancilia dicta ab ambecisu, quod ea arma, ab utraque parte ut Thracum incisa. Paul I. 131. Ancle i. e. scutum breve, quod ideo sic appellatum, quia et utroque latere erat recisum, ut sumum infimumque eius latius medio pateret. Vești încă Plut. in Numa 13. Dionisiu II. 70. Ovidiu F. L. III. 357. W. Kohner in: Das Leben der Römer p. 671 arăta forma în Adunările florentine, și pe unu numu de la Gens Licinia. Forma e ca un '8 arabic, dar la mijlocu mai lărgită.

(13) Paul I. c. unaque edita vo xomnium potentissimam fore civitatem quamdiu id in ea mansisset. Ovidiu III. F. L. 346 imperii pignora certa dabo. Florus I. 2. quae, ancilia atque Palladium secreta quaedam imperii pignora dedit.

Este și acel mit, că pe timpul lui Numa era ciuma mare în Roma, și cându scutul, Numa a întreatu pe nimfa Egeria, că ce însemnă acesta, iară ea a răspuns, că dacă face încă 11 scuturi asemenea, va înceta ciuma. Plut. a. a O. Fest. p. 96. Hartung II 165.

Acești salii au avut curia lor pe muntele Palatinu, și de aci s'au numit Salii Palatini. (14)

Căderea scutului din ceru s'a numit casus ancilis, și căderea s'a crezut a fi fostu în 1-iu Martiu (Cal. Mart.), și pentru acésta s'a serbatu ziua, începându Salii procesiunea lor prin Roma cu acele scuturi, și saltându și cântându cântece pe la templele și sacrariile mai de frunte. (15)

Regele Tullu Hostiliu fiindu în luptă crâncenă și într'o oră aproape de a perde lupta, a văzut pe Mettu albanulu, că e cu inimicii, deci a făcutu votu lui Marte, că decă 'l ajută, îi va institui încă unu colegiu de Salii. (16)

Astă-felu Hostiliu a instituitu alu doilea colegiu de Salii în onôrea lui Quirinû (Marte Sabinulu) și i-a pusu cu curia lor pe muntele Quirinalis, numit și Culmea Colina, agonala (17) și pentru acésta Salii lui Hostiliu s'au numit quirinali, colini, și agonali. (18) Așa Salii palatini precum cei quirinali au fostu instituiti în onôrea lui Marte, Quirinû și a lui Joe. (19)

În acestu modu au fostu doué genuri de Salii, adică palatini și quirinali (20) și amândoué colegiile au fostu așa organizate, că se

(14) Curia Saliorum Palatinorum. Cic de Div. I. 17. Dionys. IV. 5. Val. Max. I. 8. Preller 314.

(15) Merkel în F. L. p. I. V. dice, că în calendarele de manuscrisele lui Ovidiu în 1 Martiu a stat și casus ancilis și ancilia feruntur.

(16) Liviû I. 27. Aug. IV. 23. Dio. Cas. in Const. Porphyrr p. 569. Hartung II. 164.

(17) Varro L. L. VI. 14. In libris Saliorum, quorum cognomen Agonensium. Fest p. 9. Agonius.

(18) Muntele Quirinalu numindu-se și Colis Quirinalis, și numai Colis (culme) a datu predicatul acestor Salii, cari au avut încă predicatele Pallorii (de la pallor palire) și Pavorii (de la pavor, frică) doi ortaci, adică doué predicate a lui Marte în timpul luptei, — dar preste totu s'au numit și Salii Martiales. Hartung II. 164.

(19) Serv. Aen. VIII. 663. Salii sunt in tutela Iovis, Martis, et Quirini. In tutela lui Joe pentru că se crede, că elu a aruncat scutul din ceriu.

(20) Serv. V. A. VIII. 285. Duo sunt genera saliorum, sicut in saliaribus, carminibus invenitur.

întregu prin cooptațiune din familiile cele mai bune și nobile ale Romei, și colegiele aū fostu cele mai respectate, și pentru acēsta, bărbații de frunte, și domnitorii își țineau de onore putēndu fi membri de aceste colegii; așa P. Scipio, și Antoninū filosofulū. (21)

Membrii erau bătrāni și tineri; aceia învățau pe tineri datorințele religiunare, formaū cāntecele, saltulū etc.

In capulū colegiului stetea *Magister* (maiestrulū) și apoi Praesul (presăritoriū înainte saltătorii) și Vates saū praecentor (precântătorii). (22)

Salii erau îmbrăcați într'unū costumū propriū, jumătate preoțescū, jumătate militărescū, și anume într'o tunică pestriță (versicolore) încinsă după moda gabină, încopciată cu unū brău latū de aramă; — cu Trabea tivită împrejurū cu purpurū, cu Apex, acoperământū de capū preoțescū, dar în formă de coifū, în vērfulū cu ramurile sacre. (23)

Fie-care avea de o-parte spadă, pe mână stāngă scutulū sântū, legatū de grumazū cu curele; iară în drēpta o sulită mică de aramă, saū unū bățū, cu care băteau scutulū până jucaū.

Dacă nu erau în funcțiune, scuturile le duceau pe umērū, și prin curea, le purtau cu ușorătate, saū le predau servitorilorū, și aceștia înșirāndu-le pe o bătă lungă câte doi inși duceau bāta pe umeri. L. Furiū Bibaleulu, pretorele din Roma a făcutū pe servitorulū tatalui sēu, care era capulū colegiului Salilorū, și-i ducea scutulū. (24)

In 1 Martiū Salii începeau sacrificiele, și procesiunile, și nu le era iertatū ca în decursulū unei să se îndepărteze din Roma, nici să se ocupe cu lucruri profane. Dacă care-va între ei era tot-d'o-datā în funcțiune de statū, pentru acestū oficiū nu era subordonatū ca să împlinescă tōte datorințele salilorū. (25)

(21) Dionisiū II. 70 Hartung II 167.

(22) Iul. Capitolin p. 23 M. Ant. Philos. 4. Valeriū. Max. I. p. 9, Luciliū la Festu p. 226.

(23) Liviū I. 20. Preller 315.

(24) Dionisiū II. 71. Lucanu I. 603. 315. Hartung Stat. Silo V. 2. 129. Preller II. 165

(25) Liviū XXXVII. 33. Polyb. XXI. 10. 12.

Funcțiunile preoțești ale salilor steteau din aducerea unor sacrifice anumite.

Pontificele Maximu în Regia a adus sacrificiul unu tauru de șese ani în preința salilor, și cu ajutorul feciôrelor saliaru, cari s'au năimitu anume spre acestu scopu, și au fostu costumate ca și salii. (26)

Mai departe funcțiunile salilor au fostu procesiunea prin Roma, și cu ocașiunea acêsta, săltarea și cântarea. (27)

Mergêndu în procesiune, remâneau mai multu pe la templele și sacrariele de frunte ale cetății, și pe la locurile principale, precum în foru, capitolu, comițiu. (28) Saltul a statu din totu felul de figuri înverstate încongiurându altarele deiloru, jucându acusi toți la oaltă, acusi numai unii dintre ei, și schimbându-se unii pe alții; ritmulu saltulu a fostu tripudium, adecă pășirea de trei ori înainte, și dându de trei ori cu piciorul în pământu și tactul ilu dedea unu flueru. (29) Saltul a pusu în mișcare mai multu picioarele de câtu trupul întregu; mișcarea a fostu plăcută, tactul iute, cu unele schimbări și incovieturi, și se pretindea mare desteritate pentru de a juca bine lovindu scuturile. (30)

Salii săltându cântau nisce cantece din strofe diferite, de origine de la Numa; pentru fie-care deitate apătătoare de statu, câte unu versu. În cantece se pomeniau deii romani: Iu cu Juno, Minerva, Mars, Quirinu, și eroii vechi, deosebi Romul și Remu, și de la Augustu încóce și împărații divi, (31) iară în capêtul strofei era refrenul cu Mamuriu Veturiu, faurul scuturilor. (32)

(26) Festu p. 329. Salias virgines.

(27) Liviu I. 20. fere, ac per urbem ire canentes carmina, cum tripudiis solemnique saltatu.

(28) Varro L. L. V. 85. Fest. p. 141. Serv. aen. VIII. 663. Preller 316.

(29) Serviu V. A. VIII. 285. Salii sunt qui tripudiantes ara circumibant, ritu veteri armati. Hor. Oda IV. 1. 28 pede candido, in more saliorum ter quatient humum. Unu scholion după Preller p. 316. Salii dicuntur ab exsiltione eo quod in circuitu ararum deorum tripudiando salitarent.

(30) Hartung II. 166. descrie după Plutarchu.

(31) Mon. Ancyr. II. 18. Nomenque meum inclusum est in saliare carmen.

(32) Ovidiu F. L. III. 389. Merces mihi gloria detur nominaque extremo carmine nostra sonent Mamurii Veturii.

Tóte cântecele erau consacrate, și nu era iertatú să se strámute ceva în ele, și se numiaú axamenta (32). Cu timpulú au fostú ne înțelese chiarú și de preoții sali, (33) și pentru acésta sunt primite, ca fragmente din poesia cea mai vechiá romaná (34)

Versurile pentru deii singulari se numescú după numele deului, p. e. Jovii, Minervii. (35)

În timpulú procesiunii Salilorú, ce a ținutú peste tótá luna lui Martiú, cu acea diferență, că 14 zile neîntreruptú, și mai târziu, numai la sêrbători anumite, «Sacrarium Martis in Regia» a fostú deschisú și anciliile, la capétulú sêrbătorilorú s'au depusú iará aci la liniște, și sacrariulú s'a închisú.

În decursulú procesiunii, anciliile nu se readuceau în tótá sêra în sacrariú, ci se așează în *Mansiones saliorum* (36), case instituite a-nume pentru sali, pe unde să rămâná la mâncare și peste nópte. (37)

Ospetările salilorú erau fórté strălucite, în câtú prânðurile mari se numiaú saliare. (38)

(32) Axamenta se deduce saú din *ab axibus*, pentru că documentele cele mai vechi erau scrise pe bucáțele lungi de lemnú (osia), saú din axare cu înțelesú de a sacrifica, ca și agere, cu *Agonia*. După *Corssen de volsorum lingua* p. 17. din agere cu înțelesú a spune. La *Festu* p. 3. Axare id quod invocare. Paul p. 3. Axamenta dicebantur carmina saliarum, quae a Saliis sacerdotibus canebantur in universos deos.

(33) *Quintil. F. 11. Saliorum carmina vix sacerdotibus suis, satis intellecta. mutari vetat religio et consecratis utendum est.*

(34) *Varro L. L. VII. 3 Cic. de orat. III 51.* Se aflá versuri singulare, dar nu o poesia întrégá, de și salii purtaú notițe despre cauzele religióse ale lorú, și aceste notițe se numiaú *Libri saliorum*, și pe lângá tóte, că *Dio Cas. F. 7.* afirma că salii aveau archivá, totuși puținú a rêmású despre ei.

(35) *Nam in deos singulos versus facti, a nominibus eorum appellabantur ut Jovii, Junonii, Minervii.*

(36) *Orel. Nr. 2244. Mansiones Saliorum Palatinorum a veteribus ob armorum analium (ancilium) custodiam constitutos longa aetate neglectas reparaverunt Pontifices Vestae.*

(37) *Iul. Cesare, in 14 Martiú, ca și pontifice Maesimu, dândú ciná salilorú în casa sa, anciliile au rêmású aci, și mâne di a fostú ucisú. Dio Cas. XLIV. 17 Preller p. 322.*

(38) *Festu p. 329. Salios, quibus per omnes dies, ubicumque manent, qui*

Dilele în cari salii făceau procesiune, au fostu nefavorabile pentru întreprinderi (39).

Dar afară de Salii palatini și quirinali din Roma se află urmă despre salii și în alte părți ale Italiei. În Tiburū și Tusculū (Lațiu) au fostu salii în cultulū lui Hercules, și învingendū Tiburtinii asupra Volscilorū, cari locuiaū spre Mēdă-đi la mare, salii aceștia săltară Ia serbarea victoriei. În Veji (Etruria) regele Morrius (40) a fundatū sērbătōrea salilorū în onōrea strămoșului sēu Alesus, și acesta a fosū lăudatū în cāntecele saliare. (41).

Așa în mai multe locuri (42) încă din timpuri nepomenite au fostu salii, cari la mai multe ocașuni s'au arētatū cu sacrificiū și rugaciuni pentru salutea orașului, au săltatū saltulū naționalū vechiū, și au cāntatū deosebi în cultulū lui Marte, care e deū specialū alū salilorū și corespunde lui Mars Gradivus, în combinare cu tumultulū ce-lū încongiura pe acesta începēndū lupta (43).

In 1 MARTIU

C. Anulū noū.

Înainte de Numa, și de la acesta până la 44. ant. Cr., când Iuliu Cesare a organizatū calendariulū, anulū nouū s'a serbatū în 1-iū Martiū, cu tōte datinele sale; dar de la organizare, partea cea mai mare din datine s'au străpusū pe 1 Ianuariū; până ce unele totuși au rēmasū pe 1 Martiū, așa p. e. acuma s'a aprinsū de usū foculū Vestei în templulū ei, ușele templului Vestei, a Regiei, a curielorū, a caselorū flaminilorū s'au încununatū cu lauri noi, senatulū a ținutū

ample ponuntur cenae, si quae aliae magnae sint, saliares appellantur : Horatiu Od. I. 37. 2.

(39) Ovidiu III. 393. Liviu XXXVII. 33. Polybiu XXI. 10.

(40) Ar fi forma din Mars, Mamuriu. Hartung II. 164.

(41) Serv. V. A. VIII. 285.

(42) Macrobiū Satira III. 11. Gruter Inscript. p. 318. Nr. 1. și Șerviu totū acolo

(43) Ovidiu F. L. III. V. 89. Orel. nrii 2247 2248. Afla salii și în Elba. Mom-sen I. N. Nr. 2211, în Laviniu. Preller p. 307.

o ședință scurtă ca semn de bună început, a dat în arendă vecigaliile adecă porția indirectă și astați s'au plătit învătătorii pentru totu anul etc. (44)

IN 1 MARTIU.

D. Matronalia.

La sêrbătorea Matronalia s'a venerat Juno ca și Lucina, Juno ca și Matrona, și Marte, ca deitate de căsătorie. Juno ca și Lucina a fost ȕina de născere (45), ca și Matrona (46) a fost ȕina mamelor, și a căsătoriei, și a fost venerat în 1 Martiu, ȕiua născerii lui Mărte prin matronele romane (47).

După ce Galii au ruinat Roma, Junoni Lucine i s'a ridicat templu în Esquilin, pe delul cispic, (48) și în 1 Martiu s'a serbat ȕiua fundării templului. Tote femeile grăbiau aȕi la acestu templu, ca să aducă sacrificiu și rugăciuni sêrbându pe apêratorea mare a naturei feminine, carea a născut pe Marte cel tare, icona puterii de bărbat, și cel mai bărbătesc între ȕei, care născându-se aȕi a deschis anul nou. (49)

Numai feciore și mieri nepătate aveau drept să participe și să aducă sacrificiu, apropiindu-se cu nodurile deslegate pe haine (50). Fe-

(44) Ovidiu F. L. III. 135. E. Klussman in Ovidiu, p. 177. Macrobiu Sal. I. 12. 6. Preller 319. veȕi calendariul, și anul nou în 1, Jan.

(45) Lucina, de la lucire, aduce pe născut la lumină, și e ȕina luminei nou în anul nou.

(46) Matrona din Mater ce însemna mamă, atata și matertamilias. Paul I. 15. Serviu V. A. IX. 216.

(47) Ovidiu F. L. III. 169. Cum sis officis Gradive (Mars) virilibus aptus, dic nihi matronae cur tua festa colant. Verrii Flacu in Fast. Praenest. pune ȕiua pe 2 Martiu.

(48) Varro L. L. V. 49. 50. Publ. Vic. reg. urb. V.

(49) Ovidiu F. L. III. 170. Tibulu III. 1. Plut. in Romul. 21. Paul p. 146 Preller 245.

(50) Serv. Aen. IV. 518. Ad Junonis Lucinae sacra non licet accedere nisi solutis nodis.

meile fără morală erau oprite încă prin legile lui Numa, ca să vină a altariu, și dacă cum-va se atingeau de altariu, a fostu datore, ca aci să-și despletască părul, și să aducă sacrificiu de unu mnelu (51).

În sinul familiei să petreceau cu multă vivacitate și bucuria, și necăsătorii nu puteau lua parte. (52)

Își aduceau aminte și de Romul, și nascerea lui, de raptul sabinelor, cari au fostu întâiele căsătorite în istoria romana, și deosebi de Hersilia mirésa lui Romulu-Quirinu. (53)

Marte (Quirinu) la sabinu a fostu deu apărătoru de viața căsătorească, fiindu însoțitu cu Nerio, (54) identificată, acuși cu Minerva acuși cu Venus. (55) Nerio ca soția lui Marte e asemenea đina apărătoare de căsătorii la Sabinu (56). Raptul a fostu numai o formă mai vechiă, de pețirea și căpătarea miresei, și cređendu-se Marte de agitatoriul raptului sabinelor, și bărbatul Neriunii, a devenitu întemeietor și apărătoru de căsătorii. (57)

Toți se rugau și sacrificau pentru fericirea căsătoriei, și bărbații dăruiau pe muierile lor, iară matrónele adu ospetau pe sclavele lor, le serviau la masă ca și bărbații pe sclavii lor la sərbătorea Saturnalia. (58)

Pentru acésta, Matronalia, sərbătorea mamelor de origine romană, numită și Kalendae foeminarum (59) era sərbătorea cea mai populară și respectată a feciörelor din Roma.

(51) Gelliü Noct. At. IV. 3.

(52) Horatiu Od. III. 8. 1.

(53) Preller p. 245.

(54) Plaut. Trucul. X. 6. 34. Mars peregre adveniens, salutat Nerienem utorem suam.

(55) Porphirion. in Horat. Ep. II. 2. 209. Est nubere et item Martio, in quo de nuptiis habito certamine a Minerva, Mars victus est et obtenta virginitate Minerva, Nerio est appellata.

(56) În analele romane, Hersilia se rögă în timpul luptei cu sabinii, și începe : Neria Martio te obsecro, pacem da, te uti liceat nuptiis propriis etc.

(57) Preller p. 303. Dionisiü II. 67. Plut. Romulü 21.

(58) Solinus p. 3. D.

(59) Hartung II. 65.

Motivul ospetării sclavelor, îl spune tradițiunea următoare.

Au venit Latinii cu armata asupra Romanilor, și au cerut, ce au luat ei de la Sabinii adevărate fetele, și Romanii nu s'au învoit. Atunci Tutela dă sfat, că în locul Romanelor să meargă sclavele îmbrăcate ca mirese.

Sclavele ca mirese mergu în tabăra Latinilor, aceștia le-a primitu cu bucuria, și le-au împărțit între ei, și au început a se petrece, și a adormi. Tutela conducătorea sclavelor în mezul nopții, când toți Latinii dormiau, dă semnul de foc Romanilor, aceștia pricepu și venind batu pe Latini, și scapă sclavele. Întru memoria evenimentului sclavele fură liberate, și măritate cu zestre de la stat. Pentru această sclavele în totu anul la Matronalia se îmbracău, ca și mirese și erau ospetate de dómnele lor, pentru că Juno, ca și geniul tuturor femeilor, nu se putea mai bine venera, de câtu cându între femei nu era diferența de stare și se petreceau la o-altă cu voe bună. (60)

In 1 MARTIU.

E. Focul Vestei.

Focul Vestei a fost sfânt, și dacă cumva s'a stinsu de pe vatra altarului ei, nu a fost iertat ca să se aprindă din altu foc, ei a trebuit ca din natură să se procure sau găurind un pom uscat până a datu flacăra, sau aprindendu-l la sóre, isvorul focului și ast-feliu prindendu focul într'o sită de aramă se ducea în templu dînei. (61)

Focul pe altarul dînei Vesta, se reinnoia în totu anul la 1 Martiu, ca și în ziua începutului anului în timpul vechiu, așa cum pe insula Lemnos, în totu anul se aducea focu nou și curat de pe

(60) Locul taberei Latinilor era la smochinul caprei (caprificus) la lacurile caprei. Festu p. 49. Capralia appellatur ager, qui vulgo ad caprae paludes dici solet Hartung II. 65.

(61) Plutarchu în Numa c. 9. Pliniu XVI. 40 A. I. Hartung II. 115.

Delos, insula deului de sóre, și se împărția tuturor caselor. (62)

Apa de lipsă pentru cultul Vestei a putut fi numai curătoare sau din izvoarele Romei sau din riul Tibru, deosebi din izvorul dînei Egeria, în pădurița Camenelor. Vestalele aducea apa în vase pe cap, și nu era iertat să pună vasul jos pînă nu ajungea acasă. (63)

IN 5 MARTIU.

Isidis navigium.

Dei cei mulți în religiunea vechiă romană au suferit ca să intre și alte deități străine.

Mai tóte aceste deități străine au cucerit întâiu Roma, și apoi de aci s'au lătită peste imperiul roman; dar puține au ramas în puritatea originală, ci cultul lor s'a naționalisat prin Romani.

În acestu modu a intrat cultul lui Osiris, și alu dînei Isis din Egiptu.

Osiris (la Egiptieni Hesiri) e deul bărbătescu de fructuarea țerei și închipuitu ca riul Nilu; e condițiunea de esistență a Egiptului; era credutu ca rege vechiu și fundatorul culturii. Deitatea a fostu unu principiu de natură, supusă schimbărilor cauzate de anotimpuri, și pentru acésta Osiris a fostu deu muritoru, carele mai trăese numai în lumea de jos, iară pre pămîntu taurul lui Apis se privesce de icóna și incarnațiunea lui Osiris.

Isis (la Egipt. Hes) e dîna de fructuare și cultură,— e principiu femeescu alu lui Osiris, e țera concepătoare prin Osiris (Nilu, carele aduce róda) și e dîna lumii de sus și de jos. (64)

Unu cognome de frunte a lui Osiris e Serapis (65), și însemnă Osiris ca și tauru, pentru că taurul e simbolul lui și vaca a Isidei. Se credea, că sufletul lui Osiris trăese după mórte în Apis, tau-

(62) Paul. p. 106. ignis Vestae.

(63) Festu p. 158. Serv. V. A. XI. 339. Ovidiu F. L. III. 12. Preller p. 542.

(64) Osiris se asemăna cu Dionisiu, și Isis cu Demeter la Greci.

(65) Serapis se crede a fi compus din Osarapis, adică Osiris Apis.

rul negru, până ce Osiris e rege în lumea de jos; de aci și Serapis cu prevalință e regele lumii de jos. (66)

Cultul se țice a fi alexandrinu, pentru că aci s'a dezvoltat mai tare, și de aci a făcutu cuceriri, dar în cultu au străbătut elemente de cultură, așa în câtu conceptul despre deitate a fostu compus din elementele mai multor religii, și sub Osiris adese-ori s'a putut înțelege Zeus, Helius, Esculap și alți dei.

Serapis a fostu primitu deosebi de deo vindecătoru (ca și Esculap) și Isis de dina femeilor și a navigațiunii (luntririi pe mare) și aceste calități ale lor au prevalință la Romani.

Cultul a intrat prin Malta, Sicilia și Neapolu, și a străbătut spre nordu. Unu colegiu de pastofori de ai lui Serapis în Roma s'au lăudat că cultul e acela din țilele lui Sulla, + 77 ant. Chr. În Roma s'au silitu la an. 58. ant. Chr. ca se ștergă cultul lui Serapis, Isis Harpocrates și Anubis, și au spartu altarele lor pe lângă opozițiunea cea mai înfocată a partidei democratice, pentru că cultul a fostu străbătut tare la poporul de jos (67).

În 53 ant. Chr. s'au spartu mai multe sacrarie ridicate de oameni privați, și totuși în 50 ant. Chr. stăpânirea a aflatu de lipsa ca din nou se spargă sacrariile, și nime nu a cutezat se pună mâna de a strica, până ce însuși consulul a luat securea și a dat întâia lovitură (68).

Iuliu Cesare la an. 48 ant. Chr. ca să-și arete principiile democratice și amorea către plebe, a sprijinitu cultul; și triumvirii la an. 42 au ordonat zidirea unui templu pentru Serapis, și Isis (69).

Augustu deși la începutu a ținut opréla cultului în lăuntru pomeriului, totuși a îndemnat la rădicarea fundațiilor private și el însuși a zidit câte-va sacrarie (70).

(66) Identicu Pluton la greci.

(67) Varro la Tertul. ad Nat. I. 10. Apoll. 6. Arnobiu II 73.

(68) Val. Maxim I. 3. Dio Cas XL 47. XLVII 16.

(69) Apuleiu Meth. XI p. 810. Isis Campanensis și se crede că a fostu pe câmpul lui Marte.

(70) Dio Cas. LIII. 2. LIV. 6.

Sub Tiberiū în 19. d. cr. senatulū a pāșitū aspru în contra să-crelorū egiptice și judeice, și preoții egiptici pentru fapte immorale s'a restignitū, templele s'aū dārāpānatū, și idolii s'aū aruncatū în Tibru.

Sub împērații urmātorī, cultulū acesta a devenitū de modā pentru clasa mai înaltā, — sub Flavii și Antoninii în Roma s'a înaintatū chiar și din partea curții împērātesci (71).

Impēratulū Caracala a fostū unū adoratorū mare alū lui Serapis, și pentru acēsta i-a rēdicatū temple nouē în diferite suburbii a le Romēi, și serviciulū divinū l'a înzestratū cu pompā mare (72).

Din Roma s'a lāșitū cultulū peste Spania, Galia, până la Rinū spre Germania, apoi spre Dacia, și Algeria (73).

În Roma Isis s'a veneratū deosebī de femeī ca și đina de vindicare și de nascere, și mai alesū de libertine (74), iarā cultulū lui Serapis s'a susținutū de clasa de josū în Roma, pentru inspirațiunile sale medicale (75).

Cultulū a statū din serviciū divinū în tōtā điua dimineața și sēra, și din sērbātori anuale, primāvēra la începerea navigațiunii, și tōmna la intrarea iernei.

În 5 Martiū a fostū sērbāțōrea numitā «Isidis Navigium» adecā luntrea Isidei (76).

(71) Svet. în Otho. 12. Lucanu VIII. 831. sub Nero đice: No in templā tuam Romana recipimus Isin. Tacit Hist III. 74. Invenal sal. VI. 517. Lampsid Comm. 9. Eckhel D. N. VI. 128.

(72) Spartianu în Carac. 9. Dio Cas. LXXVII. 23. Herodiam. IV. 6. În Romā a fostū unū templu lângā Coloseū, pe Quirinalū regiunea a 6-ea unū Serapeum; aprōpe de băile lui Caracala a fostū Isis Athenodoria; în reg. 5-ea Isis Patricia. Preller f. 729.

(73) Inscriptiuni mai multe la Orelli nru 1871. și mai departe. I. Grim în D. Myth. p. 136.

(74) Tibull. I. 3. 23. Oidiu Amor L. II. 2. 25. Trist. II. 297. Epist. et Ponto I. 1. 51. Iuvenal V. 487.

(75) Cic. de Div. VI. 59. 123. Nat. Deor. IX. 19.

(76) Cal. Comf. pune în 5 Martiū, Cal. Farnese rust. și Lactantiū I. 11. 21. Certus dies habetur în Fastis, Quo Isidis navigium celebratur. Apul. Meth. XI.

La această sărbătoare dina era a navigațiunii pe mare. Primăvara la luna plină se așază marea de tempestăți și pentru acesta, sărbătorea s'a ținut acuma.

Dimineața în 5 Martiu, o procesiune solemnă cu mulțime de popor se ducea la termul mării purtându în mână faclii, lumini și lampe, pe lângă musica și corul de cântări. Preoții ducea simbolele deității, precum idolii și sacrele ei. La termul sfinția o luntre zugrăvită după idea egiptenă, și ca pe o iconă a începerii navigațiunii poporului o împlea cu specerii, o înfrumuseța cu flori și cunune, o stropia cu lapte curat, și apoi lăsa luntrea pe mare, și când peria din ochii tuturor, procesiunea se retrăgea la templul Isidei, și aci făcându rugăciuni pentru împărat, senat, cavaleri, și totu poporul roman, care de care se grăbia ca se sărute picioarele statuei argintine a Isidei în templu, și se arunca flori, ramuri și cununi la picioarele ei.

Acastă sărbătoare a fost lătită în imperiul roman, deosebi unde era mare (77).

IN 6 MARTIU.

Sacrificiul pentru Vesta.

Vesta (78) a fost dina focarului (vetrei de foc) ce a fost meșterul și principiul vieții de casă. Precum familia, așa și orașul, ba și statul a avut focarul său, și Vesta s'a numit Dearum Maxima.

Datinele familiare în cultul Penatilor, corespund cultului public al Vestei. Se crede că Romul, fiul unei Vestale, preotese de a Vestei, crescându în Alba-Longa cu știința preotească, nu a lă-

(77) Petroniu Sat. 114. Preller p. 730.

(78) Vesta la Greci Hestia se deduce din sancritul Vas, a locui, a ședea; ἅστου gr. însemnă orașul, conceptul tuturor caselor. Cic. N. D. II. 27 deduce pe Vesta din Hestia, până ce amândouă sunt totu din aceea rădăcină. Pott etym. Forsch. I. p. 279. Preller p. 532.

sată Roma fără de Vesta, — dar se susține că totuși Numa-Pompi-
liu a fost fundatorul cultului ei, prin care Romanii ajunseră cu
Sabinii la o comunitate cetățenească.

Templul Vestei a fost sub muntele Palatin, către foru și Via
Sacra, nu departe de alu Penatilor (79), și Atriu regiu numită și nu-
mai Regia, unde a locuit Pontifex Maximus, a fost aci aproape. Tem-
plul a fost numai ca o boltitură a vetrei Vestei, pe care ardea
focul etern, ce a fost însăși Vesta (80). Ziua era templul deschis
pentru toți, noaptea bărbaților nu le era iertat să intre, și numai
în vestibulul templului era statua dănei, pentru că înăuntru focul
a fost icóna ei (81). Un loc în templu despărțit prin pături de
papură s'a chemat «penus Vestae» și servia de conservatoriu pentru
cele de lipsă spre serviciul divin; alt loc închis era unde se
ținea Palladiul și alte sânteni, și numai vestalinele puteau intra aci.

Simplicitatea și curățenia trupescă și sufletescă erau cerințele de
frunte pentru serviciul dănei, și pentru acesta vestalinele intrau cași
copile, pe 30 de ani, reținându-se de la totă viața familiară.

La început au fost 6, mai târziu 12 vestaline, alese prin Pon-
tifex Maximus din familiile de frunte și nepătate ale Romei, și el
le ducea din sinul familiei, cași când le-ară răpi, dicându: «Te a-
mata! capio.» Părinții trebuiau să sufere alegerea dacă nu erau pre-
oții altor deități, și dacă aveau peste trei prunci. Intrând fetița la
vestaline, 10 ani învăța, 10 exercita cultul, și în alți 10 ani învăța
pe cele tinere, și pe urmă era iertat ca să se mărite.

Vestalinele aveau drepturi distinse: persóna lor era sacră, și
poporul le venera; aveau drept de agrafiare și de apărare sacră,
căci întâlnindu-se cu vre un criminalist, dus spre pedepsire, a-
cesta era scăpat prin întâlnirea cu o Vestalină etc.

(79) Dionisiu II. 65. 9. A. Hartung II. 113.

(80) Nec aliud Vestam, quam vivam intellige flammam. Ignis inextinctus tem-
plo celatur in illo etc. Ovidiu Fast. Libr. VII. v. 285

(81) Q. Mucius Scaevola Pont. Maximus fugiens in vestibulo Vestae occisus est.
Liv. Epit. LXXXVI. Ante simulacrum Vestae. Cic. N. Deor. III. 32. Preller p. 532.

Dar și pedepsele erau grele pentru vestaline, anume : dacă prin neglijirea ver-unei se stingea focul de pe vatra Vestei, pontificele mai mare o sbicia pe spatele gol, pentru-că stingerea focului era semn rău pentru Stat (82); dacă ver-una se uita de fecioria sa, era îngropată de viă într'o zidire sub pământ.

Sub Augustu împăratul s'a decis, ca fiă-care împărat e totu-d'o-dată pontifice mai mare, și din acesta a urmat că vestalinele au ajuns sub îngrijirea lui. Augustu a restituit onórea publică a vestalinelor, locuința lor le-a lăsat-o predându-le și Regia, și elu a decis, ca vestalinele să se alégă și din libertine.

Din acestu motiv, vestalinele în 6 Martie — ziua în care Augustu a devenit pontifice mai mare — au adus sacrificiu de mulțamire pentru Vesta (83).

Cultul Vestei s'a susținut până în momentele din urmă ale păgânismului (84).

IN 7 MARTIU.

A. Ziua lui Vejovis.

Deul Vejovis s'a crezut a fi Jupiter cel ténér, mic, care a fost totu-d'o-dată și deu de sóre, și primăvera s'a venerat în această calitate (85).

Ziua de sərbătore străvechiă a fost în 7 Martiu.

Sacrificiul ordinaru era capra, ce a lăptat pe Jupiter cel mic, și s'a sacrificat «ritu humano,» adecă pentru espiare, placare (86).

(82) Liviū XXVIII. 1 vol. Max. I. 1. 6.

(83) Ovidiū F. L. III. 417. Kal. Maff. și Fast. Praen. Preller R. M. p. 549. In an. 17 ant. Cr.

(84) Institutul a trecut și la creștin, prin mănăstirile de călugărițe. Acestea avură și bunuri, dar imp. Gratianu nevoind a fi P. M. le-a secularizat.

(85) Fast. Praen. Ovidiū F. L. III. 429.

(86) Pe numi lui Antonin Piu se vede o capră cu atributele de vultur, simbolul lui Jupiter. Pe numi lui Galienu e inscripțiunea : Iovi Crescenti. Eckhel D. N. VII. p. 32. Preller p. 237.

IN 7 MARTIU.

B. Mars, Vejovis și Jupiter.

In 7 Martiu a fostu încă o sêrbătore, în care s'a veneratù la o laltà, Mars, Vejovis și Jupiter (87) cași deitâti de primâ-verâ (88).

In 7 Martiu a fostu și ziua sântirii templului lui Vediovis, Vejovis saù Vedius, ce a statù între două pădurițe (89).

IN 14 MARTIU.

Mamuralia.

Cele 12 scuturi saù ancile, ce le-a purtatù cei 12 Saliù, preoții lui Marte, sunt o referință simbolică la sistema lunară a anului organisatù prin Numa în 12 luni (90).

Acelù faurù, care a făcutù lui Numa cele 11 ancile, asemeni celei cădute din cerù, s'a chiamatù Mamuriu Veturiu (91) care a fostù privitù ca o deitate.

In ziua ultimă a procesiunii mari a Salilorù, în 14 Martiu (ant. Cal. Mart.) s'a ținutù sêrbătoreà Mamuralia (92).

In 14 Martiu ca și în presera lunei nôue de primâverâ, unù omù s'a îmbracatù în piei gróse, și alții îlù purtaù prin Roma bătendu-lù

(87) Kal. Praeneste. Iovis, Martis, Vediovis inter duos lucos.

(88) Veđi Lucaria din 1 Febr. In Kal. Const. a fostù scrisù: Arma ancilia movent. Preller p. 319, adecâ în oriente o sêrbătore a lui Marte și a Salilorù.

(89) Vitruviu, IV. 7, dar Geliu și Dionisiu o punù între Capitolù și Regia. G. R. Hartung. II. 56.

(90) Io. Lyd. de mensibus IV. 2. Corssen über die Form. und Bedeut. des Namens Mars, 1853 p. 25.

(91) Varro LL. VI. 45. Itaque Saliù quod cantant Mamuri Veturi significant veterem memoriam.

(92) Kal. rust. Farnense pune «Sacrum Mamurio.» In regiunea a 6-a a fostù statua de plumbù a lui Mamurius lângă templul lui Quirinù și Vicus Mamurius lângă Quirinalù. P. Victor reg. urb. VI. Ovidiù F. L. III. 519. așa Kal. Maff. și Vatic-Preller p. 320.

cu bețe albe și lungi, și scoțându-lă afară din cetate, îl numiau Mamuriu Veturiu (93).

Mamuriu e o formă din Mars, Mamers sau adjectivă, Veturiu din Vetus (vechiu, bătrân) care din vechime trebuia să însemne anul trecut, timpul decursu, și astă-felū Mamuriu Veturiu represintă pe Mars din anul vechiū, pentrucă Mars în înțelesul calendarului romanū vechiū a fostū deū de luna lui Martiu, și începându-se o dată de aci anul nou, a fostū conducătorul celor 12 luni, până ce a ajunsū Ianū în fruntea lorū (94).

M. Veturiu a făcutū cele 11 ancile, dar acea adevărată a cădută din cerū, a fostū unū darū de la Jupiter, ce se referă la luna de pe cerū, și însămnă regula eternă a schimbării lunilor, cari la tôte idurile se arăta din nou ca și lună plină, și se derivă de la Jupiter ca și urătorul de lumină și celū mai putinte deū alū cerului.

Scuturile Salilorū au fostū în formă de optū arabicū, adecă la mijlocū de ambele părți erau scobite, cam în forma pe cum luna nouă e scobită (95).

IN 15 MARTIU.

A. Anna Perenna.

Anna Perenna a fostū đina de la care cereau îndelungă sănătate, viță și îndestulare cu cele de lipsă spre traiū (96); a fostū đina nutritore și fructuătoare de primăveră și anulū nou, și ea se cugeta acuși ca și fată tēneră și mândră, acuși cași o babă bătrână.

Sărbătoreea ei s'a ținutū în 15 Martiu (Idus Martii) în pădurița đinei lângă Tiber, pe calea flaminia, întâia pētră de mila, și sărbă-

(93) Serv. V. A. VII. 188, cui et diem consecrarunt, quo pellem virgis caedunt ad artis similitudinem. Io. Lyd. de mensibus III. 29. IV 36. G. A. Hartung II. 165.

(94) Preller p. 317. Hartung I. 156. Mars la Sabiū și Osci Mamers Fest. p. 96

(95) Veđi 1 Martiu. B. 3) Preller p. 318.

(96) Ut annare perennareque commode liceat. Macrohiū Sat. I. 12. G. A. Hartung II. 229.

torea s'a numit : *Feriae Annae Perennae via flaminia ad lapidem primum* (97).

Poporul eșia în păduriță, se așeza pe iarbă verde formându societăți, se petrecea sub cerul liber, ori sub corturi, și ramuri, și carele câte pahare de vin bea, atâția ani își doria. Cântau cântece mai nouse, și săltau, iar tinerii desmierdați gesticulau, și fetele cântau cântece nemodeste despre o aventură a lui Marte cu Anna Perenna. Marte a spusu dînei Nerio (Minerva) simțulu sêu de amóre și Anna Perenna i-a promisù ajutorù, dar ea s'a îmbrăcatù în vestminte de mirésă și în figura dînei Nerio a intratù la Marte (98).

Serbătorea e la întâia lună plină în primăveră. A. P. e dîna de lună schimbătore în cursulù anului, și ca în tótă luna e și tēneră și bētrānă; la Idulù lui Martiu se serbēză ca amorésa lui Marte, și astù-felù ea e și cea vechiă și cea nouă, cu referință la schimbarea lunii și a anului.

Mamuriu Veturiu cu peile pe spate la Mamuralia, cu o dî mai înainte, se vede a fi o ființă de însemnătate și corespunđtore Annei Perennei (99).

Venerarea ei la rîuri, încă arată că e dîna de lună (de pe cerù)

(97) Astù-felù a fostù introdusù în Kal. Vaticanu la 15 Martiù. Preller 304. Mergēndù cu soșii la păduriță treceaù peste rîulù Petronia și aci țineaù unù «perenne auspiciu», pentru-că dîna avea putere peste trecerile rîurilor. I. A. Hartung 230. Varro la Gelliu in Noct. A. XIII. 22. Te Anna ac Peranna Panda se Lato, Pales Nerienes et Minerva, Fortuna te ac Ceres.

(98) Ovidiù F. L. III. 523 și 675.

(99) Pe timpulù lui Ovidiù, invēțații cercaù deducerea numelui dînei și unii o cugetaù a fi Ana, sora reginei Dido, alții diceaù că e lună. «sunt quibus haec luna est quia mensibus impleat annum, Ovidiù III. 657.

Maì este părere, că Anna Perenna e din *Annis perennis*, rîu neincetatù curgētorù, de ore-ce dîna în Roma la Tiberù, în Laviniù la rîulù Numiții și preste totù la rîuri a fostù venerată în 15 Martiù, când isvórele se desfundă de noù și rîurile se implu. *Placidi sum nympa Numici. Amne perenne latens, Anna Perenna vocore.* Ovidiù III. 554. Astù-felù și Mommsen *Unterital. Dial.* p. 248. Dar Preller R. M. p. 306, dice : Numelè ei corespunde apriatù celui grecescù : *Ένη* *νη*, v.e.z., adecă luna vechiă, luna nouă, și de aci *Ένος* e *annus*=anulù, și *anus*=babă, precum formațiunile *biennis*, *triennis*,

pentru-că dînele de luna iubesc apă și dispărerea lunei se motivează adesea-ori prin perirea în apă, și pentru-că deitățile de lumină se nascu din apă și peru aci.

Annei Perennei i-au sacrificat nu numai singuraticii, ci și statul, deci a avut cultu dezvoltat (100).

IN 15 MARTIU.

B. Dies Iovis.

Idul lui Martiu a fost încă o zi de sărbătore vechie a lui Jupiter.

Pe Capitoliu s'a adus sacrificiū pentru Jupiter sub inspecțiunea pontifului Maximū și a Virginei Maxima a Vestalinelorū, și sacrificiul a fost pentru fericirea statului romanū, și bine-cuvîntarea anului nouū, pentru-că consulii în timpul republicei 531—601 an. R. la Idul lui Martiu intrau în oficiile lorū, și acestea mai tîrziu s'aū mutat pe 1 Ianuariu.

Salii aū fostu destinați ați să salte și în onōrea lui Jupiter, pe Capitoliu și pe Comițiu (101).

IN 16 ȘI 17 MARTIU.

Sacra Argeorum.

Riul Tibru, ce curgea prin Roma, a fost de însemnătate pentru Romani, — s'a închipuit de deitate, și în cultu s'a numit Tiberinus, Divus, Pater Tiberinus (102).

Tradițiunea principală despre Tiberinū e, că Rhea Silvia vestalina născîndu pe Romulū și pe Remū, fu aruncată în Tibru, și deulu Tiberinū a primit'o de muiere, și a făcut'o de dîna Tibrului, ce arăta referința riului cătră cultul Vestel.

(100) Eodem quoque mense et publice et privatim ad Annam Perennem sacrificatum itur. Macrobiu Sat. I. 12.

(101) Preller R. M. p. 320. Io. Lydus de mensibus IV. 36.

(102) Tiberinus la Serviu V. A. VIII, 33. Pater Tiberinus la Virg. gen. IV 369. Divo Tiberino. Orell. inscrip. Nr. 4916.

Inundările dese în părțile mai de jos ale Romei au făcută impresiunea unei puteri naturale îndeite, și pentru acésta preoții romani, pontificii și augurii pomeniau în rugăciunile lor pe Tiberinū, cerându ei salutea Romei.

Despre reverința religioasă, ce s'a datu riului Tibru în timpul mai vechiū, dovedescū Sacra Argeorum, adecă sacrificiele Argeilorū (103). Aceștia se credū a fi fostu petrecătorii lui Hercules, cari au venitū din Argos la Roma și s'au aședatū în Saturnia la piciorulū capitolului, dar după despărțirea lor de Hercules, în dorul de patriă, s'au aruncatū în Tibru și au peritū aci.

De atunci ei se venerază în 24 de capele (numite și Argei), creșându-se ca genii, larii acelorū locuri, căci Roma până la Augustū era împărțită în 24 de părți (104).

Capelele s'au creșutū a fi mormintele Argeilorū (105) și în 16 și 17 Martiū preoții au ținutū procesiune mare la aceste capele, și au adusū sacrificie de espiare (pentru morți) (106). Preotésa Flaminica Dialis s'a înfășiatū cu pèrulū despletitū, adecă în jale, verisimilū în memoria Argeilorū, — într'unū timpū, când se desparte ièrna de primăvera, și pentru acésta, adoua di a fostū sèrbătore și de bucuriă (107).

IN 17 MARTIU.

A. Liberalia.

Pe lângă Ceres s'a veneratū și Liber și Libera. Liber e deulū

(103) Argeos dictos putant a principibus, qui cum Hercule Argivo venerunt Romam et in Saturnia subsederunt. Varro L. L. V. 45. Ovidiū F. L. V. 650. Argeus e din argos, nume apelativū de locū, și însemna pământū albū O. A. Hartung II, 104.

(104) Dionisiū I, numera 30, iară Varro totū acolo 27 de capele, până ce acesta la Idulū lui Maiū (veđi) numèră 24 de omeni de papura. Liviū I, 21. Preller 515.

(105) Argea loca Romae appellantur quod in his sepulti essent quidam Argeorum illustres viri. Paul. p. 19.

(106) Ovidiu F. L. III. 791.

(107) Lange R. Alth. I, 72. Preller p. 515.

vieței naturale, ce se condiționează de la umezela pământului, și de la căldura soarelui, cari dăruescă fructe, iară Libera e conceptulă feminină. Ei dăruescă bine-cuvântarea câmpurilor și plinirea rodurilor, pentru această poporul agronomic se ruga de ei pentru produse mănose, fructuositatea vitelor și a ome-nilor.

Liber (108) s'a chemat de regulă Liber Pater,—și specialmente s'a venerat ca păzitorul și dăruitorul de bine-facere a agrilor de la țără, pentru ce a fost venerat și lângă Silvanus (109).

În 17 Martiu (XVI, cal. Apr.) s'a serbat în Roma serbătorea Liberalia (110).

Darul de sacrificiu s'a chemat Liba, ce însemnă turtă de jertva, făcută din far (farina), miere și oleu, și se dedea pentru zeul Liber. Preotese bătrâne, încununete cu iederă purtau aluat de acesta și unu cuptor mic cu sine prin totă Roma, ca vândându, cumpărătorul să-și facă sacrificiul (111).

Liberalia a fost totu-de-o-dată și serbătore civilă, căci pruncilor, cari au ajuns la pubertate ați li s'a îmbrăcat «toga libera» și prin această au intrat în unele drepturi, iară Liber a devenit și zeul libertății și a vieței mai nerestrinse (112).

(108) Liber se deduce din rădăcina lib în limba vechia loeb. Loebesum et Loebertatem antiqui dicebant Liberum et Libertatem. Paul p. 121. Sabini Liberum Loebasium appellant. Dictum autem quia graece loibe, dicitur res divina, Serv. V. G. I. 7. Libare e în legătură cu rădăcina această avându înțelesu de bine-cuvântarea curgătoare a plinirii rodului vegetativu. Preller p. 441.

(109) Lib. Patris et Silvani. Mommsen Inscr. Nr. 5984. Orel. Nr. 1487. Sunt deități vechie italiene, și Liber se identifică cu Bachus, Libera cu Persephone dela Greci. Cultulă acestora a străbătut în Italia și în Roma, și s'au topit cu Liberalia, ce până la an. 186, ant. Cr. s'a numit în genere Bachanalia. Vollmer die Myth. aller Nationen. Preller R. M. p. 714.

(110) Kal. Maff. Ovidiu F. L. III, 711. Kal. Farneie. Liberalia, Libero în Capitolio.

(111) Tert. Apol. c. 42. Varo LL. VI. 14.

(112) Sive quod es liber, vestis quoque libera per te sumitur, et vitae liberioris iter. Ovidiu F. L. 777. Preller p. 445. Hartung II. 135.

IN 17 MARTIU.

B. Agonium Martiale.

Intră zilele agonale (113) a fostu și 17 Martiū, numitū în specie «Agonium Martiale», serbatū într'o zi cu Liberalia (114).

Agonia de ađi a fostu în onórea lui Marte, și pentru acésta Saliū agonalī ai Quirinalului aū fostu angajați la serbare (115).

IN 19 MARTIU.

Minerva în Aventinu saū đina artificilorū.

Minerva (116) e đina italiană, dar cultulū etruscicū și grecū a avutū influență asupra cultului ei, mai alesū în Roma, și numele ei însemnă o putere divină a minței, cugetării, și invențiunii.

La Etrusci, era o đina fulgerătoare a înălțimii și a invențiunilor, anume a muzicei cu fluerulū (tubi, tubae, tibiae) pentru serviciulū divinū; prin influența grécă a devenitū și đina poesiei și a dramei, s'a identificatū și cu Pallas Athene, și pentru acésta a fostu đina și de resboiū, iară mai târđiū și precisū, đina invențiunilor, artiștilorū, măiestriilor și a sciințelorū (117).

Sacrificiele ei mai vechie aū fostu pe Aventinū, Capitoliū și pe

(113) Dies agonale aū fostu mai multe peste anū, și în calendarū s'a însemnatū Agon. Ago. Ag. și sunt 4 zile : 9 Ianuariū, 17 Martiū, 21 Maiū și 11 Dec., dar nu sunt sərbătorī identice. Preller 320. Ovidiū F. L. I. 317. v. 721.

(114) In Kal. Vatican e «Agonium Martiale. Masurius etiam secunda fastorum liberalium dies inquit a pontificibus Agonium Martiale appellatur. Macrobiū Sat. I, p. 15. Agonium Paul p. 10.

(115) In libris saliorum, quorum cognomen Agonensium, forsitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. Varro L. L. VI. 14. Muntele quirinalū încă s'a numitū și Agonus, Agonalis, de aci Sali agonale, agonenses. Preller p. 159. 320.

(116) Minerva saū Menerva la Etrusci Menerfa, Menrfa, e din rădăcina men de unde purcede mens, grecesce menos. Quint. I. 4, 17. Minerva dicta, quod bene moneat. Paul. p. 123. In axamenta Salilorū se află promenervat în locū de monēt Fest. p. 196. Hartung II, 78. Preller p. 258.

(117) Liviū XXXII, 1. XLV, 33. Virg. Aen. I, 42

Coeliu; pe Capitoliu a avutü țela sa de drépta lui *Jupiter*, fiindü de stânga Junone, și a însemnatü principiulü inteligenței și alü spiritului, alü ideilorü (118), formändü aceste 3 țeități, trinitatea romană.

Templulü ei pe muntele Aventinü a fostü vechiü, și ea a fostü aci venerată ca și patróna tibicinilorü, și apoi și scriitorii, poetii, dramatiștii și artiștii s'aü pusü sub scutulü Minervei din Aventinü, și aci aü avutü localü oficiosü pentru adunările și esercițiile ceterorü lorü, cari aü veneratü în templulü acesta și pe Liviu Andronicü ca pe fundatoriulü cetei (119).

În 19 Martiü a fostü ziua naserii Minervei, a sântirii templului pe Aventinü și a artistilorü.

În acéstă zi Salii aü săltatü pe comițiü, în onórea Nerienii, dînei sabine, care mai târziu s'a schimbatü cu Minerva. Cu salii erau și pontificii și tribunulü celerilorü, și aceștia sacrificau (120) și se crede, că în memoria confederațiunii lui Romulü cu T. Tatiü, ce s'a făcutü pe comițiü, s'a adusü în legătură și raptulü Sabinelorü cu serbătórea de primăvară a lui Marte (121).

IN 19 ȘI PANA IN 23 MARTIU.

Quinquatrus si Tubilustrium.

A cincea zi după Idulü lui Martiü s'a numitü Quinquatrus (122) și a fostü zi de serbătórea Minervei, ca ziua naserii și sântirii templului din Aventinü.

Mai târziu s'a perdatü înțelesulü acesta și s'aü serbatü 5 zile

(118) Ovid. F. L. III. 835. Capitale vocamus ingenium solers, ingeniora Dea est. Varro. VII. 3. Plato appellat coelum Iovem, terram Junonem, ideas Minervam. Preller p. 259.

(119) Fest. p. 333. Valer. Max. III, 7, 11. Ovid. III. 809.

(120) In Kal. Vatic. a stătitü : Quinq. Feriae Marti. După Ver. Flaccu in Fasti Praenesti : Faciunt in comitio saltus adstantibus pontificibus et Trib. celerum. Mommsen : Saltu cum pontificibus. Varro. L. L. V. 85. Preller I. 321.

(121) Fest. p. 371. Serv. V. A. I. 7. Martial. X. 76. veđi consualia 21. Aug.

(122) Se numera dela Idus : Triatrus, Quinquatrus etc. Varro L. L. VI. 14. Fest. p. 254.

pentru Minerva, adevărat din 19 până și 23 Martiu, de ore-ce numărul 5 a fostu sacru Minervei, și zilele s'au numitū Quinquatrus maiores (123).

În 3 zile s'a serbatū cu liniște, în a patra — se crede că în onoarea Minervei belicōse — de la împăratulū Augustū încōce cu ludi gladiatori, și în a cincea a fostu curățirea religiōsă a tubilorū (124).

Caracterulū liniștitū alū sărbătorilorū a fostu pentru arte și sciință, începēndū de la pruncii de scōlă până la profesori și artiști, căci de la aceste zile căpătau vacațiune și apoi se începea cursulū nou, — și profesorii în formă de darū (minervalū) acuma își căpătau plata (125).

Fetele și muierele încă venerau la acēstă sērbătōre pe Minerva, ca pe urđitōrea lucrulū maiestrosū de lână, în torsū și în țesătură, căci era datina ca muierea să se îngrijescă de veștmintele bărbatului și ale pruncilorū, și acēsta se ținea de o virtute în Roma.

Totū felulū de maestri, artiști, profesori, medici, poeți, oratori etc. primindū pe Minerva de patrōna lorū, sērbătōrea a devenitū festivă și poporală mai în tōte casele, și s'a susținutū și sub împărați cu mare viōșiă, iar de la Nero încōce cu daruri publice pentru scolari și artiști (126).

În 23 Martiu, ziua din urmă, a fostu sērbătōrea «Tubilustrium», pentru curățirea religiōsă a tubilorū și altorū instrumente ce se folosiau la serviciulū divinū (127) și s'a ținutū în Atrium Sutorium (curtea călțunarilorū) pe Palatinū. Se sacrifică unū mielū pentru

(123) Varro L. L. VI. 17. Quinquatrus minusculae dictae Iuniae Idus, ab similitudine Maiorum, quod tibicines tum feriatī vagantur per urbem et conveniunt ad aedem Minervae. Preller p. 262.

(124) Ovid. III. 809. Serviu in Georg. I, 277.

(125) Horat. Ep. II. 2, 197. Juvenal X. 114. I. A. Hartung II, 79. Veđi 1 Martiū C.

(126) Quinquatrus satis iucunde egimus, Svetoniu în Octavianū 71. Tacitū. Annales XIV. 412. Numi de la Nero, Titu, Nerva etc. arată pe împăratulū în tronū împărțindū daruri și icōna Minervei cu atributele. Preller p. 262.

(127) Ver. Flac. în Fast. Praeneste. Varro L. L. VI. 14. Tubi, quibus in sacris utuntur.

lustrarea tubiloru (trompete, țeve, fluere) și anume prin «Tubicines Sacrorum,» o ceta ce se ținea de statulu preotescu (128).

In ziua din urma a Quinquatruului s'au lustratu și armele, anciliile Saliloru, pentru că și ađi au avutu procesiune, fiindu veneratu Marte cu Nerio (129).

IN 20 MARTIU.

Pelosia.

Cultulu lui Serapis a avutu inca o forma din Pelusium, și Serapis s'a veneratu in 20 Martiu prin serbatoarea Pelosia (130).

IN 24 MARTIU.

Q. R. C. F.

In 24 Martiu «Rex sacrorum» a datu sacrificiu de espiare pe comitiu, și a fostu ziua fasta, iar in calendaru a fostu introdusu : Q. R. C. F. adeca : Quando Rex comitiavit, fas. Sali și la acestu sacrificiu au luat parte, și acum și-au incheiatu functiunile religioase și ostentore din luna deului Marte (131).

IN 22 PANA ȘI 27 MARTIU.

Magna Mater și Attis.

Cultulu divinu a Mamei Mari (Magna Mater, la Greci Kybele) din Pessinu in Asia mica a strabatutu la Roma sub resboiulu alu douilea punicu, și s'a lătitu la poporu cu mare fanatismu, mai alesu pe timpul lui Mariu și Sulla 207 ant. Cr., in catu senatulu a fostu con-

(128) Fest. p. 351. Paulu p. 353. Gell. in N. A. I. 12. Ovid. F. L. III.

(129) Quinquatrus a quinquando, i. e. lustrando, quod eo die arma, ancilia lustrari sint solita. Charis 1. p. 62. Mommsen C. F. L. p. 389. Horat. Ep. II. 2. 209. Preller p. 321.

(130) Kal. Const. Pelosia. Strabo XVII. p. 806. Marc. Ant. Piu 23. Preller 729.

(131) La Fest. p. 278. și ađi Rigifugium. Preller p. 321. Q. R. C. F. Veđi 24 Februariu.

strînsu, ca în urma unui oraculü sibilinü sä ordoneze aducerea idolului Kybele la Roma (132).

Cutulü a fostü în legäturä cu datine estraordinare și sêrbätörea Mamei Mari și a fiului ei Attis, ce se ținea cu începutulü primäverei, s'a iertatü a se serba cu tôte ceremoniele numai prin împêratulü Claudiü (133) 41—44 ant. Cr.

Simbolica și spiritulü sêrbätörii e, cä Mama Mare cautä pe Attis, uniculü fiü alü seü, care s'a perdutü, și iar se aflä, ilü cautä în dureri, și-lü aflä în bucuriä.

Sêrbätörea a ținutü din 22 pänä și în 27 Martiu, adecä 6 ðile (134).

Ðiua întâia în 22 s'a chiämatü *Arbor intrat* (arborele inträ) pentru-cä atunci pinulü ca și simbolulü desmembratului și mortului Attis s'a purtatü în templulü Mamei Mari între vaitäriile cele mai înfocate, și aci s'a învelitü cu înfașuräturi de lânä, și s'a înfrumuseätatü cu flori. Așa Mama Mare a dusü în peșterä pinulü, sub care Attis și-a datü tinerețele înfloritöre, l'a înfrumuseätatü cu viorelele, ce äü crescutü din sângele lui, l'a învelitü în fäșii încälðitöre și l'a plänsü cu vaete înfocate (135).

Dupä acêsta äü urmatü trei ðile de jale și de postü, și timpulü s'a numitü catabasis (136).

Ðiua în 24 Martiu s'a chiämatü *Dies Sanguinis* (ðiua sângelui). În acêstä ði Galii (preoții) cu Archigalu se arêtau în furia lorü cea sântä, și märireä cea mai înaltä, își vulneräü și mutiläü trupulü, își sloboðiaü sânge și se ardeäü, iar unii murindü în chinuri eraü îngropați cu pompä mare (137).

(132) Das Leben der Römer Köhner p. 666. Gr. Myth. Preller I. 502.

(133) Io. Lydus de mensibus IV. 41. Zoëga Bassir. I. p. 45. Marquardt Handbuch der R. Alt. IV. 316.

(134) In Kal. Const. se pomenesce pentru prima dată.

(135) Arnobiu V. 7. Notele lui Mommsen la Cal. rom. Preller R. M. p. 736.

(136) Sveton. în Otho 8: die quo cultores Deum Matris lamentare et plangere incipiunt. Arnobiu I. c. Quid significat temperatus ab alimonio panis, cui rei distis, nomen castus? Macrobiu Sat. I. 21. 10. Dar pentrucă pinulü s'a purtatü într'unü mormêntü de forma peșterei.

(137) Tertulianü în Apolog. 14. Prudentiu Peristeph. X.

Țiua de 25 Martiu s'a numitū *Hilaria*, Țiua de bucuriă și de înviare din grópă (138), când sórele în primăvéră, și Țiua are învingere asupra nopții, când sórele ese din ecuinopțiulū de primăvéră, adecă cresce Țiua (139) și fiulū Attis se predă iar Mamei Mari.

Țiua din 26 Martiu s'a numitū *Requietio*, Țiua de liniște.

Țiua din 27 Martiu s'a chiămatū *Dies Lavationis*, Țiua spălării, scăldării Mamei Mari în Almū, riurelulū ce curge în Tibru, căci chipulū de pétră a Mamei Mari s'a purtatū pe unū carū cu procesiune mare până la riū, ca să-lū spele, și toți se îndesau pe lângă carū.

Acésta insemna reintórcerea din morméntulū morții la lumea de susū, a luminei, precum memoria sosirii Mamei Mari la Roma (140).

Ingrijirea de procesiune și de spélare o aveaū Quindecemvirii pa-latini, preoți întruși din ansa cărților sibilice (141).

După acésta a urmatū Ți de bucuriă pentru Roma întregă, unū felū de carnavalū, fiindū iertatū de a face glume și a purta mască; și la acestea și patricii participaū cu plăcere (142).

IN 28 MARTIU.

Initium Caiani.

Cultulū Mamei Mari și alū lui Attis străbătendū la Roma, s'a amestecatū și cu alte elemente.

(138) Hilaria ein Tag der Freude und der Auferstehung aus dem Grabe. Preller p. 737. Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus, et dici, Lampridius in Alexander Severo 36. Aurelian I. Myth. aller Nationen, Dr. Vollmar, Mayer, Conv. Lex.

(139) Quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. Macrobius Sat. 2. 1. 20. Iulianus de Deum Matre V. p. 168.

(140) Stat. Silv. V. I. 222. Martialis III. 47. Val. Flacc. Argon VIII.

(141) Iam nunc Cybeleia novit limina, et Euboicae carmen legit ille sibyllicae. Stat. Silv. I. 2. 176. Lucanus I. 599.

(142) Herodianus I. 10. Augustinus de Civ. D. II. 4. Preller p. 737.

S'au sacrificat tauru și berbece, și sacrificiile s'au numit Tauro-bolia și Kriobolia, cu scopu de espiare, placare (143), și anume : taurul pentru Magna Mater, iar berbecele pentru Attis.

Magna Mater, mama pământului, bătrâna care șede în deluri, a devenit mama tuturor ȃleilor și a lucrurilor, carea e nenăscută și e o «feciōră fără de mamă,» ședendū în tronū lângă Jupiter. Lângă ea e Attis, căruia i-a dăruitū, tōte și «pălăria cu stelele» și carele cași ȃeu s'a întorsū la ea, în veci e cu ea, și printr'nsa tōte le efectuēzā și creazā (144).

Attis dupā natura sa e ȃeu de sōre și în dedicațiuni de altare se numesce Panteliū, ȃeu universalū de sōre și Menotiranū, domnū lunelorū și timpurilorū anuale.

Aceia cari aduceā sacrificiū, cereā curățire și iertare de pēcatele vieței, se băgāu într'o grōpă astupată cu scânduri găurite, și sângele de vită sacrificată curgea prin găuri asupra lorū, și se sângeraū, iar acēsta se considera de botezū de sânge, și i se atribuia puterea curățitōre a unei renasceri (145).

Astū-felū de sacrificiū aū adusū nu numai singulari, ci și comunele, coloniile, cetățile și provinciile, reprezentate prin mai marii lorū.

Loculū acestui sacrificiū de sânge a fostū Vaticanulū, la cerculū lui Nero sau la Caianum, precum s'a numitū acestū cercū în Roma (146).

În 28 Martiu s'au începutū astū-felū de sacrificie peste anū, acum s'a deschisū sacrariulū în Caianū și pentru acēsta s'a numitū Initium

(143) Preotulū sacrificatorū s'a numitū Taurobolos, ori Kriobolos, s'au rădicatū altare cu capulū de taurū ori de berbece și cuțitulū sacrificatorū. Inscript. Orel. Nr. 1899. 2319.

(144) Zoēga Bassiril. I. p. 99. 103. Orel. Nr. 2336. Preller p. 739.

(145) Orel. Nr. 2352. Taurobolia, krioboliaque in aeternum renatus. Henzen Nr. 6041. Qui et arcanis perfusionibus in aeternum renatus. Prudentiu Peristeph. X. 1011.

(146) Tocmai pe acestū locū e zidită biserica lui St. Petru și Pavelū.

Caiani (147). Impăratul Heliogabalū a lăsatū a se sânti în sânțenia Mamei Mari (148).

IN 30 MARTIU.

Ava pacis.

La altarulū Păcii din câmpulū lui Marte în 30 Martiū s'a făcutū sacrificiū.

În ziua acēsta se adresaū rugăciuni nu numai cătră đina Pax (pacea), ci și cătră Concordia și Salus (149) (veđi 30 Ianuariu).

IN 31 MARTIU.

Luna în Aventinū.

Luna (150) la Sabini și Etrusci s'a veneratū ca și đină, și e numărată între deitățileenerate de T. Tatiu, și stă cătră Sol (Sóre) în acea referință ca și Diana cătră Janus (151).

Luna, cu predicatulū Noctiluca (lucitoare de nópte), a avutū unū templu pe Palatinū și altulū pe Aventinū, și nóptea a fostū aci luminatū (152), și Luna ca đină de lună a fostū veneratā în 31 Martiū (153).

După superstițiunea de atunci, întunecimea de lună se amăna prin larmă cu talere de aramă și cu instrumente de suflatū, adecă : fluerū,

(147) Kal. Constant. 28. Initium Caiani. În Italia monumentulū celū mai vechiū e dinprejurulū Neapolului, anulū 133 d. Cr. În Roma a intratū cultulū pe timpulū Antoninilorū, an. 138—180.

(148) Ael. Lamprid. în Heliog. 7. Matris etiam deum sacra accepit, et Tauroboliatus est. Preller p. 741.

(149) Ovidiū F. L. III. 881. Preller p. 614. 624.

(150) Luna la Etrusci Losna, Louna, din o rădăcină cu lux, lumen, adecă lucire. Cic. Nat. D. II, 27. Luna a lucendo nominata, eadem est enim Lucina.

(151) Pe unū monumentū apare cu atributele pe jumătate de lună lângă Pol-lux, pe altulū ca Lala (Lara) lângă Aplu (Apollo). Gerhardt Etrus. Spiegel p. 171.

(152) Fabretti Glos. ital. 1067. Tacit. Annal. XV. 41.

(153) Fast. Praen. Ovidiū F. L. III. 883.

teviã, etc. (154). Luna cãlãtoresce în trãsura cu doi catiri, iar Sol cu patru cai (155). Luna și Sol la olaltã sunt simbolele eternitãții, pentru acãsta aũ epitetul de eterne, de ore ce cãnd unul resare, cea-l'altã apune, și aceste deitãți în rugãciuni se chiamã pentru sãlutea imperiului romanũ saũ a împãratului (156).

SERBĂTORI ÎN APRILE

ÎN 1 APRILE

A. Venus Genetrix și Verticordia.

Întãia ãi a lunei a fostũ sãntã pentru ãina Venus, și modulũ cum s'a veneratũ aratã influința cultului grecũ și orientãlũ alũ Afroditei (1). În acestũ timpũ se deschide de nouã pãmẽntulũ, și lãstarii și florile se innaltã din elũ, și cultulũ Vinerũ aratã conceptulũ unei ãine a vegetațiunii incolțitãre, a unei ãine a innoirii fructuositãții anului, și a primãverei; și pentru acãsta Venus la Romani a fostũ de natura ãinei Flora. Prin cultulũ grecũ și orientãlũ Venus a devenitũ în Roma și de ãina iritațiunii femeine, și a voluptãții amãrei.

În 1 Aprilie s'a veneratũ Venus deosebĩ ca genetrix (genetãre, nãscãtãre) și mama poporului romanũ (2), și cu predicatulũ Verticordia, ca ãina educațiunii și morãvurilorũ bune femeine deosebĩ

(154) Livitũ XXVI. 5.

(155) Lunae biga datur semper, solique quadriga, castoribus simpli rite dicantur aequi. Tertull. de spectac. 9. Paul p. 148.

(156) Preller R. M. p. 289.

(1) Aprilis se crede unũ predicatũ a ãinei Venus, identicũ cu Aphrodite la Greci. Ovidiũ F. L. IV. 61. Macrob. Sat. I. 12. Aprilis se deduce din aperiũ (deschidũ) ab aperiendo, quod ver omnia aperit. Varro Ling. Lat. VI. 33. Ovidiũ F. L. IV. 125. Preller p. 388. Hartung II, 143.

(2) Ovidiũ F. L. IV. 30, aratã ca Anchises cu Venus a nãscutũ pe Aeneas, acesta pe Iulus, și dela acesta și-a trasũ originea familia Iulia, și Iuliũ Cesare.

prin matróna (3). Templul ei a fost pe via Salaria lângă porta colina.

Muierile beau ađi beutură din lapte, macă pisăzată, și miere, pentru că și Venus a beută de acésta la căsătoria ei; și ađi se scaldă Venus, adecă idolul de marmora alu ei in apă de mirtu, și acésta scaldă o făceau și muierile (4).

IN 1 APRILE.

B. Fortuna Virilis.

Muierile se rugău ađi de Fortuna Virilis, care se privia de đina noroculu femeiloru, la bărbați. Unele îi sacrificău tămâia la unu isvoru caldu, ca đina să le țină totu plăcute bărbațiloru (5).

IN 1 APRILE

C. Concordia.

Femeile căsătorite se rugău ađi și de đina Concordia, ca principiul bunu alu vieței familiare, in carea buna înțelegere e lucrulu de frunte (6).

IN 3 APRILE.

Sacrificiū lu Hercules.

Recaranu, unu erou de putere estraordinară și-a păscutu vitele

(3) Kal. Praeneste. Val. Max. VIII 15 12. Preller p. 395.

(4) Ovidiū IV. 135 150. Mommsen după Verr; Flaccu : frequenter mulieres supplicans honestiores Veneri verticordiae, Fortunae virili humiliores etiam in balneis. Despre originea cuvântulu Venus : Reichards Suchier in Metham. X. 477. Hierodulele in porturile fenicece s'aú chiămatu Benoth, fete, de aci la Romanu e Venus. Preller p. 383. đice : Venus e nume vechiū italianū din rădăcina Ven, ce însemnă a pofți, iubi. Vana in sanscrita e amabila, vanas e iritațiune, și din o rădăcină cu venustas. Hartung II, 248. In cantecele saliare și documente de sub regl, numele Venus nu se pomenesce. Gwener la Galli, și Bretoni, adecă in celtica însemnă Venus -- lăsându se G. afară, in Wener aflămū Vinerea.

(5) Fast. Praen. Macrobiu Sat. I, 12. 15. Ovidiū IV, 145. Hartung II. 236.

(6) Preller R. M. p. 624.

în valea lângă cercul maximu (mai mare) și Cacu (7) unu tâlhariu i-a furatū optū capete și le-a dusū în peștera din Aventinu, dar Recaranū (8) s'a băgatū la elū, și devingēndu-lū l'a ucisū și a re-
luatū vitele.

După recăștigarea proprietății sale, a redicatū Ara Maxima (altarul celū mai mare), sub muntele Aventinu, și aci a sacrificatū lui Jupiter Inventor a decea parte (decima) din pradă (9).

Acestū Recaranū, la Romani numitū și Garanu (10), e Hercules venitū la Roma (11).

Intre Aventinū și Palatinū a fostū forulū boariū, unde Garanu și-a păscutū vitele, și pe acestū forū a fostū templulū lui Garanus Victor, iară în templu a fostū statua lui Hercules în vestmētū de beliduce triumfătoriu (12), și înaintea templulū a fostū Ara Maxima, pe care după triumfū se sacrifica decima spre ospătarea cetățenilor (13).

Unū altū templu alū lui Hercules Victor a fostū la pōrta Trigemina, aprōpe de lăcuința lui Cacus, și înaintea templulū a fostū unū altarū redicatū de Hercules, pe care a sacrificatū lui Jupiter Inventor o junincă (14).

(7) Serviu I. c. Cacus secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui bicina omnia populabatur. Virg. Aen. VIII. 190.

(8) Recaranus din re și caranus, nume vechiū latinū, însemnă re-car-atoriū readucatoriū. Hartung II, 24.

(9) Cassiu la Aur. Vict. de orig. gent. Rom. C. 6. Dionisiu I, 29. Plutarchū Quest. Rom. C. 18. p. 267.

(10) Caranus și Garanus, g. in c. cași Cermalus Germalus, Ceres, Geres. Niebuhr I. 431. Hartung II, 24 si Recaranū e identicū cu Hercules. Serviu : Solus Verrius Flaccus dicit Garanum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum afflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos.

(11) Aur. Vict. c. 6. Eo regnante forte Recaranus quidam graecae originis, ingentis corporis et magnarum virium pastor qui erat forma et virtute caeteris antecellens, Hercules appellatus.

(12) Pliniū H. Nat. XXXIV. 7, 16. Macrobiu Sat. III. 6.

(13) Athen. V. 65. Hartung II. 25.

(14) Macrobiu Sat. III, 6 : Romae autem Victoris Herculis aedes duo sunt unā ad trigeminam portam, altera in foro boario. Plutarchu Quest. Rom. c. 60.

Pe acestu altaru în totu anulă la 3 Aprile (III, Non. Apr.) pretorul urbanu a sacrificatū lui Hercules o junincă, și carnea s'a datu spre ospeterea poporului, și preotul sacrificatoru nu și-a învelitū capulū — precum era datina — ci numai încununatū cu laurū, «operto capite» sacrifica (15).

Pretorul dedit vinū din pocalulū de lemnū din care și însuși Hercules a bēutū, și la masă nu era culcatū — după datinā — ci se dea (16).

Înțelesul venerațiunii a fostū învingerea asupra inamiculū, recăștigarea proprietăți rāpite și susținerea dreptului. Sacrificiul a fostū acūși lui Jupiter Inventor acūși lui Hercules (= Recaranū, Garanū) Victor.

Dacă unū cetățenū a avutū câștigū mare, sau a ereditū avuțiā mare, decima o sacrifica pe Ara Maxima, dāndu-o cetățenilorū; așa a sacrificatū Luculū, Crasū, Herenniū (17).

IN 5 APRILE.

Fortuna Publica pe Quirinalū.

Fortuna, dīna noroculū s'a veneratū în Roma sub felurite predicāte, cari se referēz la statū, cetate, poporū, persōnă etc. Fortuna cea de mai mare însemnătate a fostū Fortuna Publica, sau a poporului romanū (18).

Acēstā dīnă a venitū din Orientū prin Macedonia la Roma, aci și-a depusū aripele și călțunii, și s'a scoboritū de pe globū, ca să rămānă pururea la Romani, și de aci să domnescā peste lume.

(15) Varro Lin. Lat. VI. 54. Quod praetor Urbis, quotannis facit, quom Heruli immolat publice iuencam. Strabo V, 1, § 3. Serv. Aen. VIII, 276. Macrobiu Sat. III, 12. 2. Videmus et in capite Praetoris urbani lauram coronam cum rem divinam facit.

(16) Gell. Noct. A. XI. 6. Macrobiu Sat. I, 12, 28.

(17) Varro L. L. VI. 54. Atque inde Herculi decima appellata est, ab eo quod sacrificio quodam fanatur. Hartung II, 28, Preller R. M. 650.

(18) Liviu I. 46, II, 40. Cicero pro Mil. 32. 87. Pe monumentulū Arrius Secundus a statu F. P. R.

Pe muntele Quirinalu a fostu templulu ei, și diua fundării templu-
lui și a cultulu s'a serbatu în 5 Aprile (Non. April.) ca serbătore
politică (19).

IN 10 APRILE.

Magna Mater Idaea sau Megalesia Sacra.

În războiul alu doilea punicu (218 ant. Cr.) cărțile sibiline au datu
sfatu, ca Mama Idaea, adică diua Kybele din Pessinu în Anatolia,
să se aducă la Roma, căci atunci inamiculu carele intra în Italia
va fi devinsu (20).

În 205, ant. Cr. senatululu romanu a trimisulu solia la regele Atalu,
și acesta din Pessinu a predatu soliei pētra sântă ce la locuitoru se
credea, că e Maica Mare (21).

În 204, a ajunsu transportulu pe mare la Taracina, și senatululu a
alesu pe Scipione, ca pe civele celu mai bunu ca să mērgă innain-
tea diinei, și elu s'a dusu cu pretesele ei și au scosulu pētra pe ter-
mure, iara de aci Claudia Quinta vestalina a purtat'o în Roma, e-
șindulu tōtă cetatea și tāmăindulu diinei. Resultatululu a fostu, că în
an. 203, Hanibalulu fu scosulu din Italia, și a urmatu secerișulu bunu.

Mama Mare s'a veneratulu și la Greci numitulu Megale Meter, la Ro-
mani Magna Mater Idaea, și idolulu ei din Pessinulu a ajunsu la Roma
în 10 Aprile 204, și deocamdatulu s'a băgatulu în templulu Victoriei
Palatine, apoi s'a ordonatulu redicarea templulu ei lângă alulu lui A-
pollo Palatinulu.

Astulu-felulu 10 Aprile a devenitulu serbătore, ca și diua fundării cultulu

(19) Ovidiu F. L. IV. 375. Liv. XLIII. 13. Plutarchu Quest. Rom. 106. Dio
Cass. XLII. 26. Preller p. 556. Hartung II. 237.

(20) Idaea, dela muntele Ida, și diua în sensulu strinsu e diua de munte, e
mama natura, care a născutulu pe deululu celu mai mare. Liv. XXIX. 10. Preller
Gr. M. I. 503. Kybele în sanscritulu Gibal, de aci nemșesce Qiebel. Se pōte aduce
în legătură și chivera noastră.

(21) Strabo XII. p. 567. Val. Max. I. 1. Prudent. Martyr. Rom. 207. Nigelus
lapis evehendus essedo muliebris oris clausus argento sedet. Preller p. 447,
crede că a fostulu pētră de meteoru.

Mamei Mari pe Palatinu, și s'erbătorea s'a numitū Megalesia Sacra (22). S'a fundatū totū-de-o-datā și Ludi (jocuri) publici, numiți Ludi Megaleses.

Aducerea cultului Mamei Mari, la Roma, a deschisū epoca, în care s'au introdusū la Romani mai multe țeități străine și venerându-se aceste până la superstițiune, cultulū naționalū a începutū a suferi și a căde (23).

Cultulū Mamei Mari s'a introdusū cu pompă mare, și s'a îngrijitū de unū preotū și de o preotésă de origine frigică, și de cultū s'au ținutū și preoții numiți gali (24), cu cari se ținea în totū anulū procesiune în jurulū Romei, și cersindū pentru Mama Mare, cântau cantece sante despre ea în limba elenă și suflau în fluere frigice.

Celorū de origine romană li s'a opritū participarea la acéstă procesiune, și la orgiasmele frigice, legate de cultū, și preoții gali cerșetori, au fostū despectați în Roma (25).

Patricilorū romani le plăcea de cultulū ținei, pentru ludii ce se începeau încă din 4 Apriliu și pentru ospetările imprumutate între ei (26).

IN 11 APRILIE.

Fortuna Primigenia.

În Praeneste s'a veneratū Fortuna Primigenia, țină de natură și de sorte, și s'a privitū de mama țeilorū Jupiter și Juno.

(22) Megalesia dicta a Graecis. Varro L. L. VI. 15. S'a țeisū și Megalensia precum : Ludi megalenses. Preller p. 448. Hartung II. 135.

(23) Wilh. Kohner Das Leben der Römer p. 676. Ovidiu F. L. IV, 247, îmbracă aducerea cultulū într'o legendă, și se ilustrăde și prin Virg. Aen. IX. 80 Cic. pro. Coelio 14. 34.

(24) Galli după Ovidiū F. L. IV. 363. Herodianū I. 11. Se deducū dela riulū Gallus lângă Pessinus.

(25) Cic. de Leg. II. 16. 40. Dionis. II. 19. Serv. V. Georg. II. 394.

(26) Verr. Flacc. în Fast. Praeneste. Ovidiū F. L. IV. 352. Preller p. 451. Sacrificiulū pentru ține s'a numitū moretum, și a statū din amestecătură de lapte cu ierburī.

Numeriu Sufficiu, indemnată prin arătărilor din visă, la Praeneste i-a ridicatū unū templu pe o stâncă, și aci s'a vĕdutu idolulū đinei, cu doi prunci pe brațe.

Primigenia — după dedicațiuni — însemnă întâia născută, tôte generatōre, și pentru acēsta deii cei mai poterici ai cerulū și pământulū, Jupiter și Juno, ședū cași prunci sugĕtori pe brațele mamei (27).

În templulū acesta, nu numai Fortuna Primigenia, ci și prunci ei, Jupiter Puer (pruncū) și Juno, aū fostū venerați într'unū despărțimētū alū templulū din partea mamelorū cu prunci (28). Diua cea mai sântă a đinei a fostū în 11 Aprilie, când antistea cumunala din Praeneste a sacrificatū đinei și prunculū ei unū vitelū, și a destinatū o đī, în carea toți putea să întrebe oracululū đinei (29).

În resboiulū cu Hanibalū, după lupta de la Cannae, praenestiniū s'aū purtatū eroicesce la Casilinū, și de atunci Fortuna Primigenia a căpĕtatū venerațiune generală, încātū și capiū statulū îi sacrificau în Praeneste, și Romanii se rugau aci pentru salutea poporului (30).

Cultulū đinei Fortuna Primigenia în rĕsboiulū cu Hanibalū a intratū și în Roma, și aci, cu predicatulū Fortuna Primigenia Publica, a avutū templele sale pe Capitolū și pe Quirinalū (31). Fortuna Primigenia Publica a fostū consideratā și de o đină generală a sorlū și a vindecării, și a devenitū și apĕrătōrea Romei și a Lațilulū (32).

(27) Cic. de Divin. II. 41. Is est hodie locus septus religiose propter Iovis Pueri, qui lactens cum Junone, Fortunae in gremio sedens, mammam appetens castissime colitur a matribus. Pliniū XXXIII. 3. 19.

(28) Despărțimētulū s'a chiămatū Junonarium. Ovidū. F. L. VI. 62. Inscript. del Instit. 1855. p. 85. Preller R. M. p. 562.

(29) Calind. Praenestei dă multe deslușiri pentru religiunea romană. Verr. Flacc. arată că pentru ađi a statū III. Id. April. Festum Maximum Iovis et Fort. Primigeniae, utro eorum die omnibus matribus oraculum patet. Mommsen C. I. L. I. p. 410. Sacrificium Maximum Fort. Primigen.

(30) Sueton. în Octav. 72. 82. în Tiber. 63. Gell. N. A. XVI. 13. Orel. Inscript. Nr. 2485. Horațiu, Od. I. 35.

(31) Dio Cass. XLII. 26. Plutarchū în Quest. Rom. 106. Preller R. M. p. 555. 563. Hartung II. 238.

(32) Tacitū, Annal. III. 71. Martial. V. 1. 3.

IN 12 PÂNĂ ȘI 19 APRILIE.

Cerealia.

Trei ȃitai cu nume vechi italiene, Ceres, Liber și Libera s'au veneratū la o-l'altā, nu numai într'unū templu, ci și într'unū timpū.

Cultulū acestorū ȃitai e de originā elinā (33) și e dintre cele mai străvechi culturi eline în Roma, așa în privința ideilorū religionare, precum și a ritulū.

Templulū numitū : Aedes Cereris, Liberi Liberaeque a fostū votatū de A. Postumiu dictatorulū la an. R. 258 (496 ant. Cr.) ziditū lângă circū, și peste trei ani sântitū sub consululū Sp. Cassiu (34).

Ceres e ȃina bine-cuvēntārii pāmēntulū, în specie a agriculturēi, e creatōre și ea îngrijesce ca sēminte s'incolțescă și s'adee fructū (35).

Cultulū s'a introdusū din motivū că Romanii, avēndū rēsboiū cu Porsena și partida Tarquinilorū și în cāți-va ani secerișuri rele, cārțile sibiline au recomandatū venerarea ȃitaiilorū eline de agriculturā, precum aceste se venerau în Italia grēcā (de josū) și în Sicilia (36).

Preotesele Cererii se aduceau din acēstā Italiā anume din Cumae

(33) Ceres corespunde ȃinei Demeter-Liber lui Dionysos, și Libera Persephonii la Greci.

(34) Templulū a fostū pe cōsta Aventinulū, și dupā arhitecturā și decoratiunū a fostū ziditū de maestri greci, și e întâiulū esemplu în Roma, unde până acuma predominase arta etruscicā. Plin. H. N. XXXV. 22. 45. Livii XL. 2.

(35) Cic. de nat. Deor. II. 26. ȃice că Ceres mai înainte s'a ȃisū Geres, a gerendis fructibus, antiquis enim C. quod nunc G, și însemnā sēmēntā, încolțire, lăstārū. Aȃi se primesce deducerea lui Serviu V. G. I. 7. Alma Ceres — a creando dicta, quamvis Sabini Cererem, panem appellant. Așa dar Ceres din creare, ce e de origine cu cuvēntulū vechiū, Cerus saū Kerus. Preller p. 403. Cerus saū Kerus a fostū numele pentru Geniū în Italia vechiā, și e nēmū cu Ceres, Creo dupā sanscrita Kri, a face, crea. Varro L. L. VII. 26. Janus duonus Ceres, adecā Janus bonus creator. Preller p. 80.

(36) Dion. VI. 17. 94. Tacitū în An. II. 49. Becker Röm. Alt. p. 471.

și Elea, cetăți confederate; limba cu terminologia cultului a rămasă grece, și ritul pentru săntirea preoteselor, dar cu încetul și acestu cult s'a romanisat (37).

Prin cultul grec a străbătut și la Romani mitul despre răpirea Proserpinei, fata Cererii, și adică: La o ospetare ce a dat-o Aretusa, Țeilorū din Sicilia, Proserpina cu sotele sale a culesu flori pe câmpul primăverei, dar Pluto, Țeulū din lumea de josū, a răpit-o. Ceres auzindū acēsta, în dureri furibunde își căuta fata, până ce înoptase. Noptea aprinde doi pini la jarulū Aetnei, să-i aiba de făclii, prinde balauri la carulū seū, și trece peste mare la Corintū și Attica, pe urmă la Asia și peste tota lumea și a întreatu și cerulū despre Proserpina, apoi stelele aū mātat-o la sōre și acesta i-a spusū cā unde se aflā. Jupiter face judecata, cā Proserpina (38) sā sēdā jumetate de anū la Pluto, și jumetate la mama sa Ceres (39).

În timpulū întroducerii cultului s'a fundatū și oficiulū edililorū plebei, cari în interesulū plebei (poporū sāracu) aveau grije pentru aducerea bucatelorū (cura annonae) și de piața de bucate, și acestū institutū de edili a fostū în legăturā cu cultulū Cererii, avēndū localulū de oficiū în templulū Ținei, și împārțindū bucate pentru plebei (40).

Astū-feliū Ceres și templulū ei aū devenitū de simbolele libertății plebeilorū, și Țina totū-d'o-datā de apārătōrea lorū, până ce Ței Capitoliului erau apārătorii patricilorū.

(37) Fest. p. 72. Graeca Sacra. Cic. pro Balbo 24. 25. Sacra Cereris. Cic. de leg. II. 9.

(38) Proserpina după Augustinū de Civ. Deor. IV. 8. Țice: Proserpinam praefecerunt frumentis germinantibus. — dictam a proserpendo, Arnob. III. 33. Quod sata in lucem proserpant, cognominatam esse Proserpinam. Serpere, proserpere la Plaut. Poen. V. 2. 74. în înȚelesū de a se șerpui, precum sēmēnța încolȚindū în pāmēntū, se șerpuesce până ese afarā. Preller p. 443. Pōte cā Proserpina e din Persephone la Greci p. 591. e identicā cu Libera. Hartung II. 88.

(39) Aci se înȚelege sēmēnța care vr'o jumetate de anū e în pāmēntū, adecā la Pluto și rēsārindū cu flōre și fructū, altā jumetate de anū e la Ceres, mama sa, Țina bucatelorū.

(40) Liv. III. 55. Pliniū H. N. XVIII. 3. 4.

La an. R. 389 pe lângă edilii (dela Aedes) plebei, s'au alesu și curuli și aceștia au îngrijit de bucate și de ludii cereali, dați în onorearea Cererii, iară I. Caesar a denumit doi edili plebei noi, și aceștia au purtat grija ludilor cereali (41).

Sărbătoreea Cererii s'a numit Cerealia și a ținut — după calendarele din timpul Augustilor — opt zile, din 12—19 Apriliu, și ziua de frunte ca sărbătoreea vechiă a fostu 19 Apriliu.

Sărbătoreea s'a începutu în 12, cu procesiune solemnă prin circ, și cu ludii cereali, și în decursul sărbătorii, plebei se ospătau unii pe alții, ca patricii la Megalesia (42).

Edilii în 19 luau parte la sacrificiu și în circ, ce se umplea de oameni, și cărora li se arunca sămânțe, flori și deosebi nuci, ca simbolul vechi al fructuosității mănose (43).

Astufeliu Cerealia era o sărbătore de primăveră a sămănăturilor și a agronomilor, cari încununați cu frunze de ceru săltau și la ospătare cântau versuri întru venerarea Cererii, era bucuria pentru că Proserpina a venit de la Pluto ca să ședă la mama sa, și acesta de bucuria promise secerișu bun (44).

Avuția trădătorilor se confisca și dăruia templului Cererii, și consulele senatului se depunea aci, ca tribunii plebei să le citească și poporul să le sciă (45).

IN 13 APRILE.

Jupiter Victor.

Lui Jupiter Victor, ca și zeului mai înalt al victoriei, Q. Fabiu

(41) Liv. II. 41. Pliniu H. N. XXXIV. 4. 9. Cic. in Verr. V. 14.

(42) Ovidiu F. L. IV. 339. Varro de reg. rom. I. 2. 11. Gell. N. A. XVIII. 2. 11. Cereales cennae, adecă ospătare bună.

(43) Fest. de Idolatria 10, Fest. p. 238, pomenesce de sacrificiu de porc de aur și de argint. Orel. Inscr. Nr. 2495. Fest. p. 147. Nuces miti in cerealibus. Tacit. An. XV. 53. Preller p. 436.

(44) Ovidiu F. L. IV. 392. Claudianu de raptu Proserpinae la Iul. Firmicu Mat. 7, p. 10. Preller p. 435.

(45) Dionis. VI. 89. Liv. III. 55. Pliniu XXXIV. 4. 9.

Max. Rullianū, învingătorul Samniților la an. R. 457, i-a votat întâiul templu (46), și mai târziu i s'a edificat mai multe.

Diua dedicațiunii și sêrbătorii a fostu în 13 Aprile (47).

Unu templu de frunte a fostu pe Capitoliu unde Jupiter Victor a ședut în tron, pe capu cu cununa de argintu și de ceru, în drepta cu figura Victoria, și încongiurat de victorii (48).

IN 13 APRILE.

Libertas.

Libertas e o idee, ce stă în legatură cu Jupiter Liber (49), cu Liber Pater, și cu Libera; și Libertas la începutu a însemnatu o viață bine cuvântată de deii fructuosității, o viață fără de grije, și desmerdată.

Mai târziu Libertas, după dreptul publicu, a fostu o idee contrariă sclăviei, adică libertatea cetățenilor, și în fine a însemnatu scăparea de jugul tirăniei și mai alesu sub împêrați scăparea de despotismu.

Diua Libertas s'a închipuitu cași o femeie frumôsă, ca și Venus, — și templul ei a fostu înălțatu de T. Sempr. Grachu pe Aventin, întru memoria eliberării multor sclavi.

Sub republică «Atrium Libertatis» a fostu unu localu pentru viața publică, aci se publicau legile și ordonațiunile, se emancipau sclavii, și censorii își avea cancelaria și arhivul.

Sêrbătorea pentru diua Libertas a fostu în 13 Aprile (Id. Apr.) într'o di cu a lui Jupiter Victor (50).

(46) Ovidiū IV. F. L. 621. Liv. X. 29. 42.

(47) Ovid. ibid. Preller p. 177.

(48) Dio Cass. XLV. 17. La L. Renier inscript. Nr. 1890. Jovis Victor Argenteus in Kapitolio habens in capite coronam argenteam querqueam folior.

(49) Jupiter Liber se asemănă lui Dionysos la Greci. Jupiter cu acestu predicatū vine în inscript. la Mommsen Nr. 3568. 3760. Orel. 2488. Preller p. 173.

(50) Ovidiū IV. F. L. 621. Liv. XXIV. 6. s'a veneratū în Roma și Jupiter Libertas. Preller p. 174.

IN 15 APRILE.

Fordicidia sau Hordicalia.

Țina Tellus e pământul în contriariatate cu cerul, și s'a numit Mater Tellus (mama pământul), sânul femeiesc și mamesc, carele concepe semente, ca să o redea omenilor cași fruct și nutrimenț, și Tellus e identică cu Terra Mater.

Tellus (51) a fost venerată și la olalta cu Ceres, și e grópa în care se reintórnă tóte vietățile, și pentru acesta a fost rugată deodată și cu ȃei de desubț și cu Mani (52).

Icoana ținei Tellus are simbolele ce corespund agriculturii și economiei, și ea e încă țina concepțiunii femeine, a cásătoriei, și a ordinii.

Templul ei l'a ridicat consulul P. Semproniu în 268, ant. Cr.

În onórea ținei Tellus, ca mamei fructuatóre, care lasă ca semente să résară din sânul ei, să se cócă și să dea secerișu, a fost o sərbátóre vechiá, instituită încă de Faunú, ori de Numa, din ansa secerișului rêu și a fétării smintite a turmelorú.

Sərbátórea s'a numit Fordicidia și Hordicalia (53) și s'a ținut în 15 Aprile.

Pontificii sacrifică ținei Tellus o vacă de fétatú care în acestú timp e grea de semente și anume din vacă o parte pe capitoliú și 30 de părți în 30 de curii, ca sacrificiú de espiare și curățire pentru statú și cetățeni (54).

(51) Pe lângă Tellus a fost o ȃitate Tellumo, ce se ȃice partea bărbátescă a ținei. Dionisiu H. VIII. 79. Preller p. 402. Hartung II. 85.

(52) Varro. L. L. V. 64. Haec enim omnes terris gentes peperit et resumit denuo, quae dat cibaria. A. Victor Caes. 33 in Gallien: quum irruens vulgus pari clamore Terram Matrem Deosque inferos praecarctur. Preller p. 403.

(53) Bos forda seu bos horda înseamnă vacă de fátatú, cu vițelulú în fóle. Varro L. L. VI. 15. Paul p. 83. Fordicidis, p. 102. Horda. Din aceste cuvinte numele sərbátórei. Preller p. 405. Hartung II, 84.

(54) Ovidiú F. L. 14. 629, deduce forda din ferre = a purta, a duce, și la v. 636, ȃice ca pentru tótă curia se sacrifică deosebitú câte o vacă. — Aȃi horda în Banatú înseamnă o turmă de vaci.

Era datina, că trăgeau vițelul nefetatu, mai nainte de a arde mațele vitei în focu, și apoi ardeau vițelul în altu focu, până ce se făcea cenușiă. Vestalinele păstrau cenușa, și o amestecau cu alte substanțe pentru curățirea poporului la sêrbătorea Palilia.

IN 19 APRILE.

Aprinderea Vulpii.

Doi căsătoriti din prejurul Carseoli au avutu unu bunu, și bărbatul lucra pământul, iară muierea cele de casă.

Copilul loru a prinsu o vulpe, care adese ori prêda pui, și învelindu-o în paie și în fênu, a aprinsu-o și i-a datu calea, iară vulpea a fugitu prin bucatele de la câmpu și le-a aprinsu. Pentru acêsta o lege din Carseoli demanda, ca tótă vulpea prinsă, să se omôră (55). Acesta e mitul.

În 19 Aprile, ca diuă de frunte și din urmă a cerealeloru, la ludii cereali în circū legaū facliu de cōda vulpiloru, aprindeau facliile, și pe urmă pefugaū vulpile prin circū, — și astu-felū ce a făcutu vulpea cu bucatele, aceea se face ađi cu ea.

Vulpea și aprinderea vulpei e numai unu simbolu la paguba ce o suferu câmpurile semênate și plantele rêsărite pe acestu timpū când roua rece sau bruma de nôpte umedesc vegetațiunea, și urmêză ferbintêla de sōre, de se aprindū bucatele, adecă capătă rugină.

Acu e timpul stelei cānelu, căreia i se atribue influința la aprinderea bucatelorū și sêrbătorea e, ca să se amâne totu rêulū (56).

IN 21 APRILE.

Palilia mai târđiū și Romaia.

Italia încă de la începutu a fostu deosebi țera creșterii de vite, a

(55) Ovidiū F. L. IV. 679. Nam vivere captam nunc quoque lex volpem Carseolana vetat.

(56) Preller p. 437. Vulpea e simbolul flamei. Așa a făcutu Samson cu câmpurile Filisteiloru, și însemnă curățirea religiōsă prin focu a semênăturiloru. I. A. Hartung II. 132.

pășuniloră de vite și a păstoriloră, cari se mutaă cu turmele loră dintr'o parte în alta.

Până nu s'a întemeiată agricultura și nu s'a dezvoltată viața politică, — viața păstorească a fostă viața poporului, dar acésta și mai târziu avea întâietate, pentru că agricultura nu putea fi fără de vite domestice (57).

Viéța acésta a păstoriloră latină, și-a aflată pentru iernă și primăvara umedă, unū locū de scutū acolo, unde mai târziu s'a ziditū cetatea Romei. — Loculū unde Romulū a începutū fundarea Romei, mai târziu s'a disū Roma quadrata, în prejurulū muntelui Germalus (muntele gemenilorū) pe unde s'a arétatū și colibele lui Romulū și a lui Faustulū (58).

Acī pe celū-laltū munte s'a alesū locū pentru colonia cea mai vechiă, s'a înconjuratū cu brasdă de aratru, și s'a numitū Palatium, iară muntele întregū s'a chiămatū Palatinus, punctulū centralū alū religiunii păstoriloră, și alū tuturoră tradițiuniloră și instituțiuniloră romane, la cari se referă reminiscințele cele mai vechi ale Romei.

Palatium își deriva numele seū dela đina Pales.

Pales (59) e đina păstoriloră, a susținerii și sporirii precum a nutrețului și a pășuniloră viteloră domestice, deosebī a oilorū. Ve-

(57) Varro de reb. rom. II. 1. 9, đice : «Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum, quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum et Remum educavit? non ipsos quoque fuisse pastores, obtinebit, quod Parilibus potissimum condidere urbem. L. Preller R. M. p. 364. I. A. Hartung Die Rel. der Röm. II. p. 149.

(58) Preller p. 701. Hartung I. 302. Becker Handb. der röm. Alt. I. p. 105. Coliba lui Romulū a fostū în formă cum facū păstorii coliba până pascū turma pe unū locū, și mai târziu coliba a fostū păzită de preoți, și întru memoriă s'a susținutū multū timpū. Fabius Pictor. Dionisiū I. 79. Hartung I. 303.

(59) Pales a fostū đină considerată deosebī de femeina. Pales dea est pabuli. Hanc alii inter quos Varrō, masculino genere vocant, ut hic Pales. Virg. Aen. III. 297. Serv. V. Ge. III. 1. Arnobiū Sat. III. 40. Pliniū în Hist. Nat. XVIII. 72 đice că Pales și Palea, din începutū a însemnatū nutrețū pentru vite, adecă paie, pléve. Scrutările filologice mai târziu aū aflatū că Pales se deduce din rădăcina sanscrită *pá*, ce însemnă a susține, a apéra, de aci *palayami* a

nerațiunea ținei din Palatinu (60), s'a lătitu nu numai în Roma, și în Latiu, ci și departe peste Italia, pe unde numai s'a u crescutu vite domestice.

Pales a fostu totu-de-o-dată și țina fundatore și apărătoare a Palațiului adecă, a întâiei colonie pe muntele Palatinu, și redicându-se Roma, a devenitu și țina fundării Romei.

Pales a avutu cognume de Pastoricia (61), Rustica, Silvicola (62), Matuta (63) cu referință la viața păstoriloru, și cognumele Magna (64), Veneranda, Cana (65), Grandaeva (66) cu referință la fundarea Romei.

Serbătorea întru reverința ținei Pales s'a numitu Palilia (67) și s'a ținutu în 21 Apriliu (XI Kal. Maj.), și serbătorea a fostu privată și publică (68).

Cea privată s'a referatū mai numai la viața păstorască și la datinele populare, iar cea publică deosebi în Romă la ziua fundării Romei și a statului romanu.

păzi, pândi, și e rădăcina comună pentru pa-sco, adecă pascu. $\pi\alpha\sigma\mu\alpha$ și $\pi\alpha\nu$ (deu de turme) ba și pân==stăpănu la slavī se deduce totu din pă. Curtius Gr. Etyim. I. 245. Preller R. M. p. 366. Hartung II. 150.

(60) In religiunea romană se mai pomenesce o țină Palatua, țina apărătoare a Palațiului. Acesta se crede identică cu Pales, anume unū predicatū alū ei Palatua a avutu preotulū său propriū «flamen palatualis» și sacrificiulū pentru țină s'a numitu palatuar. Preller p. 365.

(61) Pastoricia la Floru Epit. I. 15. Schol. Ver. III. 1. 78.

(62) Rustica Silvicola la Ovidiū F. L. IV. 744.

(63) Matuta la Mommsen Dial. Ital. de josu p. 275.

(64) Magna, Virg. Ge. III. 1. Veneranda 294.

(65) Ital. Theb. VI. 111.

(66) Nemesiu Eclog. I. 68. Preller p. 366.

(67) S'a numitu și Parilia, Ovidiū F. L. IV. 721. Parilia poscor. VI. 257. Dena quater memorant habuisse Parilia Romam. Pleiadele, cari se arăta în primă-veră dela ver s'a u numitu Vergiliae și Sidus Parilicium. Plin. H. N. XVIII. 26. 246. Fest. p. 372. Unū deducū Parilia dela partu pecoris, a nasce, a fāta, pario, de unde avemū și noi părinte, dar e din Pales pentrucă Palilia și Parilia e strămutarea lui l în r, cași în Lemures, Remures.

(68) Schol. Pers. I. 72. Varro sic ait : Palilia tam privata, quam publica sunt, et est genus hilaritatis et lusus apud rusticos.

De cultul dînei s'a ținut, că în ziua acésta se afuma cu o meste-cătură din sângele calului de Octombre (o sêrbătore) preparat de virginile vestale cu cenușa unui vițel nefetăt, și ars la sêrbătore Fordicidia și din postaia de pasulă, și se stropiau cu apă sântită, ce se credea că are efect de curățire religiôsă.

Dînei se aducea de jertfă o turtă sau pogacia de mălaiu mărunt, ori de pisat și o cotariță plină de acesta, precum îi plăcea dînei, pe urmă de mâncare și lapte căldut de ôre-ce nu era iertat sacrificiul de sânge, ca la sêrbătore pentru sporirea și bine-cuvântarea animalelor domestice, să nu pără nici una din ele (69).

Ađi mai de multe ori se dicea astu-feliu de rugăciune (70); «Din Pales! dăruiesc sporu vitelor, asemenea și păstorilor, ca să iasă din stânele mele, lipsa rempînsă, și dacă am păscut pe câmp sacru, sau am ședut sub arbore sacru, și dacă ôia nesciind a ruptu pășune de pre pămîntu; dacă am intrat în gaiu opritu, și dinaintea ochilor noștri au fugit nimfele, și deul jumătate țap, dacă seceră mea a despoiat dîmbrava de ramuri umbröse, unde ôiei bolnave i s'a dat frunze din coșară, dă iertare vinei mele! și când a cădut grindină și mi-am adăpostit oile sub unu templu dela țeră și am turburat lacul nimfelor! să nu luați în socotința, că oile mișcând unghiile, au turburat apa! Tu dină! îmblăndesc pentru noi isvôrele, și deitările isvôrelor, pre deii împrăstiați prin întreaga dîmbravă, nu lăsa ca să vedem driadele, nici scaldă Dianei, nici pe Faunū la amiađi, când odihnesc pe câmpu.

«Mână departe bólele, să fiă sănătoși ômenii și turmele, să fiă și cioporul apêrătoru de câni vigilanți, fă ca sêra să nu readucă mai puțin, de câtu am mînat dimineta, nici să gemă, readucîndu lăna ôiei, ruptă de lupu. Indepărtăză fômea rea, ierburi și frunze să fiă de prisos, și apă ca să-și scalde încheieturile și să bea. Ugere pline

(69) Et observatum deinceps, ne qua hostia Parilibus caederetur, ut dies iste a sanguine purus esset. Plutarchū Roma C. 12. Hartung II. p. 151.

(70) Tradusă din Ovidiu F. L. IV. 747—775. Mai este o rugăciune la Hartung p. 151, dar se vede a fi estrasă. Pentru identitatea ideilor din ea, în cele de ađi la noi, o publică întregă după Ovidiu.

se mulgă și cașul se aducă aramă (bani) și să dea curgere de zeru limpede prin împletitura (strecurătoare) rară. Berbecule să gonască, și oia sămënța concepută să o redea, ca în strunga mea să am mulți miei; lâna să fie môle ca pe nici o fetiță să o sgrabele, și încovioasă pentru mâinile tinere! Ce mă rogă, să se întâmple! și noi țineți Pales, dómnei păstorilor, în totu anulă îi facem o turtă mare!»

— Acésta dicea păstorulă de patru ori întorsă spre răsărită, și pe urmă în roua viă își spăla mâinile.

Păstorii în zori de diuă săturându oile, făceau pregătirile pentru curățirea religiósă a oilorú. Spre scopulă acesta stropiau cu apă pământulă la strungă și pe urmă îl mătura cu mătura de nuele, și înfrumusețau strunga cu frunze și ramuri, și ușa inzestrată o acoperiau cu o cunună mare. Atunci făceau fum vênétos de sum-pore, și oia balăia în cuprinsulă fumului.

Pe vatră se făcea focul din ramuri de rosmarină, bradă, olivă și dafină (laură), și dacă acestea pocniau tare, se credea de semn bun. Asemenea făceau și pentru oile cele din staulă (71).

Ospătarea cu mîncări și bături se ținea afară la câmpu pe locuri ierbosé (72), și se bea și o amestecătură de lapte cu mustă roșu, și ospătarea era urmată încă de o curățire religiósă prin focul, anume: se făceau porșori de fână și paie sau de țerși, se aprindeau și între sunete de chimvale și de fluere se mîna turma de trei ori peste focul și pe urmă și păstorii săriau de trei ori peste focul. Toți se petreceau cu bucuriă, pentru că păstorii beau și cântau mult; și făceau multe vorbe despre sărituri, de ore-ce înainte de săritură și după aceea se bea și se cânta (73).

Despre petrecere se afla și aceste (74): umedă de vină cânta păstorulă sərbătórea sa Palilia. Acuma voi lupiloră vă țineți departe de

(71) Ovidiú F. L. IV. 735—744. Hartung II. 151 pune lângă aceste și tãmâiă. Preller p. 367.

(72) Propertiu IV. 4. 75. Tibullú II. 5. 87.

(73) Ovidiú L. F. IV. 725—780. Dionisiú I. 88. Virg. Georg. III. 1.

(74) Tibullú IV. 5. 87. Hartung II. 150.

strungi. Elu aprinde acuma după datină porşore mici de tērşi, și sare peste flacăra sântă. Matrona devine născătoare, feciorașul apucă pe tata de urechi și-l sărută. Moșului nu-i cade cu greu ca să păzescă nepoțelul, și pe lângă anii sêi vechi gângăesce cu cel mi-cuțu. În onôrea dînei ômenii tineri se aruncă pe ierbă, unde cade umbra rēcorôsă a unui arbore vechiū saū își facū acoperemētū de umbră din hainele lorū și-lū inzestrēză cu flori împletite. E încununatū și pocalulū ce stă înaintea lorū.

Palilia, nu numai ca sērbătôrea păstorilorū și a poporului rusticu, ci și ca sērbătôrea fundării Romei s'a lățitū în Italia, dar cu tim-pulū în Roma, prin creșterea ei și a statului romanū, s'a mai am-plicatū devenindū mai multū sērbătôre politică, cași dîna născerii Romei și inceputulū statului romanū.

Roma a fostū personificată prin : Dea Roma o dînă eroină ase-menea Minervei, Roma vechiă, după tradițiunea Romei și pe Capito-liū s'a aflatū statua ei (75).

Catulū a ziditū unū templu lui Jupiter Capitolinus, carele în drēpta sa ținea pe Dea Roma (76). Hadrianū a ridicatū în Roma unū tem-plu pentru Dea Roma și Venus Genitrix (mama poporului romanū) aprôpe de arculū triumfalū alū lui Titu.

Acestū templu (templum Urbis) a fostū dedicatū în 21 Aprile, a-decă la Palilia, și sērbătôrea dînei Romei s'a numitū Romaia.

Juliū Cesare pentru dîna Romei a întrodusū cursū cu cai, sub Adrianū s'aū ordonatū procesiuni, — și în circū, ludī circensi (77).

În alte părți ale imperiului, s'a veneratū Dea Roma încă și mai de multū, și sub Augustū împēratulū, cu acesta la olaltă, și aū a-vutū sērbătôre și ludi comuni, p. e. în Neapole s'a disū Romaia Se-

(75) Orel. Inscr. Nr. 3674.

(76) Svet. Oct. 94. Dio Cas. XLV. 1. La Köhler Gesamelt. Schrift. III. p. 26. August șede pe unū tronū cu Dea Roma.

(77) Athen. VIII. p. 361. Eckhel D. N. VI. p. 501. pe numīl lui Hadrianū a fostū «Urbs Roma Aeterna.» Orel. Nr. 1776.

basta, adecă : ludi Romae et Augusti (78). Ba Dea Roma, venerându-se și prin Greci a avut temple chiaru și în Asia Mică (79).

IN 23 APRILE.

A. Vinalia priora.

Vinulŭ culesŭ de cu tŭmnă se lăsa să se cŭcă și curețe și numai în primăvară se începea a se bea din elŭ.

Mai înainte de a gusta cineva din vinulŭ seŭ, dedea lui Jupiter darŭ de vinŭ într'unŭ vasŭ numitŭ calpar, și darulŭ avea asemenea nume.

Pentru începerea gustării vinulŭi, se ținea sêrbătŕoarea Vinalia priora în 23 Aprila și gustarea acêta a fostŭ și în templu (80). (Veđi 11 Oct.).

IN 23 APRILE.

B. Venus.

Legumenarii și grădinarii în 23 Aprila și-au ținutŭ sêrbătŕoarea cu solemnitate în pădurile dînelorŭ Venus, Murcia, și Libitina (81).

Mai târđiŭ sêrbătŕoarea acêta a fostŭ deosebi în onŕoarea Veneriŭ Volgivaga, și aŭ serbatŕo femeile prostituate, cari veniauŭ cu cunune de mirtŭ și rose pe capŭ la templulŭ Venus Erycina, votatŭ de L. Portiu Liciniŭ în 184, și dedicatŭ în 181. ant. Cr. (82).

(78) Unŭ templu și preotŭ alŭ D. Romei și a lui Augustŭ în Oscia, Orel Nr. 7172. 7174.

(79) Tacit. Ann. IV. 37. Liviŭ XLIII. 5. P. Victor reg. urb. IV. Preller p. 705. Hartung II. 173.

(80) Pliniŭ XVIII. 2 și 29. Ac ne gustabat quidam novas fruges aut vina antequam sacerdotes primitias libassent. Hartung II. 36. Ovidiŭ F. L. IV. 863. Vinalia. Kal. Maff. și Praeneste.

(81) Kal. Capran. pune sacrificiŭ pentru Venus la circulŭ Maximŭ adecă la Murcia. Fest. p. 265. Iară Plutarchŭ Quest. Rom. 45, în locŭ de Vinalia numesce Veneralia, și spune despre darulŭ de vinŭ la templulŭ Veneriŭ. Astfelŭ se înțelege cum de sacrificiauŭ vinŭ noŭ lui Jupiter și dînei Venus. Preller p. 388.

(82) Ovid. F. L. IV. 125. Nec Veneri tempus quam ver erat aptius ullum, vere nitent terrae etc. Verr. Flac. in Fast. Praeneste.

IN 25 APRILE.

A. Robigalia.

A fost o țeitate Robigo, după unii Robigus (83) s'a veneratū încă din vechime și în apropierea Romei a avut pădurița sa.

Robigo a fostū preste câmpiile cu bucate, și ei i se atribuia rugina, aprinsura bucatelorū, și de la ea se cerea ajutorū în contra ruginei.

Cu Robigo se venera Mars și Flora la olaltă (84) și încă regele Numa arū fi introdusū sərbătorea Robigalia, ce se ținea în 25 Aprile (85).

Economii se rugau de acestă țină pentru apărare în contra ruginei, crușarea semănăturilorū cocătore și pentru binecuvântarea câmpurilorū și a păcii (86).

În ziua acestă în pădurița lui Robigus (cinci mile de la Roma pe calea Claudia cătră Nomentū) flamenii sacrificau tămăia, vinū, o oia și cățele cu părū roșu, ca sacrificiū de espiare, și de aci o pōrta a Romei s'a numitū catullaria. — Acuma era timpulū constelațiunii cănelui, care se credea inimica bucatelorū, și pentru împăcare se sacrificau cățelele roșii (87). După sacrificiū s'au ținutū ludi cursori mari și mici (88).

(83) Robigo se deduce din *robus*, identicū cu *rufus* ce însemnă roșu. Din *robus* e ađi *roibū*, calū roșcatū. Grânele dacā se bruméză, și pe urmă le arde ferbințela sōrelui, se aprindū, roșescū, ruginescū.

(84) Tertul. de Spectac. 5. Post hunc Romulum Numa Pompilius Marti et Robigini fecit. Varro. R. R. I. 1. 6. quarto Robigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit. Plin. H. N. XVIII. 29. Preller p. 379.

(85) Kal. Maff. Praeneste, Paul. p. 267.

(86) Verr. Flac. la Fast. Praen. Ferae Robigo via claudia ad milliarium V ne Robigo frumentis noceat.

(87) Paul p. 45. Catullaria porta Romae dicta est, quia non longe ab ea, ad placandum caniculae sidus, frugibus inimicum rufae canes immolabantur.

(88) Ver. Flac. in F. Praen. Sacrificium et ludi cursoribus maioribus minoribusque fuit. Ovidiū F. L. IV. 905. Preller p. 438. Hartung II. 147.

IN 25 APRILE.

B. Serapia.

În 25 Aprila a fostu și sêrbătorea Serapia pentru Serapis (veđi 5 Martiũ) (89).

IN 25 APRILE.

C. Tinerii desfranați.

De la Juliũ Cesare încóce, tinerii desfranați și-au ținutu sêrbătorea lorũ în 25 Aprila la templulũ Venus Erycina lângã pórta colina (veđi vinalia priora) (90).

IN 28 APRILE.

Vesta în Palațiu.

Augustũ împêratulũ, dupã ce a fostu alesũ de Pontifice Maximũ, a instituitũ unũ cultũ nouũ alũ Vestei și alũ Penașilorũ împêrãtesci în Palațiuľũ sêũ, cãci dupã datina vechiã era de lipsã sã aibã astfel de cultũ în apropierea sa.

În 28 Aprila a fostu sêrbătorea đinei «Vesta în Palatio» ca în ziua fundãrii cultului ei (veđi 6 Martiũ) (91).

IN 28 APRILE.

Floralia.

Flora e đinã de origine vechiã italicã, și a fostu veneratã între đeiũ lui T. Tatiũ și deosebi în Italia de mijlocũ. Flora e đina flori-

(89) Kal. Farn. rust. însémnã ađi : Sacrum Phariae item serapia. Kal. Const. în 25 Aprila. Serapia. Preller p. 730.

(90) Verr. Flacc. în Fast. Praen. Ia 25 Aprila. Arnob. IV. 7. Serv. V. A. I. 720. Venus militaris, quae castrensibus flagitiis praesides et puerorum stupris. Preller p. 396.

(91) Ovidiũ F. L. IV. 949. Ver. Flac. Fast. Praen. Preller p. 549.

loru și a înfloririi; ori unde pe câmpu și pe munte înfloresce ceva, toate sunt prin puterea Florei (92) și pentru acesta a fostu multu venerată cași Flora Mater, mama de primăvară, și născătoare de vegetațiune (93).

Flora a fostu și dîna înfloririi tinerețelorū, a speranței bune a femeilorū, astfelū în parte în înțelesulū Vinerii. În înțelesulū poporalū a fostu asemenea dînelorū pămîntulū roditorū (cași Acca Larentia a țarinei Romei) și cugetată ca o meretrice plăcută tuturoră, formându-se în înțelesulū acesta mai multe mituri despre ea (94).

Flora a avutū o lună propriă la poporulū Sabinū, Marsū, și Samnitū, s'a numitū Flusare, și luna a corespunsū timpului de înflorire în primăvară (95).

Unū templu i-a fostu pe Quirinalū, altulū lângă Circu Maximū și Numa i-a pusū preotū propriū, flamen floralis (96).

Cultulū Florei a fostu vechiū, dinainte de T. Tatiū, și în timpulū când bucatele înfloriaū, și economii aveaū frică, că bruma și rugina strică florile vegetațiunii, aduceaū sacrificiū pentru dîna plăcută, carea în totă Italia a avutū o sêrbătoare plină de veselie și de glume (97).

Sêrbătorea Florei s'a numitū Floralia, și s'a ținutū 6 zile, din 28 Aprile până în 3 Maiū.

(92) Ovidiū F. L. IV. 945. și V. 261. Lact. I. 20. 7. Deam finxerunt esse quae floribus praesit, eam oportere placari ut fruges cum arboribus aut vitibus bene prospereque florescerent.

(93) La Martial V. 22. 4. Rustica Flora. Lucretiū V. 37. Cic. in Verr. V. 14. 36. Flora Mater. Arnobiū III. 23. Flora illa genitrix et sancta.

(94) Lact. I. 20. 5. Flora quum magnas opes ex arte meretricia quesivisset, populum scripsit heredem certamque pecuniam reliquit etc. Preller p. 379. Înțelesulū e că multei lumii îi place de flóre, pentru acêsta ea e meretrice; după flóre urmêză bucate, prin ce câștigă banī pentru acêsta după mórte a lăsatū mulți banī poporului romanū, ca agronomū.

(95) Mommsen I. N. Nr. 6011, și Dial. It. de josū p. 339. În inscripțiunea din Furso din 58. ant. Cr. e «mense Flusare» în cea din Amiternum alū Marsilorū e «mesene Flusare». Orel. Nr. 2488.

(96) Tacit. Ann. II, 49. Varro L. L. VII. 45. Mommsen Nr. 5192.

(97) Ovidiū F. L. V. 331. Lucretiu V. 13. 93. Pliniū H. Nat. XVIII. 29. 69.

La începutu a fostu numai o ȃi, în 28 Aprile, ca ȃia fundării templului Florei de lângă Circu Maximu, în apropierea templului Cererii. La an. R. 516 (238 ant. Cr.) i s'a introdus și ludi florales, cari din an. R. 581 s'a ȃinutu regulat în totu anul, și prin aceste ludi, s'ărbătorea s'a lungit până în 3 Maiu (98), și în timpul acesta de primăvară, natura a îndemnat la bucuria, și pentru această petrecerele a fostu voișe.

În 28 Aprile ușa palatului împăratesc alu lui Augustu a fostu înfrumusețată cu cunună de ceru, și la totă p'rtă se punea un dafin (arbure de laur) (99).

La Floralia omenii se încununau, și-si înfrumusețau ușele cu flori, și la mâncare se împărtășiau flori pe masă (100), și femeiele se îmbrăcau pistrițu.

SĂRBĂTORI ÎN MAIU.

ÎN 1 MAIU.

A. Maia și Bona Dea

Maia e o ȃină care dă înmărire, înmulțire vegetaȃiunii crescătoare, o ȃină promovătoare și bine cuvântătoare a câmpului, și în rugăciuni s'a ȃisă «Maia Vulcani» și Maiestă, muierea deului Vulcanu, carele asemenea e deū bine-făcătoriu și fructuătoriu de natură. Astfelu Maia (1) în luna lui Maiu e puterea înviătoare și însuflețitoare a naturii, împreunată cu focul s'orelui, ca să producă fl'orea și fructul verei.

(98) După Velleiū Pat. I, 148, și Pliniū ibidem, Floralia s'a introdus «ex Oculis Sibyllae ut omnia bene deflorescent». Verr. Flacc. in Fast. Praeneste. După Mommsen I. N. Nr. 698 Flora a avut circul s'eu. Ovidiū F. L. V. 185. Incipis Aprili, transis in tempora Maii alter te fugiens, cum venit, alter habet.

(99) Ovidiū IV. F. L. 953. Preller p. 382. Hartung II. 141.

(100) Hartung II. 142.

(1) Tusculanii aū avut deū de primăvară pe Deus Maius, și pe Iupiter Maius asemenea deū de primăvară, și cu acestia s'a venerat și Maia. Macrobiū Sat. I.

Bona Dea e țeitate de pămēntū, e o țină a femeilorū și con-
cepțiunii femeine, și e depinsă cu sceptru în mână, pentru ce e țină
regină cași Juno. — Maia se țeice a fi unū predicatū pentru Bona
Dea, și asfelū sunt identice chiar și cu Fauna, ce însemneză bună,
blândă (2).

În templulū ținēi Bona Dea, o loză de viă se înfășura pe lângă
capulū idolului ei, unū vasū cu vinū stetea lângă ea, și se vedea
unū șerpe sântū, și în templulū ei se păstrău totū felulū de erburi
lecutōre, ce le împărțiau preutesele ținēi între morbōse.

Bona Dea se țeice fata lui Faunū, și virgina care nici când și-a
părăsitū chilia sa, nici când a vēdūtū bărbatū, nici barbatū o a vē-
dūtū pe ea, și pentru acēsta nu era iertatū, ca bărbatū să intre în
templulū ei, ca să scia și să pomenēscă numele ei, și nimenū să
spună numele ei, pentru ce s'a chiămatū *nepomenita* (3).

În alte mituri Bona Dea, identificată cu Fauna și Fatua, se țeice
muierea lui Faunū, și e nimfa (țină) de pădure, adecă totū de ve-
getațiune, fructuatōre și concepētōre, și totū de-o-dată a fostū ecsta-
tice mișcată și rāpită sciițōre de farmece, lēcūri, și de cunoscințe
ascunse, (ca și Circe, Medea, Hecate) și pentru acēsta s'a numitū și
Fatua cu înțelesulū de profetica, prespunētōre (4) cași Faunū.

Sacrariulū vechiū a ținēi Bona Dea a fostū în Roma pe cōsta
12. 17. Maius și Maia sunt și la Latiniī vechi Fes. p. 134. Mercheel în Ovid.
F. L. p. 79. Preller p. 142. Orel. Nr. 5637. Maia, Maius, e dintr'o rădăcină cu
maior, magis, și însēmnă mai mare, adecă immāritoriū. Dela Maia Maius își
trage numele luna Maiū. Preller p. 351. Hartung II. 110.

(2) Maia e predicatulū de la Bona Dea, sunt ținē de pămēntū și identice cu
Fauna (= Fatua) după Macrobiū Sal. I. 12. 21. Auctor est Cornelius Labeo huic
Maiae, ie. Terrae, Aedem Kalendis Maiis dedicatam sub nomine Bonae Deae, et
eandem esse Bonam Deam et Terram, . . . hanc eandem Bonam Faunamque,
et Opem et Fatuam pontificum libris indigitari. Preller p. 351. Hartung II. 111.

(3) Serv. V. A. VIII. 314. Hic Faunus habuisse filiam dicitur omnium castis-
simam, et disciplinis omnibus eruditam quam quidam, quod nomine diei prohi-
bitum fuerat, Bonam Deam appellatam vollunt. Cic. Harusp. C. 17. Preller p. 353.
Hartung 196.

(4) Martianu Cap. II. 167. Lactantiu I. c. Quam Gabius Bassus Fatuam nomi-
natam tradit, quod mulieribus, fata canere consuevisset ut Faunus viris. Ius

muntelui Aventin, într'o păduriță, unde Remu a privit la păsări, iară templul a fost peste păduriță (5).

Templul acesta l'a sântit Claudia Vestalina la 1 Maiu, ca ziua de sêrbătorea vechiă a Maiei și Bunei Dînei (6).

Livia, muierea lui Augustu, a reedificat unu templu alu dînei, și de aci s'a disu «Bona Dea Restituta;» iară Adrianu i-a pusu templul în altu locu, dar totu în acelu prejur.

La sêrbătorea acêsta Flamen Vulcanis a făcutu sacrificiul pentru Bona Dea, și femeile erau încununate cu loză împletită, și se petreceau în veselie.

Mărirea dînei se vede din predicatele Sancta, Sanctissima, și mai târziu Coelestis; și Juno și Magna Mater încă se numescu Bona Deae (7).

IN 1 MAIU.

B. Laralia.

Lares (lar, laris) în sensu generalu însemnă spiritele bune ale pământului, în sensu propriu însemnă «Domni» și sunt asemeni cu eroii (ἥρωες) Greciloru (8).

Lares după sensulu generalu sunt Manes (9) cari specialminte

tin. XLIII. 1. Fauno fuit uxor nomine Fatua, quae assiduo spiritu divino impleta, velut per furem futura praemonebat unde adhuc, qui inspirari solent, fatuari dicuntur. Preller p. 339 și 353.

(5) Gell. N. At. XIII. 23. Varro L. L. V. 84.

(6) Ovid. F. L. V. 155. Cic. pro Domo 53. 136. Macrobiu Sat. I. 12. 21.

(7) Mommsen Inscript. Nr. 4608. Orel. 1523. Sunt inscripțiunî și pentru Venus și Phosporus cu predicatul Bonus Deus. Preller p. 356. Hartung II, 110. 196.

(8) Lares compitales traduși heroes pronopii la Dion. Hal. IV. 2. Plutarchu în Serviū Tulliū. Quest. Rom. 10. traduce lar familiaris cu heros oikouros. În Etruria Lars (lartis) era unu predicat pentru nobili de frunte, p. e. Lars Por-sena. Liv. II. 9. Preller p. 72. Se vede a fi însemnatu ca și ađi lord la englesi, ce se deduce din lars. Lar se află ađi ca nume de familie la noi, anume a. cantorulu gr. cat. din Macou.

(9) Non. Marc. p. 66. Manum dicitur clarum. Inde volunt etiam Deos Manes, manes appellari id est honos ac prosperos. Preller p. 73.

sunt sufletele curate și bune ale repausaților, și lares cu manes de dîcîu asemeni și cu genii (10).

La Latini lares (și lases) sunt numai spiritele metamorfisate, genii apărători ai caselor, cugetați de fericirii din timpul vechi; și mai târziu la Romani lares au fost spiritele transfigurate ale strămoșilor și moșilor. — Ast-fel Lar e un concept ideal, căci p. e. Larul familiei, a casei se privește de urdirea și spiritul și geniul apărătorii al casei și a familiei, și nu de sufletul unui repausat din casă (11).

Și mai târziu, împărțindu-se spiritele omenilor în bune și rele, ale celor buni după moarte s'au numit lares (lari), ale celor răi însă larve (12).

Așadar larul familiei (lar familiaris) e spiritul apărător al familiei și casei, și pentru acesta se numește «Lar Pater» și însemnă și însăși casa, locuința (13).

Atriu se numia chilia unde se aduna și mîncă familia, și în atriu a fost vatra pe care au stat iconele cioplite din lemn a larilor (ca și a penaiților) cu toga încinsă în sus, și cu tînerițe ori canna în mîna (14), venerați cași deii casei.

Stăpîna casei și a vetrei avea datorință de a se îngriji de larul

(10) Censorii de D. Nat. 3. Eundem esse genium et Larem, multi veteres memoriae prodiderunt. Serv. V. A. III. 63. Sunt etiam qui putent Manes eosdem esse quos vetustas genios appellavit.

(11) Graniū Flac. in libra ad Caesarem, lar familiaris et genius generis. Preller 71.

(12) Apuleiu de Deo Socr. p. 152. Aug. Civ. D. IX. 11. Martianu Cap. II. 155. Preller p. 487.

(13) Plaut. Merc. V. 15. Dii Penates meum parentum familiaeque Lar Pater. Macrob. Sat. II. 7. 3. Eques romanos ex lare egressus meo, domum revertar mimus.

(14) Varro la Non. Marc. p. 531, in foco larum familiarum. Plin. H. N. XXVIII. 20. 81. focus larum, quo familia convenit. Serv. V. it. I. 726. et ut ait Cato, et in atrio et duobus ferculis epulantur antiqui. Schol. Horat. Epod. 11. Iuxta focum dii Penates positi, fuerunt Laresque inscripti ideo quod ara Deorum Larum, focus sit habitus.

familiaru, vatra să i-o țină curată, și séra mai înainte de a se culca să i-o măture; la toate calendele, nonele și idurile să-i pună cunună pe vatră și să-i aducă unu daru adecă sacrificiū.

Lariū la totu prânđulū căpetaū sacrificiulū, dăruirea lorū destinată, din mâncare și béntură, anume după întâiulū blidū de mâncare, li se punea și lorū în teneruțe (patellae) mici pe vatră, și în tăcerea cea mai profundă li se arunca câte-ceva și în flacăra foculū.

La toate festivitățile familiare, larii se ungeau cu cêră, și se înfrumusețau cu cununii mari, în câtu abia se vedeau chipurile lorū, și la toate sêrbătorile familiei, p. e. ziua născerii, intrarea feciorulū în anii bărbăției, când toga copilărescă o închina larilorū,—reîntôrcerea din călătorii ori resbelū, la caristia luaū parte de bucuria,—și la lipsele, jalea familiei, erau rugați pentru sfatū cași đei casei (15).

Dacă o familiă se muta în altă casă, muierea incununa pe larulū familiaru, cași locuința năua să fiă bine-cuvêntată (16). Tăta mirésa, intrândū întâia óră în casa bărbatului sêu, plătia unū banū bărbatului și larulū familiaru, ca să fiă primită în societatea lorū (17).

Acestū cultū alū larilorū a fostū vechiū în Italia, la Latini, Sabinii, Etrusci și Romani.

Lariū familiari, numiți și de casă (domestici), cași larii privați a poporului, au avutū sêrbătórea lorū «Laralia» în 1 Maiu. Sêrbătórea lorū se ținea de sacră popularia, adecă astū-felū de cultū divinū, unde nu era de lipsă conlucrarea preoților, și ce se ținea în fiecare familiă, la toate clasele poporului (18).

Acestă sêrbătóre a fostū întru venerarea bêtrânilorū, moșilorū tre-

(15) Cic. republ. V. 5. 7. Sanctis Penatium Deorum, Larumque familiarum sedibus. Cic. pro Domo. 41. 108. ista tua pulchra libertas Deos Penates et familiares meos Lares expulit. Juvenal XII. 87. inde domum repetam graciles ubi parva coronas accipiunt fragili simulacra nitentia cera.

(16) Salust. Cat. 21. illos, binas aut amplius domos continuare nobis larem familiarem, nusquam ullum esse. Preller p. 489.

(17) Varro la Non. Marc. p. 531. Dion. H. IV. 14.

(18) Kal. Venusinum. Fest. p. 253.

cuți din viață, și Romul a dat luna lui Maiu întru venerarea Moșilor, până ce Juniu a fostu a junilor (19).

În timpul mai târziu și la cei mai avuți, larii nu au fost de lemn ci de pîtră, metalu său și de argintu, și la cei mai avuți schimbându-se modul de edificarea caselor, și anume sala familiei cu vatră, unde au stat larii familiari, s'au făcutu locu deosebitu pentru larii, numitu Lararia, sau unu dulapü în care s'a pusu larii la intradă, ca să se salute la intrare și eșire, sau o chiliă a anume în formă de capelă domestică și lângă dormitorü (20).

Împêratulü Alexandru Severu a avutu în palatulü său două lararie, unulü lângă dormitorü cu icónele lui Orfeü, Abraham, Cristosü, Alexandru celü mare, icónele moșilorü săi și ale împêrațilorü consacrați, și aci își făcea rugăciunile către dei; în altü larariü erau icónele poețilorü și ale autorilorü vestiți, a lui Cicero, Virgiliü etc.

Larü familiarü, după cultulü vechiü, și în sensulü strânsü, pentru o familiă a fostu numai unulü, până ce Penați (veđi Penetralia) au fostu doi, — dară mai târziu cultulü lorü s'a identificatü și amestecatü, nu numai cu alü genielorü, ȃeilorü apêrațilorü de casă, ci și cu cultulü repausațilorü renumiți din familiă, ba de sub împêrați larulü familiarü s'a veneratü la olaltă cu geniulü împêratulü din acelu timpü, și în unele case și cu geniulü patronulü familiei, adecă a unu bărbatü din viață, carele a făcutu multü bine familiei (21).

(19) Ovidiü. F. L. V. 74. Hinc sua maiores tribuisse vocabula Maio tangor, et aetati consoluisset suae. Et Numitor dixisset potest: Da Romule mensem hunc senibus. Ovid. F. L. V. 427. Mensis Maius maiorum nomine dictus. v. 78. Junius a juvenum nomine dictus erat. Varro de vita pop. rom. Lib. II. Preller p. 87. Maiores însemnă mai mar și se înțelegü părinții, moși, strămoși, și fiindü a cincea lună închinată mai marilorü, s'a numitü Maius. Din Maius s'a formatü la noi Mosiu.

(20) Sveton. in Domit. 17. in Octav. 7. — Jul. Capitolinu in Antonin P. 12. Hyeronim. Esai I. XVI. c. 57. Sveton in Vitell. 2. Iul. Capit. in Marcu Ant.

(21) Filos. 3. Orel. Inscript. Nr. 1604. 2411. 2412. Preller p. 486—498. Hartung I. 44. II. 185. 244.

IN 1 MAIU.

C. Lares praestites.

Precum fă-care casă și familiă a avutu larii sêi, așa și Roma a avutu pe ai sêi publici, Lares praestites, cari apêrau și scutiau cetatea. Acești lari erau doi inși : unul pruncu, altulu june, îmbrăcați în pele de căne, și urmați de unu căne, simbolulu pădirii de reu. Larii prêstătători se diceau pruncii lui Mercuriū cu Lara sau Larunda (22).

Acești lari au avutu unu altarū fôrte vechiū, unde la 1 Maiū, sêrbătorea lorū, li se sacrifica, și o capelă pe Palatinū (23). Augustū a rădicatū ziua de 1 Maiū de o sêrbătore generală a larialorū cetății Romei (24).

IN 9, 11, ȘI 13 MAIU.

Lemuria.

Până ce larii au fostū genii apêrători ai familiei și ai casei, larvele sunt spiritele îngrozitøre, sufletele rele (25).

Larve se facū sufletele repausașilorū, cărora nu li s'au făcutū datinele religiöse sau li s'a făcutū nedreptate în viață, p. e. s'au ucisū, și pentru acesta sunt neliniștite și umblă nôptea ca și năluci ; sau sunt sufletele ómenilorū cu fapte rele, și din pedêpsă

(22) Varro L. L. IX. 61. Fest. p. 95. Ovid. F. L. II. 613. Lara se identifică cu Mania, Mana genita, đina de lumea de josū, și Mercuriū e bărbatulū, pentru că pörtă sufletele repausașilorū în altă lume.

(23) Cic. Nat. Deor. III. 25. P. Victor. reg. urb. X. Hartung I. 61.

(24) Ovidiū F. L. V. 129. Plutarclu in Quest. Rom. 51. se află și Jupiter Praestes și Geniū Praestes. Preller p. 486.

(25) Larva e din lar și va. Lar e bărbătescū și bunū, larva e femeina și rea, e Psyche la Greci, anima (sufletu) la romani, privindū la fința ideală, va da înțelesulū contrariū pentru lar, ca și ve vanus, vanesco, la începutulū cuvêntulū p. e. vecors, vesanus, vegrandia. Va se vede a fi originea pentru ba de ađi, la Franci pentru pas. Preller 72. 136.

nu se pot^u odihni; sau sunt suflete citate, chiamate. Ast-felu in Roma s'a credu^t reinto^rcerea mor^tiloru^l din mormentu^l, umblarea si rata^rcirea lor^u pe pamentu^l, cercetarea familiei si a locuintei lor^u, ba inca si putinta unei comunicatiuni intre vii si mor^ti, cari se arata in figurele cele mai inspaimantato^re (26).

De o natura asemenea cu larvele au fostu^l si lemuri^l (27), spirite ce umbla no^ttea in figure inspaimantato^re de naluci si de animale, si de umbrele rata^rcite ale omeniloru^l mor^ti inaintea d^oilei mor^tii (28).

Romulu^l omorindu^l pe fratele seu^l Remu^l, l'a inmormentatu^l si in mor^te onoratu^l. Faustulu^l si Acca Larentia, nutritorii fra^tiloru^l au plansu^l pe osele lui, si cu murgitul^u de sera reintornandu^l acasa^l au cadutu^l pe culcusulu^l lor^u. Curendu^l vedura^l aproape umbra sangeranda^l a lui Remu^l carele le-a disu^l: «Ce a fostu^l odata Remu^l si acuma nu e nimic^u de catu^l umbra gola. Eu, pe carele m'a scapatu^l unu lupu^l, m'a omoritu^l unu frate. Sangeratu^l, ca si mine sa mergi in gro^pa ta, frate!» Si voindu^l ei sa-lu^l imbratiseze, spiritulu^l se facu^l nevadu^l!

Ei spusera^l acestea lui Romulu^l, carele ordona^l, ca pentru lini^sti^rea sufletulu^l lui Remu^l, sa se tina^l serbato^rea Remuria (29).

Acesta^l serbato^re s'a numitu^l si Lemuria, Lemuralia si s'a tinutu^l in no^tpile din 9, 11, 13, Maiu^l (30).

In Febr. la Feralia poporul se apropia prin sacrificiu^l de mo^su^l

(26) Liv. III. 58. Manesque Virginiae, mortuae quam vivae felicioris per tot domos ad petendas poenas vagati nullo relicto sonte tandem quieverunt.

(27) Ovidiu^l F. L. V. 481 dice ca din Remus s'a facutu^l Lemur. Aspera mutata est in lenem, longe tempore litera quae toto nomine prima fuit.

(28) Schol. Non. Marc. p. 135. Lemures, larvae nocturnae et sacrificiones imaginum et bestiarum. Ovidiu^l 483. Augustinu^l Civ. D. IX. 11 dice, ca unu numescu^l Lemures preste totu^l sufletele repausa^riloru^l si numa^l larvele sunt duhur^l rele si naluci. Horat. Ep. II. 2. Lemures umbras vagantes hominum ante diem mortis mortuorum, et ideo metuendos.

(29) Ovidiu^l F. L. V. 451 — 483. Mox etiam lemures, animas dixere silentum (mortuorum).

(30) Ovidiu^l V. 419, pune trei d^oile asemenea Kal. Maff. si Venusianum. Ovidiu^l 480. lucemque Remuria Lemuria. Preller p. 499. Lemuralia. Hartung I. 55.

săi din grăpă, iară Remuria din începutu a fostu o sərbătore a sufletelor cari nu aveau liniște, și se deosibea de Feralia prin aceea că se credea, cum că în aceste trei nopți lemuri esu nóptea din morminte, și umblă în tóte părțile căutându-și locuințele vechi. Pentru liniștirea sufletelor, în aceste trei nopți totu stăpânulu casei, se scula la međulú nopții, și descultu și descinsu umbla prin casă, făcendu cu mâna semnù, și astfelu spéria și pefuga sufletele (31). Pe urmă își spála mânilé în apă curată de isvoru, își băga bóbe de fasole négră în gură, și umblându prin casă le arunca îndărátulu său dicendu : «Acestea ți-le dau, și cu aceste bóbe mă recumpérú pe mine și pe ai mei,» și acestea le repeta de 9 ori, fără să se uite înapoi, cređendu că umbra mortulu culege acele bóbe (32).

Se mai spála odată, și lovindu în table (taniere) de aramă, se ruga de suflete ca să se îndepartă, dicendu : Manes exite paterni ! (ești sufletelorú părintesci) și pe urmă era iertatú să caute împrejurú.

Cu timpulú larvele s'au cređutu numai de duhuri rele, și de năluci, cari pe cei vii îi sminteau din fire, ba și în lumea de josu pentru cei morți încă erau turburátore, și se închipuiaú și ca și schelete; și Mania a încetatú de a fi mama larilorú, ci s'a numitú a larvelorú (33).

IN 7—14 MAIU.

Vesta.

Vesta e đina foculu de pe vatra Romei și a caselorú, preste totu e đina foculu sântu de pe altarú, și acestu înțelesu a trecutú de la ea în cultu și la servele sale, vergurile vestaline, cari rugându-se pentru poporulú romanú, se numescú đine.

Vestalinele nu servescú numai Vestei ci și poporulú romanú, și

(31) Ovidiú V. 433. Signaque dat digitis medio cum pollice unctis, occurat tacite, ne levis umbra sibi.

(32) Varro la Non. Marc. p. 135. Quibus temporibus in sacris fabam iactant noctu ac dicunt se lemures domo extra ianuam eicere.

(33) Seneca ep. 24. larvarum habitum, nudis ossibus cohaerentium. Paul p. 128. Sunt qui Marriam larvarum matrem, aviamve putant. Preller p. 501.

aşa apară ele la pregătirea materialelor sante pentru sacrificiu și espiare, anume : la sêrbătorea Fordicidia și Palilia ; și mola salsa ce o pregătesc la Lupercalia, Vestalia și la Idul lui Septembre nu e numai pentru cultul Vestei, ci și alu altor deitaji.

Spicurile de lipsă pentru far (faină) din mola salsa, s'au culesu din 7 până în 14 Maiu prin trei vestaline, cele mai bêtrane, pundenđu-se în coșară de secerișu, apoi s'au prăjită, pisatū și măcinatū.

La faina acêsta s'a adusū și sare pregătita ; anume, sarea s'a pusū în avanū și pizezatū, pe urmă s'a băgatū într'o ôlă de pămêntū, acoperită bine, și, ca să nu resufle, s'a lipitū cu gipsū împrejurū, și astfel s'a pusū ôlă în cuptorū și aci sarea s'a cristalisatū într'unū darabū întregū. Atunci s'a scosū sarea și tăiatū cu firizu de ferū, s'a pusū într'unū vasū ce sta în cãmara de materialele pregătite a templului Vestei, și s'a vêrsatū apă curgêtore peste sare.

Din faina și sarea pregătita s'a făcutū *mola salsa*, numită adese ori și mola casta, far pium, ce au folositū Vestalinele la totū sacrificiul pentru poporul romanū (34).

IN 12 MAIU.

Mars Ultor.

Augustū împêratulū, în interesulu familiarū a dinastiei Iulia, care a veneratū pe Venus și pe Mars, a introdusū unū cultū noū pentru Mars Ultor (Marte resbunătorulu).

I. Cesare a edificatū în forulū sêu templulū pentru Venus Genitrix ; și a avutū de cugetū să edifice unulū pentru Mars, dar astfel în câtū nicăiri să nu se mai afle asemenea ; iară fiindū ucisū a fostū impedecatū în cugetulū sêu. Augustū, fiulū adoptivū a lui Cesare la an. 42. ant. Cr., în resbelulū asupra lui Brutū și Cassiu, a făcutū votū lui Marte de a-i ridica unū templu pentru resbunarea tatălui sêu I. Cesare (pro ultione paternă), și de aci e Mars Ultor.

(34) Fest. p. 158. numesce Muries, și mola salsa înseamnă faina și sare murată. Preller p. 546.

Templul s'a rădăcatu pe forul lui Augustu, numitū și foru Martis, și a fostu unulu din cele mai pompoze în Roma, și cu obiecte de memoria despre Aeneas și antecesorii lui I. Cesare.

Acestu templu s'a sântitu în 12 Maiu an. 2 ant. Cr. în prezența lui Augustu, și ziua sântirii, dedicațiunii templului a rămasu de sêrbătore anuală (35).

În documentele de consacrațiune a fostu decisu, ca cesariu tineri, când au luatū toga virilă, să sacrifice în acestu templu; senatulū aci să se sfātuască despre resboiū, pace și triumfū; diregatorii înalți, trâmși în provincie, de aci să plece, și în apropierea templului să se pună statuele de aramă a tuturorū triumfătorilorū. Scopulū a fostu ca gloria dinastiei Julie să fiă în legătură cu numele poporului romanu (36).

IN 13 MAIU.

Rosalia.

Scriitorii amintescū, că la ludii Florali, unii cari cureau împrejurū, aveau flori și mai alesu rose, și prin grăbirea cursului, aratau trecerea întregii suavități naturale, adecă că frumusețea pere ca florea. Rosa mai multu de câtu tôte florile a fostu simbolulū primăverei și alū veseliei, și rosa a figuratū în această calitate și în Italia cu ocașiuni private și publice (37).

După feriale (calendarulū de sêrbători) din Capua, în 13 Maiu în Capua a fostu sêrbătore roselorū, iară după calendarulū lui Constantinū, sêrbătore roselorū sau Rosalia în Roma a fostu la 23 Maiu. Sêrbători private de asemenea natură se pomenescū în orânduelile colegielorū singulare și în inscripțiuni monumentale (38).

(35) Kal. Maff. la 12 Maiu. Ovidiū F. L. V. 597. Vellei Pat. II. 100. Preller p. 325.

(36) Dio Cass. LV. 10. Svet. Oct. 29. Hartung II. 162.

(37) Philostratū Ep. 55. p. 360. Ovid. F. L. V. 194.

(38) Avellino Opusc. III. p. 247. Marini. Arvales p. 573. Preller p. 381.

IN 15 MAIU.

A. Sacra Argea.

Puterile elementare s'au privitū de sante, și deosebi puterea curgerii apei; iară cutezarea omenilor, ca unū riū să-lū subjuge prin punte (39), s'a cređutū de pecatū.

Riulū Tiber adese ori a esundatū și a stricatū punțile, și s'a disū că acēsta e mânia lui Dumneđeū, și pentru acēsta republica a suferitū numai *puntea sublicia*, și numai din lemnū. Când se reinoia puntea, se facea sacrificiū cu ceremonii felurite și de amēndoue părțile riului Tiber, sub supravegherea pontificilorū (pontifices a ponte faciendo), cari avea între insigniele lorū și câte o secure.

În 15 Maiū a fostū sacrificiulū argielorū pe puntea sublicia și o sērbătore de espiare.

Pontificiū aduceau sacrificiū, și pe urmă vergurele vestaline aruncau de pe punte în riulū Tiber 24 de figuri de omū (40) împletite din papurā sau pipirigū și legate cu mânilē și picidorele la olaltā, și aceste figuri se chiāmau Argei. La ceremoniā erau de față pretorulū cetății și alte persōne magistratuale civile.

Sacrificiulū a fostū țeității Tiberului, pentru că țeilorū de mare și de riuri sacrificiulū li se arunca în apă, și e apriatū că a fostū sacrificiū de espiarea, rescumpārarea poporului. Se crede că figurile acestea se aruncau în memoria Argivilorū (41), cariū au venitū la Roma cu Hercules, și anume, că Hercules a întrodusū datina acēsta în loculū sacrificiului de omeni, — și figurele sunt cași ecuivalentū țeității pentru omenii aruncați în Tiberū, pentru că sunt date cum că la Idulū lui Maiū se aruncau bătrāni câte de 60 de ani (sexagenarii de ponte) în apă.

(39) Inscriptiunea pe capulū podului lui Traianū la Dunāre a fostū: *Ecce sub jugum mititur Danubius.*

(40) Unū punū 30 de figuri, pentru că în Roma erau 30 de curii în cariū au fostū împărțiți cetățenii. Hartung II. p. 105.

(41) Argiviū poporū din Argos, de aci Argei. p. 106.

Figurele de papură 24 reprezintă 24 de părți ale Romei vechie (cași suburbie), și totă figura reprezintă pe omul de sacrificiu, ce îl dădea o parte de cetate (42).

IN 15 MAIU.

B. Dies Mercurii et Maiæ.

Mercuriul a fost deul neguțătoriei și deul apărătorilor alți neguțătorilor (mercatores) și alți colegiului lor. Cultul lui s'a introdus sub influința legăturii de comerț cu Grecii, căci Roma veche nu a avut comerț independent, și Romanii pe Hermes, deul de comerț al Grecilor l-au numit Mercuriul (43).

Templul lui Mercuriul, de la capătul circuitului maxim s'a fundat la an. 259, în Idul lui Maiu, cu referință la originea lui Mercuriul de la Jupiter, deul tuturor idurilor, și de la Maia, identificată cu Maia mama lui Hermes.

Sărbătoarea neguțătorilor a fost în 15 Maiu, cași ziua în care s'a dedicat acestu templu deității lui Mercuriul (44).

În ziua acesta neguțătorii sacrificau nu numai lui Mercuriul, deului de vindere și de cumpărare, ci și mamei lui (45), și aproape de templu spre porța capena era un izvor, de unde neguțătorii în ziua de ați își aduceau apă (46).

Neguțătorul aci își imuia un ram de laur și-și stropia capul, iară acasă marfa sa, rugându-se lui Mercuriul, ca să se spele

(42) Festu p. 334. Paul p. 75. Varro L. L. VII. 44. Ovidiu F. L. V. 621. Plut. Quest. Rom. 32. Preller p. 515. Vești 16. și 17 Martiu.

(43) În inscripțiunile vechie se află Mircurios, și Mircurios, iară Hermes în Etruria s'a numit și Turms, ce se crede că s'a format ca Turan, din grecesce Urania. Mercurius se deduce mai de aproape din merces = marfă. Preller p. 597.

(44) Paul, p. 148. Maiis Idibus mercatorum dies festus erat, quod eo die Mercurii aedes esset dedicata. Martial. XII. 67. Maiæ Mercurium creastis Idus.

(45) Mai multe inscripțiuni cu «Mercurio et Maiæ».

(46) Ovidiu F. L. V. 673. Izvorul e ați în grădina Camaldulensilor, preoții dela S. Grigoriu. E. Kluszmann F. L. lui Ovidiu p. 199.

de pe capulū sēu și de pe marfa sa vina de înșelăciune, și să aibă câștigū în tôte.

Cultulū lui Mercuriū a străbătutū din Roma preste tôte țerile romane cu simbóele lui, cari sunt bēțulū cu șerpi și punga cu bani (47).

IN 17, 19 ȘI 20 MAIU.

Ambarvalia.

Acca Larentia a fostū muierea lui Faustulū, păstorulū carele a aflatū pe Romulū și pe Remū, și i-a luatū să-i creșcă. Acca (48) a avutū 12 prunci și ea cu ei în totū anulū a sacrificatū pentru pământurile (pro agris) sale, dar murindu-i unū pruncū, a primitū pe Romulū cași pe fiū adoptatū în loculū pruncului, și a fundatū colegiulū de «fratres aruales» (49), cari purtau cunună de spicū cu legătura albă de lână (in fulae). Colegiulū fraților arvali a fostū unū institutū din cele mai vechi și de frunte în Roma, încă Romulū ca și rege, fiindū frate arvalū a redicatū, vađa colegiului și a întăritū religiunea agricultorilor (plugarilor).

Colegiulū fraților arvali a avutū înainte stătătorū, numitū *Magister*, și s'a alesū din anū în anū la sērbătórea anuală, și a avutū suplinte pe Promagister. Se crede, că și Romulū a fostū magistrulū colegiului. Dacă a muritū unū frate arvalū, loculū lui s'a implutū prin cooptațiune, o formă de alegere din partea celor-alalți frați.

Colegiulū a avutū flamenulū și proflamenulū adică preotulū sēu propriū; și pentru serviciū și pregătirea de sacrificiū și de ospētări

(47) Inscriptiunile la Orell. Nr. 1404. Mercurio lucrorum potenti et conservatori. Nr. 1409. Deo Mercurio Nudinatori Nr. 1410. Mercurio Negotiatori. Preller p. 596.

(48) Akka în sanscrita însemnă mama, și în limba pruncilor s'a đisū Atta. Larentia e în legătură cu Iariū, și atunci e mama Iarilorū, e nutricea lui Romulū și Remū și astū-felū mama fraților arvali. Acca e încă đina țarinei Romei, și atunci e identica cu Flora. Preller p. 422.

(49) Varro L. L. V. 85. Fratres aruales dicti sunt; qui sacra publica faciunt propterea ut fruges ferant arva, a ferendo et arvis, fratres aruales dicti. Pliniū H. N. XVIII. 2, 6. arborum sacerdotes.

a avut¹ camil¹, adecă prunci ministranți din familiile cele de frunte, și apoi personagi¹ de serviciu. Incuiători (cluceri), strigători, scriitori etc., și se numera între colegiile de frunte preoțesci ale Romei.

Adunările și funcțiunile lor¹ au fost¹ *ordinare*, dacă făceau datorițele religiose regulate, și *straordinare*, dacă din ocațiuni anumite trebuiau să facă serviciu divin¹.

Centrul¹ tuturor¹ afacerilor¹ de serviciu¹ divin¹ a fost¹ cultul¹ pentru Dea Dia adecă đina Dia, precum se numesce đeitatea venerată de frații arvali în documentele lor¹. Acéstă đina a fost¹ o đeitate de pământ¹ și de agri, de o însușire cu Tellus Ceres, Ops, Flora, Fauna, sau dora și identică cu acestea, și specialminte identică cu Acca Larentia, đina țarinei Romei (50).

Pădurița đinei a fost¹ de drépta Tiberului, la drumul¹ câmpului, și cinci mile romane de la pórta Romei. Pregătirile se făceau în casa magistrului, iară cele momentose pentru serviciu¹ anual¹ al¹ đinei se implinea¹ în pădurița anumită.

Serbătorea în onóra đinei s'a ținut¹ în Maiu, pe timpul¹ când s'au copt¹ primele fructe de câmp¹, și erau aprópe de seceriș¹. După documentele aflate de la frații arvali, serbătorea s'a ținut¹ în 17, 19, și 20 Maiu; une-ori cu đece đile mai târđiu, adecă în 27, 29, și 30 Maiu, dora după cum s'au copt¹ bucatele în Italia cu clima caldă; și magistrul¹ la începutul¹ anului (1 Martiu) spunea înainte đilele serbătorii.

Serbătorea s'a numit¹ Ambarvalia (51) și ea ordinară s'a ținut¹ în đilele anumite. Cea straordinară se ține de serbătorile mobile.

În 17 Maiu, adecă întâia đ¹ de serbătore frații arvali au serbat¹ în casa magistrului ori în a promagistrului. Diminéta s'a ținut¹ serviciu¹ divin¹ pentru Dea Dia cu sacrificiul¹ de tãmaia și de vin¹, și

(50) În tradițiunea Romei, Hercules e geniul¹ creator¹ și binefãcitor¹ al¹ țarinei (pãmântul¹) Romei, și Acca Larentia e amoréza lui, și astfel ea cu Dea Dia e identică în cultul¹ fraților arvali.

(51) Ambarvalia e compus¹ din *ambio*, ambu împrejur¹, și din *arvom*, arãturã, loc¹ de arat¹. Hartung II p. 145. pune o đ¹ de Ambarvalia pe 11 Maiu (V. Id. Maj.).

frații atingeau bucate uscate de anul, și verzi din anul acesta (52), o pâine încununată cu laurü se da împrejurü din mână în mână, idolulü dînei se ungea, și apoi se ținea ședința. După amăzi frații se scäldeau și adunându-se se ospétau cu patru camili ministranți, și apoi iară sacrificau tãmăia și vinü. Pruncii aceștia după datina vechiä duceau din mîncări și deosebi din fructele noue câte ceva pe altarü, primiaü unguente și cunune, atingeau încă odată cerealele, și punându-se la masă, ce rămânea se împărția și ducea acasă. După acésta frații arvali se despărțiau strigându : feliciter! (noroșu).

În 19 Maiü, adecä a döua zi de sërbatöre, frații arvali încă de dimineță se adunau în pădurița dînei Dia, unde erau templulü, altarü mare, și mai multe altare mici, unü tetrastylü și unü circü.

Magistrulü aducea sacrificiü de espiare anume döue purcele și o vacä albä (53) pe urmă frații se adunau în tetrastylü (edificiü religiosü), mîncau din purcele și din sânge, și apoi porniau în procesiune cu capulü acoperitü și încununatü cu cununi de spicü și cu legäturä albä, și umblau în pădurița pe la altare, unde magistrulü în numele tuturorä sacrifica unü mielü grasü și după sacrificiü, aducëndü toți daruri de tãmăia și de vinü, se reîntorceau la templu, și magistrulü cu flamenulü înaintea templului făcea altü sacrificiü, iară în läuntru toți aduceau unü darü în öle, făceau rugăciuni asupra ölelorü, ședeau pe scaune de pétră și, împărțindü poporului adunatü pâni încununate cu laurü, se ungea chipulü dînei și se închidea templulü.

Afarä frații arvali începeau unü saltü numitü tripudium, împrejurulü altarului, se împărțiau în trei grupe, și cântau : Larilorü ajutaține! Marte, nu läsa ciuma asupra poporului; sätulü de strepitü me reîntorcü în templulü täu, și încétä de a sbicini caii tăi de luptä etc.

(52) In documente : Fruges aridas et virides contigerunt. Preller p. 426.

(53) Ad aram immolavit porciliaș piaculares duas luci coiquendi et operes faciundi, ibique vaccam honorariam albam ad foculum immolavit. Marini p. 309. Preller p. 427.

După ceremoniile acestea, frații arvali alegeau pe magistru și pe flamenū pentru anulū viitorū, țineaū ospétare comună și se duceau în cerculū đinei Dia, unde unū pruncū anume destinatū dedea semnū ca să se începă cursulū cu bige (doi cai) și quadrige (patru cai), și după aceștia urmau sáritorii (desultores) sub presidiulū unuia său mai multorū frați, carii împărțiaū de premie rami de palme, și cunune argintii de spicū.

După circū, se reîntorceau la casa magistrului în Roma, mai mâncaū și, sacrificându cu amirosuri și cu vinū, împărțiaū cunune și alte daruri și se despărțiaū.

În 20 Maiū, adică a treia đi de sêrbátore, se repețiaū ceremoniile din điua întâia.

IN 21 MAIU.

Agonalia.

Mars e între cei mai potinți đei de sporirea animalelor și de agricultură, e dáruiitorū de bine-cuvéntarea naturală și amánatorū de tótá paguba (averruncus) ce o aduce timpulū réu, morbulū și alte calamități asupra câmpului.

În onórea lui Mars s'a ținutū în 21 Maiū sêrbátorea Agonia sau Agonalia. (Veđi 9 Ianuariū) (54).

IN 23 MAIU.

Rosalia în Roma.

(Veđi 13 Maiū).

IN 23 MAIU.

Tubilustrium.

Vulcanū se privia de faurulū maiestrosū și de antestatorulū tuteurū lucrurilor ce se producū prin focū.

Din acestū punctū de vedere đeulū Vulcanū a avutū o sêrbátore

(54) Ovidiū F. L. V. 721. ad Ianum redeat, qui querit Agonia quid sint. Varro F. L. VII. 602. Preller p. 301. E. Kluszmán în Ovid. p. 161. 199.

în 23 Maiu, și atunci trâmbițele și alte instrumente de metalu ce se produceau prin focu, și ce se folosiau la serviciul divinu se lustrau, adică se curățiau în înțelesu religiosu, și lui Vulcanu deului de focu i se făcea sacrificiul. (Veđi 23 Martiu) (55).

IN 24 MAIU.

Q. R. C. F. sau Regifugium.

Acestu srbătoare e identicu cu acea din 24 Februaru.

IN 25 MAIU.

Fortuna Primigenia.

Templulu Fortunei Primigenie pe muntele Quirinalu s'a votatu în resboiulu cu Hanibalulu la an. 204 ant. Cr. și s'a sântitu la 25 Maiu în 194.

De atunci acestu și s'a ținutu de srbătoare ca ziua fundării și dedicațiunii acestui templu (56). (Veđi 11 Aprile).

IN 29 MAIU.

Honos et virtus.

Virtus (virtutea) adică vitejia militară și Honos (onorea) adică recunoscerea prin onore cetățenescă au fostu îndeite.

În Roma s'au ziditu mai multe temple pentru aceste țeități sau la olaltă sau deschilinite.

Q. Fabiu Verrucosu în an. 233 ant. Cr. a redicatu templu pentru Honos lângă pórta capena. M. Marcelu, cuceritorulu de la Syracusu, a renovatu acestu templu și a adausu o țelă pentru Virtus. Scipio junior, după cucerirea Numanției, a edificatu unul pentru Virtus, și Mariu din prăđile dela Cimbri și Teutoniu a redicatu altulu pen-

(55) Ovidiu F. L. V. 725. Preller p. 529.

(56) Ovidiu F. L. V. 729. E. Klusmann p. 199. țeice că P. Semproniu Sophu l'a ziditu, și Q. Marcu Ralla l'a sântitu.

tru ambele deitai și astfelu invingătorulū își rădică și sieși monu-
mentū.

Honos s'a inchipuitū ca unū june copilașū, și Virtus ca o fată
tinēră.

Augustū a destinatū ziua 29 Maiū de sērbătōrea comunā a ace-
storū deitai cu influința asupra sortii imperiului (57).

SĚRBĂTORI IN IUNIU.

IN 1 IUNIU.

A. Juno Moneta.

Calendele, adică întâia di a lui Juniū (1) a fostū închinată în spe-
cie Junonii Monete (2).

Camilū a făcutū votulū, și la an. 410 alū Romei (344 ant. Cr.)
s'a rădicatū templulū în cetate pe acelu locū unde a fostū casa lui
Manliu Capitolinū (3).

In 1 Iuniū a fostū ziua fundării templului pentru Juno Moneta.

Juno Moneta, cași dină de înălțimi și cetate, se caracteriséză și

(57) In inscripțiunī la Orell. Nr. 1842. Virtuti et Honori. Nr. 3681. Honoris et
virtutis causa. Liviū XXVII. 25. Cic. de leg. II 23. Preller p. 613.

(1) Ovidiū F. L. I. v. 41. Tertius (Maius) a senibus, juvenum de nomine quar-
tus. V. 78. Junius a juvenum nomine dictus habet. VI. 88. Junius est juvenum,
qui fuit ante, senum. Numele Juniū e dară de la june. In fasti Laurentinilorū
de la Lanuviu, Aricia, Tibur și Praeneste, Juniū s'a numitū Junonius și Junona-
lis dela Juno, și Paul. p. 103 țice : Junium mensem dictum putant a Junone.
Idem ipsum dicebant Junonium et Junonalem. Veđi și Ovidiū VI 61, est illic
mensis Junonius etc.

(2) Predicatulū Moneta se derivă dela acea împrejurare, că aprōpe de templu
a fostū Monetăria statului (Preller p. 252), saū că chiar în templu s'aū făcutū
monetele (Hartung II. 69), saū dela moneo a admonea, care a admoneatū la unū
cutremurū de pământū să i se sacrifice o scrōfă de fētatū. Cic. Div. I. 45. II. 32.

(3) Pe acestū locū înaltū e ađi biserica și mănăstirea S. Maria în Araceli,
Becker Handb. I. 392.

prin aceea, că cornicii (pasérile), i-au fostu sacri, și dincolo de Tiberu într'unu locu alu đinelorú Cornisce a fostu venerată (4). Cornicii se ținú bucurosu la înălțimi, și servescú de societate și altorú đine de cetăți p. e. đinei Pallas Athene în Athene, totú de odată sunt paséri de timpú, căci prin croncánirea lorú prorocescú plóia și pentru acésta sunt pasérile profetice ale Junonei (5).

IN 1 IUNIU.

B. Mars Gradivus.

Mars cu predicatulú Gradivus (6) a avutu sərbătóre comună cu Juno.

Templulú lui Mars Gradivus a fostu pe Via appia, cu frontispiciú cătră pórtá capena, și dela templu până la pórtá a fostu unú porticú, adică cale acoperită.

Beliducele, când pleca cu ostașii la reshoiú, venia cu armata la acestú templu, și ținea o lustrațiune (curățire religiósă) peste armată.

La 1 Iuniú se ținea sacrificiú în acestú templu (7).

IN 1 IUNIU.

C. Tempestas.

Tempestățile (viscocele, vihorile) și vânturile s'au veneratú în Italia și în provinciile apusene, ca demoni și binefăcători și periculoși pe uscatú și pe mare.

(4) Paul. p. 64. Preller 252. Corniscarum divarum locus erat trans Tiberim cornicibus dicatus, quon in Junonis tutela esse putabantur. Lat. Cornix, nem. Krähe ung. Varju. fr. corneille it. cornachia, românesce cíora négrá saú croncánú.

(5) Ovidiú Liber Amor. II. 6. 34. Virg. Georg. I. 388. Horatiu od. III. 17. 12. Preller p. 253.

(6) Gradivus din gradior a porni, pleca, merge, — e Marte celú ce pornesce armata. Paul. p. 97. Gradivus Mars appellatus est a gradiendo în bello ultro citroque.

(7) Ovidiú VI. 191. Livió XII. 1. Preller p. 309. 323. Hartung II. 162.

Intre demonii binefăcători a fostu Favonius (8) identicū cu zefirulū la Greci, și era fructuatorū pentru că pe la mijloculū lui Februarilū elū aducea primăvara și rindunéua.

Intre demonii stricători aū fostu vânturile de méđa-nópte, cari se căraū din munții nordici, ducéndu cu sine o réecělă străbătétóre la meduha, și care ucidea vegetațiunea tinérá. Aceste vânturi se chiămaū Septemtrio și Aquilo, care veniaū cu aripi de vulturi, simbolū pentru o putere străbătétóre și asáltátóre (9). Vânturile de amédăđi asemenea aū fostu demoni stricători, căci aduceaū cu sine nori deși, saū ferbințelá adormitóre, și se chiămaū Auster, carele tómná aducea multe tempestáđi, și se credea a fi înzestrátu cu fulgerū cași Jupiter, și celū-alaltū se chiăma Africus, ce sufla de către Africa (10).

Tempestáđilorū și vânturilorū (tempestatibus ventisque) li se rādicaū capele și altare la porturi de mare și la piciórele munțilorū în-nalți, unde lácuescū ele, așa la muntele Volturū din Apulia, carele pentru Italia a fostu scaunulū vânturilorū și a datū numele Volturius (11) pentru vântulū de acolo.

Đeitađile de tempestáđi și de vânturi se veneraū și la olaltá cu Jupiter, domnulū lorū pe uscatū, și cu Neptunū, peste cele de pe mare (12).

(8) Favonius (cași Faunus) spirtū de munte, se deduce din *Favere*. Lucretiū I. 11. Genitabilis aura Favoni. V. 735. Praenuntius ante pennatus graditur Zephyrus.

(9) Varro la Non. Marc. p. 46. Ventique frigido se ab axe eruperant frenetici, Septemtrionum filii secum ferentes tegulas, ramos syrus.

(10) Lucr. V. 742. Inde aliae tempestates ventique secuntur; altitonans Volturnus et Auster fulmine pollens. Serv. V. A. VIII. 429. Nonnulli vero manubias fulminis his numinibus i. e. Jovi Junoni, Martio et Austro Vento adserunt attributas. Virg. Georg. III 177. Nigerrimus Auster. Preller R. M. p. 291.

(11) Și Volturnus după (10) Móra, unde se dubescū șubele, se numesce piau în Reșinari, și este o cadă unde se aruncá șubele în apă rece, și aceea se numesce *Vultóre*, cuvéntu de o rădăcină cu Vultur orī Volturius.

(12) Inscript. Orell Nr. 5615. Iovi Optimo Maximo autori bonarum tempestatum.

Vânturilor bine-făcătoare, fructuătoare și liniștitoare (*tranquilitas*) se dedeau sacrificii albe, iară celor rele, adică vânturilor equinoctiale și de iarnă, li se sacrificau animale negre, de regulă țapi și miei negri.

Dacă beliducele romană avea să porțe război pe mare, sacrificia și tempestatărilor și vânturilor, și sacrificiile de sânge le acufunda în apă, în mare (13). L. Corneliu Scipio a fundat în Roma un templu pentru *Tempestatas* lângă porța Capena, la an. 259. ant. Cr.; a făcut votul, pentru că flota sa a fost prăpădită de tempestați.

În 1 Iunie s'a făcut sacrificiu în acest templu (14).

În Italia se credea, că vânturile, viscoalele, grindinele se puteau molcomi precum și ațîța și aduce prin farmecături (15).

IN 1 IUNIU.

D. *Cranæ* sau *Cardea*.

Lângă Tiber a fost un gaiu al lui Helernu, și aci a locuit nimfa *Cranæ*, virgină și robustă cași *Diana*. Dacă atare june îi vorbia de amor, îl mână înainte în gaiu, dar să nu caute îndărptu, și apoi dina se făcea nevedută.

O dată zeul Janu a venit la *Cranæ* (16) a vrut să păcălescă și pe acesta, însă zeul, avându două fețe, a prins'o și pentru amorea ei a dăruit'o cu dreptul de apărarea țîținelor ușei (*jus car-*

(13) Octaviu în războiul asupra lui S. Pompeiu, în portul de la Puteoli a sacrificat: *Ventis bonis, Neptuno et Tranquilitati*. Cic. Nat. Deor. III. 21 Liviu. XXIX 27.

(14) Ovidiu F. L. VI. 193.

(15) Pliniu H. Nat. XVII. 28. XVIII. 29. Cum averti carmine grandines credant plerique cuius verba inserere non equidem serio ausim. Seneca Qu. N. IV. 7. rudis adhuc antiquitas credebat et atrahi imbres cantibus et repelli. Preller p. 292. 4.

(16) *Cranæ* se deduce din *Κρανεία* (*Kornelkirschbaum*, *Hartriegel*, *cornus*) pomul Cornu. Preller p. 605. Dic. Gr. de Rost p. 592. E o personificațiune a cornului, precum e *Fata* din *Dafin* în *Basmele* de G. Fundescu p. 1

dinis) și astu-felū a făcut'o de țină Cardea (17) apărătore de intrare și de ieșire prin ușă, o putere de a lui Janū; și a dăruit'o încă și cu unū spinū albū (spina alba), ca cu acesta să pótă pefuga tóte relele dela ușă, și mai alesū strigoile grozave, cari vinū nóptea la léganū și sugū sângele de la copiii mici, și astfelū a făcut'o ferme-cătore și descântátore.

Cranae mai târđiū s'a numitū și Carna (18) care scutesce carnea și sângele omulū, și-i da putere, și unii o dicū de țină diferită de Cranae, însă e identică, de óre-ce Carna asemenea e țină de intrare și de eșire, și până ce o mamă zace în sēptēmāna după nascere, Carna pādesece la ușă și ferēstră, ca să nu vină vre-o nălucă ori strigóia la pruncū, și fiindū-că ea scie máiestrii tainice, ū place a se ținea ascunsă (19).

Pe muntele Caeliu a fosŭ unū săcrariū pentru țină Carna, și se crede a fi fundatū de Juniū Brutū delocū după alungarea lui Tarquinū (20).

Sērbátoreā ținēi s'a ținutū în 1 Iuniū, și în gaiulū lui Helernū pontificiū i-au adusū sacrificiū (21), și i s'a sacrificatū lardū (clisă) și pāsulă (faba) (22) și pentru acēsta 1 Iuniū s'a numitū și *Calendae fabariae*.

(17) *Cardo* latinesce e țițina. În vechime era puținū ferū și țiținele de la ușī se făceaū din lemnū de cornū pentru că e tare, adică din Cranae s'a făcutū *cardo*. Din Hartriegel nemțescū se vede ca și la nemți s'a folositū cornulū de țițină, pentru că Riegel e retesulū, încuietóreā de la ușă.

(18) *Caro* la Latinī, carne ađi la noi; și unii a adusū pe Carna în legătură cu caro, însă e numită, pentru că carna s'a formatū din Cranae, Ovidiū în VI. 101 o numesce Carna, dar în 107 dice: Cranae dixere priores, cei mai vechi Romani aū numit'o Cranae.

(19) Ovidiū la versulū 151, unde descrie chiāmarea și însușirea ținēi ca descântátore, iară o numesce Cranae, decī Carna, Cardea și Carnae sunt totū acea țină.

(20) *Fanum Carnae*. Tertul. ad Nat. II. 9.

(21) Ovidiū VI. 106.

(22) Macrobiū Sat. I. 12. 33. Cui pulte fabacia et larido sacrificatur quod his maxime rebus vires corporis roboretur. Ov. VI. 181.

Toți mâncau ași pasulă, și se credea ca celui ce pôte mânca așa ceva nutritorū, va fi sănătosū peste totū anulū, și se rugau de țină ca să le țină anima, rărunchii și mațele (23) în sănătate.

Despre puterea ținii Cranae asupra strigóielorū se află următoarele (24).

Strigóiele (25) sunt făpturi cu aripi și pene sure, capul mare și ochii involbați; cu cioculū făcutū pe răpire și ghiarele cu unghițe, numai nóptea sbóră, și pe pruncū fără de nutrice îi amenință; iaū trupulū din léganū, și cu cioculū rimăe în mațele de lapte, și își implu gitulū de sânge sorbitū. Strige e numele lorū, pentru că au dăina de a scărșni în nóptea îngrozitoare. Sau se nascū în formă de paseri, sau farmeculū rēu, strămută după mórte pe muierile bătrâne, în astfelū de paseri. Ele veniră în dormitoriulū lui Proca, prunculū de rege latinū, fiindū numai de cinci zile, și era să cadă de pradă prospătă a lorū. Cu limbele lorū nesătioșe sorbiaū sânge din peptulū prunculū; nefericitulū sbēră și cere ajutorū, și la glasulū lui înfricoșatū nutricea curge la elū și îi află fețele sfășiate de unghiile reci. Ce să facă? colórea feței era ca și la frunțele tārđii, ce iarna nouē le vatămă. Nutricea s'a grăbitū la țină Cranae și îi spune trēba, iară țină îi ține: «N'aibi frică, copilașulū va fi sănătosū!» și țină a venitū la léganū unde plāngea tātă și mama și li-a ținū: «Incețați cu lacrāmile, eū însă-mi ilū voiū vīndeca!» De locū a atinsū de trēi ori stālpulū ușei cu ramulū de spinū albū, și a însemnatū de trēi ori pragulū ușei, și a stropitū intrarea cu apă, pentru că apă are putere de farmecū, și luandū în mână mațe de purcea de două lunī, a ținū: «Paséřile nopții! cruțați mațele prunculū; pentru prunculū

(23) Ut iecinora et corda quaeque sunt intrinsecus viscera salva conservet. Sub cor (anima) Kardia se înțelege stomaculū, organulū pentru mănăcări. Horat. Sat. II. 3. 29. Lucretiū VI. 1150. Și ađi durerea de stomacū se numesce la romanī durere de animă.

(24) Ovidiū F. L. VI. 133—168.

(25) In Ovidiū striga se deduce din stridere a șuiera scărșni din dinți. Strix lat. e buha, grec. στρίξ, o pasere de nópte cu tonū răgușitū. Strix în înțeleșū și de Hexe, bossorkány, strigóia. Dic. Gr. Rost. II. p. 446. Phraseologia lui P. F. Wagner.

mică vi se cade în schimb jertfă mică, animă pentru animă, și vă rog primiți mațe pentru mațe, această viață (de purcea) vi-o dăm pentru alta mai nobilă, sufletu pentru sufletu.»

După ce a jertfitu așa, cele mărunte (din purcea) le pune în aeru și pe acei, cari au statu de față la fapta sacră, îi opresce de a căuta îndereptu, și pe urmă ramul de spine căpătat de la Janu, îl pune în feréstră mică, care a datu lumină dormitoriului. Și de atunci strigele nu s'au mai apropiat de légănu, și prunculu i s'a rentorsu colorea de mai nainte.

IN 3 IUNIU.

Bellona.

Bellona, numită și Duellona, e đina de răsboi, care însuflețesce pe ostași în luptă; se crede a fi de origină sabină, și pentru această cultul ei e vechiu la Romani.

Acuși se numesce muierea lui Mars, și în casul acesta se identifică cu Nerio la Sabin, acuși o soră a lui Mars, și preste totu se identifică cu Virtus, sau are acestu predicat (26).

Appiu Claudiu Caecu la an. R. 458 (296 ant. Cr.) într'o luptă sângeră cu Etruscii a făcutu votu pentru unu templu în onorea Bellonei, și templul s'a edificat aproape de porta Romei, la marginea câmpului lui Mars. Aci în templu, senatul ținea ședințe când rețurna beliducele din răsboi, sau venia soli dela popore, dar aceora nu le era iertat să intre în Roma.

Diua dedicațiunii templului s'a serbat în 3 Iuniu (27).

Cultul Bellonei se deosebesce de cultul mai nou alu Bellonei asiatică. Patria acesteia a fostu Comana din Capadocia, și đina apare cași đeităte de lună și de natură în Asia mică, în Tracia, și la alte popore.

Cându Sulla superstițiosul a fostu în Capadocia, Bellona de aci

(26) Varro L. L. VII. 49. Inscript. Orell. 4983, Dea Virtus Bellona.

(27) Ovidiu F. L. VI. 201. Kal. Venus. Liviu X. 19.

i-a apărut în vis, și l'a îmbărbătat asupra inamicilor săi, și la an. 88 ant. Cr., venind Sulla asupra Romei, și-a făcut un triumf crunt, și a introdus aci și cultul din Capadocia, confundând deitate națională.

Preoții dînei s'a u numit Bellonarii, și în exercițiul religios venia în estasă și în furiă, de tot se sgrăbăla și tăia; cu sângele lor stropiau altarul și-l încongiurau sărind, iară poporul mânca din sângele lor, atribuindu-i putere da iertarea păcatelor și curățire religioasă, cași în cultul Maicei Mari. (Veți 24 Martiu) (28).

IN 4 IUNIU

Hercules Custos.

Hercules cu predicatul Custos (păzitor) a avut templul său, ridicat de Sulla la sfatul cărților sibilice.

Templul a fost lângă circul Flaminu, și ziua dedicațiunii s'a serbat în 4 Iuniu (29).

IN 5 IUNIŪ.

Dius Fidius sau Semo Sancus.

La Sabinii, Umbri și la Romani, a fost o ființă cu numele *Dius* (30) *Fidius* (31) și se vede a fi stat aprăpe de Jupiter, cași deul de lumina cerului, precum acesta s'a venerat prin instituțiunea fețialilor.

(28) Virg. Aeneid. VIII. 703 Horat. Sat. II. 3. 222. Gaudens Bellona cruentis. Lucanu I 565 tum quos sectis Bellona lacertis saeva movet cecinere Deos. Prel. p. 611.734. Hartung II. 155.

(29) Ovidiu F. L. VI. 209. Kal. Venus. Se numesce și «Hercules Magnus Custos.» Preller p. 655.

(30) Dius e dintr'o rădăcină cu Diovis, dialis, dies. Paulu p. 74. Varro L. L. V. 6. Olim Diovis et Diespiter Dictus, a quo dei et dius et dictum, unde sub divo, Dius Fidius.

(31) Fidius e în legătură cu fido, fides, foedus. Ziua de lună plină la Etruscii s'a numit Jovis Fiducia. Prel. p. 168. Semo a fost ființă cam asemenea lărilor, și după cântecele fraților arvali se pot dice semidei. Semo se crede a se deduce din semen, semino, de unde și ziua Semonia. Preller p. 80.

Dar Dius Fidius nu e numărată între zei, și pentru acesta e un geniu (și după sistema greacă un heros) ce reprezintă pe Diovis în cercurile pământene, adică Jupiter cași omu. D. F. are grije pe pământu de dreptu și de ordinea bună, și deosebi, în comerciulu omenescă și internaționalu, are grije de căsătoriă, dreptulu de ôspe, contracte, etc.

Totă această ființă s'a numit și *Semo* (32) *Sancus* (33).

Jupiter încă a avutu predicatul Sancus, ca zeulă mai mare alu luminei și credinței, și Sancus la Sabini e identicu cu Hercules (34), Sabiniu sub T. Tatiu din Cures au adusă cultulu la Roma, și aci lui Semo Sancus, sau Dius Fidius, i-au zidit pe Quirinalu unu templu (35).

Templulu s'a sântit abia la an. R. 288, și ziua sêrbătorii s'a ținutu la nonele (5 Iuniu) lui Iuniu (36).

Matronele l'au venerat multu, pentru că e apêratoru de drepturile lor în viața căsătorescă (37).

DIN 7—15 IUNIU.

Vesta.

Referința dînei Vesta la nutrire și mîncare și caracterulu fundamental alu curățeniei și simplității în cultulu ei, le arêta datinele de la aceste sêrbători.

(32) Semo a fostu ființă cam asemenea Lariloru, și după cântecele fraților Arvali se potu dice semiđei. Semo se crede a se deduce din semen, semino, de unde și dîna Semonia. Preller pag. 80.

(33) Sancus, sau și Sangus e în legătură cu sancio, sanctus ce apare de o ființă purcêsă din ceru, ființa sânteniei și a credinței. La Umbri s'a disu : Fesus, și Fisovius Sancius. Preller p. 634.

(34) Fest. p. 229. Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia *Herculi aut Sanco*, qui scilicet idem est deus.

(35) Tertull. ad Nat. II. 9. est et Sanctus propter hospitalitatem a rege T. Tatio consecutus fanum.

(36) Ovidiu VI. 223. Kal. Venus. Preller. p. 636.

(37) Henzen la Orell. p. 162. aduce inscripțiunea : *Semoni Sanco Deo Fidio Sacrum*, și alta «*Sanco Sancto Semeni Deo Fidio Sacrum*», ce dovedescă identitatea numelu și ființei. Preller. p. 637.

In 7 Iuniu s'a deschisū penus din templulū dīnei, și s'a curățitū și măturatū, și de aci acēstā sērbătōre s'a numitū «curățirea templulū Vestei» (38). In acēstā dī muierii flaminulū dialū nu-i era iertatū să se peptene și sē-și taie unghiile.

Diua sērbătōrii dīn 9 Iuniu s'a chieamatū Vestalia, și atunci matrōnele Romei mergeau desculțe la templulū Vestei, ca pe focarulū templulū să aducā sacrificie de māncare in blide mici (39), după datina cum se aduceau sacrificiile pe vatra dela casele lorū in onōrea larilorū și a penașilorū, cari sunt in legăturā cu Vesta.

In 9 Iuniu a fostū și sērbătōrea murarilorū și a pitarilorū, spre aducerea a minte de timpulū vechiū, cānd totū omulū la vatra sa își cocia pitā. Așī morile (pe atunci mai multū de mână) și asinilū cari le întorceau, erau incununați, iarā asinilorū li se lega după grumazū pituțe pe ață înșirate. Și e o altā dī, cānd s'a făcutū mola salsa.

In 15 Iuniu, gunoiulū de peste anū adunatū din templu se arunca in rīnulū Tiber, sau într'unū locū anumitū și închisū.

In calendarū diua a fostū insemnatā cu literele : Q. St. D. F. a-decā «Quando stercus delatus, fas, (cānd gunoiulū s'a curățitū, e diua liberā) (40).

IN 8 IUNIŪ.

Mens.

Mens (mintea) e personificatā cași dēitate, și se vede a fi o altā formā pentru Venus Mimnerna și Meminia, și Venus Erycina, care se dīce cerēscā, avēndū însușiri spirituale, și pentru acēstā stā a-prōpe de Minerva.

Pentru Venus Erycina și Mens s'au ziditū la an. 217. ant. Cr. temple pe Capitoliū, și diua fundațiunii s'a serbatu in 8 Iuniu.

(38) Ovidiū VI. 223. Kal. Const.

(39) Ovidiū VI. 304. 389.

(40) Kal. Maff. Kal. Venus. Ovidiū VI. 223. Varro L. L. VI. 32. Preller 543.

Mens, cași personificațiunea unui simțu loialu în înțelesu politicu a avutu predicatulū Bona, și multe altare și statue. Contrariulū ei e Mens Laeva sau Mala (41).

IN 11 IUNIU.

A. Matralia.

Matuta (42) a fostu o dînă a luminei de dimineță, a aurorei, și s'a numitū și Mater Matuta, în înțelesu cași Ianus, Pater Matutinus, dar Matuta a fostu și predicatulū Iunoni, și astu-felū se identifica cu acēsta (43).

Matuta se dice o dînă bună și bine-cuvântătoare, care a adusū lumina din întunecū, și pentru acēstă muierele au venerat'o ca pe o dînă de nascere și a pruncilorū.

S'a veneratū încă cași dînă de mare și de porturi, și în acēstă calitate s'a identificatū cu Leukothea grēcă, și deulū Portumnus, deulū de porturi, i s'a datū de fiū. Cultulū ei a fostu lătitū în Italia, iară în Roma regele Serviū Tulliu i-a rădicatū templu pe forulū boariū (44).

Serbătorea ei s'a numitū Matralia, adecă serbătorea mamelorū, și s'a ținutū în 11 Iuniū (45).

Sacrificiulū pentru dînă a fostu o turtă, ce după datina mai vechiă nu s'a coptū, ci fertū. Fetele se rețineau departe de templu, pentru că era serbătorea matrónelorū, și numai o muiere din întâia căsătoriă putea să încunune statua ei, și mamele ađi se rugau pentru pruncii dela surorile lorū și pentru cei orfanī, și pe urmă pentru ai lorū (46).

(41) Ovidiū VI. 241. Sunt multe inscripțiuni : Bonae Mentī. Mens Mala corespunde cu Axe la Greci. Virg. Aen. II. 54. Preller p. 628.

(42) Lucretiū V. 654. Matuta roseam auroram per oras aetheris differt et lumina pandit. O face de dîna dorilorū. Fest. p. 91. 105. 175. deduce Matuta din Matruta, Matrunita, a nume din matrua cu rēdăcina Mater. Hartung. II. 74; iară Preller p. 285 o aduce în legătură cu mane, matutinus.

(43) P. Victor, reg. urb. XI. Aedes Iunonis Matutae. Liviu XXXIV. 53.

(44) Ovidiū F. L. VI. 467. Liviu. V. 19. 23.

(45) Ovidiū F. L. VI. 469. Paulū p. 125. și mai multe calendare.

(46) Cic. Nat. Deor. III. 19. Varro L. L. V. 106.

Se purta o sclavă în templul dînei, și pentru neîngrijirea bună a sclavelorî de prunci, i se dedea o palmă, ca semnî de satisfacțiune pentru dîna, casi apêrătorea pruncilorî; altorî serve era oprîtî de a intra în templu.

IN 11 IUNIU.

B. Fortuna in foro boario.

Sôrtea și noroculî sunt concepte diferite, și Fors sau Fortuna a reprezentatî ambele concepte. La începutî a fostî mai multî dîna de norocî, și mai târîdiî s'a cugetatî ca Sôrte.

Serviî Tulliî, fiulî unei sclave, ajungîndî rege, s'a numitî fiulî Fortunei, și pentru acêsta elî a fostî urzitorulî cultului ei, și a fundatî douê temple, unulî Fors Fortuna d'a drêpta Tiberului, la întăia pêtră de milă a călii portuense, și altulî Fortuna în forulî boariî, între Tiber și între circulî maximî.

Diua dedicațiunii templului din forulî boariî, s'a serbatî în 11 Iuniî, totî de o dată ca memoria regelî Serviî Tulliî (47).

IN 11 IUNIU.

C. Concordia.

Dîna Concordia pe timpulî împêrațilorî și-a luatî altî caracterî numindu-se Augusta, căci cultulî ei s'a subordinatî intereselorî personale ale împêratului.

Livia, muierea lui Augustî, cu referință la cāsătoria sa a fundatî Concordiei unî templu lângă porticus Liviae la an. 7. ant. Cr. Diua fundării și dedicațiunii templului s'a serbatî în 11 Iuniî (48).

IN 13 IUNIU.

A. Jupiter Invictus.

Jupiter cu predicatulî Invictus (neînvinsî) a avutî templu, ce se

(47) Ovidiî VI. 615. Preller p. 552.

(48) Ovidiî VI. 633. Preller p. 624.

crede a fi fostu lângă a lui Jupiter Stator, spre pörta palatină de cătră Via Sacra.

Điua dedicațiunii templului s'a serbatu în 13 Iuniu (49).

IN 13 IUNIU.

B. Quinquatrus minusculae.

Quinquatrus minusculae (cele mici) în esință au coresponsu celoru mari din 19 Martiü.

Cele mici s'au serbatu în 13 Iuniu, ca sərbătore specială pentru ceta tibiciniloru (fluerașiloru), cari cu ai lorü umblau prin cetate imbrăcați în vestminte lungi și mascați, făcendu-și cu vinu voia bună (50).

Cu toți se adunau la templu Minervei, ca đina apărătoare și patrona lorü, și ađi aveau dreptu la o ospetare comună în templulu lui Jupiter Capitolinus.

Ceta a fostu numerosă, pentru că tibicinii erau de lipsă să cante la sacrificii, ludii, înmormentări, și aveau plata bună.

IN 19 IUNIU.

Minerva in Aventinü.

E sərbătore identică cu cea din 19 Martiü, în cătu se referu la templulu din Aventinü și điua dedicațiunii (51).

IN 20 IUNIU.

Summanus.

Summanus e unü deü alü cerului de nópte și se numesce între șteitășile lui T. Tatiü, și statua sa de pământü arsü a statü pe tem-

(49) Ovidiü F. L. VI. 644. Kal. Venus. Preller p. 177. 1. și 703.

(50) Varro L. L. VI. 17. Quinquatrus Minusculae dictae Juniae Idus ab similitudine Maiorum, quod tibicines tum feriate, vagantur per urbem et conveniunt ad aedem Minervae. Ovidiü F. L. VI. 645. Preller p. 262.

(51) Fest. p. 333. in Aventino aedis Minervae in qua licerit scribis consistere ac dona ponere etc. Preller p. 260.

plulă lui Jupiter Optimus Maximus. Fiindă statua lui lovită de fulgeră, i-a cădută capulă în Tiber, și pentru espiare la an. 278 ant. Cr. i s'a rēdicatū templu lângă circulă maximū.

Însă la cultulă deului Summanus (52) aū datū fulgerile de nōpte, cari sunt mai rari, pentru că nōptea e mai rēcorōsă, și s'a dīsū, că fulgerulă de ȃi (fulgur diurnum, et diurnum) purcede dela Jupiter, iară fulgerulă de nōpte (fulgur nocturnum) de la Summanus, și celū de nōpte s'a dīsū și fulgur summanum.

În tōtă religiunea romană numai Jupiter, Juno și Minerva, aū fulgere, dar aceste din urmă de la Jupiter. Summanus nu pōte fi de cățu unū predicatū alū lui Jupiter, și însēmă celū mai de susū, ca și predicatulă Maximus celū mai mare, unū predicatū din cele mai vechi în Roma și eminate pentru fulgerile de nōpte (53).

Sērbătōrea dedicațiunii templului s'a numitū și summanalia festa, și s'a serbatū în 20 Iuniū (54).

În templu s'a adusū sacrificiū pentru deū, și dēcă nu se scia, că ore fulgerulă e de ȃi sau de nōpte, atunci se sacrifica și lui Jupiter și lui Summanus, aceleia doi berbeci albi, și acestuia doi berbeci negri (55).

La acēstă sērbătōre se făceaū plăcinte, turte rotunde, ca unū darū pentru deū, și acele eraū în forma unei rōte, care simbolū verisimilū s'a referatū la rōta carului deului fulgerătorū, și acele s'aū numitū summanalia liba (56).

(52) Summanus se deduce din summus cu terminațiunea—anus, ca și primus primanus. Hartung II. 59. La Romani s'a începutū ȃiua de la meȃulă nopȃi, și Preller p. 218. cuvēntulă summanus ilū deduce din sub-mane, manus=*diminēȃ*. Summanare după Plautū însēmă a fura, și de aci Summanus a fostū și deulă lotrilorū.

(53) Inscript. la Orell. Nr. 1216. Jovi Alto Summano; adecă : Altitonanti et Summano. Marini p. 687. inscript. Fulgur Summanum conditum.

(54) Ovidiū VI. 725. Fest. p. 348. Kal. Amitern. Kal. Venus și Esquil.

(55) Act. frat. arvali tit. XLIII.

(56) Cic. de Div. I, 10. Pliniu H. N. XXIX. 4. 14. Liviu XXX. 29. Libum dela Latinī se vede a fi rēmasū în cuvēntulă lipiū. Așa o plăcintă laganum la Latinī, în cuvēntulă langosiū, și nu credū să se derive dela lâng (flacără) maghiarū.

IN 23 IUNIŪ.

Dies Ater.

În războiul alu doilea punicu, la an. 217. ant. Cr. Hanibalū, mergendū spre Roma, lângă laculū Trasimenus de partea spre mēdă-đi a bătutū tare pe Romani.

Consululū Caiū Flaminiū a venitū în calea lui Hanibalū, și fiindū negurā a cădutū în cursa inamiculū, carele l'a lovitū de două părți, și consululū a perdutū 15,000 de ostași morți.

Acēstā đi, în 23 Iuniū, s'a numitū Dies Ater (điua négrā), pentru că s'a supēratū poporulū (57).

IN 24 IUNIŪ.

Fors Furtuna.

Fors Furtuna în specie e đina unui norocū neprevēdutū (58) incertū, și a avutū templulū sēu d'a drēpta Tiberulū (veđi 11 Iuniū).

Sērbătōrea dedicađiunii templulū s'a ținutū în 24 Iuniū.

Toți cei cu speranță și cei desepērați, dimpreună cu sclavii, deosebi aceia cari nu aveau măestriā anumitā (qui sine arte aliqua vivunt) eșiau din cetate la templulū Fors Fortuna. Calea era peste punte, sau trecēndū Tiberulū cu luntrițe infrumusețate și încununate cu flori, — luntrașii erau voioși de bēturā, iarā poporulū trecēndū riulū, cānta și-si aducea aminte de regele Serviū Tulliū, fundatorulū cultulū đinei (59).

(57) Preller p. 798. Conv. Let. Brockhaus.

(58) Cic. de leg. II. 11. 28. *Fortuna sit vel Huiusce Diei vel Fors, in quo incerti casus significantur magis.*

(59) Ovidiū F. L. VI. 765. Și mai multe calendare. Pe inscripțiunī : *Numini Fortis Fortunae, și Forti Fortunae.* Preller p. 553.

IN 27 IUNIU.

A. Aedes Larum.

Larii au avut templul și pe via sacra (60) la suișul pe Palatin, și s'a edificat de Augustus la an. 4 ant. Cr. pentru larii publici (61).

Sărbătorea dedicațiunii s'a ținut în 27 Iuniu (62).

IN 27 IUNIU.

B. Jupiter Stator.

Jupiter a avut predicatul Stator (stătoru), cel ce face ca ostașii în luptă să stea pe loc și să nu fugă.

Romul avându luptă cu Sabinii, Jupiter Stator a ținut pe Romani în luptă, și Romul, cu ocaziunea primului său triumf, i-a votat templul ce s'a ridicat dela poarta mucia la suișul pe Aventin, și acestu templu a fost primul în cetate.

Diua dedicațiunii acestu templu s'a serbat în 27 Iuniu (63).

IN 29 IUNIU.

Quirinus.

După ce Romul a perit dintre oameni în înțelesul tradițiunii, mai întâi s'a arătat lui Proculu Iuliu pe Quirinalu, și atunci a poftit, ea lui, sub nume de Quirinus, să i se dedice templu, pentru că acum e deu, și se chiamă Quirinus (64).

(60) Tacitū Ann. XII. 24. Solin I, 23. Ancus Martius in summo sacra via, ubi aedes Larum.

(61) Mai multe inscripțiuni : Laribus publicis, Sacrum, imp. Caesar. Divi F. Augustales.

(62) Ovidiū VI. 791. Preller p. 497.

(63) Ovidiū F. L. VI. 794. Dionys. II. 34. 50. Prell. p. 177. Hartung. II. 15.

(64) Cic. Rep. II. 10. 20. Proculus Iulius a se visum esse in eo colle Romulum, qui nunc Quirinalis vocatur. Eum sibi mandasse ut populum rogaret ut sibi in eo colle delubrum fieret, se Deum esse et Quirinus vocari.

Poporul i-a rēdicatū templu pe Quirinalū, și Augustū l'a restau-
ratū fōrte pomposū (65).

Sērbătōrea dedicațiunii s'a ținutū în 29 Iuniū și s'a numitū Qui-
rino in colle, adecă Romulū = Quirinū pe munte (66).

IN 30 IUNIU.

Templum Herculis musarum.

În cercurile mai înalte romane, unde a strabătutū arta și poesia
grēcă, s'a veneratū Hercules, celū ce odihnesce după lucrulū sēu,
celū ce se ospetēză cu plăcere la prândulū sēu, și pentru acēsta s'a
privitū de unū geniū înserinătorū ai amicilorū de masă, cu predica-
tulū Pacifer și Musarum.

M. Fulviū Nobilior la an. R. 516, a rēdicatū templu pentru Her-
cules alū muselorū, aprōpe de circulū flaminii, și l'a înzestratū cu
totū felulū de lucruri artificiose. L. Marcū Filipū tată mastihū a lui
Augustū a renovatū templulū.

Diua dedicațiunii templului s'a serbatū în 30 Iuniū (67).

SĚRBĂTORI ÎN IULIU.

IN 1 IULIU.

Felicitas in Capitolio.

Felicitas (1) (fericirea) a fostū personificată cași țeitate. Fortuna,
dīna de sōrte, a fostū și bună și rea, iară Felicitas a fostū numai
bună, și s'a primitū de a fi bine-cuvēntarea fructuātōre și neince-
tată a norocului.

Predicatulū de Felix (fericitū) l'au avutū ței, ómeni, cetătī și țeri

(65) Înainte de Augustū acēstū templu l'a reedificatū L. Papiriū Cursor
la an. 293 ant. Cr. R. Suchier p. 208.

(66) Ovidiū VI. 796. Kal. Venus. Quirino in colle. Preller p. 698.

(67) Preller p. 656. 799. Hartung. II. 31.

(1) Se aduce în legătură cu feo, fetus, fecundus.

bine-cuvântate de natură, sau prin bună orânduélă a domnitorului (2).

Luculū arū fi edificatū în Roma întâiulū templu pentru Felicitas, a statū în Velabru, și a fostū înzestratū cu opere frumōse de măiestriă. Când Iuliu Cesare și-a ținutū triumfulū, i s'a ruptū osia lângă templulū acesta, și rumperea s'a privitū de presemnū rēu pentru elū.

Unū templu s'a edificatū pentru Felicitas publica pe Capitoliū cu atributulū cornulū copiei, adecă a plinirii.

Sărbătōrea Felicității și a ăilei dedicațiunii s'a ținutū în 1 Iuliu și i s'a adusū sacrificiū (3).

IN 4 IULIU.

Ara pacis.

Pax (pacea) e o stare împăciuitōre și îndestulātōre a unei țeri, când agronomia, artile și comerțiulū propășescū.

La altarulū Păcii, edificatū de Augustū pe câmpulū lui Marte, s'a adusū sacrificiū în 4 Iuliu (4). (Veđi 30 Ianuariu și 30 Martiu).

IN 5 IULIU.

Poplifugia sau Fugalia.

Scăpândū Roma de Gali, a rămasū slăbită, iar vecinii aū căutatū momentulū când să o atace. Astū-feliū Postumiū Liviu, dictatorulū din Fidenae a condusū armata inamicului asupra Romei și ajungēndū aprōpe a pretinsū dela senatulū romanū, ca să-i dea aceea ce aū luatū Romanii dela Sabini, adecă fetele și muierile, și auđindu-se acēsta, mulți aū fugitū.

(2) Venus Felix, Mercurius Felix, portus Traiani felix, Sulla felix, Dacia felix, Felicitas Augusti, seculi, temporis.

(3) Kal. Antiat. Preller p. 618. De aci ne despărțimū de Ovidiū, pentrucă faști calendarii de pe șese luni din urmă nu s'aū aflatū, sau pentrucă nu s'aū compusū, sau verisimilū s'aū perdutū.

(4) Kal. Amit. scrisū la a IV-a Nona Iul. Preller p. 614. Hartung, II, 255.

Atunci o sclavă cu numele Tutela (ori Tutula) a cerutŭ dela senatŭ, ca sã i se ierte ei și sŏțelorŭ ei de a merge la inamicŭ în locul femeilorŭ romane, și senatulŭ a iertatŭ. Sclavele îmbrãcându-se în vestminte frumoșe, se ducŭ în tabăra inamică și aci se petrecŭ cu inimicii și-i îmbetã, și cand acestia erau în somnulŭ celŭ mai afundŭ, Tutela, de pe unŭ smochinŭ sêlbatecŭ (*caprificus*) (5) ce era aprŏpe de Romani, dã semnŭ, precum a fostŭ convorbirea, și Romanii pricepëndŭ lovescŭ nŏptea asupra inimicilorŭ, și-i punŭ pe fugã.

Senatulŭ vedëndŭ succesulŭ bunŭ, decide eliberarea acestorŭ sclave, mãritarea lorŭ pe spesele statului, și dreptulŭ ca sã pŏrte vestmintele matronale, cu cari aŭ fostŭ în tabăra inamică.

Intru aducerea aminte a pericolului pentru Roma și a fugei poporului, s'a ținutŭ sêrbătŏrea *Poplifugia* sau *Fugalia* în 5 Iuliu, și dupã finirea sacrificiului, poporulŭ a fugitŭ, simbolisãndŭ sêrbătŏrea (6).

Điua în care s'a înãlțatŭ Romulŭ la cerŭ încã s'a numitŭ *Poplifugia*, adecã a fugitŭ poporulŭ. Acestã minune s'a întãmplatŭ la loculŭ caprei. Când Romulŭ tocmai muștra poporulŭ și i-a adusŭ legi, s'a întunecatŭ sŏrele și a începutŭ plŏie cu fulgere și tunete, și Romulŭ dispãrëndŭ s'a ridicatŭ la ceriŭ. Poporulŭ atunci a fugitŭ, și aflãndŭ cã Romulŭ nu se aflã, a acusatŭ cã e ucisŭ prin cine-va, și nu s'a paciuitŭ, pãnã ce Iuliu Proculŭ nu l'a asiguratŭ, cã spiritulŭ lui Romulŭ i s'a înfãșisatŭ și i-a spusŭ cã e în ceriŭ sub numele *Quirinŭ*. (Veđi 29 Iuniu).

Dupã sacrificiŭ poporulŭ fugia (cași regele sacrelorŭ în 24 Februaru și 24 Martiu) și înțelesulŭ e, cã vina și pecatulŭ sã remãnã pe animalulŭ de sacrificiŭ, iar poporulŭ se espietã, se curãțã (7).

(5) *Caprificus* din *caper*—țapŭ și *ficus*—smochinŭ (*Ziegenfeig*). Loculŭ s'a numitŭ *Capralia*. *Fest.* p. 49: *Capralia appellatur ager qui vulgŏ ad caprae paludes dici solet.* Hartung II. 66.

(6) Augustinŭ *Civ. Dei.* II, 6: *ubi Fugalia celebrarentur effusa omni licentia turpitudine et vere Fugalia etc.* Preller p. 255. Điua dupã *Kal. Maff. Kal. Ami-tern.* Varro *L. L.* VI. 18. *Dionys* II. 56. *Plutarchŭ*, *Roma* c. 29.

(7) Ovidiŭ *F. L.* II. 491. descrie înãlțarea lui Romulŭ. Hartung I, 307. iar

IN 7 IULIU.

Juno Caprotina.

Juno a fost venerată și cu predicatul Caprotina (8); sărbătorea ei s'a ținută în 7 Iuliu, și s'a chemată și Nonae Caprotinae.

În această zi muierile eșiau cu mulțimea în procesiune afară de porța Romei până la caprificu (veți 5 Iuliu), și pe cale strigaū nume de însemnătate și de norocire bună : pe Gaiu, Luciu, etc. Mergeau și sclavele îmbrăcate frumosu, și aveau dreptul ca să facă glume cu poporul.

Aci la caprificu a urmatu sacrificiu, la care în locu de lapte s'a folositu sucu de smochinu, apoi s'a făcutu ospetare mare, și toti se înfrumusețau cu ramuri de caprificu.

Ziua acesta a fostu o sărbătore vechiă, nu numai în Roma ci și în Latiu pentru matronele romane (9).

Caprificulu după nume și natură se pare a se refera la fructuațiunea feminină, de ore-ce și caper și ficus au avut acesta însemnătate simbolică încă din vechime.

IN 8 IULIU.

Vitulatio.

În legătura cu Poplifugia și Nonae Caprotinae, în 8 Iuliu s'a ținutu Vitulatio, o sărbătore de învingere și de bucuriă.

II. 35 și 66 pune Poplifugia (Populi-fugia) pe 7 Iuliu. Inse Preller p. 255 cu provocare la Kal. Maff. și Kal. Amitern. o pune pe 5 Iuliu, căci numai tradițiunile potū difera.

(8) Caprotina dela caper = țapă, sau dela caprificu, smochinu sălbatecu.

(9) Varro L. L. VI. 18. Nonae Caprotinae, quod eo die in Latio Junoni Caprotinae mulieres sacrificantur et sub caprifico faciunt, e caprifico adhibent Virgam. Preller p. 256. Hartung II, 67.

Vitula (10) și Vitelia a fostu diua bucuriei asupra învingerii câștigate, și e identică cu Victoria (11).

Sacrificiul îl ținea unu pontifice, carele prin urezări, chiuituri și strigări arêta, că după învingere urmêză bucuria, și sacrificiul se mânca stându împrejurul altarului.

IN 5—13 IULIU.

Sacrificiu lui Apollo.

Apollo (12) e fiul lui Jupiter cu Latona, și e fratele Dianei; e deul luminei ce lumineză lumea, și-i dă vedere spirituală și pentru acêsta sub scutul lui a statu viêta ideală, sciința și arțile. E de parte prevêdătoru în viitoru și în secrete, și în acêstă calitate a învêțat pe profeti și pe prevêdători și a fostu deul oraculelor, și pentru acêsta cultul lui e în legătură cu sibilele, cărțile sibilice.

De origine e deitate grêcă, care a străbătut în Italia de jos, și apoi la Roma după timpul lui Numa, și aci cultul lui se refera la profetiă, la vindecarea spirituală și trupescă (13); iar mai târziu la musică, avêndu date positive numai de pe timpul decemvirilor (450 ant. Cr.).

Sibilele sunt profete inspirate de Apollo, și ele au locuit împrejurul muntelui Ida de lângă Troia, unde a fostu și Cassandra ca sibila, apoi pe Samos în Delphi, și la Cumae în Italia, și ele se

(10) Vitula după Hartung II, 169. 256. e din Victula Vitulatio (Siegesjubil). Paul p. 369. Is habet coronam vitulans victoria. Macrob. sat. 13. Hyllus libro, quem de diis composuit, ait vitulam vocari deam, quae letitiae praest.

(11) Totu aci: Piso ait Vitulam Victoria nominare etc. Preller p. 359.

(12) În Etruria s'a numit Aplu, ca deu de lumină și de vindecare. Aplu se află și la Tesalieni. La Romani numele i-a fostu și Apello și Aperta; Paul p. 22. Aperta idem Apollo vocatur, în înțelesu de apêrătoru său amănătoru de morbur și de alte rele.

(13) În rugăciunile Vestalinelor, Apollo se numesce de dreptul: Apollo medice! lecuritoru, vindecătoru. La Latini genitivul i-a fostu Apollonis, mai târziu Apollenis și Apollinis și pe inscripțiuni dativul Apollenei și Apollinei. Preller p. 268.

dicu amoresse, preotese, ba și surori de ale lui Apollo. Oraculul din Delphi a fostu mai vestitū ; chiarū și Roma cu mai multe oca-siuni a cerutū sfaturi dela elū, ce le dedea prin inspirațiunile deului Apollo.

Apollo a avutū unū dafinetū (pădurița de laurū) împrejurulū unde mai târđiū s'a edificatū circulū flaminii (14).

Pe timpulū tribunatului militarū arētându-se ciurma, la îndemnulū cărților sibilice s'a votatū și edificatū în dafinetū templu pentru Apollo vindecătorulū (15) și după patru ani, la an. 429 ant. Cr., s'a sântitū templulū, dar ziua dedicațiunii vechi nu se scie.

La an. 212 ant. Cr. Hanibalū a cuceritū Tarentulū și Hasdrubalū de cătră Spania a amenințatū Italia de susū. Acestū răsboiū, și pro-fețiile unui Marcus aū datū ansă ca să se întroducă ludi publici în onōrea lui Apollo, ca unū mijlocū în contra inamicului, pentrucă era și deulū săgetătorilorū și totū-d'auna purta arculū cu sine.

Acești ludi, numiți Apollinares, de astă-datā aū fostū numai votivi, adecā se votaū și se rânduiau numai din ocașiuni, iar la an. 208 ant. Cr., cu ocașiunea unei ciume, s'aū făcutū ludi stativi și sērbătōrea lui Apollo cu începerea ludilorū s'a statoritū pe 5 Iuliu (16) tinen-du-se în circulū Maximū și mai târđiū în celū flaminii.

Culturile introduse cu ludi publici aū influințatū înmulțirea ȓile-lorū de sērbătōre și de ludi, (veȓi Floralia și Megalensia) și astū-feliū, după date calendarice, sērbătōrile și ludii de acu a lui Apollo aū ȓi-nutū până în 13 Iuliu (17).

Senatulū a adusū consultū, ca pretorulū să capete 12 mii de punȓi de aramă și două victime mari pentru serviciulū divinū alū lui A-pollo, ca decemvirii să sacrifice — după datina grēcā — lui Apollo unū boū mare auritū și două capre albe aurite, iar Latonei o vacā

(14) Liv. III. 63. in prata Flaminia, ubi nunc Aedes Apollinis est iam tum Apollinarem (lucum) appellabant etc.

(15) Liviu IV, 65. Aedes Apoll'ni, pro valitudine populi vota est.

(16) Preller p. 270 și Hartung II. p. 207 punū întâia ȓi pe 5 Iuliu.

(17) Înmulțirea ȓilelorū Hartung II. 207 din 5—11, iar Preller p. 271 și 799, deosebi cu referințā la Iudii Apollinari, pe 6—13 Iuliu.

mare aurită. A fostu și de sêrbătore și de bucurie cu ospêtari familiare, și s'a serbatu în tota Roma cu ușile deschise.

Sub Augustu, cultul lui Apollo s'a rēdicat și mai tare, pentrucă a avut predilecțiune cătră tradițiunile familiare începēndu dela Aenea, și pentrucă lingușitorii diceau că Apollo e tată lui Augustu, ba acesta însuși s'a arētat cași Apollo.

IN 6 IULIU.

Fortuna Muliebris.

Fortuna Muliebris (muierescă) s'a fundat în onōrea muierilor romane, întru memoriă că au îndemnat pe Coriolanū, carele a venit asupra Romei, să se reîntōrcă.

Templul s'a edificat afară de Roma pe via latina, la a patra pētră de milă, în locul acela unde muierile au vorbit cu Coriolanū, și l'au făcut să se retragă, și consulul Proculu Virginu l'a dedicat la an. R. 268.

Sêrbătōrea dedicațiunii s'a ținut în 6 Iuliu, și s'a adus sacrificiū anual și rugăciuni din partea muierilor întru salutea Romei. Valeria, o soră a lui Valeriu Publicu a stat în fruntea muierilor eșind în calea lui Coriolanū, și pentru acēsta Valeria a fost întâia preutēsă a ținēi. O statuă a ținēi au făcut o muierile prin colectă, și numai acele o puteau atinge și încununa, cari trăiau în prima căsătōriă (18).

IN 7 IULIU.

Sacrificiul lui Consus.

Consus (19) e deul pământului, alu agriculturēi, și se asemēnă lui Tellumo sau Dis Pater; e puterea de sub pământu care ajută fructele.

(18) Liviu II. 40. Dionys. VIII. 55. Augustinū Civ. D. IV. 19. Preller p. 556. Hartung II. 236.

(19) Filologia deduce numele Consus *a*) dela condere a ascunde și e formațiune vechiă, ca din clauditus și parcitus = clausus, parsus, din conditus = consus

Consus s'a veneratî în Roma încă din timpul celî mai vechiî, și a avutî unî altarî la capîtulî cercului Tarquinî, mai vechiî de cîtu acestî cercî, și era astupatî sub pîmîntî (20).

La Nonele lui Iuliu (7 Iuliu) era sîrbîtoarea lui Consus, și atunci altarulî se desgropa în prezența preoților de frunte, se puneau daruri sacrificiale pe altarî, iar sacrificiulî făceau pontificii cu flamen quirinalis (a lui Marte) și vestalinele, și ziua sîrbîtoarii se numia ad aram Consi (la altarulî lui Consu) (21).

Sacrificiulî de ađi și de alte sîrbîtoari ale lui Consu cadî pe timpul secerișului și a semînaturilorî, și de aci se esplică, cî Consu e đeitate de pîmîntî, care în ascunsî pîzescî semînaturele ca sî le aducă la rodî. Inscriptiunea de pe altarulî sîu nu fară causă îlî pune la olaltă cu Marte și Lariî, cari la sîrbîtoarea pentru Dea Dia se convocau în cîntecele fraților arvali, și anume Marte ca amînătorî de paguba cîmpului, iar Lariî ca spiritele apîrîtoare și fericitorî de cîmpuri și de drumuri.

IN 12 IULIU.

Điua victoriei lui Cesare.

Victoria, cași đeitate s'a privitî de o amică credincioasă a Romanilorî. O đină de învingere s'a veneratî în vechime pe Palatinî, verisimilî identică cu Victoria, sau Vacuna Sabina.

L. Postumiu consululî în resboiulî cu Samiții, la an. 294 ant. Cr. a edificatî unî templu, și se crede, cî pe Capitoliî.

În onîrea unorî beliducî triumfătorî, s'au introdusî ludî Victorie; așa în onîrea lui I. Cesare, carele în 9 August 47 ant. Cr. b) alți deducî din sanscritulî su, de unde sero, consero a semîna, consitura—semînatură—și e đeu de semînatură; c) Ovidiî III. 199. îlî deduce din consulo a se sfîtui.

(20) Tertull. de Spect. 5. Et nunc ara Conso illi in circo defossa est, ad primas metas, sub terra cum inscriptiune huius-modi. Consus consilio, Mars Duello, Lares Coillo (compito?) potentes.

(21) Preller p. 328 și 420. Hartung II. 87. Vestalinele staî iar în legătură cu fructele, veđi 7—14 Maiî, și pentru Marte veđi 1 Martiu.

la Farsalū în Tesalia a învinsū pe Pompeiū ; ziua victoriei lui s'a făcutū și de sērbătore și s'a ținutū în 12 Iuliū, cu ludi de mai multe zile (22).

La sērbătoreea acēsta pontificii cu flamenii lui Marte au sacrificatū pe câmpulū lui Marte doi ostași dintre rebeli, și capetele lorū se băteau cu cuie pe pāreții Regiei.

IN 15 IULIU.

Transvectio Equitum.

Cultulū Dioscurilorū greci s'a lătitū de timpuriū peste Sicilia și Italia. În Etruria s'au chiiămatū Kastu (arareorī Kasutru) și Pultuke sau Pultuke, Polutuche, iar în Roma s'au chiiămatū Castor și Pollux, ba amēndoi, acuși s'au ăisū Castores, acuși Polluces (23), și au fostū venerai deosebi de către călăreți.

Tradițiunea introducerii cultulū lorū e următoreea : La an. Romei 258 (496 ant. Cr.) au venitū Tusculanii asupra Romanilorū, și dictatorulū Postumiū întimpināndu-i a fostū strimtoratū în bătăia. Atunci se arētară lui Postumiū doi călăreți tineri, mari și frumoși, se puseră în fruntea călăreților romanī și pēfugară pe Tusculani. Dar abia s'a cāștigatū victoria la Regillū, până ce frații Dioscuri se arātară și în Roma pe forulū romanū, așitați încă de luptă, și apoi la laculū Iuturnei spālāndu-și caii de sudorī. Aci i-a împrejuratū poporulū și ei reportāndū despre victoria dela Regillū, se făcură nevēđuși (24).

(22) Hartung I, 155. II, 160, pune ziua pe 12 Iuliū, adecă IV. Id. Iul. După Conv. Lex. Brockhaus, victoria a fostū în 9 Aug. Preller p. 799 pune zilele ludilorū pe 20—30 Iuliū și p. 610, ăice că au ținutū 11 zile, și în cele patru din urmă ludi circensi. Das Leben der Römer, W. Kohner, p. 678.

(23) Serv. V. Ge. III. 89. ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter et Polluces et Castores vocantur. Nam et ludi, et templum, et stelae Castorum appelluntur. Sveton. Caes. 10. Dio C. XXXVII. 8.

(24) Cic. Nat. D. II. 2. 6. III. 5. 11. Dionis. VI. 13. Paul p. 25. Mitulū originalū e la Greci, lupta e la Sagra, și au venitū în ajutorulū Locrilorū, asupra Crotiniaților.

Acastă aparință (epifania) a lorū s'a repețit la an. 168 ant. Cr. în lupta dela Pydna, și la an. 101 lângă Verona asupra Cimbrilorū, și iar ei însciințară mai întâiū victoriile în Roma (25).

Feciorulū lūi Postumiu în memoria tatălūi seū, li-a edificatū templu la an. R. 270. Templulū rădicatū de Tiberiū s'a numitū Aedes Castoris.

Dioscuriī sunt copii lūi Jupiter cu Leda (26) și sunt ței de lumină, în strămutarea sa intră răsărire și apunere, adecă intră splendórea rađelorū și întunecimea de nópte, și precum în schimbarea ției cu nóptea, așa în schimbarea luminei peste anū. Aū fostū venerați încă cași țeii mării păciuite și a luntririi favorabile, deosebī în porturile dela mării. Jupiter i-a învățatū tóte cunoscințele cavaleresci, Castor a escelatū ca mănătorū de carū, și Pollux ca pugilatōrū, și pentru acēsta aū devenitū idealulū călărețilorū.

Sərbătórea lūi Castor și Pollux, cași ței de epifaniă, de victoriă, și dedicațiunea templulūi lorū, s'a ținutū în 15 Iuliu, și anume la lună plină după solstițiulū de vară, în ziua cea mai lungă.

Diua s'a serbatū cu festivități pompóse, și acuma călăreții din Roma aū avutū ocașiune, ca să se arate Romei în splendórea deplină, și în statulū de răsboiū. Ađi s'a ținutū «Transvectio Equitum» adecă o procesiune de paradă a călărețilorū prin Roma. Datina s'a introdusū la an. R. 450 (304 ant. Cr.) prin censorulū Q. Fabiu Maximū, și în vechime s'a începutū procesiunea la pórtā capena lângă templulū ținei Honos, pe unde a intratū dictatorulū Postumiu cu óstea învingetőre, mai târziū s'a începutū pela templulū lūi Marte.

Veniaū pe forū la templulū Castorilorū, unde statulū a adusū sa-

(25) Cic. N. D. III. 5, 11. Val. Max. I. 8.

(26) Tradițiunea spune, că Leda muierea lūi Tyndareu, că să se ascundă de Jupiter, s'a strămutatū în lebădă, dar Zeus totuși s'a apropiatū de ea, și pe urmă a ouatū unū oū, din care, după unii scriitori vechi aū eșitū Castor și Pollux, după alții numai sora lorū Helena, și după unii Pollux cu Helena, iar Castor și Klytemnestra e dela Tyndareu. Tertull. de spect. 8. Ova honori Castorum adscribant.

crificiū mare în onórea ȃeilorū, apoi se duceau pe Capitoliu ca sǎ mulțumescǎ lui Jupiter, tatǎlū Castorilorū, și domnului Idurilorū (27).

IN 18 IULIU.

Dies Alliensis.

O mulțime de Galī Senonī aū venitū sub conducerea lui Brenū în Etruria, și aū bătutū cetatea Clusīu. Trǎmișii Romanilorū pentru a face pace vǎtēmarǎ dreptulū gințilorū, și Brenū a juratū rēsbunare asupra lorū. Óstea romanǎ, condusǎ de tribunū militarī, fū bătutǎ fórte rēū la Allia în 18 Iuliu 389 ant. Cr.

Acéstǎ ȃi s'a numitū *ater* (négrǎ) saū *Alliensis* dela loculū bǎtǎliei, și ca într'o ȃi înfricoșatǎ pentru nenorocirea publicǎ toțī Romanīi erau trīșțī și nu lucraū nimicū, ca într'o ȃi de sērbǎtore (28).

IN 19 ȘI 21 IULIU.

Lucaria.

Venerarea ȃeilorū în nemurī și lucrū adecǎ pǎdurițe și gaiurī (29) a fostū îndatinatǎ la Romanīi vechī. În pǎduri s'a colonisatū populațiunea cea mai vechiǎ, și întrǎ agri și pǎșune s'a lǎsatū teritóre cu arburi, închinațī ȃeilorū, și astū-feliū *nemus* și *lucus* aū devenitū de sacrariile cele mai vechī (30).

În lucrū s'aū veneratū deosebī Jupiter și Diana (31) așa Silvanū,

(27) Livii IX. 46. Val. Max. II. 2. 9. Dionis. VI. 13. Aurel. Vict. 32. Preller p. 658. Hartung II. 272.

(28) Hartung I 152. Preller 799. În limba galicǎ Bran înseamnă rege. Se vede cǎ pe timpulū acela *a* înainte de *n* nu a sunatū curatū, pentru acéstǎ Romanīi aū ȃisū : bren, adǎogēndū terminațiunea *us*.

(29) *Nemus* din grec. *nemos*, în sensulū strīnsū, locū de pǎșune, iarǎ *lucus*, e poiana în pǎdure.

(30) Tacitū Germ. 9. *Lucus ac nemora consecrant deorum numinibus, appellant secretum illud, quod sola reverentia vident. Lug la Galī padure, de aci rădǎcina în Lugdunum, Lugoș; la Romanī g în c.*

(31) Virg. Aen. III. 679. *Silva alta Jovis lucusque Dianae. Serv. V. Ge. III. 332. nam et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianae.*

precum larū și sufletele repausaților (32). Dar în prejurul Romei, și alte țeități aveaū lucrū lorū, p. e. Dea Dia, Anna Perenna, Rogo, Camenele, Corniscele etc.

În lucrū se venera țeitatea prin sacrificiū și ospetare, și cine-va se putea apropia de țeitate numai la atare festivitate, sau cānd îi ierta religiunea, și vaī de acela carele nepregătitū cu cele sante intra în lucrū sau îndrāsna de a strica arboriī și sacrariile ei.

Nu mai în casurī estraordinare ierta țeitatea, ca să între cine-va în lucrū, p. e. cānd își cāuta asilū, cāci altū-cum cu cea mai mare îngrijire trebuia să se apropia de santea locului; ferū nu era iertatū a aduce în pāduriā, ba și arboriī trīnțiți de fulgerū se purtaū din locū numai cu datine de espiare (33).

La Lucaria din 1 Februaru s'a pututū observa, cā lucrurile aū fostū asilū pentru persōne singurate.

Lucaria, ce s'a ținutū în 19 și 21 Iuliu, a fostū sērbătore, pentru cā Galii aū bātutū pe Romanī la Allia, și cei fugiți aū scāpatū în lucrū aprōpe de Tiber, și aci și-aū aflatū asilū. Întru memoria scāpării în acestū lucrū s'a ținutū sērbătore Lucaria (34).

Lucurī de acestea se pomenescū și în alte părți ale Italiei, pentru țeități diferite, p. e. lucrū Dianeī la laculū Nemi, a Vacunei Sabine la laculū Velinū, a Angiției la laculū Fucinū, și sunt mai multe date, cā în lucrū s'aū făcutū coloniī sub numele țeității (35).

(32) Varro L. L. V. 49. quod ibi lucus dicitur Fagutalis et Larum querquetulanum sacellum etc.

(33) De aci se vede cā s'aū pusū țeități carī se pāzescā pādurea de lotrii de lemne, și de ascunderea tālharilorū în ea, și se vede, cā aū pāzitū mai bine decātū ađi codreniī cu armele.

(34) Lucaria festa in luco colebant Romani, qui permagnus inter viam salariam et Tiberim fuit, pro eo, quod victi a Gallis fugientes e proelio ibi se occultaverint. Paul p. 119. Kal. Maff. Kal. Amit. XIV et XII. cal. Augusti.

(35) Preller p. 99. Hartung I. 156 și II 88; dar acesta le cam identifică cu Lucaria din 1 Februaru.

IN 23 IULIU.

Neptunalia.

Elementul fluid, adică apa și anume marea, riurile și isvórele încă au avut ȳ deitãřile lor.

Puterea elementarã a apei, care dã viațã tuturor creațiunilor a fost ȳ veneratã cași deitate, cãci ea fructueazã, curãțã, iusufleșese pãmântul cu vegetațiunea ei, așã animalele și pe ómeni.

Neptun (36) e deul cel ȳ putinte al elementului apei, și de origine se vede a fi însemnat ȳ de ȳ al ȳ undelor și al ȳ materiei ce se scurge și curge, dar în specie e de ȳ de mare, și se identificã ca Poseidon la Greci, și în astã calitate e sãlbatec ȳ, silitor ȳ, acusi și paciitor ȳ cum s'a venerat ȳ în porturi de mare lângã Tranquillitas și vânturile blãnde.

Neptun ȳ, cu epitetul Equester (cãlãreț ȳ), a fost ȳ de ȳ și de exercițiile cãlãresci, și s'a venerat ȳ în cercul flaminii, unde în Roma a avut ȳ unicul templu, ce i l'a edificat ȳ Cn. Domitius (37).

În onórea lui Neptun ȳ, s'a ținut ȳ sãrbãtoarea Neptunalia, în 23 Iuliu, cu ludi proprii (38) ori la Tiber ori la Ostia lângã mare pe loc ȳ liber ȳ, unde se fãceau corturi de ramuri umbróse spre apãrare de ferbințela sórelui.

Decã ȳ beliduce pleca cu nãvile la rãșboi ȳ, lui Neptun i ȳ aducea sacrifici ȳ de victimã, și acãsta se afunda în mare.

(36) Neptunus la Etrusci Nethuns, Nethunus, se vede a fi în legãturã cu nao (vãzu) a merge cu naia, a luntri. Navitunumos, Nevitunus, Neptunu, Nevtunu Preller p. 503. Hartung II. 98.

(37) Inscript. la Gruter 318. 5. Abascanto Aug. Lib. Aedituo Aedis Neptuni, quae est in circo Flaminio. Agrippa, cel ȳ mãr mare ero ȳ pe mare, a fundat ȳ lui Neptun ȳ un ȳ sacrari ȳ și portic ȳ pe cãmpul lui Marte.

(38) În un ȳ calendar ȳ vechi ȳ a stat ȳ: Neptuni ludi et feriae. P. Vict. reg. urb. IX. Hartung II. 98.

IN 25 IULIU.

Furrinalia.

Înele lumii de josă apară sub icone și nume deosebite, dar tôte trebuie se fiă personificațiuni pentru Terra Mater (mama pământului).

Intre aceste personificațiuni sunt Mana saă Mania așa Fura saă Furrina (39) saă mai multe Furrinae (40), și se află urmă din timpul celă mai vechiă, cum-că aă fostă între ăitășile de frunte a cultului.

În Roma dincolo de Tiber și aprăpe de puntea de lemnă a fostă o păduriță a Furinei (41), care a avută flamen furinalis adecă preotă propriū, ce arată că cultulă ei a fostă de frunte.

Furina e ăină de întunerecū, contrariă cu Dea Dia, ăina de lumină, de vedere, și ambele aă împrejurulă loră pe lară și pe mama acestora, ambele sunt ăitășă de pământū, și pentru acăsta aă coatinere în cultă.

Furina saă Furinele aă avută sərbătărea numită Furrinalia și feriă Furinae, ce s'a ținută în 25 Iuliu (42).

(39) Martianu Cap. II. 164. In his etiam locis, submanes, eorumque praestites Mana, atque Manuana, dii etiam quos aquilos dicunt.

(40) Item Fura, Furinaeque et Mater Mania. Cic. Nat. Deor. III. 18. 46. le asémăná cu furiele, și numele tuturoră e din rădăcina fus, fur, fuscus, furvus. Corssen Beiträge zur lat. Formenlehre p. 205. și însémná : întunecósele. Numele fur (lotru) carele umblă prin întunerecū iar e din acăstă rădăcină. Hartung II 108. deduce furinus din furnus (πύρνος) fornax = captoriu și Furina e predicatulă Vestei. La Gruter, inscript. Nr. 33. Forinarum dearum; și află că Preller la p. 458. mai bine le-a cuprinsă.

(41) Cic. ad Quint, III. 2. 4. ab eo ponticulo, qui est ad Furinae satricum versus.

(42) Kal. Maff. Pinc. Allif. în 25 Iuliu. Varro L. L. V. 84. VI. 19 VII. 45. Hartung II. 108 și Furnalia. Preller p. 458

IN 30 IULIU.

Fortuna Huiusee Diei.

Fortuna Huiusee Diei, adecă noroculŭ dŭlei de ađă a fostŭ ęei-tate, care din ęi in ęi a fostŭ totŭ nouă, și cu tótă ocașiunea de peste ęi aduce noroculŭ (43).

Templulŭ ęinei a fostŭ lângă cerculŭ Maximŭ pe cãmpulŭ lui Marte, și sęrbãtorea ei s'a ținutŭ in 30 Iuliu cu ludŭ circensi (44).

SERBĂTORI IN AUGUSTU.

IN 1 AUGUSTŪ.

A. Spes in foro olitorio.

Spes (speranța) a fostŭ inđeită, și ęina sperãrii bune a plantatorilorŭ și a grãdinarilorŭ, precum a muierilorŭ in altă stare, in fine a unui viitorŭ fructuosŭ și bine-cuventatŭ. Spes fiindŭ ęina plantatorilorŭ s'a privitŭ și de-o ęinã de primã-varã, a fostŭ incununatã cu florŭ și in mãnã a avutŭ spicŭ de grãu și cãpãține de macŭ, prevestindŭ secerișulŭ bunŭ.

Sub intãiulŭ rãsboiŭ punicŭ i s'a rãdicatŭ templu propriŭ pe forulŭ olitoriu, adecã piața cu legumele, și consululŭ Atiliŭ Calatinŭ pe la an. R. 400, i-a rãdicatŭ unŭ sacrariŭ lângã Tiberŭ inaintea portŭi carmentale.

Điua de 1 Aug. a fostŭ inchinatã «Spei in foro olitorio».

Acestã ęi fiindŭ și ęiua nãsceriŭ împãratului Claudiu, împãratulŭ din acestŭ motivŭ a veneratŭ ęina Spes, și icona ęinei se vede pe

(43) In calendare s'a numitŭ și F. Huiusque diei. Cic. de Leg. II. 11. 28. Nam valet in omnes dies.

(44) Preller p. 558. Hartung II. 237.

numii lui. Dar Spes a devenit și țină de noroc, și a fost învo-
cată la zile de născeri și de cununii, și la alte ocaziuni (1).

IN 1 AUGUSTU.

B. Ziua lui Augustu și a Lariloru lui.

Cultul vechiu al Lariloru pe timpul împăraților a început a se schimba, căci Larii se indentificară mai mult cu genii și cu sufletele trăitorilor și a repausaților.

În acestu înțeles, geniul lui Augustu împăratul a ajuns a fi Lar publicus, iară Lares compitales, larii lui Augustu.

În 1 Aug. cași în ziua numelui împăratului Augustu, a fost venerați larii lui, și luna s'a numit după numele împăratului (2), la an. 8 ant. Cr., după ce Octavianu prin senat s'a numit Augustus, ce însemnă sântenia cea mai naltă personală (3).

Încă mai înainte de Augustu cei cu puterea în mână făceau acuși pe eroii, acuși pe deii, și după acestea, ajungându geniul lui Augustu de a fi Lar publicus, s'a introdus un fel de cult al lui, deși elu personalmente nu a pretins reverințe divine, ci a lăsat voia liberă senatului și lumii ca să i-le dea.

Lui Augustu i-a plăcut de a apăre de principele, domnul păcii, bine-făcătorul genului omenesc, fundatorul ordinii bune, și în Roma nu a priimit venerarea divină pentru persoana sa, deși poezii l'au făcut și deu, în forma lui Apollo, adevă de sora, și l'au numit viitorul deu al deilor; — în Roma a fost numai geniu bun, în provincie și deu.

Venerarea lui s'a început dela învingerea asupra lui S. Pompeii și dela învingerea la Actiu, de când s'a datat monarchia sa; și

(1) Tibull. I. 1. 9. Cic. in Catil. II. 11. 25. Horat. Od. I 35. 21. Gruter Inscript. Nr. 1075. Bonae Spei. Preller p. 618. Hartung II 264.

(2) Ovidiu F. L. V. 147. Quo queror? Augustus mensis mihi carminis ius habet. Preller p. 497.

(3) Veget. de r. m. II 5. Nam imperatori, cum Augusti nomen accipit, tamquam praesenti et corporali Deo fidelis et praestanda devotio. Preller p. 774.

capitalele Asiei mici, Egiptu, Syria, și alte provincii dela apus, Spania și Galia se întreceau în zelul de a introduce cultul divin al lui Augustu.

Numele Augustu lângă a Romei au devenit simbolele renascerii politice ale imperiului romanu, a dreptului religiunii, și a civilizațiunii romane, — și sub domnirea lui s'au rădicat mulțime de temple, altare etc. cari permăriau numele și memoria lui (4).

În an. 12 ant. Cr. Augustu s'a alesu și de Pontifex Maximus, preotul cu demnitatea cea mai naltă în religiunea romană, și la an. 8 ant. Cr., numindu-se luna după numele său, 1 Augustu s'a dedicat memoriei lui și a devenit ziua numelui împăratului.

Mai târziu căpătându Roma împărțire nouă, și reorganizându-se cultul larilor, geniul lui Augustu s'a rădicat — pe lângă lari — de zeul apărătoru al Romei, și la an. 14 d. Cr., murindu Augustu, s'a dechiarat de zeu pentru imperiul întregu, și i s'a rădicat două temple, unul publicu aproape de foru, și unul pentru familia împărătească în palatiu; s'a instituitu colegiul de sodales Augustales, și s'au introdusu ludi Augustales, numiți și Augustalia (5).

IN 1 AUGUSTU.

C. Ziua cuceririi Alexandriei.

Octavianu învingându în 2 Sept. 29 ant. Cr. la Actiu, — Egiptul a devenit provincia romană.

Ziua cuceririi Alexandriei, a capitalei Egiptului, s'a serbatu în 1 Aug. întru reverința învingătorului Octavianu Augustu (6).

IN 5 AUGUSTU.

Aedes Salutis in Quirinali.

Salus a fostu dină Sabină și cultul ei s'a lățitu peste totă Ita-

(4) Ovidiu F. L. I. 609. Sancta vocant augusta patres, augusta vocantur templa sacerdotum rite dicata manu.

(5) Pliniu H. Nat. XII. 19. 42. In Palati templo, quod fecerat Divo Augusto, coniux Augusta.

(6) Preller p. 800. Rotteck 6 Weltgeschichte II. p. 112.

lia. În Roma Salus s'a invocată în serviciul divin, pentru poporul roman, și de aci a fost «Salus publica populi romani» carea s'a memorat cu cei trei zei capitolini, — și s'a invocată încă și pentru împărați, — și de aci Salus Augusta, Augustorum (7).

Dina fiindu Sabină, sacrariul ei a fost pe Quirinal, unde erau mai toate deitățile sabine, și templul ei s'a rădăcit în războiul cu Samniții, și s'a rădăcit la an. R. 452 (302 ant. Cr.).

Sărbătorea și ziua dedicațiunii s'a ținută în 5 August (8).

Colegiile preoțesci și dirigătorii statului se rugau mult de Salus publica populi romani și de Salus Augusta, mai ales la începutul anului, ziua născerii împăratului, la începutul semănării, la ciumă etc. Mai târziu Salus (binele publică, fericirea comună, binecuvântarea) s'a identificat cu greca Hygieia, fata lui Aesculapiu, dină de vindecare (9).

IN 9 AUGUSTU.

A. Sol indiges.

Sol (sorele) a fost venerat cași de, și e de Sabin, între deitățile lui Titu Tatiu (10). Locul de cult al sabin al Sorelui în Roma a fost aproape de templul lui Quirin (11), și L. Papiu Cursor la an. 293 ant. Cr. aci a întocmit întâiul orologiu de sore.

(7) Frat. Arvales tit. 23. 41. Inscript. Orell. Nr. 1171. 1577. 2193.

(8) Kal. Capranic. Amitern. Antiat. Preller p. 601. Hartung II. 253. Acesta în I. p. 156, pune ziua pe V. Non. Aug. adecă 9 Aug.

(9) Dio Cass. LXI. 21. Tacit. Ann. XIV. 20. pomenescă că în onorea salutii a introdus împăratul Nero ludi numiți Neronia. Preller. p. 265. 602.

(10) Varro L. L. V. 68. 74, arată Sol din limba sabină. Dionis. Hal. II. 50 ȳice că Ausel a fost ună cuvânt, ce în Italia a însemnat sore, și lucirea luminosă, și Ausel se deduce din aus, în sanscr. ush, lat. uro, ce însemnă deodată a arde și a luc, și din aus se derivă Ausselius Aurelius. La Etrusc deul de lumină a fost Usil, și în versurile saliare Ozeul. Paul p. 23. . . . in quo sacra faceret soli, qui ex hoc Auseli dicebantur, ut Valesi, Papisii, pro eo quod est Valerii, Papii. Preller p. 287.

(11) Quintil. I. 7, in pulvinari Solis, qui colitur iuxta aedem Quirini.

Serbătorea sorelui, cu predicatul Indiges (arătătoriū) s'a ținută în 9 Aug. (12).

Icôna Țeului a fostă unū june cu capū incongiuratū de raȝe, carele e divinulū mănătorū de carū pe lărgimea ceréscă. S'a creȝutū că Țeulū de sôre scie tôte cele ascunse, și are putere de a vedé tôte, și pentru acésta i s'a recomandatū păzirea monumentelorū publice (13). A fostū veneratū și in circū, unde in mijlocū a avatū templulū sēū, și a fostū Țeulū apărătorū alū circului destinatū pentru ludī circensī și pentru măiestria de a mâna carulū.

Inscripțiunile ilū arată încă in predicatulū Juvans (ajutătorū), Aeternus (de veciă) și sanctissimus, deosebī către capétulū păgânismulū, iară pe numī și pe alte monumente Sol Oriens, in înȝelesū geograficū, însemnândū partea pământului dela răsăritū, și anume pe numī lū Traianū cași învingătorū in Orientū (14).

IN 9 AUGUSTŪ.

B. Țiua luptei dela Pharsalus.

In 9 Aug. a fostū Țiua luptei dela Pharsalus între Iuliū Cesare, și Pompeiū. (Veȝi 12 Iuliū).

IN 10 AUGUSTŪ.

Ara Cereris et Opis Augustae.

Saturnus și *Ops* saū *Opis* muierea lū, aū fostū între Țeī cēi vechī și populari aī Italiei. Saturnū e Țeulū masculinū alū pământului, mai de aprôpe e Țeulū semănăturilorū (15), iară *Ops* e mama

(12) Kal. Amitern. după celū Capranicū e 8 Aug.

(13) Inscript. de mormintū la Orell. Nr. 4791. Sol tibi commendo qui manus intulit ei. Nr 4792. Domine sol tibi commendo tu indices eius mortem.

(14) Virg. Aen. V. 739, et me saevus equis Oriens afflavit anhelis. Preller p. 389. Hartung II. 83.

(15) Saturnus a satu, sationibus, in vechime și Saeturnus. Varro L. I. V. 57. 64. Augustin Civ. D. VI. 8. VII. 13.

bună pământului, e dină de pământ și are însușiri de o natură ca și ale lui Saturnă (16), carele grijesce ca să răsară sămënța, și Ops o îmbrățișeză, adóptă și cresce.

În vechime ambiū s'aū veneratū la olaltă, iară dela organizarea calendarului, Ops și-a căpătāt sērbătorile eī separate. Prin influința grecismului în religiunea romană, Saturnū s'a identificatū cu Kronos iară Ops cu Rhea; și Ops se vede a fi o personificațiune pentru Ceres.

Ops cu Saturnū aū avutū sacrariulū comunū la «clivus capitolinus» și Ops, cași mama lui Jupiter, a avuțū sacrariū pe capitoliū lângă fiū (17), și s'a crețutū și de-o dină a sorții și a norocului ómenilor (18).

La an. 7 după Cr. s'a rădicatū două altare în Vicus jugarius, unul pentru Ceres mater, și altulū pentru Ops Augusta, și la 10 Aug. aci s'a adusū sacrificiū (19).

IN 12 AUGUSTŪ.

A. Hercules Invictus.

Sacrificiile și ospētările ce se dedeaū în onórea lui Hercules, sunt ordinare și straordinare.

Cele ordinare se facū în 12 Aug. pentru Hercules Invictus (Ercule neinvinsulū), lângă circus maximus (20).

Pretorulū în numele Romei aducea de sacrificiū unū juncū, saū o junincă (iuvenus vel iuvenca) lui Hercules, immulțitorulū de avuții și dăruitorulū de binecuvēntare (21).

(16) Ops din o rădăcină cu opes, opulentus, plinire, prisosū, avuția. Paul. p. 187. Opis dicta est coniux Saturni, per quam voluerunt terram significare, quia omnes opes humano gēneri, terra tribuit. Preller p. 418. Hart. II. 129.

(17) Liviū XXXIX 22. Aedis Opis in capitolio, de coelo tacta.

(18) Inscript. Gruter p. 26. 4. Opi Divinae et Fortunae Primigeniae sacrum.

(19) Kal. Capranic. În maī multe calindare điaua e pusă: Ops Augusta. Hartung II. 139 arată unū altariū comunū pentru Ops și Ceres.

(20) Kal. Amitern. Herculi invicto ad Circum Maximum.

(21) Preller p. 652 și 800.

IN 12 AUGUSTŪ.

B. Venus Victrix, Honos, Virtus, Felicitas.

Intre predicatelor de însemnătate a dînei Venus a fost Victrix (învîgătorea), fiind venerată caşi dîna de victoriă în bătaia, şi pentru acesta adese-orî s'a identificat cu Victoria, şi cultul ei a fost lătit în imperiul roman (22).

În Roma a avut templul pe Capitoliu, şi se crede că datază din războiul cu Samniţii. În bătaia dela Farsalū, 9 Aug. 47, ant. Cr. Pompeiū striga pe Hercules Invictus şi Iuliū Cesare pe Venus Victrix întru ajutorū, şi a învinsu cestu din urmă, carele işi trăgea originea dela Aeneas şi Venus (23), şi pe numi lū se vede icōna acesteî dîne. Pompeiū la teatrul sēu i-a rădicatū templu, şi în 12 Aug. aci s'a ținutū sacrificiū pentru Venus victrix (24).

Totū în acēstă dî s'a făcutū sacrificiū şi pentru Honos, Virtus, Felicitas. (Veđi 29 Maiū şi 1 Iuliū) (25).

IN 13 AUGUSTŪ.

A. Diana in Aventinū.

Diana e o dîna vechiă italiană, dîna de lună, şi însăşi luna propriă e o putere cerescă de lumină, şi s'a veneratū la Sabinī, Latinī şi la alte popore romane. S'a chiămatū şi Jana, ce e parte femeiască pentru masculinul Janus, deitate de lumină (26).

Characterul generalū alū dînelorū de lună, se arată şi la Diana, în trecerea asupra viefei naturale pe câmpū, în gaiuri, pământū umedū, asupra strămutării animei omenesce, viefei de genū femeescū,

(22) Varro L. L. V. 62. Gelliu N. At. X. 1. 7. Orel. Nr. 1375.

(23) Prop. IV. 1. 46. Vexit, et ipsa sui Caesaris arma Venus, arma resurgentis portans Victricia Troiae.

(24) Kal. Amitern. Pluf. in Pomp. 68. Preller p. 389.

(25) Preller p. 800.

(26) Dîns însemnă luminosū, vederosū, din Dîs şi Jana e Diana, Diiana, Nork p. 269.

în fine asupra vênatului, războiului și robustitatea corporală a bărbatului.

Diana a avut multe gaiuri (nemus) sacre, și de aci s'a numit cu predicatul Nemorensis. În Roma pe Aventin a avut sacra-riul său fundat de regele Serviū Tulliū, și s'a privit de sacrariul federatiunii latine.

Țiua dedicațiunii acestui templu și sêrbătorea anuală a Dianeî a cădutu pe Idulū lui Augustū (13 Aug.), în țiua, cea mai caldă a anului și la lună plină.

În această nôpte se ținea conductū cu făcliū, și țina se depingea cu făcliă în mână, pentru-că era țina luminei de nôpte (27), și deosebî a femeilorū, cari se rugau de ea pentru naceri norocose, și vieță bună în căsătoria, și pentru împlinirea dorinței îi făceau votū; apoi întru mulțămire îi legaū brêuri sante, puneau table votive pe pãreții templului, și îi dăruiau făcliū sau lumină aprinse (28).

Străbătendū cultulū ținei Artemis, țina de lună la Greci, carea s'a veneratū lângă fratele său Apollo, țeulū de sôre, se crede că templul Dianeî de lângă circulū flaminū, votatū de consulul M. Aemiliū, și dedicatū la an. 179, ant. Cr. corespunde cultulū influințatū de Artemis, de ôre-ce în cultulū lui Apollo pe Palatinū, Diana cu predicatul Victrix încă s'a veneratū, și în ludiî seculari se pomenescū la olaltă (29).

Poețiū au premăritū pe Diana și în înțelesul de țină potintă de natură în munți și în păduri, unde ea păzescă animalele, de țină de riuri, de lacū și de mare unde ea se scaldă, de țină de nôpte și a tuturorū vedeniilorū din lumea spiritelorū, identificându-o cu Hekate; — în fine de țina anului, ce aduce la implere lunele de pe ceriū, în fazele sale și țilele lunelorū pe pământū, cari umplu și hambarele agronomului cu bucatele de câmpū (30).

(27) Stat. Silv. III. 1. 52, spune că țiua cădea pe mijlocul cainculei.

(28) Propert. II. 32. 9. Ovidiū F. L. III. 267. Virg. Aen. VII. 764. Preller 277.

(29) Horat. Od. I. 21. III. 12. Catull. Seculare carmen ad Dianam 34. Virg. Elog. IV. 10.

(30) Preller p. 281. Hartung II. 205.

IN 13 AUGUSTŪ.

B. Servorum dies.

Regele Serviū Tuliū, feciorū din sclavă, a fundatū templulū și cultulū Dianeī în Idulū lū Aug. ca ziua naserii sale.

Sclavi și sclavele, servi și servele, veneră în Serviū Tuliū pe un patron apărător al lor, serbaū ziua naserii lui, ce s'a numit și ziua servilor (31).

Servi fugători staū în referință cătră Diana, căci fiindă acēsta apărătoarea cerbilorū din pădure, și cerbi simbolulū ei, servi carī fugiaū și se ascundeau prin păduri se numiau cerbi (32).

În 13 Aug. tōte femeile își spălau capulū și curătau pērulū (33).

IN 13 AUGUSTŪ.

C. Castor și Pollux.

Castor și Pollux fiindă între deii de frunte ai cerculū, au avutū templu în cerculū maximū și flaminii, și la 13 Aug. s'au veneratū cu ludi proprii (34).

IN 13 AUGUSTŪ.

D. Vortumnalia.

Vertumnus sau Vortumnus (35) e deū de fructe, și s'a veneratū la Sabinī, Latinī, Etruscī și peste totū în Italia, cu Ceres și Pomona

(31) Festu p. 343 Servorum dies festus, vulgo existimatur Idus Aug. quod eo die Serv. Tullius natus servus Aedem Dianae dedicaverit in Aventino. Kal. Capranic. Amitern. Antiat. Mart. XII. 67.

(32) Festu p. 343. Cuius tutelae sint cervi, a quo celeritate fugitivos servos, vocant cervos.

(33) Plut. Quest. Rom. 100. Preller p. 283. Hartung II. 207.

(34) Kal. Amitern. Vitruviū IV. 8. 4. Preller p. 662.

(35) Numele se deduce din vertere, a învêrți, a întōrce, a schimba și însemnă celū ce se schimba (den sich verwandelnden), după formațiunea Alumnus etc. Preller p. 397. Hartung II. 132.

la olaltă, și specialminte Vortumnus e ȕeulă de fructe a anului schimbătoră la față, invêrtitoră (annus vertens).

Schimbătorele lui daruri de flori, plante, arbori, și deosebă de fructe, și schimbările, straformările ȕeului în felurite forme arată natura lui ca ȕeițate de primă-vară, și în specie de tómnă, și astăfelă schimbarea ȕeului la trupă și în față se referă la strămutarea tuturoră planteloră dela înflorire până la cócere, și la sêrbătoreă a cêsta, anume când fructele capetă față de cócere (36).

Vertumnă s'a inchipuită cași ună grădinară și pomologă, avêndă în mână cuțită și pe brață pome cópte; și ȕeulă avea putere ca să se schimbe pe sine în totă modulă, anume în vênătoră, pescară, păstoră, june și fată. Lui i s'a coptă măi întâiă struguriă și avea totă felulă de pome.

O poveste latină despre Vertumnă cu Pomona ȕina frumósă a grădiniloră și a pomiloră s'a susținută încă de pe timpulă regelui Proca. Pomona adecă nu a vrută să sciă ceva de amóre, deși feciorași, voioși ai câmpuluiă și ai păduriă ba chiar și ȕeulă Silvană umbla după ea. Vertumnă s'a schimbată în multe moduri, ca grădinară, secerașă, viariă etc. ca să și-o cástige, și ȕina s'a păzită, când însă Vertumnă s'a prefăcută într'ună june frumosă, așa precum e sórele în lucirea sa deplină, când străluce peste nuori, — ȕina a fostă devinsă (37).

Statua ȕeului a stată în templulă din Vicus Tuscus, între forulă Velabru și circulă maximă, și a măi avută altă templu sub muntele Aventină. Pomona încă a avută nu numaiă templu ci și flamenă propriă și luculă ei s'a numită Pomonală între Ardea și Ostia, și ambăi au fostă venerași fórté tare de agronomă la țară.

(36) Columella X. 308. Mercibus et vernis dives Vertumnus abundet. Propert. IV. 2. 11, seu quia vertentis fructum praecipimus anni, vertumni rursus creditur esse sacrum. Tibull. IV. 2. 14. Talis in aeterno felix vertumnus Olympo; mille habet ornatus.

(37) Ovidiă Met. XIV. 623, pe largă. În Italia a fostă ună ȕeă Puemunus, se identifică cu Vertumnă și se ȕice masculinulă pentru Pomona. Hartung II 134 identifică pe Vertumnă cu Saturnă și pe Pomona cu Ops.

În templul de sub Aventină la 13 Aug. s'a ținut sacrificiul, sălătând timpul cucerii pómelor (38).

IN 17 AUGUSTŪ.

Portunalia.

Ianus e deul ęșirii și al ıntrării în case, pe strade, cetăți, adecă e deul ușilor și al porților. Ianus cu predicatul Portunus (39) e deul ęșirii și ıntrării în porturi la riuri, și deoseb ı la mare, căci și portul cași pórta se deschide și se ınchide, și pentru acęsta și Portunus are cheia în mână.

Portun ı a avut templu la portul Tiberului aprópe de pons Aemilius. Cultul lui a fost vechi și poporal și a avut flamen ı portunal ı plebeii.

Serbătórea deului numit ı Portunalia s'a ținut în 17 Aug. (40).

Se mãi dice că a fost b ırbatul Venilieı, ınei de lacur ı și de isvóre, și că a fost inventatorul luntrilor ı, și se esplică, că acęsta ınsemn ı capul lui Ian ı și luntrea de pe murii romani. În casul ı acesta Ian ı a fost de ı de comerci ı pe mare (41).

(38) Kal. Capranic. Amitern. pun ı vortumnalia pe Id. Aug. Varro L. L. V. 46. Festu p. 209. Aedes vertumni. Mommsen Inscrip. N. Nr. 122. ad exornandam aedem, Pomonis. Preller p. 397 ; iar ı Hartung II. 134, pune serbătórea pe 23 Aug. ce cred ı că e smint ı de tipar ı.

(39) Portunus din portus, o r ıd ıcin ı cu pórta. Paul, p. 56. Portunum esse putabant qui clavim manu tenere fingebatur, et deus putabatur esse portarum. Inscrip. Orell. Nr. 2585. Iano Portuno. Interp. Veron. Aen. V. 241. Portunus ut ait Varro deus portuum, portarumque praeses. Hartung II. 100 ıl ı numesce Lar de mare.

(40) Varro L. L. VI 19. Portunalia dicta a Portuno cui eo die aedes in portu Tiberino facta et feriae institutae. Calend. vechie XVI. Kal. Sept. În Cal. Const. serbătórea se numesce Tiberinalia.

(41) Preller p. 158. 800. Hartung II. 100.

IN 18 AUGUSTŪ.

Divus Iulius in foro.

În Orientŭ era îndatinată venerarea divină a regilorŭ vii și morți, și acesta s'a ținutŭ de ființa despotismului și a religiunii, carea privia puterea pămêntescă a regilorŭ de efluință nemijlocită și de reprezentarea puterii celei ceresci.

Aceste idei aŭ străbătutŭ prin Greci și la Roma și prin întărirea lorŭ a peritŭ libertatea Romanilorŭ. Anume în Roma senatulŭ a adusŭ decisiuni pentru premărirea lui Iuliŭ Cesare, a introdusŭ sêrbători cu serviciŭ divinŭ pentru victoriile lui, ziua naserii, rugăciuni publice pentru sănătatea lui, numirea lunei Iuliŭ după numele lui, și templu în care statua lui s'a veneratŭ cași a unui deŭ.

Iuliŭ Cesare la începutŭ nu a primitŭ adulațiunile și supunerile aceste, însă mai târziu pentru a-și întări potestatea, toate i-aŭ convenitŭ. De locŭ cum s'a arsŭ trupulŭ lui pe rugŭ, aci i s'a rădicatŭ altarŭ, pe care i s'a sacrificatŭ cași unui deŭ, și sub Octavianŭ Augustŭ pe acelŭ locŭ în forŭ i s'a rădicatŭ templulŭ, unde i-a fostŭ altarulŭ, și totŭ-de-o-dată Iuliŭ Cesare s'a numitŭ deescu (Divus Iulius), și a fostŭ celŭ d'întăiu cu această reverință.

În 18 Aug. s'a ținutŭ sacrificiŭ în acestŭ templu lui Divŭ Iuliŭ cași unui deŭ.

I. Cesare a devenitŭ icóna ideală și garantatorulŭ monarchiei romane, și deŭ, cași Romulŭ, cu numele Quirinŭ. Augustŭ se consideră de fundatorulŭ cultului împêrațilorŭ morți și ajuși deŭ (42).

IN 19 AUGUSTŪ.

A. Vinalia rustica.

Cultura de vii și culesulŭ viilorŭ în Lațiu aŭ fostŭ sub scutulŭ lui Jupiter și a Vinerii cu predicatulŭ Libera.

Începerea culegerii viei a fostŭ o sêrbătoare generală pentru totŭ

(42) Serv. Eclog. V. 56. Caesar qui primus divinos honores meruit, et divus appellatus est. Preller p. 770. 800.

Lațiulă, și s'a chiămată Vinalia rustica, serbându-se în 19 Augustă (XIV Kal. Sept.) (43), cași începutul culesului dela țără.

În această zi flamen dialis, adecă preotulă lui Jupiter, sacrifică ună mielă, și până a zăcută carnea pe altară, rupea și pigulea întâiă struguri, și prin acăsta a sântită culesulă (vindemiam auspicari), apoi a provocată poporulă la începerea culesului de viă, căci mai înainte de a se face ceremoniile aceste nu era iertată a culege și a aduce vină dulce în cetate.

Pentru acăsta și în viile Tusculaniloră a fostă oprită ca să se ducă vină noă în orașă, mai înainte de a se ține Vinalia rustica (44), și aducerea vinului a casă a fostă în legătură cu festivitățī și pretereri pororale (45).

IN 19 AUGUSTŪ.

B. Venus Libitina et Murcia.

Libitina, đina de iubire și de voluptate, s'a numită adeseori Lubentina, Lubentia, și Lubia (46), și a fostă totă-de-o-dată đină de grădină, de viă și de culesă. Libitina e ună predicată pentru Venus, cași đină de primăveră, de floră, legume, grădină și de viă, cari aă fostă sub scutulă ei.

(43) Varro L. L. VI. 16. Hartung. II. 36. În Italia, unde e clima mai caldă, se coceă strugurii mai curându. Paul. p. 264. Vinalia rustica XIV. Kal. Sept. celebrabant, quo die primum vina in urbem deferebant.

(44) Varro L. L. VI. 16. Vinalia a vino. Hic dies Jovis, non Veneris. Huius rei cura non levis in Latio, nam aliquot locis vindemiae primum ab sacerdotibus publice fiebant, ut Romae nunc. Nam flamen dialis auspicatur vindemiam et ut jussit vinum legere, agna Jovi facit, inter quous exta caesa et porrecta flamen prorsus vinum legit (Varro X. 27. ant. cr.).

(45) Varro l. c. In Tusculanis ortis (hortis) est scriptum: Vinum novum ne vehatur in urbem, antequam Vinalia Kalentur. Scopulă a putută fi cași ađi, ca să nu se culégă strugurii necopți saă ai altora. Hartung II. 36. Prel. p. 174. 388.

(46) Varro Lingua Lat. VI. 47. Ab lubendo libido, libidinosus ac Venus Libentina et Libitina. Cic. N. D. II. 23. 61. August. IV. 8. Aut Voluptate, quae a voluptate appellata est, aut Libitinae, cui nomen a libidine. Libitina a fostă identificată și cu Proserpina, și atunci e și đina lumii de josă, și de mörte. Preller p. 387. 581. Hartung II. 89. Cuvintulă nostru iubescă se vede a fi din lubeo.

Grădinarii, legumenarii și florarii, venerau pe Venus Libitina cași pe ȕina și patróna profesiunii lor.

ȕiua fundării cultului și ală templului ei s'a ținută în ȕiua de Vinalia rustica, adecă în 19 Aug. (47), și s'a serbată de grădinari și de cei-lalți cu festivități corespunȕetóre în pădurița ȕinei.

Ună altă predicată ală ȕinei Venus a fostă și Murcia (48).

Templulă Murciei a fostă lângă Aventină, la capetulu circulu Maximă, și a dată acestă nume și unei părți din Roma (49). ȕiua fundării acestui templu s'a serbată iară în 19 Aug. și în pădurița ei a fostă petrecere voiósă (50).

IN 21 AUGUSTŪ.

Consualia.

Sub Romulă s'a serbată Consualia în 21 Augustă cu cursurī cu carulă și cu caiī neînfrēnați. Acēsta a fostă sērbătorea la care Romulă a chiămată și pe vecinī, și cu ocasiunea petrecerī aū rāpită Romanī pe Sabine.

Flamenulă Quirinală și Vestalinele aū făcută sacrificiul indatinată, și după aceea pontificī aū ținută cursurile.

Păstorī, adecă Romanī luī Romulă, cāntaū cāntece vechie, cu carī se petreceaū pe sine și pe vecinī. Aȕi și animalele trāȕetóre

(47) Varro L. L. VI. 20. Vinalia rustica dicuntur a. d. XIV. Kal. Sept. quod tum Veneri dedicata aedes et horti et deae dicantur, ac tum fiunt feriatī olitores. Fest. p. 265.

(48) Murcia din mulcere a immoia după iritare, de aci și Mulciber, Vulcană imoiătorulă. Tertull. de Spect. 8. Murciam enim deam amoris volunt. Scriitorī bisericesci deducă predicatulă Murcia din murcus, prostă, nebuñă, urită. Hartung II. 249. Se află și Venus Murtea, ȕina floriloră de mirtă, care a avută pădurița sa numită muretum, lângă Aventină. Se vede a fi identică cu Murcia. Preller p. 581.

(49) Varro L. L. V. 154. Intumus circus ad Murciam vocatur. Liviu I. 33. Quibus ut iungeretur Palatio Aventinum ad Murciae datae sedes. Preller p. 386.

(50) Kal. Capranic. pune sacrificiulă la circ. Max. convine cu loculă. Plut. Quest. Rom. 45. numesce sērbătorea și Veneralia, dela Venus. Preller p. 388.

serbaŭ ziua odihnindŭ, încununate cu flori, ce arătă că datina se referéză și la încheierea secerișului (51).

IN 23 AUGUSTŬ.

Volcanalia.

Vulcanus e ȃeulŭ puterŭ de natura focului, ce efectueáză spre a forma și însufleți. Numele lui în fântănilor mai bune și în inscripțiunii e Volcanus (52) și predicatulŭ de frunte e Mulciber, ce ilŭ face de faurulŭ immoiătorŭ de metalŭ prin puterea focului (53). Volcanŭ e totŭ-d'o-dată ȃeu de vatra familieŭ, și din acestŭ motivŭ regele Serviu Tulliu se ȃice fiulŭ lui Volcanŭ, carele în acestŭ cultŭ apare cași Lar familiaris. Muieror lui e Maia sau Maiesta, o ȃină cu însușiri cași Bona Dea.

Pe comițiu în Roma a fostŭ loculŭ numitŭ Volcanalŭ, ce se privia de vatra (focarulŭ) statului romanŭ, nu în formă de templu, ci ca o aria înălțată. Acestŭ locŭ era de însemnătate pentru Roma și statului romanŭ, de ore-ce s'a sântitŭ prin sfătuirea lui Romulŭ cu Tațiu aci, prin înfrățior Romanilorŭ cu Sabinii și adunărilor cetățenilorŭ, fiindŭ și mai târziulŭ loculŭ înfrățior patricilorŭ cu plebeiŭ.

Sărbătoreor de frunte a ȃeuluiŭ s'a chiămatŭ Volcanalia, și s'a ținutŭ în 23 Augustŭ cu ludi circensi (54).

Sărbătoreor a căđutŭ în luna căldureŭ, pentrucă la Romanŭ, foculŭ și sorele au avutŭ același înțelesŭ, și adeseori s'a folositŭ unulŭ

(51) Calendarelor punŭ ziua pe 21 Aug. Unele Consus în Aventino, și e verosimilŭ că Consus și aci aprópe de circŭ a avutŭ sacrariulŭ sėu. Veđi 7 Iuliŭ. Preller p. 328. 428. Hartung II. 87.

(52) Volcani pocolor e scrisŭ pe unŭ bocalŭ din Tarquinii ce se află ađi în Berlin. Numŭ din Aesernia cu inscripțior Volcanom, Orelli Nr. 1380. A. W. Schlegel deduce numele din ul-ka cuvintŭ indicŭ ce însemnă meteorŭ focosŭ. Aflându-se numŭ cu Zeus Velchanos se combină și cu acėsta. Preller p. 526. Hartung II. 106. combină cu fulgur, fulmen.

(53) Inscript. Orell. Nr. 1382. Volk. Miti sive Mulcibero. Eŭ deducŭ din celticulŭ : molc ce e focŭ; m în v, e volcanŭ.

(54) Kal. Capranic. pune Volcano în circo flaminio. Varro L. L. VI. 20.

pentru altul. A fost și credință vechiă, cumcă viața sufletescă a omului e înrudită cu focul (55).

Era datină vechiă, că ađi totu tata familiei arunca pentru sine și pentru ai săi pesci în focul de pe vatra casei, pesci numiți *Mae-nae*, creșându că-î aruncă «*pro animis humanis*», adecă pentru sufletele omenesci. Pescii se prindeau în Tiber și se vindeau în aria *Vulcani*, verisimilă în piața dinaintea templului lui *Vulcanu* pe câmpul lui *Marte*.

Vulcanu a fost și ăeul focului ce strică, și în acestă calitate se numesce adeseori între ăei de rășboi, de ore-ce era datina ca după luptă să se ardă o pradă mică, închinându-se lui *Vulcanu*, și în fine ăeul se considera de apărător în contra arderii caselor (56).

IN 24 AUGUSTU.

Mundus patet, vel lapis manalis.

Ideile despre lumea de jos a făcutu pământul nu numai de sinul semănăturilor ei și de alu morților, și experiența că din pământu răsar semințele, a adus credința despre imortalitatea sufletelor.

Đeitățile femeine a pământului, cași *Tellus*, *Terra Mater*, *Ceres*, sunt în legătură și cu sufletele repausărilor; anume *Terra Mater* apare în altă formă cași *Mater Larum*, *Lara*, *Larunda* (mama tuturor spiritelor bune) și cași *Mania* (mama manilor, adecă a sufletelor bune a repausărilor), și astu-feliu ăeitățile de pământ sunt totu-d'o-dată și inferne, adecă de lumea de desuptu.

Đeitățile bărbătesci a lumii de jos sunt *Orcus* (57) și *Dis Pater*,

(55) Varro L. L. V. 59. Est de sole sumptus ignis, isque totus mentis est.

(56) Preller p. 528. Hartung II 109.

(57) Fest. p. 202. Orcum, quem dicimus — ait Verrius — ab antiquis dictum *Uragum*, quod et *u* litterae sonum per *o* efferebant, et per *e* litterae formam nihil ominis *g*. usurpabant. Adecă *Orcus* în vechime *Uragus*. Etimologiștii mai noi îl deducă din *εργος*, locu închis. Preller p. 453. Hartung II. 86 din urgere saă arcere, a sili, opru, îmblânđi.

puterile morții, și regiî imperiului de jos. Orcus se pomenesce mai adeseori cași deu de morțe sub icône câtu mai îngrozitoare, iar Dis Pater (și Ditis Pater) (58) cași regele lumii inferne și bărbatul Proserpinei, fetei Cererii.

Repausații se numiaă de regulă Manes (curați, buni, luminoși), și se cugetaă cași spirite, adecă despoiați de trupul pământesc, și nemuritori cași deii, pentru ce Manes se numescă Divi și Dii. Ei locuescă în afundul pământului, de unde esă numai în anumite timpuri anuale și noptea umblândă pre pământu.

În Roma pe comișiu, locul unde se aduna poporul, a fostă o grăpă numită «Mundus Orci vel Ditis», adecă gura lumii de jos care era neincetată astupată cu o pētră «lapis Manalis» (59), și într'ună ană numai de trei ori se deschidea acea grăpă.

Mundus din lăuntru era o grăpă afundă, în forma unu ceriî în-torsă, și partea de din josă era sacră deilor Mani, adecă spiritelor repausăilor și deilor de desupt, Orcus, Tellus etc. (60). Când se rădica lapis manalis, se credea că se deschide pōrta lumii de josă, ca locuitorii de acolo, adecă repausăii, să pōtă veni după voia, și să se folosescă de drepturile lor.

Țilele când se deschidea Mundus, erau 24 August, 5 Octombrie și 8 Novembre, adecă de trei ori pe ană.

Aceste țile erau închinată deilor subterani și pentru acēsta erau triste și nefavorabile pentru întreprinderi, și crețându-se că Roma e plină de sufletele repausăilor, eșite din Mundus, poporul avea mare frică în aceste țile.

(58) Dis, Ditis se aduce în legătură cu dives, avuția și deitatea corespunde cu Πλούτων la Greci, căci sub pământu sunt avuțiile. Cic. de N. D. II. 26. 66. Varro L. L. V. 66.

(59) Fest. p. 154. Mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est, forma enim eius est, ut ex his qui intravere cognoscere potui, adsimilis illi. Paul p. 128. Manalem lapidem putabant esse ostium Orci, per quod animae inferorum, ad superos manarent, qui dicuntur Manes. La Fest. 142. 22. se chiamă și Mundus Cereris, la Macrobiu Sat. I. 16. faux Plutonis.

(60) Fest. p. 154. Eius inferiorem partem veluti consecratam Dis Manibus clausam omni tempore, nisi his diebus, maiores censuerunt habendam.

În zilele acestea nu era iertat de a aduna oșteă, de a purta lupta, de a ține adunări, de a porni pe mare, de a ține nuntă în familie. Această rețineră însași s'a considerat de sacrificiul pentru zeii de din jos, ca să se împacă, căci prin aceste zile negre (dies atri) nisuiău toți, ca să câștige cele favorabile, dându-se acestor zeițăi cele ce se cuvin și sacrificau de coloră neagră, ce se astupa în pământ.

Mundus, adică această gropă, e în legătură cu fundarea Romei. Când se punea fundamentul pentru a face cetăți, orașe, atunci după ritul Etruscilor (61), mai întâiu se săpa gropă acasta și se aruncau prunișele din toate fructele pământului, și cel ce voia să locuiască în cetatea nouă, arunca și un pumn de pământ din țera sa, apriat ca se câștige favoarea acestor zeițăi în viață și în morțe, și ca semn că de aci înainte aci îi este țera și pentru ea morțe. Gropă formându punctul central al orașului edificându, marginile i s'au făcut prin arătură, trăgându o vacă și un taur alb, slogul dela început (primigenius sulcus) și aruncându cu aratrul brada în lăuntru, adică către centru, și acastă brada a arătat linia Pomeriului.

În acest cult și datine se întilnesce oficiul agronomului cu țina de pământ, care are grije de semințe și de morți și aceste trei zile nu fără cauză cad pe timpul secerișului și a semănăturilor nouă. Acest fir de idei trece și la sərbătorea de mâneți (62).

IN 25 AUGUSTŪ.

Opeconsiva.

Saturn e zeul semănăturilor, și Ops sa Opis e țina de pământ, e mama bună, pământul, și ambi s'au venerat și la olaltă și au avut sərbătore comună.

Ops are însușirile lui Saturn, e conceptul plinirii și al bine-

(61) Varro L. L. V. 143. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu. Gropă din Roma de pe comițiu se atribue lui Romul.

(62) Preller p. 456. Hartung II. 91.

cuvîntării mănóse, și cu predicatulú Consivia s'a veneratú încá sub Numa cași điná de seménaturí și de seceríșú, într'unú sacrariú în care puteáú intra numai virginele vestale și pontificii.

În 25 Augustú, la capétulú seceríșulú, i s'a adusú sacrificiú de mulțumire, numitú *Opeconsiva* (63).

Opis cași mama lui Jupiter a avutú templu și pe Capitoliú, și ađi s'a veneratú și aci (64). Đeitáțile de páméntú și de agriculturá, sub înțelesulú de seménare, mái la tóte popóarele s'aú privitú totú-d'odatá și de đeii începutulú vieței umane și creșcerii pruncilorú (65). Astúfelú Saturnú în Indigitamente se înșirá lângá Janus Consivius creșcătorulú séménței în pánțele, iar Ops cași mama bună, care pe celú născutú îlú ține la brațulú sėú, cáci páméntulú dá nutrire genulú omenescú.

Opis a avutú mái multe predicate, ce arėta însușirile ei în multe forme. Venindú predicatele și numai singure înainte, s'aú cređutú a fi atátea đeitáți diferite, însă tóte se reducú la Opis, anume : Sejá, Segetia, Semonia (seménátórea), Runcina (care smulge și aruncá buruenile), Patellaria (care desvelesce planta), Volutina (înelitórea), Lactuaria (lăptátórea), Secia (tăietórea, secerátórea), Terensis (trierátórea), Tutelina (pázitórea) etc. Acestea erau cași đeitáți șienerate între cele mái puternice și mái marí ale statulú romanú, încá pe timpulú regelú Numa (66).

IN 27 AUGUSTÚ.

Volturnalia.

Între riurile Campaniei în Italia, riulú înđeítú Volturnus (67) de

(63) Kal. Maff. Capran. Allif. VIII. Kal. Sept. Varro L. L. VI. 21. Festu p. 186. Preller p. 418. Hartung II. 130. Opiconsivia.

(64) Liviú XXXIX. 22. Aedis Opis în capitolio de coelo tacta. Kal. Capranic.

(65) Augustin. C. D. IV. 11. ipse Opem ferat nascentibus excipiens eos sinu terrae et vocetur opis. Plin. H. N. II 63. Quae (opis) nos nascentes excipit. Preller p. 418.

(66) Tertull. de spect. 8. Macrobiu Sat. I. 16. August. IV. 8. Hartung II. 132.

(67) Volturus din volvere, a întórcce, rostogoli, după formațiunea Saturnus, Juturna, Miuturnae. Din volvere e ađi volvurá.

lângă Capua a avută cultū lătitū. Acestū cultū se afla și în Roma verisimilū s'a adusū din Capua după subjugarea ei pe la an. R. 543. (211 ant. Cr.), căci în Campania și în Italia de miadă-și riurile aū fostū venerate.

În 27 Augustū s'aū serbatū Volturnalia în Roma, că și de aducere de sacrificiū pentru riulū și respective țeitatea Volturnus (68).

IN 28 AUGUSTŪ.

Ara Victoriae in senatu.

Augustū Octavianū a dedicatū o Victoriā în curia Iulia întru memoria învingerii dela Actiu, și acēstă Victoriā era o statuā de bronzū aurită, stāndū pe globū, precum se vede pe numū împēratului.

Curia Iulia s'a dărīmatū cu timpulū, și Domitianū, ediflcāndū palatū pentru senatū, statua Victoriei s'a adusū aci, și Victoria a devenitū acuma patrōna senatului, cași unū monumentū pentru ordinea bună, ce s'a fundatū prin Augustū.

Către capētulū păgānismului, între partidā vechiā și cea creștinā s'a născutū cērtā pentru statueta dīnei.

Victoria a avutū cele māi multe temple, altare, statue și alte monumente în Roma, capitala lumii vechi. Diua fondării altarului Victoriei din senatū s'a sērbatū în 28 Augustū.

La înmormēntarea lui Augustū acea statueta s'a purtatū în fruntea cortegiului funebralū, trecēndū prin pōrta triumfală la cāmpulū lui Marte (69).

(68) Tōte calendarele punū la 27 Augustū Volt. saū Volturn. Kal. Capranic. pune: Volturn Flumini sacrificium. Varro L. L. VI. 21. țeice: Volturnalia a deo Volturno, cuius feriae tum. Paul p. 379. Volturnalia Volturno suo deo sacra faciebant cuius sacerdotem Volturnalem vocant. Preller p. 521. Hartung II. 133.

(69) Preller p. 610. 800. După Dio Cass. XLI. 22. Sveton in Oct. Aug. 100.

SERBĂTORI ÎN SEPTEMBRE.

IN 1 SEPTEMBRE.

Jupiter Tonans.

Augustū împăratulū, restauratorulū serviciulū divinū romanū, a nisuitū, ca să infrumusețeze capitolulū, și a edificatū unū templu pentru Jupiter Tonans (1).

La an. 26 ant. Cr., avendū rășboiū cu Spania și fiindū nópcea în trășură, a tunatū aprópe în câtū sclavulū celū ce mergea cu făclia innainte a căđutū trășnitū, iară luī Augustū i-a peritū vederea pe câte-va minute, și din motivulū scăpării a votatū templulū.

Cultulū luī Jupiter Tonans s'a fundatū pe Capitolū, și templulū s'a sânjitū în 1 Sept. an. 22 ant. Cr., iară điuva dedicațiunii a rēmasū de sērbătóre.

Fórtē mulți aū cercetatū acestū templu, încatū Jupiter Optimus Maximus s'a plânsū luī Augustū în visū, că elū e părăsitū, și atuncē împăratulū a pusū clopote micē pe culmea templulū, cași când Jupiter Tonans arū fi numai portarulū luī Jupiter Optimus Maximus. Vespasianū a restauratū templulū și la an. 80 după Cr. sub Titū, a arsū de totū, iară Domițianū l'a reedificatū.

IN 2 SEPTEMBRE.

Bătaia dela Actium.

Căđendū libertatea, s'a formatū triumviratulū din Antoniiū, carele a guvernatū Asia, din Octavianū carele a administratū Italia și pre-jurulū, și din Lepidū carele stăpânia Africa. Octavianū a datū pe sora sa după Antoniiū, dar acesta a părăsit-o și a trăitū cu Cleopatra.

(1) Dio Cass. LIV. 4, identifică pe J. Tonans cu Zeus Bronton. Pe numil romanī se numesce J. Cantaber, ce se đice a fi Tonans. Preller p. 212.

Purtarea lui Antoniū s'a consideratū de o vătămăre a poporului și a senatului romanū, și Octavianū (mai târziu Augustū) a începutū războiū asupra lui Antoniū, și în an. 30 ant. Cr. 2 Sept., armatele s'au întâlnitū în Grecia, în provincia Acarnania la promontoriulū Actium, unde Octavianū a bătutū pe Antoniū, și a urmatū ca elū să fie singurulū domnū în imperiulū romanū (2).

După astū-felū de rezultatū, Octavianū a introdusū cultū noū pentru *Apollo Aktius*, dela loculū Actium, rădicându-ī temple și statue, și introducându-ī ludī publicī numiți Aktia, și i-a ținutū după datina grécă.

Apollo Palatinus era ȃeulū specialū alū lui Octavianū, și templulū pentru Apollo Aktius l'a rădicatū iară pe Palatinū, și în templu era statua ȃeului între a Latonei și a Dianeī, cu predicatulū victrix, și împrejurulū templului, erau statuele Danaidelorū și Egiptidelorū, întru memoria devingerii Egiptului, tôte lucruri artificioase dela sculptoriī gréci renumiți.

Apollo Aktius s'a veneratū cași ȃeū de învingere și de vindecare după ideia vechiă romană despre Apollo, și în 2 Sept. an. 28 ant. Cr. s'a sântitū templulū lui, și ȃiua a rămasū de sĕrbătore pentru victoria lui Augustū la Aktium (3).

IN 13 SEPTEMBRE.

A. Epulum Jovis.

Jupiter Optimus Maximus s'a veneratū pe Capitoliū, și de aci s'a ȃisū și Capitolinus. Inceputulū acestui cultū purcede dela regele Tarquiniū Priscu, carele într'unū războiū cu Sabiniī a votatū templulū, și spre acestū scopū a asemĕnatū unū vĕrfū de munte de a făcutū o area de 800 □, iară Tarquiniū Superbū aci a edificatū templulū prin maestri etrusci, și s'a sântitū în an. R. 245, și ant. Cr. 509. Când s'a săpatū fundamentulū, în fundulū stĕncei s'a aflatū unū capū de omū încă cu fața întrĕgă adecă neputreȃită, și profeȃii e-

(2) Rotteck—6 Weltgeschichte II. 238.

(3) Sueton in Octav. 29. Dio. Cass. XLIX. 15. Propertiu IV. 6. Tacitū Ann. XV. 39. Martial. XII. 3. 9. Preller p. 274.

truscăi au preșis, că acestu locu va fi în viitoru capul imperiului romanu și alu lumii, și locul dela acelu capu s'a numitu capitolium (4). Templulu aci edificatu și încungiuratu cu muru cași o fortăreță încă s'a numitu Capitoliu.

Templulu a avutu trei țele, în formă de trei capele sub unu acoperământu, în cea din mijlocu cu statua lui Jupiter, în cea de dreapta cu a Minervei, iară în cea din stânga cu a Junonii, și aceste trei deităi au formatu Trinitatea în religiunea romană.

Susū pe frontispiciulu templulu a fostu o quadrigă (cociă cu patru cai) de lutu arsū, și Jupiter Tonans într'insa, cu fulgerile, adevă atributulū sēu.

Tarquiniu a adordinatu quadriga acēta în Vejiu la unu maiestru etruscū, și quadriga în coptorul de arsū a crescutu încātu a trebuitu ca să se spargă cuptorul pentru de a putē scōte figura întregă. Profeșii din Vejiu au ȃisū că posesorul quadrigēi va fi celu mai potinte, și pentru acēta vejenteni n'au vrutu să deē quadriga dela ei, însă acēta, cu ocașunea ludiloru, a fugitu singurā la Roma și Tarquiniu a pus'o pe templulu capitoliu.

Profeșindu-se prin ea mărimēa statulu romanu, s'a privitu de penulu statulu, de binele eternu, de învingerea peste învingeri, și i s'a însușitu onōre regēscă și triumfū. Templulu a fostu încungiuratu de o areă lată pe care s'au pusū monumentele cele mai sante și mai mari ale istoriei romane.

Cultulu lui I. O. M. a fostu celu mai de frunte, și în tōte cauzele publice mai multu serbatu, și pentru acēta, sacrificiile, ospētările și ludii, ce se țineaū de cultulu lui, erau cele mai pompoșe și de însemnătate. Partea religiōsă era sacrificiulu și ospētarea, partea de solemnitate, ludi publici, și anume ludi romani, sau magni, sau plebei, sau capitolini.

(4) Filologii celtisti ȃiecu, că în limba celto-galică keap însemnă capu și tol=dol, dail însemnă delu, iară ium e terminațiunea latină corespunȃtōre celei grecesci: ion, cu însemnătate de: locu; ast-felū, capitoliu însemnă capu de delu; tol, dol, ilū avemū în dōlmă, și dail în delu.

Dilele sărbătorii pentru Jupiter s'au imulțit din 4 Sept. până în 19 Sept. — Ziua de frunte a sărbătorii a fost în 13 Sept., pentru-că atunci s'au concentrat actele religioase, adecă s'a ținut sacrificiul, rugăciunea și ospătarea, numită *Epulum Jovis* (5) și pentru-că e ziua în carea la an. R. 245, s'a sântit acestu templu de pe capitoliu (6).

Sacrificiul pentru Jupiter a fost tauru alb cu cornele aurite, și pentru Juno o vacă albă (7). *Epulum* a fost o ospătare în onorea Țeilor capitolini, Jupiter, Juno și Minerva (8), a fost un pranzu de caritate și de înfrățire pentru toți diregătorii mai înalți ai statului și ai senatului romanu, cari mâncau pe Capitoliu în fața Țeilor, și încunjuțați de suvenirile cele mai grandioase ale trecutului, priviau în josu asupra Romei, și ospătarea era scumpă (9).

IN 13 SEPTEMBRE.

B. Cuiul în țella lui Jupiter.

Templulu de pre Capitoliu a avut trei țele sub unu acoperemintu, cea din mijlocu a lui Jupiter, de drepta a Minervei și de stinga a Junonii.

— În totu anul la Idule lui Septembre, ziua sântirii templulu, diregătorulu celu mai mare alu statului romanu, la începutu consululu, dela 253 an. R. dictatorulu și mai târziu unu dictatoru alesu a-nume, bătea unu cuiu în păretele de drepta a țelei lui Jupiter.

(5) Kal. Antit. Id. Sept. *Epulum Iovis ludorum causa*. Iară kal. Capranic: Iovi.

(6) Plut. Popl. 14. Preller p. 195.

(7) Serv. V. A. IX. 628. Marini Atti p. 47.

(8) Val. Maxim. II. 1. 2. *Iovis epulo ipse in lectulum, Juno et Minerva in sellas ad caenam invitabantur, quod genus severitatis aetas nostra deligentius in Capitolio quam in suis domibus conservat*. Pliniu H. N. XXV. 9. 59. *hac Iovis mensa verritur*.

(9) Martialu XII. 48. 11. *Non Albana mihi sit commissatio tanti nec capitolinae Pontificumque dapes*. Lucilius la Non. p. 204. *Idem epulo cibus atque epulatio Iovis omnipotentis*. Plin. H. N. XXVIII. 5. Liv. XXXVIII. 57. Prell. p. 196.

Cuiele bătute însemnău anii dela edificarea templului, și formaū registru de anī; dar fiindū-că cuiulū e simbolulū întăririi pentru edificii, și Jupiter cu predicatulū Tigillus însemnă celū ce a încheiatū tare ceriulū, în înțelesū religiosū a însemnatū și întărirea, nestrămutarea ordiniī și a decisiunilorū sale ceresci (10).

IN 13 SEPTEMBRE.

C. Mola Salsa.

Cele trei vestaline mai bătrâne de trei orī peste anū pregătescū Mola Salsa, saū far pium, ce e de lipsă la sacrificiile pentru poporulū romanū.

La Lupercalia în 15 Febr. la Vestalia în 7 Maiū, și la Idulu lui Sept. se pregătesce Mola Salsa (11).

IN 14 SEPTEMBRE.

Probatio Equorum.

În 14 Septembrie a fostū Probatio Equorum, adecă cercarea caiilorū, însciințaī ca să ia parte maneși la cursū (12).

IN 15 SEPTEMBRE.

Procesiunea la circū și ludi romani.

De solemnitatea zilei din 15 Sept. s'a ținutū procesiunea grandioasă la circulū Maximū și ludiū romani, cași esențiale pentru cultulū capitolinū, instituitū de Tarquinī.

Partea de frunte a procesiunii aū formatū *tensae*-le (carăle) și

(10) Cic. in Verr. 21. 53, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, clavo trabali figeret. Petroniū 71, nosti, quod semel destinavi, clavo trabali fixum est. Liviū VII. 3. Preller p. 231.

(11) Preller p. 195 și 547. Hartung II. 119. După Plin. H. N. XII. 6. 6. Augustū la Idulū lui Sep. a căpătatū dela senatū coróna graminea saū obsidionalis, ca cea mai mare decorațiune militară.

(12) Dio Cass. LV. 10. Preller p. 199.

exuviae-le (atributele) Țeilorŭ capitolinŭ, cariŭ ŭn loculŭ Țeilorŭ s'auŭ purtatŭ ŭn circulŭ Maximŭ ŝi s'auŭ pusŭ pe loculŭ numitŭ Pulvinar (13), cu ideea, ca ŝi Țeiŭ sŕ vŕdŕ ludii. Exuviaele lui Jupiter auŭ fostŭ fulgerulŭ, sceptrulŭ cu vulture, corŕna de aurŭ, tunica palmatŕ ŝi toga pietŕ, ŝi tronulŭ de osŭ de elefantŭ, ŝi aceste dela Tarquiniu Priscŭ ŭncŕce auŭ formatŭ ŝi insemnele ŝi ornatulŭ regelui.

Acŕstŕ procesiune a pornitŭ de pre capitoliiŭ ŭn josŭ prin forŭ, Vicu Tuscu, la Velabru ŭn Cŕrcŭ; ŭn frunte mergeauŭ magistraŭii maiŭ mariŭ, ŝi ŭndŕreptŭ maiŭ multe grupe de copiiŭ, juniŭ ŝi de bŕrbaŭi, uniiŭ cŕlŕriŭ, alŭiiŭ pedestriiŭ, musicanŭi, dŕnŕtorŭi, sŕritorŭi ŝi preoŭi, ducŕndŭ statutele diferiŭilorŭ Țeiŭ, ŝi dela Augustŭ ŭncŕce, ŝi a acestuia, apoiŭ animalele de sacrificiŭ ŝi multŭ poporŭ, ŝi stradele pe unde trecea procesiunea, erauŭ infrumuseŭate caŝi la sŕrbŕtoarea cea maiŭ popularŕ. Ajungŕndŭ ŭn circŭ ŭncungiuraŭ odatŕ, ŝi apoiŭ depunŕndŭ tensele ŝi exuviaele se ŭncepeauŭ ludiiŭ romanŭi, cariŭ sub Tarquiniuŭ auŭ ŭinutŭ din 15 pŕnŕ ŭn 19 Sept. iarŕ dela 390 an. R. (364 ant. Cr.), s'auŭ adausŭ ludi sceniciŭ (teatralŭi) dupŕ modulŭ etruscŭ, ŝi dela 514 an. R. dupŕ modulŭ grecŭ, ŝi anume la 540 an. R. s'auŭ stabilitŭ cu 4 Țile, ŝi maiŭ tŕrȚiŭ s'auŭ ŭnmulŭitŭ din 4 pŕnŕ la 12 Sept., aŝa ŭncŕtŭ din 4 pŕnŕ ŭn 19 Sept. s'auŭ privitŭ totŭ Țile sŕrbŕtorescŭ pentru Țeiŭ capitolinŭi.

Darurile ŝi fundaŭiunile ce le fŕceauŭ Romaniiŭ ŝi statulŭ pentru aceŝtiŭ Țeiŭ caŝi Trinitatea romanŕ, precum darurile ce le trŕmiteauŭ alte popŕre, cariŭ recunoscEAUŭ suveranitatea romanŕ, erauŭ de preŭŭ mare, ŝi steteauŭ din instrumente de cultŭ, atributele ŝi simbolele acestorŭ Țeiŭ, ŝi din alte lucruriŭ, tŕte de aurŭ ŝi de argintŭ. Unele din timpŭ ŭn timpŭ se topiauŭ spre altŭ scopŭ, altele se pŕstrauŭ ŭn podrumulŭ templuluiŭ, caŝi nisce lucruriŭ de cultŭ antice.

Jupiter Capitolinŭ sub tronulŭ sŕuŭ avea ŝi altŭ locŭ de adunarea tesauruluiŭ; Camillŭ a depusŭ maiŭ ŭntŕiuŭ aciŭ tesaurŭ, dupŕ retrage-

(13) Fest. p. 364. Tensam ait vocari Sinius Capito vehiculum, quo exuviae Deorum ludicris circensibus in circum ad Pulvinar vehuntur. Fuit et ex ebore, et ex argento. Serv. V. A. I. 17. Sveton. in Vespasian. 5. Ut tensam Iovis O. M. e sacrario in domum Vespasiani et inde in Circum deduceret.

rea Galilor, dar beluducii lacomi prădau adeseori acestu tesauru. Augustu a depus odată 16.000 pdi de aur și multe petre scumpe (14).

IN 17 SEPTEMBRE.

Consecratio Augusti.

Consecrațiunea însemnăză sântirea unui mortu și înălțarea lui între divi, adecă dei. Mai mulți împărași și împărătese s'au rădicatū după mörtea lorū între dei.

Consecrațiunea s'a începutu cu aceea, că următorul repausatulu a cerutū consecrațiunea dela senatū, și acesta a decretat'o. Ritulu a fostu orientalu, imprumutatū din mitulu cum a arsū Hercules pe rogū, și dela Augustu până la Septimiū Severu, a remasū totū acelu ritū.

Augustu a muritū în 19 Aug. an. 14 d. Cr. în Nola, trupulū lu s'a adusū în 17 Sept. la Roma, și senatulū i-a decretatū reverința cerescă, adecă templu, cultū, sodali augustali, și ludī publici (15).

Corpulū mortu așa s'a espusū publiculu, că corpulū adevăratū a statū ascunsū și altulū de cēră s'a vēđutū. Inmormintarea s'a începutū cu o procesiune în forū, unde s'a ținutū îndatinata vorbire funebrală, numitā Laudatio, și pe urmă a trecutū prin câmpulū lu Marte la Bustum, adecă loculū de ardere. Aci a fostū pregătitā o grămadă de lemne, în formă de piramidă și cu mai multe caturī, și trupulū adevăratū s'a pusū d'asupra pe lemne. Acuma diregătoriile religiöse și politice dădură mortulu onōrea cea depre urmă, și s'a aprinsū rogulū de lemne, și arđendū, din vērfulū piramidei sbura unū vulturū îndepărtāndu-se cătră cerū, simbolisāndū, că sufletulū repausatulu se duce între dei. Senatorulū Numericū Atticū a

(14) Preller p. 207. Hartung. II. 17.

(15) Kal. Amitern. 17 Sept. «Fer. ex S. C. quod eo die Divo Augusto, honores caelestes a senatu decreti.» Tacit. Ann. I. 10, «ceterum sepultura more perfecta templum, et caelestes religiones decernuntur.» Preller p. 786.

mărturisit, că a vădit pe însuși Augustu a se înălța la ceru, și Livia, muierea lui Aug. a dăruit lingușitorului mulți bani.

După acêsta s'a introdus lui Augustu cultu, cași unui deu, i s'a edificat templu cu altar, și s'a pus flamen augustalis, iar elu s'a venerat ca Divus Pater și deul apărător și ajutător al Romanilor (16), și consecrațiunea lui s'a otărit de sərbătore anuală, în 17 Sept., iar de sacrele cultului s'a îngrijit sodalii augustali, și principele din familia Iulia era membrul colegiului (17). Cultul lui Augustu s'a lătit și în provinciile romane, unde cu timpul augustalii au format în municipii statul de mijloc, asemenea cu călăreții romani, până ce statul decurionilor s'a asemănat cu ordul senatoriu roman, și astu-fel cultul lui Augustu, în o parte mare a imperiului, a devenit un principiu socialistic, căci din motivul cultului s'au format reuniuni, și membrii lor augustali se îndatorau la sacrificie, ospetări și contribuiri comune, dar mai târziu acestea au eșit din principiul religios.

Impărații divi au avut onorea că s'au asemănat deităților statului roman, și statuetele lor s'au purtat pe cară anumite, cu ocaziuni diferite. Mai târziu s'a redicat un templu comun, unde toți divii s'au venerat la oaltă în 1, 3 Ianuarie, 21 Aprilie și ziua născerii lor (18).

IN 23 SEPTEMBRE.

Țiua născerii lui Augustu.

Augustu s'a născut în 23 Sept., și țiua născerii lui, însemnată în

(16) Pe un nume e : Divus Pater Augustus. Eckhel D. N. VI. p. 127. Pe alți numi și monumente a avut coroa cu rațe. I se sacrifică viței și miel.

(17) Tacitū Ann. I. 73. Inter cultores Augusti, qui per omnes domus in modum collegiorum habebantur.

(18) Vict. de Caes. I. Huius uti Deo Romae provinciisque omnibus per urbes celeberrimas vivo mortuoque templa, sacerdotes et collegia sacravere. Pe timpul lui Alex. Severu erau 20 de divi. Un templu al divilor s'a făcut prin imp. Tacitū. și acolo s'au venerat în zilele anumite. Preller p. 790.

calendaru «Natalis», s'a ținut de sărbătore (Veđi și 1 Augustu, 17 Septembrie) (19).

IN 26 SEPTEMBRE.

Venus Genitrix.

Venus cu predicatul Genitrix (născătoare) a fost venerată cași «Mater Aeneadam» adevă mama străbună a nămurilor albane, și în specie a familiei domnitoare Iulia, dela carea își deriva originea, dela Aeneas și Venus.

Acestu cultu la începutu a fostu numai alu familiei, dar Iuliu Cesare a rădicatu templu pentru Venus Genitrix, căci elu se premăria cu originea sa dela Venus, și cu rudenia sa cu Romulu și cu regiu albanu (20).

I. Cesare în urmarea unu visu, în lupta dela Farsalu a votatu templulu, l'a edificatu în forulu Iuliu și în 26 Sept. an. R. 708, l'a sântitu, și de atunci ziua sântirii a rămasu și de sărbătore.

Augustu a înălțatu cultulu acesta și mai tare, și pe Marte și pe Venus i-a făcutu deii originii Romaniloru, și cultulu s'a susținutu și după perirea familiei Iulia (21).

SĂRBĂTORI ÎN OCTOMBRE.

IN 1 OCTOMBRE.

Fidei in Capitolio.

Fides însemnă credința în cine-va, și anume : cuvântulu, vorba

(19) In Kal. Constantini zilele de nascere a diviloru ai fostu de regulă însemnate «Nateles Caesarum.» Marini Atti p. 387. Preller p. 775. Orel. Inscr. Nr. 2489. VIII. Kal. Octobr. qua die cum seculi felicitas orbi terrarum rectorem edidit. Preller p. 620.

(20) După Eanius, Iliia înainte de perđare s'a rugatu : Te sale nata precor Venus, te genitrix patris nostri, etc.

(21) Caesar Venere prognatus. Cic. Ep. Fam. VIII. 15, 2 Nobilissima Iuliorum

de onore ce a dat' o unŭ bărbatŭ dândŭ mâna. În Roma vechiă, atâtŭ a fostŭ de mare omenia la Romanŭ, încâtŭ, dacă ŝi-a datŭ cineva vorba, adecă cuvântulŭ, avea putere caŝi când arŭ fi juratŭ, — ŝi pentru acêsta, în cauze de procesŭ, când nu se aflăŭ martorŭ, unulŭ saŭ altulŭ se provoca pe fidea sa, în sensŭ strânsŭ pe cuvântulŭ de onore, ŝi apoi se judeca pe basa provocării pe fide, care atuncŭ era fundamentulŭ justiției (1).

Cultulŭ acesta se datêză delă colonizarea Sabinilorŭ, ŝi delă legislațiunea lui Numa, de-odată cu cultulŭ lui Terminus, ca douăe colonne tarŭ a procedurii de dreptŭ privatŭ ŝi publicŭ, în cauze de proprietate ŝi de comerciŭ reciprocŭ (2). Dar Fides a trecutŭ ŝi la credința între popore în cauzele internaționale, ŝi pentru acêsta în Roma a fostŭ Fides Publica ŝi F. Populi Romani (3).

Acestŭ conceptŭ a avutŭ o basă religiôsă, ŝi basa s'a datŭ prin cultulŭ vechiŭ italicŭ alŭ lui Diespiter ŝi Jupiter, Lucetius (4) carele, ca deulŭ cerului luminosŭ, e însuŝi Fides ŝi legea supremă a tuturorŭ relațiunilorŭ ceresci ŝi pământesci. Fides Publica nu a fostŭ decătŭ o personificațiune a consciinței bune a statuluiŭ romanŭ, carele susținea ŝi observa cu consciositate tôte federațiunile ŝi relațiunile de dreptŭ ce le-a încheiatŭ cu alte popore; pentru acêsta senatulŭ se aduna adese-orŭ în templulŭ ținei Fides, ŝi chiar ŝi cetăț

genitus familia, et quod inter omnes antiquissimos constabat ab Anchise ac Veneri deducens genus. Vellei. Pat. II. 41. Dio Cass. XLII 34. Preller p. 390.

(1) Cic. de Off. I. 7. Fundamentum iustitiae fides, i. e. ditorum *conventorumque* constantia et veritas. Partit. 22. Justitia in rebus creditis fides nominatur. Terent. Andr. 1. 5. 55. Te oro per tuam fidem. Dionys. II. 75. Plut. in Numa 16. În conventum, aflămŭ *cuvântulŭ* nostru.

(2) Varro L. L. V. 74.

(3) Propertiŭ III. 11, 45, despre Trofeele lui Mariu pe o diplomă militară. . . quae sunt ad aedem Fidei populi romani. Val. Max, III. 2, 17. În aedem Fidei Publicae convocati Patres. Preller p. 224.

(4) Preoții speciali ai lui, s'aŭ numitŭ Fetiali, ŝi cuvântulŭ se vede a fi în legătură cu fides, foedus. Varro L. L. V. 86. Fetiales, quod fidei publicae inter populos praeerant. . . Per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus, Ennius scribit dictum.

țile și popórele federate veneraă pe Fides Populi Romani, precum se demostă din numii acestora.

F. P. R. în Roma a avută templu, fundatú încă de sub Numa, în vecinătate cu templulú lui Jupiter Capitolinus, și sântitú de M. Aemiliú Scauru (5). Statua a fostú cu mâna dréptă întinsă, cași când arú fi datú mâna saú cuvântulú de onóre, și a fostú învelitá cu vélú albú cași colórea luminii și a încrederei curate (6).

La 1 Oct. Fidei in Capitolio s'a adusú sacrificiulú cu tãmăiă.

Siliú dice, că Fides, de când se comitú omorurii și nedreptății, a părăsitú pãmântulú și s'a suitú în cerú, unde e ornamentulú ăeilorú, și fără Fides nu e binecuvântare și pace, căci ea e sóța dreptății, și o putere ascunsă în peptulú omulú bunú (7).

IN 4 OCTOMBRE.

Ieiunium Cereris.

În anulú 191 ant. Cr., la îndemnulú cărțilorú sibilice, s'a introdusú postulú ăinei Ceres (Ieiunium Cereris), și întru începutú totú la 4 aní, iar maí târđiú s'a stabilitú pe 4 Octombre (8).

Cultulú Cererii și templulú ei de lângă circulú aú fostú dintre cele maí respectate în Roma, și arđendú templulú, Augustú la an. 31 ant. Cr. l'a reedificatú, iar Tiberiu l'a sântitú. În acestú templu s'a adusú sacrificiulú (9).

(5) Cic. de Off. III 29. Qui iusiurandum violat, is Fidem violat quam in capitolio vicinam Jovis O. M. Hartung II. 266.

(6) Horat. Od. I. 35. 21. Albo Fides velata panno. Val. Max. VI. 6. 1. cuius imagine ante oculos posita venerabile Fidei numen dexteram suam, posita certissimum salutis humanae pignus ostentat. Preoții ei aú fostú câte unú flamen de a lui Jupiter, Marte și Quirinú, și la sacrificiulú își legaú mânilé în vélú albú. Cic. Nat. D. II 57. Tacitú Ann. I 30.

(7) Sil. Ital. Pun. II 484. Virg. Aen. I, 292. Preller p. 226. Hartung II. 264. 270.

(8) Kal. Amitern. Livii XXXVI. 37.

(9) Cic. in Verr. V. 72. 187. Tacitú Ann. II. 49. XV. 44. Preller p. 440.

IN 5 OCTOMBRE.

Mundus patet.

Obiectul e descris la sărbătorea din 24 August.

IN 6 OCTOMBRE.

Dies Ater.

Un popor german, sub numele de Cimbri, a venit de către nord cu armată de 300,000 de ostași asupra Italiei : Întăia arătare a Germanilor (Nemților) în istorie sub ducii Teutoboch și Bojovich.

Inimicii aceștia au bătut armatele lui M. Iuniu Silan și ale lui M. Aureliu Scauru, și au nimicit, în 6 Octombrie 104 ant. Cr., pe Cn. Manliu Maxim și pe O. Serviliu Capio, și această zi a rămas tristă și neagră (ater) pentru poporul roman.

Caiu Mariu, primind comanda supremă, la an. 101 ant. Cr. așa a bătut pe Germanii încât a ucis 200,000 din ei și pe Teutoboch, și a prins 80,000 (10).

IN 9 OCTOMBRE.

A. Genio Publico.

Genii s'au venerat în viața privată și publică. Geniul se cugeta în casă, așa de spirit apărător și fructuător de căsătorie, prin care se continua familia, precum și de spirit apărător al fiecărui membru de familie, și s'a crezut reprezentat în casă în chipul șerpelui de casă. Junone s'a considerat pentru femeile de geniu femeesc.

Geniul a avut sărbătorea sa la ziua născerii vreunui din casă, și i se aducea sacrificii de tămâie, lipi, vin, cunune etc.,

(10) Rotteck's Weltgeschichte II. 186. Preller p. 801.

saŭ lucruri nesângerose, căci nu se cădea, ca în ziua, când s'a născutŭ cineva, să piară vieță de animalŭ.

Precum individulŭ și familia are geniulŭ seŭ, așa și cetatea și poporulŭ pe alŭ seŭ (11).

În acestŭ înțelesŭ s'a crezutŭ și în Roma unŭ geniŭ publicŭ saŭ Genius Populi Romani, cași spiritŭ apărătorŭ alŭ Romanilorŭ. Acestŭ geniŭ mai întâiŭ se pomenește la an. 218 ant. Cr., pe la începutulŭ războiuluiŭ alŭ doilea punicŭ; era închipuitŭ cași bărbatŭ, iar mai târziuŭ cași june, și templulŭ lui se crede a fi fostŭ pe forŭ apröpe de alŭ concordiei. Unŭ împărațŭ încă i-au rădicatŭ temple.

În 9 Octombree i se aducea sacrificiulŭ regulatŭ.

În cărțile sibilice au fostŭ enumerate mai multe datine pentru cultulŭ geniuluiŭ poporulŭ romanŭ, iar sacrificiulŭ era din cinci animale mari, și venerarea lătită o dovedescŭ numiŭ și inscripțiunile (12).

Geniulŭ a fostŭ veneratŭ și afară de Roma, în Italia și în provinciile romane; totă provincia, poporulŭ, orașulŭ, colonia, municipiulŭ, ba și legiunile, caștrele, colegiile, băile, drumurile și alte locuri au avutŭ geniulŭ lorŭ propriu, și pe lângă geniŭ s'a veneratŭ adeseori și Fortuna, Tutella, saŭ singure, dar în înțelesŭ de geniŭ (13).

Cu timpulŭ s'a veneratŭ geniulŭ împăratuluiŭ domnitorŭ și acestŭ geniŭ a statŭ lângă celŭ publicŭ, și la ziua născeriiŭ domnitoruluiŭ geniuluiŭ i se aduceau daruri, venerându-lŭ cetățeniŭ multŭ în cultulŭ privatŭ. Augustŭ și-a introdusŭ geniulŭ seŭ în toate capelele comitale ale cetății, lângă cultulŭ larilorŭ, și geniulŭ după mörtea lui s'a veneratŭ cași deŭ, și astŭ-felŭ poporulŭ romanŭ, nu numai în Roma și în Italia ci și mai departe, a veneratŭ pe lângă larii, geni

(11) Symmach. Ep. X. 61. Ut animae nascuntur, ita populis, natales genii nascuntur.

(12) Orel. Inscript. Nr. 1683. I. O. M. et Genio P. R., Nr. 1684. Si quis hanc aram laeserit, habeat genium iratum Populi Romani et Numina Divorum. Prel. p. 569.

(13) Orel. Inscript. Nr. 1698. Deo Tutel. Genio Loci. Nr. 1699. Genio et Fortunae, Tutelaeque huius loci. Acta Fr. Arv. t. XXXII. Sive Deo Sive Deae in cuius tutela hic lucus, locusve est. În partea despre Dacia, citațiunii speciale.

apărătorii vechi, și pe geniul lui Augustū, carele în acestū modū a devenitū unū geniū apărătorū alū poporului romanū (14). Cultulū acesta s'a susținutū și sub împărații următorii, dar aū pretinsū ca să se venereze și geniulū domnitorului, ba unii dedeaū și pedepsă pentru întrelăsarea cultului lorū.

IN 9 OCTOMBRE.

B. Apollo Palatinus.

Augustū a veneratū multū pe ȕeulū Apollo (veđi 2 Septembre), pentrucă lingușitorii ȕiceaū, că Apollo e tata lui Augustū, și pentru acēsta și elū însuși se representa cași Apollo.

Augustū pe la an. 17 ant. Cr. a edificatū lui Apollo unū templu pe muntele Palatinū, și de aci e Apollo Palatinus (15). Templulū a arsū sub Nero și s'a reedificatū prin Domițianū (16).

Augustū, cēnindū Pontifex Maximus, dela an. 12 ant. Cr. sentințele sibilice nu s'aū mai ținutū pe Capitoliū, ci s'aū mutatū în templulū acesta (17), apoi s'a ordonatū, că Quindecemvirii să fiă preoții specialii ai lui Apollo Palatinus, carele fiindū ȕeū de profetia și de arțile muziceii, a influințatū prin cultulū sēu simțulū de arte și de cultură, și în timpii greii, prin cărțile sibilice, a liniscitū și mângaiatū sufletele, și cultulū lui s'a întreținutū până la Aurelianū. Și templulū și statua lui aū fostū corespunȕetore ideilorū acestora. Pe timpulū Goțilorū, Stilicho a arsū cărțile sibilice (18).

Diua fundării, respective a sântirii templului lui Apollo Pala-

(14) Mai târȕiū jurămintulū se făcea în numele lui Augustū. Horat. Ep. II. 1. 16. Tacit. Ann. I. 73. Preller p. 596. Hartung I. 36—40. (Veđi 1 Augustū).

(15) Horat. Ep. I. 13. 17. Palatinus Apollo dictus est a monte Palatino ubi Caesar in bibliotheca sibi statuam posuerat habitu ac statu Apollinis.

(16) Tacit. Ann. XV. 39. Martial XII. 3. 9.

(17) Sueton in Octav. 31. Dio Cass. LVII. 18. Tacit. Ann. VI. 12.

(18) Vopisc. in Aurelian. 18. 19. Ammian Marc. XXIII. Claudianū bell. got. 228.

tinus s'a serbată în 9 Octombre și în onórea acestuia aú fostă introduși la an. 17 ant. Cr. ludi seculares (19).

IN 9 OCTOMBRE.

C. Venus Victrix in Capitolio.

Venus cu predicatulă Victrix (îvingătore) și identificată cu Victoria, și-a avută templulă seú pe Capitoliú, de unde s'a numitú și Venus Capitolina.

În 9 Octombre s'a sacrificatú în acestú templu. (Veđi 12 Augustú și 26 Septembre) (20).

IN 9 OCTOMBRE.

D. Felicitati in Capitolio.

Felicitas (fericirea), afară de 1 Iuliu, a avută sêrbătore și în 9 Octombre și i s'a sacrificatú în templulă de pre Capitoliú (21).

IN 11 OCTOMBRE.

Meditrinalia.

După culesú ferbêndú vinulú noú, a începutú a se bé și vinú noú, dar mai înainte de a bé cineva din vinulú seú noú, preoții aú făcutú libațiune (22) lui Jupiter, ca în modulú acesta să se sâ-

(19) Kal. Amitern. Kal. Antiat. În decursulú timpului sub împêrați se află urme că și ludi Apolinales, așa Circensi cași scenici, s'aú susținutú. Prel. p. 276.

(20) Kal. Amitern. Sveton. Cal. 7. Plutarch. Parall. 37 dice, că Fabiu Fabricianú după cucerirea capitalei Samniilorú a adusú pe V. V. la Roma. Unii numi de ai lui Adrianú sunt dedicați đinei V. V. și Felix, și đinele sunt sculptate cași Victoria. Preller p. 389. 707.

(21) Kal. din Urbino, iar Kal. Amitern. enumera la 9 Octombre Genio Publico. Faustae Felicitati. Veneri Victrici in Capitolio. Acta fr. Arv. tit. XV. XVI. Preller p. 619.

(22) Plin. XVIII. 2. Ac ne gustabant quidem novas fruges, aut *vina*, antequam sacerdotes primitias libassent.

țescă vinul, și diceau : «Vinul nou vechiul bea, cu vinul nou vechiul, de morbul mă vindec» (23).

Spre acest scop s'a ținut sărbătoarea Meditrinalia (24) în 11 Octombrie în onoarea lui Jupiter (25).

Azi gusta toți vinul nou și vechiul dîcînd formula citată. (Vezi 23 Aprilie și 19 August). Precum la 1 Mai, sărbătoarea pentru Dea Dia, frații arvali gusta din fructele anului nou și vechiul, așa azi preoții gusta din vinul nou și vechiul (26).

IN 13 OCTOMBRE.

Fontinalia.

Ianus, ca începutul tuturor lucrurilor, s'a considerat și de începutul fontilor (isvórelor) (27) și rîurilor. Feciorul său Fons sau Fontus a fost venerat în Roma, Italia și în alte părți, și a fost depinsu cași Ianu tîneru.

În totu locul, unde a isvorit apă, s'a crezut a fi un *numen*, adică o țeitate de apă, și a fi lipsă de venerarea țeității, și pentru acesta la isvóre și la rîuri se rădicau altare și temple, și se planta pădurițe observându-se totu felul de datine și nefiind iertat de a spurca apa.

Fons e totu-d'a-una bărbătescu; alte țeități de apă și rîuri sunt și feminine, după numele, mărimea și natura fructuătoare a apelor. Ței rîurilor de regulă se cugetau cărunți și cu majestate regescu, locuind în albia rîurilor, iar ținele isvórelor și lacurilor, cași femeie de apă, cîntărete și fermecătoare și aveau numele colectiv, de *lympha* sau *lumpha* (la Greci *nimfe*, la Osci *diumpa*) (28) creșendu-se, că celu ce le vede și le aude cîntădu nebunesce (29).

(23) Varro L. L. VI. 21. *Novum vetus vinum bibo, novo veteri vino, morbo medeor.* Festu p. 92.

(24) Din medeor mă vindecu, de unde și medicus vindecătoru.

(25) Kal. Amitern.

(26) Preller p. 174. Hartung II. 37.

(27) Varro L. L. V. 123. Fons, unde funditur e terra, aqua viva.

(28) Mommsen. Dial. Ital. de josu p. 128.

(29) *Lymphati* și *lymphatici* însemnă ce grecesce e *nympholeptos*, și româ-

Limfele altcum s'aũ veneratũ cași ține vindecãtore, și pentruã apa are natura de curãțire și întãrire; femeile le-aũ invocatũ mãi la tôte ceremoniile religiöse.

Intre ținele de apã, cea de frunte e Iuturna (dela *a-jutu*) și acuși se numesce amoresa lui Jupiter (apa și aerulũ) carele a redicat'o de reginã peste tôte riurile și apele din Lațiu, acuși se țice femeia lui Ianus, cãruia i-a nãscutũ pe Fontus (30). Altã nimfã de frunte a fostũ Egeria, amorésa regelũ Numa, și vestalinele pentru serviciulũ divinũ aduceãu apã din fãntãna Egeriei Capena, aprópe de Camenae (31), carĩ aũ fostũ asemenea ține de apã, și mãi tãrțũ s'aũ veneratũ prin poeții Romani ca nisce muse romane dupã modulũ grecũ, de óre-ce din origine și musele grece aũ fostũ ține de isvóre.

Cutulũ țeitãțilorũ de apã e fôrte vechiũ, și în onórea lorũ s'aũ rãdicatũ temple și altare. Maso, învingetorulũ Corsilorũ, la an. R. 522 a rãdicatũ lui Fontus unũ altarũ pe Ianiculũ, aprópe de mormen-tulũ lui Numa și de pórta fontinalis (32). Camenele încã aũ avutũ templulũ lorũ, dar arțendũ de tunetũ, Numa a mutatũ idolũ lorũ în templulũ lui Hercules, carele, fiindcã camenele se consideraũ de muse, s'a numitũ Hercules Musarum, și astũ-feliũ aflãmũ legãtura lui cu ținele de apã și respective cu musele (33).

Sãrbãtóraea pentru Fontũ numitã Fontinalia s'a ținutũ în 13 Octombree și țeului s'a adusũ sacrificiũ (34).

În acestã ți se aruncaũ cununĩ de flori în isvóre și fãntãnile se incununaũ (35).

nesce mãi bine s'ar țice luatũ de ține, de hale, de iele, inelitũ, Varro L. L. VII. 87. Paul p. 120. Tertull. de baptismo 5. Preller p. 507.

(30) Ovidiũ F. L. II. 583. Virg. Aen. XII. 135. Arnobiũ Sat. III. 29.

(31) În forma mãi vechiã Casmenae, Carmenae. Vitruv. III. 3. ut nec fontinalis ab Camenis, nec etc.

(32) Cic. de leg. II. 22. 56. ad Fontis aras. Ara Fonti ad Ianiculum. Cic. Nat. D. III. 20. 52. Delubrum Fontis votatũ de C. Papiriu Maso. Pe o inscr. din Spania Fontano et Fontanae. Monats-berichte der Berlin. Akademie 1861. p. 771.

(33) Plut. Numa 13. Plin. H. N. XXXIV. 5. 10.

(34) Cal. Maff. Amitern. Varro L. L. VI. 22. Paul p. 85.

(35) Preller 506. Hartung II. 101.

IN 15 OCTOMBRE.

A. Jupiter Capitolinus.

Jupiter a avută predicatulă Capitolină dela Capitoliu, unde i-a fostă templulă. Sărbătoreă în onorea lui s'a fundatū de Romulū și s'a ținutū în 15 Octombre și a fostū o sărbătore de învingere și de triumfū în onorea lui.

Se crede că sărbătoreă s'a ținutū mai alesū din partea locuitorilor de pe amēdouă colinele Capitolului (36).

IN 15 OCTOMBRE.

B. October-Equus.

Sărbătoreă s'a începutū cu cursulū cu carē pe câmpulū lui Marte în onorea acestui deū, și alegēdu-se carulū cu caii învingători calulū ce a fostū prinsū de drēpta, s'a sacrificatū la altarulū lui Marte.

Sacrificiulū s'a ținutū la Idulū lui Octombre (15 Octombre) și s'a numitū : October-equus ob frugum eventum, adecă : Calulū Octombre pentru venitulū adecă desvelirea semēnăturilorū nōue, puse de cu tōmnă (37).

De capulū calulū adusū la sacrificiū se lega o cunună ce era înșirată cu pâne, întocmai precum se încununa asiniī, cași ajutătorii murarilorū la sărbătoreă Vestei, de ore-ce Marte e deū de agricultură (38).

Capulū de calū și cōdeī i se atribuiauă poterī estraordinare religiōse. Mai nainte se tăia cōda calulū și în fuga mare se purta până în Regia, unde sângele din cōdă picura pe altarulū Vestei, — și Vestalinele din acestū sânge și cenușa de viței dela Fordicalia, pregătiauă materia de afumare pentru sărbătoreă Palilia (39). Pentru

(36) Liviū I. 10. 38. LIII. 55. Varro L. L. V. 41. Preller p. 203. Hartung II. 14.

(37) La Festū p. 178. October Equus. In Kal. Constant. e Idus Oct. Equus ad Nitas fit. Virg. Aen. X. 891. Equus bellator.

(38) Paul p. 220. Plut. Quest. R. 97.

(39) Ovidiū F. L. IV. 733. Sanguis equi suffimen erit vitulique favilla. Propertii IV. 1. 20. qualia nunc curto lustra novantur equo. Hartung II. 160.

capul se începea o luptă înfocată între două suburbii din Roma, a-decă între locuitorii din Subura și cei din Via-Sacra, și dacă învingeau cei din Subura, băteau capul cu cuie pe turnul Mamiliu (40), iară dacă învingeau ceia-lalți, îl băteau pe paretii Regiei, creșându, că e binecuvintare pentru această parte din cetate (41).

Făcându-se răscolă întră soldați, la an. 46 ant. Cr., după triumful lui Iuliu Cesare, s'a sacrificat doi rebeli întră espiare pe câmpul lui Marte; i-au sacrificat pontificii și flamenul martială, și capetele loră asemenea s'au bătut cu cuie pe Regia, palatul unde locuia I. Cesare cași Pontifex Maximus (42).

Legătura sărbătorii acesteia cu Fordicalia și cu Palilia, are referință la bună starea turmelor și deosebă a agriculturii, unde e de lipsă și calul, și din agricultură se așteptă frugum eventus, adecă creșterea și rodirea bucatelor (43). Ba eventus s'a personificat și de deū ală agriculturii cu numele Bonus Eventus, și în Roma a avut templul aproape de Panteon, iară pe câmpul lui Marte, ca deū și de producțiunea naturală, o capelă (44), și împărații întreprinșdend călătoria, rășboi, etc. și finindu-le cu rezultat bun, sacrificău lui Bonus Eventus pentru capetul bun (45).

IN 18 OCTOMBRE.

Iano.

Ianus cu predicatul Geminus (gemenă) a avut două fețe; cu una s'a uitat la ziua, luna, și la anul trecut, și această față a

(40) Festu p. 97 și 167. Mamilia Turris. Pote că Mamiliu e identicu cu Maturi. Hartung II. 161.

(41) Lactant. I. 21. 26. Preller p. 323. Taiarea și baterea cu cuiu a capul de cal și în Germania, J. Grimm Deutsche Myth. 41. 624.

(42) Dio Cass. XLIII. 24. Preller p. 364. Vești 12 Iuliu.

(43) Cato R. R. 141. Frații arvali s'au rugat către Marte: Utique, ut fruges, frumenta, vineta virgultaque grandire, beneque evenire sinas. Preller p. 620.

(44) Liv. IX. 43. Pliniu XXXIII. 1. 6. P. Victor reg. Urb. VIII. Hartung II. 254. Mommsen Archeolog. Anzeiger 1860. 74.

(45) Preller 299. 621. Hartung II. 160.

fostu de bătrân, cu alta s'a uitatu la ziua, luna și anul viitoru, arătându pe unu tineru. Elu e începătoru, deschidătoru și incuitoru, și această activitate o arată prin mai multe predicate, adică însușiri. Primăvera, la începutulu semănăturiloru s'a veneratu cași Ianus Consivius, și se crede că ađi deschide anutimpulu de iernă.

Ianu G. a avutu templu lângă teatrulu lui Marcelu, delocu la porta Capena, pe unde a fostu trecerea la forulu boariu și la circulu flaminu, și acestu templu a fostu fundatu de C. Duilliu după an. 263 ant. Cr., sub războiulu întâiu punicu, și restauratu de Augustu și de Tiberiu.

In 18 Oct. s'a adusă aci sacrificiu lui Ianu (46).

IN 19 OCTOMBRE.

Armilustrium.

Sacrificiulu de espiare și de curățire în cultulu mai multoru deitățiu s'a ținut în genere : lustrium, din lustrare, a curățit în înțelesu religiosu, condiționându de o-dată și procesiune.

Curățirea religioasă de arme s'a numitu Armilustrium, și s'a ținutu în totu anul la 19 Oct. în onorea lui Marte.

Loculu a fostu lângă Aventinu, și dela ceremoniile sărbătorii și loculu încă s'a numitu Armilustrium, și s'a ținutu procesiune cu armele ce erau de a se lustra, și s'a făcutu sacrificiu sunându trâmbițele în locu de fluere. Se crede că sacrificiulu a fostu Suovetaurilia (oia, porc și taur), pentru-că aceste se sacrificau în onorea lui Marte la mai multe ocașiuni (47).

IN 28 OCTOMBRE—3 NOVEMBRE.

Isia.

Sărbătorea mitologică de frunte a deităților Isis și Serapis a fostu

(46) Kal. Amitern. XV. Kal. Nov. Iano ad theatrum Marcelli. Kal. Capranic. iară așa, însă ziua pe XVI. Kal. Sept. Tacitu Ann. II. 49. Preller 157. Hartung II 220. 226.

(47) Kal. Maff. și Amitern. Paul p. 19. Varro L. L. VI. 22, nu ăice armele, ci anciliile (scuturile). Preller p. 324, Hartung II. 161.

tómna. Mitulü e despre văitarea ȓinei Isis după fiulü seü perdutü, și pe urmă bucuriä mare pentru reafllarea lui Osiris sau Serapis (48), văitare și bucurie ce corespundü särbätorilorü de anotimpuri (veđi 22 Martiü).

In cultulü acestorü ȓeitäfi erau sänșiri cu mai multe graduri, și cei sänșii se numeau İsiachi și Osiriachi, și cultulü pe timpulü împäraților era lășitü peste totü imperiulü. Bärbäfi erau cu pärlü tunsü, femeile cu välü pe capü, și tofi cu vestminte lungi de cănepă ori de inü, silindu-se de a avé viéță morală și säntä (49). Creștiniü în datinile și in sacramentele acestui cultü aflau decopierea sau falsificarea cultului lorü, p. e. despre botezü (50), dar nici e de mirare, căci pe acestü timpü ideile și simbölele deosebitelorü religiuniü — neescipiendü nici cea judaică și creștină — asemënaü la olaltä.

Scopolü finalü, și interesarea de misterele aceste pentru cultivafi era de a ajunge la cunoscința despre o ȓeitate și mai curatä, adecä la monoteismü, încätü era posibilü pe acelü timpü, când se credea încă in mai mulfi ȓei.

Ca Serapis, sä devinä unica ȓeitate bärbätescä a fostü descrisü de ȓeulü ȓeilorü, carele cuprinde in sine töte ȓeitäfiile și lumea, și dela carele vine înțelepciunea pentru sufletü, sänëtëatea pentru trupü, și totä bunëtëatea. E puternicü in cerü, unde dirige sörele și mänä norii se dee plöia, manna lorü ; pe pämentü. unde dä nutreșü ömenilorü și animalelorü și scöte avușii din elü ; pe mare unde rădicä valurile ei, și iarä le așezä, și astü-felü in Serapis a începutü de a se concentra și topi Jupiter, Pluto și Neptunü (51).

(48) Unif scriitori creștini numescü de fiü pe Horus sau pe Harpokrates. Lact. I, 21. Iuliü Firmiciu p. 2. la Diodor I. 25. Horus a fostü spintecatü, cași Zagreus de titani și Isis l'a reinviatü. Serv. V. A. IV. 609. Sicut in Isidis sacri ubi est imitatio inventi Osiridis.

(49) Plutarch. de Is. et Osir. 3. 27. 35. Apuleiu Meth. XI. p. 806. Tertull. Apolog. 39.

(50) Tertull. de baptismo 5. Nam et sacris quibusdam per lavacrum initiantur Isidis alicuius aut Mithrae. Preller p. 732.

(51) Rhetor Aristides I. p. 91. Macrobiü Sat. I. 20.

Pe lângă Serapis, se închipuia Isis cași unica țeitate femeescă, carea cuprindea în sine țeitățile femeesci de până atunci, și a devenit o țeină universală (52), căci era venerată în diferite locuri cași Magna Mater, Venus, Minerva, Ceres, Proserpina, Iuno, Bellona, etc.: ea era totul femeinū în tôte (53).

Asemănările între cultulū alexandrinū alū lui Serapis, judaismū și creștinismū, a trebuitū să fie foarte mari, de ore-ce păganiū credeaū în rudenia acestorū religiuni (54).

Sărbătorea în onorea țeinei Isis s'a numitū Isia, și a ținutū din 28 Oct. până și în 3 Novembre (55). Țiua din 2 Novem. s'a numitū Ter Novena, și cea din 3 Novem. s'a chiămatū Hilaria, ca părțile sărbătoriai Isia (56). (Veși 25 Aprile).

SĂRBĂTORI ÎN NOVEMBRE

ÎN 1 NOVEMBRE

Țiua luptei lui Sulla.

Începându-se rășboiulū cu Mitridatū, senatulū a denumitū (87 ant. Cr.) pe Sulla de beliduce supremū, și acesta se afla cași consulū, cu armata sa la Nola. Tribunulū Sulpiciū, unul de partida democratică,

(52) Mommsen Inscript. Nov. Nr. 3580. Te tibi una quae es omnia, Dea Isis.

(53) Inscr. Orell. Nr. 1876. Isi Myrionimae, Victrici, Fructiferae, Reginae, Salutari, Hosiri, et Fortunae superae, Deo Invicto Serapi Servatori I. O. M. Soli Serapidi etc. Plut. Isis. Osiris Țice că Isis e întăia musă și dreptatea personificată. Preller p. 733.

(54) O Epistolă a lui Adrianū la Vopiscu Saturninū 7. arată că servii cultulū lui Serapis în Alexandria sunt creștini. După Aristides in Serapis I. 91, creștinii Țiceau că Serapis egiptianulū e Iosefū din Egiptū feciorulū lui Sarah. Terfull. ad Nat. II. 8.

(55) Kal. Const. pune Isia din 28 Oct. până în 1 Novembre.

(56) In Kal. Farnes Rustic. sărbătorea se numesce Heuresis, dora din εὐρησις aflū, adecă aflarea lui Serapis. Gr. Dict. Rost. I 404. Hilaria este încă o sărbătorea în 25 Martiū cași la equinoctiulū de primăveră. Preller p. 730.

a făcută propunerea, ca Mariu să fie ales de beliduce suprem, și poporul făcându cu tumult presiune asupra senatului, s'a denumit C. Mariu. Auzind Sulla acesta, s'a simțit vătămă, și a plecat caș inimic cu armata sa asupra Romei, a intrat pe pörta Colina, a învins și a răpit totă puterea statului, și iară s'a reîntors asupra lui Mitridat. Dar în absența lui, partida lui Mariu a reocupat totul, însă Sulla, învingându pe Mitridat la an. 81 ant. Cr., s'a reîntors din nou asupra Romei, a bătut pe Marian și a comis omorurile cele mai grozave în istoria Romanilor, apoi a devenit tiranul poporului.

Învingerea lui Sulla asupra lui Mitridat și a partidei democratice, a influențat ca lui Sulla să i se institue ludi publici, precum s'a introdus și în onörea altor beliduci mari, venerându-se totd'a-una Victoria, ziua învingerii.

Ludii s'aü chiămată : Ludi Victoriae Sullae, și aü ținut din 27 Oct. până și în 1 Novembre, și această zi ca ziua luptei a fost de frunte și zi de sərbătore (1).

IN 8 NOVEMBRE.

Mundus Patet.

Veți 5 Oct. și anume 24 Augustu.

IN 13 NOVEMBRE.

Epulum Iovis.

La Idul lui Novembre s'a ținut iară Epulum Iovis, adică ospetarea lui Jupiter, în legătură cu ludii plebei, după forma ludilor romani (2).

Sərbătore s'a început în 4 Novem. și a ținut până în 17 Novem.,

(1) Roteck's Weltgeschichte II. 185. Velleiu. Patere. II. 27. Merkel in Ovidiu F. L. p. XXVII. ludii de 6 zile. Preller p. 610. 801.

(2) Calendarele însamnă : Idus Nov. Epul. indict. Liviu XXXIII. 42. et epulum Iovis fuit ludorum causa.

iară ziua de frunte a fostu 13 Novem. cu Epulum Jovis pe Capitoliū, unde s'a ținut sacrificiū cu rugăciuni, apoi ospătarea, la carea în începutu numai magistrații plebei luaū parte. Din 4 până în 12 se țineaū ludī scenici, în 13 era Epulum Jovis, și centrulū vechiū alū sērbătorii, în 14 Probatio equorum și până în 17 ludī circensi (3).

Sacrificiile și ospătările cu timpul aū fostu așa de dese, încâtu s'a aflatū lipsă de a institui unū colegiū de preoți spre acestū scopū, și la an. 196. ant. Cr. s'a fundatū colegiulū de triumvirī, mai târziu septemvirī epulones, pentru-că pontificiī erau prea ocupați și cu alte culturī (4).

Ospătările s'aū datū pe Capitoliū, și luī Jupiter i s'a așternutū o perină ca patū (pulvinar) și pe acēsta s'aū pusū attributele saū ramurile luī sacre, orī idolulū micū alū ȕeului, și de māncare din sacrificiū, cași cānd ȕeulū arū lua parte la tōte. Fiindū-că Juno și Minerva se ținū de ȕeiī capitolini, li s'a pusū două scaune, ca să ședă la ospătare (5). Dar firesce că nu numai ȕeiī erau la mese întinse și la petrecere pe lângă cāntece și musică, ci și senatoriī cu alți diregători mai mari (6) se ospētaū bine.

Poporulū și în specie plebeiī încă nu aū rămasū fără de bucuriā în ziua de aȕi, căci precum la ludīi romani, așa la cei plebei, s'a ținutū și ospătare publică între poporū (convivium publicum). Joe era apērătorulū și alū comunei și alū familieī, — și pentru acēsta fiă-carele și acasă aducea sacrificiū și ospătare (epulum) pe masa sa pentru aceste ȕeitāți, și în tōtă Roma casele erau deschise și mesele întinse pentru óspețiī cari voiaū să intre. Afară de acēsta, totū insulū ducea de māncare și de bētură la unū locū liberū saū și înaltū spre ospătare publică; aci veniaū amiciī și necunoscuțiī, patrioțiī și străiniī și se ospētaū, și cu acēstă ocașiune și inimi-

(3) Dio Cass. LV. 10. Preller p. 202.

(4) Paul 78. Epulones, în limba vechiā Epuloni. Cic. de Orat. III. 19. Preller 128.

(5) Valeriū Maximū II. 1. 2. Isidor XX. 11. Noniū p. 204.

(6) Gell. XII. 8. Dio Cass. XLVIII. 52. Cic. Tusc. IV. 2 et deorum pulvinarius, et epulis magistratuum fides praecinunt. Liviū V. 13.

cîi întîlnindu-se vorbiau cu bună cuviință ca să se încungiure tótă cërta, ba cu asemeni ocaasiunî se și împăcau (7).

IN 28 NOVEMBRE.

• Sacrificiū.

Pentru Galii și Grecii căduți.

SĚRBĂTORI IN DECEMBRE.

IN 1 DECEMBRE.

A. Pietati.

Virtutea prin carea ȃei se venerăză cu umilință și cu loialitate, prin carea prunciî împlinescū cu tótă supunerea și onórea datorințelorū către părinți, așa cetățeniî către patriă, se numesce Pietas (e-vlavia) și a fostū personificată cași o ȃină.

Templulū ei a fostū pe forulū olitoriiū (1) aprópe de teatrulū lui Marcelū, l'a votatū M. Acilius Glabrio în lupta dela Thermopyle la an. 191, ant. Cr. și l'a sântitū feciorulū sēū cu asemenea nume. Pietas a mai avutū templu și la circulū flaminiiū, iară Tiberiiū întru pietatea cătră Livia, carea la an. 22 d. Cr. era greū morbósă a mijlocitū ca senatulū să fundeze unū templu pentru Pietas cu predicatulū Augusta. Statua ȃinei în temple representă o femeia se-riósă cu vėlū și diademă, și cu cocostărcū, simbolulū ei.

La 1 Dec. s'a ținutū sacrificiū în templulū dela circulū flaminiiū (2).

Esemplu mitologicū de pietate e Aeneas, carele a luatū în spate pe tatălū sēū și Penatiū, ca să-ı scape din focū, — esemplu istoricū e mulțămirea lui Antoninū Piu cătră Adrianū; iară din viața fami-

(7) Preller p. 129. 133—202. Hartung I. 166.

(1) P. Victor. XI. Forum olitorium, in eo est columna lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferebant. Aedes Pietatis in foro Olitorio. Hartung II. 243.

(2) Kal. Amitern. Jul. Preller p. 802.

liară, o fată care nutrește cu laptele peptului său pe tatălui, judecată la mórte de fóme (3).

IN 1 DECEMBRE.

B. Neptuno.

Neptunú, ȝeulú mărilorú a avutú templulú său în Roma lângă cir- culú flaminiú, și a fostú edificatú de Cn. Domițiu. În templu, pe lângă statua lui Neptunú, aú fostú Thetis, Achilles, Nereidele, Tri- toniú și alte monstre de mare. Totú în apropiare a avutú și unú altarú.

La 1 Dec. s'a adusú sacrificiú în templulú dela circulú flami- niú (4). (Veđi 23 Iuliú).

NÓPTEA DIN 3 PE 4 DECEMBRE.

Sacrificiulú de nópte pentru Bona Dea.

De cultulú Bunei Șine (veđi 1 Maiú) s'a ținutú unú sacrificiú de nópte, ce s'a datú de către muierea diregătorulú mai mare în casa sa (în ea domo, quae est in imperio), adecă saú a consululú, saú a pretorului din Roma.

La acestú sacrificiú și rugăciuniú luaú parte și virginile vestale, și alte femeí, dóră numai cele învitate, dar cari trebuiaú să se pre- gătésca pentru acestú serviciú divinú, prin reținare dela voluptate. Bărbațilorú nu le era iertatú să fiá de față, ba și portretele bărbă- tesci se îndepărtaú din casa unde se serba nóptea acésta, saú se înveliaú, căci bărbații nu puteaú să vadă pe Șina, nici le era ier- tatú să pomenésca numele ei, simbolisându virginitatea și profeția.

Vestalinele pregătiaú și prefăceaú chilia într'unú templu, și tóte femeile de față se îmbrăcaú în vestminte cași Șina, fiindú astú-felú cași atâtea preotese de ale Șinei. Mai întâiú se aducea sacrificiú piacular, adecă de espiare, ce de regulá era o purcea tinerá, dar

(3) Festú p. 209. Liviu XL 34. Pliniú VII. 36. Val. Max. II. 5. Preller p. 626.

(4) Liv. XXVIII. 11, după Dio Cass. LIII. 27, a avutú templu și pe câmpulú lui Marte, numitú mai târđiú Basilica Neptuni. Preller p. 506. 802. Har- tung II. 98.

ađi ca și sacrificiū numită Damium (5); se sacrifica însă și găini de toată colórea, numai negre nu era iertatū să se sacrifice (6). Ruggingăciunea era pentru poporul romanū (pro populo romano), salutea publică, bine-cuvîntarea agrilorū, fructuositatea femeilorū etc.

După acestea urma o solemnităte sburdată a femeilorū de față, carī conformū caracterului ținei între glume de petrecere și musica însuflețitoare înfățișau simbolice totū felulū de datine. Nu era iertatū să bea vinū, însă pe masă era unū vășuțū plinū cu vinū, — dar ađi ilū numiau mellarium, iară vinulū, miere, și se îmbetau și săltau cu desfrânare bacantină, în cătū cultulū din nóptea acésta se asemăna cu misterele orfice grece (7).

Acéstă sərbătóre s'a ținutū odată în casa lui Iuliū Cesare, fiindū potestatea imperială în mână sa. P. Clodiū, unū patriciū avutū și demoralisatū, a iubitū pe Pompeia, dómna casei, s'a îmbrăcatū în vestiminte femeesci ca artistă, și a intratū înlăuntru, dar rătăcindū prin ambite, Aurelia, mama Pompeiei i-a datū de urmă, — și apoi Pompeia a fostū lepădată de I. Cesare, iară Clodiū batjocoritū și în senatū. Era o epocă, când în familiile de frunte a intratū demoralisarea, și cultulū vechiū romanū, din origine atăta de sacru, s'a desântitū.

Sacrificiulū de nópte era în Roma unulū dintre cele mai vechi, și fiindū-că s'a ținutū nóptea și cași o taină, s'a numitū sacrum opertum, sau sacra opertanea, iară la țéră sacrificiulū se ținea în simplitate și în curățeniă (8).

(5) Juvenal. Sat. II. 86. Atque Bonam tenerae placant abdomine porcae et magno cratera Deam. Paul. p. 68. Dea quoque ipsa Damia, et sacerdos eius, damiatrix appellabatur. Animalele s'aū ăisū porcae sau porciliae piaculares. Damium se combina din δαμιον grecū, pôte că purcéua s'a ăisū a representa dama, capra selbatecă, simbolice cași mellarium, vășuțulū de vinū. Plutarchū Q. R. c. 20.

(6) Pliniū X. 56. 77. Plut. în Jul. Caes. 9.

(7) Cic. Ep. ad. Att. XV. 25, numesce sərbătóreă chiar mysteria. Iuvenal. Sat. II. 83 VI. 314, descrie salturile desfrânate, jocurile demoralisate și orgiasmulū pe timpulū Agrippinelorū și Mesalinelorū, ce intreceaū pe menadele grece și misterele frigice. Preller p. 354.

(8) Cic. de Leg. II. 9. 21. Ep. ad Att. I. 13. 3.

La an. 63 ant. Cr. s'a ținută în casa lui Cicero în 3 pe 4 Decembrie nóptea (9).

IN 5 DECEMBRE.

Faunalia.

În Lațiu a fost tradițiunea, că Faunū feciorulū lui Picū, e regele Aboriginilorū (celorū primī locuitorī) înțeleptū și bine meritatū, iară după mórte numēratū între ȕei apērătorī ai patriei, și astū-felū veneratū cu sacrificie și cu cāntece (10). Din acestū motivū Faunū și muierea sa Fauna se pomenescū adese-orī în tradițiunile mitice ale timpuluī vechiū, acuși cași rege și întâiulū întroducētorū de cultură și de ordine, acuși cași faunī, ființe mitice în societatea nimfelorū, ce corespundū naturei comune, pentru că sunt ființe profetice, cauzēzā adese-orī spaimă, stare afară de sine și nimfoleptiā (11).

ȕeulū Faunū, ce însemnă bunū, blāndū, e ȕeulū păstorilorū, sporesce turma și o apēră de lupī, și pentru acēsta a fostū veneratū cu predicatulū Inuus (12) ca sporitorū, și Lupercus (13) ca apērătorū de lupī (veȕi Lupercalia), respective aceste sunt ȕeitāȕi identice și s'aū identificatū și cu Pan dela Grecī.

Ca ȕeū apērătorū de turme, ce sunt de lipsă pentru agricultură, Faunū a devenitū și ȕeū de agricultură, și pentru acēsta după seceřișū s'a veneratū în societate cu alte ȕeitāȕi de pāmēntū.

Sērbătōrea lui de țēră, numitā Faunalia, s'a serbatū în 5 Dec. (14).

(9) Plut. in Cic. 19. Dio Cass. XXXVII. 35. Preller p. 354. Hartung II. 196.

(10) Dionys. I. 31. Virg. Ge. I. 10. Aurel. Victor. 4. Preller 336.

(11) Virg. Aen. VIII. 314. X. 551. Georg. I. 11. Pliniu XII. 12. Hartung II. 188.

(12) Inuus ab ineundo, a goni, sări pe vită. Paul p. 110. inquit ponitur pro concubitu.

(13) Paul. p. 15. Arcere prohibere est, similitur abarcet, prohibet. Porcet quoque dictum ab antiquis quasi porro arcet. (Porcere a pārci?). Ovidiū F. L. II. 269. 381.

(14) Observațiunea lui Porphyriū în Horatiū Lib. Carm. III. Oda 18. Nonis Decembribus Faunalia sunt, h. e. dies festus Fauni, in cuius honorem pecudes

Despre credința poporului în Faunū, se află această rugăciune (15). «Faune, iubitorulū nimfelorū fugătoare, umblă încetū pe hotarele mele și pe câmpii ce staū spre sōre, și treci (16) cu mila către vitele micuțe, căci la anulū plinitū îți cade de sacrificiū unū iedū. Nicī lipsescū pocale pline de vīnū sodalului Veneriī, și altarulū vechiū afumă cu multă odore. Tōte vitele se jōcā pe câmpulū ierbosū, când îți rentorcū nonele lui Decembre. Sātulū sērbătorește și pe-trece în livada cu boulū lenosū. Lupulū rătăcesce printre mieii vitezi, pădurea îți împrăștiā frunzele sale aspre, și plugarulū sǎpătorū bate de trei orī cu piciorulū (salta tripudiu) pāmēntulū, ce i-a fostū ostenēla sa.»

Acuma și în pădurile umbrōse se cade de a sacrifica lui Faunū, elū poftesce saū miele, saū mai voesce iedu (17).

IN 8 DECEMBRE.

Tiberino in insula.

Riulū Tiber, sub numele Tiberinus, a fostū personificatū cași deū de riū, și depinsū cași unū bărbatū căruntū, carele ese din riū printre plopīi țermului, îmbrăcatū cu vestmētū finū de inū în colōre vinejiā, și încununatū cu trestiā, saū e depinsū culcatū, o însemnare simbolică a vieței mănōse (18). Nu se pōte decide că ore locuința lui a fostū în Roma și anume pe insulā, saū la gura riului în mare, adecă la Ostia, unde asemenea s'a veneratū și cu ludī publicī.

Elū a avutū cerū sacru pe insula Tibrolui, și în 8 Dec. aci i s'a adusū sacrificiū (19).

(15) Horat. loculū citatū, oda întregă.

(16) In acestū înțelesū Ovidiū F. L. IV. 761. Nec Dryadas nec nos videamus labra Dianae, nec Faunum medio cum premit arva die.

(17) Horat. Lib. Carm. oda IV vers. 11.

(18) In acestū modū a fostū personificatū și Riulū Rhenus și Danubius. Eckhel D. N. IV. p. 63. 69.

(19) Kal. Amitern pune : 8 Dec. Tiberino in Insula. Serv. At. 13. Ostiam veteres consecratam esse voluerunt sicut Tiberim. Preller p. 512, 801.

Geniul lui se numără și între regiile vechi din Alba Longa, spunându-se, că Tiberinul fiind în luptă, de-odată a perit în riul Albula, ce pe urmă s'a numit Tiberinul (20).

IN 11 DECEMBRE.

Agonalia și Septimontium.

Intru venerarea lui Jupiter cași domnul sorții oamenilor, și conducătorul lumii s'a ținut sărbătorea Agonalia în 11 Dec. (Vezi 9 Ian., 21 Mart., 21 Mai).

Aici a fost și o sărbătoare foarte veche a cetății Romei, numită Septimontium, dela șapte munți pe cari de-odată se aduceau sacrificii, și anume pe munții : Palatius, Velia, Cermalus sau Germalus, Caelius, Oppius, Cispius și Fagutal, și anume prin lăcuitoarii din suburbiile de aproape.

Nu se poate ști, că ore sunt identice Agonalia cu Septimontium și s'a ținut numai în onoarea lui Jupiter, de ore-ce la sacrificiile de pe șapte munți s'a venerat și zeii apărătorii ai munților.

Aceste sacrificii aveau de scop o espiare adecă curățire religioasă, și pentru acesta ziua până la finirea lor era nefastă (21).

IN 13 DECEMBRE.

Telluri.

Tellus e sinul pământului, carele cuprinde în sine sămënța și o redă oamenilor, strămutată în fructe auree și de nutrimint.

Finindu-se cu semănatul, țineii Tellus s'a adus sacrificiu (22) (vezi 15 Aprile).

(20) Dionys. I 71. Liviul I. 3. Virg. Aen. VIII. 31. Varro L. L. V. 50. Hartung II. 102.

(21) Fest. p. 150. 161. Varro L. L. VI. 24. V. 50. Niebuhr I. 430. Preller p. 588. Septimontium îl pune în onoarea zeilor de munți. Hart. II. 34. identică ambele sărbători în onoarea lui Jupiter.

(22) Kal. Antiat. Preller p. 801.

IN 15 DECEMBRE.

Consualia.

În onoarea zeului Consus s'a ținut s'erbătore Consualia și în 15 Dec. (23). (Vezi 21 Aug.).

S'erbătore a urmat după încheierea sem'natului numit de t'omnă, luându parte și animalele de cărătură și de arătură, iară ț'erani av'end' o ț'i f'orte bună.

Aț'i s'a ținut curs' mare pe câmpul' lui Marte și s'a încheiat' cu ludi circensi (24).

IN 16 DECEMBRE.

Dedicatio Arae Fortunae Reducis.

Fortuna între multe predicate a avut' și Redux (reduc'et'ore), și a fost' ț'ina re'nt'orcerii noroc'ose din o căl'et'oriă lungă.

August', re'nt'orc'end'-se din Asia mică cu norocire în 12 Oct. an. 19 ant. Cr. la Roma, a rădicat' altar' pentru Forfuna Redux, și altarul' s'a dedicat' în 16 Dec. (25).

Din acest' timp' înc'oce alți împ'erați au rădicat' și temple, a-nume când Domițian' s'a re'nt'ors' din Germania, s'a edificat' temple pentru F. R. pe câmpul' lui Marte, iară sub alți împ'erați s'au făcut' altare în partea aceea a Romei, pe unde au intrat' la re'nt'orcere. Din lingușir' către împ'erați, ba și către alte pers'one mai înalte, au înc'eput' și alte cetăți de a imita rădicarea de temple și altare (26).

(23) Kal. Maff. Praeneste. Amitern. Antiat. la 15 Dec. iară Kal. Amitern. are și la 12 Dec. Conso in Aventino. Verisimil' a avut' un' altar' la c'ostă asu-p'ra acestui munte deasupra de circ'.

(24) Preller p. 421. 801. Das Leben der Gr. und Römer. p. 677.

(25) Kal. Amitern. și 12 Oct. ca ț'ina re'nt'orcerii înc'ă o pune de s'erbătore. Kal. Cuman. dedicaț'unea o pune pe 15 Dec., iară Amitern. ca o ț'i am'anaț'ă pe 16 Dec.

(26) Martial. III. 65. Mai multe inscript. la Orell. Mommsen, Henzen. Preller p. 559. 801. Hartung II. 238.

17—23 DECEMBRE.

A. Saturnalia.

Religiunea și respective mitologia Asiei a străbătut în Grecia și de aci în Italia, și mai tóte religiunile și mai târzie s'aú născut în Asia, în légănulú culturei genului omenescú.

Ideia fundamentală a mitologiei din Asia și în specie din India și din Egiptú a fostú sistema solară, adecă : sórele cu luna și planetele cunoscute pe atunci, formaú șépte deitățí, și planeta din urmă și cea mai departe de sóre, și pentru acésta în mai mare întunecú a fostú Saturnú. Pe lângă sóre și lună, acele cincé planete, Venus, Mercurius, Mars, Jupiter și Saturnus, formaú sistema de 7 deitățí, și închinătorii sistemei se numiaú Sabăisti.

Nu e îndoială că înainte de urđirea Romei în Italia a străbătutú mai întâiú sistema de 7 deitățí, și de atunci precede numirea ńilelor de săptămână, după numele acelorú deitățí adecă Dies Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni.

Tacitú (27) ńice despre Saturnú : «Moise a introdusú rituri contrarie, într'altele ńiua a șéptea a orânduit' o pentru odihnă, căci așa a poftitú scopulú lucrului. Alții ńicú, că onórea aceea o are Saturnú, saú pentru-că principiile religiunii le-amú primitú dela Idăi, lăcuiătorii dela muntele Ida în Asia mică, cari aú fostú cu Saturnú pefugați de acolo, și venindú în Italia, pe ei îi avemú de întemeiătorii ńinńii romane, saú pentru-că din cele 7 stele ce domnescú pe muritorii, stéua lui Saturnú se ńice a fi în lumea mai naltă, și a avé puterea mai mare, și între cele-alalte ceresci calea sa și cursulú seú le face prin 7 numere.»

În acestú modú a venitú Saturnú, respective cultulú seú, la poporele cele mai vechi ale Italiei, unde se ńice a fi fostú și rege, carele a fundatú ordinea și agricultura, adecă cultura primitivă. Mai

(27) Tacitú Hist. V. 4.

târziu s'a împărțit zodiacului în 12 părți, și prin acesta s'a născut sistemul de 12 zei mari, între acestia și Saturnu (28).

Saturnu și Ops muierea lui, s'au ținut peste tota Italia, între zei ceii mai vechi și populari, și Saturnu, apriat și zeul bărbătescu de pământu, și mai de aproape zeu de sēmēnță și de sēmēnături (29); elu dă bine-cuvēntare asupra agriculturēi și pentru acesta se dīce fundatorulu ei în Italia. Secerea e atributul lui, arătându-lu și de zeu specialu de secerișu; iară încātu secerea se asemănă cu cuțitul de viieru, i se atribuie și fundarea culturēi de via, și de pomologiă (30), totu-de-odată cu predicatul Stercutus, Sterculus, e aflătorulu de gunoiera pământulu (31).

Mitul romanu despre Saturnu ne spune, că Jupiter l'a pefugat din tron, și Saturnu după o rătăcire lungă pe mare, a ajunsu la o țēră și s'a ascunsu aci, iară țēra, dela această ascundere s'a numit Latium (32). De aicea a pornit Saturnu cu luntrea pe Tiberu și s'a suitu în Roma până la Ianiculum, unde zeulu Ianus l'a primitu cu amiciția, și pe urmă Saturnu s'a așezat de cea-laltă parte a riu-lui sub unu delu, ce l'a numit Saturnin, unde mai târziu a fostu

(28) Kat. der Myth. Dr. I. Minkwitz p. 12. 61. Saturnu e o planetă, care se întorce pe lângă sōre, întocmai cași pământulu, dar e de $197 \frac{1}{2}$ de milioane de mile departe de sōre, și mai multe mi de anī s'a crețut cea din urmă până ce la 1781 s'a aflat Uranus, care e și mai departe. Sub jumătatea de anū în iarnă din inelele lui Saturnu nu se vede nimica, pentru-ca delocū cum intră ecuinocțitul de tōmnă, se întunecă sistemul lui de inele, și locul lui Saturnu se pōte observa pe ceru numai prin aceea că acōvere mai multe stele. Populäre Astronomie Mädler p. 242. 251.

(29) Saturnus se deduce din sero satum = sēmēnatu, după formaținea cași Volturnu, Manturnu, Juturnu. O inscripțione e «Saeturni pocolom» și prin contractiunea *a* și *e* saturnus. Varro L. Lat. V. 57. Aug. Civ. D. VI. 8. Prel-ler p. 409. Dar se deduce din celticul sath reu și torn domn. Satana, reu omu.

(30) Macrob. Satur. I. 7. 25. Huic deo inserciones surculorum, pomorumque educationes et omnium huiusmodi fertilium tribuunt disciplinas.

(31) Tertull. Apolog. 25. ad Nat. II. 9. La Pliniu H. N. XVII. 9. 6. vinu forme Sterces Stercutius, Sterculus. Aci e rădăcina pentru numele de familia de ađi Sterca.

(32) Ovidiu F. L. I. 236. Dicta quoque est Latium, terra latente deo.

Capitoliul, și Ianu în acestu prejură a rădicatū sacrariū luī Saturnū (33).

După tradițiunea istorică, Saturnū a fostū regele celū mai vechiū în Lațiu și după mórtea luī a urmatū feciorulū sēū Picus, și nepotulū Faunus, și Saturnū astū-felū e reprezentantele istoricū alū agriculturēi, e începutulū ordinii publice și alū culturēi. Se dīce că o parte mare în Italia s'a numitū odată *Saturnia* țera semănăturilorū, ba în Roma o coloniă, și în Lațiu mai multe cetăți și locuri au purtatū acestū nume (34).

În acestū înțelesū s'a pomenitū și de o populațiune saturnină cea mai vechiă a Lațiuului, pe care Saturnū a adunat' o de pre munți, a făcutū unū poporū numitū și Aborigines adecă cei dela începutū, și i-a datū legi (35), și încă și mai târziū poporulū Italiei, carele trăia simplu și numaī din agricultură, se credea a fi rămășiță din populațiunea saturnină (36). Agricultura și bine-cuvântările ei, fiindū în legătură cu Saturnū, sub elū s'a cređutū unū timpū fericitū și de aurū, și ideile aceluī timpū, așa și cele despre deū, s'au contopitū în tradițiune și în cultū, și nici unū poporū nu-ī lipsesce astū-felū de epocă, iară clasa lucrătorilorū de pământū și servitorii din poporulū romanū s'au ținutū cu zelū de asemeni ideī și cultū avēndū viață în pace, libertate generală și egalitate, de ore-ce pe timpulū

(33) Dionys. VI. 1. Liviu XLI. 27. P. Victor orig. gent. 2. 3. înțelegū pe Ianus Geminus carele între forulū romanū și Iuliū a avutū templu ziditū de Numa. Hartung II. 124. Ovidiū F. L. I. 235.

(34) Dionys. I. 19. 34. Iustin. XLIII. 1. Macrobiū I. 7. 28. Varro L. L. V. 42. Hunc autem montem Saturnium appellatum, prodiderunt et ab eo late Saturniam terram, ut etiam Eunius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse saturnia dicitur.

(35) Virg Aen. VIII. 321. Is genus indocile ac dispersum montibus altis composuit legesque dedit Latiumque vocari maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

(36) Varro R. R. III. 1. 5. Nec sine causa Terram eandem appellabant Matrem et Cererem, et qui eam colerent piam et utilem agere vitam credebant atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Preller p. 411.

lui Saturnū nu s'a sciutū de sclavi și servitute, precum nici de patricii.

În fine Saturnū a dispărutū dintre ómenī, precum aū dispărutū mai multī regi din timpulū vechiū. Ianū, carele dela Saturnū a învęțatū construirea luntrilorū și baterea de bani, spre aducerea aminte de bine-facerile lui și a legăturai sale cu Saturnū, a bătutū bani, de-oparte cu capulū lui Ianū, de alta cu luntrea ce a adus'o Saturnū la Italia. Pentru acęsta Ianū și Saturnū sunt o pärechiă strinsū legatā, ei represintă începutulū și timpulū de aurū, și pentru acęsta ei așa în cultū, precum cu sęrbătorile urmęzā unulū dupā altulū, Saturnū ca țeū de întunecū, Ianū ca țeū de luminā (37).

A fostū unū altarū vechiū pentru Saturnū și s'a ęisū a fi edificatū de Ianū, apoi Hercules venindū cu triumfū la Roma, se pomenesce a fi ziditū unū altarū pe forū. Dupā date positive intāiulū templu a lui Saturnū s'a rădicatū prin Tarquiniū Juniorū, și s'a sântitū dupā alungarea acestuia la an. R. 256 (38). Acestū templu s'a mai reparatū și reedificatū și se aflā din elū și ađi ruine, optū stłpi ce se credū a fi din restaurațiunea de sub împęrađi.

Templulū a fostū închinatū nu numai lui Saturnū, ci și muierei sale Ops (39). Idolulū lui Saturnū din lăuntru a fostū golū și umplutū cu oleū, cu de bunā samā ca să garanteze productulū acesta în Lađiū; în mână a avutū unū cuțitū de pomologiā, și piciórele i-aū fostū legate cu fășii de lână și numai la sęrbătorile lui se deslegaū (40). Despre legăturā era acea credință, ca să asigureze presința lui nevęđutā, și bine-cuvęntarea ce purcede dela elū. La altarulū țeului rugāciunea și sacrificiul se făcea cu capulū desco-

(37) Preller p. 411. Hartung II. 124.

(38) Liviū II. 21. Dionys. V. 1. Macrobiū Saturnalia I. 8.

(39) Orell. Nr. 1506. Locus assignatus Aedi Opis et Saturni.

(40) Pliniū XV. 77. Stat. Silv. I. 6. 4. Saturnus mihi compede exsoluto et multo gradivus mero December. Minuc. Fel. p. 184. Pedibus Mercurius alatis, Pan ungu-
latis, Saturnus compeditis.

peritū (aperto capite) până ce de regulă cu capul învelitū (velato capite) (41).

Înainte de templul se afla o capelă a lui Dis Pater, adică Pluto, zeul lumii de jos, de care se face pomenire prin sărbătorea lui Saturnū, pentru-că Saturnū fiindu zeul semănăturilor, e zeu și de sub pământ, și prin aceste însușiri se apropiă de Consus și de Dis Pater (42). Sub templul lui Saturnū se afla un podrum, numit Aerarium Saturni, unde se ținea vistieria romană, — și din credință că sub Saturnū a fost timpul de aur și bine-cuvântarea generală, — vistieria s'a pus sub scutul lui (43).

Sărbătorea în onora lui Saturnū s'a chemat Saturnalia, și s'a ținut la capetul anului, pentru-că Saturnū pe atunci era planeta din capet în sistema solară, și s'a ținut în timpul de întunec, când e ziua mai mică și puterea luminii mai slabă. Saturnalia a fost în legătură cu sărbătorea lui Ianū, numită Calendae Ianuariae, căci Ianū fiindu în vechime zeu de lumină, care s'a născut din întunec, și sărbătorea lui a urmat după a întunecului, cași Dies Solis după Dies Saturni.

Sărbătorea lui Saturnū se crede instituită de Ianus atunci când i-a rădicat altarul pe for (44) sau de regele Tulliu Hostiliu după ce a învins pe Alban și Sabin (45). Ziua proprie a sărbătorii la început a fost numai în 17 Decembre (XIX Kal. Ian.), până a fost luna lui Decembre de 29 de zile, iar dela Iuliu Cesare, carele a pus 31 de zile în Decembre, în XVI. Kal. Ian. ce corespunde lui 17 Decembre, însă zilele s'au înmulțit cu timpul până la 7, când a fost apropierea solstițiului de iarnă, frigul mai mare și

(41) Fest. p. 322. Paulū D. p. 119. Dionys I. 38. Plut. Q. R. 11. Hartung II. 126—187.

(42) Macrob. Sat. I. 11. 48. Sacellum Ditis, arae Saturni cohaerens.

(43) Macrobiū I. 8. 3. Plut. Public. 12. Plut. Q. R. 42. Lucan. Pharsal. III. 153. Preller 412.

(44) Arnobiū IV. 24. Ovidiū F. L. I. 238. Hartung II. 124.

(45) Macrobiū I. 8. Varro L. L. V. 74.

șilele mai scurte (46), și astăzi-feliu *Septem Saturnalia* s'au lungitu din 17 până în 23 Decembre.

În războiul alu doilea punicu, în anul luptei dela laculu Tra-simenu 217 ant. Cr., anume în urmarea cărților sibilice ordinea sărbătorii Saturnalia s'a stabilitu așa, ca la 17 Decembre (XIV. Kal. Ian.) în templulu lu Saturnu să se aduca sacrificiu, lectisterniu și ospetare publică; picioarele statuei să se desfășure și să se aprindă lumină de ceară, și totu-d'o-dată a fostu și Opalia sărbătorea în onorea dînei Ops, muierii lu Saturnu. Sub Iuliu Cesare aceste au cădutu pe XVI. Kal. Ian.

Augustu a emisu unu edictu, demandandu, că în 17 Decembre (XVI. Kal. Ian.) să fiă Saturnalia pentru Saturnu, și în 19 Opalia pentru Ops, iar poporul a serbatu patru șile, pentru fie-care două. Caligula a introdusu a cincea și, carea s'a numitu Dies Juvenalis (șina juniloru) destinată pentru jocurile și ospetările juniloru. Claudiu a întăritu a cincea și iar Nerone a introdusu ludi juvenales, până ce poporul a lășitu Saturnalia încă cu două șile, adecă până în 23 Decembre (47).

Poetii și scriitorii din timpul împăraților nu potu destulu po-vesti despre petrecerea și bucuria acestor 7 șile de Saturnalia (48). În Decembre în totu locul e mișcare ca să se pregătescă de sărbătore și să se petrecă, cași când ar pute fi diferință între luna acesta și anul întregu. Ideea poporală la Saturnalia și Opalia a fostu că în timpul acesta se pregătesce reînnoirea generală și bine-cuvîntată a naturei, că deii sunt ascunși dar se reîntorc și aduc cu sine tôte darurile și timpul fericitu alu evulu de aur, și pentru acesta caracterulu predomnitoru alu sărbătorii a fostu o reîntorcere

(46) Mummiu la Macrobiu I. 10. 3. *Nostri maiores velut bene multa instituerunt, optime a frigore fecere summo Septem Saturnalia.* La Greci s'au numitu Kronia, dela Kronos identicu cu Saturnu. Herodianu I 16.

(47) Sueton. in Calig. 17. Dio Cass. LIX. 6. LX. 25. Varro L. L. VI. 22. Macrobiu. I. 10. in Preller p. 416. Hartung II. 125.

(48) Martial. XI. 6. *unctis falciferi senis diebus.* XIV. 1. 9. *quid agam potius madidis Saturne diebus.* Stat. Silv. I. 6. 5. *multo gradivus mero December.*

simbolică la timpurile fericite când Saturnū a trăiut între omenī.

Din acestū motivū libertatea la Saturnalia a fostū nemărginită, și în 17 Decembre după sacrificiū, lectisterniū și epululū publicū, libertatea s'a începutū cu exclamațiunea saū salutarea : Io Saturnalia ! Io bona Saturnalia ! și în tótă Roma a fostū bucuriă și s'a începutū petrecerea privată și dispensarea de orī-ce respecte față de lege și de bună-cuviință. În zilele aceste a încetatū diferența între patriciī, plebei și sclavī, județele ținea vacațiune, mulți pedepsiți se eliberau, saū li se luaū ferele de pe picioarele lorū, și se închinau lui Saturnū ; înceta inimiciția și nu se purta nici răsboiū (49).

În zilele aceste încă de diminéță se scâldaū, apoi urma prânzulū și atunci depunea toga cu multe împăturături și necomota și îmbrăcaū synthesis, ce era îndatinată în clasele mai înalte numai la Saturnalia (50).

Pe sclavī îi îmbrăcaū în haine domnescī și cu pălăria, ce era semnul libertății, și în sêrbătorile aceste nu cereau dela ei nici unū serviciū. La ospetare sclavīi aū prânžitū cu stăpâniī lorū la olaltă, mă stăpâniī i-aū servitū, și ei aveau dreptulū să mănânce și să bea câtū vreaū, și s'a privitū asemeni stăpânilorū întru aducerea aminte de libertatea generală și de egalitatea în timpulū lui Saturnū (51).

În cele șapte zile de Saturnalia erau și alte sêrbători vechī, și acesta e cauza principală, că sêrbătorea lui Saturnū s'a pututū estinde dela o zi la șapte ; anume în 19—20 Decembre aū fostū Opalia, în 21 Sigilaria, Divalia saū Augeronalia și Dies Juvenalis în

(49) Martial. XI. 2. 5. Clamant ecce mei iam Saturnalia versus. Horat. Lib. Sat. II. Sat. VII. Age libertate Decembri, quando ita maiores voluerunt utere. Sat. III. Damasippu : Quid fiet? ab ipsis Saturnalibus huc fugisti? Sobrius ergo, dic. Plin. Epist. VIII. 7. Suetonū in Octav. 32. Seneca ep. 18.

(50) A fostū unū indumentum adecă îmbrăcămētū în formă de cămașă cam după croiala tunicei și s'aū numitū în genere : Vestes coenatoriae. Das Leben der Römer p. 577.

(51) Horat. Lib. II. Sat. 7. Od. III. 17. 4. Martial. XIV. 70. Macrobiū I. 7. 26. Justinū XLIII. 1. Dio Cass. 1. X. 19. Pierer's Univ. Lex. Preller p. 414. Hartung II 125.

22. Lares Permarini, în 23 Larentinalu, deci aceste mai târziu s'au contopit în Saturnalia.

IN 21 DECEMBRE.

B. Dies Juvenalis.

A cincea zi din Saturnalia cu numele Dies Juvenalis e închinată specialmente ludiloru juvenali numiți și Juvenalia și introduși de Nero împăratul (54—68 d. Cr.), din ocasiunea raderii bărbii, și apoi e închinată ospetării sau petrecerii de masă a juniloru mai aleși.

La Lucianu scriitorul, Saturnu vorbește despre domnirea sa de șapte zile, nu iertă nici unu lucru său ce-va seriosu, ci poftesce ca toți să mănânce și să bea, să facă glume și să se jöce de cubicu (cotica sorțiu) și să alégă regi de petrecere la sêrbătore (52).

Mai înainte de tôte sclaviu au trebuitu să se ospeteze, să cânte și să sară, ca să fiă voia bună și bucuria, și au trebuitu să sufere, ca negriți la față să fiă împinși în apă rece (53).

La Dies Juvenalis afară de ludi juvenali s'a ținutu și ospetarea juniloru. Junii se jucau de cubicul pe nucă, ce erau simbolulu fructuosității și a bine-cuvintării mănöse, și celu ce arunca cubicul mai bine era rege la masa de ospetă, și în acestă calitate avea datorința ca să se îngrijescă de aranjarea ludiloru juvenali și de alte jocuri sociale (54).

IN 21 DECEMBRE.

C. Sigilaria.

Diua a cincia din Saturnalia s'a numitu în vechime Sigilaria. Era datina ca să se dăruiescă unii pe alții cu totu felulu de lucruri și

(52) Sueton. Calig. 17. Dio Cass. LX. 25. Preller p. 416.

(53) Lucian. Saturnalia 2, 3. Martial. XIV. 1. 4. Cum videat gelidos tam prope verna lacus. Preller p. 416.

(54) Tacitū Ann. XIII. cap. 15. Festis Saturno diebus inter alia aequalium ludicra regnum lusu sortilentium evenerat ea sors Neroni. Martial. V. 30. 8. Macrobiū I. 5. 11, I. 10. 3.

anume cu lumină de cêră (cereos), ce le dedia clienții mai săraei patronilor bine-făcători, ca unŭ darŭ îndatinatŭ la Saturnalia (55). Luminele de cêră nu puteau avé altă însemnătate decâtŭ a bucuriei și a luminei renăscetóre la solstițiulŭ de iarnă, mai alesŭ fiind-că folosirea de lumină, lampe și de făclii aprinse s'a ținutŭ de serviciulŭ divinŭ și ocasiunile festive în Roma (56).

Afară de lumină de cêră se dedia în darŭ și Oscila sau Sigilaria, nisce figure mici de lutŭ, și deosebŭ pruncilorŭ. Aceste se credŭ a fi din timpulŭ vechiŭ, când se sacrificau omeni, și simbolice reprezentă sacrificiulŭ de omeni, o datină ce de origine a fostŭ în onórea lui Dis Pater, deulŭ de mórte (57).

O legendă spune, că Hercules celŭ grecŭ venindŭ la Roma, a opritŭ datina de sub Saturnŭ, ca să se sacrifice omeni, și cu ocaziunea acésta a edificatŭ unŭ altarŭ și instituitŭ sacrificie mai simple și nevinovate (veđi Sacra Argeorum). Pentru Oscile sau Sigilarie de acestea fabricantŭi au ținutŭ unŭ tirgŭ anume în Vicus Sigillarius, și ca să se facă daruri și celorŭ crescuți, se vindeau și pocale, linguri, mărămŭ, etc.

Și însuși împêrații bucurosŭ luaŭ parte la Saturnalia; ei primiau daruri, și dăruiau și ei, precum se pomenesce despre darurile prețioase ale lui Augustŭ trâmise cu epigrame (58). Domițianŭ împêratulŭ la Saturnalia a demandatŭ, ca poporulŭ adunatŭ în coloseŭ să i se împrăștie peste tóte șirele de scamniŭ, totŭ felulŭ de turte și zacharele, și a ospetatŭ pe toți cei de față la loculŭ lorŭ, cu mâncare și bêtură, până ce pe arenă se representaŭ bucăți teatrale cu multe glume (59).

(55) Varro L. L. V. 64 Paulŭ p. 54. Macrobiŭ Saturn. I. 7. 33. Hartung II. 126.

(56) Marini Atti p. 290. Böticher Teutonik II. 337.

(57) Macrobiŭ Saturn. I. 7. Dionis. I. 19. Lactantiŭ I. 21. 6.

(58) Spartianŭ in Adr. 16. Saturnalia et sigillaritia frequenter amicis inopinantibus misit, et ipse ab his, libenter accepit et alia invicem dedit. Sueton 7. Stat. Silv. I. 6.

(59) Preller p. 417.

IN 21 DECEMBRE.

D. Angeronalia sau Divalia.

Maî tôte cetățile, cași Roma, au avutū unū deū apērătorū ascunsū și pentru acésta fără nume și genū, și acuși se identifica cu o deitate masculină acuși cu alta feminină. Se crede că Angerona (60) a fostū đina, care a reprezentatū pentru Roma pe acelu deū orī geniū apērătorū ascunsū. Statua đineî a reprezentatū o femeia, care a ținutū degetulū pe gură, și s'a cređutū de o đină plină de taine, și nepomenită, pentrece nicî a fostū iertatū ca să se pomenescă numele ei în publicū. Q. Valeriu Soranū, tribunulū plebeî, a fostū judecatū la mórte, pentrucă a îndrăsnitū să spună numele ei în publicū (61), căcî dacā se vorbea de Angerona, se pomenia fără nume, numai cu cuvântulū Diva; și de aci s'erbătórea đineî s'a numitū nu numai Angeronalia ci și Divalia și s'a ținutū în 21 Decembre. Pontificîi i-au adusū sacrificiū în Curia Acculeia, ce a fostū unū sacrariū a đineî Volupia (62), đina de plăcere, și statua Angeroneî înecă a statū pe altariulū ei, ce a fostū aprópe de mormintulū Acceî Laurentieî, și privindū timpulū sacrificiulū pentru Angerona pe o đî a Saturnalielorū și aprópe de Laurentinale (23 Decembre) mulți judecā pe Angerona de o đină cu însușiri cași Ops, Dea Dia, (care era o nepomenită) și Acca Larentia, adecā o đină de a câmpiei Romeî și apērátore (63).

(60) Angerona se deduce din angere a sugruma, angusta, de aci și angina de care au peritū ómenî și animale, până nu a ajutatū đina. Hartung II. 247. điua de s'erbătórea Angeronia.

(61) Pliniū Hist. Nat. III. 5. 9. Serv. V. A. I. 227. Preller p. 430.

(62) Varro L. L. VI. 23. Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in Curia. Acculeia et cuius feriae publicae is dies. Calendarele punū Angeronalia pe 21 Decembre, numai Calen. Maffeiū are Divalia. Serviu Flacc. în notele despre Calen. Praenest. đice: Feriae divales appellantur in ara curiae occuleiae. La Paulū p. 17. pe 21 Decembre, Angeronae Deae.

(63) Sacrariulū Volupiei a fostū lângă *pórta Romanula* ce ducea la Palatinū. Volupia, đină de simțulū plăceri, se asemēnă đineî Venus. Hart. II. 247.

IN 21 DECEMBRE.

E. Hercules și Ceres.

De Sulla a edificat un templu pentru Hercules cu predicatul Custos (păzitor) în cercul flaminiu, și aci în 21 Decembre i s'a adus sacrificiul în comuniune cu Ceres și anume : porc, pâine și mulsă adecă mied, vin amestecat cu miere (64).

După ideile populare, Hercules s'a cugetat și ca un geniu de bine-cuvintare cu însușiri de ale lui Silvan, și pentru acesta s'a venerat cu acesta la o laltă, mă Hercules a avut și predicatul Silvanus, Agrestis etc. (65). Hercules cu predicatul Custos și Tutor a fost păzitorul curții țeranului și al agrilor lui, el e un păstor călător și apărătorul păstorilor, cari umblă cu turmele lor peste tota Italia. Tradițiunea spune că Hercules cași păstor cu Launa (Lavinia), fata lui Evander, a născut pe Palas (vezi Pallilia), ce corespunde lui Pales, un demon al păstorilor, iar cu Fauna a născut pe Latinus, un rege în Lațiu (66).

IN 22 DECEMBRE.

Lares permarini.

L. Aemiliu Regillu, bătând luntrile de război ale lui Antioh, a votat un templu pentru «Lares permarini;» templul s'a edificat pe câmpul lui Marte, și M. Aemiliu Lepidus l'a sântit în 575. an. R. 179. ant. Cr. Sărbătorea larilor de pe mare s'a ținut în 22 Dec. (67).

(64) Pliniu XXV. 10. Liviu XXXVIII. 43. Ovidiu F. L. VI. 797. Macrobiu Saturn. III. 11. 10. Sue proegnante, panibus, mulso. Preller p. 323. 644.

(65) Inscript. Hercules invicte, sancte Silvane. Preller p. 655.

(66) Iustinu XLIII. 19. ex filia Fauni et Hercule, Latinus procreatur. Mommsen Inscript. Nov. Nr. 1084. 1388. 3579. Orel. 1538. Preller 644. Hartung II. 31.

(67) Fast. Praeneste la 22 Dec. pune : Laribus permarinis in Portu. La Liviu XLIII. 52, sunt versurile dedicațiunii. Preller p. 497. Hart. II. 58.

IN 23 DECEMBRE.

Larentinal.

Acca Larentia e proprie mama Lariloră, și în această calitate, ea e dină de pământ, a afandului fructuos, unde staă sēmēntele și morții.

Despre Acca Larentia este mită identică cu ală Flórei și Hercules. Păzitorulă templulă lă Hercules, aruncă între sine și Hercules sorți pentru ună prânză bună și pentru o fată mândră, și câștigându H. păzitoriulă îi aduce pe Acca Larentia, fata cea mai mândră din Roma, și deulă o dăruiesce cu noroculă nesperat. Fata plecându mânăși din templu, o întâlnește Tarutiū, ună domnă de pământ și forțe avut, o ica de soție și peste scurtă timp murind, pe A. L. o lasă de eredă, iară această dă cu testamentulă totă binele seū poporulă romană (după o versiune lă Romulă). În fine A. L. dispare în Velabru, unde i s'a făcută și mormintulă.

De atunci, în totă anulă la 23 Dec. sērbătoreă ei, numită Larentinal saū Larentalia (68), i se aduce parentațiune, adecă sacrificiulă ce pomană cași pentru ceī morți (69).

Sacrificiulă l'a adusă flaminulă Quirinală și pontificiă, iară la rugăciune s'a invocată și Jupiter. Sacrificiulă s'a făcută în Velabru (70), la mormintulă ținei, asemenea cași sacrificiulă ce îlă aduceaū preoții delocū după aceea pentru dii manes serviles.

(68) Se deduce dela Larentia numele ținei. Despre ziua sērbătorii Verr. Flacc. in Fasti Praeneste. Ovidiū F. L. III. 55. Vester honos veniet cum Larentalia dicam. Acceptus geniis ita December habet. Hartung II. 39. deduce, că această e sērbătoreă generală pentru larī.

(69) Macrobiū I. 10. 16. Cato ait Larentiam meretricio questu locupletam post excessum suum populo romano agros Turacem, Semurium Lintirium et Solinium reliquisse, et ideo sepulchri magnificentia et annuae parentationis honore dignitatem. Diis manibus eius per flaminem sacrificabatur. Preller p. 423. Hart. II. 146.

(70) Varro L. L. V. 44. țice că Velaburulă a fostă ună sacrariū (sacellum) la piciorulă muntelă Aventină, și destinată pentru cultulă lariloră și maniloră. Hartung II. 146.

IN 25 DECEMBRE.

A. Mithras, Sol Invictus.

Originea cultului. Purtarea războielor romane în țeri și cu popore îndepărtate a influențat de s'a introdusă atare cultă din acele țeri și la Romani său prin domnitori p. e. Sol Invictus Eliogabal, etc., său prin ostași, lăfindu-lă între popor, p. e. cultulă lă Mithras din Persia.

Mitologia Persiei e una din creațiunile cele măi frumöse ale spiritulă omenescă, avendă originalitate și abundență de idei poetice, și ajungendă la culmea sa prin Zoroaster. Principiulă a fostă Zeruane Akerene, și ființa cea măi înaltă spirituală, care prin Honover (cuventulă făptuitoră) a creată pe Ormuzd, spiritulă de lumină și înțelepciune, și pe Ahrimann spiritulă întunereculă. Acesta are 7 devi (dev-olă) măi mară și mulțime măi mică.

Ormuzd și-a împopulată imperiulă sēu de lumină cu ființele Ferversi, și în fruntea loră a pusă șēpte Amschaspandi, său principă, ună felă de Archangelă, și a creată 28 de Izedă ună felă de ingeră. Intre ceă șēpte Amschaspandi e și Mithras (său Mitra) carele astăfelă a fostă țeitate de a dōua clasă la Perși, și totă de o-dată cu Serosch și Raschnerast, e judecătorulă sufleteloră (veđi lumea de josă).

Țeitatea. Mithras (71) e o țeitate, care a avanjată de cea măi mare, e țeă de lumină, puterea cea măi înaltă a luminiă create, ce are înțelesă fisicală și morală, adecă și puterea spiritulă ce vede și pătrunde tōte, a adevērulă personificată și a credinței; măi departe Mithra e regele peste tōte spiritele, pe cară elă le conduce prin nōpte și prin mōrte la immortalitate; e ună eroă luptătoră și inimiculă tuturoră demoniloră de întunecă, și în acēstă calitate are coifă de aură și scută de argintă stăndă în carulă de luptă, ur-

(71) Herodotă Cart. I. c. 131, Țice că Aphrodite la Asiri se numea Mylila, la Arabă Alitta, și la Perși Mitra. Vollmer p. 892.

mându-î o suită de genii de lumină și de adevăr; în fine e apărătorul comerciului între ómenî, și alú celorú săraci și apesași.

Propagarea cultului. Acestú cultú fórte vechiú alú Perșilorú (Zoroaster pe la 620 ant. Cr.) s'a înaintatú deosebî prin regiî de origine persică din Pontú și ai Parthilorú, cariî se numiaú după numele deului (așa Mithridates), juraú pe elú, și se înfațișau și în chipulú lui (72); iară prin amestecarea generală a sistemelorú de religiunî, începută pe timpulú lui Alexandru celú mare (335—325 ant. Cr.) a suferitú strămútări esențiale până s'a desvelitú așa precum a fostú la Romanî și în timpulú victoriei creștinismului. În periodulú de cultură alú Elenilorú, numele lui Mithra a străbătutú despre Siria, până la Atena și la insula Thera (73), iară la Romanî, acestú cultú s'a observatú mai întaiú și anume la tâlhariî de mare, cari jăfuiatú peste tótă marea Mediterană. Mithridates a ațițatú pe tâlhariî cariî aveaú adăpostulú lorú pe Delos și în Cilicia, și de aci pornindú au jăfuitú peste 400 de orașe. Pentru acésta Pompeiú capetá dictatura pe trei ani peste mări, și în 66 ant. Cr. a finitú răsboiulú cu ei; dar acestú răsboiú nu a împedecatú străbaterea cultului spre apusú în Italia (74).

În secululú primú după Cristosú, cultulú acesta se pomenesce numai prin poețiî de pe timpulú împératului Domițianú, iară în secululú alú doilea a străbătutú și în Roma, unde și-a rădicatú mai multe monumente; ma până cătră Adrianú 117—138 d. Cr. în cultulú lui Mithras se află urmă de sacrificiú de ómenî (75). Sub Adrianú și următoriî Antonini, cultulú lui Mithras a făcutú propagandă mare, deși fiindú de origine barbară, nu a fostú respectatú; iară sub despoia militară a lui Septimiu Severú (194 d. Cr.) și sub următoriî

(72) Xenophon in *Cyrop.* VII. 5. 53. in *Oecon.* IV. 24. Plutarchú in *Artax.* 4. in *Alex.* 30.

(73) Preller *Abhandlung über Oropos.* Leipz. *Berichte* 1852. p. 186.

(74) Plutarchú in *Pompeiú* 24. *Rotteck* II. 204.

(75) *Statius Theb.* I. 716. *Cassiu* VI. p. 290. *Porphir. de abst.* II. 56. *Ael. Lamprid. Comod.* 9. *Preller* p. 754. *Conv. Lex.* *Brockhaus.*

lui, cultul lui Mithras a intrat între culturile casei domnitoare (Domus Augusta), și legiunile romane din diferite provincii au avut predilecțiune către acestu deū; căci cultul venit la Roma, de aci a făcutu progresu nou în imperiū, și îndărăptu către Asia mică, cu pompă mai mare și cu misterii nouē ce purcedeau dela filosofii Romei, și acestu cultu s'a susținut până în seculi târșii.

Monumente despre acestu cultu din imperiul romanu vechiu s'au aflatu în Roma, Italia de mēdă-și și mēdă-nópte, în Francia pe la Vienne, Lyon și Rinu, în Anglia, Viena și în Dacia și în Numidia (76).

Mithras la Romanii s'a contopit cu Sol Invictus și astu-felū s'au și identificatū. După cuprinsul monumentelor și inscripțiunilor, Mithras e o figură de frunte reprezentată prin unu june în vestmintul național alu Perșilor, Medilor și Armenilor. Numii indo-greci și indo-scitici ai imperiulū Bactriei, arată pe Mithras de unu deū de sóre, unu june în haine orientale, cu căciulă frigiană, togă sburătoare și tunică de două ori sufulcată (77). Insemnătatea lui e a unu deū de sóre, în specie a lui Sol Invictus (sórele neinvinsu) la Romanii, adecă a eroulū ce se luptă cu puterile întunereculū, și totu-dea-una învinge, și s'a identificatū astu-felū cu deulū de sóre, carele învinge și triumfășă peste nópte și peste iarnă, și pentru acēsta numele lui însemnă mijlocitorū între lumină și între întunecū, iară din origine între Ormuzd și Ahriman. Dedațiunile aflate în imperiul romanu, precum și în Dacia, sunt : Soli Invicto Mithrae, Numini Invicto Soli Mithrae, Deo Soli, Soli Invicto; alte inscripțiuni ilū numescū : Indeprehensibilis (necuprinsu), Omnipotens (a totu puternicū), Deus Magnus (deū mare); și scriitorii ilū laudă de domnulū și creatorulū tuturor lucrurilor, tata și începutul vieței și a saluții; și Mithras se vede a fi o figură divină panteistică a păgânismulū muritorū, iară conceptulū despre elū s'a cufundatū a-

(76) Zoēga p. 146. F. Lajard Paris 1847. LXXIV. Memoire sur le culte de Mithra par Ios. Hammer, Paris 1833. Creuzer : über das Mithreum von Neuenheim 1838.

(77) Lucian, Adunarea deilor 9. Creuzer Archeologie II. p. 314.

deseori cu deï asemeni din alte religii, anume cu Serapis Apollo, întocmai cum s'a identificat și Sol Invictus cu acești deï (78).

Peșterile. Cultul lui Mithras s'a exercitat în peșteri sântite lui Zoroaster, și în peșteri se află embleme ce reprezintă Sorele, Luna, planetele, stelele fixe, constelațiunile, zodiile, drumul sufletelor (calea laptelui) etc. Monumentele aflate în peșteri sau în locuri prefăcute în peșteri, sunt fontănilor pentru cunoștința acestui cult. Peșteri de ale deului, s'a aflat în acele părți pe unde s'a lăsat cultul lui, și Paulin din Nola încă și la începutul secolului al V-lea face pomenire despre peșterile negre ale lui Mithras în Roma, Constantinople, Alexandria și în alte locuri (79).

Serbătorea. O serbătore a lui Mithras în Persia s'a ținută când lumina învinge întunerecul, când e după ziua mai scurtă, adică solstițiul de iarnă și nascerea sorelui și serbătorea s'a numită Mithragană, ținându 6 zile până și ađi, și astu-fel a cădută pe un timp cu *Calendae* Ianuariae vechi adică pe anul nou, vechi la Romani. O altă serbătore a lui în Persia s'a ținută în Martiu la equinoctiul de primă-vară, când crește lumina și ziua mai mare de câtă nopte, și aceea s'a numită Newruz (ziua nouă), când a fost începutul anului vechi la Perși.

Intrându cultul lui Mithra la Romani, aci a aflat calendarul reformat prin Iuliu Cesare, și s'a întâlnit mai de-odată cu Sol Invictus, cu carele s'a și identificat, și a căru serbătore, ca nascerea sorelui s'a ținută asemenea la solstițiul de iarnă cređut pe atunci în 25 Dec. intr'o zi cu Natalis Solis Invicti. Acastă serbătore de iarnă a lui Mithras la Romani s'a numită Coracica, și misteriele lui Coracia după numele celor inițiați în misterii (80).

(78) Strabo XV. p. 732. Plutarch în Is. și Osir. 45. Nannus în Dionys. XL. 399. Claudianu I. 59. Preller p. 759. 764.

(79) Eubulus a descris istoria lui Mithras. — Porphy. de Abstin. IV. 16. 56. Mommsen Inscr. N. N-rii 3574. 5705. 5706. 5941. Preller 758.

(80) Athen. X. p. 434. Strabo. XI. p. 530. Porphy. de Antr. Nymph. 24. Wollmer die Myth. aller Nationen. Coracica din Corax = corvus. corb, coracinus negru ca corbu. Dic. Lat. de M. Q. Kreusler.

Sacrificiū. Luī Mithra i s'a sacrificatū unū taurū. Pe monumen-tele aflate taurulū e așternutū cu folele pe pământū, Mithras stă cu piciorulū stîngū pe șelele taurulū și cu piciorulū celalaltū pe piciorulū dreptū alū taurulū, cu mîna stîngă îl ține de gură și cu drepta înfige cuțitulū în grumazū (81).

Mithras reprezintă sôrele, iară taurulū, natura pămîntescă ce e o-pusă puterii ceresei a sôrelui și a luminei. Peștera a fostū loculū luptei și simbolulū nopții și alū întunereculū, din care Mithras totū de nou eșia învingătorū, ca să lumineze lumea și să o domnescă ; și pentru acēsta Mithras se numesce : celū ce s'a născutū din stîncă, din peștera afundă (82). Pe monumente lângă Mithras măi sunt două figurī măi micī, îmbrăcate cași elū, unū tînērū cu făclia în susū ce însemnă răsăritulū și viața, altă figură măi bătrînă cu făclia în josū, ce însemnă apusulū și mórtea, iară deasupra în unghiurī sunt bustele lui Sol și a Lunei, arare-orī și șepte altare pentru șepte planete. Măi sunt încă animale cari sugū saū lingū sângele taurulū, așa : Scorpia, șérpe, cîne, furnică și însemnătatea lorū se aduce în legătură cu lupta între vieță și mórte, cu amorfirea și înviarea naturei în cursulū sôrelui. Dar se află icône dife-rite despre cultulū acesta, și anume pe monumentulū din Mithreulū capitolinū din Roma, pe taurū în loculū unde Mithras bagă cuțitulū și curge sângele, e scrisū «*Nama cunctis*» ce însemnă, sângele vēr-satū pentru toți, și astū-felū sacrificiulū însemnă espiare, curățire pentru credincioșī lui.

Fanatismulū în acestū cultū a întrodusū sacrificiū și de ómenī,

(81) Pe treptele palațiului din Persepole era unū leū carele învingea pe taurū și se crede ca leulū reprezintă pe Mithras, adecă sôrele, pentru-că Mithras se arăta une-orī cași leū, saū cu capū de leū. Egiptelulū s'a numitū și Mithraim Mizraim, și a avutū anū de leū, adecă începutulū când sôrele a fostū în zodia leului (Iuliū) și a fostū esundarea Nilului, pentru-ce Mithras arată apelorū ca-lea și aduce fructuositate Zoega p. 412. Preller p. 760. Vollmer l. c.

(82) Justinū M. dial. c. Tryph. 70. Intr'o peșteră la Carnuntū în Panonia s'a aflatū altarū cu inscripțiunea : *Deo invicto Mithrae și Petrae Genitrici*, pētră născētóre.

încâtă Adriană a fostă silită de a-lă opri, dar împăratul Comodă cu mâna sa a sacrificată ună omă lă Mithras (83).

Misteriele. Misteriele în cultulă lă Mithras s'ău chămată Sacra Leontica, și coracia, dacă preoții aveau numele leă, oră coraci (corbă), și aă constată : a) din *esamene* ce se dăcă a fi fostă vre-o 80, b) din *eserciți* ce premergeau sântiră în atare gradă, și esercițiile din gradă în gradă erau totă mă grele și celă ce voia a se întro-duce în sântiră trebuia să aibă tăria de spirită și curagiă, pentru-că p. e. trebuia să sufere fôme, frigă, să trecă prin focă etc. c) din *sântirca* în gradură deosebite.

Gradură sunt 7, dar numai numele le-a rămasă, și une-oră nu în asemenea ordine.

1) Korakes, adecă corbă. 2) Milites, adecă militariă, luptătoră, cară căpătaă o spadă și o cunună ce o puneau pe capă, și depunând-o dăceaă : «Mithras e cununa mea». 3) Leones, adecă leă și leoice pentru-că intraă și femeile cară se numiaă și hiene. 4) Kryphi adecă tainiciă. 5) Perseiă. 6) Heliodromă. 7) Patres (84).

Totă gradulă a avută căpetenia sa, și ceă din gradurile mă mică aă fostă subordinați, celoră din gradurile mă nalte, iară toți la o-laltă formândă ună felă de ierarchiă aă stată sub Pater Patrum Dei soli invicti Mithrae (85).

Misteriă erau iarăși șapte, cași gradurile, și numărulă s'a luată dela 7 planete cunoscute, și novițiulă trebuia să trecă prin tôte gradurile învățândă la totă gradulă câte ună misteră. Spre scopulă acesta în peșteră se afla o cale cu trepte și 7 porți, fie-carea de altă

(83) F. Lajard, Introduction à l'étude des mystères de Mithra, 1877. LXXV. Welcker p. 399. Preller p. 761.

(84) Hieronym ad Laetam ep. 7. dăcândă că tôte peșterele lă Mithras sunt acuma sparte, adaugă «et omnia portentosa simulacra quibus corax niphus (cryphius) miles, leo, Perses, Heliodromus, Pater inicianur. «Porphy de Abst. IV. 16. Bulletin dell Inst. Archi. 1854. XXII.

(85) Totă gradulă avândă căpetenia sa, acesta s'a numită prin hiero. p. e. hierocorax, hieroleo etc. Orel. 2335. 2352. Preller p. 763.

metalū cu referință la planete (86) și novițiulū trecea prin toate creștendū, că și sufletulū trece prin toate planetele. După acestea putea să deschidă și a 8-a poartă, și atunci intra în trepta epoptilorū, cari erau versați în misteriele cele mai sante. Novițiulū suferindū toate a primitū *botezulū de apă*, i se apăsa pe frunte nesce semne misterioase și i se dedea o bețură de apă și de făină, bēndū pe lângă pronunțarea unei formule anumite. Romanii au mai adausū nesce misterii ce se referēzā la curățirea sufletulū prin pocăință.

În lupta din urmă a păgânismulū cu creștinismulū credincioșii lui Mithras au trecutū la creștinii, pentru-că misterile lorū aveau asemnarea esternă și datine comune, p. e. botezulū, unū felū de cină de taină, înviarea etc. (87).

IN 25 DECEMBRE.

B. Natalis Solis Invicti.

În secululū alū doilea d. Cr. a intratū la păgāni o epocă religioasă, în care se credea că este o putere divină, și cea mai naltă a ordinii naturale, spirituale și morale, și acea putere se represinta în aparițiunea sórelui pe cerū, și pentru acēsta mai toate națiunile esplicau pe deulū lorū mai mare ca pe o deitate de sóre; așa la Grecii Apollo, la Perși Mithras, la Siri Zeus, la Egiptieni Serapis, și la Romanii Sol Invictus (sóre neînvinșū), carele cași eroulū și regele oștilorū ceresci cu lumina sa triumfēzā peste nópte și peste iarnă.

Acēstā ideia și credință despre o deitate mai naltă, anume a deulū de sóre pe cerū, au fostū îmbrățisate de domnitorii orientulū apoī și de împērații romanii, și li s'a datū aplicațiune politică, afirmându-se, că pe cerū puterea cea mai înaltă e deulū de sóre, sórele însuși, iară pre pământū e împēratulū, și acēstā credință și-a

(86) Sórele prin aurū, luna prin argintū, Mars prin ferū, Mercuriū prin argintū viū, Jupiter prin zincū, Venus prin aramă, și Saturnū prin plumbū erau aci reprezentati. Mädler, Populäre Astronomie. Berlin 1816. p. 132.

(87) Justin. M. Apol. I. 66. De Baptism. Tertull. 5. Preller p. 758. Conv. Lex. Brockhaus. Pierer's Univ. Lex. Q. Minkwitz, Myth. aller Culturvölker p. 39.

ajunsă culmea sa sub C. Domițiu Aureliană împăratul Romanilor 270—275 d. Cr.

Epoca lui Aureliană dă mărturia cea mai apriată despre cultul sóreului din acestă punctă de vedere. Aureliană s'a născută în Sirmiu din părinți de stare de josă, dar a devenit ună beliduce bravă și norocosă ală imperiului romană. Mama sa a fostă preotésă într'ună templu ală ăeului de sóre, în acelă prejură, și dóră Aureliană din acestă causă s'a numită pre sine de ună fiu ală ăeului de sóre, carele de timpuriu i-a prevestit viitorulă și ca ună tată l'a apărată în tóte periclele (88).

În lupta decidétore în contra Zenobieă regineă Orientului, aprópe de Emesa în Siria a căștigată învingere numă prin o aparițiune divină, și Aureliană apoi intrândă în templulă lui Elagabal din Emesa, a văđută aci icóna aceleă aparițiunii, și pentru acestă a reedificată templulă și a avută îngrijire de elă, și de templulă din Palmyra, făcându-le și daruri. Icóna ăeului de sóre se crede a fi fostă duplă, în carea s'a cuprinsă și a lui Baal siricū, și a lui Helios greculă (sol) carele cu capulă de rađe sta mánândă carulă sóreului.

Dar icóna acestui Sol Invictus la Romani se afla pe numă împăraților romană, dela Comodă până la Constantină celă mare, adecă dela 180—337 d. Cr., și icóna a fostă ună simbolă ală púterii lumesci mai mară, și a ăeului apăratóru de împăratulă respectivă. Cultulă lui Sol Invictus însă nu era oficiósă introdusă până la Aureliană, carele a fundată în Roma ună cultă noă de sóre, a rădicată ună templu fórté mare și pomposă (89) aprópe de grădina Colona spre Quirinală, și l'a decorată după gustulă orientălă cu

(88) Când Valeriană 253—261 d. Cr. a dăcorată pe Aureliană pentru meritele în contra Goților, Aureliană a ăisă : *Dii faciant et deus certus sol, ut et senatus de me sic iudicet.* Fl. Vopiscu în Aurelian. 5. 14.

(89) Chronografulă din an. 354, și Hieronim ăică că Aureliană a fundată în Roma primulă «*Agon Solis*».

multe statue, icône, covore și ornamente prețioase și cu prădile din Palmyra, și apoi a introdus preoții «Pontifices solis» (90).

Pentru acestu cultu, și pentru Aurelianu sunt caracteristici numi acestuia, pe cari deul se numesce acusi Sol Invictus acusi Dominus imperii romani, iar Aurelianu se chiuma pe sine Deus et Dominus natus Aurelianus Augustus, apoi Restitutor Orientis, orbis, și astu-felu Aurelianu a vrutu a se tine de deul de sore intrupatu, carele face ordine pe pamentu.

Serbatoarea lu Sol invictus s'a tinutu dupa datina Fenicieniloru și a Perșiloru în 25 Dec. când e ziua mai scurtă și s'a chiumatu : Natalis Solis Invicti, adeca : ziua de nascere a sorelu neinvinsu (91).

Sub Deocletianu a ajunsu cultulu lu Sol Invictus la culmea cea mai nalta 284—306 d. Cr., totu-de-odata de religiunea de sore a imperiulu. Constantinu celu mare, desi a imbratisatu crestianismulu, inca a ramasu credinciosu lu Sol Invictus, casi deulu deloru, regelu regiloru, pentru-ca era și credinta politica bine-calculata, ca poporele sa vada in imperatu pe celu mai mare alu pamentulu. Iulianu Apostata, 361—363 d. Cr., carele s'a crestianu și apoi iară a primitu paganismulu, lauda pe Sol Invictus, regele de sore, și pe sine se numesce servulu reprezentatoru alu acestu rege mai mare.

Și astu-felu a fostu diferinta mare între cultulu vechiu de sore, Sol Indiges în 9 Aug., și între celu nou din 25 Dec.

IN 25 DECEMBRE.

C. Calendae Ianuariae.

Între Calendele lunelor, calendele lu Ianuariu sunt cele mai renumite, și în sensulu largu sunt din 14 până în 31 Dec. și respec-

(90) F. Lajard Introd. etc. p. CII. Eckhel D. N. VII. p. 482. Fl. Vop. in Aurelianu 5. 25.

(91) Calind. Const. în 25 Dec. inca pune N(atalis) Invicti. Serbatoarea s'a numitu grecesce, Helia dela Helios. Iulianu Apost. dice ca a urmatu delocu dupa saturnalia. Preller p. 755. In Tyrus s'a serbatu acuma Heraclius, iară deu de sore.

tive până 1 Ianuariu, iară în sensul strâns sunt Calendele din 1 Ianuariu. După cum s'a descris în această ȕi, și în Calindariu I, Anul, Ianus după nume și ființă e unu ȕeu vechiu italianu, de lumină și de sóre, cași Iana sau Diana de lumină și de lună, și Ianus dela Numa încóce s'a număratu între ȕei cei mai mari, și în rugăciuni s'a pomenitu înaintea lui Jupiter.

Înainte de Numa Pompiliu (39 an. R.), anul a statu din 10 luni, începându dela Martiu și gătându cu Decembre; iară Numa a introdusu lunile Ianuariu și Februariu, punându-le la capétulu anului, pentru-că anul se începea cu Martiu. Lui Ianu, cași ȕeu și de începutu, i s'a închinatu Calendele adecă, începutulu lunelor (mensis) de anu, pentru că fiindu anul de lună (de pe ceru) Calendele se începeau când se aréta luna nouă. Ianu, dintre luni, a avutu sacră pe Ianuariu, și fiindu Ianu ȕeu de sóre, luna lui s'a începutu delocu după ȕiua cea mai scurtă, adecă cându se nasce lumina și cresce ȕiua, iară în înȕelesulu comunu, când începe anul solaru.

La an. R. 601 și ant. Cr. 153 Calendele Ianuarie s'a pusu din partea statulu după ȕiua cea mai scurtă, adecă după solstiȕiulu de iarnă, și anume pe 25 Dec. totu-de-odată de acum, și ca începutulu anulu nou, și astu-felü Ianuariu a ajunsu în fruntea lunilor, dar întâia ȕi a lui, după solstiȕiu de iarnă (ce astronomice e în 21 Dec.). Iuliu Cesare la an. 46 ant. Cr. a reformatu calindariulu, și Calendele Ianuarie, adecă începutulu anulu, le-a pusu cu șese ȕile mai târȕiu ca până aci, și anume pe luna nouă după solstiȕiulu de iarnă, precum au remasu până aȕi.

ȕeci în vechime Calendele Ianuarie, cași sêrbătóre de sóre, s'a ȕinutu în 25 Dec. cași o ȕi, în carea cresce lumina pentru-că după sciința astronomică de atunci nu se scia, că solstiȕiulu de iarnă e în 21 Dec, și dela Iuliu Cesare încóce, Calendele Ianuarie au începutu a fi și sêrbătóre civilă.

Pe când Iuliu Cesare a fostu reformatu calindariulu, cultulu lui Mithras, și în secululu alü doilea d. Cr. cultulu lui Sol Invictus, ȕeităȕi de sóre, mai de o identicitate cu Ianus, celü vechiu au străbătutu și la Romanı, și fiindu acuma Calendele Ianuarie pe

1 Ianuariu, iară sêrbătorea cea mare și vechiă de sôre a lui Ianu din 25 Dec. aprôpe ștersă, Mithras și Sol Invictus, cași deitățî de sôre și de o natură, aũ ocupatũ loculũ lui Ianu din 25 Dec. (92).

(92) Varro L. L. VI. 28. ut novus annus Kalendae Januariae ab novo sole appellatae. Tacit. Ann. IV. c. 70. Sed Caesar sollemnia incipientis anni Kalendis Januariis etc. Veđi notele la Calindariu I. și 1 Ianuariu.

SĚRBĂTORI MOBILE.

Feriae sementinae.

Intre sĚrbătorile agrarie cele mari și de cetăți, p. e. Cerealia și Saturnalia, și intre sĚrbătorile dela țĚră și populare e acea diferință cĂ asupra acelora se află influințe de mitologia grĚcĂ cu pompă solemnă, iară aceste populare sunt datine simple, cele mai vechi și originale romane. SĚrbătorile populare se numescĂ în genere *Sacra popularia*, la cari nu sunt de lipsă preoți, pentrucĂ se ținĂ tĂte în sinulĂ și jurulĂ familiei și a casei sub ingrijirea tatălui și a mamei adecă a stăpĂnilorĂ, după datinele vechi ce s'au susținutĂ din generațiune în generațiune; așa sunt : Parilia, Laralia etc. (1), și pentru acĚsta, *cele mai multe* sĚrbătorĂ de felulĂ acesta nu sunt legate de zile anumite, ci saĂ se publicaĂ înainte de preoții ori artistii comunale, saĂ tata familiei le ținea, cĂnd credea cĂ e timpulĂ mai bunĂ, dar de-odată și cu alții.

SĚrbătorile agrarie s'au începutĂ cu sĚmĚnăturile, și de ore-ce agronomii sĚmĚnăturile de tĂmnă le țineaĂ cele de frunte, sĚrbătorile aceste s'au începutĂ tĂmna, și ele cu tĂte festivitățile și datinele lorĂ — în genere — se numescĂ *feriae sementinae*, adecă : sĚrbătorĂ de sĚmĚnță, de sĚmĚnare.

Pontificii, calculĂndĂ timpulĂ cĂnd trebuia începutĂ de a sĚmĚna, publicaĂ timpulĂ începerii și se începeau și aceste sĚrbătorĂ (2).

(1) Fest. p. 253. Popularia Sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis attributa sunt : Fornacalia, Parilia, Laralia, Porca Praecedanea'

(2) Varro L. L. VI. 26. Sementinae feriae dies, is qui a pontificibus dictus appellatus a semente, quod sationis causa sasceptae. Paul. p. 337. Sementinae feriae fuerunt institutae, quasi ex iis frunges grandescere possint. Ovid. F. L. I. 657. Preller p. 404.

Inceputul era cu actul religios în templu, unde flamenul aducea sacrificiul pentru Ceres și Telus, și rugăciuni în cari se chemau în ajutorul toți zeii de agricultură și genii arătorei, grăpării și semănării, și se crede că și la încheierea semănării, carea a ținut până către Decembrie, iară s'a adus sacrificiul, și apoi au urmat în 15 Dec. Consualia, în 17—23 Saturnalia, totu s'erbători agrarie. A trebuit de a permite aceste mai multu ca de o introducere.

IN IANUARIU.

Paganalia.

Pagus s'a numit mai multe case de ale agronomilor, sau s'atute la olaltă, în sensul strins pagus e o comună rurală, și locuitorii s'au chemat *pagani*. Teritoriul romanu a fost împărțit în astu-fel de comune, și regele Serviū Tuliū (an. R. 176—220) a instituit peste paguri «Magistri pagorum» cași mai mari, cari aveau datoriță ca să pörte conscrierea despre persoanele din pagu și despre avuția lor, pentru de a scöte ostași și porția. Acestu rege pe înălțimi sau locuri asigurate de natură a redicatu pentru agronomi asile, unde să se apere când inimicii i-aru ataca pe nesciute; mai departe, pentru-ca totu pagulu să se cunöscă pe sine de o corporațiune morală și ca să aibă cultu comunu, a introdus s'erbătorea «Paganalia», și a demandat ca totu capulu din pagu să plătescă unu banu în unu templu anumit, voindu ca prin acösta să controleze conscripțiunea și să sciă numöurul poporațiunii (3).

Paganalia a fostu s'erbătore anuală și s'a ținutu în Ianuariu, delocu după încheierea totală cu semönatulü, döuë zile, despărțite una de alta prin șöpte zile, și ambele zile s'au publicatü înainte ca pagulu să le sciă.

Deitățile de s'erbătore au fostu Ceres, Tellus și Terra, dönele de pämöntü și ale agronomilor, apoi Jupiter cu predicatulü Paganicus

(3) Cic. Dom. c. 28. Varro L. L. VI. 20. Macrobiü Sat. I. 16. Dionys. IV. 15. Hartung I, 313. II. 77.

cași scutitorul pagului (4). Sărbătorea o ținea agronomii cu festivitate mare poporală, și cu bucurie, pentru-că s'a încheiat truda și lucrul agronomilor cu aratul și cu semănatul.

Toți pagani, adecă agronomii dintr'un pag se aduna, și mai nainte de toate ținea *lustratio pagorum*, adecă curățirea religioasă a satului, apoi Magister Pagi, căpetenia satului, dedea pe altarul vechi al satului un sacrificiu anual, ce stetea din liba de far (5) și cele din lăuntru a unei scrôfe de fătă.

Rugăciunile se adresa deosebi către Ceres și Tellus, cari se închipuiași nisce mame cu fruct în pânțe, pentru-că ele reprezenta Pământul, carele acuma avea în sine sēmēțele. Se rugau de aceste ține, ca de mamele fructelor, ca agronomilor să le dea fructe destule, și cu câștig să se plătescă truda la timpul sēu; pentru acēsta, sēmēța să încolțescă, frigul să nu degere rēsărirea, să sufle vânturi blânde, apa cerescă să le ude, și apoi sōre bună să le cōcă. Se rugau în contra plăgilor agronomilor, precum sunt : pasērile, furnicile și șōrecii ce mănca sēmēța, în contra brumei ce degeră și aduce rugină și uscăciune etc. Boii cari purtau jugul arând, la Paganalia se încununa lângă eslea plină, și odihnia, așteptând lucrul de primă-vară. Plugul se punea în par, pentru că pământul e înghețat și odihnesce cu lucrătorii sēi, apoi agronomii își făcea voia bună (6).

IN FEBRUARIU.

Jupiter Dapalis.

Agronomii cum se începea desghetarea către capetului lui Februariu, înainte de ce semăna fructele de vară, în cultul lor familiar ținea o sărbătoare casnică și venerau pe Jupiter Dapalis. A-

(4) Pitiscu Lex. Antiq. Rom. O inscripțiune din Umbria cu Paganicus : Hartung II. 77. Ovidiu F. L. I. 656. Preller p. 403.

(5) Liba e lipiu, din far e făina, far — s'a prăjit și pisezat, pentru ca să se facă liba din el.

(6) Ovidiu F. L. I. 656. E. Klussman p. 166. Preller p. 403.

tunci făceau un prânză numit Daps, și puneau și deul porțiunea sa de carne friptă, și olul cu vin, și îl rugau ca pe fructuătorul și nutritorul, ca să li se dea ploia pentru câmpuri și animalele de agri (7). Pentru acesta Jupiter se numea și Almus, Frugifer, Ruminus, adică cel ce nutrește, fructuează și lăpteză toate, și se cheamă și dina Pecunia (8), cu referințe la vitele de agricultură. Așa toamna înainte de semănare.

IN MARTIE — APRILE.

Ver Sacrum.

În timpuri grele de război, de ciumă și de alte calamități era datina, ca să se voteze Țeilor venituli, adică productul unui ramă de economiă, p. e. mieii din oierit, grăul delă seceriș, sau vinul delă cules. Aeneas sau feciorul său Ascaniul în războiul cu Mezentiu a votat lui Jupiter culesul de via, și fiind ajutat să învingă, culesul i s'a sacrificat (9). Romani, după lupta delă acul Trasimen și după războiul cu Hanibal, au făcut votul lui Jupiter de-a-i sacrifica din toate animalele de economiă la primă-vara viitoare (10).

În timpul mai vechi, mai ales lui Mars ca Țe de fructuare și de primă-vară, i s'a făcut votul de *ver sacrum* (primă-vară sântă) în înțeles strins, votul din toate productele primă-verei, și anume, din prunci mici cari se vor născă în Martie-Aprile, din animalele și fructele acestor luni, și apoi în primă-vara viitoare în ade-

(7) Paul. p. 68. Daps—apud antiquos dicebatur res divina, quae fiebat aut hiberna sementi, aut verna. Cato R. R. 50. Hartung 19. 35.

(8) Augustin. C. D. VII. 11. Quod aleret omnia, quod ruma, i. est mamma aleret omnia. Prel. p. 173. Din pecus = vită e Pecunia, și aȚ pecurariu. La începerea semănăturelor se advoca și Țeul Janus consivius. Hartung II 224.

(9) Dionys. I. 65. Fest. p. 223. Ovidiu F. L. IV. 879. despre acest cules de via. Aurel. Vict. Orig. gent. R. c. 15. Hartung II. 37.

(10) Liviu XXII. 9. 10. Sacrificium, quod ver attulerit ex suillo, ovillo, carino. bovillo grege. Præller p. 201. 300.

vărū se sacrificau animalele și fructele, iară prunciū din lunile aceste se priviau de inchinați deilorū, și delocū cum cresceau părinții îi duceau afară la câmpū, și îi lăsaū în sorta lorū; iară prunciū adunându-se la olaltă, adese orī aū formatū coloniă. Se crede, că în timpulū vechiū la ver sacrum s'aū sacrificatū și ómenī, pentru-că urma sacrificielorū de ómenī s'a aflatū și la Ferae Latinae, Saturnalia, etc.

Votarea de Ver sacrum a fostū îndatinată și până în timpī din urmă a împăraților; ba dedicațiunile arată, că s'aū făcutū voturi (3 Ianuariū) de Ver sacrum și pentru saltea împăratului și casei împărătesci (11).

IN MAIŪ.

Florifertum.

Vestalinele aū culesū spicurile de lipsă pentru *far* în 7—14 Maiū. În Maiū înainte de secerișū a fostū o sērbătore numită Florifertum (róda de florī), când spicurile cele mai înflorite se duceau pe altarū (12).

IN MAIŪ.

Ambarvalia.

Ambarvalia erau *publice*, când se țineaū din oficiū, și *private*, când unū omū privatū le serba pentru sine și agrīi sēi. Afară de Ambarvaliele *ordinare* din 17, 19, 20 Maiū pentru țina Dea Dia, aū fostū și *extraordinaire* din îndemnulū unorū ocașiuni, p. e. ciumă între ómenī, saū între animalele de agricultură, și mai alesū stricarea câmpurilorū prin brumă, tăciune etc., tóte devenite din voia divină.

Timpulū serbării lorū era mai adeseū când câmpurile erau înflo-

(11) Liviū XXXIII. 44. Fest. p. 174. Pliniū H. N. II. 18. Iustinū XXIV. 4. Preller p. 104. 118.

(12) Paul p. 91. Florifertum dictum, quod eo die spicae feruntur ad sacrarium Preller p. 426.

rite și secerișul aprópe, avëndú ómení frică că se vorú strica bucatele. Din alte îndemnuri s'aú ținutú și în alte luni. Ambarvaliele extraordinare s'aú ținutú nu numai pentru Dea Dia, ci și pentru alte țeitáři de sistema ei, adecá cu referință la economiá, precum : Mars, Faunus, Lupercus, Pales, Ceres, Liber Pater, țeitáři de bine-cuvéntarea ómenilorú și mai alesú a câmpurilorú.

Obiectulú acestorú ambarvalii era dará câmpulú întregú alú unei comune, saú posesiunea, agrii unei persóne, și se lustráú, adecá se curáțiaú religiosú; și în sensulú strínsú ambarvaliele erau o lustrare (curáțire) cu sacrificiú de espiare, și cu procesiune sánșitóre, purtându-se animalele de sacrificiú împrejurulú câmpulú, orí unorú agrii(13). Animalele ce se sacrificáú, erau : porcu, óia și tauru, și sacrificiulú dupá numele animalelorú se chiáma Suovetaurilia (14), în vechime și Solitaurilia, sacrificiulú specialú în cultulú lui Marte, și sunt animale ce represintă avuția de turme, și cari în Italia aú fostú sub scutulú lui Marte. Dacă țeitatea era ținá, atuncí animalele se alegeáú din genulú femeinú, și la unele ocasiuni din animale mici și încă sugétóre, și în casulú acesta sacrificiulú se țecea : Suovetaurilia minora saú lactentia(15). Dupá procesiune între rugáciuni și sánșiri, animalele se junghiaú, ca câmpulú prin puterea magicá a sacrificiuluiú să se lustreze adecá curețe și să fie pártașú de sánșiri.

Când din partea unui privatú se dedeau Ambarvalia, nu totú-deauna se purtaú tóte trei animale de sacrificiú, ci numai și câte una, dar de trei orí împrejurulú agrulú, și la sacrificiú se țecea o rugáciune dupá formula vechiá, cređendu-se de a avé putere mare. Rugáciunea era către Mars cași țeulú apérátoriú alú agrilorú, alú tuturorú posesiunilorú dela țerá și a bine-cuvéntării în modulú ur-

(13) Virg. Ecl. V. 75. Quum lustrabimus agros. Acésta esplicá Serviú : lustrare hic circuire dicitur enim ambarvale sacrificium. Ambarvalis hostia, quae rei divinae causa, circum arva ducitur ab his, qui pro frugibus faciunt. Preller 379.

(14) Sus (porcú), ovis (óia), taurus (taurú) : ilia e terminațiune.

(15) Serv. Virg. Aen. XII. 170. Marini Atti Arval. p. 364. In documentele Frațilorú Arvali se numescú «porciliae piaculares.

mătorū (16) : «Tată Mars ! eū te rogū și cerū, ca tu să fii favorabilū și grațiosū mie, casei mele și familiei mele, și din acestū scopū eū portū suovetaurilia împrejurulū agrului, pământului meu. Ca tu să reșii tôte morburile vęđute și nevęđute, tótă ciurma și devastarea, paguba și tempestatea, să le abați și alungī. Ca tu tuturorū grânelorū, fructelorū de câmpū, viilorū și grădinilorū să le daī creștere și prosperare bună, să aperi pe păstorī și vitele, și să-mī daī mie, casei și familiei mele sănătate și tótă salutea. Pentru acēsta, spre espiarea agrului, pământului, aducū intru plăcerea ta Suovetaurilia.»

În aceste ڊile, toți încetaū dela lucru, domnulū și servulū și vita domestică, ca să fie curați, și până vitele de sacrificiū se purtau în jurulū agrului, toți lucrătorī de pământū urmaū procesiunii în vestiminte de sęrbătore și cu ramū de măslinū în mână, rugându-se de ڊeii apęrători ai agrilorū, pentru agronomī, sclavi și pentru apęrarea de tótă paguba semēnăturilorū și a vitelorū (17).

Amburbium.

Amburbium (18) era o datină religiōsă de o natură cu Ambarvalia, și anume sântirea Urbī Romei, sau altui orașū, p. e. din cauza unei ciume între cetățeni, și din alte ocaziuni. Animalele de sacrificiū se purtau împrejurulū cetății sau tērēmului ei pela margini și în trei locuri se junghiaū ڊeilorū, între cari se pomeniaū mai adeseū Jupiter și Mars, rugându-se pentru alungarea plăgilorū, și salutea și bine-cuvintarea cetății și a poporului (19). La casuri estraordinare

(16) Cato de Agric. c. 141. Fest. p. 210. Avertas morbum, labem, nebulam, impetiginem. Preller p. 371. Hartung II. 170.

(17) Virg. Georg. I. 345. Tibull. II. 1. Preller p. 372.

(18) Amburbium din ambio = umblu împrejurū, și urbs = cetate.

(19) Paul p. 5. Amburbiales hostiae appellabantur, quae circum terminos urbis Romae ducebantur. Serv. in Virg. Eclog. III. 77. dicitur autem hoc sacrificium ambarvale, quod arva ambiat victima sicut *amburbiale* vel amburbium dicitur sacrificium, quod urbem circuit et ambit victima.

încă se ținea amburbii p. e. în războiul între Pompei și Cesare, ca să se împace mânia țărilor, și atunci tot felul de preoțime lua parte (20).

IN IULIU.

Aquileium.

Înainte de secerișu se venera Jupiter Pluvius și Juno, ca să dea ploaie și să nu usuce bucatele, pentru că Jupiter Pluvius (ploătorul) în această calitate e fructuător și nutritor așa pentru pășune, precum pentru agrii și vii. Măestria de a conjura și aduna norii și ploaia s'a numită Aquileium, și de origine a fostu dela Etruscii. Dacă era secetă, Romanii și Romanele se duceau desculți pe Capitoliu, și aci împreună conjurațiunea de a aduna norii și ploaia, cu rugăciuni ferbinți către Jupiter Pluvius (21).

Deul Mercuriul a avut Caduceus, un bățel cu putere de farmec, încât cu el putea să afle unde sunt isvóre de apă ascunse. Lațul cel vechiu a datu astu-fel de nuiea (vergea) în mâna dînei Iuturna, numită și Aqua Virgo. La Etruscii și Tuscii, erau a-nume Aquileges (22), cari avea astu-fel de nuiea, și scoteau apă din pământ. Ei pricepeau adică, de a cunoște vinele de apă ascunse sub pământ, din strălucirea rațelor, ce sórele le arunca în căldura mare pe pământ, pentru-că, unde pe pământul secetă se observa atare strălucire, se putea conchide că în pământ este umedela.

La colonosirea unui agru, că ore săpându-se fontăni, se pôte afla apă? Romanii cereau sfatul Aquileilor.

(20) Flav. Vopiscu in Aurelianu 20. Iustrata urbs, cantata carmina amburbium celebratum, ambarvalia promissa.

(21) Tertull. Apolog. 40. aquilecia Jovi immolatis nudipedalia populo denunciatis. Petron. Sat. 44. Pluvius la Tibull. I. p. 26. Pluvialis la Mommsen Inscr. Nr. 2254. Preller p. 169. 172. 312.

(22) Pliniu XXXI. 3. 27. Nonius p. 69. Tuscus aquilex.

La Greci, zeul Dionysiu a purtat thyrșu, cu care din stâncă a scos vin (23); și în Grecia erau Hydroscoپی, căutători de apă (24).

Manalis Lapis.

Mars în timpul mai vechiu a fost zeu fructuătoru, și la templu sêu afară de pórta Capena, a fost «Manalis Lapis» (25), un cilindru de pêtră, ce preoții și pontificii de câte ori era secetă, îl rostogolia prin Roma, ca în acestu mod să aducă plôia (26). Lapis manalis în cultul lui Mars a avut totu acel scopu cași Aqualicium în cultul lui Jupiter, și datina de rostogolirea pietrei a fost lăjită peste totă Italia (27).

E cu puțină că rostogolirea și ascuțirea petrelor la începutu a fost numai o iconă simbolică a apei ce curge peste câmpuri, căci la astu-feliu de datine mai puțin a putut fi vorba de unu farmecu, decâtu de o iconă pentru aceea ce voiau de a ajunge prin rugăciuni și voturi, p. e. dacă s'a vărsat apă pe o fată tinêră îmbrăcată cu flori și ierburi, atunci fata a reprezentat pe Tellus, Terra,

(23) Moise cu toiagul a scos apă din pêtră. Aci elu e unu aquilex.

(24) F. Nork, *Mythologie der Volkssagen*, pag. 75. În Franția la an. 1848 a fost unu abate Paramelle, despre care se credea că are sciință să cunoscă unde sunt isvóre sub pământu. Caduceul sa nuiua cea cu farmecu la Nemți se numesce : Wünschelruth, iară în Svițera : Brunnenschmeckerin, gustătore de fântâni.

(25) Manalis însemnă curgătore, și lapis însemnă pêtră, manale e canta de udatu. *Fest. Dict. Lat. de M. Q. Kreuzler*. Varro la Non. Marc. p. 547. Lapis manalis vel manale sacrum, urceolus aquae manalis. Unu urcioru din care curge apă.

(26) Paul p. 128. Manalem vocant lapidem etiam petram quandam, quae erat extra portam capenam iuxta aedem Martis, quam quum propter nimiam siccitatem in urbem pertraherent, insequeretur pluvia statim, eumque, quod aquas manerent, manalem lapidem dixerunt. *Serv. Virg. Aen. III. 175*. lapis manalis, quem trahebant pontifices, quoties siccitas erat.

(27) Labeo la Fulgent. p. 559. Manales tunc vertere opus est petras, i. e. quas solebant antiqui in modum cylindrorum per limites trahere per pluviae commutanda inopia. *Preller* p. 313.

adecă pământul secetos și apa ce se vărsa, era ploia ce se cerea (28).

Praemetium.

Înainte de începerea secerișului s'a serbatu Praemetium adecă presecerișu (29), ce sunt spicele ce s'a secerat înțaiă oră pentru de a se da cași sacrificiū pentru đina Ceres și prin acēsta s'a deschis secerișul (30).

E unū riū analogū cu Vinalia rustica, când întâiul strugure se sacrifica apoi se începea culesul, și cu aceea, că întâiul mustū se sacrifica lui Liber Pater, căci nimeni nu gusta din fructele noue, până nu se făcea libațiune pentru đee, și se sacrifica primițiile (31).

Serbătorea Praemitium a fostu la țară pentru poporū o ocașiune naturală ca să o petrecă cu bucuriă, cu totū felul de salturi și cântece (32).

Porca praecedanea.

La începutul secerișului, agronomul a adus în curtea sa sacrificiū de espiare și anume o scrófă « porca praecedanea, » adecă o scrófă ce se sacrifica înainte de a secera, de a tăia grânele (33). Acestū sacrificiū a avut referință și la morți familiei încâtū cineva

(28) Preller p. 313. Hartung. II. 11.

(29) Praemetium din prae = înainte și metium secerișu, tăiatură.

(30) Paulū p. 235. praemetium quod praelibationis causa ante praemetitur. Paulū p. 319. sicut praemetium de spicis, quos primum messuissent, sacrificabant Cereri.

(31) Pliniū H. N. XVII. 2. ac ne gustabant quidem novas fruges aut vina anequam sarcedotes primitias libassent. Preller p. 407.

(32) Virg. Georg. I. 347. neque ante falcem maturis quisquam supponat aristis quam Cereri torta redimitus tempora quercu det motus incompósitos et carmina dicat. Th. Ladewig in Virg. Georg. p. 90.

(33) Pliniū Epist. VIII. 21. Stat. Silvae IV. 4. 40. Gell. Noct. Att. IV. 6. 7. Porca praecedanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges novas captas immolare Cereri mos fuit, si quis familiam funestam aut non purgaverant, aut aliter eam rem quam oportuerat procuraverant.

s'a uitatŭ de a face ceva pomană la înmormântare, de ôrece și deii de agricultură sunt în fundulŭ pământulŭ cu deii lumii de josŭ, acolo unde zacŭ și morșii, și numai atunci se speră secerișŭ bunŭ, dacă aceștii deii sunt îndestulați și împăcați, altŭ-feliŭ nici însăși familia nu rēmâne curată pentru cele uitate la înmormântare (34). Porca praecedanea se sacrifica înainte de secerișŭ și de culesulŭ fructelorŭ : far, grău, orzŭ, pasulă etc.

Mai înainte de actulŭ sacrificiului, să tāmăia și făcea libațiune cu vinŭ pentru Ianus, Jupiter și Juno ; la sacrificiŭ se repeșia tāmăiarea și libațiunea pentru Ianus și Jupiter, rugându-se deii ca să dea bine-cuvintare casei și curșii. Acuma urma junghiarea scrôfeii și cele din lăuntru, precum și vinŭ, se aduceau de sacrificiŭ pentru Ceres (35).

IN AUGUSTŬ.

Ceres.

Ceres a avutŭ o ȃi de sērbătore delocŭ după perderea luptei la Cannă în 2 Augustŭ an. R. 538 (ant. Cr. 216) și a fostŭ serbată mai alesŭ de femeii. Perderea acēsta a adusŭ o întristare în Roma, încâtŭ de jalea mare s'a întrelăsatŭ ținerea sērbătorii Ceres și senatulŭ a fostŭ silitŭ ca să aducă o lege, ca jalea pentru perderea dela Cannă să țină numai 30 de ȃile și pe urmă să se serbeze Ceres, după ideea grēcă, adecă reintălnirea ei cu fata sa Proserpina (36). Sērbătoreea ei o țineaŭ femeile așa că 9 nopșii erau îndepărtate de bărbașii și pe urmă îmbrăcate în vestminte albe și incununate cu spice cōpte de grău, sacrificaŭ Cererii, întâiele fructe (37).

(34) Varro de vita P. R. III. quod humatus non sit, heredi porca praecedanea suspienda Telluri et Cereri, aliter familia non pura est. La ingropăciune e «porca praesentanea.» Fest. p. 250. Preller p. 407.

(35) Cato de Agric. 134. Preller p. 407.

(36) Paulŭ p. 197. Graeca sacra festa Cereris ex Graecia translata, quae ob inventionem Proserpinae matronae colebant. Liviŭ XXII. 26. Ovidiŭ Meth. X. 431. Festa piae Cereris celebrabant annua matres.

(37) Fest. p. 154. Minuitur populo luctus — cum in casto Cereris est. Preller

Din reținerea femeilor în aceste zile și din mitul despre jalea Cererii pentru raptul Proserpinei, fetei sale, s'a dedus, că Ceres e contrariă căsătoriilor, deși ea în Roma s'a privit cași Tellus, de o dină de căsătorii, pentrucă făcliele la nuntă se purtau în onórea ei (38), bá ce e mai multu se pomenesce și despre nunta Cererii cu Orcu, ținându-se cu solemnitate mare și împărțășirea pontificilor, dar se crede că se înțelege nunta Proserpinei cu Orcu adecă Pluto, cum s'a serbatu vara și în Grecia și Ceres e numai dátătórea de nuntă (39).

IN AUGUSTŪ.

Silvanus.

Silvanu în cele esențiale e asemene lui Faunū, dar Silvanu și-a restrinsu activitatea sa mai multu la vieța de pădure și păzesce grașițele trase prin pădure. Silvanu locuesce în pădure și e spiritū bunu, câte odată e și nălucă, spaīma pădurii, și slobóde câte unū glasū de se înfióră ómenii. Nóptea vine și în curșile mai de aprópe, surprinde pe muierile carī zacū după nascere, și de afacerile omenesci se îngrijesce numai intru cātu ilū atingū. Activitatea lui e lășitā și peste gaiuri, arbori și plante, pe câmpuri și în grădinī; e deū de câmpū și de turme, alungătorū de lupi, însă nu e unū deū putinte de natură cași Faunū, carele are efectū asupra puterilor fructuátóre și a mișcării inimilor.

Icóna lui Silvanu represintă pe unū bētrānū cu pērulū sbārlitū, p. 438. Castum Cereri. Hartung II. 136. se aduce în legătură pentru perderea dela Cana.

(38) Serv. in Virg. Aen. III. 139. IV. 58. Alii dicunt Cererem, propter raptum filiae, nuptias execratam. Paulū p. 87. facem in nuptiis in honorem Cereris praeferebant. Plautū. Aulul. II. 6. 5. Cererine has facturi nuptias?

(39) Serv. in Georg. I. 344. Aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereris celebrare, in quibus revera vinum adhiberi nefas fuerat, quae Orci nuptiae dicebantur, quas praesentia sua Pontifices ingenti solemnitate celebrabant. Lectisterium Cereris, la Arnobiū VII. 32, se aduce în legătură cu Ceres ca ospētátórea. Preller p. 439.

carele șade în desimea pădurii și aci păzesc brazi și alți arbori; sau represintă pe un bătrân robust cu flori de pădure pe cap și beți în mână și pentru acesta e pădurariu (codreanu) păstor, vânător și plântător, avându grije de creșterea arborilor tineri; și idolii lui se puneau în păduri și în gaiurile șteiților, precum și în grădinile ómenilor (40), ca să le apere.

Locurile sântite ale lui Silvanu erau nu numai acele unde i se puneau altarele și statuile, ci și un loc umbros în pădure, o peșteră, un izvor, unde la amezii se adună păstorii, și în satu unde séra se adună tinerimea la ședătore și pentru acestea se credea că Silvanu iea parte la tóte petrecerile și necazurile păstorilor și ale agronomilor; și acesta era cauza că Silvanu se venera într'unu gradú cași Pales, Ceres și Lari, și cultulu lui s'a ținutu de Sacra poporalia.

Fiindú-că Italiá la începutu s'au colonisatu în păduri, sau în locuri cu arbori și granițele pădurii sunt cele mai vechi, Silvanu a devenitu și deú de granițe și apărătoriu de proprietate de pământu (cași Jupiter Terminus) pentru posesiunile publice și private. Pentru acesta Silvanu se venera în tótá curtea agronomică, ce era sub scutul lui și se insemna cu pétra de graniță. Cu timpulú fiá-care agronomu a veneratu pe Silvanu în posesiunea sa, sub trei însușiri: a) Silvanu *domesticus* sau *casanicus*, carele avea grije de casă și de curte (avlia); b) Silvanu *Agreris* de turme și de păstor, și c) *Orientalis* sau *Tutor finium*, carele pázia marginile posesiunii.

În Roma s'a susținutu cultulu lui poporalu, ca unu geniú apărătoru cu predicatele Sanctus și Salutaris și în posesiunea de pe Aventinú a împératulu Traianu a avutu templu și statuá, iar cu predi-

(40) Virg. Ecl. X. 24. Venit et agresti capitis Silvanus honore florentis ferulas et grandia lilia quassans. Georg. II. 494. Panaque Silvanumque Senem. Inscript. la Henzen Nr. 5751. Magne Deus Silvane potens, sanctissime Pastor. Preller p. 346.

(41) Fest. p. 302. Saltus est ubi silvae et pastiones sunt quarum causa casae quoque. Si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, eas res non peremit nomen saltuis. Preller p. 301.

catul Augustus, e geniul apărător al lui Traian și a casei împărătești. Cultul lui Silvan s'a ținut deosebit de viața familiară, și la toate sărbătorile populare, dar mai ales *la secerișu*, s'a venerat de agronomi și la culesul de viari și de pomologi. Venerațiunea i se făcea la altare (Sacrum) ridicate de agricultori și păstori și-i sacrificau un berbec, ori un porc (42). Grecii l-au identificat cu Pan, iar la Romani Silvan e un predicat al lui Mars, e dar Mars al poporului, cași Quirin al cetățenilor. (Vezi 1 Martie).

De genul femeiesc ce corespunde lui Silvan, se țin: Silvanae, Suleviae și Silviae, cari în timpul mai vechiu se numiau: Vires, Virgines, Viragines, Virae (43), cari cași fete de pădure locuiau în pădure și mergeau și pe câmpuri și pe drumuri încrucișate și după idea grăcă sunt nimfe și driade.

IN IULIU AUGUSTU.

Feriae Latinae.

Până ce Jupiter Capitolinus a fost zeul cel mai mare și capul suprem al statului roman, Jupiter Latiaris e zeul și capul confederațiunii latine (44). În anticitatea istorică, Roma a fost numai un membru al confederațiunii latine, cași altă cetate, dar totu-d'odată și capul confederațiunii. Aceste orașe confederate cu încetul au atârnat dela Roma și confederațiunea latină a încetat mai ales după războiul din an. R. 414. ant. Cr. 340.

(42) Orell. Nr. 1596. Marini Atti p. 542. Martialu X. 92. 5. Liviu II, 7. Juvenal VI. 447. Preller p. 350.

(43) Rădăcină în virere, a înverși. Quercus lemn de ceru, de aci «*Querquetulanae Virae*» la Fest p. 261. Preller 89. Ele au fost știute: *Sed feminas antiqui, quas scias dicimus. = Viras appellabant, unde adhuc permanent Virgines et Viragines.* Un demon de pădure Virbius, se aduce în legătură cu ele.

(44) Cic. pro Mil. 31. 85. Latiaris sancte Jupiter. Lucan. Phars. I. 198. et residens celsa Latialis Jupiter Alba. La Henzen p. 499. Jupiter Latius. Testu p. 193 și ce că Jupiter Latiaris s'a întrupat în regele Latin, sau că acesta în lupta cu Mezentiu s'a strămutat în Jupiter Latiaris. Hartung I. 85.

Venerarea lui Jupiter Latiaris pe Mons Albanus a fost foarte veche, și sărbătorea lui numită «Feriae Latinae» a fost comună pentru toate cetățile și orașele confederate cu Roma (45). Cultul lui Jupiter Latiaris a fost cădută cu devastarea Albei Longe, dar Tarquiniu, carele și-a basat puterea pe ajutorul dinastiilor din Lațiu, a reinstalut federatiunea latină și sărbătorea comună, sub forma, că Roma e capul și regele din Roma e antestatorului federatiunii.

Feriae Latinae nu au avut zile stative, ci în tot anul se conceau, adevă consulii romanii intrându în oficiu, puneau terminul ferierilor latine și le publica în tot Lațiu (46), și timpul lor a fost la început în Aprilie și în Maiu, mai târziu s'a amânat până în August (47).

Intâia zi de sărbătoare s'a hotărât după o victorie a lui Tarquiniu Priscu, asupra Etruscilor în intervalul de an. R. 138—176. A doua zi s'a instalut după alungarea Tarquinilor din Roma în an. 245—247. A treia zi s'a instalut la an. R. 261. Cu un an mai înainte plebea romană a emigrat pe muntele sacru și s'a restaurat concordia prin alegerea de Tribunus Plebis, iar la an. 261 consulul Sp. Cassiu a reînosit federatiunea cu Latini și spre aducerea aminte de aceste două fapte istorice s'a adaus a treia zi de sărbătoare. A patra zi s'a determinat la an. R. 387 când s'a restituit concordia între patrici și plebei (48).

Caracterul predominant al ferierilor latine a fost pacea și bucuria comună, pentru că contractele internaționale se rennoiau și prin sacrificiul, ospătarea și rugăciunea comună a orașelor confederate,

(45) Schol. Bobicus in Cic. pro Planc. IX. 23. p. 236. initum ex imperato Fauni.

(46) Concipere ferias Latinas, a prefige terminul, cincipere Latiar, a prefige sacrificiul pentru Jupiter Latiaris. Festu p. 148. Cui sacrificium, quod, fit Palatuar dicitur. Așa Janual.

(47) Fragmentele din Fasti aflate pe muntele Albanu. Marini Atti p. 129. Mommsen Ins. N. Nr. 6750. Preller p. 188.

(48) Dionis. III. 57. IV. 49. Florus I. 5. Liviu I. 49. Plutarch. Camill. 42. Mommsen Röm. Gesch. I. 429.

se întăriau din nou cu solemnitate când nu era nici războiul nici luptă (49).

De regulă, consuli au dat sacrificiul, dar une-oră s'a denumit «dictator feriarum latinarum causa,» sau consulul absente a fost reprezentat prin Praefectus Urbis feriarum latinarum, și au fost de față încă și tribuni și edilii plebei și alți magistrați din Roma, precum reprezentanții și magistrații celor-alte cetăți și staturi confederate (50).

Centrul religios al sărbătorii a fost sacrificiul și rugăciunile, apoi ospătarea de sacrificiu, luându toți reprezentanții parte comună. S'a sacrificat un junc (juvencus) de taur alb, pe care încă nu a fost pus jugul și junci de aceștia se cresceau în mai multe locuri, anume meniți de sacrificiu pentru Jupiter. Juncul se cumpăra cu spesele comune ale popoarelor și după sacrificiu se tăia în atâtea părți, câte popore erau reprezentate și fiecare membru de confederațiune avea datorința, ca să aducă încă mie, caș, lapte, turte sau alt-ceva (51).

După sacrificiu a urmat ospătarea publică în formă de «Epulum Jovis» ce era un prânz de înfrățire și de amor și pe urmă alte solemnități populare. Dacă se observa smintă în ceva, p. e. în sacrificiu, apoi acesta se făcea de nou și rennoirea să chieama restaurațiune (52). Și până ce în Alba Longa pe munte sau în Roma s'a adus sacrificiul și ospătarea comună, acasă toate cetățile și statele confederate încă serbau feriele latine în asemenea mod.

La sărbători s'au ținut și ludii publici, despre cari se îngrijeau tribuni și edilii plebei. Pe capitoliu a fost curs cu quadriga și

(49) Macrobiu I. 16. 16. Latinarum tempore, quo publice quondam induciae inter populum Romanum Latinosque firmatae sunt.

(50) Sub unu Tarquinu au fost reprezentate 53 de cetăți și popore. Pliniu H. N. III. 5. 9. le enumeră pe toate și încheia: Ita ex antiquo Latio LIII populi interiere sine vestigiis. Dionis. VI. 95. VIII. 87.

(51) Varro L. L. VI. 25. Latinae feriae, a latinis populis, quibus ex Albano monte ex sacris carnem petere fuit jus cum romanis.

(52) Liviu V. 17. Plutarchu Camillu 4. Manhardt Handb. der Röm. Alt. IV. 476.

învingătorul căpeta să bea absintă spre semnul sănătății și robusteții trupesci (53).

Ambilustrium.

Regele Serviu Tulliu a introdus prin legi fundamentale, că cetățenimea întrégă totu la 4 ani să se lustreze, adecă să se curețe, espieze prin o sântire religiósă. Acésta era o instituțiune pentru scopul războiului, fiinducă la Ambilustriu se destina fiă-căruia cetățenú în ce felú de armătură să servescă patriei. Cetățenimea se lustra prin regí, mai târđiú prin consuli și dela an. R. 311 prin censori, pe câmpulú lui Marte înaintea unui altarú, ce se pomenesce și în legile lui Numa (54).

Deitatea acestei sêrbătorii a fostú Mars (Quirinus) și sacrificiulú Suovetaurilia, îndatinatú întru venerarea lui. Mai înainte umblau cu animalele de sacrificatú de trei ori împrejurulú cetățenimii, carea stetea adunată în mai multe grupe, călăreții împărțiti în turme, pedestrașii în cohorti și cei ușorú armați în centurii, formandú garda națională (55).

A urmatú sacrificiulú în prezența pontificelului și s'a đisú rugăciune către đei pentru immărirea și întărirea puterii poporului și statului romanú, iar dela Scipio Africanú încóce pentru susținerea puterii. Rugăciunea o recita unú secretarú de statú, din unú documentú și după elú o dicea diregătorulú ce presida, unulú din doi censori, carele prin sórtă și-a trasú acestú dreptú. Asemene se lustrau armata și coloniile (56).

(53) Dionis. IV. 95. Quintil. III. 15. parum hic liber mellis absinthii multum salubrior, quam dulcior. Plin. H. N. XXVII. 728. Ludii au fostú și gladiatorii, pentrucă autorii creștini învinovățescú pe Jupiter Latiaris, că la sêrbátorea lui curge sânge. Hartung II. 19.

(54) Fest. p. 189. Liviu LX. 45. XXXV. 10. Preller 311. Hartung I. 198.

(55) Ambilustrium din ambio = umblu și lustrare a se curăți religiosú. Liv. I. 44. Varro R. R. II. 1. 10. Val. Max. IV. 10. Serviu in Aen. I. 287. Cic. Div. III. 8. Dionisiú IV. 22.

(56) Cato R. R. 141. Tacitú Hist. IV. 53. Cic. Div. I. 45. Preller p. 374. Hartung II. 160.

IN SEPTEMBRE ȘI OCTOMBRE.

Culesul de viă.

Deul Liber numit și Liber Pater, e deul glumei și al petrecerii voioase, în înțelesul cum s'a cugetat în vechime și *Libertas*, ca o femeie mândră și avută îndestrată, dela carea porcede plinire mănăsă și puterea și bine-cuvintarea câmpurilor și prin această a unei vieți fără de grijă. Acesta e icóna și a deilor Liber cu Libera.

Culesul de viă a fost primit mai ales de o libertate nerestrinsă pentru de a vorbi și a gusta din bine-cuvintarea nouă a naturei, adică din vinul nou (57) și culesul de viă a fost sărbătorea de frunte a deilor Liber și Libera, și peste totă Italia s'a ținut cu mare bucurie și cu desmerdare și pentru această a întreprut și în Roma afacerile statului și județelor, mă chiar și senatul a ținut în Sept. și Oct. ferii pentru culesul de viă (58), ce la țără s'a lungit și până la o lună între petreceri multe și datine vechi, îmbrăcându-se și în tot felul de măști.

De sacrificiu se aducea lui Liber, blide pline, turte și un berbec a cărui mațe grase se frigeau în frigare (59), apoi i se sacrifică și must, pentru viă, vase și chiar vin (60), toate vasele, presa

(57) Paul p. 115. Liber repertor vini ideo sic appellatur, quod vini nimio usi omnia libere loquantur. Ael. Lampr. Heliog. 11. Vere liberam vendimiam esse, quam sic celebrarent. Seneca de tranq. an. 15. sed quia liberat servitio carum animum. Preller p. 441.

(58) Sveton in Octav. 35. Feriale Capuanum pune 15 Oct. sărbătorea anunită și ținută la lacul Acherusiu lângă Cumae. Liber e identic cu Bach și datinele dela cules în Italia se cred a porcede din Grecia sau amestecate cu grecesci. Virg. Georg. II. 380 etc. Bă Liber cu Libera se identifica cu Dionisi și Persephone la Greci. Preller p. 432—445.

(59) Virg. Georg. II. 393. Bacho dicemus honorem carminibus patriis, lanquesque et liba feremus, et ductus eorum stabit sacer hircus ad aram, pinguaque exta etc.

(60) Paul p. 319. Sacrima appellabant mustum, quod Libera sacrificabant pro vineis et vasis, et ipso vino conservandis.

și mustul se sântiaă prin sacrificie proprie și oferinde, așa la presuirea și prepararea vinului (61), și se cântău versuri.

În timpul culesului Phalus sau fascinum, cum s'a numit în Italia la sate, se purta pe caru cu solemnitate religioasă din sat în sat, căci acela era simbolul lui Liber cași deu de generare bărbătească (62).

Sărbătorea culesului s'a susținut și în timpul creștinismului, pentru că era în legătură cu petreceri multe.

IN OCTOMBRE PÂNĂ LA FEBRUARIE.

Bachanalia.

Culturi mitice și fanatice de origine străină pătrunseră prin Italia și Roma de lovire urită religiunea romană de stat. În timpul mai vechiu puterea statului opria astu-feliu de culturi superstițioase, dar mai târziu chiar și beluducii și împărații introduseră culturi străine, cari au slăbit imperiul roman.

În războiul cu Veji, an. R. 327 ant. Cr. 427, a venit invasiune de profetii și de culturi străine, și atunci senatul a decis, că nu se pot venera decât deii naționali romani, și nu pôte fi altu ritu, decâtu cel vechiu, și acéstă decisiune s'a repetit adeseori (63).

Așa cultu străinu a fost și alu lui Bachus, după ritulu gecescu, căci Bachus nu e altul decâtu Bakhos predicatul lui Dionysos, carele în multe e identicu cu Liber Pater alu Romaniloru (64) și

(61) Varro la Non. Marc. p. 59. homines rusticos in vindemia incondita cantare, sarcinatrices in machines. Paulu p. 349. Suffimenta dicebant quae faciebant ex faba milioque molito mulso sparso. Ea diis eo tempore dabantur, quo uvae calcatae prelo premebantur.

(62) Dela fascinum se numescu versurile fescenine ce se cântău la culesu și la nuntă. pline de glume și satire. Preller p. 407. 444. Hartung II. 135.

(63) Liviu XXXIX. 16. 8. Quoties hoc patrum maiorumque aetate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? . . . vaticinos libros conquirent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi praeter quam more Romano abolerent?

(64) Horat. Flac. L. I. Od. XVIII. Quis non te potius Bache Pater. Ilu numesce Liber in L. II. od. 12. 22. Od. 16. 7. Od. 19. 7. Preller Gr. Myth. I. 523, predicalulu Bakhos, Bakhe bakhos.

cultul lui Bachus a venit preste Italia și Roma, ca o sistemă nouă de religione, ce a lovit și moralitatea familiară și cea publică. Forma a fostă a misterielor grecesci, dar nu a celor simple și curate, recunoscute și în Grecia, precum erau Eleusinele attice în onorea lui, ci în forma unei superstițiuni fanatice și nemorale, precum se afla și în Atena pe timpul războiului peloponesu, și această formă, cași religione secretă a străbătut în Italia mai ales în părțile grecisate și în Etruria, apoi în Roma.

Afară de cultul lui Bachus, cași deș de vii și de culesu (cum e Liber Pater) s'a formatu altulu mistericu și fanaticu, în care s'a veneratu elu cași feciorulu Semelei, unu simbolu alu vieței naturei, carea periodice acuși se vestejesce, acuși reinviă.

Serbătorile în onorea lui s'au numitu în genere Bachanalia la Romani, și serviciulu divinu secretu s'a ținutu mai alesu nóptea și prin muierī, în iritațiunea cea mai mare sensuală, cu totă publicitatea, până ce statulu a trebuitu pentru scandalele mari, ca să păsescă în contra Bachanalielor la an. 186. ant. Cr. (65). Bachanalia intru începutu s'au ținutu da trei ori pe anu, *tómna*, la culesu, ca să se mulțumescă deului de vinu, *iarna*, cu întristare pentru adormirea puterī vieței, sub nume specialu de *brumalia* și *primă-vara*, cu bucuriă, pentru reinvierea puterī lui (66), iară mai târđiu s'au ținutu de cincī ori în totă luna.

Inceputulu cultulu la Romani nu a fostu așa spurcatu, pentrucă

(65) Liv. XXIX. 15. 6. *Bachanalia tota iam pridem Italia et nunc per urbem etiam multis locis esse non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui pererrant tota urbe certum habeo.* Preller p. 716.

(66) Bachanalia la Greci Dionysia, cu nume generalu. În specie : Dionisiile attice sau mici, sau tierene s'au ținutu după culesulu de viă în Grecia catra, și în Decembre. Serbătoreă trieretică și liknita, după cognumele lui Dionysos ca pruncu nou născutu și în légănu, în ziua cea mai mică a anulu și când cresce lumina, credându-se că în totu anul se nasce de nou, și acéstă serbătore e identică cu Brumalia la Romani, ca unu simbolu a reînoiri anuale, a nou născutulu pruncu. Lenăele, încheierea culesulu în Ianuariu. Antestăria cu începutulu răsăririi floriloru. Preller, Gr. M. I. 538. 542. Vollmer Myth. aller Nationen p. 442.

se primiaă numai muieri, după ce saă reținutū 10 zile dela bărbați și neincetațū s'aă spălatū; primirea a fostū numai ziua, și în zi de sərbătore și matrōnele eraă pretesele cultului, dar către capetū s'aă primitū și bărbați, sânșirile s'aă ținutū nōpțea, și de cincī ori pe lună, în legătură cu ospetări.

Cultulū acestū orgiasticū a fostū acoperămintulū desfrănarilorū nemorale, și celū ce nu vrea a se introduce în cultū, ilū răpiaă în mijloculū unei musice fantastice și unui sgomotū și ilū duceaă la orgiasmū. Muierile umblaă nōpțea în imbrăcămintulū Menadelorū, Bachantinelorū, adecă a đinelorū ce se ținū de suita lui Bachū cu pērulū despletitū și cu făclii aprinse pe țermii Tibrului, iară bărbații depravaă s'ariaă și danțaa. Pēcatulū nicī-odată e mai spurcatū și mai grozavū decātū când e sub masca religiunii și sânșirii.

Acestū cultū a influințatū, deși junī și fete din familiile cele mai oneste în Roma se introduceaă în cultū fără scirea părințilorū, și după tineri era vēnatū formalū, ca să-ī inșele și ducă acolo. P. Aebutii, unū june din familiă onestă, ajungēndū în astū-felū de societate stricată, și apoi spuindu-le tōte mamei și mătușei, acestea arătară puteriū statului, care făcēndū investigațiune, la an. 186 ant. Cr., aflară peste 7000 de persōne mai multū femei introduse în cultū. Roma, supērată pentru demoralisarea publică, pe aceia cari s'aă introdusū în cultū numai din credință în đeitate, i-a inchisū, iară pe cei mai multī, cari aū luatū parte la desfrănarī, i-a ucisū! În acestū anū s'a adusū senatu-consultū, adecă legea, că Bachanalia s'a ștersū pentru totū-d'auna din Roma și Italia, și s'a iertatū numai altarele vechi cari s'aă redicatū lui Băchu ca deū de vii și de culesū (67).

Dar și cultulū către altarele vechi s'a iertatū sub condițiune, ca să se facă arătare pretorelui, și senatulū să întărăscă, mai departe

(67) Varro la Non. Marc. p. 112. Confluit mulierum tota Roma, quae noctu fieri initia solita etiam nunc finea fax indicat. Mommsen Inscr. N. 2477. Libero Patri sacerdotes Orgiophantae. Senatu Consultū: Ut omnia Bachanalia Romae primum deinde per totam Italiam diruerunt extra, quam si qua ibi, vetusta ara aut signum consecratum est. Preller p. 718.

ca numai doi bărbați și trei femei potu de-odată lua parte la serviciul divin, și în fine, preoții de cultu au fostu opritți. Lupta senatului a ținutu până la an. 181 ant. Cr. pentru nimicirea Bachanalielor, în prejurul Tarentului și Apuliei, și astu-felul a trebuitu să se apere religiunea națională.

Fiindu însă poporul fanatisat pentru cultură străine, și prin aceste ajungându de a fi uneltă bună pentru stăpâni sîi, aceștia au întrebuițat chiaru pecatete în contra religiunii naționale de statu ca cu cultură străine să imbecete pe popor și să-lu supună; din acestu motivu, beliducii și împerații își luau de idealu pe Bachu dela Indi, cași învingătoru și debelatoru de lume; Iuliu Cesare a adusu unu cultu nou de a lu Bachu din Armenia, Antoniu s'a pusu în rola lu Bachu triumfătorulu, Septim Severu a fundatū în Roma unu templu pentru Bachu (68).

IN DECEMBRE.

Brumalia.

În onorea lu Bachu identicu cu Liber Pater la Romani s'a ținutu în decursulu lu Decembre o sêrbătoare numită Brumalia, și fiindu o parte din Bachanalia, s'a serbatu cu desfrânări și excese. Când s'a opritu Bachanalia, a încetatū și Brumalia, și a începutu a se restitui cultulu lu Liber Pater, în curățenia și nevinovăția sa originală, ca a unu deū de culesu, de vinu și de petrecere și în locul Bachanalielor au reintrați Liberalia.

Dies Brumalis (ziua brumală) în decursulu lunei lu Decembre a fostu sêrbătoare specială, și la Romani a însemnatū ziua cea mai scurtă în anu, adecă solstițiulu de iarnă, carele până la Iuliu Cesare,

(68) Virg. Ecl. V. 29. Daphnis et Armenias curru subiungere tigres instituit. Daphnis thiasos inducere Bachi. Servius : Hoc aperte ad Caesarem pertinet, quem constat primum sacra Liberi Patris transtulisse Romam. Dio Cas. LXXVI. 16. Val. Max. III. 6. 6. Pliniu H. N. VIII. 2. 2. Preller p. 719.

s'a creșutū a fi în 25 Dec. și de atunci s'a stabilitū astronomice pe 21 Dec (69).

IN DECEMBRE.

Compitalia.

După larii familiarī saū domesticī (veđi Laralia) aū fostū de însemnătate și Lares Compitales, carī s'aū privitū și de larī publicī. Acești larī compitalī aū domnitū peste compita adecă drumurile crucișe saū punctele pe unde trecū maī multe drumurī și peste partea de orașū saū de sațū ce s'a ținutū de compita cași unū suburbiū. Compita sunt și edificī cu transene și capele, rădicate pe punctele cu căi crucișe. Toți vecinī aveā datina de a se aduna la unū compitū, ca aci să se sfātuiască pentru cause comune de ale aceluī suburbiū, și aci să țină petrecerile de sērbătorī (70).

Larī compitalī, la compite aveā capelele lorū, cași nisce sacra-rie a locuitorilorū, a vecinilorū ce se țineaū de drumurile crucișe, și pentru acēsta acești larī sunt totū-dea-una și larī drumarī (viales); ei sunt frați și sunt prunciū lūi Mercuriū cu Lara (71).

Cultulū compitalilorū l'a introdusū regele Serviu Tulliu, unū fiū alū Larilorū. Elū a împărțitū Roma în vicurī (vicus formă de suburbiū) și a fundatū larilorū o capelă pentru toți vecinī (din vicus), adecă cei ce s'aū ținutū de unū vicus, ziditā pe compitulū celū

(69) Bruma a însemnatū a) ȝiua cea mai scurtă în anū, b) iarna. Dict. Lat. de M. L. Kreuzsler. Dionysos a avutū unū predicatū și Bromios, celū-ce face larma. Preller Gr. Myth, I. 523. Dict. Grec. Rost p. 208. dar Brumalis nu purcede de aci. Dies Brumalis concade cu Bachu triericu și lihnitū la Greci. Veđi Bachanalia nota 66.

(70) Ubi plures viae competunt, Varro la Non. Marc. p. 94. iarā cu înțelesū de edificū : compitum refecerunt, Gruter p. 107. 1. compitum a solo pecunia sua fecerunt. Mommsen In. N. nr. 1504. Preller p. 492.

(71) Varro L.L. 25. Compitalia dies atributus Laribus, ut alibi; ideo ubi viae competunt tum in compitis sacrificatur. Ovid F. II. 613. fitque gravis, geminos-que paris qui compita servant et vigilant nostra semper in Urbe lares.

mai de aproape, și a introdusă sărbătorea compitalia în onórea larilor compitali.

La compitalia s'a datú unú sacrificiú comunú; fie-care casă ce s'a ținutú de acelu vicú și de capela comună, și-a adusú turta sa. Slavii ajutaú acelora, cari aduceau sacrificiulú, cași când larii ar iubi má multú pe slavii. Acéstă datină se vede a purcede din timpulú mai vechiú și fericitú, când slavii steteau, mai aproape de familiă, lucrau la olaltă câmpulú, și țineaú cu stăpânii la olaltă sărbătorile agronomice; iară unii credú că datina purcede de la S. Tulliu fiulú sclavei, regele celú bunú și amiculú omeninii, carele în instituțiunile sale s'a înduratú spre slavii.

Đilele compitalielorú ce se țineaú în Decembre, nu erau stative ci se concepeau adecă se determinaú în fie-care anú, și de regulă se țineaú între saturnalia, sau după acésta, adecă între 17—24 Decembre (72).

Datinele de la Compitalia cuprindú în sine așa ceva, ce se referă la *sacrificiulú de ómenii*. Poporulú puneá nóptea Larilorú nisce obiecte anume : ghieme (pilae) și păpuși (maniae) de lână, anume le spinzuraú la compite sau pe porțile și ușile casei; iară în casă sacrificaú larilorú capete de macú sau de aiú, și de totú-felulú atâte căți membri erau în familiă, capú pentru capú. Acéstă datină se aduce în referință cu acea tradițiune, că Tarquiniú celú rău, a sacrificatú Larilorú și Maniei, mamei lorú pe acéstú timpú, copii, iară Brutú celú bunú a opritú sacrificarea de copii, și a introdusú datina de a da ghieme și cele-lalte (73). Prin aceste la compitalia se alătură și idea despre cei morți, în a cărorú memoriă pe drumurile crucișe se sacrifica și porcú și altele îndatinate la morți (74).

(72) Gell. in Noct. Att. a susținutú formula publicării : Die nono, populo romano Quiritibus compitalia erunt. Quando concepta fuerunt, nefas.

(73) Varro la Non. Marc. p. 538. suspendunt Laribus manias, molles, pilas reticula ac strophia.

(74) Propert. IV. 1. 23. parva saginati lustrabant compita porci. Charis I. 13. Compitalia, id est ubi eos qui peregre moriuntur colunt, parentarium dicitur. Parentarium=pomana.

Afară de datina acésta, Compitalia erau o sêrbătore de bucuriã și petrecere, adunându-se și ospetându-se mulți (75) și se ținea ludi compitalicî pe compita, unde era vieța publică a vicului (76).

Fîndu-că democrația abusa de adunările compitelor, Augustu împêratul a introdus în vicuri și compite ordine polițială, și denu-mîndu «vicorum magistri» pe aceștia i-a pus de capi rîspundetori ai vicurilor. Prin acésta și compitalia și ludii compitalicî s'a regulat, iară între venerarea larilor compitali s'a demandat ca larîi să se încunune și magistrații să pórte grijă de sêrbătorea lor (77).

IN TÔTE IDURILE.

Sacra Idulia.

Idea dreptului și a credinței (fides) s'a cultivat prin institutul proșilor fețiali, ce erau în legătură cu cultul lui Diespiter (Dius Fidius). T. Tatiu și Numa au sântit Regia și Arx (o culme) capitolina, cu prevalința cultului lui Diespiter, tata luminei ceresci.

În Regia și în Arx s'a sacrificat la Calende, None și Iduri. Luî Diespiter s'a sacrificat la Iduri, adecă în mijlocul unei de 12 orî pe an; sacrificiele s'au numit «sacra Idulia» și au stat câte din o oie numită «Idulis ovis» sacrificată de flamen dialis, și după aceea s'a ținut procesiune de espiare de la Regia peste via sacra până la Arx Capitolina (78).

(75) Ammianu M. XXVIII. 4. 29. videre licet per fera et compita et plateas et conventicula circulos multos collectos.

(76) Horat. Ep. I. 1. 49. Quis circum pagos et circum compita pugnat, magna coronari contemnat Olympia? Virg. Georg. II. 382. Et veteres ineunt proscenia ludi praemiaque ingeniis pagos et compita circum. Referința la ludi scenici.

(77) Sveton in Octav. 31. Horat. Sat. II. 3. 281. Preller 492--495. Hartung I. 61.

(78) Paulu p. 104. Idulis ovis dicebatur, quae omnibus Idibus Iovi mactabatur. Varro L.L. V. 47. quae sacra quotquot mensibus feruntur in Arcem. Fest. p. 290. Sacram Viam, quod eo itinere utantur sacerdotes idulium sacrorum conficiendorum causa. Ovid. F. I. 55, Vindicatu Avronias Junonis cura kalendas. Idibus alba Iovi grandior agna cadit. Preller p. 179.

Sărbătorii împărătesci.

Jupiter cu predicatul Capitolinus a fost reprezentantele celui mai înalt al majestății și suveranității poporului și statului roman. În periodul împăraților romani, împăratul, cași capul statului roman, a ajuns de a fi venerat aci pe capitoliu, și astu-felul cele religioase au început de a se amesteca cu cele politice, în religiunea de stat.

Pentru împăratul, afară de 3 Ianuarii la Vota, s'au făcut sacrificii și rugăciuni pe capitoliu, la ziua născerii, la ziua intrării în imperiu, și la alte ocaziuni; Arareori de voia bună și din inimă; ci din mandate aspre (79).

Vestibulul templului lui Jupiter capitolin s'a umplut de statue împăraților și Domițianul a demandat că numai statue de aur și de argint să se pună în vestibul, iară Traianul a iertat și de aramă, și a restaurat cultul lui Jupiter capitolin cași deș de imperiu. În acest mod și Aureliu și Deoclețianul a creșut de a pute susține religiunea de stat romană păgână, ce era în decădintă, parte în contra culturilor străine cu demoralisări, parte în contra progresului creștinismului (80).

(79) Sveton. in Octav. 59. Calig. 5. Tiber. 53. Pliniu Panegir. 53. Flaviu Vopiscu Prob. 12. Preller p. 213.

(80) A. Vogel, Der Kaiser Deocletian. Gotha 1857, p. 23. Eckhel D. N. VIII p. 49. Preller. p. 214.

IN GENERE

Ludii.

Culturile deităților așa la Greci, precum la Romani, erau în legătură cu *ludii* (jocurile) *publici* cași o parte esențială a religiei romane de stat. Ludii au fost *votivi*, dacă s'au votat numai pentru atare ocaziune, și au fost *stati* sau *annui* (stătorii sau anualii) sau *ordinari*, dacă s'au votat, ca în fie-care an să se repețescă, și în cazul acesta s'au însemnat și în calendarul zilele ludilor.

Ludii publici s'au votat, când era p. e. ciurma, ca să se molcosească mânia deilor, sau când era pericol pentru stat și se începea războiul, ca deii să ajute Romanilor, și după învingere se țineau ca semn de mulțumire. Aceste voturi s'au făcut în 1 Ianuarie prin consuli aleși și s'au publicat prin Pontificele Maximă, după formule anumite spre binele țerei (pro salute reipublicae); iară dela Iuliu Cezare încôce s'au făcut voturi și spre binele domnitorului (pro salute principis) în 3 Ianuarie. Când s'a făcut votul în Roma, prin consuli sau mai marii statului, sau în câmpul de bătaie prin beliduce, — banii de lipsă pentru ținerea ludilor se dea din tesaurariatul statului, sau din prada dela inimi.

Ludii publici, s'au împărțit în genere în :

A. *Circensi*, cari au stat din cursă cu cară și cu cai, precum din luptă gimnică în circ, de unde se și numesc circensi, și s'au ținut încă pe timpul regilor.

B. *Scenici*, cari au fost reprezentații teatrale de mai multe feluri, și s'au ținut în teatru. Când s'au ținut circensi și scenici, s'au început cu scenici.

C. *Gladiatorii*, cari au stată din lupta cu spada (*gladius*), la începută dați numai din partea privaților, mai târziu introduși prin stată între cei publici, și s'au ținută în amfiteatru.

D. *Gimnici și Musici*, aceia pentru de a-și arăta virtutea bărbătescă adecă țaria, aceștia de a arăta perfecțiunea în musică. Sunt introduși de Augustă după moda grăcă pentru învingerea dela *Aktium*, și s'au ținută în circă.

E. *Amfiteatrali*, cari au fostă o luptă cu animale sălbatece, și s'au ținută în amfiteatru.

F. *Naumachia*, ună răsboiă cu luntrile pe apă saă în amfiteatru straformată spre acestă scopă, saă pe apă liberă.

Cu aranjarea ludilor în timpul republicii au fostă însăreinați consuli, iară dela an. 794 ant. Cr. au fostă *Aedili*, sub presiuniă magistrăților mai înalți. Augustă i-a încredințată pretoriloră urbană și în ajutorulă acestora s'au denumită *Consules* și *questores ludorum*. Ba și împărații înșiși s'au îngrijită de ludii publici cu spese mari, și pentru ținerea loră s'au instituită la curte diregătoră de «*curator ludorum*».

Poporulă i-a plăcută ludii publici și i-a poftită adeseori; de altă parte împărații au aflată, că sunt bună și de o instituțiune politică, pentru-că ocupaă poporulă cu ludii și îlă retrăgeauă dela fapte politice. Statulă nu mai joia cu spesele mari pentru ludii, și din această cauză spesaă îngrijitorii, dar aveaă dreptulă să ceră taxă de intrare dela poporă saă persone private, căpătauă concesiune să dee ludii (*editores ludii*) pentru taxa de intrare (1).

A. *Ludi Circenses*.

Ludii de circă s'au începută cu *sacrificiă* pentru *Jupiter*; la ludii sacri pentru *Jupiter* a fostă și *ospătare sacrificială* (veđi *Epulum Jovis*) pentru care la an. 196, s'au instituită triumvirii mai târziu septemvirii *epulones*. Ală treilea actă a fostă *pompa*, adecă procesiunea solemnă dela *Capitoliă* la circulă *Maximă*, carele avea posi-

(1) W. Koner, *Das Leben der Römer* p. 676.

țiunea ca deii capitolini să privească de sus în circ, la ludii circensii cași actul alu patrul. Descrierea pompei și circensilor urmăză aci.

Procesiunea pleca din Capitoliu peste foru, Velabru, forulu boariu la circulu mai mare, și se forma în onorea deiloru capitolini, cași când ar petrece pe acestia în circ. În frunte mergeau prunciu patricioru pe caș și pe josu, în șiru și în clase, și ei representa florea și țaria sucrescinții junimii romane; ceia-laltu călăreți, apoi carale cu 2 și 4 caș alătura (biga, quadriga), mănate de cociaru (auriga, saș agitatoru). Acuma urmau pumnătorii, luptătorii și gladiatori, numiți luptător de luptă ușora și grea, îmbrăcați în tunică și încinși cu brăci. După aceștia pășau Săltătorii (Ludiones) (2) în trei clase, cei crescuți, cei îmbărbiți și prunciu, și de aceștia se ținea și musicanții cu flaute (fluere) și cu cithare. Săltătorii erau îmbrăcați în vestminte violete, cu brane de metalu și spade late, cu lănci scurte, iară bărbații aveau coifuri cu chitușe de pene pe capu, și îmbrăcămintulu corespundea salturiloru belicoșe, și fie-care clasă avea pre săltătorulu său. Săltătoriloru le urma trupa glumitoriloru, comedianțiloru ca nisee silvani, fauni, satiri și schimosiți în totu modul, măimuțau pe săltătorii în figuru de batjocură, și pe urmă venia corulu mare de musică.

A doua parte a pompei a fostu procesiunea de sacrificiu, adecă preoțimea cu cele sacre, și anume: purtătorii vaselor de afumare, afumându neincetat pe drumu, purtătorii vaselor de aur și de argintu sântite pentru cultulu divin, purtătorii icónelor (idoliloru) deilor; fie-care icónă era urmată de colegiulu preoțescu alu deulu, și purtătorii emblemelor și simbolelor sacre, asemenea cu preoții deulu. Icone se purtau în *fercula* (paturu, scaune) pe umeri (3); iară emblemele și simbolele p. e. fulgerulu lu Jupiter etc. se purtau în *tensae*, ce erau cară scumpe, inzestrate cu argintu și osu de

(2) Jucători, Tănzer. Fest p. 29. Dionys. II. 71. Non. Marc. p. 530.

(3) Fercula sunt pulpita, in quibus deorum simulacra reponerantur, huiusmodi simulacra deorum ferebantur. Cic. de Off. I. 36. 131. Hartung. I. 168.

elefantă, și închise cu perdele să nu vadă nimene înlăuntru (4). Această parte de procesiune se considera de suita țeităților capitoline, și celealalte țeități se considera de petrecetorele celor cecresci.

A treia parte a pompei a fost procesiunea de stată, începndu cu icona domnitorului. Cnd ferculele și tensele se scoteau din sacrariele lor, trebuiau să vină și tte demnităile de religiune și de stată, și adeseori și domnitorul în vestmintă de triumfător.

Diregătorul însărcinat cu aranjarea circensilor, în tunică palmată și în togă purpureă stnd în cară, ținea sceptrul cu vulturul din os de elefantă, și altă diregător ținea o cunună de aură cu petre scumpe. Carul era încungiurată de jună în vestminte albe, și apoi urmaștașii statului, adeseori mă multe mi de omeni.

Procesiunea întrgă intrnd prin pórta principală în circă, publicul o primia stnd și bătnd în palme între strigări de bucuriă, iară procesiunea trecea peste meta din urmă, și apoi stetea la sacrariul unei țeități, anume acelei pentru carea era srbătorea și ludă circensă, p. e. la sacrariul lui Consus când a fostă Consualia, — la ală Magnei Mater când a fostă ludi megalenses etc., și aci preoți și magistrați aduceau sacrificiul, și pe urmă se începeau ludă circensă.

Cireuri au fostă mă multe și celă mă mare s'a numit Circus Maximus, edificat de regele Tarquiniu Priscă între munți Palatină și Aventină, și s'a immărită și înzestrată de mă mulți împărați. Acestă circă a fostă cu mă multe catură adecă contignațiună (moeniana) și de 21,000 de urme de lungă, 400 de lată, și într'ună timpă cu 480,000 de locuri de ședută. Ală doilea circă a fostă ală lui Flaminiu, pe praturile flaminie, ală treilea ală lui Caligula în grădina Agripinei, și altul ală lui Nerone. De ludă circensă s'au ținut :

a) *Cursulă cu carate*, care a fostă cu dăou roți și ușore. Cărășulă a avută tunică scurtă și cureauă legată strinsă pe trupă, pi-

(4) Tensa, vehiculum argenteum, quo exuviae deorum ludis circensibus in circum ad pulvinar vehabantur. Fest. p. 155. Dionys. Hal. VII. 72. Svet. in Vesp. 5. Grat. Faliscu 534.

ciórele și mânilé îmbrăcate în tricoă, și cuțitū la sine ca în casū de lipsă să taie funile de pe caī. Cursulū a fostū de regulă cu 2—4 caī, și arareorī cu 7; de o-dată cureau patru cară, și care ajungea mai curēndū la meta, era învingētorū. O încungiurare s'a numitū curiculū, și a ținutū 25 de minute, 7 încunjurări se chema missus, și încatū se făceau câte 10—24 de missuri pe ȓi, cursulū a ținutū ȓiua întregă. Încă pe timpulū republicei s'aū formatū dōue partide (factiones) în circū, și fie-carea la unū misū a datū câte dōue cară de cursū, iară cărășulū unuia era în albū, altuia în roșu, și de aci a fostū *factio albata* și *russata*.

Sub timpulū împērațilorū s'a formatū a treia și a patra facțiune *prasina* (verde) și *veneta* (vēnētă); sub Domițianū a cincea și a șēsea, cea *aurea* și *purpurea*, și partidele încă purtau acea colóre.

b) *Cursulū cu caii*, când călării se întreceau ca să ajungă la meta. Călariulū ședea pe calulū din stīnga, și mai avea 2—3 caī legați, sau stetea pe doi caī, și în cursulū răpede sărea pe ceialalți.—Ludii gimnicii sunt :

c) *Cursătorii*, cei ce alergau pe picioare la meta.

d) *Pumnătorii*, (Pugiles) cei ce se luptau în pumni avēndū mânușe implute cu plumbū.

e) *Luptătorii*, cei ce se îmbrășaū ca să se trântescă unii pe alții la pămīntū (5).

B. Ludii scenici.

Ludii scenici se dedeau în teatru. A fostū o ciomă, și pentru-ca să se domolēscă s'a introdusū ludii scenici. La începutū aū fostū chiămați din Etruria, săltătorii cari aū săltatū după fluerū, fără versurī și mimicā și făceau săriturī frumōse, după moda tuscicā. Junii romanī aū imitatū acēsta și aū compusū versurī de glume și satirice, ce le rosteau ca în dialogurī, și astū-felū formāndu-se histrionii (teatralisti) s'aū produsū cu versurī bine scandate, cu musicā artificiosă și cu gesticulațiunii corespuņdētoare.

(5) Preller p. 129. Hartung I. 66. Koner p. 501. 675.

După câți-va ani Liviū Andronicū a îndrăsnitū ca în loculū satirei, să aducă pe scenă o istoriōră dramatică, și atunci poetulū făcea și pe teatralistū și pe cântărețū, și fiindū Liviū, mai de multe ori chiămatū pe scenă și răgușitū, cu permisiunea publiculū a pusū pe unū pruncū lângă fluerașū ca să cânte, și atunci a pututū să petrecă cânteculū cu gesticulațiunii mai bune; și în acestū modū s'a introdusū, ca lângă jucători să fiă și cântărețū și joculū a devenitū totū mai artificiosū.

Creatorulū dramei romane a fostū Liviū Andronicū, căci elū pantomimei și cântecelorū petrecute cu fluerū a adausū o fabulă, compusă în dialoguri, și satira dramatică a prefăcut' o într'unū întregū organicū. Următorii Naeviu, Enniu, Plautu etc. aū perfecționatū drama romană, imitândū dramaturgia grēcă, așa încatū pe timpulū împăraților, pe scenă s'aū produsū reprezentări cu tōtă pompa teatrală.

Poeții aū încetatū de a păși în publicū cu operele lorū, pentrucă cu încetulū s'aū formatū teatraliștii de profesiune mai alesū din sclavi și libertini, împărțiți în trupe. La an. 194. ant. Cr. edificiulū teatralū a începutū a fi grandiosū, și locurile s'aū împărțitū după clasele cetățenesci, și după demnitățile de statū. La an. 55 ant. Cr. s'a ziditū întâiulū teatru de pētră.

Ludii scenici se dedeau cu ocaziunii, sau la sērbători anumite, și se aranjaū de cătră Aediliī plebei (6).

C. Ludii gladiatorii.

Ludii gladiatorii sunt de origine dela Etruscii, la cari aū făcutū o parte din ludi funebres, introdusi în loculū sacrificielorū de omeni, ce se dedeau spre curățirea păcatelorū în memoria repausărilor. Sērbarea lorū se crede a fi în legătură cu cultulū lui Saturnū, pentrucă lupta gladiatore s'a produsū mai întâiū la Saturnalia.

Poporulū romanū fiindū belicosū, nu s'a petrecutū din destulū numai cu ludii circensi ci i-a plăcutū și jocuri unde se perde vieța omenescă. Primii ludi gladiatorii s'aū introdusū prin frații Marcū și

(6) Preller p. 129. 199. Hartung. I. 166. Koner p. 700.

Decimū Brutū la an. 264 ant. Cr. in onórea tatălui repausatū, și s'aū ținutū pe forulū boariū. La an. 200 ant. Cr., la immormintarea lui M. Val. Laevinū cu 25, la an. 174, la a lui Flaminū cu 74 de gladiatorī, și cu incetulū s'a măritū numărulū lorū, încât Cicerone prin lex Tullia a opriutū serbarea nemărginită a ludilorū gladiatorī, iară Augustū împēratulū la an. 22 a hotăritū, că numai cu învoirea senatului și de două ori pe anū să se țină mai multū cu 120 de gladiatorī. Sub împērații mai târșii, Claudiū, Nerone, Domitianū însă a crescutū numărulū gladiatorilorū, încât cu grămada (cater-vatim) se luptau și ucideau unī pe alșii, ba încă și Traianū celū mai bunū cu 10,000, de gladiatorī a serbatū acești ludi 123 de zile după învingerea sa dela Dunăre asupra Dacilorū.

Gladiatorī învățau ludi în școle susținute de comune saū de întreprinșetorī, și pe urmă cei învățați se vindeau saū închiriaū spre acestū scopū. Sub împērați s'aū făcutū școle împērătescī pentru gladiatorī. Domitianū singurū a fundatū patru școle măreșe numite : Ludus Dacicus, Gallicus, Magnus și Matutinus.

Captivī din răsbóiele cu Galī, Germanī, Sarmații, Daciī etc. precum sclavī și cei judecați la mórte se înșiraū intră gladiatorī, ba și Romanī liberī, cari își mâncaū averile, și unī se vindeau pe sine întreprinșetorilorū. Gladiatorī aū fostū și o parte de politică rea a Romanilorū pentru că conjuratorī și revolușionariī totū-dea-una aflaū partidă între gladiatorī, cari preste totū erau cei mai stricați ómenī, exercitați în arme și gata a muri(7).

D. Ludii amfiteatrali.

Amfiteatru a fostū unū locū de spectaculū, unde se țineaū vênaturī asupra férelorū sălbatices saū se sumușiaū animalele unele asupra altora. Une-orī vênaturile saū ținutū și în circū, și întroducerea acestorū ludi e din an. 186 ant. Cr. Luptătorī cu animalele sălbatices, numiți bestiarii, învățau acéstă luptă în școle anumites; saū captivī de rășboi și cei judecați pe mórte erau siliți să se lupte

(7) Preller p. 482. Koner. p. 688. Hartung I. 51. 170.

cu férele sălbatice. Acești ludî erau înfiorători, când férele sălbatice flămânde se aruncau asupra luptătorilor, sau înarmați sau și fără armă, și publicul romanu hălosu de sânge se uita cu plăcere până se spintecaū luptătorii.

Animalele sălbatice se adunaū din totu imperiulū romanu și mai alesu din Africa, și se aduceaū la Roma în numéru fabulosu; așa Pompeiū a aranjatū o luptă cu 500 de lei, 18 elefanți, 410 de alte animale furióse și sumuțate cu lovituri de feru înfocatū; iar Augustu la an. 5 d. Cr. a aranjatū o luptă unde aū fostu și 36 de crocodilī, și Caligula una cu 400 de urși și atâte alte bestii. În amfiteatru se aduceaū adese-orī miī de captivi din răsboiū, și se ucideaū de animale.

Adese-orī se representaū scene tradiționale și mitologice, p. e. unulū își ardea mâna în focu cași Muciu Scevola; altulū se ardea de viu pe focu cași Hercules în mitulū său. Sub Titu s'a făcutu unū amfiteatru cu 87 de miī de locuri (8).

E. Naumachia.

Unele amfiteatre aū fostu așa construite, încatū arena, adecă loculū de luptă, s'a pututū afunda în apă, și pe acésta se ținea răsboiū cu luntrile adecă Naumachia. Iuliu Cesare la an. 46 ant. Cr. a ținutū întâia naumachie pe câmpulū lui Marte cu două flote, în carī aū fostu 1000 de ostași și 2000 de luntrași. Augustu la an. 2 ant. Cr. a edificatū lângă horti Caesaris, aprópe de Tiber, unū locu mare cu pétră, unde să se țină naumachia, și aci a representatū o luptă între Perși și Atenieni pe 30 de luntri. Naumachia cea mai mare a fostu sub Claudiu la an. 52 d. Cr. pe laculū Fucinū, unde aū fostu 100 de luntri cu 19,000 de ostași, și în luptă aū peritū mulți (9).

(8) Koner p. 698. În Dacia la Sarmisagetusa încă a fostu amfiteatru. Ruinele i se vedū și ađi la Grădiște sau Várhely. Geschichte Trajan's Dr. H. Francke p. 164.

(9) Koner p. 700.

IN SPECIE.

A. LUDIÎ ÎN ȚILE ANUMITE.

IN 3 IANUARIÛ.

S'aũ ținutũ ludiũ circensĩ în onõrea domnitorului.

IN 22—24 IANUARIÛ.

Ludiũ palatini.

Livia soția lui Augustũ dupã mõrtea lui a edificatũ templu pentru Divũ Augustũ în Palatinũ. De cultulũ acesta s'aũ ținutũ ludi palatini introdusĩ de ea și serbați în 22—24 Ian. în trei ȝile(10).

IN 21 FEBRUARIÛ.

Ludiũ genialicĩ.

Intre geniũ s'aũ veneratũ și geniũ ȝeilorũ ; și la morminți geniũ celorũ morți, sub chipũ de șerpe.

În onõrea lorũ s'aũ ținutũ ludiũ genialicĩ la Ferialia în 21 Febr. numitã și genialia(11).

IN 27 FEBRUARIÛ.

Equiria.

La 27 Febr. s'aũ datũ ludi Equiria pe câmpulũ lui Marte, în-tãitulũ actũ serbãtorii lui Marte în primãvarã. La începutũ aũ fostũ numai cursũ cu cai, mai târȝiũ și cu carãle, cași circensii(12).

(10) Pliniũ H. Nat. XII. 19. 42. in Palati templo, quod fecerat Divo Augusto coniux Augusta. Dio Cass. LVI. 46 dupã Cal. Const. se începũ din 17 Ian. Preller p. 775.

(11) Ferialia Capuanum pune pe 11, iarã Kal. Const. pe 11 și 12 febr. Preller p. 572.

(12) Varro L. L. VI. 13. Equiria ab equorum cursu eo die enim ludis currunt in Martio Campo. Preller p. 318.

IN 14 MARTIŪ.

Equiria.

Equiria s'a ținut încă și în 14 Martiū în ziua Mamuralielorū (13).

IN 19 MARTIŪ.

Ludi minervini.

Domițianū, carele s'a ținut feciorulū Minervei, a s'erbatū Quinquatriele în vila sa la muntele Albanū, și a înființatū unū colegiū carele să aibă grijă de s'erbătore, de v'enatū, și de ludi scenici, în legătură cu concursū în poesiă și retorică, și învingătorulū căp'eta cununa de aurū. Imp'eratulū Gordianū a instituitū ludi noi pentru Minerva, de ore-ce elū a rennoitū Neroniā, introduse de Nerone, după cum erau ludi ciclici ai Grecilorū (14).

IN 4—10 APRILE.

Ludi Megalenses.

Magna Mater a fostū veneratā pe muntele Palatinū, și la an. 204 ant. Cr. i s'a introdusū după datina gr'ecă ludi megalensi, cari s'aū începutū în 4 Apr. și aū ținutū până și în 10. Apr., ziua s'erbătorei, când a fostū și lectisterniu. La an. 194 s'a hotăr'itū ca să se adauge circensilorū și ludi scenici, și la 191, s'ânțindu-se templulū d'inei, s'a înscenatū opulū Pseudolus compusū de Plautū. Circulū încă a s'erbatū în 10. Apr. pe M. M. ca d'itate și de circū (15).

(13) Kall. Maff. și Vatican. Ovidiū F. L. III. 519. Koner. p. 677.

(14) Svet. Domit. 4. 15. Dio LXVII. 1. Lampridiū in Gordian. 3. Tacitū in Neron. Ann. XIV. 20. Preller p. 264.

(15) Varro L. L. VI. 15. Megalesia, dicta a graecis, quod ex libris Sybillinis accessita etc. Liviu XXXVI. 36. Preller. p. 448. Koner 678. Hartung. I. 166.

IN 19 APRILE.

Ludi Cereales.

În ziua din urmă a Cerealielor 12—19 Aprilе, în onórea Cererii, s'a datú ludi Cereales numiți și Cerealia. La începutú ludii aú fostú votivi pentrucă îi hotára senatulú cu ocasiuni anumite, mai târziu aú fostú regulați în totú anulú (16).

IN 19 APRILE.

Ludi Liberales.

La Cerealia în 19 Aprilе, s'a veneratú dimpreună cu Ceres și Liber și Libera, și ludii Cereali, dela numele acestorú zei din urmă s'aú numitú și Liberați (17).

IN 28 APRILE — 3 MAIÜ.

Ludi florales.

Dupá întâiulú rásboiú punicú, doi Publicii cași edilii plebei din banií de pedepse aú instituitú Ludi Florales în onórea dinei Flora. La an. R. 516, aú fostú ludii votivi și dela 581 (173. ant. Cr.) annuali. S'aú începutú în 28 Aprilе și aú ținutú până în 3 Maiü cu ludii scenici și circensi; ziua din urmă în Circulú Maximú. Odatá în teatru, fetele aú săltatú cu mimicá și gesticulațiunii desfránate, și pentru acésta, Cato celú virtuosú a eșitú afará. În Circú se sloboziaú capre și iepuri cași animale din suita Florei, și se vena asupra lorú, apoi se arunca mazăre și pasule ce o culegeaú cei să-

(16) Tacit. Hist. II. 55. Liviú X. 23. Mommsen C. I. L. Q. 391. Preller p. 434. Koner. 677.

(17) Cícero. Verr. 5. 14. ludos Cereri, Libero Liberaeque faciundos. Serv. in Virg. Georg. I. 7. Quia eis templa simul posita sunt et ludi simul eduntur. Liberalia se dicú identice cu Dionisia Grecilorú.

raci. La ludii florali se purtau haine pistrife pentru-că florile sunt pistrife, și ardeau lumină cași simbolu de petrecere (18).

IN 7 IUNIŪ.

Ludi Tiberini și Piscatorii.

În onorea lui Tiberinŭ, Ńeulŭ riului Tiber dela Roma, pescariŭ cu mreji și unghiŃile i-aŭ ținutu Ludi Tiberini dincŃoce de riŭ în 7 Iuniŭ, pentru-că eraŭ în legătură cu cultulŭ Ńeului. Cu acești ludi se vedŭ a fi identici și piscatorii, iară în 7 Iuniŭ. Pesciŭ din Tiber s'aŭ vindutu în Area Vulcani pe câmpulŭ lui Marte, înaintea templuluŭ lui Vulcanŭ. Roma a remuneratŭ ceta pescarilorŭ prin aceea, că prin pretorulŭ urbanŭ a ordonatŭ ludi piscatorii (19).

IN 5—13 IULIŪ.

Ludi Apollinares.

În cultulŭ lui Apollo în an. 212 ant. Cr., la sfatulŭ sentinŃelorŭ profetice marciane (carmina marciana), senatulŭ a votatŭ introducerea ludilorŭ apollinari și din acestŭ motivŭ s'a edificatŭ templulŭ lui Apollo în circulŭ Flaminiŭ. În an. 212 aŭ fostŭ votivi, iară mai târŃiŭ stativi, și s'aŭ ținutu din 5 până la 13 Iuliŭ; în Ńilele prime cu scenici, în cea din urmă cu circensi, cari se refereau la sərbătŃorea de vară și de secerișŭ a cultuluŭ lui Apollo. Ludiŭ s'aŭ făcutŭ cu spese mari, pretorulŭ însciinŃandŭ ludiŭ în Circulŭ Maximŭ, provŃcă pe poporŭ ca să contribue și publiculŭ la ludi, ședea încununatŭ cu laurŭ (20).

(18) Ovidiŭ F. L. V. 177. Tacit. Ann. II. 49. Verr. Flacc. Fast. Praen. 28. April. Mommsen I. N. 693. Lud. in Circo Florae. Preller p. 380. Koner p. 678.

(19) Fest. p. 210. 238. Ovid. F. L. VI 237. Preller p. 512. 529.

(20) Liviŭ III. 63. P. Victor. Reg. urb. IX. Dio XLVIII. 20. Jahn. Archeolog. Beiträge p. 209. Preller p. 269. Hart. II, 206. Koner p. 678.

IN 20—30 IULIŪ.

Ludi Victoriae Caesaris.

În onórea lui Iuliŭ Cesar pentru învingerea dela Farsalŭ s'aŭ introdusŭ ludi Victoriae Caesaris din 20—30 Iuliŭ și aŭ fostŭ identiciŭ cu ludi Veneris Genitricis. În cele 4 zile din urmă aŭ fostŭ circensii (21).

IN 23 IULIŪ.

Ludi Neptunales.

Neptunŭ a fostŭ prestătătorulŭ esercițiilor cavaleresci, deosebi în circulŭ Flaminiŭ.

La Neptunalia în 23 Iuliŭ s'aŭ datŭ ludi neptunali sau lângă Tiber sau la Ostia lângă lacŭ și pe câmpŭ liberŭ (22).

IN 5 AUGUSTŪ.

Neronia.

Sub împărași s'a introdusŭ datina ca să se facă rugăciune către dîna *Salus* pentru binele împăratului și a domniei lui. Nero din acestŭ motivŭ a instituitŭ, la an. 10 d. Cr., Neronia, când a fostŭ concursŭ în oratoriă și poesiă, după moda grăcă a ludilorŭ penteterici, adecă la 5 ani (23).

IN 13 AUGUSTŪ.

Ludi Castorum.

Castor și Pollux cași călăreți s'aŭ număratŭ întră deii de frunte

(21) Dio Cass. XLV. 7. Merkel in Ov. F. L. p. IX. Preller p. 210.

(22) Kal. Maff. Pinc. Allif. Preller p. 505.

(23) Dio Cass. LXI. 21. Tacitŭ Ann. XIV. 20. ad morem graeci certaminis, ut proceres romani specie orationum et carmina scena pollutantur. Preller. p. 602.

ai cercului, și în 13 Aug. s'au venerat cu ludi proprii, așa în Cercul Maximă cași în Flaminii (24).

IN 21 AUGUSTŪ.

Consualia.

Consualia au fost ludi cei mai vechi și introduși de Romul, în onorea Manilor, ȳeilor de desubtă; și au avut de scop scăparea statului de perire. La ziua lor, în 21 Aug., pontificii au ținut cursă cu căra și cu cai neinhămați (25).

IN 2 SEPTEMBRE.

Ludi Aktii.

Augustă învingându la Aktia a introdusă cultul lui Apollo Aktius, carele în 2 Sept. an. 31 ant. Cr., l'a ajutat în luptă. Pentru acăsta Augustă a introdusă la an. 28 ludi aktii numiți și Aktia și s'au ținut în 2 Sept. totă la patru ani. Ludi erau musică, gimnică, și cu cursă cu cai (26).

IN 4—19 SEPTEMBRE.

Ludi romani.

Ludi romani s'au introdusă de Tarquiniu Priscă în onorea ȳeilor Capitolini, adecă pentru Iupiter, Iuno și Minerva, și s'au ținut după moda călăreșilor etrusci cu spese mari în 4—19 Sept.; spre scopul acesta s'a edificată cercul maximă între Palatină și Aventină, și cu ocasiunea acăsta s'a dată sacrificiul, epulum Iovis, și s'a ținut procesiune mare în cerc (27).

(24) Tertull. de Spect. Vitruv. IV. 8. 4. Kal. Amitern. Preller p. 662.

(25) Varro. L. L. III 20 Dionys. II 31. Preller p. 421. Koner. p. 677. Hart. I. 52.

(26) Virg. Aen. VIII. 704. Actius haec. cernens, arcum intendebat Apollo desuper. Svet. in Octav. 29. Dio Cass. LVI. 19. Statii Silvae II. 2. Preller. p. 273.

(27) Cic. in Verr. V. 14. 36. Mihi ludos antiquissimos, qui primi romani sunt

IN 18—23 SEPTEMBRE.

Ludi Traiani sau Partici.

Traianu împăratul a pretinsu pentru sine numai dinstincțiunile cele mai simple și neincungiuratu de lipsă, dar după mórtea lui următorul seü Hadrianu și senatulü l'au consacratü și pusü între divi. La consacrațiune s'au introdusü *ludi partici*, în onórea lui Traianu pentru rásboiulü ce l'a purtatü în Parthia, și acești ludi s'au numitü și triumphales Divi Traiani sau numai Traiani, tinen-du-se în ziua naserii sale, în 18 Sept. și durändü cincü zile (28).

IN 5—12 OCTOMBRE.

Ludi Augustales.

Reintörnändü Augustü din Orientü în 12 Oct. an. 19 ant. Cr. pentru norocósa reintórcere, i s'au introdusü ludiü augustali. După mórtea lui în an. 14 ant. Cr., ajungëndü «Divus Augustus», i s'au instituitü ludi noi Augustali, numiți și Augustalia, tinen-du-se din 5 până în 12 Oct. adecă 8 zile cu ludi scenici și la capëtü cu circensü (29).

IN 15 OCTOMBRE.

Ludi Tarpei.

Enniü dice, cá Romulü la sântirea templului pentru Jupiter Fere-trius, a instituitü ludi la cari se asterniaü piei oleite, și Romani pe aceste purtaü lupta de pumnü, și s'a tinitü și cursü. O asemenea institute a făcutü Romulü și pentru Jupiter Tarpeius, și ludiü s'au numitü Tarpei, tinen-du-se în 15 Oct. (30).

nominati, maxima cum dignitate Iovi Junoni Minervaeque esse faciundos. Preller. p. 195.

(28) Kal. Const. Spartianu Const. Fr. 6. Eckhel p. 441. Preller p. 779.

(29) Merkel in Ovid. F. L. p. XXVIII. Preller p. 775. Koner p. 678.

(30) Serv. in Virg. Georg. II. 384. Tertull. de Spect. 5. Ovidiü F. L. VI. 34. Preller p. 203.

IN 15 OCTOBRE.

Ludi Capitolini.

Unii dicu, că Romulul triumfându asupra Vejiloru, a prinsu și pe bėtrānulū lorū rege, și din acestū motivū a introdusu ludi capitolini la idulū luī Oct. In acēstā și conduceau pe unū bėtrānū imbrăcatū regesce, dar cu haerū cași la pranci, peste forū la Capitoliū, și unū eroldū invita pe omenī «la cumpėrarea Sardilorū,» pentrucă Vejiī se credeaū de origine sardinā (31).

Alți dicu, că ludiī Capitolini s'aū introdusu după retragerea Galilorū, intru memoria scāpării Capitolului prin Jupiter Capitolinus. Pentru aranjarea ludilorū, Camilū a instituitū unū colegiū din locuitorī depre Capitoliū și Arx, și pentru acēsta se crede cā ludiī s'aū serbatū numai de acești locuitorī (32). In ambele casuri ludiī capitolini sunt cași la o sėrbătore de invingere și de triumfū a deului. Domițianū a instituitū ludiī capitolini noi după usulū grecū, și aū statū din musicī, cālărescī și din gimnasticī, și la ceī musicī se putea concura in limba latinā și grecā, ori cu poesiā, ori cu prosā (33).

IN 27 OCT.—1 NOV.

Ludi Sullae.

In onōrea beliducilorū invingėtorī încă s'aū introdusu ludi, așa luī Sula pentru lupta dela porta Colina, și ludiī aū ținutū din 27 Oct. până in 1 Nov., cu circensī in mai multe zile (34).

(31) Plutarchū Q. R. 25. 53. Festu p. 322. Sardi venales. Preller p. 203.

(32) Festū p. 322. Quod ludis capitolinis, qui fiunt a vicinis praetextatis auctio Veientium fieri solet. Mai tārđiū s'a opritū ca patriciī sā locuescā pe Capitoliū. Liviu VI. 20.

(33) Sveton. in Domitianū 4. Herodianū I. 9. Mommsen. Ins. N. Nr. 5252. Preller p. 212.

(34) Velleiu Paterc. II. 27. Merkel in Ovid. F. L. XXVII. Preller p. 610.

IN 4—17 NOVEMBRE.

Ludi Plebei.

LudiŃ plebeiŃ purceduŃ saŃ din aceluŃ timpuŃ cãnd a fostuŃ diferenŃã intre patriciŃ Ńi plebeiŃ saŃ cãnd aceŃtia s'aŃ impãcatuŃ la olaltã. AceŃŃi ludi s'aŃ datuŃ deosebĩ pentru plebe, adecã poporul de josuŃ, Ńi s'aŃ arãnjatuŃ prin tribunii Ńi ediliŃ plebeiŃ. Ńilele lorũ au fostuŃ din 4 pãnã in 17 Novembre, la inceputuŃ pe câmpuluŃ luŃ Marte, mãi târziuŃ in circuluŃ FlaminiuŃ; — pãnã in 12 Nov. cu ludiŃ sceniciŃ, Ńi dupã Epulum Jovis din 13 Novem. au urmatuŃ circensiũ (35).

IN 15 DECEMBRE.

Consualia.

CaŃi in 21 AugustuŃ.

IN 21 DECEMBRE.

Ludi Juvenales.

Nero a adausuŃ la Saturnalia a cincea Ńi Ńi a numit'o Dies Juvenalis in 21 Dec. pentru ospetuluŃ la masa junilorũ.

Nero periuŃ din raderea intãiei barbe i-a depusũ in CapitoliuŃ, Ńi cu ocaŃiunea acẽsta a introdusũ Ludi Juvenales, numiŃi Ńi Juvenalia pentru petrecerea junimii nobililorũ (36).

IN DECEMBRE.

Ludi Compitalici.

In Roma, pãnã ce a ŃinutuŃ sãrbãtoarea Compitalia, din Ńilele cã-

(35) Ascon. in Verr. p. 143. Plebeii ludi, quos exactis regibus pro libertati plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. LiviuŃ XXV. 2. Preller p. 202.

(36) Sveton in Caligula 17. Dio Cass. LIX. 6. Juvenal III. 186. Sveton in Nero 12. TacituŃ Ann. IV. 15. XV. 33. XVI. 21. Hist. III. 62. Preller p. 234. Iarã la 416 Ńice cã Caligula a introdusũ a cincea Ńi. VeŃi sãrbãtoarea 21 Dec.

tre capătul lui Decembre la Compita, adică unghiurile stradelor era locul de adunarea vecinilor, și aci veniaș pugilatorii, gladiatorii și teatraliștii și se produceau pe strade; și deși nu erau dintre cei mai buni artiști, erau dintre cei mai populari. În timpul democrației s'au compus colegia compitalitia, nisce reuniuni pentru susținerea acestor ludii populari. Aceia, cari voiaș să-și facă partidă în popor, dedeau ludii pe spesele lor, și ludii au devenit unii înaintea senatului și a optimașilor, pentru-că Augustu, ca să strice influința politică a lor, a reorganizat Compita-le și le-a supus ordinii polițiale (37).

B. LUDII CU OCASIUNI ANUMITE.

Ludii tarentini și seculari.

În Tarentu, o parte din câmpul lui Marte, ce se învecina cu râul Tiber, a fostu un loc de unde a eșitu aburii cu flacări și focu, pentru ce s'a numitu campus ignifer (38). Acestu fenomenu se atribuia deilor de desuptu, lui Dis Pater și Proserpinei, și pentru acesta li s'a făcutu afundu în pământu unu altar, și după o legendă din răboiul Romei cu Alba Longa s'a adus sacrificiul și apoi altarul s'a astupatu. Valesiu, după unu visu a celor trei prunci morboși ai săi, s'epa aci și aflându altarul; a sacrificatu animale negre (furvas hostias) și după însănătoșarea pruncilor a ținutu ludii și lectisterniul trei nopti după olaltă.

Cu acesta legendă s'a adus în legătură ludii tarentini și seculari, și din sacra gentilia a lui Valesiu s'au făcutu sacra publică. La începutu unu seculu a însemnatu o generațiune, viața omului, carele a trăitu mai multu, și cărțile sibilice coprindeudu profetiile despre

(37) Cic. de lege agr. I. 3. Horat. Sat. II. 3. 25. Juvenal I. 63. Horat. Ep. I. 1. 49. Quis circum pagos et circum compita pugnax magna coronari contemnat Olympia? Svet. Oct. 43. Tacitu Hist. II. 95. Editis tota urbe vicatim gladiatoribus celebrare ingenti paratu. Preller p. 495.

(38) Val. Max. II. 4. 5. in solo fumante.

reinnoirea periodică a tuturor lucrurilor, a datu idea pentru introducerea ludilor seculari.

În decursul primului război punic s'a ținutu întâiadată ludii publici Tarentini, și după aceea și ludi seculari la 100 sau 110 de ani, precum s'a statoritu mărimea seculului. Ludii seculari publici și primi s'a ținutu în an. R. 505 din ansa cărților sibilice, cu aceea hotărire, că la totu secululu să se renoiască; și ludii seculari cu cei tarentini—în onorea țeităților de dedesuptu—au devenitu identici. A doua-ora s'a ținutu la an. R. 605 ant. Cr. 149; a treia-ora sub Augustu an. R. 737 ant. Cr. 17, și acestu împerațu a contopitu și cultulu țeiloru Capitolini și alu lu Apollo Palatinu.

Ludii Tarentini și seculari s'a datu sub îngrijirea Quindecemviriloru, cari sub Augustu au fostu și preoții lu Apollo, și cari au decisu secululu de 110 de ani.

Unu eroldu vara a publicatu în Roma și Italia, ținerea ludiloru acestora în Iuliu, cam deodată cu ludii Apollinari, după Secerisă (39). La invitare se dicea : Ce nime nu a mai vedutu, nici va mai vedea ! Înainte de ludi, quindecemvirii au împăritu făclii sumporu și asvaltu, materii de lipsă spre curățirea poporulu, și acesta a căpetatu grău, orzu și pasulă.

Serbătorea a ținutu trei zile pentru țeii Capitolini, și trei nopți pentru cei dedesuptu. În 1-a nopte împerațulu s'a dusu la Tarentu și la trei altare a sacrificatu trei miei negri, și aci pe o scenă s'a cetitu o poesiă ocasională. În 1-ea zi a fostu procesiune la Capitoliu, ca să se dea sacrificiu, și de aci la Tarentu să serbeze pe Apollo și Diana. În a 2-a și a 3-a nopte sacrificiu și ludi pentru țeii din lumea de josu. A doua zi muierile s'a dusu pe Capitoliu să sacrifice, a treia zi 9 copii și 9 fete au cantatu în templulu lu Apollo, poesiă seculară a lu Horatiu. Ludii seculari s'a ținutu în cerculu Maximu (40), și au urmatu sub împerații Claudiu Septimiu Severu,

(39) Const. Honor. 388. iam flavescencia centum messibus aestivae detondent gargara falces.

(40) Aurel. Vict. Caes. 28. Hi seculares veros in Circo Maximo ediderunt, Horat. Carmen secul. 36. 61.

Antoninū Piu, Filipū, și la an. 1051 au fostu cei din urmă pentru că a cădutu păgânismul și romanismul (41).

Ludi magni saū maximi.

Acești ludi, unū timpū lungū s'au ținutu de identicī cu ludii romanī, dar ludii mai mari se deosibescū prin aceea, că sunt votivi, și se ținū numai la ocaziuni străordinari, p. e. se votaū înainte de răsboiū și se țineaū după învingere în onōrea lui Jupiter Maximus. Întăiaoră s'au votatū în răsboiulū cu Tarquiniū după învingerea dela laculū Regillū, la an. R. 258 ant. Cr. 496, și s'au ținutu cu mare pretrecere, pentru-că patriciī eraū atunci cu plebei la olaltă, și pentru acēsta s'au numitū Maximī (42). S'au începutū cu sacrificiū și ospetare, apoī cu procesiune în circū, și ludii circensī au ținutu de ce dīle. Uneori nu s'au ținutu ludi, ci lui Jupiter M. s'au datū sacrificiū mari, câte-odată 100 de tauri (43).

Ludus Troiae.

Inrădăcinându-se tradițiunea despre venirea lui Aeneas cu Troianii în Lațiu, pe șermurile laurentinū s'a arētatū unū locū cu numele Troia, unde Aeneas arū fi descălecatū, a făcutū tabēra și sacrificiū pentru mama sa Venus (44). Ascaniū, când a edificatū Alba Longa, a introdusū ludi și le-a datū numele Ludus Troiae, întru pomenirea locului naseriī sale și a jucăriei sale cași copilū. L. T. a fostū jocū călărescū pentru juniī de patriciī, în armătură ușoră, și manevră de

(41) Varro L. L. VI. 11. Macrobi. Sat. III. 18. 13. Val. Max. II. 4. 5. Dionys. II. 1. Horat. Carm. Sec. 1. Sveton. Oct. 31. Preller p. 478. și Hartung II. 92.

(42) Cic. de Republ. II. 20. 35. eundem primum ludos Maximos qui romani dicti sunt fecisse accepimus. Paul. p. 122. Magnos ludos, romanos ludos appellabant. quos in honorem Jovis, quem principem deorum putabant, faciebant.

(43) Liviū XXVIII. 38. Scipio reînturnându din Spania, sacrifică Hecatomba = 100 de tauri. După lupta dela Trasimenū s'au tăiatū 300 de tauri. Preller p. 201.

(44) Liviū I. 1. Classe laurentem agrum tenuisse, Troiae et hinc loco, nomen est.

războiū (45). Ceī din familia Iulia și mai alesū Augustū aū renoitū L. T., i-aū legatū de memoria originii sale, pentru-că se dicea stră-nepotulū lū Aeneas. L. T. s'a datū cu ocașiunea circensilorū (46).

Ludi Romae et Augusti.

Roma s'a veneratū cași o țină eroină. Provinciile romane aū începutū de a venera și pe Augustū, ca pe unū deū, și Augustū a concesū acestă venerațiune, dar a pretinsū ca să fiă la olaltă cu Dea Roma. In onórea lorū s'aū instituitū Ludi Romae et Augusti numiți in părțile grecescī «Romaia Sebasta» (47).

Ludi Bubetii.

A fostū o țină Bubona, carea se îngrijia de prăsirea și crescerea vacilorū, boilorū și taurilorū, și ea locuia in stalae, iară deasupra eslelorū avea icóna sa și cununī. Economii aū ținutū ludii Bubetii in onórea ținēi, inșe timpulū lorū nu se scie (48).

Ludi funebres și novemdiales.

Ludi funebres sunt ce se dedea in decursulū îngropăciunii, iară novemdiales carī s'aū ținutū la sacrificium novemdiale, adecă pomană de a 9-a ți. Acești ludī s'aū datū din partea familiilorū mai avute in onórea mortulū, și ludii aū fostū gladiatorī, din motivulū religiunii vechie, că la grópa mortulū trebuia să se verse sânge de omū, o datinā etruscă și campanică. In Roma mai întâiū aū fostū la an. 264 ant. Cr., la inmortentarea lū Juniū Brutū, și aci, sclaviī, carī erau destinați de sacrificiū pentru mortū, s'aū luptatū doī câte doī pe viēță și pe mórte. Datina s'a lățitū, încatū la inmortentarea lū P.

(45) Virg. Aen. V. 595—603. Guhl și Koner p. 684.

(46) Tacit. Ann. XI. 11. Sedente Claudio circensibus ludis cum pueri nobiles equis ludicum Troiae inirent. Preller p. 687.

(47) Inscriptiuni mai multe la Orelli și Henzen. Preller p. 706.

(48) Preller p. 594. Hartung II. 154.

Liciniu 120 de gladiatori s'au luptatū treī Ńile, Ńi de alungulū foru-luī au fostū pulvinarie pentru ospētarea (pomana) poporuluī (49).

Ludi Taurii.

Ludi taurii s'au întrodusū în onōrea Ńeilorū dedesuptū din oca-siunea unei ciume, de carea muierile grele muriaū fōrte tare. Sunt instituiī de Tarquininū superbū, Ńi iŃi au numele dela animalele sterpe, ce se dedeau de sacrificiū (50). Ludi Taurii au fostū cam asemenea cu Tarentiniī Ńi s'au Ńinutū dōuē Ńile în circulū Flaminiū; Ńi ce au fostū pentru privaī ludi funebres, aceea au fostū pentru poporul romanū, din ansa tristă publică, ludi taurii, din carī s'au întrodusū ludi gladiatorii publici (51).

(49) Varro la Augustinū C. D. VIII 26. Macrob. Sat. I 16. Serv. V. Aen. V. 64. Liviū XXI 50. Preller p. 480. Hartung. I. 51.

(50) Taurii din taurus, anume taurea, o vacă stērpă. Serv. Aeneid. II. 140. hostia taurea i. e. sterile.

(51) Varro L. L. V. 154. Liviū XXXIX. 22. în an. R. 567 dōuē Ńile. Har-tung II. 95. Preller p. 478.

I. DATINE LA NASCERE.

Juno Lucina. Juno e o putere femeină a luminei cerului, mai de aproape a răsăririi lunei, și pentru acesta țină de nascere, căci la cei vechi nascerea luminei a fostă analogiă pentru nascerea omului. Juno a reprezentat în Italia natura femeină, mai alesă ca țină și mamă născătoare, și precum geniul e individualizat cu totu bărbatul, așa Juno cași geniū femeinū, cu tótă femeia.

Intre cultele ei singulare, celū cu predicatulū Lucina (1) e mai lățitū. Juno Lucina, țină de lumină și de lună, a fostū totū de odată întâia și cea mai puternică țină de nascere; ea a adusū pe celū născutū la lucirea, lumina lumi, și pentru acesta mamele în minutele de durerile născerii o chieamū în ajutorū (2). Muerile grele, ducându-se în templulū Luciniū lângă Esquilū nu departe de Subura, își deslegăū tóte nodurile de pe haine și de pe pēru, ca se născă ușorū și la nascere, trupulū muerii se lega cu fășii de lână ce se sântiaū în templulū ținiei, saū se făceaū acolo înaintea idolilorū țeesci, precum se crede, de preoții ținiei, carea în dureri de nascere era invocată adese dimpreună cu Diana (3).

Incepându de la nascerea pruncului, o mulțime de țeitāi erau advocate în ajutorū, șienerate, dar acele țeitāi, sunt numai însușirile diferite a Junoniū și ale lui Jupiter; astū-felū sunt: Partula

(1) Juno din Jovino femeesculū dela Jovis, Jupiter, și coresponde Lucina lui Jupiter Lucetius. Varro L. L. V. 74. Apulleiū Meth. VI. 4. Preller p. 242.

(2) Lucina e identică cu Artemis și Hera Phosphoris la Greci. Dionys. IV. 15. Plaut. Aul. IV. 7. 11. Plut. Q. R. C. 77. Preller 243.

(3) Tertull. de anima C. 39. Ovidiū F. L. II. 427, III. 257. Serv. V. A. IV. 518 Arnobiū III. 21. Hartung. II. 73. 239.

Natio ajutătoare la nascere,—Vitumnus, Sentinus (4), cari dau vieță, și simțu,—Volumnus, Volumna, binevoitoare,—Vagitanus deschide gura pruncului, Cuba îl culeă, Cunina (5) îl lăgăna, Rumina (6) îi dă țiftă să sugă. După înțarcare Edusa și Potina (7) cari îl învață să mănca și bea, Ossipaga îi întăresce oșele, Statana îl ajută să stee, Fabulinus Farinus Locutius (8) îl învață a vorbi, Paventia ca să n'aibă frică și spaimă, Fascinus să-l apere în contra demonilor, și din această cauză purta fascinus (baeru) la grumază (9). Mai târziu se venera Strenua, carea îi desvôltă trupul, Numeria îl învață socôta, Camena a cânta, și Sentia a grăi sentințe, și astu-felul pruncii stau sub îngrijirea Țeiloru mai puternici, Jupiter și Junone.

Junonii Lucine de locu după nascere i se punea o masă întinsă cu mâncări și bături, și stetea întinsă o *săptemână întrégă*, pentru-că ea e conservatoarea prunciloru născuți (10). Dacă o mamă născă gemeni, Junonii sacrifica o oia cu doi miei, legați de ambele părți de mamă, și dacă o femeie din familie înaltă ori domnitore născă cu noroc, atunci se băteau și numi în onorea ținei (11).

(4) Tertull. ad Nat. II. 11. Per quem viviscat infans, et sentiat primum.

(5) Lactant. I. 20 : colitur et Cunina, quae infantes in cunis tuetur, ac fascinum submovet. Augustin 14. 34.

(6) Ruma e țiftă. Varro la Noniu p. 167. Ruminae propter rumam, id est prisco vocabulo mammam, a quo subrumi etiam nunc dicuntur agni. Hartung II. 241.

(7) Cato vel de liberis educandis : quum primo cibo et potione initiarent pueros, sacrificabantur ab edulibus Edusae, a potione, Potinae nutrices. Non. Marc. p. 447 in Varro.

(8) Varro L. L. VI. 52. fatur is qui primum homo significabilem ore mittit vocem. Tertull. ad Nat. II. 11. Deus est dictus et ab effatu Farinus, et aliis a loquendo Locutius.

(9) Pliniu XVIII. 4. 7. Qui deus inter sacra romana colitur. Preller p. 545. Hartung II. 242.

(10) Tertull. de anima C. 39. o inscripțiune pe altarul în capitoliu : Junoni Lucinae conservatrici liberorum domus Augusti. Pitiscu Lex. Antiq. Rom. Hartung II. 73.

(11) Fulgent. p. 389. oves ambignas. Eckhel D. N. VII. 99. Orell. Nr. 874. 1297. 1298. Preller p. 244.

1-a ȃi după născere.

După o credință populară erau încă trei ȃei apărători de mama carea zăce după născere și anume : Intercidona Pilumnus și Deverra, și mama îi chiamă, ca să nu vină Silvanū nóptea la ea în patū și să-ı facă silă.

Spre simbolisarea apărării prin acești trei ȃei, trei bărbați înconjură *nóptea* casa, și pragurile de la ușa de frunte și din dă-reptū, unul le lovía cu securița, altul cu limba dela avanū (pisezătorū) și alū treilea le mătura. Deităfile se numiau dela aceste acte : Intercidona (inciso taiu), Pilumnus (pilum pisezătorū), Deverra (deverro mătură), ce represintă trei simbole a culturei prime omenesci, pentru-că arborele se tăia cu securea, bucatele se pisează în timpul vechiū, și cu mătura se adună ; iară Silvanū, cași demonū de pădure, era inamicul alū acestorū ȃei (12).

Deulū Pilumnus măi vine în societate cu fratele sēū Picumnus, ȃei de căsătoría și apărători de mamă născetőre și de prunculū ei ; pentru acēsta de locū cum mōșa rădica pe celū născutū dela pământū, acestorū ȃei li se punea în atrii o măsuță de mănăcări, iară dacă prunculū era din familia nobilă, Jononă i se întindea o măsuță, și luī Ereule o masă (13).

În ȃiua de născere, după datina vechiă, se punea prunculū pe pământū, ca să se probeze dacă e de viéță și dreptū, iară nu strimbū ? Tata avea dreptū să-lū ridică, saū ba, și dacă-lū ridică, recunoscea că e alū sēū, are viéță și trebuia să-lū crēscă și atunci

(12) Augustin de C. D. VI. 9. Hartung II. 175 crede că despre Faunū pōte fi vorba. Preller p. 332.

(13) Varro de vita Pop. Rom. II : Natus si erat vitalis, ac sublatus ab obstetrica statuebatur in terra ut auspicaretur rectus esse, diis coniugalibus Pilumno et Picumno in aedibus lectus sternebatur. Serv. in Virg. Aen. X. 76 : Varro Pilumnus et Picumnus infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectus in atrio sterni dum exploretur an vitalis sit qui natus est. Serv. Ecl. IV. 62 : Proinde nobilibus pueris editis in atrio domus Junoni lectus, Herculi mensa ponebatur. Preller p. 332.

se invoaca Juno Levana (ridicătoarea); dacă nu-lu ridica, atunci saũ nu-lu recunoscea de alũ seũ, saũ prunculũ era unũ monștru, și in casulũ din urmã avea dreptũ să-lũ omóre de locũ cum cincĩ vecinĩ aũ constatatũ, cã prunculũ n'are viêtã; iarã dacã era dubiũ, atunci in alũ treilea anũ avea dreptulũ să-lũ omóre, de regulã să-lũ innee, și dacã abusa tata de acestũ dreptũ își perdea jumãtate din avere(14). Era abusulũ cã mulți pãrinți își arucaũ prunciĩ, ca să se prãpãdescã, dar religiunea s'a îngrijitũ de s'a fãcutũ *columna lactuaria* pe forulũ Olitoriu inaintea templului Pietatĩi, și s'a hotãritũ, cã aci să fiã loculũ de expunerea pruncilorũ, pe carĩ alții îi ridicaũ și cresceaũ, din idea cã și Romulũ cu Remulũ aũ fostũ espuși (15).

A 3-a ãi dupã nascere.

A treia ãi se serba nascerea pruncului prin o sãrbãtoare familiarã, și atunci vatra casei se infrumșeta ca unũ altarũ, iarã ușile cu cununĩ, apoi se dedea ospëtare in onórea geniilorũ și larilorũ de casã (16).

A 9-a ãi dupã nascere.

La fete a opta, iarã la feciorĩ a 9-a ãi era *dies lustricus* o ãi in carea prunculũ se lustra și se curãța in ințelesũ religiosũ, adecã de pãcate. Ca să-lũ apere de totũ farmeculũ, îi puneã *crepundia* (mãrunțișurĩ inzeștrãtoare) și *bullã*, precum o medailã la grumazũ, in carea era *praebia* (materii de apãrare in contra deochiãrii și a invidiei). In acãsta ãi se dedea nume pruncului, și ca ãi de sãrbãtoare

(14) Dionys. II. 26. Virg. Aen. IX. 212. Seneca de ira I. 15. Portentosos foetus extingimus, liberos quoque si debiles monstrosisque editi sunt, mergimus. Preller 578. Hartung II. 242.

(15) P. Victor XI. Forum olitorium: in eo est columna lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferebant, Aedis Pietatis in foro olitorio. Hartung II. 243.

(16) Juvenal. Sat. III. 987. Foribus suspende coronas, iam pater es. Stat. Silvae IV. 8. 25.

s'a chematŭ Nominalia, iară ȃeitatea, Nundina, cu numele dela a noua ȃi (17).

Apoi aduceau sacrificiul pentru ȃei de casă, și purtau pruncul în jurul altarului de casă (18) și făceau încă și alte ceremonii prin cari se sfărâma puterea demonilor asupra pruncului. Capul pruncului s'a inchinatŭ și sântitŭ ȃeilorŭ, și intru acestŭ semnŭ s'a tăiatŭ părŭ din capul pruncului, sau s'a tunsŭ de totŭ, și adeseori pentru atare votŭ prunculŭ s'a pemnoratŭ ȃeilorŭ de unŭ sacrificiŭ (19). A 9-a ȃi s'a recomandatŭ prunculŭ, carele pășesce acuma cași persoană în lume, unŭ geniŭ, și i s'a făcutŭ unŭ prognosticŭ, adecă din semne i s'a cercatŭ viitorulŭ, și spre acestŭ scopŭ s'aŭ invocatŭ tôte ȃeitățile de sorte, precum Parcele, Fata Scribunda, Carmentes, Fortuna.

Parcele sunt trei surori și ȃine de nascere; în genere s'aŭ numitŭ Parcae dela nascere (20), iară în specie una Parca dela actulŭ naserii, a doua Nona, și a treia Decuma, dela lunile a noua sau a ȃecea, în cări se nascŭ ómeniŭ.

Parcele sunt ȃine de sorte, ele vinŭ la celŭ născutŭ, și-i spunŭ sórtea; întâia și a doua îi poftescŭ bine, iară a treia de regulă o mórte curêndă și i-o spune din ce să fiă; pentru acêsta la Romanŭ pe lângă Nona și Decuma s'a numitŭ arareori și Morta cași parcă (21), pentru-că în nascere e și mórtea, și să se asemene cu Moerele

(17) Macrob. I. 6. Est etiam Nundina Romanorum dea a nono die nascentium noncupata, qui lustricus dicitur. Est autem lustricus dies, quo infantes lustrantur et nomen accipiunt. Fest. p. 90. Plut. Q. R. C. 102.

(18) La Greci, prunculŭ când era în a șeptea ȃi, se purta împrejurulŭ focului Hestiei (Vesta) și căpeta numele. Preller, Gr. Myth. II. 307.

(19) Tertull. de an. c. 39. reatui votet, adecă făgăduința pentru atare vină. Macrobiu S. III. 26. ut reus vocetur qui suscepto voto se numinibus obligat. Virg. Aen. V. 237. voti reus. Preller p. 118. Hartung, 239.

(20) Parcae din pario *partus*, născutŭ; din acea rêdăcină și *părinte*. Preller p. 564. precum și *pars*, parte, de aci înȃelesulŭ numelŭ lorŭ e împărțitóre de sorte H. II. 232. Partea mea aȃi încă însêmnă și sórta mea.

(21) Varro la Gell. Noct. At. III. 16. Tertull. de an. 36. Preller p. 564. H. II. 232.

(Parcae) Greciloră, la cari s'aũ numitũ : Clotho (torcătore), Lachesis (hotărîtore de sörte) și Athropos (neîndepărtătore dela hotărîrea sa) : una törce firulũ, a dóua îlũ lungesce, a treia îlũ taiă, adecă încheiă sörtea pruncului (22).

Fata Scribunda. De mare însemñetate sunt Fata Scribunda, după numele lorũ vechiũ și poporalũ, cari dela împëratulũ Augustũ încóce s'aũ recunoscutũ a fi identice cu Parcele, și astũ-felũ la Romanĩ urzitórele se afla în duplicitate. În ñiua din urmă a sèptãmãnei nãscerĩ se invocă Fata Scribunda (23), ca se hotărãscă sörtea pruncului. Ele veniaũ cãntãndũ și scieaũ sörtea nãscutului într'o carte saũ pe o tablă, unde sunt scrise sorñile tuturorũ ómenilorũ ; și ce odată a fostũ scrisũ, aceea a rãmasũ nestrãmutatũ, a fostũ *fatum*, ñisa divinã, și fatum proprie e cuvîntulũ ñisũ de Jupiter cași domitorulũ lumĩi, dar și cuvîntulũ altorũ ñei (24) și astũ-felũ urzitórele sunt voinñele puterilorũ mãi înalte, mijlocitóre între ñei și ómeni.

În Roma pe forũ se pomeniaũ Tria Fata, și o stradă în tribus fatiș, precum Fata Divina, și din aceste s'aũ prefăcutũ mãi târñiũ în mitologia poporală a seminñilorũ romane, ñinele, fée (25). ðine de na-

(22) Hygiu p. 171. Clotho dixit eum generosum futurum, Lachesis fortem, Athropos titionem ardentem aspexit in foco etc. Preller Gr. Myth. p. 307. Ovidiu în Meth. VIII. 451. totũ acësta idee : Stipes erat, quem cum partus enixa jaceret Thestias, in flammam *triplices sorores* posuere etc.

(23) La Grecĩ Moerile veniaũ a șèptea ñi să hotărãscă sörtea. Preller l. c; Hartung II. 232. După Tertull. de an. C. 39. în ñiua din urmă a sèptãmãnei ce corespunde cu a 7-a ñi, iară Preller p. 579. le invocă a nóua ñi.

(24) Fata din fari fatus sum, a vorbi, ñice, spune ; Scribunda din scribo a scrie. Serv. in Virg. Aen. X. 628. Vox enim Jovis fatum est. XII. 808. Juno sciens, fatum esse quidquid dixerit Jupiter. Isidor. Orig. VIII. 11.90. fatum dicunt quidquid dii fantur, quidquid Jupiter fatur. Preller p. 565. Astãñi așa mi-e *data*, așa mi-e *serisa*, sunt identice cu fatum.

(25) Theb. VIII. 26. Fata ferunt animas et eodem pollice damnant. Stat. Silvae V. 1. 259. ubi supplice dextra pro te Fata rogat. Fata Divinã la Perret Caacombes de Rome I. LXXII. Fata Victricia la Eckhel D. N. VIII. p. 6.

scere s'aă numitŭ și Carmentes (26) precum de sorte și Tenitae(27).

A nouă ȃi după nascere a fostŭ o ȃi critică pentru mama carea a născutŭ, și din acestă causă măi tôte datinele s'aă grămăditŭ pe acestă ȃi, și după închearea lorŭ, mama s'a sculatŭ din patŭ și a intratŭ iară în vieȃa familiară.

Regele Serviŭ Tulliu o ordonatŭ, ca pentru nascerea fiecărui feciorŭ, să se arunce unŭ banŭ în cutia din templulŭ ȃinei Lucine; cu debunăsēmă, ca să se scie cȃți feciorŭ s'aă născutŭ în acelŭ anŭ (28).

Sărbătoreă ȃilei nascerii.

În casă s'a veneratŭ geniulŭ, parte ca și spiritulŭ apărătorŭ și fructuătorŭ de căsătorii, parte ca și spiritulŭ apărătorŭ alŭ fiecărui membru din familiă, și geniulŭ s'a identificatŭ cu persōna singulară, de carea s'a ȃinutŭ încă de la nascere și pentru acesta se chema *genius natalis*.

ȃiua nascerii cuiva e ȃiua de sărbătore a geniului natalŭ, și geniului se aduceău sacrificii din tămăiă, turte, miere, vinŭ și cununŭ; nu era iertatŭ sacrificiul de sânge pentrucă nu se cădea, ca în ȃiua în carea s'a născutŭ cineva, orŭ-ce creatură să-și pėrdă vieȃa, ci sărbătoria de ȃiua nascerii să aibă voia bună cu ai sėi, și să petrecă în glume și salturŭ, jocuri (29).

Acestŭ geniŭ natalŭ petrece pe omŭ dela nascere până la morte, ca unŭ amicŭ nevėduțŭ, îndemnă spre bine și impedeă dela rėu, iară în casŭ de nenorocire ilŭ compătimește (30). Geniŭ sustine generaȃiunea în familiă (31).

(26) Augustin. Civ. D. IV. 11. in deabus illis, quae fata nascentibus canunt et vocantur Carmentes. Preller p. 565.

(27) Paul. Diac. p. 157. Tenitae credebantur esse sortium Deae, dictae quod tenendi habent potestatem. Hartung. II. 233.

(28) Dionys. IV. 15. Preller p. 233. 244.

(29) Tibull. II. 2. IV. 5. Mane Geni, cape tura libens. Ovidiŭ Trist. III. 13. 18.

(30) Horat. Ep. II. 2. 187. Seneca Ep. 110. 114. Preller p. 69. 568. Hartung. I. 38.

(31) Paul p. 94. genius meus nominatur qui me genuit. Non. Marc. p. 119.

Juneța.

99 Când s'a edificat Capitolul, Iuventas (Juneța) nu a vrut să se mute din locul ei, pentru acesta i s'a făcut o capelă în templu aproape de Jupiter spre semnul eternei junețe a statului roman.

100 Iuventas e personificațiune de o însușire a lui Jupiter, carele e icóna și apărătorul junilor; pentru acesta Jupiter are predicatul Iuventus. Iuventas e dina junimii bărbătesci în etatea înfloririi, adecă când începe barba a cresce, a se forma spiritul și caracterul în june, a fi cetățenul de folosul, ca june apărându statul, și ca bătrân dându stătu.

101 A fostu datina, că junele cetățenul în forul și-a schimbatu haina prunciei adecă toga praetexta, cu toga virilis, haina bărbăției, și apoi s'a dusu pe Capitolul, ca aci în cutia în Capela dînei Iuventas să pună un bănu, tributulul său și să dea rugăciunil către Iuventas, și Jupiter Iuventus (32).

102 Schimbarea togei a fostu o sərbătore familiară și Juventății s'a adusă sacrificiul pentru junele familiei, și în familiile de frunte, mă alesu domnitore, ziua a îmbrăcatu caracterul publicul, căci dela Augustu încóce, principele imperialu, ca domnitorul în viitoru, acuma se arêta inaintea cavalerilor și se numia princeps Juventutis (33).

Afară de sərbătore familiară pentru unu june din sinulul său, junii aveau o sərbătore generală pe la începutul lui Ianuariu, și dînei Iuventas i se aducea sacrificiul *pro iuvenibus*, adecă pentru junil (34).

Genius generis nostri parens. Geniul se derivă din geno a nasce, genera, și se deosebesce de sufletul=spiritul.

(32) Serv. V. Ecl. IV. 50. Jovem merito puerorum dicunt incrementa curare, quia cum pueri togam virilem sumpserint, ad Capitolium eunt. Augustin. C. D. IV. 11. Ipse Jupiter sit Dea Iuventas, quae post praetextam excipiat iuvenilis exordia. Kal. cumanum la 18. Oct. Eo die Caesar togam virilem sumpsit.

(33) Petroniu 29. Marțialu I. 31. etc. dicu despre Nero, că rădându-și barba întâia-óră a introdusul Iudi juvenali.

(34) Cic. ad At. I. 18. 4. Paulu p. 104. Liviu XXXVI. 36. La Orelu. Nr. 2213 : flamen Juventutis.

Fetele în etatea acesta venerau pe Venus, pe Fortuna Virginalis, și pe Diana. Venus a fost și dină maturității genului femeesc, și destinațiunii lui, și fetele când au încetat de a fi copile, au dăruit păpușele lor orî Venerii, orî Dianeî (35). Fortuna Virginalis a fost o dină a moralului și a disciplinei femeine, și s'a identificat cu Pudicitia (rușinea); statua i-a fost acoperită cu togă, și muierilor nu le era iertat de a se apropia, iară fetele duceau togele lor copilărescî în templu și le dăruiau dînei (36).

(35) Varro la Non. Marc. p. 156: *Properate vivere puerae, quas sinit aetatura ludere esse amare et Veneris tenere bigas. Preller 396.*

(36) Varro la Non. Marc. p. 189: *a quibusdam dicitur esse Virginitas Fortunae ab eo quod duobus undulatis togis opertum. Arnobiu II. 67: puellarum togulas Fortunam defertis ad Virginalem. Preller p. 554. Hartung. II. 255.*

II. DATINELE DELA NUNTĂ.

I. PARTEA GENERALĂ.

Drepturile de căsătorie. La Romanii vechi a fostu jus conubii (dreptul de căsătorie) ce-lu aveaū numai Cives romani (cetăţenii romanii) cu muierī numai romane, ŝi pentru acēsta numai căsătoria cu jus conubii se considera de legitimă (matrimonium legitimum, vel justum, nuptiae justae).

Ca căsătoria să pōtă fi legitimă, s'a luatū în consideraţiune : Naţiunea, condiţiunea, ginea ŝi sângele muierii.

1. *Naţiunea.* Din respectulū naţiunii s'a pretinsū ca cetăţenulū romanū, să-ŝi iee de soţiă numai romană, ŝi anume, căsătoria era oprită cu Latiniī, cu Italiī ŝi cele-l-alte popōre. Romanii māi întâiū aū avutū legătură cu Albanii, apōi cu Sabinii prin limbă, prin sacre (cele sante ale religiunii) ŝi prin căsătoria. După răsboiulū ce s'a purtatū cu Latiniī la laculū Regillū (496 ant. Cr.), multe muierī romane aū fostū la Latiniī ŝi multe muierī latine la Romanii, ŝi fiindū-că căsătoria era oprită între ei, s'a demandatū, ca tōte muierile lăsându-ŝi bărbaţiī să se reîntōrcă la părinţi, însă nici una s'a reîntorsū. Atunci Romanii aū primitū acēsta de semnulū unirii poporului latinū cu celū romanū, ŝi de semnulū victoriei viitoare ŝi comune, însă totuŝi Romanii nu aū datū de o-dată Latinilorū jus conubii, ei numai cetăţilorū latine confederate, māi târđiū ŝi altorū popōre confederate din Italia. Dreptulū acesta era aŝa de mare, în cătū numai senatulū romanū ilū putea da sau revoca.

Ceva se aduce pentru ilustraţiunea materiei (1) : *Campanilorū*, dinainte de răsboiulū punicū alū doilea (218 ant. Cr.), li s'a datū jus

(1) Corolus Sigonius : De jure civium Rom. Lib. I. cap. 9.

conubii, adecă dreptulū ca să se căsătorască cu romane (2); dar după ce Campanii în războiū s'au datū la partida contrariă, au fostū despoiați de acestū dreptū. Abia consulii M. Messala și C. Salinator au cerutū pentru Campani dreptulū de a se căsători cu cetățene romane, și dacă cineva s'a căsătoritū mai înainte, să aibă soțiile de legiuite, și prunciū născuți înainte de acestă și să fiă legiuii și să pōtă fi moștenitorī. Pentrucă prunciū, cari s'au născutū din muierī, cu cari conubiulū nu a fostū iertatū, nu erau *liberi*, cu atātū mai puținū erau cetățeni romanī; p. e. prunciū militarilorū romanī căsătoriți în Spania cu muierī spaniole (3).

Dacă cineva singularū, orī atare municipiū, orī altū poporū, au vrutū ca să aibă dreptulū de conubiū, au trebuitū să deie rugare la Senatū. Mai târziu împērațiū dedeaū acestū dreptū militarilorū de altă națiune, dāndu-le și dreptulū de cive romanū (4).

2. *Condițiunea*. Din respectulū condițiunii, adecă a stării civile, era opritū ca cetățenulū romanū să-și iee de soțiă o *libertină*, carea din sclavă a devenitū liberă, asemenea *libertinului* i-a fostū opritū ca să se căsătorască cu o romană. Numai senatulū putea concede din casū în casū (5).

Abia după legea Papia Popaea, adusă sub împēratulū Augustū, s'a iertatū civilorū romanī căsătoria cu libertine, însă a fostū opritū și acum senatorilorū și pruncilorū acestora (6).

(2) P. e. Pacuviū Calaviū dintre Campani a avutū pe fata lui Appiū Claudiū, consularū în Roma, si fata și-a mārītat'o după M. Liviū, carele a purtatū triumfū.

(3) Cicero in Topicis : Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui connubii jus non esset, nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

(4) Diplome de aceste se află și în Dacien de dr. Neugebauer pag. 117, 229, 230, 239, 286. unde se dice : Ipsi liberis posterisque eorum civitatem dedit, et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut si qui caelibus essent, cum iis, quas postea duxissent etc.

(5) Senatus consultum. Hispalae libertinae permissum est, ut enubere posset neque ei, qui eam duxisset, id fraudi esset.

(6) Ut omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumque liberos, uxores libertinas habere liceret.

3. *Gintea*. Ce se atinge de ginte, adecă de némű, viță, familiă, patricilorű le-a fostű oprită cűsătoria cu plebeii încă prin legile din urmă din XII tabule de legi (7), aduse de decemviri, deși Appiű Claudii decemvirulű a observatű, cű prin acűsta patricii se despartű prű tare de plebei.

Dar C. Canuleiű, tribunulű plebei, la an. 445 ant. Cr., a fűcutű rugăciune pentru desființarea acelei legi, și s'a adusű lege nouă, numită Canuleia, ca patricii și plebei să se pűtă cűsători la olaltă (8), iară pentru cűsătoria cu străinii și mărigenii a pretinsű altă lege (9).

4. *Sűngele*. Nu a fostű lege apriată, ca pűnă la care gradű de rudeniă de sűnge e oprită cűsătoria; s'a observatű însă și gradulű amestecăturű de sűnge; sunt însă casurű istorice între patrici, cű p. e. s'a luatű de sofiă fata unchiului, adecă a fratelű tatălui.

Felurile de cűsătoria. Cűsătoria legiuită în genere a fostű de două feluri :

A. *Cűsătoria cu Manus* (mână), cűnd muierea s'a predatű în mână strinsă a bűrbatului, și atuncű ea s'a chiebatű *materfamilias*.

B. *Cűsătoria fűră Manus*, din liberă voiă, cűnd muierea nu s'a predatű în mână strinsă a bűrbatului, și pentru acűsta s'a numitű numai *uxor*, și n'a fostű *materfamilias* (10). La acűstă cűsătoria se cerea numai invoirea mireseii.

Cűsătoria (matrimonium) cu Manus a fostű susținută la patricii (nobili) și a adusű pe femeii cűtre bűrbatű intr'o referință cași pe fată cűtre tată, ea a participatű la sacrele familiare etc. Pentru preoți a duratű modulű cu manus pűnă pe timpulű impűrațilorű.

(7) Ne patriciis, cum plebeis Romae connubium esset.

(8) Tribunulű dice la Liviű : «Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis his annis, pessimo exemplo publico? cum summa injuria plebis? . . . quid est aliud, quam exilium intra eadem moenia? quam relegationem pati? etc.»

(9) Altera lege connubium petimus finitimis, externisque dari solet.

(10) Cicero in Topicis : Si ea (mulier) in manum viri non convenerat, nihil debetur, genus est enim uxor. Eius duae formae. Una, materfamilias, hae sunt quae in manum convenerunt, — altera earum, quae tantummodo uxores habebantur.

Căsătoria (11) cu manus s'a fundatū în 3 modurī, și în seculul alū 6-lea creștinū, a intratū și alū patrulea modū.

1-iū prin farres saū *confarreațiune*, ce era unū sacrificiū solemnū și datū după *domum deductio*, adecă după ducerea mireseī cu pompă nupțială în casa bărbatului. Sacrificiul s'a făcutū sub conducerea Pontificelū Maximū, fiindū de față și flamenulū dialū cu țece martorī. *Confarreatio* se numesce dela *panis farreus* (libum farreum), o pâne cōptă din *far* (făina la ceī vechī), din apă și sare, și dată cași sacrificiū. Nunta de modulū acesta, s'a numitū și *farracia* sacra, pentru-că căsătoriīī mâncaū din far, adecă făina cu care se preseraū și victimele, adecă animalele sacrificate (12). În cele sacre nimicū era măī religiosū decătū legătura prin *confarreațiune*, și purtaū pânea farrea înaintea mireseī (13). Dar acēstă căsătoriă era între puīnī îndatinată, iară după unū, numaī pontificilorū, adecă preoīī de gradū măī înaltū (14). *Difarreațiune* însēmna stricarea contractului de *confarreațiune*, adecă divorțū în ast-felū de căsătoriă.

Unele diregătoriī de preoīī se umpleaū numaī cu feciorī din căsătoriă *confarreată*, p. e. *Flamines maiores*.

2-a prin *coemțiune*, ce era o cumpărare simbolică a mireseī. A fostū de lipsă cincī cetățeni cași martorī, și unū *libripens* (cumpănitorū) carele ținea o cumpănă în mână, iară mirele arunca unū *as* (banū) de aramă în cumpănă, și declară că a cumpăratū mireșa, carea prin acēstū modū își dedea tōtă independința în puterea bărbatului. *Coemțiunea* s'a putulū face și după incheierea căsătoriei, verisimilū după *domum deductio*. Acele muierī, carī prin cumpărare veniaū în mâna bărbatului, se numeaū *Materfamilias*, și la

(11) Boetius : Tribus modis uxor habebatur. farre, coemtionē, usu.

(12) Ulpianū tit. IX. Instit. Farre convenitur in manum certis verbis, et testibus decem praesentibus, et solemne sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibebatur.

(13) Pliniū lib. 18. In sacris nihil religiosius confarreationis vincula erat, novaeque nuptiae farreum praeferebant.

(14) Boetius : Confarreatio solis pontificibus conveniebat.

cumpărare se întreba unul pe altul, bărbatul astă-felū : «Dacă muierea arū vrē să-ī fie materfamilias?» ea răspundea : «arū vrea.» Pentru acēsta muierea cădea în mâna adecă în puterea bărbatului, și se dicea căsătoria prin cumpărare, și muierea era materfamilias, iară bărbatul ca în locū de fată (15).

3-a prin *usū* sau prescripțiune, când femeia a șeputū neîntreruptū unū anū întregū în casa unū bărbatū, carele în acestū modū și-a căpētātū dreptulū asupra ei, și ea astū-felū a cădūtū în mâna bărbatutū. Usulū se putea întrerumpe, dacă femeia peste anū în trei nopți (trinoctii *usurpatio*) nu durmia în casa bărbatului (16).

4-a prin *tabulae nuptiales*, adecă contractū de căsătoria. Acestū modū s'a introdusū târdiū, sub Justinianū 526—565 d. Cr. ca actū officiosū deosebī pentru diregătoriī de statū cu rangū senatoricū. Intre alīī diregătoriī numai compunerea unū protocolū și *intervenirea preotului* au fostū forme de legitimitate. *Tabulae nuptiales* erau în datinā încă pe timpulū lui Cicerone, dar a fostū încetatū în timpulū mijlociū alū împēraților romanī.

Celealalte datine dela nuntă erau de lipsă la tōte modurile de căsătoria.

Căsătoria sclavilorū s'a numitū *contubernium* și inaintea legiī a fostū nelegiuită, pentru-că domnulū avea dreptū să vinđă orī numai pe muiere, orī numai pe bărbatū.

Contuberniulū atuncī și-a căpētātū legalitatea, când stăpānulū a

(15) Boetius : Quae autem in manum per coemptionem venerant, hae materfamilias vocabantur, se se in coemendo invicem interrogabant; vir ita : an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat : velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, et vocabantur nuptiae per coemptionem et erat mulier materfamilias, viro, loco filiae.

(16) Gellius : Q. Mucium iuriconsultum dicere solitum, lege non esse usurpatam mulierem cum Kalendis Januariis apud virum, causa matrimonii esse caepisset, ante diem III. Kal. Ianuarias sequentes usurpatum esset. Non posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet. Quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet et Kalendis.

eliberatū pe sclavī saū prin testamentū a lăsatū, ca bărbatulū să nu se vinđă fără de muiere și pruncī (17).

Timpulū mai favorabilū pentru căsătoria a fostū luna lui Iuniū, odată numită și Junoniū dela Junone, đina prestătătoare căsătoriei, și celū mai nefavorabilū a fostū în Maiū, luna moșilorū (18).

II. PARTEA SPECIALĂ.

Consensū. La o căsătoria era de lipsă consensulū, adecă învoirea părinților fetei, pentrucă fata nu se întreba; în timpulū de sub împărați și consensulū fetei. Pețirea se făcea la părinții fetei, saū la acela sub a căruī potestate era fata.

Sponsalia. Dacă pețitoriulū i se promitea fata, elū se numia Sponsus, iară ea Sponsa (făgăduită, promisă) și atunci urma Sponsalia adecă încredințarea.

În vechime junele dedea tinerei unū banū cași *arrha* (arvună) (19); iară mai târđiū inelū de fierū, dacă a fostū din popōrū, și inelū de aurū cu mărgea, dacă a fostū patriciū, și tinera încă a datū inelū, și inelele se điceau: *anuli promibi, mutuae fidei signa*, adecă inelele de căsătoria cași semnulū credinței împrumutate (20).

Sacrificiū auspicalū. După ce s'a proiectatū căsătoria, cu scopū de a căștiga semnele divine și învoirea đeilorū, s'a făcutū unū sacrificiū auspicalū saū consultativū, în locū alesū după plăcere, saū în casă privată, saū în templu publicū. Auspicele adecă preotulū carele profeția din sburatulū păsērilorū, și astū-felū căuta de norocū, se ducea după međulū nopții și își făcea oficiulū, căutândū sburatulū pasērilorū profetice, și apoī rezultatulū observărilorū ilū publica

(17) Conv. Lex. Brockhaus. Pierer's Univ. Lex. și Dic. Lat. Germ. de M. Q. Kreuzler.

(18) Ovidiū Fast. L. VI. 59. Macroh. Sat. Q. 12. Hartung II. 72. Preller 583.

(19) Pliniū Hist. Nat. XXX. 1. §. 6. Ut plane affirmare possimus, numos ante apud nos, mox anulos coepisse.

(20) Pliniū acolo § 4. Etiam nunc sponsae muneris vice ferreus anulus mittitur, isque sine gemma. Digest. XIX. 1. 11. § 6. Römische Hochzeits und Ehedenkmalē Aug. Rosbach. Leipzig p. 28.

în fața őspeților, și sacrificiul stetea din o oferindă de libațiune saũ de fructe (fruges) cãtră ȑei. Auspiculũ a încetatũ pe timpulũ lui Cicerone, și a intratũ *haruspiciulũ*, adecã cãutarea mașelorũ în animalele sacrificate, și profeșirea din acestea în presința őspeților, saũ haruspicele numaĩ declara, cã nu e nici unũ semnũ rãu și atunci carnea se putea folosi la sacrificiĩ de ospetũ, ca sã o mance őspeșii (21).

Sacrificiulũ auspiculũ s'a adusũ deosebĩ în onorea Cereriĩ, ȑineĩ auspicale de nunțã, și a fostũ din o scrõfã (22).

Pãrșile esenșiale a nunței sunt :

A. Dextrarum junctio. B. Sacrificium nuptiale. C. Coena nuptialis în casa miresei. D. Domum deductio. E. Pompa nuptialis. F. Sacrificium nuptiale. G. Coena nuptialis. H. Lectus genialis. Aceste trei din urmã în casa mirelui (23).

A. Dextrarum junctio.

Dextrarum junctio e legarea mânilorũ drepte a tinerilorũ, cași espresiunea nemijlocitã a legãturiĩ încheiate între bãrbatũ și muier, espresiunea plasticã a treceriĩ femeei în mãna bãrbatului (con-

(21) Apuleiũ Meth. IV. 26. Virg. Aeneid. IV. 55. Rosbach p. 49. Cic. de Divin. I. 16. Dion. Hal. 2. 6. Val. Max. 2. 1. Nuptiis etiam nunc auspices interponuntur, qui quamvis auspicia petere desierint ipso tamen nomine veteris consuetudinis usurpantur.

(22) Varro R. R. Q. 4. 9: et quod nuptiarum initio antiqui reges et sublimi viri in Etruria, in conjunctione nuptiali nova nupta et novus maritus primum porcam immolant.

(23) Aceste datine sunt culese dupã mai mulșii autori. din date resfirate, și sunt ordinate dupã cartea lui Rosbach numitã în nota (20), anume dupã scenele sculptate de pe sarcofagele romane ca fãntãne sigure. Rosbach esplicã sarcofagele din S. Lorenzo în Roma, din Sala muselorũ și din Belvedere în Vaticanũ, din Monticelli, Florenza, villa Taverna în Frascati, villa la Podium Cajanum, din academia virgilianã în Mantua, și alte 7 sarcofage și petre de mormintũ. Pe unele sarcofage e nunta unorũ ȑei, pe altele a ȑomenilorũ, și acẽsta în multe e numaĩ imitațiune și copiã din nunta ȑeilorũ.

venire in manus mariti) și modulū măi simplu de reprezentarea căsătoriei.

Maï târziū consensulū și sponsalia erau de o-dată cu dextrarum junctio, cași simbolulū consensulū și măi alesū în familiile de frunte și pe timpulū împăraților. Dar înainte de a descrie dextrarum junctio, e de lipsă de a cunósce deitățile de nuntă și îmbrăcarea miresei.

Deitățile de nuntă în genere s'aū numitū *dii nuptiales*, și cele de frunte aū fostū Juno, apoi Jupiter; și deosebī Juno cu predicate dela acte diferite se considera de atâte ține. Dea Juga cea ce lęgă, înjugă pe tinerī, *Pronuba* ceea ce îi căsătorește, cunună, *Afferenda* (ab afferendis dotibus) le căștigă zestre și daruri dela tată, némuri și patronī. Miresele invocaū încă pe ținele numite *Camelae Virgines* (24).

Imbrăcarea miresei. Pěrulū miresei s'a despărțitū pe creștetū cu *hasta celibaris* (lancea virginalis) sulița Junoniī, ca mirésa să nască eroī, și a fostū împletitū în șese códe (chicī) precum ilū purtaū fețele din poporū și virginele vestale (25). Pe pěrū i se punea o cunună de florī și ierburī culese de ea, apoi peste capū unū *flammeum*, adecă unū vëlū de colóre galbenă saū în fața foculū, precum purta totū-dea-una Flaminica, muierea preotulū *flamen dialis* (26).

Pe mirésa o îmbrăcaū în tunică, și o legaū cu o cingă (cingulum) saū brăū țesutū din lână de óie, și legatū cu măiestrie și nodū, numitū nodulū lui Ercule, ca se nu se pótă ușorū deslega. Juno de la actulū încingerī are predicatulū *Cinxia* (Incinsă) și legarea însămnă precum lăna se ține deolaltă, așa să se lege mirele de mirésă (27).

(24) Paul. Diac. p. 63. Camelis virginibus suplicare nupturae solitae erant. Preller p. 89. 582. Ie asemănă cu nimfele.

(25) Festū p. 339. Lucanū II. 354. Ovid. F. L. II. 559. Plutarchū Q. Rom. 87.

(26) Paul. D. 63. Corollam nova nupta de floribus, verbenis herbisque a se lectis sub amiculo (flamme) ferebant. Rosbach p. 156. Catullus: Cape flammeum. Acestū vëlū a fostū simbolulū legăturēi eterne, pentrucă a fostū îndatorată ca neîncetatū să-lū pórte, și nici în casū de divorțū nu i-a fostū permisū să-lū depună.

(27) Catull. 61. 8. Paul. p. 89. 92. Plin. H. N. XXI. 8. 22. Hartung. II. 70.

Apoi mirésa se inzestra cu juvaere, și se ungea cu miroșuri, și trei amice, trei fete virgine îi ajutau la îmbrăcare și chitare întâmplându-se toate aceste în thalamus, chilia de locuință a ei (28).

Mirele de regulă era îmbrăcat în tunică, și deasupra cu toga aruncată de pe umărul stîng peste piciorul drept, și în unele timpuri avea tabulae nuptiales în mâna dréptă. Dacă mirele era militar, avea și spada la sine.

Fiind gata mirésa eșia din thalam și intra în atriu, sala familiară a casei, unde a fost altar, sau anume pregătit. Pe jos erau flori presărate și covore frumoșe întinse, iară la ușă și la pörtă flori și ramuri verzi și veluri înfrumsătătoare (29).

Dextrarum junctio. Mirele și ceialaltă așteptau pe mirésă în atriu, și ea intrându arunca ochii la pământ, roșia de rușine că se mărită, și se plîngea, că trebuie se mérgă din casa părinților (30). O femeia carea conducea nunta, trăgea pe mirésă la mire, și stându la spatele lor punea mânil pe umerii lor, și lângă femeia steteau virginele. Lângă mire au stat paranimii, prunci liberi, îmbrăcați cu *toga praetextata*, adică tivită cu purpură (pueri praetextati, pueri investes) cam de 15—16 ani, mai tineri decât junele, apoi steteau aci amici și némurile. Atunci tata ori curatorul fetei lua mânil tinerilor și le lega laolaltă, adică le împreuna, ce se numia *dextrarum junctio*, și era începutul nunței, pentru că mirésa prin această era predată în mâna mirelui (31).

(28) În nunțile mitologice ale deilor, grațiile au îmbrăcat pe teneră: una da miroșuri, alta juvaere și a treia ținea oglinda. Scena acesta e pe sarcofage în fațada de drépta. Rosbach p. 71. Par tribus est facies, qualem decet esse sororum, par tribus est aetas, par quoque forma tribus.

(29) Juvenal. 6. v. 227. Ornatas paulo anté fores pendentia linquit vela domus, et adhuc virides in limine ramos. Rosbach p. 3.

(30) Stat. Silv. I. 2. 12: lumina demissam et dulci probitate rubentem. Lucan. II. 361: lutea demissos velarunt flammea vultus. Catull. 61. 79. Tardet ingenuus pudor, flet, quod ire necesse est. Rosbach p. 17.

(31) În nunțile mitologice Juno Pronuba cu cununa de raze ia parte; pe nunții din timpul creștinătății în locul Junonii e Cristu sau altă sântă. Pe sar-

Căsătoria s'a ținută de cultul domestic și nu de cel public, și pentru acesta fiecarele avea voiă liberă, să chieме sau să nu cheme preotul (sacerdos) public. Erau și persoane private cari au priceput ritul și divinațiunile, și aceste făceau cele de lipsă, p. e. Brutu a fostă auspice la căsătoria lui Catone; sub Justinianu s'a introdusă lipsa de preot.

B. Sacrificium nuptiale.

Sacrificiul (jertva) de nuntă s'a făcută întru sântirea legăturii încheiate, și a fostă partea cea mai solemnă a căsătoriei. Prin sacrificiul se dovedia, că căsătoria s'a încheiată nu numai înaintea omenilor, ci și a deilor și cu invoirea lor. În timpul străvechiu sacrificiul comun adus de tineri a fostă parte esențială pentru validitatea căsătoriei; în timpul istoric a fostă ca o datină, și de lipsă numai la confereațiune, și susținut de clasele mai nalte pentru închearea unei legături legitime.

Sacrificiul de nuntă a fostă sau *simplu* și adus numai de tineri în casă, sau *cu pompa nuptială* și întervenirea persoanelor preoțesci în curtea miresei, așa precum a fostă starea părinților ei.

Sacrificiul simplu, pe unele monumente se află așa, că delocă cum se găta dextrarum juntio, mirele și mireasa își dau mânil peste un altar al casei, sau portativ (masă cu trei picioare) pus în atriu, sau în chilia cea mai mare a casei și pe altar ardea o flacăară; în cealaltă mână, mirele ține tabulae nuptiales, iară ea un măr cași semnul amorii și a concepțiunii. Pe alte monumente mirele și mireasa stau cu fața unulă cătră altul înaintea altarului portativ, și mirele tórna dintr'o *patra* (formă de teneriu mic) o libațiune în foc, căci începutul sacrificiului e cu *libamina prima*;

cofage e și o prună omenescă (menschliche Pronuba, Rosbach p. 15) adică o femeie în locul Junonii, și combina că acea femeie se represintă ađi prin nașa, nănașa. Claudiu C. 31. 128 : Tum dextram, complexa viri dextramque puellae tradit, et hic ultro sancit connubia. La Statu Silv. I. 2. 11. în locul Junonii se pomenește Venus : «Ipsa manu nuptam genitrix Aeneia (Venus)».

iară mirésă ține în mână *acerra* (o lăduță) cu tămâe, ca să pună pe foc, și drépta și-o ridică cătră cer, cași la o rugăciune. Căsătoria se închee prin acestu act înaintea ȝeilor, și mirésă trece în sacrele bărbatului (nova nupta in sacra mariti) și în comuniunea familiei lui (32).

Sacrificiul nuptialu cu pompă s'a ținutu după libațiune la casa miresei. Pompa nuptială era conductul de sacrificiu, ce pe drum venia la pórta miresei, și intra în curte (33). În fruntea conductului mergea unu paranimfă (34) cu faclia aprinsă, în urma o femeia care ordona tóte, și altă matrónă purta unu blidă (lanx) cu fructele de lipsă la sacrificiu (35).

Acuma pășa taurul, de regulă o vacă pentru sacrificiu, și personalul de lipsă. De personal s'a ținutu *victimarius* (preotul carele sacrificia vita) cu securea pe umărul stîngă; *camilulă*, în mâna dréptă lăsată în josă ținea *simpulum* (o oluță cu códă lungă în sus) pentru turnare la libațiune, iară în mâna stîngă rădicată avea o acerră pentru tămâia. După ei veneau doi popi (popae) îmbrăcați cu tunică scurtă și cătrință (limus), unul cu *secespita* (cutit), alulă cu maiă (malleus) în mână, amendoi ómeni musculoși, cari duceau taurul, a cărui frunte era înfrumusețată cu unu arcă său conciațură de metal, și cu córne aurite, și toți intrau în curtea miresei (36).

(32) Val. Flacc. VIII. 243. Inde ubi sacrificas cum conjuge, venit ad aras Aesonides, unaque adeunt, pariterque precari incipiunt. Seneca in Octav. 700. despre Pompeia : Tura cum superis dares sacrasque grato spargeris aras mero velata summum flammeo tenui caput. Tacit. Ann. XI. 27. despre Messalina. Quam audisse auspiciū verba jubisse, sacrificasse apud deos. Apul. Meth. IV. 28. Rosbach p. 105. 106. 178.

(33) Scenele pe sarcofagele din sala muselor și din Belvedere în Vaticanu.

(34) În nunțile mitologice, în locul paranimfului e Hymeneius, ȝeul de nuntă.

(35) Ausoniu Mos. v. 104. Turibula et paterae, quae tertia vasa deum? lanx. Pe sarcofagulă din Florenza, în locul matrónei cu fructe, e unu pruncă, carele ține pe capă blidulă cu pόμε, saă unu buchetă ori cunună cu flori. Scena cu prunculă se pune în secululă ală 3-lea după Cristă. Rosbach. p. 101. 170.

(36) Succincti poparum ritu. Svet. in Calig. 22. Propert. IV. 3. 62.

În curte era un altar portativ, la care steteau tinerii și camilul se apropie de ei, ca să le servescă cu cele ce poartă. Taurul se aduce aproape de altar, și un popă îi apleca capul la pământ și ingenuchiându-l țin de corne, iară victimariul sta cu securea rădicată ca să lovească victima, întrebându pe mire: *Agone?* și mirele răspundând: *Hoc age!* acela lovesce victima în cap, iară mirésa varsă din pateră între cornele taurului ori a vacii (37) și aproape stetea și un tibicen (flueraș) carele era de lipsă la un sacrificiu.

După ce victimariul a lovit taurul cu securea și un popă i-a dat cu mailul în cap, cultrariul tăia carnea (*prosecare exta, projecta*) ce e de lipsă pentru sacrificiu, iară cea-laltă rămânea pentru cina nuntașilor. Aci se mai vedeau și sclavi cari ajutau de a tăia vita și carnea, și aducându apă, spălau.

Mirele avută aducea sacrificiu și în templu, deloc cum s'a încheiat contractul de căsătorie, și îl petreceau și némurile (38). Nuntașii, cari erau de față la sacrificiu, se chiteau și încununau.

C. *Coena nuptialis.*

După ce s'a finit sacrificiul și pregătit carnea, părinții fetei au dat ospetare, ce s'a numit cina de nuntă. Date speciale se află numai despre cina de nuntă după ducerea miresei la casa mirelui; pentru acesta se vor spune la locul lor.

D. *Domum deductio.*

Ducerea miresei la bărbat a casă se numia *domum deductio*, și

(37) Scena din curte e pe sarcofagul din vila Medici în Roma, dusă la Florenza. Sarcofagele aceste, ce represintă vieța Romanilor «*more maiorum domi militiaeque*» după datinele strămoșesci, se pun în clasa a cincea a sarcofagelor, cari arată mai toate momentele vieții Romanilor. Virg. *Aen.* IV. 55. *Juoni ante omnes (deos) cui vincta jugalia curae. Ipsa (miresa) tenens dextra pateram. . . . Vaccae media inter cornua fundit.* Rosbach p. 121. 147.

(38) *Apul. Meth.* IV. 26. *Speciosus adolescens, votisque nuptialibus, pacto jugali pridem destinatus, consensu pareatum tabulas etiam maritus noncupatus ad nuptias officio frequentis cognatorum et affinium stipatus, templis et aedibus publicis victimas immolabat.* Rosbach p. 123.

bărbatul o aștepta cu solemnitate la casa sa. Gătindu-se toți spre plecare, mireșa se imbia să plece, însă unul din nuntași o răpea din brațele mamei său a matușei, căci miresei îi era rușine, și ca să nu cugete lumea, că ea se mărită cu totă voia, ci să credă că o ducă cu țaria cum au dus Romanii pe Sabine cu cari au fost norocoși (39). Mireșa plecând, a invocat pe Dea *Iterduca* (Juno, trecătoare pe drum) și *Domiduca* (Juno ducătoare a casă), ca să-i ajute.

E. Pompa nuptialis.

Pompa nuptialis sau procesiunea ducerii miresei a urmatu astu-felū.

Doi paranimfi, a cărora tată și mamă încă trăescū (de aci patrimi și matrimi) de regulă din nēmurile mirelui, sau amici, au luat pe mirésă de subsuoră și au plecat; iară alū *treilea* paranimfū, numitū praelux, cu o făclia de spine albū aprinsă în onórea Cererii, pășa înainte lorū (40). Urmaș acuma fetele numite *Virgines*, de regulă trei, și nēmuri sau amice de ale miresei (41). Unū alū patrulea sau o fată, ducea o olă sau o căldărușă plină de apă din isvorū curatū și înfrumșetată cu florī; alū cincilea purta unū «panis farreus» (libum farreum) o pānișoră sau lipiū, cōpte din far, și alū șeselea ducea furca, fusulū și rēsuculū miresei la casa bărbatului, pentrucă femeile romane torceaū lână de oiă și făceaū vestmintele de lipsă pentru familiă. Paranimfii schimbaū întrebări și răspunsuri și cu Virginele cântaū. Hymen! o hymenee! (42). Pe mirésă au mai

(39) Catullus: Qui rapit teneram — ad virum — virginem.

(40) Festū p. 245. Patrimi et matrimi, pueri tres, nubentem deducunt, unus qui facem preferit ex spina alba, duo qui tenent iubentem. Paulū p. 87. Varro la Serv. V. A. IV. 103. Plin. H. N. XVI. 18. Celū cu făclia e Hymeneius din nunțile mitologice, numai la a Medeei pōrtă arculū, ce alcum ilū pōrtă totū-dea-una *Eros*, adecă Amor. La Romanī în loculū lui Hymeneius vine înainte și Talassiu. Rosbach. p. 64. Unii dicū, că celū cu făclia imiteză pe păstorii cari au răpitu pe Sabine, iară după Plutarchū, pentrucă pompa se făcea în de către séră sau séra ca să lumineze drumulū.

(41) Virginele represintaū pe graciile din nunțile deilorū. Rosbach p. 47.

(42) Catullus: Ite! concinite in modum: Hymen! o hymenee! Rosbach p. 50. Unde e prunculū cu farreulū. Plut. Quest. R. 31. Plin. H. N. XVIII. 3. 3. Svet.

petrecut'o n murile  i amicii ei  i ai mirelui, duc ndu daruri, între music   i c ntare de versuri fescenine (cu expresiuni de desmerdare)  i f c ndu glume, jucau pe drumu thiasus, unu saltu nupcialu din cultulu lui Bachu (43); apoi sosiau cu toti la casa mirelui, unde ii asteptau  omenii mirelui cu faclii aprinse,  i bucuria că vine miresa (44).

Ajung ndu ceta miresei la porta casei mirelui, unul din  omenii ei  inea o cuv ntare glum ta (locutio fescinina)  i apoi striga : Deschide ușele mire Cornelia ! ca să intre nunta c nt toare ce- i aduce flori ! (45). La unele nunti au fostu  i poeii, cari au compusu « carmen nuptiale » ce se c nta la nunta ; sau au luat parte chiti i la capu cu edera  i legaturu s nte, ca să servesc  cu lira loru bucuriei mirelui (46).

Int lbindu-se ceta miresei cu a mirelui înaintea por ii, se luptau unii cu alii ca să apuce faclia dela paranimfulu praelux, ca nu cumva în noptea aceea, miresa să o pună sub patulu b rbatului, sau acesta să o păstreze, cu cugetulu ca să o ard  la mormontulu ei, căci astu-felu se credea a se molcomi m rtea unuia sau altuia (47).

La u a casei mirelui. Pompa nupciala sosindu la u a casei mirelui, ac sta a aflat'o  nfrum etata cu flori  i covore, iară miresa invoc ndu pe Dea *unxia* (Junone ungetorea) a unsu stalpii ușei adec  u iorii, cu oleu de lemnu sau cu unsore de porc ,  i miresa in Aug. 73. dice că Augustu  mp ratulu nu a purtat  alte vestminte dec  cele  esute de familia sa.

(43) Horat. Od. 3. 15. 10. Virg. Aeneid. IV. 301. Catull. 64. 255. Preller Gr. Myth. p. 543. Rosbach p. 15.

(44) Virg. Buc. VIII. 29. Novas incide faces, tibi ducitur uxor.

(45) Stat. Silv. I. 2. v. 15, la nunta lui Stella cu Violentila, dice : Pandi fores ! te Stella, chorus tibi...serta ferunt. Kreuzler p. 464.

(46) Stat. Silv. I. 2. v. 248. Eat enthea vittis atque hederis redimata cohors, ut pollet ovanti quisque lyra. Se află  i pe sarcofage c te unu poetu. Rosbach pag. 64.

(47) Festu p. 289. Ne aut uxor eam sub lecto viri ea nocte ponat, aut vir in sepulcro comburendam curet, quo utroque mors propinqua alterius utrius captari putatur. Preller p. 583.

dela această ungere s'a numit *uxor* (48). Ungerea a însemnat plinirea mănăsă și bine-cuvîntarea în casă, și unele aũ unsu și cu unsóre de lupu, cređendũ că are putere de mănătura farmecelorũ, și ca să nu intre rěulũ în casă (nequid mali medicamenti inferretur). Apoi mirěsa a învelitũ stălpĩi ušeĩ cu fășĩi de lãnã (vittae lanae) ce însemna sãnțirea și consacrarea caseĩ pentru mirěsã (49). Aci mirěsa a invocatũ pe deus Forculus (alũ aripilorũ de ușã) și pe deus Limitinus (alũ pragului) și pe Cardea (đina de țĩfinã), pentru acěsta, mirěsa s'a pãzitũ la intrare, ca nu cumva să se lověscã de ușã ori de pragũ, și spre încungiurarea vre-unui semnũ rěu, și ca să nu mãn̄ie pe Vesta, cãreia pragulũ ȳ era sacru, mirěsa a fostũ rědicatã peste pragũ, totũ de odatã să se arate cã ea nu merge de voiã bunã în brațele bãrbatului (50).

Intimpinarea bãrbatului. Mirěsa trecendũ peste pragulũ ušeĩ, pãșa prin vestibulũ și intra în chilia familieĩ și striga : Talassio ! ce arũ fi strigatũ și Sabinele, fiindũ rãpitate, și ce la Sabinĩ însemna đeulũ nunțĩi, adecã Hymeneus. Mirele o întimpina aci, cu apã și cu focũ (aqua et igni) de pe vatra saũ altarulũ caseĩ, ca semnũ cã din cãldurã și umeđelã rěsãrescũ tóte, așã și familia adecã simbótele generațiunii, ce se nasce prin cãldurã și umeđelã. Apoi mirěsa se stropia cu apã, adusã anume de unũ pruncũ saũ de o fatã dintr'unũ isvorũ curatũ ce se esplica, ca ea să vinã spelatã și curatã la bãrbatũ ; iarã cu apa rěmasã, sėra se spělaũ piciórele mireseĩ. La intrare în chiliã, mirěsa đicea mirelui : «Ubi tu Gaius, ego Gaia!» cu însemnãtate, unde ești tu stãpãnũ bunũ, eũ stãpãnã bunã, și pe

(48) Marcianũ Cap. II. 149. Iterducam et Domiducam, Unxiam, Cinxiam mortales puellae debent in nuptias convocare, ut earum et itinera protegas et in optatas domus ducas, et quum postes ungant faustum omen affigas, et cingulum ponentes in thalamis non relinuas. Preller p. 585. Din *uxor*, *unxia* se derivã *inuxorare*, *ĩnsurare*.

(49) Varro R. R. II. 4. 9. Plin. H. N. XXVIII. 9. 37. Serv. la Virg. Aeneid. IV. 486. Hartung II. 70.

(50) Plaut. Cas. IV. 4. 1. Catull. 61. 166. Transfer omine loco, liber. Non. Marc. p. 53. Varro la Serv. V. Eclog. VIII. 30. Plut. Quest. R. 29.

urmă mirele îi dedea cheile casei, ca să aibă grijă de casă, și la naștere să se deschidă ușor (51).

F. Sacrificium nuptiale in casa mirelui.

Confarreatio. Când căsătoria s'a făcută prin confareațiune, atunci după dextrarum junctio din casa miresei deloc a urmat pompa de sacrificiu d'a dreptul în curtea mirelui. Verisimil și mirăsa acum a fost adusă la mire, pentru că și ea ia parte la toate.

După sarcofagul din sala muselor în Vatican, mirele îmbrăcat în tunică și togă și ținându tabulae nuptiales în dreapta, așteptă pompa de sacrificiu, adică conductul. În frunte e un serv de sacrificiu, carele duce un berbec saț o oia în onora Junonii, și e un popă hostiar, carele cu cuțitul în mână pășese către mire. Urmăză acum doi prunci (*pueri investites*) cari asistă la sacrificiu ca și camilii, și cel de stanga duce un libum farreum, pânea ce mai la toate sacrificiile e de lipsă, și în forme deosebite, dar aci e impletită, adică e în formă de colac (52).

La sacrificiul cu confareațiune în casa mirelui lua parte și Pontifex Maximus cu Flamen Dialis (preotul lui Jupiter), nu numai spunându nisee formule hotărîte și solemne, ci făcea și nisee ceremonii simbolice, căsătorindu pe tineri prin far și mola salsa (pâne și sare) și fructe, în presința a zece martori (53); și prin acesta matri-

(51) Gaius a purcesă din Gavius, forma oscică Gaavius, rădăcina în gaudeo gavisus, mă bucură. Paul p. 95. Gaia Caecilia. Quintil. I. 7. Plut. Q. R. 30. Mommsen Unterital. Dialect. p. 253. Preller p. 585. Varro, vita pop. rom. lib 2: Contra, a novo marito, cum item e foco in titone ex felici arbore, et in aqua, aquali allata esset.

(52) Festus p. 310. *Strues* genera liborum, sunt digitorum conjunctorum non dissimilia, qui superiecta panicula in transversum continentur. Strues e pâne impletită una peste alta. La Paul. Diac. p. 222 pâni de sacrificiu se numesc glomi, glomera, ca nisee ghieme. La Varro și Pliniu XXVIII. 12, nisee pâni și turte rotunde se numesc pastilli (la greci trohiscos) și fercta din farciri, farctum. Rosbach p. 48.

(53) Plutarch. Q. R. 50. Gaius I. 112. cum certis et solemnis verbis, praesentibus decem testibus. Serv. V. Ge. I. 31. Nuptiae fiebant farre et per Pontificem

moniul s'a confareat, și tinerii avându prunci, s'aū numit părinți confareați, iară prunci aū avut dreptu la unele preoții; însă datina acēsta pe timpul lui Tacitū a început de a înceta (54).

Juno Pronuba a fostu đina de căsătoră, dar privindu-se ea de soția lui Jupiter, idealul junetei și al bărbăției, a trebuit să intervină la căsătoră și flamenul dialu, preotul lui Jupiter (55).

Pelea de oiă sacrificată s'a pus pe două scaune lângă olaltă și tinerii aū ședut pe pele, ce însemnă că mirésa are să gătescă bărbatului cele ce îi sunt de lipsă din lână de oiē, adecă să tórcă și țese (56) și *înveliți pe capū*, mâncau *libum farreum*, adecă pânea făcută din far, cu apă și sare (57). Acuma mirésa intra sub scutul Junonii Manturne, đina bunei-înțelegeri în căsătorie, și se introducea în căsătorie (in matrimonium ducta), unde are să fie materfamilias (58).

G. Coena nuptialis.

Cina de nuntă în casa mirelui a fostu alu doilea ospetū. La Romani cina era timpul de frunte pentru mncare, și se cina după amezū pe la 4—5 ore. Cina a stat din trei despărțiri : *Gustatio*, *Mensae secundae* carī s'aū începutu cu aluaturī (farinagiurī) și din *confecte cu pome* (59). La cină era musică de flueră și prunci cân-

Maximum et Dialē Flaminem per fruges et molam salsam conjugebantur, unde confarreatio appellabatur. Preller p. 124.

(54) Tacitū Ann. IV. 16. Nam patricios, confarreatis parentibus genitos. . . omissa confarreandi adsuetudine aut inter paucos retenta. Confarrere matrimonium e a se căsători, cununa.

(55) Plaut. Cas. II. 3. 14. Heia mea Juno, non decet te esse tam tristem tuo Jovi. Varro la Serv. V. Ecl. VIII. 30. flamenul dialu se putea căsători numai prin confarreatiune. Preller p. 181.

(56) Paul D. p. 114. In pelle lanata nova nupta considerare solet, quod testetur lanificii officium se praestaturam viro. Plut. Q. R. 31. Preller p. 586.

(57) Pierer's Univ. Lex. cuvntulū Ehe. De aci ađi, a mncă pită și sare cu cineva.

(58) Manturna din manto, a rămâne în statorniciă, înțelegere. Augustinū VI. 9. Hartung II. 228.

(59) Das Leben der Römer. V. Kohner p. 610.

taŭ versuri fescenine, cu expresiuni lascive, crezându că depărtază fărâncăturile dela casa bărbatului, iară ôspeții se veseliaŭ și strigaŭ : Talassio ! (60).

Când aŭ ajunsŭ la mensae secundae atunci s'aŭ adusŭ *darurile* plăcute, și blidele pline cu *mâncări* le grămădeaŭ pe altarulŭ din casă saŭ pe vatră (61). Ținându încă cina și rēdicându-se lucēfērulŭ de sēră, mirele a aruncatŭ pe ferēstră nucī la copilandri de pe stradă, totŭ-de-odată și ȃeității personificate în Deus Concubinus, ȃeulŭ amōrii de aventură și nelegiuite, carele se desparte acum de mire și puterea sa divină o predă ȃeităților cāsătoriei, iară mirele se desparte de copilăriă și de ortacii sēi de până aci (62).

H. Lectus genialis.

Ôspeții se indepărtaŭ, iară două virgine pretextate, luaŭ pe mirēsa de brațŭ și o petreceaŭ în chilia bărbatului, și aci se depărtaŭ de ea ca de feciōră (63), o muiere nuntașă rēmănea cu tinerii în thalamŭ, adecă chilia de locuință. În chilie se veneraŭ și se invocaŭ doi geni ajutători și fructuători de cāsătorie, unulŭ Jupiter, altulŭ Juno, și loculŭ lorŭ sacru a fostŭ lectus genialis (patulŭ geniilorŭ). La începutŭ acesta era patulŭ cāsătoriilorŭ, mai târziu unŭ patŭ simbolicŭ, construitŭ numai din ocașiunea nunții.

Mirele așternea pe patŭ toga sa, și muierea nuntașă întâia oră măritată și cu bărbatŭ ce trăesce, punea pe mirēsă în patŭ și se

(60) Talassius la Romanŭ a fostŭ Hymeneius alŭ Grecilorŭ, dar Talasiŭ e de origine sabină. Catull. 61. 62. Lucanŭ II. 368.

(61) Virg. Aen. VIII. 283. Instaurant epulas, et mensae grata secundae dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras. Rosbach p. 101. Aci dona sunt *darurile*, și lances oneratee sunt *cinstele* de aȃi.

(62) Virg. Buccol. VIII. 29. Sparge marite nuce! Hesperus iam deserit Oeta. Serila s'a rădicatŭ peste muntele Oeta, adecă e sēră târziă. Rosbach p. 100 aduce unŭ datŭ, că și la domum deductio s'aŭ aruncatŭ nucī. Preller p. 584. Nucile eraŭ sub tutela lui Jupiter.

(63) Catullus : Mitte brachiolum praetextatae puellae. Iam cubile adeat viri, vos unis senibus bonae cognitae bene feminae, collocatae puellam.

indepărta (64). Acuma mirele învoacă pe Juno Cinxia, carea îi ajută să deslege nodul măiestros de pe briul miresei (65), iară acésta învoacă pe Juno Virginensis pentru că își perde fecioria și pe Fortuna Virginalis (66), și apoi cu ajutoriul șteităților : Domitius, Subigus, Tutunus, Prema, Pertunda și Perfica, se consumă matrimoniul (67).

Mirésăa măneci a devenit muiere, și ea să între în demnitatea sa, din acei trei assi (banî) ce i-a adus din casa părinților, unul îl dedea bărbatului, altul îl pune la lărilor casei pe vatra focului, și astă-fel își răscumpăra drepturile în casa bărbatului, iară al treilea ban îl dăruia lărilor compitali, prin cari intra în vicu (partea orașului) și în dreptul de vecini (68) și togula, adică haina sa de față o ducea în templul Fortunei Virginale.

(64) Censorin de D. 3. Nonnulli binos genios in his duntaxat domibus, quae essent maritae colendos putaverunt. Paul. D. p. 94. Genialis lectus, qui nuptiis sternitur in honorem Genii. Arnobiu II. 69. Cum in matrimonia convenitis toga sternitis lectulos. Varro la Non. Marc. p. 500. Et maritorum genios advocatis. Cicero in Cluentiana : Lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti stratuera, in eadem domo sibi ornari ac sterni iubet. Preller p. 506.

(65) Catullus : Quod zonam solvit diu ligatam. Festu : Cinxiae Junonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli, quo nova nupta erat cincta.

(66) Festu : «Cingulo nova nupta praecingebatur, quod vir in lecto solvebat, factum est ex lana ovis, ut sicut illa in glomos sublata conjuncta inter se sit, sic vir suus secum cinctus vinctusque esset. Hoc Herculano nodo, vinctum vir solvit, ominis gratia, ut sic ille fecit, sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules qui 70 liberos reliquit.

(67) Arnobiu IV. 7. Tutunus, cuius immanibus pudendis horrentique fascio vestras inequitare matrones etc. Augustin VII. 24. in celebratione nuptiarum super Priapi scapum nova nupta sedere iuebatur. Tertull. ad Nat. II 11.

(68) Varro la Non. Marc. Veteri Romanorum lege nubentes mulieres, tres ad virum asses ferre solebant, atque unum quidem, quem in manu tenebant, tamquam emendi causa (coemptio) marito dare, alium, quem in pede habebant, in foro larium familiarium ponere, tertium in sacciperio, cum condidissent, compito vicinali solebant resignare. Preller p. 493. 583.

Acea muiere, carea a făcutu acéstă cumpărare s'a numitū : Caia sau Gaia (69).

După trei zile se prenoia ospetūlū (epulae) în casa bărbatului, mireșa sacrifica atunci cași stăpână, iară frațiile și cuscriile miresei îi aduceau daruri, ce erau lucruri de torsū și de țeseturi (70). Junone și după nuntă până la mórte a rămasū, sub predicate diferite, geniulū apērătorū alū Femeiei, p. e. Fluonia, Mena, Viriplaca, Conciliatrix etc.

Divorțū. Dacă încredințatului, nu voia să iee de soțiă pe încredințata (sponsus, sponsa) îi trămitea răspunsū cu aceste vorbe : «Nu mă folosescū de condițiunea ta» (71).

Findū odată căsătoriți, muierea după legile lui Romulū, nu a avutū dreptū ca să se despartă, dar bărbatulū putea ca să o mână dela sine în unele casuri, anume dacă a prins'o că pregătesce veninū, și atunci îi dīcea : Aī grije de lucrurile tale (72). Dar mai târziū, dela an. R. 520 și muierea avu dreptū ca să se despartă, p. e. dacă bărbatulū a lāsāt'o în provincia, și elū în Roma și-a luatū altă muiere ; sau bărbatulū fiindū de vină, muierea i-a renunțatū căsătoria (73). Intre cei mai mari s'a întimplatū că și-a mânatū muierea și numai pentru unū suspițiū, astū-felū Juliū Cesarū, carele a dīsū : «Muierea lui Cesar trebuie să fiă nu numai fără de păcatū ci și fără de suspițiulū păcatulū (74).»

Zestre. La începutū muierele nu duceau zestre la bărbatū ; mai târziū duceau și dacă s'a făcutū divorțū din vina bărbatului, acesta

(69) Cicero pro Murena : Putarunt jurisconsulti, omnes mulieres, quae coemptionem facerant, Caias vocari.

(70) Anticile romane. D. Bojinca I. 215.

(71) Caius Cap. II. Conditione tua non utor.

(72) Idem : Res tuas tibi habeto ! sau : Res tuas tibi agito !

(73) Cicero de oratione : Cum paterfamilias uxorem praegnantem in provincia reliquisset, Romaeque alteram duxisset, neque nuncium priori remisisset. Cicero in Topicis : Si viri culpa factum est divortium et si mulier nuncium remisit.

(74) Caesaris uxorem, non modo peccato, sed peccati etiam suscipione vacare oportere. C. Sigonius : De jure civ. Rom. Lib. 2. Cap. 9.

trebuia se redeie t $\acute{o}$ t $\acute{a}$ zestrea, și c $\acute{a}$ nd ar $\acute{u}$ fi fost $\acute{u}$ cop $\acute{i}$ i din c $\acute{a}$ s $\acute{a}$ t $\acute{o}$ ri $\acute{a}$, ne fiind $\acute{u}$ sil $\acute{a}$ ca s $\acute{a}$ r $\acute{e}$ man $\acute{a}$ ceva la b $\acute{a}$ r $\acute{b}$ at $\acute{u}$ pentru cop $\acute{i}$ i (75); dac $\acute{a}$ s' $\acute{a}$ f $\acute{a}$ cut $\acute{u}$ din vina muier $\acute{i}$ i, at $\acute{u}$ nc $\acute{i}$ b $\acute{a}$ r $\acute{b}$ at $\acute{u}$ l $\acute{u}$ avea drept $\acute{u}$ ca s $\acute{a}$ r $\acute{e}$ tin $\acute{a}$ din zestre, pentru fie-care prunc $\acute{u}$ a șesea parte, și peste tot $\acute{u}$ p $\acute{a}$ n $\acute{a}$ la jum $\acute{e}$ tate din zestre (76).

S $\acute{a}$ rutarea muier $\acute{i}$. Era un $\acute{u}$ p $\acute{e}$ cat $\acute{u}$ mare dac $\acute{a}$ muierile be $\acute{a}$ u vin $\acute{u}$, pentru ac $\acute{e}$ sta trebuia $\acute{u}$ s $\acute{a}$ se ab $\acute{t}$ in $\acute{a}$. S' $\acute{a}$ introdus $\acute{u}$ datina, ca ele se dee cumnașilor $\acute{u}$ s $\acute{a}$ rutare, ca aceștia s $\acute{a}$ p $\acute{o}$ t $\acute{a}$ judeca din amiros $\acute{u}$, c $\acute{a}$ ore b $\acute{e}$ user $\acute{a}$ vin $\acute{u}$? (77).

(75) Cicero in Topicis : Si viri culpa factum est divortium, pro liberis manere, nihil oportet.

(76) Paulus de dotibus : Si divortium sine culpa mulieris fiat dotem integram repeti. Si contra, in singulis liberis sextam partem dotis a marito, usque ad mediam eius partem duntaxat retineri.

(77) Gelliu : Mulieres atque in Latio abstemias egisse, hoc est vino semper — quod prisa lingua temetum appellabatur — abstinuisse dicunt. Institutumque ut cognatis osculum ferrent, reprehendi causa, ut odor iudicum faceret, si bibissent.

III. DATINELE LA MORȚI.

Datinele și ceremoniile de înmormântare aveau scopul de a da mortului onoarea din urmă, a-lu îndestula și a-î câștiga primire în lumea de jos și odihnă. Aceste, și sacrificiile cu sărbările ce se referă la cultul morților, dau lumină despre ideea lumii de jos și sôrtea repausatului. Aceste tôte a le implini, se dicea : «justa facere, vel fere» a face, a aduce cele ce se cuvînu(1). Când era cineva pe môrte, i se arătau țeitățile : Deus viduus, carele desparte sufletul de trup; deus Coeculus carele îi împângenia ochi, dea Orbona, carea stîngea lumina ochilor, apoi Mors, sau Morta, carea stîngea focul din inimă și din trup.

Datinele urmau în modul și în timpul următoru.

1. *Conclamatio*. În momentul din urmă a vieței, cel mai de aproape, părintele sau fiul sărută buzele mortului, ca să-î prindă răsufierea, spiritul (extremum spiritum ore excipere) în gură și pe urmă îi închidea ochi și gura, ca să arate o față mai linisită. După acêsta, cei de față din familie strigau mai de multe ori numele mortului, se văitau și între lacrimi își lua sănătate bună dela el (extremum vale). Acest act de strigare și plângere la olaltă se numia Conclamatio, și dacă la strigări nu se rêspondea era semn că e mort (conclamatum est).

2. *Pregătirile*, pentru cei mai avuți, au fost următorele. După conclamațiune a intrat puterea dînei Libitina dîna îngropăciunii și la ordinațiunea regelui Serviū Tulliu, pentru fie-care mort a tre-

(1) Preller R. Myth. p. 479—485. 585. Die Religion der Römer I. A. Hartung I, 43—51. Das Leben der Gr. und Römer. E. Guhl und W. Koher p. 733—738.

buită să se pună un bănu (lucrar Libitinae) în lăduța din templul dînei, ca din suma banilor să se scîie numărul morților de peste an, și pe urmă deloc să se încunoscîia *Libitinariu*, servul templului la Venus Libitina, ca să scrie pe mort în lista morților, și pentru plată se dea obiectele de lipsă, și sclavi, ca se pregătescă mortul. Venind sclavii lua pe mort din pat, și-l puneau pe pământ; apoi îl spălau cu apă caldă, că dacă este viată, să se deștepte, dacă nu, să-l curețe, și apoi unul (pollinctor) l'a uns cu ulei și alte arome, parte pentru-ca să se mai îmblăndescă fața mortului, parte ca să se împedecă putredirea; și pe urmă îl îmbrăcau, cu vestmintele cele mai bune, sau cu cele ce-i mai plăceau în viată, și-l băga un bănu în gură, ca să-l plătescă lui Charon, luntra-riul cel ce trece sufletele în altă lume.

3. *Collocatio*. Mortul s'a pus în *lectus funebris* (pat pentru mort) ce pentru cei avuți era înfrumșețat cu os de elefant, și acoperit cu purpură brodată cu aur. Mortul nu s'a încunatat cu flor, dar dacă a avut corone de onore, acestea i s'a pus pe cap. *Lectus funebris* s'a chitat în vestibulul sau atritul casei, cu picioarele cãtră ușă. gata spre eșire, și jos s'a pus o cigaiă cu foc, carea afuma cu amirosuri (2) pentru curățirea aerului, ca să nu se simță puterea; iară afară la intrare, s'a pus ramuri de cipres sau de brad, ca semn de întristare pentru casă, și ca să se scie că e mort, mai ales pentru preoții ce trec pe aci (3). Acesta este *collocatio* sau așezarea mortului, și espunerea a ținuț șapte zile (4).

Până ce e mortul în casă, și nu s'a înmormintat, după datinele vechi și legile pontificale, cu toate ceremoniile ce i se cuvînu, și până ce nu s'a sãnit, ca să pãta fi spiritul fericit, casa și fa-

(2) Plin. H. N. XVII. 10. 18. Serv. V. A. VII. 64. IV. 507. Paul. p. 18. cigaiă o numesc *acerra*.

(3) Fest. p. 48. Pliniu XVI. 33. cipresul e dedicat deului lumii de jos, lui Pluto, pentru-că dacă se taie odată, ramul nu se prinde în pământ.

(4) Serv. V. A. V. 64. Apud maiores ubicunque quis fuisset estinctus ad domum suam referebantur, et illic erat *septem diebus*. Mai târziu espunerea a ținuț trei zile. Coment. Cruq. in Horat. Epod. 17. 48. Preller p. 480.

milia nu e curată (domus funesta), căci mortulū tóte le necurătesce. Pentru acésta, cum se aşeză mortulū, se începū datinele de curăţire şi de espiare pentru mortū, şi pentru casă. Moştenitorulū trebuie se măture casa cu o mătură anume (everriator) şi pe urmă în prezenţa mortulū să sacrifice o scrófă, numindu-se sacrificiulū «porca praesentanea» ca să se cureţe familia, şi Ceres đina de pămētū, care primesce pre mortū în sinulū sēū, să fiă îndurătoare.

4. *Exequiae* saū *pompa funebris* adecă conductulū cu mortulū, s'a ținutū a *opta* đi (5) înainte de amiađi, pentru-că atunci puteau lua parte mai mulţi. La înmormintările mai mari, şi deosebī unde se țineau şi ludī publicī (funebres) se făceau invitări către poporū într'o formă îndatinată (6) şi astū-felū de înmormintare se numia *funus indictivum* saū *publicum*.

Ordinatorulū pompei, numitū Designator, cu ajutorū de licitorī pentru susţinerea ordinei, organisa pompa înainte casei mortulū. În frunte mergeau *đece* bucinătorī orī fluerătorī (Tibicines), apoi urmau muierile plângetőre pe bani (praeficae), carī cântau cantece de jale şi laudă (jalemus, naeniae, mortualia) pentru celū mortū, orī din nēmuri şi pomeniaū pe đina Naenia, personificaţiunea plangerii de mórte, spunēndū în cantece, meritele mortulū. După acésta veniaū *mimī*, carī recitaū đicerī din scriitorī şi poeţi, cu aplicare la celū mortū şi făceau schimositurī şi glume imitāndū pe celū mortū.

Acuma se purtau icónele strămoşilorū (imagines maiorum) deosebī maschele de cēră ale lorū, şi purtătorī erau îmbrăcaţi în costumulū strămoşilorū, caşi când şi ei arū fi de faţă la jale; alţi duceau insemnele mortulū, souvenirile de triumfū şi prăđile dela inimici.

După aceştia urma Sandapila (scaunulū) pe care era mortulū, purtatū de rudeniile mai de aprópe, saū de sclaviī repausatului eliberaţi prin testamentū.

(5) Serv. loc. cit. Octavo incendebatur. Se purta trupulū la rogū să ardă.

(6) Ollus quiris leto datus est. Exequias Titio Lepidi filio ire cui commodum est, iam tempus est, olius ex aedibus effertur.

Feciorii mortului cu capetele învelite, muierea și fetele cu capul descoperit și părul despletit, și fără vr'ună juvaeră, apoi celealalte némuri și libertinii și amicii toți în haine de jale, pentru bărbați colóre întunecată, iară pentru femeii colóre albă. Unii din dărăptu alții împrejurul sandapilei purtau făclii și lumină mară aprinse, și apoi urma publicul celu mare.

Conductul pleca în foru, și aci la *rostra* (tribuna publică) odihnia. Purtătorii de icone ședeau pe scaune curule, iară unu nému ori amicū alu repausatulu se suia pe tribună și ținea orațiunea funebrală (*laudatio funebris*), lăudându meritele mortulu și ale strămoșilor, și după orațiune conductul a eșitu din cetate, ori la locul acela unde s'a îngropatū trupul, ori la acela unde s'a arsū pe rogu. Pentru acēsta sunt două moduri de înmormintare: *humatio* și *crematio*.

5. *Humatio*. Băgarea în pământu a mortulu întregū s'a numitu *humatio*, și în timpul mai vechiū în Italia și la alte popore, *humatio* a fostu modul de înmormintare, numitu în sensul strinsū și *funus*. Ideia a fostu, ca mortul să se redee Mamei Pământulu. Legea pontificală a lui Numa, alu doile rege, cuprindea capitolul de frunte despre înmormintarea celorl morți, basată pe datina de inhumatiune, adecă băgarea mortulu în pământu, și acēstu modu s'a susținutū la unele familii de frunte până și în seculul înainte de Cristu. La humatiune cadavrul se punea în sarcofagu (*arca, capulus*) sieriū de pētră, și cu acesta în pământu, sau fără sieriū, într'o cameră zidită cu pētră sau cioplită (de unde s'a formatu cripta). Pruncii mai mici de șapte luni în tôte timpurile s'aū inhumatū.

Cei săraci cu totul se înmormintau fără spesele familiei. După conclamatiune și pregătiri, mortul se punea noptea pe sandapilă și purtătorii de mortu (*vespillones*) ilu duceau afară de pōrta eschilină, unde erau morminții pentru cei săraci, mai târziu străformați în grădine sub numele *horti maecenatiani*. Aū fostu reuniuni (*colegia tenuiorum*) pentru ajutarea săracilor la înmormintare și din banii incurși se dăruia și următorilor mortulu. Ceialalți, cari puteau să-și îngrope mortul, chiămau unu tibicinū, muieri plângătoare

și patru vespiloni, cari îl duceau și aprindeau lumine mică de ceară sau și facii.

6. *Crematio*. Arderea mortului în focu s'a numit crematio. Arderea mortului în Italia a fostu datină etruscă și grăcă; dar și legea pontificală a lui Numa încă a cuprinsu nisce orientări pentru arderea mortului. Cremațiunea s'a introdusu deosebi dela Sulla † 77 ant. Cr., căci elu, cași unu tiranu în rășboiulu civilu, s'a temutu, că poporul îi, va scandalisa cadavrulu, și pentru acăsta a hotărîtu să i se ardă trupulu. Pentru acăsta humațiunea nu a încetatu, ci s'a susținutu amēndoue modurile, atirnându dela voința și puterea familiei, iară cremațiunea s'a susținutu până pe timpul Antoniniloru (138—150 d. Cr.) și apoi s'a reînceputu numai humațiunea.

Totă comuna avea unu locu îngrăditu (ustrinum), unde se ardea mortulu, iară unele familiei avea ustrine proprii lângă mormîntulu familiaru. Pe ustrinu s'a făcutu grămadă de lemne, și de alte materii ce ardū ușorū, construită anume și se chema roguș (pyra) căpătându forma unui altarū, iară înălțimea și înzestrarea roguș atirnându dela averea familiei.

Seaunulu mortulu cu trupulu s'a pusu deasupra roguș, aci i s'a deschisū ochii, și s'a acoperitu cu tāmăiă, unsorū și materii mirositoare, adeseorū cu vestmintele și armele mortulu, și celū mai de aprōpe alū mortulu, sau unū amicū a aprisū roguș, fără ca să privescă spre roguș, iară cei de față începeau de nou conclamațiunea, și preficele, vaitecele lorū. Arderea trupulu înșemnă sacrificarea celorū timpurale pentru căștigarea celorū eterne, și se credea o imitațiune a arderii lui Hercules.

După ce a arsū roguș (bustum) moștenitorii orū rudeniele au stinsū cu vinū sau cu apă cenușa arđetore, și chiemându pe manū repausatulu, plāngeau și culegeau osele (ossilegium) (7) și cenușa mortulu, apoi le stropiau cu vinū și cu lapte, și aceste rămășițe (reliquae) le uscau pe mărāmī, pānză de inū, și pe urmă le băgau într'o olă (olla ossuaria) mare, numită și urnă, și în ea mai arun-

(7) Cic. Leg. II. 24. homini mortuo ossa ne legito, quo post funus faciat.

cau și tămâia, materii mirositoare, și uieguțe de lacrimi, și o astupa.

7. *Membrum abscindi*. Și în casul când cremațiunea a fost modul de înmormintare încă trebuia să se facă o humațiune, ca o condițiune neîncungiurată și cu putere de a sânti rămășițele mortului, a-i câștiga linisce și de a curăți familia. Spre acestu scopu a fostu acea datină, că mai nainte de a se pune cadavrul spre rogu, s'a tăiatu celū puținū unū degetū (8), sau i s'a luatū unū osū din rogu și s'a inhumatū deosebi cu pământū curățitū și sântitū; și în casū când nu s'arū fi făcutū aceste, era simbolice destulū, ca să se arunce o gliă de pământū (glebam oblicere) în grōpă. Dacă se ardea cadavrulū, și nu se tăia unū membru, sau nu se scotea unū osū și aceste nu se inhumaū, orī nu se arunca gliă, familia remănea necurățită (9).

8. *Tumulus*. Și după cele XII table romane, dacă cineva muria în bătaia saū în străinătate, și trupulū nu era de față, era destulū ca să se facă unū mormintū secū (tumulus inanis) și să se arunce gliă peste elū, ca mortulū să aibă odihnă. Totū din acestū motivū, celū-ce afla mortū neîngropatū avea datorința, ca să arunce de trei orī gliă, orī mâna plină de țerină pe mortū, ca în acestū modū să-ī ajute de a ajunge la odihnă, căci pământulū nu primia pe nime, căruia nu i s'a făcutū acestū simbolū de predare pământulū. Aruncându-se gliă se dicea : «Terra tibi levis sit» (să-ți fie țerina ușoră), sau «moliter cubent ossa» (mole să-ți zacă oșele) etc. (10).

9. *Funus conditum*. La modulū de inhumațiune, îngropându-se

(8) Paul. p. 148. membrum abscidi mortuo. Fest. p. 101. membrum abscindi.

(9) Varro L. Lat. V. 23. ab eo, quom romanus combustus est, si in sepulcrum eius, objecta gleba non est, aut si os exceptum est mortui ad familiam purgandam, donec in purgando humo est opertus, (ut pontifices dicunt quod inhumatus sit) familia funesta manet. Hartung I. 49.

(10) Cic. Leg. II. 22. Nec tamen eorum ante sepulcrum est, quam iusta facta et humus ingesta est. Nam priusquam in os injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus nihil habet religionis, injecta gleba tumulo, et ille humatus est et supulcrum vocatur ac tum demique multa religiosa jura complectitur.

trupul, înmormintarea era finită a opta zi; la modul de crema-
 țiune, maneți, adecă a noua zi dela mörte, urna în care s'a pusă
 cenușa (11) se băga în pământ, orî în criptă, orî în columbaria,
 unî edificiu anume pentru urnele mai multor morți din o gintă
 mare, saũ a mai multor familii, și atunci înmormintarea se în-
 cheia (funus conditum) și mortul avea mormintu (sepulcrum). A-
 cumă iară urmau plângerî și cântaũ, și Sicitinii suflaũ în tuburile
 lorũ și acompaniaũ cântările (12).

10. *Sepulcrum*. Legile religionare aũ prescrisũ, iară pontifici aũ
 supraveghiatũ tôte datinele de înmormintare și sacrificiũ pentru
 mortũ; și tôte acestea aũ avutũ scopul ca locul de îngropare să-lũ
 prefacă într'unũ Sepulcrum (mormintũ sântũ) ce s'a și privitũ cași
 unũ sacrariũ, pentru-că mormintele strămoșilor s'aũ consideratũ
 de sacrariũ publice. Din acestã ideã mai târziu mausoleele eraũ în
 formã de temple, și toți aũ nisuitũ de a rădica mormintũ frumosũ
 părinților, nu numai de a păciui spiritele morților, ci și de a le
 rădica la ființe curate, într'unũ rangũ cu *diu manes* (13). După inhu-
 mațiune, maneți, după îngroparea urnei în aceea zi, adecă a 9-a zi,
 mormintul s'a stropitũ cu vinũ (14) dintr'unũ instrumentũ numitũ
obba, și larului, adecă spiritulũ mortulũ i s'a adusũ delocũ sacri-
 ficiũ, punendu-i-se pe mormintũ, mîncări și bęturĩ, din sacrificiulũ
 și ospętarea pentru mortũ.

Pe mormintũ se puneau arbori și flori, mirte, rose, viore și lilii
 și alte plante plăcute creșendu-se că între repausatũ și aceste plante

(11) Serv. V. A. V. 64. in Horat. Epod. 17. 48. Novemdiales dissipare pul-
 veres.

(12) Serv. V. A. II. 539. funus enim est iam ardens cadaver, quod dum por-
 tatur exsequias discimus, crematum reliquias, conditum, iam sepulcrum. Svet.
 in Domic. 15. funus e tötã înmormintarea, și în specie, exsequiae. Propert. VI.
 XI. 36.

(13) Liv. XXVI. 13. Arae, foci, deum delubra, sepulcra maiorum. Non, in Marc.
 p. 464. templum et sepulcrum dici potest, veterum autoritate.

(14) Festu p. 222. Respersum vinum significat apud antiquos, quia in sacris
 novemdiabibus, vino mortui sepulcrum spargebatur.

este o relațiune, și după inima și voia lui crescū plantele acuși mai blânde și tandre, acuși mai sălbaticе, și cu acēsta idee, e în legătură dicerea : să-ți fie țērîna ușoră. Făcēndu-se ceremoniile tōte, momintulū a devenitū locū sântitū, sepulcrum, și familia a rămasū curățită, și sântēnia mormintulū era așa de mare, încātū era lucru de consciință pentru familiā de a întroduce ceremoni strāine (15).

11. *Lustratio*. După îngropare, la mormintū a urmatū o curățire (lustratio) cu focū și cu apă. Ceī ce aū petrecutū mortulū sārīaū peste unū focū, și se afumaū cu frunțe de laurū (dafinū), apoi unulū (verisimilū unū preotū) muia ramurī de dafinū în apă, și-ī stropia de trei-orī (16) și apoi o prefica saū altulū strigă : Illicet, și atunci toți plecaū acasă.

12. *Sacrificium*. După înmormintare familia s'a dusū acasă, și ceī mai deapropē aī mortulū și amicii se scāldaū saū se spēlaū, și familia delocū, adecā a 9-a ȓi, cānd a fostū înmormintarea, făcea sacrificiū ce s'a numitū sacrum novemdiale, saū sacrificium novemdiale (17) și se începeaū sērbătorile de mōrte, feriae denicales, pentru familiā, cu sacrificiū de curățire și cu ospētare (18). Sacrificiulū a fostū o scrofă, saū oiā, pentru Ceres ȓina de pe pāmēntū, carea a primitū în sinulū sēū pe celū mortū, și a fostū rugată, ca rămășițelorū să le deē odihnă.

13. *Silicernium*. După sacrificiū, a urmatū Silicernium, adecā ospētarea pentru mortū, ce se dedea bētrānilorū, și la acēsta se încununaū și pomeniaū cu laude însușirile celū înmormintatū (19) și

(15) Cic. Leg. 22. 56. Quo tempore incipiat Sepulcrum esse, et religione tenentur.

(16) Paul. p. 2. aqua et igni. Virg. Aen. VI. 229.

(17) Schol. in Horat. Epod. 17. 48. Novemdiale dicitur sacrificium, quod mortuo fit *nona die*, qua sepultus; adecā a 9-a ȓi în carea saū cānd s'a înmormintatū. Tacitū Ann. VI. 5, Novemdiale eam coenam dixisse.

(18) Fest p. 63. Denicales feriae colebantur, quam homines, mortui causa, familia purgabatur. Fest. p. 242. Feriae privatae. Die unmittelbar folgende Familienfeier des Verstorbenen, Prel. p. 479.

(19) Non. p. 48. in Marc. Silicernium est proprie convivium funebre, quod

Silicerniulū s'a ținutū cu consciositate și tăcere profundă (20). Pe cei morți îi venerau cași pe deși, cu ofrandă de vinū, numită «mura potio» și cu aprinderi de materii cu mirosuri (21). Siticini (Siticines) cântau cântece de laudă despre mortū, precum la ospetările comune cântau despre lari.

La sacrificiū și silicerniū se adunau toți membri familiei, și soldații aveau dreptu să vină acasă, sau fiindū aci, se întârziă pentru silicerniū, ce era o ospetare, o pomană mare, încatū și cele XII table romane au opritū spesele mari (22). Animalele de casă ale familiei încă trebuiau să odihnescă.

Sacrificiul și silicerniul s'au repețit și a 9-a și dela înmormintare, după datina grăcă (23). Pe treptele ce se rădicaū la mormintū se puneau mâncări și bături de ospetarea mortului (epulae funebres), anume : apă, lapte caldū, miere, oleū, și sânge de animalulū sacrificatū. La mormintulū celū avutū era adese-orī unū «triclīnium funebre» edificiū cu sala de prânzū, unde s'a ținutū ospetarea pentru mortū, și se împarția și carne (viscerationes) sau banī la poporū.

14. *Ludi*. La înmormintările multorū avuți se dedeau și ludi funebres, dacā se țineaū când se înmorminta mortulū, și ludi novendiales, dacā se țineaū când se făcea sacrificiulū novendiale (24).

senibus exhibetur. Varro Melegris : Funus exsequialis, laude ad sepulcrum, antiquo more Silicernium confecimus, i. e. περιδειπνον, quo pransi discendentes diximus alius alii, vale.

(20) Paul p. 295. Quia cuius nomine ea res instituebatur is iam silentium cerneret. Fest. p. 196. Hartung I. 48. deduce din sileo, și caena, cina la carea se tace.

(21) Fest. 5. 174. Cic. Leg. II. 24. Cic. Div. II. 22. In XII table se numesce Circumpotatio.

(22) Tertull. Apolog. 13. quid omnino ad honorandos deos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis. Quod differt ab epulo Jovis, Silicernium?

(23) Wie bei den Griechen am neunten Tage, nach der Beisetzung, das zweite Todtenopfer etc. Koner p. 737. Nachdem abermals acht Tage verflossen waren eine Nachfeier gehalten. Hartung I. 47.

(24) Serv. V. A. V. 64. unde etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrantur, novendiales dicuntur. Preller. . 482. Hartung I. 50.

Erau în onórea mortului, și pentru sêrbătórea privată a familiei.

15. *Móрте pe mare*. Dacă cineva s'a dusu pe mare și a muritú pe luntre, apoi s'a aruncatú în apă, familia rêmâne curată, pentru că nu e nici unú osú pre pâmêntú, însă eredele e datorú, ca să sacrifice o scrófă, și să țină trei zile sêrbătóre. Dacă cine-va s'a innecatú, se face asemenea. Când însă familia orí din ce causă nu a împlinitú cele cuviincióse, *justa facere*, atunci a fostú de lipsă ca înainte de secerișú, dînei Ceres să i se sacrifice o scrófă, și acestú sacrificiú s'a numitú : Praecidaneum, saú porca praecidanea (25).

16. *Parentatio*. La ziua anului morțiú saú și la a nacerii mortului, la mormintú s'aú adusú ofrande și s'a încununatú cu florí și aci, saú de regulă acasă, s'a datú sacrificiú și ospétare, ce s'a numitú Parentatio saú Parentalia.

Afară de sacrificeile și sêrbătórele private ale familiei pentru morțiú sêi, la ocasiunile aci anumite, aú fostú și sêrbătóre publice, când cu toțiú serbaú zilele intru pomenirea morților lorú, anume : dies parentales, o sêptămână înainte de 21 Febr. și Feralia în 21 Februariú (26).

LUMEA DE JOSÚ.

În legătură cu datinele dela înmormintare e și lumea de josú saú dedesuptú, și pentru acésta e de interesú de a cunósce idea vechiă despre ea.

1. *Deitățile lumii de din josú* suntú bărbătesci și femeesci.

Bărbătesci sunt : *Orcus*, numele mai poporalú alú deului de mórte și chiar a lumii de josú (1), identicú cu Aides, deulú de mórte, și

(25) Gell. IV. 6. 8. Fest. p. 122. Cato R. R. C. 134. Nonius p. 163. in Varro.

(26) Plut. Quest. Rom. 34. Cic. de Leg. II. 21. 54. Mommsen C. I. L. I. 386. Preller p. 483.

(1) Cic. in Verr. II. 4. 50. III. ut Verres alter Orcus venisse Ennam et non Proserpinam asportasse sed ipsam abrupuisse Cererem videretur. Plaut. Bach. III. 1: Pandite atque aperite propere ianuam Orci. Preller R. M. p. 453. Din Hades, Aidos e iadú.

Hades figurative lumea de jos la Greci; mai departe : Dis Pater sau Ditis Pater, identic cu Pluto la Greci, și ambii se explica prin Dives, avuția, comoră, pentru-că în lumea de jos sunt avuții (2).

Pluto e deul peste sufletele lumii de jos, aceste vin înaintea tronului, și se judecă de trei judecători : Minos, Rhadamantus și Aacus, fiu lui Jupiter, cari în viață au fost regi și oameni drepti (3).

Deități femeesci sunt : Lara, Larunda, Mater Larum, Mania, Ceres, Proserpina etc. și deosebă Mania, mama Larilor, careia în timpul vechiu i s'a sacrificat oameni, și mai târziu în locul oamenilor i s'au pus păpușe numite maniae, maniolae, la ușa casei (4).

Unii au făcut pe Mania și de mama larvelor, sufletele rele ale repausaților, și Mania astfel a fost o nălucă cu carea s'au spărită prunci mici (5).

Repausații în genere s'au numit Manes, și însemnându, buni, curați, luminoși, s'au considerat și de zei : Dii Manes, Divi. Locuința lor e afundul pământului, și mama lor Pământul, între alte nume are și Mania, Genita Mana, Mana, Manuana (6). Cu Lara, Larunda în vechime Lala, se asemănă și Laverna, o dină a furilor, întunerecul și a ascunsului, și după ființă identică cu Dea Muta, Tacita; precum și Manes se numesc, Taciti, Silentes, pentrucă morții tac (7).

2. *Iadul*. Virgiliu îl descrie în Aeneida după ideea Romanilor vechi, dar cu adăugiri poetice.

Aeneas a ajuns în Cumae și spune Sibilei, că ar dori să vadă pe tatăl său mort, pe Anchises, și fiind-că porța infernului, a

(2) Pliniu XXXIII. 1. Imus in viscera terrae et in sede manium, *opes* querimus. Gell. N. At. I. 24. Postquam est Orci traditus thesauro.

(3) Wörterbuch der Myth. aller Völker, la literele A. P. R.

(4) Macrobiu I. 7. 14. idque aliquamdiu observatum ut pro familiarum sospitate pueri mactarentur Maniae, Deae Matri Larum. Vești Compitalia.

(5) Paul. p. 128. Fest. p. 129. Arnobiu VI. 26.

(6) Martian. Cap. II 164. In his locis submanes, eorum praestites Mana atque Manuana, dii etiam, quos aquilos dicunt.

(7) Varro L. Lat. V. 74. Lact. I. 20. 35. Auson. Technop. 9. Larunda progenitus Lar. Ovidiu F. L. II. 581. Plut. in Numa 8.

lumiî de josă e aprôpe dela Cumae, să-î spună calea. Sibila îî spune că în pădurea Junonîi Stygice, ce încungiură laculă Avernă și e închinată Proserpinei, e ascunsă ună arbore cu ramă de aură, și acesta trebuia ruptă măi înainte de ce se deschide pórta lumiî de josă (8).

Doi columbi, cari se așeză pe arbore, conducă pe Aeneas și pe Sibila, până la Avernă, aci elă rupe ramulă, și Hecatei și morțiloră face sacrificiulă. Era spre sântirea sórelului, și se scutura pământulă, vijia în pădure, și lătrau căniî pentrucă se apropia Hecate, dar Sibila și Aeneas se aruncară printr'o peșteră în lumea de josă.

Măi întâiă trecă printr'o pădure întunecôsă, apoi ajungă la pórta Orcului, unde locuiaă jalea și grijea, morbulă, frica și fómeea, somnulă și mórtea, discordia, rășboiulă și furiile, și pe aci zăceaă monstrele mitologice : Centauri, Scylle, Șérpele dela Lerna, Gorgónele Harpiele etc. De aci sosescă la riulă Acheron ce curge în Cocytus, unde e Charon cu luntrița, și tóte umbrele grăbescă la elă, și ilă rógă ca să le trecă, dar elă póte trece numai pe ale acelora cari aă fostă înmormintați cu tóte datinele precum cere religiunea, și numai aceste ajungă la odihna de veci, iară sufletele celoră neîngropați cum se cade, o sută de ani rătăcescă pe aceste țermure până le vine rindulă ca să le trecă dincolo.

Charon trece pe Aeneas și pe Sibila peste țermure și ajungă la Cerberus, și trecendă dela elă întâlnescă sufletele prunciloră, și ale celoră judecați pe nedreptate, și pe câmpurile triste vedă pe cei morți în amóre nefericită, și pe cei căđuți în bătăiă.

Sibila se grăbesce, pentrucă revarsă zorile, și ajungă la respânti, unde se despartă drumurile, — celă de stânga duce la *iadă*, celă de drépta la *Elisiu*.

De *stânga* mergă la *iadă* și la afunđimea tartarului. Aeneas se uita în afunđime, și acolo vede o cetățuiă încungiurată cu trei

(8) Feriale Capuanum pune la 27 Iuliă : Profectio ad inferos Averni. Se deduce că în vechime, a fostă o sərbătóre de vară pentru cei din lumea de josă. Preller p. 462.

murî, și riul Phlegeton ce curge ferbîndu și ardîndu, și la pîrtă pîzesc Thisiphone, iară din cetățuia se aud sdrîncîniri de lanțuri, vîitări, lătrări, urlări, și aci domnesce Rhadamantus, carele chinuie sufletele până ce mărturisesc pîcatele, și le predă furiilor. Se deschide pîrtă iadului, de unde nu este rentîrcere; aci e Scyla, și mai în josu, o afunđime de două orî mai mare, ca cum aru fi dela ceru până la pămîntu. Aci veđi pe Titanî, Aloidî, Salmonen pe ceî ce au ucis pre pîrinți, sau frați, pe aceia carî au făcutu jurămîntu strîmbu, pe avarî și pe trădători de patriă și de religiune. Aeneas grăbesce cu Sibila, și ajungu. . .

De *drépta* la Elisiu, unde e locuința luî Pluto cu Proserpina, a đeiloru și a celoru fericîți. Trecîndu prin pădurița Proserpinei ajungu la cetățuia đeiloru de sub pămîntu; aci Aeneas stropesc pragulu cu apă rece, pune ramulu de auru la stâlpi ușei, și merge cu Sibila pe câmpulu fericîților, unde e lumină și neîntreput primăvară plăcută. Orfeiu đice în liră, ceialaltî cîntă și jîcă. Aeneas află pe eroi Troiei, în formă de umbre cu vieța, alți zac pe iarba în pădurița și cîntă la isvîre; aci află pe preoți curați, pe ceî căđuți pentru patriă, și pe bine-făcători. Intîlnîndu pe Musaeus, acesta îi duce pe o vale unde e Anchises tata luî Aeneas; vorbesce fiulu cu tata carele îi spune despre renașcerea sufletelor. Aci e riul Lethe, ceî ce beă din elu potu reîntîrce la lumea de susu, în vieța trupescă. Aeneas cu Sibila beă, și prin o pîrtă a visulu, ajungu de unde au plecatu, la Avernu.

NOȚIUNI DESPRE MITOLOGIA DACICA ȘI ROMANA VECHIE IN DACIA.

I. MITOLOGIA DACICĂ.

A. Originea cultului lui Apollo hiperboreic.

1. Tema și scrutarea ei.

Despre mitologia dacică se află puține dar positive date, și a-nume despre ȧeul Zamolxis, și despre cultul lui. Inșă și aceste date remănu fără de nici unŧ interesŧ sciințificŧ, dacă nu cercetămŧ măi de aprŧpe, că ce felŧ de ȧeitare a reprezentatŧ Zamolxis? Ce felŧ de idei și principii a desvoltatŧ cultulŧ lui? Și prin aceste, de care sistemă mitologică, de cea romană, saŧ de cea elenă s'a ținutŧ Zamolxis? saŧ la Daci, a fostŧ o sistemă nouă, separată?

Romaniŧ, cucerindŧ Dacia, se vȧdură siliți de a primi pe Zamolxis între ȧeiŧ lorŧ cei de frunte; pentru acēsta, avemŧ interesŧ in-doitŧ de a cunŧoce ființa și însușirile lui: inșă aceste numai atunci le putemŧ cunŧoce, dacă căutămŧ ȧeitarea, ce a reprezentat' o elŧ, și ȧeiŧ de asemeni însușiri din aceeași sistemă mitologică. Tema e forțe grea, pentrucă din adinsŧ nime s'a ocupatŧ de ea, și pentrucă datele, ce sunt și potŧ fi în legătură cu ea, sunt prȧ resfirate, în cătŧ unŧ rezultatŧ în parte evidentŧ, în parte verisimilŧ ilŧ așteptămŧ numai dela buna combinare ale acestorŧ date resfirate pe unŧ terenŧ mitologicŧ alŧ măi multorŧ popŧre din anticitate, cari locuiaŧ, saŧ se credeau că locuiaŧ teritoriulŧ și vecinitățile Daciei, a-nume teritoriulŧ ce era dela Grecia și Tracia spre nordŧ, adecă dela Dunăre în susŧ, și numai ca din chaosŧ va eși atare lumină.

2. Hiperboreii.

Scriitorii vechi ai Grecilor, și uni din ai Romanilor, atingă despre legăturile Grecilor din insulele Delfi și Delos, apoi despre ale Grecilor din Grecia mare (Italia de jos), și ale celor dela Pontu și dela râul Borystenes, cu Hiperboreii și cu Schiții din apropiare.

Hiperboreii au fost un popor, pe care Grecii l-au numit astfel în limba lor, și însemnă preste saū dincolo de Boreas (1), ce reprezenta nordul (médănópte) celu mai îndepărtat, precum și vîntul dela nord.

Locuința lui Boreas, carele însemnă și iarnă, și viscolul de frig, s'a pus în munții Rhipei (2) dela marginea nordică. Dincolo de acești munți s'a cugetat a fi o țară, în carea un popor fabulosu trăesce în pace și în caritate prin păduri, nesciind nimica de cértă și de morburî, și astfelu trăesce în fericire. Alții diceau, că Hiperboreii trăesc în lumină eternă, și (avendū scire obscură despre

(1) Hyperbóreos (boreas) în saū din nordul celu mai îndepărtat. Boreas s'a dîsu la Atici Boras, la Joni Bores, și a însemnat vîntul de médănópte, și preste tott, prejurul dela nord. Dict. Greco-Germanu de Val C. F. Rost. Boreas e verisimilū din Oreas cu *b* înainte, vîntu de munte; Preller Gr. Myth. p. 370. Hyper e prepozițiunea grécă și însemnă: preste, dincolo, boreii din boreas, astfelu: hiperboreii, cei ce locuesc dincolo de nord (alū Greciei), dincolo de vîntul de médănópte. Din cuvîntul Boreas a remasū la noi cuvîntul Bórea, deși ađi însemnă vîntu cald. Herodotū IV. 13. dice: Dincolo de Issidonī locuiaū Arimaspiī. ómenī cu unū ochiū, și dincolo de aceștia, locuiaū Grifiī, păzitori de aurū, și de aci, dincolo, locuiaū Hiperboreii pánă cãtră mare în jos.

(2) Rhipaia, munte fabulosu în nord, verisimilū e Uralū. V. I. C. Rost. Dic. Gr. Germ. Pomponius Mela II. c. Rhipeios montibus proxima Moeotida. Munții mitici ai Rhipeilor de regulă se pun în prejurul nordului, cași locuința vînturiloru mai mari, în crepăturī de munți, și spelunce, pentruce sunt numiți *επιπαις άνέμων* (suflarea vînturiloru), și Boreas se dice: *επιη αιδρηγενεος* Boreas (născătoriū de suflare), la spatele căruia, lăcuiesc Hiperboreii. L. Preller Gr. Myth. I. p. 369. In loculū lui Boreas celū vechiū ađi e: Crivățulū

noaptele luminoase ale nordului), au crezut, că ziua ține totu luminoasă jumătate de an, și în acestu modu i-au pus chiaru la polulu nordicu (3). Unii căutaă de a pune țara loru în vecinătate cu Schiții pioși, în nordulu Pontulu Euxinu (Marea Négră) sau împrejururile fabuloase ale Dunării (4), sau și ale riulu Eridanu (5).

3. Hiperboreii și Apollo.

Grecii au pus pe Hiperborei în legătură de cultu cu Apollo, zeulu de sóre alu loru. Hiperboreii mai întâiu se amintesc de Olenos din Lycea, carele (se ține de a fi trăitu innainte de Orpheus), ăice, că ei trămiseră pe Achaea, o fecioră mândră, la insula Delos, ca să aducă daruri lu Apollo (6). Herodotu (7) povestesc mai multe despre ei, dar resumămu numai acele ce se referéză la materiă, și elu ne spune : «Delieni ăicu despre Hiperborei, cumcă darurile sante, ce staă din snopi de grău, vinu dela ei la Schiți, și dela aceștia în mâna veciniloru dela apusu până josu la Hadria (mare); de aci spre méđăđi în mâna Dodoneiloru, și din orașu în orașu la Delos. Hiperboreii mai întâiu au trămisu cu darurile acestea

(3) Incă și Homeru în *Odyss.* X. 82, amintesc de nopți luminoase. Pliniu *Hist. Nat.* IV. 89. înțelege lumina nordică.

(4) Dunărea în vechime s'a numitu Eridanus; e cuvintu celticu din *eri*, *er*, mare, și *dan* din tain, tan, dan ce însemna apă, adecă apă mare. La Romanii s'a numitu Danubius, din dan, și din *abh* — apă. Argonauatele au luntritu pe ramulu răsăritenu alu Eridanulu, și fiindu-că au luntritu pe marea négră, Eridanulu acela e Dunărea; cei vechi credeaă, că e în legătură cu altu riu mare. V. Obermühler : *Deutsch-Keltisches Wörterb.* p. 394. Veđi nota primă.

(5) Unu altu Eridanus e riulu Po din Italia, sau Galia cisalpină. Alu treilea a fostu în Attica, dar acestea nu putură a fi înțelese aci, fiindu prejururile acelea numite : la apusu. Este însă părere, că se înțelege constelațiunea Eridanu.

(6) Pausanias IX. 27 și X 5. Herodotu IV. 32—36. În 36 pomenesc de Olenos. Hiperboreii se mai amintesc la Homeru, Pindaru, Hesiodu etc.

(7) Herodotu IV. 32—36. Dr. N. Sparschuh : *Keltische Studien, oder Untersuchungen über das Wesen und die Entstehung der griechischen Sprache, Mythologie und Philosophie*, pag. 160. Hyperoche e : escelenta, magnifică; Laodike e dreptu de popóre.

două feciore, pe cari Delieni le-au numit : Hyperoche și Laodike, dar fiindu-că acestea nu reintórseră, nu mai trâmiseră darurile de-a dreptul la Delos, ci le puseră la graniță, ca vecinii să le transporte mai departe.» Herodotú (se vede că vrea să esplice când) ȓice : «Eú sciú acuma, că femeile tracice și páanice, de câte orı sacrifică reginei Arthemis (ȓină de lună) nu aducú darurile, fără ca să nu aducă și snopı de grăú»(8).

Apollodor (9) aminteste de Hiperborei în mitulú, când Arthemis a ucisú pe Orion (o constelațiune) cu săgéta, pentrucă feciorei Opis, carea a venitú de dincolo de Boreas, i-a făcutú silă. In societatea feciorei Opis se află și Arge; iară Callimachú (10) însoșeste pe Opis cu Loxo și Hekaérge, fetele lui Boreas, cari au venitú din țara Arimaspiilor, ómenı cu unú ochiú, galbenı ca aurulú (11).

Șara și locuința lui Apollo, precum și a ȓinei Leto, și a ȓinei Arthemis, asemenea și a preoșilorú, preoteselorú, și a tuturorú personelorú ce servescú acestorú ȓei, s'a ȓisú a fi în țara miraculoasă

(8) Se póte deduce, că în vechime, transportându-se bucate cătră Grecia, și anume la Delos, Delfi etc., s'a ȓisú că acestea sunt daruri pentru Apollo. L. Preller Gr. Myth. I p. 190. După tradițiunea atică, veniră primițiile aceste prin mijlocirea Schișilorú, la Sinope, și de aci la Prasae, ce stă în legătură cu Delos, după Pausanios 1. 32 Nr. 2.

(9) Apollodor I. 45.

(10) Kallimachos. Hymn. in Del. 291.

(11) Herodotú III. 116. «In nordulú Europei se află aurulú celú mai multú. Cum se căștigă, nu sum în stare de a spune ceva pozitivú. Se ȓice că Arimaspiı, ómenı cu unú ochiú, ilú fură dela Grifi». Dórá pentru áceta se ȓicú : galbenı ca aurulú. Herodotú IV. 27 ȓice că Arimaspi la Schiși înséamnă, și anume : arima, unulú, spu, ochiú; iar V. Obermüller, deducéndú din celtica, ȓice : *a* e articulú, *reann* e șesú, *asp* e calú, *ae*, ómenı; astfelú : ómenı călăreșı dela șesú în Persia. Sparschuh pag. 161 deduce din celtica. Opis din ob, a merge a veni, arge din arc, solú, Hekaérge venitóra din departe; loxo, din Llog, contract, de unde lex : lege. Dar pe Opis ó aflămú la Romanı ca pe soșia lui Saturnú, asemenea în legătură cu bucatele. Sparschuh pag. 163 ȓice : Numele acestorú feciore hiperboreice se ținú de limba celtică, și arată, că Celșı fură cei mai vechi locuitorı ai Europei.

a Hiperboreilor, pentru acesta Apollo s'a numit: Apollo hiperboreiul; iară Hiperboreii au fostu poporul sacerdotalu (preotescu) alu lui Apollo, pe carele ilu venerau neincetat în laude și cântece sante și îi sacrificau asini (12).

Apollo, zeul sorelui, s'a dusu la Hiperborei, și a reîntorsu dela ei; totu a mersu și totu a venitu îndereptu. Mergerea și venirea lui Apollo hiperboreulu s'a serbatu în Delos, în Delphi, în Miletu, ba și în Metapontu în Italia. Apollo în anotimpulu reu a absentatu în prejururi îndepartate, adeva s'a dusu la Hiperborei, și acestă ducere s'a disu: apodemia (αποδημία); la reînnoirea anulu și a naturii s'a reîntorsu dela Hiperborei, și acestă reîntorcere s'a disu epidemia (ἐπιδημία). La mergere ilu petreceau cu cântări de plecare, la venire ilu chemau cu cântări de invitare; astfelu mergerea era la începutulu iernei, și venirea la alu primă-verei. Arătarea zeulu Apollo în Delfi s'a numitu theophania (θεοφανία), și Apollo: Exhyperboréon (13).

De cultulu lui Apollo hiperboreicu s'au ținutu lebedele (14) cași paseri de lumină și cântătoare, cari s'au creduțu a fi acasă, pe Oceanu, pentrucă țara hiperboreilor, cu riulu seu Eridanu, s'a marginitu cu Oceanulu (15). Dar și fabula orientala despre Grifi (sgrip-

(12) Pindaru 10. 30. Diodor II. 4. 7. P. Antoninu lib. 20. L. Preller p. 189.

(13) Herodotu I. 51. Theophania; asemenea la Filostratu. După V. I. C. Rost Dic. Gr. Germ. a fostu o serbătoare în Delfi, în carea poporulu i se aratau tote iconele zeilor. La Pollux din Naukratise, Teofania, preste totu serbătorea arătării unu zeu. Teofania după scriitorii creștini, e arătarea lui Christosu. Herodotu IV. 15. Diog. Laert. I. 8. 11. Poezii cei mai mari lirici au făcutu cântări de aceste, anume Alkaos, dar numai din poesia acestuia se află o schiță la Himerios. Or. 14. 10. Se vede apriatu, că încependu frigulu s'a creduțu că Apollo = sorele s'a dusu; venindu căldura, că s'a reîntorsu.

(14) Lebedele cântătoare se nascu din Lidia, apoi sunt vestite cele dela Kayster Hermes, Hyllos în Asia mică; alții numescu pe cele dela Hebrus în Tracia. Kallimachu Del. 250. Aristoph. Av. 774. Himerios Or. 34.

(15) Aci iară întâlnim Eridanulu, totu în apropiare de mare, deci ori e Po, ori e Dunărea. Unii vreau a-lu identifica și cu Rinulu (Rhenus), dar de regulă se crede a fi Po, carele pentru mitologiă nu e corespunzătoru

ciorii) păzitori de aur (16) (pentru că aurul și lumina sunt idei omogene) și despre Arimaspi cu un ochi, cari furau aurul dela sgripciori s'a adus în conexiune cu Apollo hiperboreu (17).

Zeus (Jupiter la Romani) la nascerea lui Apollo îi da o căruță, ce o trăgeau lebedele, ca să-l ducă la Delfi, însă lebedele îl duc la Hiperborei, și pentru acesta Delfienii, în totu anul când vine primăvara, îl chiamă și îl așteptă cu cântări de chor. Precum lebedele așa și sgripciori sunt pasările sacre și simbolice ale lui Apollo și ale dînei Artemis (de lună), încâtu eî nu numai călătorească cu aceste pasări, ba sunt și purtați pe spatele lor (18).

B. Epitetele lui Apollo hiperboreic.

Cultul lui Apollo hiperboreic s'a lătitu dela Greci și la alte popore, anume la Schiți și la Geți și Daci, schimbându-se după timp, loc și influință de cultură. Filosofii propagatori de cultul lui Apollo, și preoți de-ai lui deveniseră zei, reprezentându chiaru pe Apollo, și numele lor devenira epitetele lui Apollo. Astfelu de oameni îndeit și de epitete de ale lui Apollo sunt : Abaris, Toxaris, și Anacharsis din Schitia, Aristaea din Proconesă, Pythagoras din Samos, și Zamolxis din Dacia.

Acuma vom trata separatu aceste epitete divine.

(16) Pomponiu Mela geografulu Lib. III. 7. pune pe Grifi colo cătră India, ară Lib. II. c. 1. Griphi, saevum et pertinax ferarum genus, aurum, terra penitus egestum, mire amant, mireque custodiant.

(17) Herodotu III. 116. IV. 13. 27 despre Arimaspi, cari furau aurulu dela Sgripciori. Aristea din Proconesus, în Prepontis, unu preotu alu lui Apollo; mitulu în forma spusă, l'a lucratu în poesiă. Herodotu IV. 13. Preller I. p. 191.

(18) Menander de Encom. I. 4. Welker : Alte Denkm. II. p. 71. L. Preller Gr. Myth. I. p. 191. Sorele și luna, vedendu-se în oglinda apeî pe carea înotau lebedele, acestea fură aduse în legătură cu deitările sorelui și ale luneî; dar norii cei albi în di senină încă s'au disu că sunt lebede, pe cari călătorească aceste deitări. Sgripcioriî în povestile nostre de regulă trăescu sub pământu, și de aci pörtă în spate câte pe unu eroe de poveste și îl scotu la lume. Sgripcioriî sunt ființe de întunecă, eroiî sunt zei de lumină, cari din întunecă esu la lume.

1. Abaris.

Abaris a fostu Schitū de către mēdānōpte, și la an. 763 ant. Cr. a venitū în Hellas (Grecia) la Atena (19). Elū a purtatū arcū cu vaginā acățată pe umērū, unū paliū, ce a împresuratū trupulū lui, și a fostū încopciatū deasupra umēruluī, și peste șele a fostū încinsū cu brău de aurū (20). Abaris e fiulū lui Seuthes (21) unū hiporboreu, s'a numitū filosofū și a avutū renume de medicū, vindecāndū morburī, și mai târziū a fostū preotulū lui Apollo. Când a venitū la Atena, o ciurmă stārpia pe Elenī și pe barbarī, dar elū i-a vindecatū. In Sparta a rădicatū dīneī Persophone unū altarū, a împărțitū dicerī de oraclu, a profetițū din fenomenele de pe cerū și a rămasū nemuritorū. Herodotū dīce : Tradițiunea ne spune despre Abaris, atare hiperboreu, că elū a călātoritū pe o săgētā împrejurulū pāmētuluī, fără ca să mănce ceva; căcī fiindū elū preotulū lui Apollo, deulū de sōre, acesta i-a datū săgēta, pe carea porbindū a călātoritū în Hellas, profeciindū, și vindecāndū cu farmece(22).

Acestū Abaris, călētōrū pe săgētā, a fostū însuși Apollo, cași per-

(19) Suidas ilū pune în Olimpiada a treia, și după unīl se socotese an. 765. Sincellus pag. 239.

(20) Himerii Sophistae Eclogae et Decl. Göttingen 1790 pag. 817.

(21) La Mich. I. Ackner: Die rōm. Inschriften in Dacien, inscripțiunea N-rulū 864 ce e o diplomā militarā de sub Domitianū, arată numele : Seuthe Thaibithi. Sparschuh în cartea citată, pag. 169, dīce că Seuthes e nume celticū respective galicū, ce se aflā și la Velși de acum; din sewed, a vorbi de stele, sevedyn, astronomia. Pōte ca Sidus latinū e de o origine.

(22) Herodotū IV. 36. Bähr, traducătorulū lui Herodotū edit. Stuttgart. 1863, dīce că cultulū lui Apollo — din cele aci spuse — se vede că a venitū dela nord. Eū întorcū tema, anume : fiindū-cā Homerū, care se pune la an. 950 ant. Cr., a scrisū despre Apollo și cultulū lui, se vede că acesta a esistatū la Greci, însă el aū creatū și unū Apollo hiperboreu, și cultulū acestuia a străbătutū spre nordū. Rost. in Diet. gr. germ. asemenea ilū aflā că e preotulū lui Ap. Hyp.

sonificațiunea raței sórelui de primăvara (23). Săgéta lui Apollo e preste totu instrumentul puterii sale prăpăditore; cu săgéta sa ucide monstri, pe Python, Tityos, pe puternicii Aloidi, și pe gingașele Niobide; pentru acésta îndepărtarea și rentórcerea săgeții lui la Hiperborei și dela aceștia, e unu simbolu a vinei sale prin ucidere, și a curățirii sale (24).

Diodorū spune că : «Abaris, s'a dusu la Grecia, ca să rennoiéscă legătura între Hiperborei și Delieni. Pythagoreii (ce se ținū de filosofia lui Pythagoras) sciu multe să povestéscă despre elū, că elū în rentórcerea sa din Grecia, s'a dusū în Italia la Pythagoras, carele asemenea a căpētātū sântenia sa în Tracia și în Delos. Abaris a datū lui Pythagoras săgéta ce a căpētāt-o dela Apollo, și carea ilū putea purta peste munți, peste prejururi fără de drumuri, peste riuri și peste lacuri. Atunci Pythagoras i-a arētātū șoldulū seū de aurū și de osū de elefantū, l'a învățātū sciința despre numerī, și l'a sfătuitū, ca se rēmānă la elū și să lucre laolaltă (25).

Când Phalaris, tiranulū din Agrigentū în Italia de josū a închisū pe Pythagoras, Abaris s'a dusū la tiranulū și i-a pusū întrebări despre icónele ȃeilorū, despre provedință și cultulū sacru, despre contemplări la cerū și la pământū, și cele ce se întorcū împrejurū, și elū a convinsū pe Phalaris despre conducerea providențiala (26). Numele lui Abaris de regulă se deduce din : βάρυς (barys) ce însemnă greū, pondū, și cu *a* privativū : ἀβάρυς, ἀβάρης, (abarys, abares) ce însemnă ușorū, și pentru-că călătorește pe săgētă, ce represintă rața sórelui, care specifice e cea mai ușoră, numele ar esprime : «ușurelū» (27).

(23) F. Nork: Andeutung eines Systems de Mythologie des alten Orients, p. 330.

(24) Eratosth. Catast. 29. Hygin P. A. II. 15. L. Preller Gr. Myth. I. 223.

(25) Diodor II. 47.

(26) Diodor II. 47. C. Rotteck Welt Gesch. I. 174.

(27) Sparschuh în opulū citatū pag. 170 ȃice : În limba valică (velșă) ce e rămășiță din cea celtică, abar însemnă : ce pere, trupulū despărțitū de sufletū, iuțela, ușurela mișcării; pentru acésta capētă săgéta lui Apollo, carea merge iute. Rost, in Dict. Greco-germanū p. 198, deduce din Grecia; asemenea Nork. I. c.

2. Toxaris.

Toxaris, de națiune schită, a venit la Atena, ca să studieze filosofia, și instituțiunile grecesci, și aci pe la an. 594 ant. Cr., Solon, renumitul legislator, l'a învrednicit de amicița sa intimă, și Toxaris nu s'a mai rentorsă în Schitia.

În Atena, cași filosofu și cași medicu, a stinsu epidemia, adecă ciurma ce grăasă, pentru acésta după mórte a fostu numit : «óspe, medicu și eroú», și dela pórtă duplă, spre stînga a fostu mormîntul lui, pe care a statu unu monumentu, cu figura scobită, reprezentându pe unu bărbatu schitu, ținendú în mâna dreptă — cași Apollo — o sagétă, și în stînga o carte. Intru venerarea memoriei lui, la monumentul lui, Grecii sacrificaú caí albí. Monumentul s'a îmbordatú pela 120 ant. Cr., dar încă și atunci puneau cununí pe elú (28).

Lucianú díce : În Atena s'a veneratú unu heros (eroú) sub numele unu medicu, pe carele l'au ținutú de Toxaris schitulú, dar carele în timpurile mai vechi a fostu însuși Apollo, adecă Apollo hiperbo-reiulú (29).

Toxaris, ne aduce aminte de epitetele lui Apollo : Argyrotoxos, adecă cu arcú de argintú, și Klytotoxos, adecă cu arcú gloriósú. Numele Toxaris însémnă dar arcașú, săgetătorú, se referéză chiar la însușirea lui Apollo, și pentru acésta Toxaris e însuși Apollo (30).

(28) Herodotú IV. 15. Diog. Laert. VIII. 1. L. Preller I. 191. La pag. 355, díce despre Helios (deulú de sóre) că a avutú 4 caí albí, cași néua, ce se amintescú la autorii Greci și Romani, sub felurite nume etc. Caí albí însémnă iuțela întenderii luminei sórelui peste páméntú, sunt dară închinați deilorú de sóre. Apollo a fostu și medicu și a sterpitú ciurma.

(29) Lucianú Skyth. 1. 2. Lucianú din Samosata, 120—200. d. Cr., a scrisu unu opú intitulatú : Toxaris. Lucianú tomulú alú 8-lea «Toxaris» și cuprinde unu dialogú între Mnesippus și Toxaris, vorbindú despre amiciția. Mnes. întrébă cum e datina la voi Schiții, de sacrificați celorú morți, cași deilorú? Dar nu e nimicú despre ființa lui Toxaris. L. Preller I. 407.

(30) Toxon la Homer și Herodotú însémnă : a) arcú, b) săgétă. Toxotes, în-

3. Anacharsis.

Anacharsis feciorulū lui Gnuar (și Gnuros) unchiulū lui Idanthyr, regelū Schiților, fratele lui Kaduidas, la an. 592. ant. Cr. a venitū la Atena, și aci s'a întâlinitū cu Toxaris compatriotulū sēū, și s'a rugatū pe spada sa, pe *deulū Zamolxis*, și pe *deiī vechī*, ca să-lū primescă de amicū și să-lū facă cunoscutū cu bărbații mari ai Helladei (Greciei). Prin Toxaris a stăbătutū la Solon, carele l'a invrednicitū de amiciția sa, dar după mórtea lui Solon, s'a reintorsū acasă în Schitia (31).

Herodotū ne spune aceste : Marea négră, încătrăū a pornitū Dariū, scoțendū pe poporulū schiticū, are popórele cele mai necultivate, căci din punctulū de vedere alū înțelepciuniī, nu avemū de a arēta de acolo nici unū poporū, și nici sciū despre vreunū omū învęțatū de acolo, afară de poporulū schiticū și de Anacharsis (32). Schiții nu iartă odată cu capulū de a se introduce datine străine, și cu atāta mai puținū elenice. Anacharsis, carele în călătorii mari a vędutū multe și a arętatū minte mare, în rentórcerea sa către casă în Schitia, a luntritū prin Hellespontū, și aci a debarcatū în orașulū Kirikos, și deóre-ce a sositū tocmai la sērbătórea Mamei deilorū, a Kybeleī, ce se serba cu solemnitate mare, a făcutū votū, că dacā ajunge sãnătosū și intregū acasă, și elū va sacrifica Mamei deilorū, și va ține și unū adausū de sērbătóre. Când a ajunsū elū în Schitia și s'a băgatū în Hylaea, carea zace în drumulū lui Achilles, și e crescută tótă cu totū felulū de arbori, aci în pădure a ținutū sērbătórea Mamei deilorū, după tóte datinele și cu icónele

sémă săgetăforulū din zodiă. Rost. Dict. Gr. Germ. la literă. Eū am esplicatū povesta nóstră : Argirū și Iléna cea frumósă, saū Iléna Cosanzana, și contrariū cu tóte esplicațiunile a multora de până aci, am demostratū, că Argir e Apollo și Iléna e Helene, țina de lună.

(31) Herodotū, IV. 76. la capētū. Diog. Laert. L. I. c. 8. spune legenda citată, Gyárfas Istvan : A Iász-Kunok története pag. 61. Leonel : Les philos. de l'antiquité, pag. 70.

(32) Herodotū 14 V. 6.

sânte. Unŭ Schitŭ dedu de urma lui, și vĕdĕndŭ cĕ ce face, ilŭ denuncĭă regelŭ Saulios, carele însuși venindŭ, ca sĕ vadă, și sĕ creďă, și apoi săgetă pe Anacharsis. Acuma însă, dacĕ întrebă cineva pe Schiți despre Anacharsis, ei negă cĕ ilŭ cunoscŭ, pentru-că elŭ adecă a primitŭ moravuri străine din Hellas (33).

Iară Strabo ne spune despre elŭ : «Pentru acĕsta Anacharsis și Abaris la Greci erau în bună opiniune, fiindŭ-că purtau ôre-care caracterŭ naționalŭ de facilitate, simplitate și de dreptate. Și Sacii păstori de oi, Schiți de nascere, însă locuescŭ în Asia grĕnósă, numescŭ înțeleptŭ pe Anacharsis. Eforŭ đice, cĕ a fostŭ de acĕstă națiune, și cĕ prin simplitatea, contenirea și priceperea lui, s'a numĕratŭ între cei șĕpte înțelepți (34).

Anacharsis, în societatea lui Abaris și Toxaris încă apare de fință mitologică, și numele lui însĕmnă : resuscitorŭ, renăscĕtorŭ(35), pentru-că rađa sórelui renasce tóte în natură, iară mórtea lui e analógă morții unui đĕu, carele se sacrifică pentru cultulŭ noŭ.

4. Aristeas.

Herodotŭ ne povestesc despre elŭ : «Aristeas (36), fiulŭ lui Kaustrobios din Prokenesos (37) đice în poesiile sale, cĕ elŭ, cași inspiratŭ de Phoebus (đĕu de sóre cași Apollo, Helios) a sositŭ la Issedonĭ, și dincolo de Issidonĭ locuiaŭ Arimaspiĭ, ómenĭ cu unŭ

(33) Herodotŭ IV. 86. După Gyárfás Istvan, Bonfiniu Res. Hung. L. I. p. 12. Kaduisa fratele sĕu l'a săgetatŭ, și pentru acĕsta ar fi reprezentatŭ cu o săgĕtă în mână. Kaduissi aŭ fostŭ unŭ poporŭ către marea caspică, și dară numele lui Kaduisa e în legătură cu alŭ acestora.

(34) Strabo, VIII. cap. III. 8. și 9.

(35) Lucianŭ a scrisŭ o carte sub titlulŭ : Anacharsis. Tomulŭ alŭ X-lea se numesc Anacharsis, și acesta vorbesce în dialogŭ cu Solon despre gimnastică. Anacharasso însĕmnă : a resuscită, a renasce, a renvia. Decĭ a trebuitŭ să móră ca să renvie.

(36) Rost. în Dict. Gr. Germ. Aristeas după Herodotŭ IV. 13. e poetŭ din Prokenesos, după Her. VII. 137. e Corintianŭ, după Xenophon și alți e din Chios.

(37) Prokenesos insulă și orașŭ în Prepontis, după Herodotŭ, Demosthenes. Xenophon, Diodorŭ etc.

ochiū, și dincolo de aceștia locuiaū Griffii (Sgripciorii) păzitorii de aurū, și de aci încolo locuiaū Hyperboreii până în josū către mare. Aci a trăitū șapte anī, apoi s'a întorsū la Prokonos (38). Aristeas în Prokonos a muritū într'o piuă (vaiagă, móră de pănuri), și morariulū închiđendū móră, s'a dusū se spună rudeniilor. Când s'a lăđitū vestea în orașū, că Aristeas a muritū, unū Kyrikianū, carele venia din orașulū Artake, a spusū, că s'a întâlnitū pe drumū cu Aristeas și a vorbitū cu elū. Rudeniile, ducēndu-se să-lū caute, nu l'aū aflatū nici viū nici mortū. Totuși în alū șeptele anū s'a arētātū în Prokonos, și a compusū cāntările, ce acum la Eleni se chiamă cāntările Arismapilorū. După facerea acestorū poesii, Aristeas a peritū a două oră (39).

Epoca lū Aristeas, se pune pe timpulū lū Cyrus, adecă pe la 558 ant. Cr., și elū a fostū fórte stimatū înainte Pythagoreilorū, și a fostū preotulū lū Apollo (40). Metapontiniī din Italia de josū s'aū lădatū, cumcă Apollo hiperboreiulū a fostū numai la ei, și s'a făcutū fabula și despre arētarea (theophania) lū Aristeas, preotulū lū Apollo, ex hyperboreon (41). Aristeas are înțelesū de : escelentū, premiatū, victoriosū (42).

(38) Herodotū IV. 13.

(39) Herodotū IV. 14. Odată a trăitū 7 ani la Hiperborei și s'a rentorsū la Prokonos; de altădată a muritū, și la 7 ani s'a rentorsū iară acolo. Aci iară vedemū o theofaniă, o arētare de deū, dar precum se va vedé mai târđiū, aceeaști 7 ani e unū ciclu de sērbătore a lū, cași a unū deū.

(40) Iamblichos. Viēța lū Pythagoras. L. Preller I. 190.

(41) Herodotū IV. 15. Diog. Laertes VIII. 11. L. Preller I. 191.

(42) Aristos, celū mai escelentū la minte, la trupū; Aristeia, fapta ce primesce premiile victoriei. Mai este încă unū deū de sóre numitū Aristaos și Aristaos, la Hesiodū (pela 850) și Pindar (pe la 518—442 ant. Cr.). După mitulū din Tesalia, Kyrene fata regelū Hypseus a fostū la vēnatū. Apollo din înălțimea muntelū Peleon a vēđut-o, și rāpind-o pe carū de aurū a dus'o în Lybia, unde a nāscutū unū copilū. Hermes l'a predatū mamei deilorū (Kybele) și horelorū ca se-lū crēscă și l'aū numitū Aristaos, carele pentru meritele sale cași omū, s'a înălțatū între deī și a fostū ca Zeus și Apollo. Elū a apēratū viēța păstorilorū, oeritulū, al-

5. Pythagoras.

Nascerea lui cași omii. Pitagoras a fost fiul lui Mnesarchū sculptorū de inele, după Hermipū din insula Samos sau după Aristoxenū, din Tyrrenū, una din insulele italice, ce au cuprins'o Atenienii. Sunt, cari dicū, cumcā Marmacū a fost tatălū sēu, locuitorū în Maraculū din Samos, și pentru acēsta Pitagoras e Samicū (43).

Nascerea lui cași deū. Mnesarchū, tata lui Pitagoras, pe Parthenis (feciora) muierea sa a numit'o Pythia, în onórea deului Pythias, pentrucā Pythia i-arū fi profetițū, cā muierea sa va nasce unū feciorū, carele cu frumusețea și cu înțelepciunea va întrece pe muritorii, și genulū omenescū îi va aduce salutea cea mai mare pentru viața lui. Când ea cu bărbatulū sēu s'a așezatū, ca să nască

binaritulū, oleeritulū, și viăritulū, în contra puterii devastatōre a Caniculei, a stelei Sirius. Elū a fost veneratū și în Sicilia și în Sardinia. și aci s'a aflatū o figură de aramă, ce represintă pe Apollo tinērū, cu trupulū acoperitū de albine, și acēstā figură se ține a lui Apollo, decī și pe acesta îlū avemū de : Apollo Aristaeos. Pindar în Pythica 9. Pherekydes in Schol. Apollon. 2. 498. L. Preller I. 357. etc.

(43) Diogen. Laertius lib. 8. capū 1. Nr. 1. (Edit. Heinrich Gustav Huebnerius, Lipsca 1828). Pythagoras, Mnesarchi annulorum sculptoris filius, ut Hermipus ait, Samius, sive ut Aristoxenus tradit, Tyrrenus, et una insularum, quas eiectis Tyrrenensis, Athenienses possederunt. Sunt qui Marmacum illius patrem dicant, habitasse Maracum Sami, atque ideo Pythagoram Samium dici. Cāt despre înțelesulū numelui, se aducū aceste. Pythaiso, a întreba oracululū, și pōte cā numele Pythagoras e în legătură cu acēstū verbū. L. Preller Gr. Myth. I. 191. 205. II. 156. Pyth, sistemă de lume, python, șerpele ce impresorā lumea, balaurulū pe care l'a ucisū Apollo Pythicus, pythia preotēsa acēstuiā din Delphi. V. Obermuller Deutsch-keltisches Wörterbuch. Celticulū pyth însemnā terenū, timpū, cursulū timpului, lumea; de aci python, cosmogoniā, pythonas sistema cosmogoniei; în limba valicā (wälsch) pythagoras adī însemnā universalū, cosmogoniā, pythagori, a esplica sistema universului. Acēstū cuvēntū celticū, e numele unū filosofū grecescū. Dr. N. Sparschuh, Keltische Studien, oder Untersuchungen über das Wesen und Entstehung der griechischen Sprache, Mythologie und Phylosophie, pag. 169.

în Sidon, cetatea feniciană, aci pe prunculul lor ilu numiră Pythagoras, pentru-că prin Apollo pyticu a fostu bine-vestitu mamei sale (44).

Sufletulu lui Pitagoras e intrudită cu Apollo, și în legătură cu Apollo s'a scoborită la omeni, și acesta o garantază miraculoasă nascere și înțelepciune a lui, și de aci Grecii l'au ținut de feciorulu lui Apollo (45).

Juneța și studiile lui. Pitagoras din Samos măi întâiu a mersu la Lesbū, și aci Zoilū, unchiulu sēu, l'a recomandatū lui Pherecydes, filosofū renumitū, și a fostu învățacelulū acestuia. Când a fostu june, și cu îndemnū mare pentru de a studia, a părăsitū patria, și s'a inițiatū măi în tôte misteriele barbare și grecesci. S'a dusū și în Egiptū, și în acelu timpū, Polycrates tiranulū din Samos, prin epistolă l'a recomandatū domnitoriulū Amasis. A învățatū și la Chaldej, și a conversatū și cu Maghiī, iară în Egiptū a învățatū arcanele Țelorū (46). Elū însuși a fabricatū trei pocale de argintū și în Egiptū le-a dăruitū câte unū preotū.

Optimații. Când s'a reîntorsū la Samos și a vĕdutū patria sa culcată de tiranulū Polycrates, s'a mutatū în Grecia mare (Italia de josū) la Croton, și aci Italianilorū le-a datū legi și cu învățacei sēi, cariī eraū aprōpe 300 de inși, a administratū republica preclarū,

(44) Iamblichos in vita Pyth. II. respinge părerea lui Epimenides, Eudoxus și Xenocrates, că Apollo a fructificatū o fecioră, și pe urmă prin Pythia preotēsa sa, a spusū profeția.

(45) Iamblichos l. c. citază versurile unū poetū din Samos, carele dovedesce acesta. Veđi-le la Sparschuh opulū citatū pag. 171. Apul. Met. XI. . . . divinus ille Pythagoras. Andeutungen eines Systems der Mythologie des alten Orients F. Nork, pag. 324.

(46) Diog. Laert. lib 8 c. 1. Quum autem esset juvenis, ac discendi studiosissimus patriam linquens, cunctis fere barbaris graecisque misteriis initiatus. . . . Edidicit atque apud Chaldaeos, conversatusque et Magos. In Egypto quoque ingressus est deorum arcana didicit. Pherecydes filosofulū se pune la an. 528 ant. Cr. Polycrates tiranulū la an. 533 ant. Cr. Amasis la an. 568 din rebelū se face domnū. Veđi C. Rotteck după indice. Mōrtea lui Pythagoras se pune la 504 ant. Cr.

intru atâta, încâtă s'arū fi vĕdūtū māi numaī aristocrația, saū domnia optimaților (a celorū māi bunī, a boierilorū) (47).

Pit. e teologū și filosofū. Andronū din Efesū đice, că aū fostū doī Pherecydes, ambiī din Siria, dar unulū a fostū astrologū, altulū, fiulū lūi Babyos, a fostū teologū, și Pitagoras a fostū învățăcelulū cestui din urmă (48). Aristoxenū đice, că Pitagoras, māi multe din dogmele sale morale, le-a primitū dela Themistoclea, preotĕsa din Delphi, unde s'a veneratū Apollo (49). Dar chiar și Abatis, a învățatū pe Pitagoras despre nemurirea sufletului (50). Filosofia jonică s'a numitū cea fundatā de Thales din Milesiū; iarā filosofia așa numitā italică s'a fundatū de Pitagoras (51). Leon tiranulū Phliașilorū, a intreatū pe Pitagoras, că ce este elū? și acesta a rĕspunsū: «Filosofū!» și a fostū datinā, ca pe unū filosofū să-lū numĕscă Pythas (52).

Șcōla lūi Pitagoras. Pitagoras pentru tirania lūi Polycrates — precum s'a māi đisū — mutāndu-se din Samos, s'a așezatū în Italia de josū la Croton, aci a fundatū șcōla sa, și a pășitū ca *reformatorū* moralū și politicū. Aci în Croton a fundatū o înfrățire, o reuniune, pe a cării membri i-a legatū de ea cu multe datine misteriose și simbolice; a fundatū și institute de fete și a primitū și femeī în ordinulū sĕū. Șcōla lūi a statū din înfrățirea internă și esternă. Membri internī puteaū fi numaī aceia, cari prin multe esamene și probe ostenitōre se făceaū demni de a fi inițiați în taine,

(47) Diog. Laert. Lib. I. c. 1. Ibiq̄ue leges Italis dedit, atque cum discipulis clarus habitus est, qui ferme trecenti rempublicam praeclare administrabant, adeo ut fere aristocratia, seu dominatus optimorum videretur.

(48) Diog. Laert. Lib. 1. c. 11. Nr. 6. Carl. Rotteck Weltgeschichte II. p. 330, crede că a fostū învățăcelulū și alū lūi Thales.

(49) Diog. Laert. Nr. 8. Ait autem Aristoxenus, complura moralium dogmatum accepisse Pythagoram a Themistoclea sacerdote delphina.

(50) După Strabo oratorulū la Photiū, Sparschuh pag. 171.

(51) Diog. L. lib 8. c. 1. Age vero iam da ea, quae italica cognominata est loqui pergamus. Eius vero princeps fuit Pythagoras.

(52) Photius la Diog. Laert. C. 8.

și atunci li se dedia învățătura mai înaltă. Pitagoras a fost cel d'întăiu carele a primit și femeii în școlă și ordinul său, și fiindcă femeile mai înainte nu aveau nici un respect în viața socială, el fu carele le-a rădicat la gradul mai înalt în societate. Aceste apoi se cultivară astă-fel, încât făcură parte din școlă unor filosofi, ba unele s'au primit și între academici; iară cele din școlă lui Pitagoras, se numără : Pithagorikae (53).

Aceste reforme au produs o revoluțiune socială, carea s'a lăfit peste totă Italia de jos (Graecia maior) ba și peste Africa. Persecuțiunile s'au început în contra lor, și tiranul Phalaris din Agrigentă a lăsat ca să aprindă casa peste Pitagoras, la carele învățaceii erau tocmai adunați, și aci ară fi perit și el (54).

Principiile filosofice ale lui P. Totă sistema filosofică a lui Pitagoras nu se cunosc, pentru-că dela el nu a rămas nimic în scris, ci acele ce se știu, sunt oră dela amici filosofi, oră dela învățaceii lui, și pentru acesta, principiile sunt resfirate la mai mulți autori vechi. Diogenes Laertius e acela carele a adunat mai multe.

Cerul și ȳei. Sorele, asemenea și luna, și cele-lalte stele, sunt ȳei, pentru-că in ele trăescă căldura, carea e făcătorul vieții. Și omeni sunt înruți cu ȳei, pentru-că și ei sunt părtași de căldură. Pe ȳei, cu onorea trebuia să-și preferim semiȳeilor, însă omenilor pe eroi, iară tuturor celorlalți omeni, pe părinți. Cu cântece de liră, și cu lauda ȳeilor și a bărbaților escelinți, se pôte căștiga adevărata grație (55).

Treimea. Inceputul tuturor lucrurilor e unitatea; mai de-

(53) Iamblichos de vita Pyth. II. numără 17 femei renumite din școlă acesta. Sparschuh O. cit. pag. 177, aceste nume le esplică din limba celtică. Carl Rotteck V. G. II 330.

(54) Luciani Samosatensis opera, traduse de Aug. Pauly, Stuttgart 1831. Tomul alu șeptelea pörtă numele Phalaris, și cuprinde apologia tiranului din Agrigentă, în formă de orațiunea solului lui către preoții și poporul din Delphi asupra acestei materii.

(55) Diog. Laert. lib. 8. c. 1. 22 și 28.

parte, din unitate provine dualitate, iară din dualitate și din unitate e treimea. Și anume : O ființă nestrămutată a inteligenței, ce domnesce natura, o numim Monas (unime) ; materia ce se strămută, o chiamăm Dyas (doime) și suma amândurora Trias (treime), prin cari ajungem la numeră. Acestea sunt fundamentul armoniei, și fiind-că acésta domnesce în întregu universul și în tóte legile naturei, ba și în morală, suma acestora stă în armonia simțirii și a faptei (56).

Sufletul. Sufletul se deosebesce de viéță, și acela e nemuritor, pentru că și aceea din ce s'a făcut e nemuritor. Mai departe sufletul omenesc se împarte în trei ; în minte, în inimă și în rațiune. De minte și de inimă sunt părtașe și celealalte veștitoare, iară rațiunea se ține numai de om. Rațiunea e nemuritoare, iară celealalte sunt muritoare (57).

Viéța și mórtea. În început zace perirea : începutul vieții e mórtea. Viéța e cugetul la mórte. Iamblichos dice : «Luî Pitagoras nu i-a fost frică de mórte. Invěțatura despre nemurirea sufletului a trebuit, ca la un popor, carele a cređut în ea, se nimicéscă frica de mórte» (58).

Lumea de jos. Cu referință la acésta materie, filosoful Sofocles eschiamă : «Ah! de trei orî fericii acei muritori, cari au privit la sacrele eleusine, căci dacă ei se scobor în Hades (de aci iad), pentru ei în lumea de jos e numai o viéță, pentru alții o silă, și o gróză (59). Dar invěțatura acésta, trecendú la alte popóre, după timp și loc, a suferit atare schimbare. Astfel Lucian dice, că sufletul află în lumea cealaltă trupul său reînviat, și mórtea a fost numai mijlocitoare pentru viéța eternă. Acésta invěțatură e în legătură cu idea Persilor despre renvierea trupului. Pentru acésta credincioșii ei nu se temeau de mórte ci se esercitau în virtutea vitejei ; cu cadavrul celui mort ardeau și aceea ce

(56) D. L. Nr. 26. Carl Rotteck II. 330.

(57) Diog. Laert. I, c. Nri 28, 30.

(58) Diog. Laert. lib. 8. cap. 1. Nr. 19. Jamblichos in vita Pyth. c. 18.

(59) La Plutarch de legend. poetis Nr. 5.

îi era mai plăcută în viață; celui mortă îi dedeau epistole se ducă în lumea de jos, ba adese-orî erau așa de naivi, încâtă creditori, cari cereau pretensiunea, se îndestulau și cu asemănări în lumea de jos (60).

Beția. Pitagoras beția o numesce stricăciune, și pe toți bețivi îi ocăresce ȳicendă, că nu trebuia să trecă măsura nici cu mănucarea nici cu bețutura (61).

Scriitori vechi despre Pitagoras. Herodotă nu concede cumcă P. a fostă celă d'intăi, carele a cređută în nemurirea sufletului, și apoi ȳice: Acuma sunt Egiptieni cei d'intăi, cari au spusă părererea, că sufletulă omenescă e nemuritoră, și dacă trupulă putreșce, sufletulă trece totă în altă creatură ce tocmai e să vină la viață, și după ce sufletulă a pribegită neincetată în tôte animalele de pre pământă și din mare, iară intră într'ună trupă omenescă, ce are să vină la viață. Acestă pribegire o face sufletulă în 3000 de ani. Ună dintre Eleni au primită acestă părere, ună mai curendă alți mai târđi, cași când ară fi părererea loră; eă sciă numele aceloră, fără ca să le scriă (62). Se crede că Herodotă a înțelesă pe Pherecydes și pe Pythagoras (63), pentrucă amendoi studiară în Egiptă.

Diodoră Siculă ȳice: Pitagoras din Samos și alți filosofi au aserată, că sufletulă e nemuritoră, și acestă părere a corespunsă religiunii loră, pentrucă credeau că sufletulă, când se desparte de trupă, în momentul morții, prevede viitorulă (64).

Pitagoras în Peșteră. Pitagoras, reintornandă din Egiptă la Creta cu Epimedes la olaltă, s'a scoborită în peștera muntelă Ida (65).

(60) Luciană Op. cit. I. 454. Pomponius Mella III. 2. Valer. Max. II. 6.

(61) Diog. Laert. lib. I. c. 1. Nr. 8.

(62) Herodotă lib II. 123. Herodotă a trăită între 484—408. ant. Cr.

(63) Adolf Schöll în opulă despre Herodotă, la Sparschuh pag. 174.

(64) Diod. Sic. in Bibl. Historica lib. 18. c. I. Acestă autoră a trăită pe timpulă lui Cesară și Augustă, adecă înainte și după nascerea lui Cr.

(65) Diog. L. 161. Cap. I. Nr. 1. Deinde în Creta, una cum Epiminide descendit in Idaeum antrum. Altă delă cu numele Ida, se află și în Asia mică.

Iară Hermippū dīce, că Pitagoras, când venise în Italia, aci (la Croton?) și-a făcutū casa sub pământū și a demandatū mamei sale, că acele ce s'arū întēpla, să le scriă pe table, să adnoteze și timpulū, și pe urmă să i-le trāmită lui, mai înainte de a ieși deasupra pământului, și că mama sa făcuse aceste.

După atare timpū Pitagoras, slăbitū a ieșitū afară, și conchemândū o adunare, a dīsū, că a venitū din lumea de josū, ba a și recitatū cele întāplate (66). Și a fostū întru mirarea tuturorū, că familiarīi sēi spuneau tōte cuvintele *deului*. Și însuși scriindū dīce, că peste 207 de anī, din infernū va veni la ōmenī (67).

Hieronimū spune cuncă Pitagoras scoborīndu-se în infernū (iadū, lumea de josū), aci a vėdūtū sufletulū lui Hesiodū, legatū cu lanțurī de unū stālpū de aramă și l'a audītū scrāșnīndū din dinți; iară sufletulū lui Homerū l'a vėdūtū spīnzuratū de arbore și impresuratū de șerpī, pedėpsă pentru cele ce le-au dīsū ei despre dei. Tare se deosebiaū Pitagoriștī de ceialaltī morți, pentrucă numai aceia mācaū cu Pluto la o masă (68).

Sacrificē Pitagorice. Pitagoras a adoratū în Deli numai altarulū lui Apollo genitor, ce stetea după Ceratinū, căci s'a îndatinatū bucate, orzū și căte o plăcīntă — dar fără de a se cōce la focū — a

(66) Diog. Laert. lib. 8. c. I. Nr. 41. Hermippus ait enim illum — quum in Italiā venisset, subterraneam fecisse domum, matricque mandasse, quae contingeret, tabulis inscriberet, tempusque adnotaret, deinde sibi dimitteret, donec supra terram exiret, id matrem fecisse. Post aliquot tempus ascendisse Pythagoram exsiccatum, advocataque concione dixisse ex inferis se ascendere, quin etiam recitasse quidquid evenisset.

(67) Diog. l. cit. Nr. 15. Adeo vero admirationi omnibus, ut dicerent familiares eius dei omnigenas voces. Ipse quoque scribens ait, post ducentos et septem annos ex inferis se ad homines venire. În Nrulū 207, trebuia să se cuprīdă unū ciclu de timpū, ce a fostū îndatinatū în mai multe mitologii orientale. F. Nork in Popul. Myth. pag. 80. demustră despre cicli de timpū.

(68) Diog. L. lib. 8. c. 1. Nr. 21. Aristophanū despre Pitagoriștī. Aiebatque, cum Pythagoras descendisse in vitam inferorum vidisse singulos. . . . differre autem permultum Pythagoristas ab mortuis, solis enim his Plutonem convesci — dicebat, ob pietatem.

i se sacrifica; altum victime (sacrificiî de vite), precum testeză Aristoteles, nu i se da (69). Pitagoras a opritu ca ȕeilorũ sã li se aducã sacrificiũ cruntũ, ŝi cã numai altarulũ, ce arũ fi fãrã de sãnge, e de a se adora (70). Metapontiniĩ casa luĩ Pitagoras o numiau templulũ ȕinei Ceres (ȕina bucatelorũ), ŝi satulũ luĩ arũ fi fostũ sacratũ muselorũ (71). Dar se aflã cã invetãceiĩ luĩ totuŝi aduceau jertfe junghiate luĩ Apollo, dar nu mâncau nimicũ din carnea veŝuitorelorũ (72).

Mórtea luĩ Pitagoras. Despre mórtea luĩ sunt dõuẽ versiuni, ŝi anume una, dupã Dicearchũ, cã Pitagoras a fugitũ in templulũ muselorũ din Metapontũ, ŝi dupã ce a statũ aci 40 de ȕile fãrã de mãncare, a adormitũ (73). Alta carea se susŝinea ŝi de istorici, precum s'a mai atinsũ, e cã Pitagoras ŝedea cu soŝii sãi in casa luĩ Millo in Croton, ŝi unulũ din aceia, pe carele nu l'a primitũ de vrednicũ inŝre ei, din invidiã a aprinsũ casa; dar sunt ŝi cari ȕicũ cã Crotonianiĩ inŝiŝi din frica de suspiũinea din partea tiranulũ Phalaris o aprinserã, ŝi P. cu mai mulŝi din invetãceiĩ sãi, fiindũ 40 de faŝã, se prãpãdi aci (74). E constatãtũ, cã P. a muritũ la an. 504 ant. Cr. ŝi dupã unũ a trãitũ 80 dupã alŝii 90 de ani, ŝi astfelũ s'a nãscutũ pela 584—594 ant. Cr. (75). Namgeriũ a cãn-

(69) Diog. Laert. lib. 8 c. 1. Nr. 14. Denique et aram Delii tantum Apollinis genitoris, quae post Ceratinum est, adorare, quod frumenta et hordeum et placentas solas illi absque usu ignis imponere solitum, caeterum victimas ut Aristoteles in Deliorum republica testatur, non dare.

(70) Totũ acolo mai josũ : Cruentas hostias diis offeriri prohibebat, solamque aram, quae esset sine sanguine adorandam.

(71) Totũ acolo Nr. 16. Metapontini nempe illius domum Cereris delubrum vocabant, vicumque sacratum musis. Vicus inŝemnã satũ, oraŝũ, stradã, parte de oraŝũ.

(72) Mnesimach la Diog. L. lib. 8. c. 1. Nr. 37. Ut pythagoristae immolamus Apollini, animatum nihil comedentes omnino.

(73) Diog. Laert. lib. 8. c. 1. Nr. 39. Porro Dicearchus Pythagoram in delubrum Musarum, quod Metaponti est, confugisse ibique quum quadraginta dies absque cibo praestitines, defecisse ait.

(74) Loc. cit. 32. Carl Rotteck II, 330.

(75) Diog. Laert. l c. Nr. 44.

tatū nemurirea lui P. în versuri : Privesce ! pe P. despre carele e vestea, că de atâtea ori trăise, renturnându sufletulū oși strămutându-se trupulū, e renăscutū (75).

Pythagoras e Apollo Hyperboreus. Invēțăceiū lui aū fostū de părere, că Pitagoras e Apollo dela Hiperborei (76). Metapontiniū din Italia de josū s'aū lăudatū, cumcă Apollo a fostū numai la ei, și s'a făcutū credința, că Pitagoras a fostū numai o arētare (theopha-
nia) a lui Apollo ex Hyperboreon, adecă dela mēzănōpte (77).

S'a arētatū la nascerea lui Pitagoras, cumcă s'a cređutū de feciorulū lui Apollo Pythaeus sau Pythicus, in onōrea căruia s'a ținutū sērbătōrea triumfulū asupra bālaurulū Python, acuma aflāmū pe P. de unū epitetū alū lui Apollo, și in acestū modū de însuși Apollo.

6. Zamolxis.

Zamolxis, ca deū geto-dacū, e de mare însemnătate, și pentru acēsta mē vēdū silitū de a cerceta tōte ce se potū și de a permite și ceva istoricū și geograficū despre Geți și Daci (78), pentrucă Z. a fostū deulū naționalū alū acestora.

(75) Namgerius : Quem, toties vixisse anima redeunte renatum, mutato, fama est corpore Pythagoram, Cerne ! iterum ut docti coelo generatus Asylae vivat.

(76) Diog. Laert. lib 8. c. 1. nr. 12. Quin et venustissimae formae fuisse traditur adeo, ut illum Pythagoram discipuli opinarentur Apollinem, qui ex Hyperboreis venisset.

(77) Herodotū 14. 15. Diog. Laert. lib 8. c. 11. L. Preller Gr. Myth. I. 191.

(78) Geta și Getta e numele poporului, și se derivă din limba celtică : Get pădure, da, ta omū, adecū lăcutorū de pădure. Ced = cet, Ged = get, coed = goed, = coed = goed, însemă totū arbore și pădure; cod = cot god = got asemenea de unde Getae sunt și Gotae, Goți carī prin scriitorii romanī s'aū și ținutū de identici. Geții dela Dunăre s'aū numitū și Dakae, ba și in Tracia la Rodope s'aū aflatū Dakae lângă și printre Geți. Dak, precum am arētatū într'o disertatiune «De patria vechiā a Dacilorū in Asia și de însemnătatea numelū dacū» trimisă la Academia in 1884, — însemnă : munte, deci Dacia e Muntenia. Vilhelm Obermüller Deutsch-Keltisches Vörterbuch Berlin, la cuvintele, Gethen, Daen. Memoires sur la langue celtique, M. Bullet, Besançon 1754.

Istoria și Geografia. Darius, regele Perșilor (520—486 ant. Cr.) înainte de a sosi la Istros (Dunăre), mai întâiu a supus pe Geții cei nemuritori (căci Tracii dela Salmides și cari locuiesc în susul de Apollonia și de cetatea Mesembria, numiți Scyrmiade și Nipsei, se supuseră de bună-voia lui Darius), iară Geții, nevrându a se da de bună-voia, fură curându subjugaiți, deși erau cei mai eroici și mai drepti între Tracii (79). În acestu mod Geții locuiau atunci de drepta Dunării pela Balcanu și de aci spre Marea-negră.

Când Alexandru celu mare (335—323 ant. Cr.), fiulu lui Filipu din Macedonia, făcu expedițiune în contra Tracilor de peste Hae-mus (dincóce de Balcanu către Dunăre) ajunse la insula Peuce dela gurile Dunării; iară la Geții trecându Dunărea, li-a luat cetatea, și s'a rentorsu acasă (80). Grecii ținú, că Geții sunt Tracii, și locuiau de améndouă părțile Dunării (81). Apoi Strabo despre teritoriulu pe care au locuitu Geții ne mai dá deslușiri.

Indată după țera Suabilorú e țera Geților, estinsă pe lângă Dunăre în partea de mezădi, iară ceialaltă pelângă pădurea Ercynia (82), avendu și ea una parte din međine; de aci se lătesce către mezănópte până la Tyrageți; iară međinile esacte nu le putemú a-réta (83). Astú-felú dară dela Dunărea de susú până la Tyras=Dni-stru, unde locuiau Tyrageții, numiți astú-felú dela riulu Tyras.

Era încă — continuă Strabo — și o altă împărțire a țerei, remasă

(79) Herodotú lib. IV. 93. Acestu autorú a trăitú pela 484—404 ant. Cr., adecă aprópe de timpulú despre care a scrisú. Salmydessos și Halmydessos ađi Nidia la sinulu de Marea-negră, Messambria ađi Messuri, Apollonia ađi Sireboli.

(80) Strabo Geogr. Cartea VII. cap. III. 8.

(81) Strabo VII. C. III. 2.

(82) Sylva Hercynia, pădurea hercinia la Galii și Romanii a însemnatú toți munții cu păduri, și astú-felú e unú nume apelativú și nu nume specialú pentru unú munte cu pădure. Romanii sub acestu nume au înțelesú toți munții cu pădure de pe țermulú dreptú alú Rinuluí, dela pădurea negră (Schwarz-wald) până la Harz. Astú-felú la Strabo nu se înțelege acésta pădure, ci o pădure la Dunărea de susú, dară în linia spre Carpați. V. Obermüller op. cit. la cuvintú.

(83) Strabo Cart. VII. C. III. 1.

din vechime, pentru că pe unii îi numesc *Daci* iară pe alții *Geți*, adecă *Geți* pre cei întorși către Pontu (Marea neagră) și spre răsărit; iară *Daci* pe cei din partea contrariă, spre Germania și spre isvórele Dunării (84).

Prin mijlocul *Geților* curge riul *Mureș* în *Dunăre* (mai bine în *Tisa*) pe care *Românii* în timpul lui *August* *Cesar*, duseră în susă aparatele de bătaia, pentru că părțile de susă ale riului și dela isvórele lui, până la cataracte, se numesc *Dunăre* (85) și mai alesă unde trecă printre *Daci*; iară cele din josă până la *Pontu* pe lângă *Geți* se chiamă *Istros*. De altminte *Dacii* sunt de una limbă cu *Geții*, din cari, la *Greci* sunt mai bine cunoscuți *Geții* pentru trecerile necurmte ale loră pe ambele părți ale *Dunării* și amestecările loră cu *Misii* (partea de drépta, ađi *Bulgaria*) (86).

Astă-felú dară vedemú că pe acestú timpú, *Geții* au locuitú, pe unde ađi e *România*, iară *Dacii* în *Transilvania*, și cătră *Tisa*, *Dunărea* de susă.

Đeulú Gebelcizis. Auđiramú, că *Herodotú* numi pe *Geți* nemuritorí, apoí argumentézá : Iar nemuritorí se numescú din causă că nici nu credú cumcă vorú muri, ci repausándú vorú merge la *đeulú Zalmoxis*, pe care unii dintre ei ilú numescú *Gebelcizis* (87).

(84) Strabo lib. VII. C. III. 12.

(85) *Timoteiú Cipariú* în *Archivú* pag. 571, face observațiunea, că *Strabo* confunda *Tisa* cu *Mureșulú* cași când ar fi un riú: Sunt unii cari credú, că în locul *Mureșulú* trebuia să se înțelégă unú riú ce curge din *Ardélú* prin *Carpați* și prin *România* în *Dunărea* de josú; dar eu sunt de primă părere.

(86) Strabo VII. C. III. 13.

(87) *Herodotú* IV. 94. Numai la acestú istoricú se află numele *Gebelcizis*. — *ge* = γε în limba grécă e o particulă ce se pune numai la capétulú cuvéntulú, și cuvéntú, carele să se începă cu *ge*, *geb*, nu esistă, decí urméză, că în altú modú să fiă compusú. *Ge* — γη la *Greci* înséamnă pământú, țeră; dar *Herodotú* a scrisú pe γη cu *ge*, pentru că *Rost* în *Dicț. Grecú-germanú* arată cumcă γη în *Antologia* palatină (culegere din epigramele cele mai vechi) e cu forma *gea* = γε; — ba și *Herodotú*, în locú de γη, folosesce γεων, *ge* = γη înséamnă pământú de aci *gea*, găia đina de pământú (*Odyss.* VII. 324. XI. 576). A doua și a treia silabă : *bele* purcede din βηλός (*helos*) locuință, casă, decí *gebele* : casă locuință sub pământú, în pământú; Ξω (*izo*) a ședé, a lăcui, a se așeza, sălășlui, la

Deulū Zamolxis. Iar precum eū — continuā Herodotū — am auitū dela Elinī locuitorī la Hellespontū și Pontū, acestū Zamolxis

Homerū, Herodotū și la Atticī; a se cufunda, afunda la Pindar și Olenos, a se ascunde îndărăptū, la Homerū, Herodotū; astū-felū γηβηλειζω, locuescū în casā sub pāmēntū. Pentru formațiunea din βηλος în bele, aducū analogiā. Belos=βελός, însemnā săgētā, lancia de aruncatū, suliță; la Gramatiști și Pindar însemnā și rađe de sóre, de fulgerū, de focū. Acestū βελός în limba grēcā se aflā în trei compositiuni, și anume: βελεηφοσος (βελοςφοσω) purtător de săgeți, βελεσσιχασης (βελος-χαίρω) celū ce se bucurā de săgeți, și după antologia palatinā, e unū epitet alū lui Apollo și dacā nu ar sta ge la începutū, sunt motive ce le voiū arēta la altū locū de a primi și βελός=sāgētā, și nu βηλος=casā, βελεμων armā de aruncatū, astū-felū vedem pe os strămutatū. Gebeleisus însemna darā locuitorū în casā sub pāmēntū, și acēsta e de primitū pentru cele diše despre casele subterane, și pentrucā vėdurām, că și celealalte epitete ale lui Apollo sunt de origine elinā, ce se va arēta și la Zamolxis.

Opulū acesta eū l'am încheiatū în 1874. Dar partea acēsta de aci încolo am durisat'o de nou, ca se potū lua notiță despre: Dacia înainte de Romanī, scrisā de Gr. G. Tocilescu, și tipăritā în Analele Academiei Romāne în 1880. fiindū-cā se ocupā și cu mitologia geto-dacā.

Tocilescu cu multā diligință a adunatū pārerile (pag. 577 și 683) despre etiologia cuvēntului gebeleizis.

1. Leo deduce din sanscrita: java, leçya, o ființă de carea se apropiā cineva prin solī.

2. I. Grimm (über Iornandes und die Geten. Berlin 1846. p. 29) deduce din Gibuka, Giuki, datorū, și leizis, gothice leisa, lais, lisum și ar însemna deulū munților.

3. Rössler (Einiges über das Thrakische) pentru partea d'intăia: Gebel comparēzā pamfilianulū Babelios=helios; iarā în partea a doua vede vechiulū cuvēntū bactrianū yazata, sanscritulū yajata, vechiulū persianū yazd, mare, noulū persianū iezd.

4. Rössler: Romānische Studien 1871 p. 60. Bähr apud Herodotū IV. 94. Chardon dela Rochette, Melanges, p. 69, dicū că Gebeleizis, din motive etimologice, e deulū sóreului. I. Grimm în Monats-Berichte der Berliner Akademie, April 1849, dice în Gebeleizis e tata lui Zamolxis, și însemnā demon (deū), dātător.

Studiul acesta mai tārziū nu a pututū a mă desmāntui dela prima pārerē. Nu fără interesū va fi de a spune aci, că în Pecica romānā am unū cumnatū de verișóra și învățatorū cu numele *Gebeles*, în care nume eū aflu chiar pe Gebeleizis.

a fostu omŭ, a servitŭ în Samos (88) chiar la Pythagoras, fiulŭ luŭ Mnesarchŭ. De aci apoi eliberându-se și adunându-și avere, s'a reîntorsu în țara luŭ. Iar Traciŭ, trăindŭ până aci rău și fiindŭ cam fără minte, acestŭ Zamolxis însă cunoscându traiulŭ elinŭ și datinele mai blânde decâtŭ ale Tracilorŭ, și fiindŭ-că petrecuse cu Elinŭ și între aceștia cu Pythagoras, nu celŭ din urmă filosofŭ între ei, își făcŭ o sală în carea a chematŭ pe cei *mai de frunte cetățeni* și i-a ospetatŭ, iară la ospetŭ îi înveta, că nici elŭ, nici ospetŭ luŭ nici descendenții lorŭ nu morŭ nici-odată, ci vorŭ merge la unŭ locŭ, unde de-apururea vorŭ fi vii, avându totŭ binele. Precând însă elŭ făcea, ce dicea, și totŭ aceeași vorbia, își făcŭ o locuință sub pământŭ, și daca acesta a fostŭ gata, a peritŭ dintre Traci, adecă elŭ s'a scoboritŭ în casa subterană, și petrecu aci trei ani. Iară Traciŭ l'aŭ doritŭ și l'aŭ plânsŭ, ca pe unŭ mortŭ; însă elŭ în alŭ patrulea anŭ se arătă iară Tracilorŭ, și așa îi făcŭ să credă toate ce le-a ȑisŭ Zamolxis (89). Iară eŭ—dice Herodotŭ—despre Zamolxis și despre casa luŭ sub pământŭ, nici nu negŭ nici pré credŭ, numai mi se pare, că Zamolxis acesta a trăitŭ cu multŭ mai înainte decâtŭ Pythagoras, decŭ orŭ a fostŭ acestŭ Z. omŭ, orŭ ȑeu naționalŭ alŭ Gețilorŭ, totŭ una (90).

Să ne oprimŭ pe unŭ minutŭ la părerea luŭ Herodotŭ, că Zamolxis a trăitŭ mai înainte decâtŭ Pythagoras. Acesta a muritŭ la an. 504 ant. Cr. dar recapitulându ceea ce amŭ ȑisŭ despre Anacharsis și adecă : că Anacharsis la an. 592 ant. Cr. a venitŭ la Atena, și aci s'a întâlnitŭ cu Toxaris compatriotulŭ sŭ, și s'a rugatŭ pe spada sa, pe ȑeulŭ Zamolxis, și pe ȑeiŭ vechi, ca să-lŭ primescă de amicŭ, vedemŭ că Z. înainte de an. 592 ant. Cr. a fostŭ ȑeu; și Herodotŭ a avutŭ dreptŭ când a ȑisŭ, că Z. a trăitŭ cu multŭ mai înainte decâtŭ Pythagoras, pentrece e numai fabulă că a fostŭ învătăcelulŭ luŭ P. și acesta se va esplica mai târȑiu.

(88) Samos o insulă în marea icară, de o parte a mării egeie, aȑi se numesce Samo și Susam Adassi.

(89) Herodotŭ lib IV. c. 95.

(90) Herodotŭ lib IV. c. 96.

Strabo ne spune următoarele despre Zamolxis. Pentrucă se vorbește, că din Geții ôre-care, anume Zamolxis, a servitŭ la Pitagora (91), și a învătăitŭ dela elŭ unele ceresci, iară altele și dela Egiptieni cãlătorindŭ și până acolo, și întorcându-se acasă, a fostŭ stimatŭ de *boieri* și de națiune spunându înaintea însemnările stelelorŭ. În urmă a adusŭ pe rege, ca să-lŭ primescă de soțŭ în domniă, cași pe unulŭ carele e în stare de a aduce scrii dela deși. Mai întâiŭ se puse preotŭ deului celui mai veneratŭ la ei, iară după aceea și deŭ s'a numitŭ, și retrăgându-se la unŭ locŭ stincosŭ, neumbatŭ de alții, acolo a petrecutŭ, rarŭ întâlnindu-se cu cei de afară, numai cu regele și cu servitorii; și la acesta a ajutatŭ și regele, vedându că ômenii sunt cu multŭ mai atenți către elŭ, cași către celŭ ce spunea mandatele după sfatulŭ deilorŭ.

Deceneŭ. Acestă datină s'a ținutŭ până și în zilele nôstre (adecă ale lui Strabo) (92), aflându-se cine-va totŭ-dea-una de acea natură ca să fiă sfătuitoriulŭ regelui, iară la Geții se chieama deŭ. Și acelu munte se credŭ de sacru, și așa se numi, adecă muntele sântŭ, iară numele muntelui este Kogaion (93), cași numele riului ce

(91) Și Diog. Laert. cartea VIII. cap. I. Nr. 1, dice că a fostŭ servulŭ lui Pitagora Pythagoras habuit et fratres, maiorem quidam natu, Eunomum, medium Tyrrenum, servumque Zamolxim. Strabo VII c. 5.

(92) Strabo a trăitŭ dela 66 ant. Cr. până la 19 d. Cr.

(93) Lad. Kóváry în Erdélyrégiségei pag. 20, numesce unŭ munte Goganŭ în Transilvania. Katancsics Isr. Acol. p. 120. Gogany în Huniedóra lângă Mica. Alexiŭ Fényes în Statistica Ungariei II. p. 139, numesce unŭ munte Godgan în comitatulŭ Huniedórei, și înaltŭ de 875 de urme, și aci aprópe e și o peșteră. Mappa lui Ant. Toth arată unŭ munte Godian, totŭ în Huniedóra, dela Surulŭ spre nordŭ în linia către Orăștia. Iosifŭ Vass, Erdély a Romaiak alatt pag. 39, lângă Domoglet arată unŭ munte Godianŭ. Timoteiu Cipariu în Archivu pag. 495. la testulŭ lui Strabo, muntele Kogaion îlŭ identifica cu Goganŭ. Acestŭ munte trebuia să fi fostŭ aprópe de Sarmizegetusa. capitala Daciei. Gaug. și Caug la Bretoni, respunsŭ Gog, și Cog, însemnă colină, înnălțisŭ reŭ, virfŭ. Pe mappa citată a lui Toth, în Huniedóra se află și muntele Gugu, ce însemnă câtŭ : Gaug; la Gali Gugg, sumețŭ, înnaltŭ. Gogan la Gali însemnă și pređicere, profețiă, și ast-felŭ trebuiă să fi rămasŭ numele dela oraclu de sub pă-

curge pe lângă elu. Și încă, precând la Geți domnia Byrebista, în contra căruia divulgă Aug. Cesarul (59—43 ant. Cr.) se prepara de a trimite oște, această demnitate o avea Deceneu (Dekaineus), și dădina pitagorică de a se abține dela cele însuflețite, a rămasă tradițională dela Zamolxis (94).

Apoi Strabo continuă. Pe timpul nostru, Byrebista (Boerebista) bărbatul getu, luându domnia asupra acestui popor, află că omenii sunt perduți prin deseale bătălii. Iar spre ascultarea poporului avu de conlucrătoru pe Deceneu, bărbatul fermecătoru, carele călătorise și prin Egiptu și învățase unele prenuțări de pe stele, prin cari simula de a sci cele ceresci, și preste puțin se puse deu, precum dișesemă despre Zamolxis (95).

Iamblichus dice : Zamolxis, sclavulu, libertinulu și ascultătorulu permanentu alu lui Pitagoras, a călătoritu la Geți și le-a datu legi. Elu a îndemnatu pe cetățeni la vitejie, demonstrându-le că sufletele sunt nemuritoare. Și Galații și alte popore barbare au învățatu pe pruncii lor, cum-că sufletulu acelora cari murira nu a peritu, ci ei trăiescu neincetat, și sufletele sunt eterne. Asemenea Zamolxis le-a arătat, cum-că nu trebuia să aibă frică de morțe, ci ei trebuia să se întărescă în contra tuturor periculelor (96).

Comosicū. Iară murindu Deceneu, mai cu asemenea venerațiune

mentu alu lui Zamolxis. Filologia, după M. Bullet, *Memoires sur la langue celtique.* În Lipova ați *cocai* însemnă stălpulu înaltu din mijloculu Mureșulu, stălpulu ce ține pământulu pentru brodu; și însemnă omu înaltu.

(94) Strabo lib VII. c. III. 5.

(95) Strabo lib VII. c. III. p. 11. Dr. Heinrich Franke, *Zur Geschichte Traians* pag. 74.

(96) Iamblich. în viața lui Pyth. cap. 30. Acesta a trăitu pela 300 de ani d. Cr. și a fostu neoplatonicu din Chalcis. Cam la 280 de ani ant. Cr., o parte din Galii, sub numele Galatae, vr'o 20,000 din Tracia au trecut peste Bosforu în Asia mică, și aci făcură cuceriri. Astfelu locuia în Tracia, de unde erau și Geții și Dacii. V. Obermüller pag. 507. Dar o parte din Galatae au mersu cu Geții și Dacii de aci în România : Galata, Galațanu, Galați, Gălățeni, Galațui etc., în Ardélulu la Făgărașu, Galați etc.

avură pe Comosicū, pentrucă nici era neasemene cu şireţiă. Acesta
 adecă pentru iscusinţa sa se ţinea la ei (Geți) și de rege și de
 pontifice (97).

Părerii despre Zamolxis ca deū. Herodotū arată că Zamolxis a

(97) Jornandes de rebus get. c. 11. Decedente vero Dicaeneo, paene pari ve-
 natione habuere Comosicum, quia nec imparis erat solertiae. Hic etenim et
 rex illis, et pontifex ob suam peritiam habebatur. E de însemnătate aci, că
 Jornandes pe Comosicū îl numesce pontifice, adecă unū felū de papă, și viața
 acestuia se pune pela 57—23 ant. Cr. Dar dacă vedemū că Jornandes a scrisū
 în secululū alū șeselea, și opulū sēu ajunge până la an. 560. (C. Rotteck Welt
 G. IV. 3. 7), și că înainte de elū nici unū istoricū a amintitū la Daci de atare
 pontifice, datulū acesta și pentru cele ce se vorū mai dice n'are valōre istorică.

Tocilescu în Dacia înainte de Romani pag. 718, cu provocare la Dio Cassiu
 lib. LXVII. 10, dice : cunōsemū doi d'in acești pontifici, pe Deceneu, colegulū
 lū Berebista, și pe Vezinas, colegulū lū Decebalū. Dar Deceneu nu e doveditū de
 pontifice, iară Dio Cas., în loculū citatū, dice : La Tape ucise fōrte mulți dintre
 ei (Daci), între cari Vezinas, carele ținea alū doilea locū după Decebalū, nepu-
 tēndū scăpa viu etc. Și din aceea că ținea alū doilea locū după rege, nu ur-
 mēzā să fi fostū pontifice; ci că fiindū în rēboiū, a trebuitū să fie generalulū
 de frunte.

Dacă am combina acuma nota citată din Rössler Rom. Studien, Lipsca 1871,
 pag. 58, că R. presupune, că reunirea sceptrulū cu cārje pontificale datorată lū
 Comiscus n'a încetatū de totū cu renunciarea lū Duras dela corōna regatulū
 în favōrea lū Decebalū rēboiniculū, Duras remānēndū numai pontifice; arū
 urma că pe timpulū lū Decebalū erau doi pontifici, Vezinas și Duras. Trebuia
 mai multū de câtū presupunere; și Rössler pré multe presupune. F. Nork. An-
 deutungen.... der Mythologie des Orients pag. 320. Camos s'a chematū: Celū în-
 velitū (der verhülte), absconditus. Elū a fostū dară Saturnū cași Camyses în
 țara Lațului. L. Preller Röm. Myth. p. 163. În Roma s'a dīsū, că reședința lū
 Ianus a fostū pe muntele Ianiculū; dar la începutū a domnitū cu altū rege la
 olaltă, numindu-se acela Cameses, după care țara s'arū fi numitū Camasene.
 Pōte că Jornandes și aci a smintitū, punēndū Comosicū în locū de Camosicū.
 În Bibliā, Regii I. cap. 11. st. 7. Ațunci zidi Salamonū o înălțime lū Che-
 moș, uriciunea Moabulū pe muntele în fața Ierusalimulū. V. Obermüller,
 Deutsch—keltisches Wörterbuch I. 324, dice că Camos a fostū deulū de rās-
 boiū alū Moabițilorū, și astū-felū se vede că Chemoș din biblia nōstrā vine și
 în forma Camos, ce purcede din celticulū cam, cama, bravū, vitezū, și os, omū.
 În Camosicus, icus e formă de adiectivū. Camo e unū num de bărbatū la Galli,

fostu deŭ (98). Strabo asemenea îl dovedeŝce de deŭ (99). Dintre scriitorii vechi, unii îl identifică cu Saturnŭ; ŝi anume Diogenes Laertiŭ űice, că Pitagoras a avutŭ pe servulŭ Zamolxis, căruia Geűŭ îl sacrifică, ŝi după cum grăieŝce Herodotŭ — îl cugetăŭ a fi Saturnŭ (100), asemenea Mnaseas îl iea pe Z. deadreptulŭ de deŭlŭ Kronos sau Saturnŭ (101). Dintre cei mai noi, Bessel űice, că Z. era unŭ epitetŭ alŭ deului Gebeleizis, sau că în religiunea getică e-sista dualismulŭ, adecă idea binelui ŝi a rēuluiŭ, reprezentată prin numele duplu Gebeleizis, ŝi Zamolxis (102). I. Grimm űice că Z. înŝemăă «deulŭ invelitŭ» iară Gebeleizis se pare a fi tata lui Z. ŝi înŝemăă demon dăătorŭ (103).

Gooss űice, că Zamolxis nu este decăt forma mai tinēă ŝi mai renumită a lui Gebeleizis, deŭ alŭ sōreluiŭ, care făcŭ locŭ celei prime, p. e. caŝi Kronos lui Saturnus (104). Tocilescu vine cu idea nouă, ŝi socōte mai probabilŭ, că Zamolxis e Sabazius geticŭ; se adoră dōue forme ale deuluiŭ, una mistică, Gebeleizis, ŝi alta ordi-din cam bravŭ, ŝi on om, p. e. în Teuton, dar *n* a rēmasŭ adeseori afară, p. e. în Cato, Naso. reaparēndŭ în declinaűiune, p. e. Catonis. În Pesta se află numele Camon a unui cafănarŭ. Cam (Bullet, Memoires sur la langue celtique, II 257) din Cam, combatere e la Francesi : Chamailler; p. 259. Cammawn ŝi Cammon la Galli, combatere bătăliă. — Camulus, unŭ predicatŭ gallicŭ alŭ lui Mars, Cam vitezŭ, ul (al, el, il) mare, înaltŭ, Camulogenus (Oberm. I. 325) înŝemăă Căpitanŭ de viteűi mari, genus din celticulŭ Kean, Kine (de unde la Romaniŭ vechi numele Cinna), căpitanŭ, conducătorŭ. — Camillus numele romanŭ, atăta căt : Camulus.

(98) Herodotŭ IV. 95. 96.

(99) Strabo VII. Cap. III. 5.

(100) Diog. Laert. Vita Pyth. lib VIII. c. 1. Nr. 1.... Servumque Zamolxim, cui Getae sacrificant, Saturnum -- ut Herodotus ait -- existimantur.

(101) Mnaseas apud Phot. frag. hist. grec. III. 153. 23. Ambii din urmă se provōcă la Herodotŭ pe carele în traducere l'am cetitŭ totŭ, dar nu am aflatŭ acestŭ datŭ. ŝi la Tocilescu pag. 688 aflu asemenea atestare.

(102) Bessel de seb. get pag. 44.

(103) I. Grimm în Monats-Berichte der Berliner Akademie, April 1849, îl numeŝce «den verhüllten Gott,» deulŭ învelitŭ în cēră.

(104) Gooss : Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donau-gegenenden în Archiv des Vereines für siebenbürg. Landeskunde XIV. 124.

nară, Zamolxis, și argumentează, că precum Dionisiu lidianu se numesce Bassareus dela numele hainei bassara, totu așa și Z. Sabazius geticū se pare că-și luă numele dela mantaua ce o purta (105).

Zamolxis ca rege. Strabo îl face soțu în domniă cu regele (106). Plato, carele dă primulū testimoniū despre esistința regilorū la Geții, pe Zamolxis îl numesce rege (107). Iornandes țice, că în a doua parte a Scitiei, adecă în Dacia, Mesia și Thracia, Geții avură rege numaī pe Zamolxis (108).

Z. ca filosofū. Diog. Laert. țice că a fostū filosofū tracū (109).

Z. ca preotū. Strabo țice că mai întâiū a fostū preotū (110). Roesler și Cless consideră pe Z. de preotulū lū Gebeleizis (111). Henne îl crede de preotū din ceta călugărilorū, anume a eremițilorū (punicilorū) (112). Confusiune destulă.

Sacrificiulū lū Zamolxis. Herodotū ne spune că Geții totū la cinci ani, alegendū cu sôrtea dintre ei pe unulū, îl trămiteau de solū la Zamolxis, dându-ī în comisiune cererile de a cărorū împlinire aveaū lipsă. Iar trămiterea solulū o făceaū în modulū acesta. Unū din ei se punū în ordine, avendū trei lănci, iară alții luandū

(105) Tocilescu, Dacia înainte de Romanī p. 684.

(106) Strabo VII. c. III. 5.

(107) Plato, Charm. D. 156. după Tocilescu pag. 701. Plato a trăitū pela 427 ant. Cr.

(108) Iornandes de rebus Get. c. 5.... in secunda parte Scythiae, idest Daciae Thraciaeque et Moesiae, solum Zamolxim regem habuisse. Dar Iornandes a trăitū în secululū alū șeselea după Cr. și nu putea să scia ceva pozitivū și contrarū cu Herodotū. Acesta nu pré merită încredere, precum voiū mai întorce la elū, și precum și Tocilescu în nota 300, pentru-că Iornandes susține că Z. a urmatū lui Deceneū, îl pune la o parte. Póte că de aci, Gebhardī I. 55. Gyárfás István a Lászkunok története p. 582 și I. Grimm Deut. Myth. p. 101. pe Z. îl numescū rege.

(109) Diog. Laert. VIII. c. 1. Nr. 1. Phoenicem praeterea fuisse Ochum, et Zamolxim Thracem . . . philosophum.

(110) Strabo VII. c. III. 5.

(111) Roesler : Das vorrömische Dacien, Wien 1864. Cless in Pauly Real Encyclopedie VI. 2. Tocilescu p. 683.

(112) Henne, Beitrag zur dacischen Geschichte, Hermannstadt 1836. p. 7.

de mână și de picior pe acela pe carele voia să-l trimită la Zamolxis, îl rădica în sus și îl arunca în lănci. Și dacă solul muria străpuns, li se părea că zeul Z. le e îndurător, iară dacă nu muria, acusa pe alesul de sol, că e om rău și că nu-l primesce zeul, și atunci alegeau și trmiteau pe altul, dar comisiunile i le dedeau până ce era viu (113). Alții celui ucis cu moarte crudă cu 7 lănci, impungeau membrele spintecate ale trupului (114).

Dar a fost datina, ca în tot anul să se trimită sol și în peștera lui Zamolxis, și aci solul se ardea pe altarul zeului (115).

Moloch la Egipteni și alții. Pentru ca să mă apropiu de rezolvarea temei, mai întâi trebuia să cunoscem ființa molochului.

La Egipteni era credința, că întregă natura va arde odată, și că prin foc va întineri. Tot după învățura lor, riul Nil, carele ca și zeu reprezintă viața și abundența țării, la 3000 de ani în ecuinocliul de primăvară va seca, uscăciunea se va lăți și va curge un râ de foc, carele va arde tot Egiptul, dar va întineri (116).

(113) Herodot IV. 94.

(114) Iulius Firmicius: De errore prof. rel. Alii crudeli morte caesum septem veribus corporis membra lacerata subfigunt.

(115) Andeutungen eines Systems der Myth. des alten Orients, F. Nork p. 329. Carol Simrok in Handbuch der deutschen Myth. 1864 pag. 520 dice: «Deosebi lui Odin (zeu nordic-german) i-a plăcut sacrificiile de oameni. Încă și Geții cei vechi s-au îndatinat tot la cinci ani de a trmite câte un sol la Zamolxis. Cât e de grozav și de inuman, și totuși se îndesa ca să fie sol, să meargă la Z., așa în nord, să meargă la Odin, căci se spinteca cu sulița, sau alții, dacă se necăjiau cât de puțin, se arunca de pe stînci, ca să meargă la Odin.

Vilhelm Obermüller in Deutsch-keltisches Wörterbuch pag. 368, dice: Dani (tain=apa, ae = oameni, locuitorii dela apa) încă și în secolul al doilea spre de-aceia aduseră sacrificiul de om, și se stropiau cu sângele prinșilor junghiași, ca să li se asigure învingerea. Iară Vikingii dela nord, avură datina grozavă de a arunca copii mici în aer și de a-i prinde cu vârful sulițelor, ce era privit ca un sacrificiu zeului de rășhoi.

(116) Dr. I. Minkwitz, Kath. der Myth. p. 65. I. B. Friedreich, Die Symbolik und Myth. der Natur, pag. 52. 664.

Cu acesta e în legătură credința, că sufletul peregrină 3000 de ani, și apoi intră într'o creatură nouă, tinăreă; iară din ideia că totul prin foc se rescumpăra, se renaște, rentineresce (117). Egiptenii au adus sacrificiul de omeni, și zeul cărui s'a sacrificat omeni, s'a numit: Moloch, și Melkart (118).

Cultul lui Moloch, precum și multe alte culturi din Egipt, cași cândva țara cea mai cultă, s'a lătit nu numai în Africa (119), și Asia mică (120), părțile de către marea mediterană și egee, ci și în Grecia, și de aci mai departe în Europa, și Moloch, în culturile Grecilor și ale Romanilor, se asemănă aceluși lui Zeus, Kronos (Saturn), aceluși lui Apollo, Herakles, și lui Marte. D. e. Herakles zeu de sora din Fenicia se chiamă Herakles Melhart (ce ar însemna rege de cetate); cultul lui se vede că din Egipt a trecut în Fenicia, și de aci în Grecia, unde Herakles pe muntele Oeta s'a ars în însuși pe sine în foc (121). Mai aflăm la Greci pe Me-

(117) F. Nork. Populäre Myth. Carlea VII. c. 3. pag. 80. Der grosse Weltbrand, p. 167. La pag. 80 amintesce mitul despre Phoenix, o pasere mitologică, despre care se crede că va arde în foc și din cenușa sa se va renaște. Apoi se dice că Phoenix, totu la 500 de ani (adecă unu periodu de timp, 20 de cicle câte de 25 de ani, periodu de lună), vine din Arabia (întunecime) la Heliopole (cetatea sorelui) ca aci să ardă, și din cenușa sa să întineresce. Dar Phönix nu e pasăre, ci numele purcede din cuvintul egiptic: eneh (la Greci εως, la Rom. annus, adecă an) și din articolul pi sau phi. Cu periode de timp, ne vom întâlni în această materie.

(118) Locul citat sub 116.

(119) În Africa erau țările: Egiptul, Etiopia, și Libia, apoi Numidia, Mauritanian, Gaetulia.

(120) În Asia mică, Siria, Coelesiria, Fenicia, Palestina, Arabia etc.

(121) L. Preller Gr. Myth. II. 168. Iară F. Nork. Pop. Myth. VII. p. 81. dice, că arderea acesta a lui Herakles represintă asemenea unu periodu de timp, cași Phoenix, și că e periodul stelei Sirius, carele stă din 1461 de ani. Herakles egiptianul, într'o iconă ține paserea Phönix în mână. La Romanii vechi, ardându pe morți, de lângă rogu se slobodia unu vultur, ce voia se însemna unu Phönix, sufletul ce reinvia. Deitatea de sora arde când e ziua mai mică, și se renaște maneși, când începe a cresce, iată și anul nostru represintă unu periodu de timp. Veți Tacit Ann. VI. 28.

likertes, ce ar însemna principe, și asemenea e de origine feniciană (122).

În Siria aflăm pe zeul Anamelech, carele se asemăna lui Kronos, și în melech reafăm apriat pe Moloch (123). În Carthago încă a fost cultul lui Moloch, carele se identifică cu Saturnul, adică Kronos la Greci (124).

Moloch la Evrei, Israeliți, Iudei. Sânta scriptură vechiă sau Biblia ne dă o iconă mai apriată despre cultul lui Moloch. Evreii, cari au fost și prin Egiptu, au avut pe Moloch, de zeul cel mai vechiu al lor, și-i sacrificau deosebă pe prunci întâiu născuți ai lor, ardându-i în foc. Moloch era un idol mare, un colosu de metal, cu cap de bou și cu fole mare, în formă de cuptor, și cu mâni lungi. După ce s'a aprins focul în cuptor, sacrificiul de om sau se arunca în cuptor, sau i se punea pe mâni, cari adeseori prin mașinăria, îi aruncau în foc (125). Acest Moloch e de o ființă cu Baal (126); și numele Moloch, melech însemnă rege, până ce baal însemnă domn; și Evreii pe Moloch îl cugetau de zeu național al lor, domnul țerei și al poporului, carele fiindu supus și rob, a trebuit să-i dea și sacrificii din toate premițiile (pârgile), pentru acesta și pe cei întâiu născuți.

(122) L. Preller Gr. Myth. I. 470. II. 211.

(123) F. Nork Pop. Myth. X. 53. Kronos la Romani Saturnul, la Jidovi s'a numit Sydyk (judecător) în lumea de jos, cași judecător de lume s'a numit Melchisedec, rege al dreptății, pentru că Cabaliștii în preotul zeului mai înalt, au recunoscut pe însași deitate. Alimelech se vede a fi asemenea Moloch. Moise I. c. 21. și 25. 27. F. Nork Andeutungen der Myth. des alten Orients p. 321.

(124) I. Friedreich p. 53. Pe timpul lui Agatokles în Carthago s'a sacrificat lui Kronos 200 de copii din familiile cele mai bune. Lactantiu I. 21. Diod. Sic. 20. 14. Preller I. 46. Moise I. cap. 14. s. 19.

(125) L. C.

(126) La Egipteni se află și Baal Hammon, baal de sora, zeu de sora. I. Grimm Deut. Myth. p. 559. cu acest cuvânt compune pe Baal-zebug, beel-zebug idolul din Akkaronia. Regii C. 2. cap. 1. st. 2. 3. 6. 16. Duce-văț și întrebat pe Baal-zebug, zeul Etronului. Eu cred, că din acest baal a rămas până astăzi la noi: bala, bala spurca'ă.

În timpul sacrificiului s'a făcută larmă mare cu fluierile și cu timpanele, ca să nu se audă plângerea și văitarea celor sacrificai (127).

Cumcă cultul lui Moloch din Egiptu s'a introdusu la Evrei, sunt date în bibliă vechiă, și deul egiptianu se numesce de adreptul Moloch apoi Molec, Mileomă, Melechi, și Amalecū.

Ezekiel ȋice : «se nu vę spurcați cu idolii Egiptului, eu sum Iehova, Dumneđeulū vostru» (128). Și apoi : «și vęrsarā sęngele nevinovatū, sęngele fiilorū și a fetițelorū lorū, pe cari îi sacrificau idolorū Canaanului, și așa se męnjirā prin faptele lorū» (129).

Unele date din bibliă spunū numaī «și trecurā pe copiii lorū prin focū,» și pentru acęsta vreaū unii sǎ esplice, cǎ nu furā sacrificai, ci numaī lustrai, adecǎ curății, botezați prin focū (130). Dar acęsta e pǎrerę rǎfǎcitǎ, pentrucǎ deși sub deulū Iehova s'a cam opritū sacrificiulū de omū, dar preoiți și poporulū nu încetarā, încat chiar și pre Iehova ilū afiāmū de unū moloch (131) și încǎ și pe Moise (132).

Despre sacrificiulū lui Moloch dovedescū și acęstea : «Și servirā lui Baal, și-și trecurā pe fiū și pe ficele lorū prin focū» (133). «Și a spurcatū pe Tofetulū din Valea fiilorū lui Hinoam, ca nimenea sǎ nu

(127) Dupǎ Diod. Siculu, ȋice Friedreich la p. 54, cǎ D. S. însuși a vęđutū în Carthago astū-felū de statuā a lui Saturnū adecǎ Molochū, cǎruia i se sacrificau copii.

(128) Ezekiel cap. 22. st. 7. Moise II. c. 13. 16 : cu mǎnǎ tare ne-a scos pe noi din Egiptū.

(129) Psalmū 106. 38.

(130) Moise cart. 5. c. 18. s. 10. Nimenea sǎ nu se afle între voi, carele sǎ trecǎ pe fiulū sęu saū pre fata sa prin focū. Totū în acęstū înțelesū : Regi, cart. 2. c. 16. s. 3. Cap : 21. st. 16. și o mulțime de asemenea date.

(131) Și Iehova pustiesee copiii. Ezekiel c. 12. st. 26. și Israelitiți în jurǎmęntulū lorū aū juratū pe Iehova și pe *Milcom*. F. Nork. Andeut. der Myth. des Or. p. 320.

(132) Moise a fostū Moloch, pentrucǎ între ingeri pǎrtǎ numele : *Melchi*, I. c. pag. 197. Amalek la Moise I. c. 17. st. 10. 13. 14.

(133) Regi cart. 2. c. 17. s. 17. Iarǎ Ieremia c. 19. s. 4. 5. și aū umplutū loculū acęsta de sęngele nevinovaților, și aū ziditū înălțimī lui Baal, cǎ sǎ ardǎ pe fiil lorū, dreptū olocauste lui Baal.

pôtă trece pe fiul și pe fata sa prin focul lui Molecu» (134). «Și am lăsatul, ca să se spurce cu inșe-și darurile lor, de ore-ce au trecut prin focul pre toți întâiu născuții lor, ca să-i *pustiesc*, ca să cunoscă, că eu sum Iehova» (135). «Și pre fiul lor, pe cari ele mi-i născură, trecutu-i-au idolilor prin focul spre mâncare» (136). «Aur dora întrebă Iehova 40 de ani în pustia mi-ați adus sacrificiul și darurile *de pâne*? ați purtat pe Sicut, molochul vostru!» (137)

Dar și la Jidovi a fost tendința de a înceta cu sacrificiul de omeni și în locul acestuia s'a introdus de berbec (138).

Molochu la Greci. Cultul lui Baal și Molochu din Egiptu și Asia mică a străbătut și la Grecii ce vechi. Minos apare ca eroi de sora, rege de sora pe insula Creta; apare într'o formă înrudită cu a lui Herakles Melkart din Fenicia (139). Reședința lui în Knosos, și locuitorii în partea mai mare erau Fenicienii. După scrierile mai vechi a fost rege și legislatoru renumit, încatu pentru dreptatea sa a fost judecătoru și în lumea de jos. Minos a domni ca fiul și ca sceptrul lui Zeus, și totu în alu 9-lea anu s'a scoborit într'o peșteră sântită prin credința vechiă, ca acolo să petreacă unu timp cu tatălul său Zeus, ca dela el să primescă legi

(134) Regi cart. 2. c. 23. st. 10. Tofetul se esplică a fi timpană, hinoam, plângere, vaitare, vaea plângerii. Cronic. c. 33. st. 6.

(135) Ezekiel c. 12. s. 26.

(136) Ezekiel c. 23. s. 37.

(137) Amos c. 5. st. 25. 26.

(138) Ca de esemplu Abrahamu cu fiulul său Isaac. Moise I. cap. 22. 2. Abraham! iea pe fiulul tâu, pe uniculul tâu, pre Isaac, și mergi în pământul Moria, și-lu dă acolo de olocaustă (sacrificiul). Abrahamu își duce fiulul și lemne de focul, face altarul ca să-lu sacrifice, iea cuțitul ca să-lu junghie, dar atunci ilu opresce ingerul Domnului, și-i trimete unu berbec, și Abrahamu sacrifică berbecelul în loculul fiulul său. Dar Irodul încă apare ca molochu; pruncii i sa sacrificat lui. L. Preller I. 46. II. 124.

(139) L. Preller II. 118. Minos scheint der Sonnenheld und Sonnenkönig von Kreta zu sein, in einer, der phoenischen Herakles Melkart verwandten Gestalt. Minos se deduce din celticulul mui, învătău, și eus, os, us, omu, bărbătu. V. Obermüller.

pentru insulă, ce fără îndoială e în legătură deosebi cu ciclul de anulul ennaetic (εννέωρος = alu 9-le) cunoscutu pentru *espiatiunile (sacrificiile) lui Apollo deulul de sóre* (140).

Minos, ca deũ de sóre, s'a arãtatũ în chipũ de taurũ albũ (Zeus tatãlũ seũ în acãsta formã rãpescẽ pe Europa), iarã muierea lui Pasiphae cași o vacã alba, și fructulũ lorũ a fostũ minotaurulũ, jumãtate omũ jumãtate boũ, cu capulũ de boũ, ca unũ simbolũ alũ cultulũ lui Zeus din Creta, saũ alũ lui Baal (141).

În Knosos Minotaurulũ apare cași proprietarulũ labirintulũ, ce e cerulũ cu stelele, și pentru acãsta Minos se indentificã cu Zeus Asterios (aster = stea), cu regele cerulũ, carele domnesce peste Fenicianĩ, pretinde dela ómenĩ sacrificiũ crunte, pentrucẽ Zeus Asterios se indentificã cu Kronos. Minotaurulũ a primitũ sacrificiũ de ómenĩ din Creta și din prejurũ, ba și din Atena, carea îi trãmitea junĩ și fecióre alese, destinați de sclaviũ de temple și îndatinați în culturile orientale, iarã în Grecia îndatinați *în cultulũ lui Apollo pythicu din Delphi* (142).

(140) L. Preller II. 119 . . alle neun Jahre sei Minos in eine durch alten glauben geheiligte Höhle gegangen, und dort eine Zeit lang des Umgangs mit seinem Vater Zeus zu pflegen, und Gesetze für seine Insel von ihm zu empfangen was ohne Zweifel mit dem besonders, durch die Apollinischen Sühnungen bekannten ennoeterischen Jahresciclus zusammenhängt.

(141) L. c. deren Frucht Minotauros galt als Symbol des kretischen Zeus, oder Baalcultes. Plato, Minos I. c. Strabo X. 476. XVI. 762.

(142) L. Preller Gr. Myth. I. p. 124. Și în Gortys s'a veneratũ Zeus Asterios și acolo Minotaurulũ s'a numitũ chiar Asterios. Dar la Greci mai aflãmũ încã o figurã de moloch, anume în Phestos; cultulũ acesta a avutũ pe molochulũ Talos. Figura de omũ a fostũ de aramã, fãcutã de Hephestos (deulũ Vulcanũ) și dãruitã lui Minos. Mitulũ spunea cã Talos pe cei rãtãciți pe țermiũ insulei Creta i-a luatũ în brațe și strãngẽndu-i la peptũ a sãritũ cu ei în focũ, pãnã ce i-a arsũ, dar adevãrulũ era, cã pe strãiniũ prinși îi sacrificãũ, și ca cultulũ molochulũ fenicianũ a strãbãtutũ în multe pãrți și în multe feluri. Și fiindũ-cã Apollodor spune, cã Talos s'a numitũ și Tauros, e apriatũ cã e identicũ cu Minotaurulũ și cã asemenea e unũ simbolũ vechiũ alũ deulũ de sóre, ba e sórele, precum Hesychiũ dice : Τελος 'ο ήλιος, adecã Talos sórele (Preller p. 126). Dar cultulũ molochulũ a fostũ și în Grecia mare adecã Italia de josũ, anume în

Zeus a avut¹ și predicatul² *Meilichios*, un³ cuvint⁴ ce nu se p⁵te deduce din limba grecescă, ci dela molochul⁶ semitic⁷, acest⁸ inimic⁹ al¹⁰ materiei și al¹¹ vieței. In Arcadia se sacrifică¹² om¹³en¹⁴i lui Zeus Meilichios, dar Kekrops, cel¹⁵u întâi¹⁶ om¹⁷u din Attica, a introdus¹⁸ datine și sacrifici¹⁹i ma²⁰i bl²¹nde (143). Melichia s'a²²u numit²³u la Greci și preste tot²⁴u sacrificiile de espiare, ce se ardea²⁵u de tot²⁶u, fără ca să se m²⁷nce din ele; și Hades, deul²⁸u lumii de jos²⁹u, cu epitetul³⁰u *ameilichios*, e deul³¹u mâniei (144).

Zamolxis încă e moloch³²u. Precum s'a amintit³³u, la Herodot³⁴u se numesce Zalmoxis, la Strabo și la al³⁵ii numele e Zamolxis, primit³⁶u ca adev³⁷rat³⁸u. Zamolxis e moloch³⁹u, pentru că in tot⁴⁰u anul⁴¹u i se sacrifică un⁴²u om⁴³u in peșteră, arde⁴⁴ndu-l⁴⁵u in foc⁴⁶u, și pentru că tot⁴⁷u la cinc⁴⁸i an⁴⁹i i se sacrifică un⁵⁰u sol⁵¹u, in altă formă, arunc⁵²ându-l⁵³u in sul⁵⁴i și ast⁵⁵u-fel⁵⁶u măcel⁵⁷ându-l⁵⁸u, ca să se espieze țera pentru un⁵⁹u period⁶⁰u de 4 an⁶¹i. Numele Zamolxis până acuma s'a esplicat⁶²u in multe feluri (145).

Dar și numele Zamolxis arată, că el⁶³u e un⁶⁴u de⁶⁵u moloch⁶⁶u, anume: *za* e o particulă nedespărțibilă de cuvint⁶⁷u in limba grecescă; in unele dialecte e *da*, in altele, p. e. la Eoli, e *dia*, și însemnă: *pré*, tare, mult⁶⁸u, p. e. hrysos aur⁶⁹u, zahrysos, f⁷⁰rte cu aur⁷¹u, pré aurit⁷²u,

Agrigent⁷³u, unde a domnit⁷⁴u tiranul⁷⁵u Phalaris, carele asemenea a avut⁷⁶u un⁷⁷u minotaur⁷⁸u; in Agrigent⁷⁹u, unde Minos, eroul⁸⁰u deul⁸¹u de s⁸²ore, m⁸³ore, acolo unde tiranul⁸⁴u aprinde casa unde era *Pythagoras*, și acesta încă pere in foc⁸⁵u. Polyb XII. 254 Diod. Sic. XIII. 90. Cic. in Verrem IV. 43. P, Nork. in Pop. Myth. I. p. 144.

(143) L. Preller Gr. Myth. I. 101.

(144) F. Nork Andeutungen der Myth. des Orients p. 8. Dict. Gr. Germ. de Rost după Plutarch⁸⁶u. Zeus Meilichios se lasă a se îmbl⁸⁷ndi prin jertfe de espiare. Meilichion s'a numit⁸⁸u templul⁸⁹u separat⁹⁰u al⁹¹u lui. Homer⁹²u in Illiada XXIV. 734.

(145) Gr. G. Tocilescu, Dacia înainte de Roman⁹³i p. 578. arată, că Boetticher deduce Salmos din sanscrita ciarman, persice germ pele curea, și Olxis sanscrita rixa, urs⁹⁴u. La pag. 683. Bessel de rebus Geticis pag. 44. din zendicul⁹⁵u zem, sanscritul⁹⁶u gam, grecescul⁹⁷u γγ (ge) zemor = sub pământ⁹⁸u, și apoi Tocilescu la pag. 557 și 684 se dă de părerea lui Fick, carele deduce Zalmo din hlamos (clamidă) hlaina (haină), olxis din elko grecesc⁹⁹u, slavoletice a se întunece, in cele din urmă Zamolxis e din zalmo-folxis, folex: purtător¹⁰⁰u de pele sa¹⁰¹u de mantiă. Unele pré îndepărtate nici nu le-am ma¹⁰²i atins¹⁰³u aci.

plină de aur; theos, deŭ zatheos, plinŭ (templu) de deŭ; Apollo cu predicatul leukos, luminătorŭ s'a diŭsŭ și Zaleukos, prĕluminătorŭ, și altele.

Molxis stă din două părți, cea primă se derivă din moloch, devenitŭ molch sau mole, dar contopită cu terminațiunea sis; c=ch (din mole, molch) și întâiulŭ s (din sis) contrase, daŭ pe x, pentru acesta molxis, și din molochŭ lăpădându-se o din urmă avemŭ cuvintulŭ : Zamolxis, ce însemnă : Prĕmoloch, Fôrte moloch (146). Terminațiune în sis, is, aŭ mai multe deităŭi egiptiene, anume : Osiris (taurŭ), Isis (vacă), Anubis (câne), Bubastis (miță), precum s'aŭ reprezentatŭ în cultŭ, și astŭ-felŭ constatămŭ pe Zamolxis de o deitate de origine egiptiană, trecutŭ prin mitologia elino-tracă.

Zamolxis e Apollo hyperboreiulŭ. Daciŭ aŭ purtatŭ capulŭ de asinŭ pe stĕgŭ în bătaia (147). Asinulŭ la Daci a fostŭ de însemnă-

(146) F. Nork *Andeutungen der Myth. des Orients* pag. 329. Din cuvintulŭ moloch s'a formatŭ la Latină mulceo, a îmblândi, a păcii : ad plebem placandam et mulcendam ; din mulceo, e mulciber unŭ predicatŭ alŭ lui Vulcanŭ alŭ *deului de focŭ*, carele înmăia, îmblândesce, metalele prin focŭ. V. Oberm. p. 357. mole la Celti e focŭ, obair, lucrătorŭ,—Mulciber ; astŭfelŭ și moloch e din mole, focŭ. E de însemnătate, că molochŭ s'a susținutŭ și în limba noastră, și anume din formă *mole* (tocmai ca în Zamolxis) s'a formatŭ cuvintulŭ : *molcomescu*, și însemnă, p. e. daŭ și draculŭ tămăia, ca să-lŭ molcomescŭ, să-lŭ îmblândescŭ ; molcomesce cânele cu ceva, căci altecum te mușcă ; fă darŭ domnulŭ ca să-lŭ molcomescŭ ; s'a mâniatŭ bărbatulŭ și nu potŭ să-lŭ molcomescŭ etc. Acestŭ cuvĕntŭ ne-a rămasŭ apariatŭ din cultulŭ lui Zamolxis și dela Geto-daci.

(147) După Arrian în *Epicl.* I. 18. F. Nork : *Andeut. der Myth. des Orients* pag. 189. Die Dacier den Eselskopf auf den Banner in die Schlacht trugen. E. Guhl și V. Koner în : *Das Leben der Römer* Berlin 1864. pag. 718, arată vexilele (stĕgurile) romane, (pe unŭ felŭ de cruce, e pânza quadrată întinsă, cam cași prăporiŭ din bisericile creștine) ce le purtau trupele mai mici de infanterie, dar preste totŭ de cavalerie, și arată signa (semnele) pe o rudă unŭ chipŭ de animalŭ, calŭ, porcŭ sĕlbatecŭ, căpriorŭ etc. ca semnŭ pentru cohorti, iară dela Mariŭ încoce, vulturulŭ a fostŭ semnulŭ legiunii. Semnulŭ barbarilorŭ se deosibesce, acesta mai adeseori e în formă de balaurŭ cu gura deschisă tare, și cu falca înzestrată cu dinți ascuțiți, și semne de aceste aparŭ între trofeele de învingere ale Romanilorŭ, și s'aŭ aflatŭ sculptate și pe monumente. După Suidas acești balauri erau făcuți de mătase, vintulŭ străbătea prin gură în fole, ce îlŭ

tate războinică și religioasă. De însemnătate războinică, pentru că rămâne nemișcată, statornică pe locul său, și pentru acesta Ajax, eroul cel mai mare în contra Troianilor, s'a asemănat unui asin, pentru că s'a luptat cu statornicia (148).

Asinul (149) s'a sacrificat asemenea lui Moloch, și molochul adeseori a avut cap de asin (150). Asinul s'a sacrificat deosebi și lui Apollo cași profet, Hiperborei făcându-și sacrificiile sante de asin (151), ba Apollo hiperboreiul, carele a pretins sacrificiul de asin, e Zamolxis molochistul (152). Apollo hiperboreiul e zeul de sora în primăvară, când sora ajunge la punctul cel mai nordic, astă-fel el a pretins sacrificiul, când natura reînviă, și sacrificiul de asin i s'a dat pentru că Apollo e și fructuătorul de turme, păzite de asin (153). Ce e mai mult, Apollo hiperboreiul în Troas s'a numit și Killaios (killos=asin) și Priapaios, și pentru

umfla, și apoi eșia șuerându prin găurițele făcute în cota balaurului, carele la grumază era pus într'o rudă. Fiindcă astă-fel de balauri se află sculptați și pe statua lui Traian, e pozitiv că Daci au avut și astă-fel de signa, afară de stégulă cu asin. G. Tocilescu : Dacia înainte de Romani p. 568 despre moneta regelui Sarmiză, că pe revers a fost chipul de asin.

(148) Homer Ūlliada XI. 558. Dar I. Friedreich in : Die Symbolik und Myth. der Natur p. 465, desvălesce curagiul asinilor din Mesopotamia în bătaie, și aduce exemple, cum în Asia eroii cei mai renumiți au căpătat predicatul asin.

(149) Asinul se deduce din $\alpha\zeta\omega$ (azo) a arde, a încălzi.

(150) Moise cartea 2, cap 13. st. 13. Și totu întâiu născutul asinei îl vei rescumpăra cu miel, și de nu-l vei rescumpăra, îi vei frânge gâtul. F. Nork. Andeut. der M. des Orients pag. 189.

(151) I. Friedreich op. cit. pag. 469. Und auch der Weissagegott Apollo, hat bei den Hyberboraern seine heiligen $\alpha\zeta\omega\sigma\phi\alpha\gamma\eta\tau\alpha$ —Eselopfer.

(152) F. Nork op. cit. p. 329. Der Eselopferfordernde hyperboreische Apoll. ist der molochische Zamolxis.

(153) L. Preller I. über die Eselopfer des hyperboreischen Apollo, deren Pindar gedenkt; pag. 574. Selbst das Symbol des Esels . . . wie würde dann gekommen sein als Opfer des hyperboreischen Apoll genant zu werden. P. Antoinu lib. 20. Pindar in Pythic. 10. 33.

acésta, și lui Priapū i s'a sacrificatū asinū (154) și cași iubitorū de asinū s'a numitū Amyklaios, carele pe pământū a fostū reprezentatū prin Amyclas fiulū lui Lacedemon (155).

Sacrificiile de animale ce se dedeau unū deū, reprezentau pe deulū respectivū, anume : taurulū pe Zeus în Olimpia, și pe Osiris în Egiptū, vaca pe Io în Grecia, pe Isis în Egiptū, țapulū pe Dionisiū (Bachu), căpriōra pe Diana, calulū pe Neptunū, asinulū pe Apollo, etc. pentrucă aceste le erau animalele sacre (156). În timpul sacrificiulū în venerațiunea deulū Apollo, asinii nu căpētau nimicū de mâncare, și nici se duceau la lucru, și încatū se făceau sacrificiī de pâne, pe acésta se apēsa figura asinulū (157). Deī vechi de sōre, adecā a luminei, călētoreaū pe asini, de aci și profeți, luminătorii religioși ai popōrelorū, Abrahamū, Moise, Christosū, încă mergeau pe asini, ba și papī dela Roma, intrândū cu triumfū în atare cetate, mergeau pe asini, și daca nu puteau, unū preotū purta de frēu asinulū după ei (158). Dar aflămū legătură și între Zamolxis cu Abaris. Zamolxis e hiperboreū și e identificatū cu Abaris (După Gregor. Naz. II. 6. la Tocilescu p. 688).

Apollo și Licurgū. Ne aducemū aminte, că Minos s'a scoboritū în peșteră și aci Zeus tatălū sēu i-a dictatū legi pentru Creta și de ciclulū de 9 ani. Astū-felū Licurgū legile sale și le-a căpētatū in-

(154) F. Nork op. c. p. 187. Virg. Georg. IV. 111. Capulū de asinū se pune în grădinī păzite de Priapū, ca să amāne rēulū dela dezvoltarea și păgubirea naturei. Și ađi la noi se pune capulū de asinū și de calū pe gardulū grădinei saū într'unū pomū. Veđi Priepus Pantheus.

(155) L. Preller I. 197. Pindar in Pythag. 10. 23. Pausanias III. 1. 3.

(156) F. Nork l. c. p. 187. 189. 199. L. Preller I. 189. 574. (Asiniū cu pēru roșu nu erau bunī pentru Apollo, ci aceia se sacrificau lui Typhon, carele nu creēzā nimicū, ci cu usăciunea și vīnturile sale strica tōte, carele pe câmpiile nisipōse ale Egiptulū se arēta în colōre roșie. Dar lui Typhon i se sacrificau și ōmenī. Diodor Sic. I. 88. F. Nork Pop. Myth. cartea a 7, p. 50).

(157) Plutarch despre Isis și Osiris XXX. I. Friedreich p. 466. Muierile în Roma apēsau figura capulū de asinū și pe plăcinta ce o sacrificau đinei naturei.

(158) I. Friedreich p. 465.

spirate de Apollo Pythiculă, carele apare cași răscumpărătoră, curățitoră de păcate și de morbură. Cultul acestuia îi servește de bază lupta lui Apollo cu balaurul, și fiind-că deul prin sângele versat s'a spurcat, a trebuit să fugă și să se curețe. Pocăința lui ține ună ană mare, adecă ună ciclu de 8 ană, și astă-felă Apollo totă în ală 9-lea ană se reîntorcea cași deă curățit și luminos, și la reîntorcerea lui se ținea sărbătorea lui numită Pythia (159).

Arătarea lui Zamolxis. Herodotă — după ce spune că Zamolxis a intrat în pesceră și a trăit aci treă ană — adaugă : «Iară Tracii l'au dorit și l'au plânsă cași pe ună mortă, însă Zamolxis în ală 4-lea ană se arătă iară Traciloră, și așa îi făcu să credă tôte ce le-a ăisă Zamolxis» (160). Pentru analogiă să ne mai aducemă aminte de arătarea saă teofania lui Apollo hiperboreulă, de teofania lui Aristeas și a lui Pithagoras identificată cu Apollo hiperboreulă.

Mitologistulă renumită F. Nork despre arătarea saă teofania lui Zamolxis ăice acestea : «Cumcă Z. totă la ală patru-lea ană se arăta de noă, se pôte combina de o instituțiune calendariă, adecă că sărbătorea lui Zamolxis se serba totă la ală 4-lea ană. Cu acăsta e în legătură, că după arătarea și sărbătorea lui, totă în ală 5-lea ană, și respective cu începutulă anului ală 5-lea, cași a unui periodă noă de 4 ană, unulă din poporă, se trămitea de solă la Z. adecă muria mörte de sacrificiulă pentru poporulă săă, ca pentru periodulă noă, se amâne delă țara sa tôte plăgile. Analogiele mai susă citate demonstră, că arătările deiloră respectivă, în genere reprezentatoră de Apollo, sunt în adevără sărbătoră, dar sărbătoră de 4, 5 ană în Grecia erauă mai multe (161).

Șapte lănci. Herodotă spune că cu treă lănci, iară Iuliă Firmintiu că cu șapte lănci spintecă pe solulă trămisă la Zamolxis. Pen-

(159) L. Preller Gr. Myth. I. p. 218—220.

(160) Herodotă IV. 95.

(161) Atenienă pe Sunion țină sărbătorea de cincă ană. Penterica erauă sărbătorile de cincă ană, ală 5-le ană era anulă întâiă ală ciclului noă, și celă din urmă ală ciclului trecută. Eleusinile mari iară erauă sărbătoră de 5 ană.

tru aceea, că ce însemnă numărul șapte sunt păreri deosebite. F. Nork dice : Dela sóre numărându planetele, cea mai departe și cea mai înaltă, Saturnu e planeta a șapte. Sănțirea zilei a 7-ea, a lunii a 7-ea, a anului alu 7-le, se referéză la cultul planetei a 7-ea. Numărul de 7 lănci se chiarifică din indentitatea molochului cu planeta a 7-ea, numită Saturnu (162).

Iară L. Preller dice : Leto a născutu pe Apollo în ziua a 7-ea a lunii Thargelion (Maiu) pe insula Delos, și lebedele sante încunjura insula de 7 ori. In tôte lunile ziua a 7-ea a fostu sacră lu Apollo, pentrucă elu s'a născutu în a 7-ea zi; și în totu anul, ziua a 7-ea din Thargelion s'a serbatu ziua naserii lui, ca o sərbătore a căldurei sorelui, și a bucatelor, ce începe a le cöce (163).

In contra fulgerelor. Herodotu dice : Totu acești Traci, și la tunete și la fulgere săgetau în susu, și amenințau pe deu, căci ei credeau că nu este altu deu decât alu lor, adecă decât Zamolxis (164). Apoi se credea, că fulgerele se potu amana sau aduce prin sacrificii și rugăciune. Farmecul celu mai bun pentru de a amana fulgerele era unu capu de asinu, ce se punea la marginea agrului, a moșiei sau țerei (165).

Astü-felü dară, încätü pe solü ilü ardeau în peșteră, reaflämü pe molochulü din Egipetü, carele se asemana de regula lu Kronos sau Saturnu; iară încätü pe solü ilü aruncau în lănci sau sulite, apare sacrificiulü datü lu Apollo molochistulü, pentrucă sulitele și săgețile încă represintă rațele sorelui; și fiindcă la Elini, Romani, Zeus-Jupiter a fostu deulü fulgerelorü, și Geții-Daci, Traci săgetau in contra acestora, adecă a simbolelorü lu Zeus, se vede că nu pe acesta l'au identificatü cu Zamolxis, ci pe Apollo, carele a statü totü-de-odată, precum s'a arätatü, și cu asinulü în legäturä, chiar

(162) F. Nork. Andeutungen der Myth. des Orients p. 323 și 329. Tacitü Hist. V. 4. Quod et septem sideribus, quibus mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia stella Saturni feratur.

(163) L. Preller Gr. Myth. I. 187. 202.

(164) Herodotü IV. 94.

(165) I. Friedreich Symbolik der Natur und Myth. pag. 95. Plin. Hist. Nat. II. 54.

și acesta, cași simbolul lui Apollo, a putut să-î apere de fulgere, și în bătaia.

Vile și vinul în Dacia. Strabo ne spune că Berebista, «spre ascultarea poporului avu de conlucrătoru pe Decaeneu, bărbatu a-măgitoru, carele călătorise prin Egiptu și învățase unele pronunțări după stele, prin cari elu simula cele deesci și preste puțin se puse Dumneđu, precum disemđu despre Zamolxis. Iar semnul acesteî ascultări fu, că-î aduse se taie vița de vie si să trăiescă fără vinu» (166).

Vedurăm în mai multe rânduri, cumcă învățăturile în cultul lui Zamolxis veniră din Egiptu Preoților din Egiptu și Nasirăilor israeliți vinul a fostu bătură oprită (167), căci după tradițiunea egiptenă buciumul de viă, a căruia întrodere se atribue lui Typhon, deul rău, a fostu stropit de sângele animalelor demonice, anume : de pănu, leu, măimuță și de porc (168). E de a se înțelege că omenii beți se represintă cu însușirile acestor animale.

Homeru (se pune la an. 944 ant. Cr.) în Iliada și Odysea spune, că cultura de viă se privia ca semnul civilizațiunii, și acasă pe Cyclopi, că ei nu cultivază via (169). Greci încă cultiva vii, și unele cetăți și țeri se numesc : avute de loze de vii, sau pline de struguri, anume Frigia, Epidaurus, Pedasos, Arne etc. (170). Ba și în Tracia s'au cultivat vii (171).

Zabas a fostu predicatul pentru deul băturii din Frigia, și *Zabas* însemnă : Bător (172). La Greci via și vinul au avut deul său anume pe Dionysos, loza de viă a fostu simbolul său, iară deul însuși se represintă cu pèrul împletit cu frunze de viă și

(166) Strabo lib. VII. III. 11.

(167) F. Nork Myth. des Orients p. 50. Weil in Aegypten aus religiosen Gründen Weinbau nicht betrieben wurde.

(168) I. Friedreich, Die Symbolik der Nat. und Myth. pag. 575.

(169) Odysea XI. 111. Iliada II. 507. 537. 561. III. 184. IX. 294.

(170) Iliada VII. 467. IX. 71. Odysea IV. 196.

(171) I. B. Friedreich, Realien in Ill. et Ody. Erlangen 1856. p. 270.

(172) F. Nork. Myth. des Orients p. 60. 158.

cu struguri (173). Zabas din Frigia a străbătut și la Greci, și Sabas, precum și Sabazios e identic cu Dionysos, carele în unele locuri se numește : Zeus Sabazios, asemenea zeul viilor și a vinului (174).

Dar se auzim despre pășenia lui Dionysos în Tracia. Zeul culturii de viă e Dionysos, și cultul lui s'a introdus și în Tracia când Lycurg (la an. 883 ant. Cr. legislator în Sparta) a domnit peste Edoni. Dar beutura vinului, ce *acum* s'a inventat, a sedus pe Lycurg de a bé peste măsură, și pentru acesta așa s'a mâniat, încât a poruncit că în țară toate lozele de viă să se sterpească, și pe nimfele, cari au crescut pe Dionysos le-a pefugat de pe muntele Nysa, și a pornit cu trupa sa în contra zeului și a suitei sale, pe cari așa i-a învins încât însuși Dionysos a fugit în peștera ținei Thetis de sub mare, iară Dionysos a pedepsit țara cu nerodire ! (175). Astă-fel cultul lui D. și viile în Tracia s'au sterpit. Indată ce auziram pe Strabo, cumcă Daci au tăiat loza de viă și au trăit fără de vin, e pozitiv, că la ei nu a esistat zeitate cași la Greci : Dionysos, la Romani : Bachus, și după cele premise, aflăm că acest cult purcede din Egipt și Tracia, și e pozitiv, ca Samolxis nu e identic cu Sabazios, cu Dionysos, cu Bachus, precum crede Tocilescu (176).

Cumcă pe timpul Romanilor în Dacia cultura de viă a făcut

(173) I. Friedreich Symbolik etc. p. 263.

(174) L. Preller Griech. Myth. I. 549.

(175) Illiada XIX. 325. VI. 130. I. Friedreich Die Realien in III. und Odys. p. 682. Lucru natural, că sterpindu-se viile a trebuit să urmeze nerodire. Aci e lupta cultului egiptian, al lui Zamolxis, cu cultul grec, al lui Dionysos, și de bună sémă s'a întemplat pe timpul lui Licurg, pentru această are și el rolă mitologică.

(176) Gr. G. Tocilescu în Dacia înainte de Romani pag. 681. La Geți această concepțiune (din cultul lui Bachu) o aflăm în legătură cu zeul Zamolxis. Pag. 683. Astă-fel religiunea lui Zamolxis este în fond religiunea lui Bachus Sabazios, cu caracterul infernal și cu ferocitatea sa primitivă. Pag. 689. Iar cultul în fond nu este decât cultul lui Dionysos Sabazios, comun Tracilor, și deci și Geților, cari erau un popor din familia tracă. Pag. 705:

progresul, se poate deduce din aceea, că pe monumente și pe numi se află struguri. Impăratul Probă (276—282) ordonă, că în Mesia de sus (Serbia) să se pună via pe muntele «mons aureus» și în alte țări a le imperiului. Unele monumente iartă de a deduce, că în Dacia dăra încă sub Traian, dar pozitiv sub Antonini (de la 138 d. C. încolo) s'a adus loza de via din Italia și anume în Ardél (177).

7. Datine Daeice.

Regimu lumescă. E o întrebare de interes istoric de a ști ce sistemă de guvernare avură Daci.

S'a ști că Pitagoras cu învățaceii săi au administrat republica astă-fel, încât s'ar fi vădit mai numai aristocrația (178) sau domnia optimaților (179). Strabo (lib. VII. c. III. 5) dă despre Decene, că *acesta demnitate și datina pitagorică* . . . a rămas de la Zamolxis, și eu am arătat în mai multe privințe legătura cultului lui Zamolxis cu învățăturile lui Pitagoras. Herodot (IV. 95) dă că Zamolxis a chemat în sala sa la ospet pe cei mai de frunte cetățeni (180). Strabo (lib. VII. c. III. 5) spune, că dintre Geți ore-care a servit la Pitagoras . . . și reîntorcându-se acasă, a fost stimat de boieri și de națiune (181).

Dară religiunea lui Zabazius la Daci luase un alt caracter prin forma pontificală Dekaeneos. Geții și Daci, venind din Tracia, nu pută aduce cultul lui Dionysos, pentru că, precum vedurăm, acolo fiind Zamolxis, cultura viilor s'a sterpit încă prin Licurg.

(177) Vass Iozsef, Erdély a Romaiak alatt, Kolozsvárott 1863. pag. 135. 165. Koczányi Ferencz, Régi földleirat, pag. 50.

(178) Aristocrația înseamnă guvernare prin cei mai buni, prin cei mai de frunte.

(179) Cicero in Sextina descrie ce sunt optimații: Qui autem se ita gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Optimații la Romani nu erau despărțiți prin clase, între optimați erau din toate clasele o grupă, și apoi poporul.

(180) In textul original e $\pi\rho\omega\tau\omicron\upsilon\varsigma$, adică cei d'întâiu.

(181) In textul original e $\eta\gamma\epsilon\mu\omicron\sigma\iota$. Tim. Cipariu in Archivu p. 493. traduce

La an. 102 Traianū împăratulū, bătëndū pe Decebalū, a intratū între munți, și «Decebalū trāmite lūi Traianū deputați (solī)» nu dintre comați (κομήτης) adecă cu cōma cu pēru lungū, cași mai înainte, ci dintre pileați (πιλοφοροι) adecă purlători de pālăriă, căciulă de pēru (182).

Dar Daciū, după devingerea totală aū trāmisū solī și la Roma, și senatulū a poruncitū de li s'a cioplitū chipurile din marmore toceaī cum erau făcuți la statură, la fisionomiă și la haine, adecă : obrazulū, grumaziī, peplulū și picidrele cu eiōreciī din marmoră alba, iară cūjma, pērulū și țundra, din marmoră nēgră. Și G. Șincai (Cronica Rom. p. 5) adaugă : toceaī cum este portulū Romānilorū, cariī locuescū pe lângă Sibiū ; eū am vēdūtū chipurile aceste în luna lūi Febr. 1775 în Capitoliulū Romei, — întăresce Șincai.

Și din aceste deducū că la Daciū civiliī și militariī de frunte aū guvernatū țara.

Și nu regimū teocraticū. Teocrația insēmă guvernulū lūi Dumneđeū, domnia lūi Dumneđeū, și de aci apoi, domnia, guvernarea unei țeri, prin preoțiī mai înalți, prin casta preoțescă. Tōte datele, cari potū servi de basa unei conclusiuni, cum-că în Dacia a fostū regimū teocraticū, sunt numāi următōrele.

Strabo đice : Zamolxis mai întâiū se puse preotū deulū celū mai veneratū la ei (Traci), pe urmă ilū făcu pe rege ca să-lū primescă de soțū în împărăția, cași pe unulū carele e în stare de a aduce sciri dela đei (183). Totū acela adaugă mai târđiū : «Și apoi acēstā datinā s'a ținutū și până în đilele nōstre (Strabo a trāitū dela 66 ant. până la 19 d. Cr.), aflāndu-se totū-dea-una cineva că să fie sfātuitorū regelū, iară la Geți se chiamă đeū . . . acēstā demnitate o avea Deceneū.»

Iornandes ne spune, că «murindū Deceneū, în asemenea venerați- prin boieri; în sensulū strinsū insēmă, conducători, voevođi, înainte mergători.

(182) Dio Cassiu lib 48. c. 9.

(183) Strabo VII. c. III. 5.

une avură pe Comosicu carele pentru iscusința sa, se ținu la Geți (pe la 57—20 ant. Cr.) și de rege și de pontifice» (184).

Tocilescu către acestea înșiră : Precum Deceneu era colegul lui Berekista așa Vezinas alu lui Decebalu (185), dar fântăna provocată are numaî : Romaniî uciseră la Tape pe mulți Daci, între cari Vezinas, carele ținea alu doilea locu după Decebalu etc. (186). Aceste sunt datele, pe baza cărora B. P. Hasdeu (187) și Gr. G. Tocilescu (188) deducă că la Daci a fostu regimū teocraticū. Nu este nici un datū istoricū apriatū pentru teocrație, și anume că clasa preoților a domnitū la Daci și a fostu mai înaltă decât cea civilă și militară, și chiarū din Columna traiană, documentulū celū mai autenticū, nu se iartă de a combina așa ceva.

La nascere. Némurile ședū imprejurulū celuia ce intră în viेतă, și îlū vaită pentru tóte acele rele ce elū de acuma are să le suferē, și îi înșiră tóte suferințele omenesci (189). Daciū plāngeau de

(184) Iornandes, de rebus geticis, 11. Iornandes a scrisū în secululū alū șéselea. Veți Zamolxis, nota 20.

(185) Tocilescu, Dacia înainte de Romani, pag. 718.

(186) Dio Cassiū lib. 47. c. 10.

(187) Hasdeu în Familia din 1868. pag. 492. în articolulū : Cine aū fostu Daci? ȕice : «La Daci, regimulū a fostu teocraticū, adecă autoritatea laică, fie civilă fie militară, era subordonată autorității sacerdotale. Zamolxis fundatorulū civilizațiunii dacice a introdusū o așa ordine de lucruri, în cătū pe lângă principele se afla totū-dea-una unū felū de papa, unū episcopū sau protectorū fără alū căruī consiliū, permisiune și inițiativă nu se făcea nimica în totū cuprinsulū statulū. . . . În acéstă instituțiune e lesne de a recunósce imensa autoritate a castei sacerdotale, a brahminilorū din India etc. . . . »

(188) Tocilescu l. c. pag. 700, ȕice că Strabo prin acele cuvinte (citate mai susū VII. c. III. 5) arată, că Zam. a fostu fundatorulū autorității teocratice la Geți; și apoi pag. 704. Decebalu e încă pontifice, și pag. 322, în capulū clasei sacerdotale se afla marele pontifice. Se vede că Iornandes cu aceea că pe Comosicu l'a făcutu pontifice, a adusū confusiune; dar Iornandes scriindū în secululū alū șésele d. Cr. de lucruri de dinainte de Cristosū, nu putea să fie bine informatū. Dar să primimū că Zamolxis, Deceneu și Comosicu fură popi, nu urmēză că la Daci și Geți aū guvernatu preoții, locuindū în pesceri.

(189) Herodotū V. 4. Incepe cu aceea : Ce facū Geți celi nemuritori, amū spusū. Trausiū însă ținū tóte cași ceia-lalți Traci, numaî la nascere și mórte facū cele ȕise.

jale la nascerea copiilor, pentru că după religiunea lor, viața e o tortură, și morțea e o mântuire (190).

La morțe. Pe celă mortă ilă îngropău cu chiuituri și bucurie, și ei înșira, că celă mortă, acuma răscumpărată de tôte relele, trăiesce în fericire deplină (191). Mortulă la ceă avuți se espunea trei zile, mai întâiu ilă plângeau, apoi tăindă totă felulă de victime petreceau în ospețe fericite, îngropândă cadavrulă arsă saă nearsă, și înălțândă d'asupra o movilă după carea urmaă eserciți (192). Imormintările le petreceau ca nisce sərbători cu cântece și jocuri de veselie (193).

Geții nemuritori. Traiană a đisă despre Geți : «Eă am stirpitu pe Geți, cari sunt ómenii ceă mai belicoși, ce aă trăitū vro-dată, nu numaă pentru tăria trupuriloră loră, ci și pentru că învățaturile lui Zamolxis carele era fórtē veneratū la ei, le-a întipăritū în inimă, că ei prin morțe nu peră, ci ajungă în altă locū. De aci pucește resoluțiunea loră la tôte întreprinderile cutezătore, pentru că ei speră mutarea sufleteloră în altă lume» (194). Recunóscemă aci influința principiiloră lui Pitagoras (195).

(190) Pomponiū Mela geografulă : Lungentur puer peria, natiq̄ue deflentur.

(191) Herodotū 5. 4. Iară la V. 3. đice : Numele ce aă Traciă sunt multe, pentru fie-care în țara loră, și datinele loră sunt mai totă acele pentru toți, a-fară de acele la Geți, la Trauși, etc. și fiindă-că și Strabo VII. c. III. 2. đice că Grecii jină că Geții sunt Traci, iară VII. c. III. 4. Mai alesă la Traci și din acești la Geți scriitorii mai târđii, și datinele Traciloră, le însușescă Geților și Daciloră. Trauos e riū în Tracia, Traușii poporulă dela riū. În Cebza, comitatulă Timisulă, se află famili : Traușă, anume acele cari ară fi ereditatū (după poveste) milióne, și sunt famili române.

(192) Herodotū V. 8.

(193) Pomponiū Mela : «funera contra, festa sunt et veluti sacra cantu lusuque celebrantur.» B. P. Hajdeū în Familia 1868 p. 503. Dr. Heinrich Franke, zur Geschichte Trajans p. 207. V. Kohner : Das Leben der Römer p. 689. Traiană a introdusă : ludi dacici.

(194) Iuliani Imperatores p. 23. aci Traiană împăratulă vorbesce cu đeulă Jupiter, și acestuia o spune. D. H. Franke : Zur Gesch. Traians p. 143.

(195) L. Preller I. 222. Pitagoras în fundațiunile sale religióse, s'a alăturatū deosebi cultulă lui Apollo cași profetă, medică, și curățitoră de păcate, morburf-

Căsătoria. «Toți Tracii, iară dintre ei mai alesu Geții, căci și eu mă laudă după genă a fi de acolo (dice poetulă Menander) nu pré suntemău conteniți dela muieră; căci la noi nică unulă însurându-se nu iea mai puțină decâtă 10, 11 și 12 muieră, și unii și mai multe. Iară de se întâmplă ca cineva din nefericire să iea număi 4 sau 5 muieră, acela pe acolo se chiamă : neînsurată, mișelă, fără de muieră.» Aceste le mărturisescă și alții, de unde, nu e probabilă, că aceiași să credă de o parte de mișea viața fără de multe muieră, iară de altă parte să se credă de bună și dreptă viața cea fără de muieră. Iară de a ține chiar de religioși și fumoși pe cei fără de muieră, e foarte în contra ideiloră comune, pentrucă toți ținu, că muierile sunt începătorele cultului divină, ele provocă și pe bărbați la cele mai multe servitii de a le țeliloră, la sêrbătoria și la închinăciuni; și rară este că dacă vre-ună bărbată trăiesce singuratecă, să fie așa de religioasă.

Menander poetulă, inducându pe unulă, carele era necăjită pentru multele spese ale muieriloră, spre a face sacrificii, dice : «Ne sfărămă țelii, mai alesu pe noi însurații, căci de-a pururea este nevoia de a ține vre-o sêrbătore». Apoi induce pre unulă carele era uritoră de muieră, plângându-se asemenea : «Am sacrificată de cincă ori în țel, și șapte servitoare aș trâmbitată jură împrejură, iară altele aș țipotită». Decă se pare absurdă de a presupune de religioși în specie pre neînsurații Gețiloră, iară cumcă la acestă poporă este mare zelulă cătră cele țeescă se crede și din cele ce le dice Posidoniu (196).

8. Zamolxis la Celții.

Celții e mai multă ună nume generală pentru Gală, Bască, Bretonă, mai târziu mutați și în Britania, pentru Vală și Scoții și Irlandesii dela munți. Celții s'au strecurată și printre elementulă elină,

(196) Aceste sunt spuse de Strabo lib VII. c. III. 4. carele citează pe Menander, ună poetă născută la 342. † la 290. ant. Cr.; iară Posidoniu filosofulă a trăit la 135—51. ant. Cr.

prin Grecia și Tracia și Italia de jos, și printre elementul român, ca Galii în Italia de sus, ca Bascii în Spania, ca Galii și Bretonii în Franța, apoi trecută și în Anglia, unde mai curaj se află și până azi.

Abaris și Zamolxis la Celți din Britania. Din Grecia a venit *Abor* și *Samolis* cu câți-va bărbați, și fură bine primiți (197). În *Abor* se reafă *Abaris*, iară în *Samolis* se reafă : *Zamolxis* (198).

Abaris a fost *Druida* (199), iară *Druidele* și *Zamolxis* sunt cu *Pitagoreii* rudenii în învățatură, și o au totu din aceea fântână (200). Nu *Pitagoras* a introdus *druidismul* la Celți, după cum susțin unii scriitori, ci *discipulul* său *Zamolxis*, carele învățase pe *Druide* și *divinațiunii* prin *numere* (201).

Cumcă *filosofia* greacă precede din învățăturile barbare și deosebi din ale *Druidelor*, a fost recunoscută încă în vechime. Cunoșterii mari de anticitatea vechiă, cari au apărât *creștinismul* în contra *păgânismului* (precum *Tatian*, *Clemente Alexandrinul*, *Theophilus*, și *Eusobin*) erau de asemenea părere (202). Unii dintre Grecii însă, ca *filosofia* lor se apară în toată națională și proprietatea lor, au negat acesta (203). Dar și această negațiune e dovadă pentru contrariul.

(197) Creuzer, Symbolik II. 143. După tradițiunea Hjalmar.

(198) Keltische Studien de Dr. N. Sparschuh, Frankfurt I. p. 168.

(199) Adolf Bachmeister, Keltische Briefe pag. 46. Preoții Galiei la Romani s'au numit *Druide*, dar au fost asemenea și preotese Galice numite *Druides*. *Vopiscu* în *Vita Aureliani* c. 44. face pe *Aurelian* de întrebă : *Gallicanas Dryadas*, că cine îi urmăze? *Lampridius* în *Vita Alexandri Severi* c. 60. *Mulier Dryas* eunti *Al. Sev.* exclamat *gallico sermone* etc. Cei vechi au combinat etimologia din *Drys* grecu, ce însemnă arbore, și pentru acesta pe preotesele Galice le-au creștit de nimfe de arbori, *Driades*.

(200) Sparschuh I. c. p. 168. *Abaris* ein *Druide* gewesen, die *Druiden* wie *Zamolxis* sind mit den *Pytagoräern* verwandt in der Lehre, und haben sie aus derselben Quelle etc.

(201) *Origines* in *Philosophomena* lib. I. c. 2. după *Tocilescu* pag. 687.

(202) Sparschuh I. c. p. 173.

(203) *Diog. Laert.* in *Prooem.* III. ad finem.

Dacă se cercetează mai de aproape, o mulțime de învățături din limba greacă p. e. a) a venera pe deși, a nu face rău, și a cultiva bărbăția; b) condițiunile de fundamentu a le cântării sunt: Poesia, jocul de harfă, și cultivarea; c) isvórele cunoscinței sunt: Invențiunea, studiul, și experiența, etc.; atunci aflăm în aceste învățături o formă de triadă (totu câte trei idei) ce erau proprii druidelor cu învățatura lor, și bardilor adevă cântăreșilor celtici ale triadelor, și dacă asemănăm triadele celtice cu învățăturile de morală a le lui Pitagoras (veđi 5 Pitagoras punctele 11—14) atunci aflăm că ce influință mare avură învățăturile Druidelor asupra filosofiei grecesci (204). Pitagoras încă s'a cređut a fi Druidă, elu a purtat barbă cași Druidele, și a fost îmbrăcatu cași preoșii celtici. Aceste pentru Greci erau bătătore la ochi, pentruce și-au și făcutu observațiunile lor (205). La Celti, Druidele, adevă pretesele pe insula Sena se ocupaș și cu profetiș; acesta trebuia să fie causa, că Pitagoras a luat în școla sa și în ordinul sē și femeș, și la Celti acele temeș se chiămaș: pythones, acele cari sciaș cosmogonia și sciinșele referitore, și numele lor ilu vedem în legătură cu Apollo pythiculu (206).

Celticismulu, carele de către Asia mică apare pe țermi africani ai Mării mediterane, în Tracia, Grecia și în Italia de josu, încă cu 7, 8 sute de ani înainte de facerea Romei, a avut influența sa și în Dacia, intermediand din Tracia prin Geș și Daci, ca primii antelocitori ai noștri; și deosebī a avut influența sa, prin amalga-

(204) Sparschuh l. c. p. 175.

(205) Iamblichos in vita Pyth. c. 2. Martial IX. epigr. 48. Sic quasi Pythogorae loqueris, successor et heres, praependet mento nec tibi barba minor.

(206) Sparschuh p. 176. aduce mai multe nume de a le femeilor din școla lui Pytagoras și le arată din etimologia celtică. Dar cartea acestuia are scopulu de a demustra că celticismulu a avut influență asupra materialulu limbii grecesci, și prin acesta se demustră totu deodată și influența celticismulu asupra culturei și filosofiei grecesci, p. e. Druidiș încă au avut credința că sufletulu e nemuritoru, după mórte migréză în alte trupuri, și după unu timpu hotărítu se renasce iară. Herodotú II. 123.

misarea lui cu elenismul mai vechiu, și pentru acesta să nu ne prindă mirarea, dacă deitățile dacice și cultul lor îl aflăm în legătură cu celticismul și elenismul vechiu, în legătură cu Abaris, Pitagoras și alții. Dar vedem că celticismul a străbătut și colo în Britania, și atunci nu avem să ne mirăm că și acolo se află urmă de Abor (Abaris) și de Samolis (Zamolxis).

9. Icoane mitologice dacice.

Trei figuri de prunci în sculptură. Când Traianul în războiul primă a cuprins Sarmisegetusa, capitala Daciei, la poarta reședinței regelui Decebal, pe pragul de din sus a aflat trei chipuri sculptate, ce reprezentau trei prunci în pelea goală, fie-carele ținându în mână câte o față, și anume: chipul din mijloc redica mâna dreaptă cu degetul arătător în sus, și în stânga ținea o față cu flacăra în sus; ceilalți doi țineau fața în mâna dreaptă dar asemenea cu flacăra în sus. Lui Traianul atât de tare i-a plăcut aceste figuri, încât în Alimania a ridicat un monument în această formă și i-a dat numele său (207).

Din acesta se vede, că acești trei prunci era ceva nou pentru Traianul, era ceva ce n'a vădit în cultul divin roman, adevărat era special dacic.

Nici nu puteau să fie Genii (208) sau Penați, ori Larii de ai Romanilor (209). Nici nu puteau să fie ceva din aceștia de ai Daciei.

(207) Ammianu Marcellinu lib XVII. Dr. H. Franke Zur Geschichte Traians pag. 220.

(208) La Romanii au fost Genii, Penati, Larii și Mani, ca și niște spirite. Geniul în specie sunt îngeri apărători ai omienilor, caselor, familiilor, orașelor, popoarelor, împăraților, etc. L. Preller. Myth. Rom. p. 67. Doi geni sunt în casă, un Geniu și o Juno, și simbolul lor e șerpele. Geniul Romei era bărbat cu diademă, în dreapta cu cornul copiei, în stânga cu sceptru. Preller l. c. pag. 566.

(209) Penații erau la Etruscii, Sabinii, Romanii, și la alte popoare italice; erau zei, proprie spirite de casă și se venerau pe vatra casei cași Larii ce reprezentau sufletele bune ale antecesorilor din familie. Aceștia erau îmbrăcați în

loră, de și unii credă că reprezintă pe Penații ori Lariii Dacilor (fără ca să demustre existența acestora la Daci), și dicu că degetul arătător și făclia simbolizează priveghierea și deșteptarea.

Trei prunci nu reprezintă mórtea. Pe monumentele și sarcofaagele grece, și arare-ori pe cele romane, se află câte doi prunci cu făclii în mână, și unul reprezintă somnul, altul mórtea, dar amândoi țin făclia aprinsă sau stinsă, în jos (210).

Cei trei prunci reprezintă nemurirea. Neaflându-se în alte mitologii o grupă de trei prunci cu făclie ținute în sus, rezultă că icónele sunt dacice, adică se țin de mitologia națională dacică. Dacă făclia aprinsă sau stinsă și întorsă cu flacăra în jos însemnă somnul și mórtea, atunci ținută cu flacăra în sus însemnă vieță și nemurirea sufletului; și dacă cugetăm la principiile lui Pitagoras despre viață, suflet și nemurire, și aflăm că aceste s'au demonstrat de susțoare în religiunea Dacilor, atunci e apriat că

și în mână aveau cornuri cantă; erau asemenea puși pe vatră și mai târziu în dolafe.

Nici în mitologia grăcă nu se află aceste trei figuri. Grecii nu aveau Genii, ideea mai apropiată e în Heroes, asemenea venerați sub chipul șerpelui. Preller l. c. pag. 569. În Iliada lui Homer și la alți poeți greci nu se află urmă că Grecii au avut Penați. Încât Virgiliu în Eneida cântul II, v. 700. dice că Anchises a scăpat pe Penați casei sale din Troia, e numai o ficțiune. Preller l. c. pag. 678.

(210) La Greci zeul somnului s'a chemat Hypnos, și al morții Thanatos; acesta a fost închipuit cu frumusețea lui Endymion sau a lui Eros, acuzi aripat, acuzi nearipat, cu o făclie ardețore sau stinsă, dar întorsă în jos. Asemenea era închipuit și fratele său Hypnos. L. Preller Gr. Mith. I. 658. Dar asupra materiei acesteia la Lessing, pag. 251. se află o pertractare specială sub titlu : Wie die alten den Tod gebildet, cum cei vechi și-au închipuit mórtea. Pentru orientare, numai câte-va figuri :

1. În templul Junonii din Elis, pe o ladă de lemn de cedru, erau doi gemeni pe brațul unei nopți, unul era somnul cel alt mórtea; unul alb dormea, altul negru ce părea că dorme. 2. Pe un monument pus în palatul Albani, somnul e reprezentat cași un geniu tener, proptit pe o făclie, întorsă cu flacăra la pământ, și inscripțiunea : Somno, stând lângă fratele său Mórtea, asemenea cu făclia întorsă. 3. Tocmai astu-fel de icónă se

figurile sunt dacice, în numărul de triada, căci toate principiile se combină prin trei idei, și reprezintă nemurirea sufletului (211).

9. Icoane mitologice troiane.

A. Priamos și Achilles.

Sarmisegetusa era capitala Dacilor, și sub Traian și mai târziu s'a numit și Ulpia Traiană. Pe ruinele ei se află satul Grădiște aproape de Hațeg în comitatul Hunedorei. Pe la an. 1823, făcându-se fundament pentru o casă, s'a aflat aci două chili cu pământul de mozaic, ce se cred a fi remășițe din reședința regilor Daci (212).

află pe o urnă în colegiul Clementin din Roma. Și Lessing dice : «Ce poate să însemne mai frumos, stingerea vieței, sufletului, de câtă o făclie întorsă?» Aributul somnului, e cornul lângă figură, pentru că nu mai suflă în el; atributele morții e urna, în care se pune cenușa, e cununa ce se pune pe mort, e fluturul ce reprezintă sufletul fără de trup. Nu e aci locul de a arăta, după Lessing din alte părți, mai multe figuri ce reprezintă somnul și mortea dar nu se pot trece cu vederea figurile aflate în Dacia. Dr. I. F. Neugebauer, în Dacien, pag. 44. Nr. 201. E un relief în marmore ce reprezintă pe un călăreț pe boi, înaintea lui un copil cu făclia întorsă în jos. Inscriptiunea este : S. I. M. (La Lessing pag. 254. se aduce o inscripție întregă : Somno Orestilia Filia). Eu în S. află : Somno, iar în I. și M. numele dedicatului. Totu la Neugebauer pag. 74. Nr. 24. E un relief cu un copil și de o parte cu un geniu. care în mâna stînga ține o făclie întorsă în jos, iar în dreapta un cornul copie. Acastă figură asemenea e somnul. Aducă numai aminte de țicerea românească : Dormirea somnul lung, adică murirea, deci somnul lung se identifica cu mortea.

(211) Pentru materia acesta e de interes mare la Neig. pag. 208. Nr. 58. pe tra de altar a lui Mithras zeul de sora al Persilor, primit și de Romani, ca zeul sorelui de la equinoctiu, adică din 21 Martiu. Pe acesta între alte figuri de-a dreapta stă un copil cu făclia aprinsă ținută în sus, de a stînga cu făclia întinsă în jos. Acesta reprezintă timpul decurs înainte de 21 Martiu, acela timpul nou, adică care începe de a învia și însufleți natura. Acesta de stînga e mortea, acela de dreapta e viața. La înviare cântăm noi despre Christos : Din morțe la viață!!!

(212) Dr. I. F. Neugebauer, Dacien pag. 38. Autorul la 1845 și 1847 a fost pe la Grădiște, dar atunci mozaicul nu era întreg.

Într'o chilie de stînga spre stradă, mozaiculă era de 20 de urmë cuadrade și împrejură avea cirade, ce formaū ramulă icônei. O figură representa pe *Priamos* regele Troiei, când s'a dusă la Achilles învingătorulă feciorulă sēū Hector, și îngenunchindulă a cerutulă trupulă lăi Hector. Altă figură era *Achilles*, și a treia *Automedon*, și numele acestorū trei înși e scrisū *grecesce* d'asupra capulă lorū. De o parte se vedea încă și Hermes (la Romană Mercuriulă) carele se cunosce de pe bățulă sēū de farmeculă și aripele sale. Câmpulă mozaiiculă a fostulă albulă, Automedon are manteua vênătă și ține scutulă lăi Achilles; mantelele lăi Achilles și Priamos sunt sure, iară căciula frigidă a acestora e galbenă-roșiă (213).

Pentru a pricepe mai bine întelesulă icônei, e de lipsă ca să aușimulă ce țice Homer despre întâmplarea acēsta. Hector, feciorulă celulă mai plăcutulă alulă lăi Priamos, regelulă Troiei, a cădutulă în luptă, ucisulă chiar de Achilles, beliducele Grecilorulă. Zeus trâmise pe Iris, solulă ȕeilorulă, la Priamos ca să-î spună, că va căpēta trupulă lăi Hector, dacă va duce darură lăi Achilles. Priamos atunculă îșă încareă carulă cu darură și plēcă. Hermes ȕeululă îi ieșe în cale, îlă sfătuesce ca să cuprindă genunchilă lăi Achilles, să-lulă conjure pe ȕei, pe tată și pe mamă, pentru ca să-î dea trupulă lăi Hector. Hermes mână carulă și conduce pe Priamos până la cortulă lăi Achilles, apoi se îndepărtēză. Priamos intră în cortulă și află pe Achilles cu Automedon și Alkymos, eroi de frunte, odihmindulă după cină. Priamos se pune în genunchi, cuprinde genunchilă lăi Achilles, îlă rōgă în lacrămi, și apoi Achilles îi dă trupulă lăi Hector (214).

În mozaiculă Hermes n'a fostulă de lipsă, pentrucă elulă s'a îndepăr-

(213) Troia a fostulă în Asia mică în provincia Mysia spre Marea egee, a-prōpe de țermure și de insula Tenedos; aȕă pe ruinele Troiei e satulă Janichter. Rottek pune domnirea ei pe la 1183. ant. Cr. Din familia lăi Dardanus s'a născutulă ramulă lăi Priamos și alulă lăi Aeneas.

(214) Homerulă în Illiada. Automedon II. IX. 209. XVII. 429. 459. e soșulă de arme și cociarulă lăi Achilles. Alkymos sēulă Alkymedon, II. XVI. 197. XXIV. 408 e conducătorulă Myrmidonilorulă. Achilles e eroulă Illiadei, centrulă epopeiei lăi Homerulă, care arulă fi trăitulă pe la 933. ant. Cr. L. Preller Gr. Myth. II. p. 433.

tațu, și n'a intrat în cortu, și dacă e pusu, artistulu a pututu să aibă numai tendința, că Hermes cu bățulu a adormitu străjile, și scena se întimpla sară, pentrucă Hermes e și lucéfêrul de séră, dar din mozaicū lipsese Alkymos.

B). Paris cu trei ține.

Mozaiculu din chilia a doua arată judecata lui Paris, numită *theocratia*, adică judecata de țeu. Paris carele e cu o căciulă frigică pe capu, șede, iară înaintea lui staț ținele : Hera (Juno) îmbrăcată în roșu, Aphrodite (Venus) în *vênêțu*, Athene (Minerva) în *galbenu*, și cu scutu vênêțu (215).

Mitul e următorul. Când Hekabe, muierea regelui Priamos a fostu grea, a visatū că din pântecelē e i ieșitū unū focū de amenința Troia întregă. Priamos, de frică, că prunculū născutū, Paris, îi va aduce nenorocire, l'a expusū pe muntele Ida, ca să se prăpădescă, dară o ursoiică l'a lăptatū, și apoi elū a crescutū între păstorī. Ței erau adunați la nunta regelui Pelleus cu Thetis, dar Eris (sfada) nefind chemată s'a mâniațu, și ca să aducă sfadă între ei, a aruncatū unū mēru de aurū cu inscripțiunea : «Ținei celei măi frumose!» Din cele trei ține amintite, fie-care a ilū pretindea pentru sine, dar nici unū țeu n'a cutezatū să facă judecată. Atunci ținele plécă cu mărulū la Paris, ca elū să le facă judecată, și Hera îi promite domnia pentru Asia, Athene învingeri și gloriă, iară Aphrodite pe cea măi frumósă din lume. Paris judecă în favórea Aphro-

(215) Neugebauer pag. 38. țice că la 1823 amēndouē mozaice erau întregi, și noroculū că la 1825 s'a făcutū desemnulū și descrierea lorū, pentrucă pe la 1845 și 1847 când a călătoritū pe acolo, numai din ramurī a aflatū câte-ceva. Mozaiculu a fostu de petricele de marmoră, câte de $\frac{3}{4}$ policari de lungi, și de unulū de gróse, și semēnaū mozaicilorū din Pompei. Ernst Guhl și V. Kohner în : Das Leben der Römer pag. 565 descrie istoria desvoltării artei de mozaicū numitū la Romanī «pavimentum musicum». Din mozaicele grecesci puține s'au aflatū, dar cele din Pompei, arată o artă fórtē mare, cu icóne ce represintă chiar bătaia, bătaia lui Alexandru celū mare cu Dariū la Issos. (Din pavimentū e : pāmēntū). E scosū din locū și ađi e păstratū în muzeulū din Neapole.

ditei, și acesta îi dă pe Helena, muierea lui Menelaos. Paris atunci răpesc pe Helena, și dă cauza războiului asupra lui Priamos și asupra Troiei. Hera și Athene trec în partea lui Menelaos și a Grecilor.

C). Taurul Apis.

În Dacia, și anume în Ardélul la Turda, s'a aflat un reliefu lucratu forte reu, și representa un tauru, cu inscripțiunea grăcă : ΑΠΙΣ (Apis) (216). La an. 1767 intră Alba-Iulia și Partoș s'a aflat un mozaicu, pe care era formatu un bou din petrii negre și albe. Totu aci la an. 1782 s'a aflat un mozaicu, ce s'a ținutu de un edificiu, de 900 de urme patrate, și în mozaicu era formatu : un bou, o bustă (icónă până la peptu) și un călărețu (217).

Pentru ca să cunoșcemu cultul taurulu Apis, trebuie să ne întorcem iarăși la Egiptu. Schiva zeul indianu a fost consideratu cași creatoru și producătoru, și elu în Egiptu se arăta sub numele Osiris și Ysiris (218). Cași Schiva, și Osiris pe monumentele egiptiene e făcutu adese-oră cu capu de bou, sau de tauru. Schiva călărește pe taurul Dherma, penține și în Egiptu, tauru Apis și Bakis ai lui Osiris devenira sânti. Apis a fost un tauru de oraclu, și sciindă că Dherma însemnă : dreptu, lege, Schiva cași tauru simbolisază pe legislatorulu, pentru că legea a fost publicată prin preoți cași un oraclu alu deitășii. Apis a fost de colóre neagră și cu stea albă în frunte.

Riul Ganges, după mitu, isvoresce din gura unei vaci, iară Apis s'a consideratu, ca simbolulu Nilulu (riul în Egiptu) crescătoru. Astu-felu nu putemu mai multu dubita asupra originii indice

(216) Dr. I. F. Neugebauer : Dacien pag. 209. Nr. 63. După M. I. Ackner : Die röm. Inschriften in Dacien p. 142. acestu reliefu s'ară afla ađ în posesiunea contesei Rhedai.

(217) Neugebauer p. 165. Nr. 340 și 341.

(218) Osiris și Ysiris se deduce din cuvântulu sanscritu swar sau sur, ce însemnă a lumina, a străluci. F. Nork Pop. Myth. X. p. 40.

a lui Apis, pentru că în sanscrita *apa* înseamnă apă, și taurul Apis e aci simbolul apei, cași a elementului fructuător. În această calitate aflăm pe Schiva că e bărbatul dînei Ganga (riul Gan- ges) și pe Osiris, personificațiunea Nilului (219).

De cultul lui Osiris și Apis nu aflăm urmă nici în mitologia greacă nici romana; în Dacia numai o inscripțiune greacă despre Apis. De aci consecueză, că precum Zamolxis și-a trasă originea din Egiptul, așa și Apis, și în urmăre s'a ținut de religiunea Dacilor; și încât ideea mitologică e în legătură cu apa, Apis din Dacia s'a putut refera la riul Mureș.

Resultatul. Sub icóna A și C inscripțiunile sunt grecesci. La Traci, Macedoneni, și Daci, și inscripțiunile de pe monete erau grecesci. Cultura Greco-tracă a străbătut în Dacia și respective s'a adus prin Geții și Dacii veniți din Tracia. Romanii nu s'a îndatinat, și cu atâta mai puțin în timpul împăraților, de a pune inscripțiuni grecesci, deci și aceste arată epoca dacică.

Scenele din icónele A și B sunt din mitologia myso-elină, adică din o epocă cu 1000 și mai mulți ani înainte de Christos; în Grecia mare (Italia de jos) se află inscripțiuni multe grecesci, și icóne mitologice grecesci, pentru că locuia Grecii pe acolo, și Romanii la început au primit multe din cultura grecă, dar nu cred că după cucerirea Daciei, Romanii să fiă avută predilecțiune către mitologia vechiă elină, și anume că mosaicele A și B sunt din timpul de după cucerire, cu atâta mai puțin, cu cât unii archeologi presupun că mosaicele A și B fură chiar în palatul regesc al Dacilor.

Încât se dice (Neugebauer p. 38) că mosaicul din Sarmisegetusa sémăna celui din Pompei, nu urmăz să fiă făcut pe timpul Romanilor, căci p. e. mosaicul ce represintă (B. nota) bătaia dela Issos, nu a fost idee romană, ci Elena fata lui Timon l'a desemnat în Egiptul, Vespasianu a adus icóna la Roma, și mosaicul din Pompei e copii (220); dară arta de a face mosaic a putut

(219) F. Nork Pop. Mith. X. p. 39—41.

(220) Ernst Guhl și W. Kohner. pag. 566.

fi lătită prin artiști și măiestrii de multe naționațități și totuși să semene; și mosaicul din Sarmisagetusa a putut fi făcut chiar de Romanii, pentru că din istoria războiului primă cu Decebalu scimă că la acesta trecuseră mai mulți artiști și măiestri Romanii.

Aflăm însă și aceea, că în orașulu Pergamos din Mysia unde era Troia, în prânzătorulu regelui Sosos, a fostu unu mosaicu renumitu, ce represinta rēmășițele de mănăcări cădute de pe masă, și gunoiulu ce se vedea prin chiliă împrăștiatu și ne măturatu. Acesta arată, că arta mosaiculu într'unu timpu pre vechiu a fostu dezvoltată încă la Mysi în Asia, dela cari se ȳicū purceȳetori și Moesii din Moesia (Servia Bulgaria) și astu-felu artistulu mosaiculu din Sarmisagetusa a putut fi din școla acesta.

II. MITOLOGIA SPECIALĂ ROMANĂ ÎN DACIA.

De când Dacia a devenitu provinciă romană (105 d. Cr.), de atunci a străbătuțu și cultulu ȳeiloru romanii în Dacia, și oficiosu s'a susținutu celū puținu până la Aurelianu împēratulu (270—275 d. Cr.), carele apoi și-a retrasu legiunile din Dacia.

Cumcă cultulu romanu până la Aurelianu s'a susținutu și oficiosu, dovedescū inscripțiunile romane din Dacia, pentru că în aceste se află amintite o mulțime de ȳeități romane din Italia, sau și din altă parte a imperiulu romanu, ba și câte-vă ȳeități speciale daco-romane. Cultulu acesta, înrădăcinatu în Dacia aprupe în 200 de ani, și după 275 d. Cr. a rēmasu la poporul romanu chiar pe lângă creștinismu, în mituri, în tradițiuni și în povestii populare, și s'a susținutu și până aȳi, precum voiū arēta în tomulu alū treile, ce va tracta despre sērbătorile și datinele păgāne romānesci de aȳi, și în tomulu alū patruea, în care se vorū arēta elemente de mitologia daco-romană de aȳi.

Voiū înșira aci numele și epitetele ȳeitățiloru aflate în inscripțiunile Daciei, numai ca să se constateze existența lorū; mitologia des-

pre ele în partea mai mare e tratată în tomul acesta și nu-mi potî estinde materialul ca să le trectezî de noî.

Voiî începe cu cei 12 deî mari romanî, Jupiter, Juno, Minerva, Apollo, Diana, Mars, Mercurius, Venus, Vesta, Ceres, Neptunus și Vulcanus, voiî continua cu aceia cari se mai aflî dela Romanî, și voiî încheia cu deîi specialî daco-romanî.

A. Cei doispredece deî mari.

I. Jupiter.

Jupiter, numai cu numele acesta, și în dedicațiune *Jovi* (în dativî) mai arareorî se aflî, de regulă cu unî predicatî sau epitetî, mai de multe orî Jupiter Optimus Maximus, și adeseorî pe lângă aceste epitete, și altele.

Jupiter (1). Jupiter Optimus Maximus (2). Jupiter *Cernenus* (3). I. Custos (4). Jupiter fulgerătorî și divus fulguralis (5). I. Inventor (6). I. Monitor, conservatorque (7). I. O. M. Aeternus (8). I. O. M. Comogenorum aeternus, și deus Comogenorum (9). I. Op. M. Conser-

(1) Tôte le-amî culesî din inscripțiunile publicate de Dr. I. F. Neugebauer în Dacien etc. Kronstadt 1851. Mai târîi am datî și de M. I. Ackner, Die römischen Inschriften in Dacien, Viena 1865, carele are unî indice câtî de completî. Ici coela am folositî și pe Vass Iozsef, Erdély a Romaiak alatt, Kolozsvár 1863. Neug. p. 141. Nr. 117.

(2) Neug. p. 80. 83. 85. 129. 141. 149. 150. 152. etc. Ackner Nr. 19. 53. etc.

(3) Tim. Ciperiî, Archiv. pag. 769. Magister colegiî Jovis cernen. Ackner Nr. 623, în tabule cerate. A fostî colonia Zernensium, scrisă și Diernensium, și Tsernennsium, Tiernensium, ce ne aduce aminte de riulî Cerna de lângă Mehadia, Orșova.

(4) Neug. p. 19. Nr. 4. Ackner Nr. 61.

(5) Ackner Nr. 761. Nr. 312.

(6) Neug. p. 18. Nr. 2.

(7) Neug. p. 129. Nr. 27.

(8) Neug. p. 58. Nr. 41 și 59. Nr. 46. Ackner Nr. 222. 304. 305.

(9) Ackner Nr. 555. și Nr. 558.

vator (10). I. O. M. defensor (11). I. O. M. Dolichenus (12). I. O. M. Heliopolitanus (13). I. Maximus (14). I. O. M. paternus (15). I. O. M. Prusenus (16). I. O. M. Servator (17). I. O. M. Stator (18) și numai I. Stator (19). I. O. M. Tavianus (20). I. O. M. Victor (21). I. O. M. Summus exuperantissimus (22).

Din aceste epitete nouă și aflate numai în Dacia sunt : Cernenus, Prusenus și Tavianus.

Jupiter totu în o inscripțiune se află și cu alte deități : Jupiter Custos și Quirinus Salvator (23). I. inventor cu Dis Pater, Terra Mater (24). I. Stator cu Hercules Victor (25). I. O. M. dis et deabus (26). I. O. M. ceterisque dis (27). I. O. M. ceterisque dis et deabus (28). I. O. M. ceterisque dis consentibus (29). I. O. M. ceterisque dis, dea-

- (10) Neug. p. 129. Nr. 28, pag. 134. Nr. 59. Ackner Nr. 309.
- (11) Neug. p. 122 Nr. 1. are defensor et vetator. Ackner Nr. 834. are defensor et tutator.
- (12) Ackner Nr. 12. 556. 558. 829. Neug. p. 73. Nr. 7. p. 183. Nr. 53.
- (13) Neug. p. 53. Nr. 2. Ackner Nr. 223. 324.
- (14) Neug. p. 142. Nr. 126.
- (15) Neug. p. 283. Nr. 6.
- (16) Neug. p. 225. Nr. 13. Tim. Cip. Archivü p. 372.
- (17) Neug. p. 139. Nr. 97.
- (18) Neug. p. 142 Nr. 122. pag. 207. Nr. 51.
- (19) Neug. p. 127. Nr. 16. p. 143. Nr. 129.
- (20) Neug. p. 136, Nr. 72. p. 223. Nr. 1. Ackner Nr. 726.
- (21) Neug. p. 284. Nr. 7.
- (22) Neug. p. 141. Nr. 119.
- (23) Ackner Nr. 61. La Neug. p. 19. Nr. 4. e Quintus Salvator, Quintus e sunuta.
- (24) Neug. p. 18. Nr. 2. p. 19. Nr. 3.
- (25) Neug. p. 143. Nr. 119. După Franke pag. 169. Traianu a făcutu întâia dedicare. Jovi Statori Herculi Victori.
- (26) Neug. p. 162. Nr. 275.
- (27) Neug. p. 140. Nr. 111.
- (28) Neug. p. 137. Nr. 76. p. 150. Nr. 188.
- (29) Neug. p. 194. Nr. 2.

busque immortalibus (30). I. O. M. et dis deabusque et genio loci (31). I. O. M. et consensu deorum dearumque pro salute imperii romani (32). I. O. M. ceterisque dis deabusque immortalibus et Daciae (33). I. O. M. et dis penatibus (34). I. O. M. Romulo parenti, Marti auxiliatori (35).

2. Juno.

Juno singură și fără epitetă (36). Juno Regina forțe de mulțori (37). I. O. M. și Juno regina (38). Juno regina, Populonia, Dea Patriae (39). Ca Populonia, a avut grijă ca să crească populațiunea în Dacia, și tot-de-odată a fostă dină adecă patróna patriei, a Daciei.

3. Minerva.

Minerva singură (40). Minerva Jovis consiliorum particeps (41). Minervae et Mercurio dis tutelaribus (42). M. Augusta (43). Minerva Sancta (44).

(30) Neug. p. 148. Nr. 172.

(31) Neug. p. 159. Nr. 252. pag. 283. Nr. 5.

(32) Neug. p. 127. Nr. 11.

(33) Neug. p. 125. Nr. 5.

(34) Neug. p. 126. Nr. 10.

(35) Neug. p. 19. Nr. 3. La pag. 115. Nr. 5. e : I. O. M. Dei Nso. Se vede a fi o deitate, dar inscripțiunea dóră e necomplectă, dóră : *Ensi*, ființă.

(36) Neug. p. 285. Nr. 11.

(37) Ackner N-rii 53. 60. 226. 321. 322. 323. etc. unele sunt scóse din Neug.

(38) Neug. p. 53. Nr. 5. p. 138. Nr. 88. p. 126. Nr. 6.

(39) Ackner Nr. 331. Transilvania, Beiblatt des Siebenbürgens Bote 1861. Nr. 11.

(40) Neug. p. 130. Nr. 33. p. 152. Nr. 204.

(41) Transilvania Beiblatt des Sieb. Bot. 1861. Nr. 9. și 11. inscripțiunea e din 2 Maii 189. d. Cr., ea e dară părtașă la consiliile lui Jupiter. Ackner Nr. 335.

(42) Neug. p. 88. Nr. 1.

(43) Neug. p. 142. Nr. 124. pag. 135. Nr. 65.

(44) Neug. p. 130. Nr. 33.

4. Trinitatea.

I. O. M. Juno regina, Minerva (45) dar cu trinitatea laolaltă s'a chiămată și alte țeităi : et omnibus diis immortalibus (46). Aesculapius Dominus (47). Terra Mater (48). Aceste 3 țeități, Jupiter, Juno și Minerva încă și în Italia formaă trinitatea romană, și în Roma avură templu comună, dar fiecare țeitate avea cella sa, Jupiter în mijlocă, de drépta Minerva, și de stînga Juno (49). Aceste țeități erau și politice și representaă statulă romană (50), iară în cultă Minerva e spiritulă, Juno e materia, și Jupiter e făcătorulă.

5. Apollo.

Apollo (51). Apollo deus (52). Numen Apollinis (53). Apollo Augustus (54). A. Grannus (55). A. praestantissimus (56). A. Py-

(45) Neug. p. 125. Nr. 3. pag. 127. Nr. 12. pag. 133. Nr. 55. p. 226. Nr. 17. Transilvania Beiblatt des Sieb. Bot. 1861. 9. 11. arată cum se aflară inscripțiunile la Alba Iulia.

(46) Neug. p. 50. Nr. 1.

(47) Neug. p. 261. Nr. 2.

(48) Ackner Nr. 53.

(49) Tertuliană ad Nat. II. 12 : Varro, antiquissimos deos Jovem; Junonem et Minervam refert. Pliniă Hist. lib. IV. cap. 53. Jovem, Junonem, Minervam, praesidesque imperii deos.

(50) L. Preller R. Myth. p. 193.

(51) Ackner Nr. 640. 641. 944.

(52) Neug. pag. 147. Nr. 163, Ex jussu dei Apollinis.

(53) Neug. p. 145. Nr. 142.

(54) Ackner Nr. 200.

(55) Neug. p. 89. Nr. 4. p. 284. Nr. 17. Adolph Bachmeister, Keltische Briefe pag. 88. țeice că Grannus la Celți a fostă ună epitetă ală lui Apollo. Dio Cassius lib 77. c. 15. Nam neque Apollo Grannus, neque Aesculapius etc. M. Velserus pag. 406. în esplicațiunea lui Dio Cassiu. Muratori pag. 22. Nr. 2 . . . certum videtur, originem apud Germanos, Celtasque querendam, in quorum agris inscriptiones repertae sunt. Lazis in Analecte de Rep. Rom. ilă aduce în legătură cu riulă Gramna, Gran din Ungaria.

(56) Neug. p. 158. Nr. 246.

thius (57). Apollo în societate cu Diana, Aesculapius și Hygea (58), cu Deus bonus Phosphorus (59), și cu Sirona (60).

6. Diana.

Diana Augusta (61). Diana Dea (62). Diana Leta (63). De Diana se țină nimfele, dar cele de categoria nimfelor și preste totu ale ținelor le voi înșira în altu locu. Diana Lucifera (64). D. Melifica (65). D. Regina (66). Diana Sancta (67). Dianae Sacrum (68). D. cu Apollo-Aesculapă, și Hygeia (69). D. cu Silvanu (70).

7. Mars.

Mars amicus et consentiens (71). M. Augustus (72). M. auxiliator (73). M. Conservator (74). M. deus (75). M. Pater (76). A a-

(57) Neug. p. 145. Nr. 150.

(58) Neug. p. 149. Nr. 186.

(59) Neug. p. 145. Nr. 150.

(60) Neug. p. 89. Nr. 1.

(61) Neig. p. 143. Nr. 128. p. 193. Nr. 1.

(62) Neig. p. 143. Nr. 132. p. 146. Nr. 157.

(63) Neig. p. 114. Nr. 3. Ackner Nr. 835, ȕice cã e saũ Letaia, saũ letalis (de mörte). Dela Lethe riulu lumii de josu? saũ Letaia, uitãtore, iarã dela Lethe.

(64) Neig. p. 269. Nr. 93.

(65) Neig. p. 140. Nr. 109.

(66) Neig. p. 136. Nr. 69.

(67) Neig. p. 30. Nr. 61. pag. 56. Nr. 29.

(68) Neig. p. 140. Nr. 102. pag. 152. Nr. 2. pag. 160. Nr. 264.

(69) Neig. p. 149. Nr. 186.

(70) Neig. pag. 155. Nr. 230. S'a aflatu statua de marmore a Dianeii cu unu cerbu lângã arbore (p. 166. Nr. 345) și unu reliefu, unde D. are arcu în mãna stingã (p. 166. Nr. 347), astu-felu casu vãnãtorea în pãdure.

(71) Neig. p. 202. Nr. 11.

(72) Neig. p. 21. Nr. 12.

(73) Neig. p. 19. Nr. 3.

(74) Neig. p. 205. Nr. 37. p. 139. Nr. 35.

(75) Ackner Nr. 794. 807.

(76) Neig. p. 183. Nr. 4.

vută dedicațiunii și aū altîi deî laolaltă : M. și Victoria (77). M. Pater conservator et Victoria (78). I. O. M. și Mars (79). I. O. M. Romulus parens, et M. auxiliator (80).

8. Mercurius.

Mercurius (81). Deus Mercurius (82). M. Augustus (83). M. conservator (84). M. Consentiens (85). In legătură cu Minerva : Mercurio et Minervae dis tutelarius (86).

9. Venus.

Venus augusta (87). Venus Victrix (88), apoî Hercules și Venus (89).

10. Ceres.

Cereri Augustae Sacrum (90).

Despre Ceres numai o inscripțiune, dar sunt și despre alte deitățî de pămîntū și de agri, și acele se vorū înșira la loculū lorū.

11. Vesta, 12. Neptunū, 13. Vulcanū.

Nici despre aceste sunt inscripțiuni; despre deitățile ce se ținū de cerculū cultulū lorū se va arăta mai în josū.

(77) Neig. p. 137. Nr. 77.

(78) Neig. p. 183. Nr. 4.

(79) Neig. p. 142. Nr. 127.

(80) Neig. p. 19. Nr. 3.

(81) Neig. p. 226. Nr. 15. p. 285. Nr. 10. Nr. 13.

(82) Neig. p. 162. Nr. 277.

(83) Neig. p. 23. Nr. 18. pag. 37. Nr. 107.

(84) Neig. p. 167. Nr. 3.

(85) Neig. p. 202. Nr. 12.

(86) Neig. p. 88. Nr. 1. p. 158. Nr. 250.

(87) Neig. pag. 144. Nr. 135. și pag. 160. Nr. 259.

(88) Neig. p. 153. Nr. 212.

(89) Neig. p. 10. Nr. 1.

(90) Neig. p. 224. Nr. 6.

B. Țeitățile ce se țin de cerulă cultulă Țeiloră mari.

1. De ale lui Jupiter.

- a) *Sol* (sore) după cultulă celă mai vechiă din Italia. Vomă rea-
minti la cultulă noă persică.
- b) *Luna* lucifera (1). Și Diana cași Țină de lună a avută acestă
predicată. Se țină de cultulă lui Jupiter, cași Țeulă cerulă.
- c) *Fides* (2) Țeitate pentru ideia dreptulă.

2. De cultulă lui Mars.

Quirină a fostă predicatulă lui Marte, Quirinus Salvator (3) pen-
tru salutea lui Traiană. Romulus Parens, lângă Mars auxiliator (4).
Victoria e Țeitate de rășboiă, astfelă de cerulă lui Marte. Victo-
ria Augusta (5). V. Bona (6). Marti et Victoriae (7). Victoriae An-
tonini Augusti (8), în legătură cu Spes, Virtus, Victoria (9) și Vic-
toria et Concordia (10). Victoria și geniulă colegiulă (11). Virtus
încă e Țeitate de cultulă lui Marte, se înȚelege virtutea militară.
Fugia, carea ajută a fugi din luptă (12).

(1) Neig. p. 128. Nr. 20 și 22.

(2) Neig. p. 152, Nr. 203. Cicero de offic. I. 7. fundamentum justitiae fides,
s. e. ditorum conventorumque constantia et veritas.

(3) Neig. p. 19 Nr. 4. respective Ackner Nr. 61.

(4) Neig. p. 19. Nr. 3. O inscripȚiune pe capulă punȚii lui Traiană începe :
Aspice Romule pater !

(5) Neig. p. 12. Nr. 17, p. 19. Nr. 7. p. 96. Nr. 1. p. 141. Nr. 118. p. 157
Nr. 237.

(6) Neig. p. 183 Nr. 4. Marti patri conservatori et. V. bonae. p. 205. 37.

(7) Neig. p. 137. Nr. 77.

(8) Neig. p. 125. 3. Se mai află și pentru alȚi domnitori.

(9) Neig. p. 71. Nr. 1.

(10) Neig. p. 295. Nr. 2.

(11) Neig. p. 67. Nr. 1.

(12) Vass Ioșef p. 132. Cu provocare la Ant. Bartalis pag. 39.

Mars cași deș de pădure se represintă prin Silvanū.

Silvanus (13). Silvano sacrum (14). Silvano Sancto (15). Deo Silvano (16). Silvano Domestico (17). Deo Silvano domestico (18). Deo Silvano Silvestri (19). Silvano Silvestri et Dianae (20). Silvanus Augustus (21).

3. De cultulū đinei Ceres.

Liber Pater (22) (Bachus) Liber Pater și Libera (23). Numini Bacho (24).

Magna deum Mater (25). Terra Mater (26). Cu alte deități : I. O. M. Iuno Regina, Minerva, Terra mater (27). Jupiter inventor, Dis Pater, Terra Mater (28). Diti et Terrae Matri (29). Diis, Deabus Daciarum et Terrae Matri (30). Epona (31) îngrijitorea de crescerea cailorū.

(13) Neig. p. 53. Nr. 6. p. 66. Nr. 2. p. 161. Nr. 272 și 274.

(14) Neig. pag. 201. 8. p. 174. 10. p. 160. 267.

(15) Neig. p. 283. Nr. 3.

(16) Neig. p. 79 Nr. 1. p. 119. Nr. 30. p. 133. Nr. 52.

(17) Neig. p. 55. Nr. 15. p. 82. Nr. 6. p. 145. Nr. 143. p. 153. Nr. 211.

(18) Neig. p. 174. Nr. 8. p. 180. Nr. 54.

(19) Neig. p. 137. Nr. 79. p. 152. Nr. 202.

(20) Neig. p. 155. Nr. 230. Aci Diana iară e cași đină de vênatū în pădure.

(21) Ackner Nr. 421.

(22) Neig. p. 15. 57. Nr. 39. p. 132. Nr. 44. p. 159. Nr. 254. pag. 206. Nr. 44. Ackner Nrii 43. 907. 942.

(23) Neig. p. 144. Nr. 133. p. 154. Nr. 223. p. 175. Nr. 16. Ackner Nr. 358.

(24) Neig. p. 161. Nr. 268. p. 143 Nr. 132.

(25) Neig. p. 150. Nr. 187. p. 152. Nr. 206. p. 283. Nr. 2.

(26) Neig. p. 57. Nr. 33. p. 132. Nr. 46. p. 285. Nr. 12.

(27) Ackner Nr. 53.

(28) Neig. p. 18. Nr. 2.

(29) Neig. p. 205. Nr. 34.

(30) Ackner Nr. 451.

(31) Ackner Nr. 946.

4. De cultul lumii de jos.

Diti patri, Terrae matri (32). *Diti*, Terrae matri (33). Ditis regina și Ditis Regina (34). Manes dii (35). Manes Sacri (36). Lar castus (37). Lar vialis (38). Lar municipii (39). Furiae Daciae (40).

5. De cultul Vestei.

Vesta e țină focului și a vetrei. Penații sunt din cercul cultului ei. *I. O. M. et penatibus diis* (41).

6. De cultul lui Neptun.

Neptun e țină apelor. La Mehadia s'a aflat inșcripțiunea : *Herculi, Genio loci, fontibus calidis* (42) (isvórelor calde). Totu a colo : *Diis et numinibus aquarum* (43).

C. Semiđei.

Semiđei și eroii sunt a două clasă după mitologia veche romană. Mai târziu, in cultul împăraților, aci au intrat și numini său țeitățile personale ale lor, sau au fost asemeni unor ței.

(32) Neig. p. 18.

(33) p. 205. Nr. 34.

(34) p. 108. Nr. 1.

(35) Neig. p. 112. Nr. 3. p. 282. Nr. 2 și mullime.

(36) Neig. p. 202. Nr. 13. pag. 162. Nr. 281. *Diis manibus, aeternae quieti, et perpetuae securitati.*

(37) Neig. p. 108. Nr. 1.

(38) Neig p. 136. Nr. 71.

(39) Neig. p. 152. Nr. 205. Ackner Nr. 439.

(40) Neig. p. 224. Nr. 8. *I. O. M. Taviano. Quamquam furiis Daciae nulla spes pacis etc.* Ackner Nr. 726.

(41) Neig. p. 126, 10.

(42) Neig. p. 11. Nr. 10.

(43) Neig. p. 10. Nr. 5.

1. Hercules.

Hercules (1). Hercules augustus (2). H. conservator (3). H. conserv. Augustorum (4). H. deus (5). H. invictus (6). H. invictus Tibiscanus (7), și H. Tibiscanus (8). H. invictus protector imperatoris (9). H. salutifer (10). H. sanctus (11). Cu alte deități : Jupiter Stator, H. Victor (12). Hercules și Venus (13). Silvanus, Terra Mater, Hercules (14).

Acți e de interes : Hercules conservator domus Ulpiorum (15) a familiei lui Traianu. Traianu a fostu veneratu sub chipulu lui Hercules, și poporele Daciei i-au redicatu astu-felu de statuă, și în forma acesta se află Traianu și pe monede bătute de senatu și pe mone-dele coloniei romane din Viminatiu (16).

- (1) Neig. p. 11 Nr. 10. p. 144. Nr. 36. Ackner 214.
 (2) Neig. p. 10. Nr. 6. p. 57. Nr. 32. p. 175. Nr. 18. Ackner 564.
 (3) Neig. p. 257. Nr. 1.
 (4) Neig. p. 10. Nr. 7.
 (5) Neig. p. 19. Nr. 5. p. 258. Nr. 4.
 (6) Neig. p. 10. Nr. 2. p. 11. Nr. 8. p. 56. Nr. 55. p. 106. Nr. 5. p. 139.
 Nr. 101. p. 204. Nr. 23.
 (7) Neig. p. 11. Nr. 9.
 (8) Neig. p. 12. Nr. 15.
 (9) Neig. p. 106. Nr. 5.
 (10) Neig. p. 12. Nr. 22. p. 284. Nr. 9.
 (11) Neig. p. 10. Nr. 3. p. 14. Nr. 1. Ackner Nr. 771.
 (12) Neig. p. 143. Nr. 129, încă cu geniuu loculu și fontile calde.
 (13) Neig. p. 10. Nr. 1.
 (14) Neig. p. 139. Nr. 101. p. 148. Nr. 173. Ackner Nr. 214.
 (15) Gruter p. 45. Nr. 10. Dr. H. Franke : Gesch. Trajans p. 169.
 (16) Schwartzius in prolog ad Paneg. Plinii Forte itaque Romani, Traiani tanquam Herculem suum, qui gloriam saeculi, imperiique amplificaret venerati huiusmodi statuum honoris eius dicarunt.

2. Castor și Pollux.

Cast et Poll (17), adecă Castori et Polluci divis Iovis opt. M. filii. Castoribus Augustis (18).

3. Numen.

Numen după mitologia veche romană atâta e, câtu deș, dar în cultul împăraților numen s'a înțelesu cași deș personalu (19). Numini Augusti (20). Numinibus Augustorum (21). Numini et providentiae Augustorum (22). Ba și municipiul a avutu numen, — sacerdos numinis municipii (23) și alți deș (24).

4. Roma.

Roma aeterna (25) cași dînă. Unu procuratoru de alu împăratulu, reinturnându în Dacia dedică : Fortunae reduci, Iari viali, și Romae aeternae.

D. Deș de sôrte și de vieșă.

1. De sôrte.

1. *Urzitóre*. Parcae (1).

2. *Geni* (ingeri apărători). Genius Canabensium (2). G. Cen-

(17) Neig. p. 26. Nr. 36.

(18) Neig. p. 174. Nr. 11.

(19) L. Preller Röm. Myth. p. 52. 53. 75. 121.

(20) Neig. p. 223. Nr. 3.

(21) Neig. p. 143. Nr. 132.

(22) Neig. p. 32. Nr. 69. pag. 74. Nr. 16. pag. 237. Nr. 11.

(23) Neig. p. 136. Nr. 70.

(24) Neig. p. 89. Nr. 3. p. 89. Nr. 6. p. 141. Nr. 114. etc. Aesculapü, Hygia, Bachü.

(25) Ackner p. 90. Nr. 427.

(1) Neig. p. 108. Nr. 1. Acêsta e din Nicopoli în Mesia . . . Solventem fila dearum, quae globo parcarum revoluta cuncta gubernant etc.

(2) Neig. p. 131. Nr. 38.

turiae (3). G. collegii fabrorum și G. fabrum (4). G. collegii Victo-
riae (5). Genius comercii (6).

Genius Daciarum (7). G. imperatoris (8). G. legionis (9). Ge-
nius loci (10). G. ordinis (11). G. pagi (12). G. praetorii (13). G. scho-
lae ordinatorum (14). G. scholae B. B. Subocensium (15).

3. *Noroculū*. Fortuna (16). F. Augusta (17). F. Augusta sa-
cra (18). F. supera augusta (19). F. bona domestica (20). F.
magna (21). F. omni potenti Augustae (22). F. publica (23). F. Re-
dux. (24). F. Secunda (25). F. Augustorum (26).

4. *Nemesis*. Nemesis Augusta (27). Dea Nemesis (28). Nemesis

(3) Neig. p. 131. Nr. 39.

(4) Neig. p. 47. Nr. 4.

(5) Neig. p. 67. Nr. 1.

(6) Neig. p. 56. Nr. 24.

(7) Neig. p. 123. Nr. 20. p. 127. Nr. 14.

(8) Neig. p. 126. Nr. 8. p. 155. Nr. 228.

(9) Neig. p. 129. Nr. 24. p. 147. Nr. 167.

(10) Neig. p. 10. Nr. 7. p. 139. Nr. 94. Ackner Nr. 799.

(11) Neig. p. 134. Nr. 61.

(12) Ackner Nr. 884.

(13) Neig. p. 56. Nr. 24. p. 129. Nr. 29.

(14) Ackner Nr. 766.

(15) Ackner Nr. 667. B. B. esplică prin : Beneficiorum, ballistrariorum, bi-
archorum. Neig. p. 207. Nr. 52.

(16) Neig. p. 56. Nr. 31. p. 106. Nr. 7

(17) Neig. p. 174. Nr. 2. p. 224. Nr. 4. Ackner : Nr. 430. 431.

(18) Neig. p. 131. Nr. 38.

(19) Neig. p. 156. Nr. 134.

(20) Neig. p. 140. Nr. 103.

(21) Neig. p. 139. Nr. 54.

(22) Neig. p. 31. Nr. 65.

(23) Neig. p. 151. Nr. 195.

(24) Neig. p. 145. Nr. 146. p. 129. Nr. 23. p. 136. Nr. 71. Ackner Nr. 776. 777.

(25) Neig. p. 36. Nr. 97.

(26) Neig. 78. Nr. 1.

(27) Neig. p. 67. Nr. 3. p. 173. Nr. 2. Ackner p. 569.

(28) Neig. p. 131. Nr. 10. p. 134. Nr. 4. p. 207. Nr. 49. p. 237. Nr. 15. Ack-
ner Nr. 54 și 765. Neig. p. 202. Nr. 13. D. N. es. sacris manibus,

exaudientissima (29). Dea Nemesis, Sive Fortuna (30). Nemesis Regina, și Dea N. Regina (31). În forma a patra o vedemă asemănată Fortunei adevărată norocului, dar la Grecii vechi în genere a fost o țină, carea asupra celui sumețu și nedreptu a adus mânia. pedepșa lui Dumneșu, și a devenitu în înțelesu de : pedepșa pentru fapta rea : l'a ajunsu Nemesis, adevărată l'a bătutu Dumneșu. Cultulu ei a fostu lășitu, și deosebi e renumită Nemesis din Smirna, carea la Greci s'a numitu și Nemeseis, adevărată în numărulu pluralu, și s'a închipuitu în formă de demonu, de geniū aripatu (32). La Romani vechi încă s'a veneratu de triumfătoru, în frica de deochiare și de fermecare, și s'a numitu : Victoria Nemesis, căci ea aducea celui învingătoru, darulu de triumfu (33).

5. *Adrastea*. În onorem domus divinae Adrastiae (34) și Adrasteia e epitetulu ținei Nemesis (35). Ea e aprupe înrudită cu Nemesis, și se pare a fi fostu productulu unu cultu a Mamei mari (magna mater) din Kyrikos (36). Este o Adrastea și intră ninfele (Amalthea, Melissa Ida etc.) cari au crescutu pe Zeus cași pruncu (37).

6. *Rhamnusia*. Despre țina acesta este numaı o inscripțiune (38) dar foarte frumoșă, cu înțelesulu : Fortunei auguste a-tot-putinte ! unde erai Rhamnusia, unde erai ? Puținu a lipsit ca Roma să jellească, dar Traianu trăiesce. Vai ție Decebale !

(29) Neig. p. 157. Nr. 24.

(30) Neig. p. 130. Nr. 31.

(31) Neig. p. 28. Nr. 45. Ackner Nr. 81. 237. 763.

(32) L. Preller Gr. Myth. I. 417. II. 92. 110. 362.

(33) L. Preller Röm. Myth. p. 552. 556. 615. Figura cea mai vechiă a ținei se află pe unu altarū alu lui Vibius Varus, iară numele ilu amintesce încă Hesiodu.

(34) Neig. p. 248. Nr. 6.

(35) Rost. Dict. Gr. Germ. la numele propriu.

(36) L. Preller Gr. Myth. I. 419.

(37) L. Preller II. 103. 362.

(38) Neigebauer p. 31. Nr. 65. Ackner Nr. 198, aduce pe unu cari presupunū că inscripțiunea e falsă, dar eu n'am aflatu doveșile. Acesta inscripțiune s'a pututu pune, sau când Daciū au trāmisu pe unu atentatorū ca să ucidă pe Traianu sau la bătăia, când Traianu și a tăiatu vestmintulu pentru cei răniți.

Și Nemesis din Rhamnus în Africa a fost venerată, și eu numele Rhamnusia îl derivă de la acest oraș. Nemesis din Rhamnus s'a spus a fi fata lui Ocean, și ea a fost mama Helenei, sora Diocurilor. Pe pedestalul statuei ținei Nemesis din Rhamnus se vede Helena, cum se îndeparte de Leda nutritorea sa, și se apropie de Nemesis, muma sa adevărată. (39).

Dar aflăm în mitologia romană vechiă pe Apollo Rhamnusius. Preller dă : E greu de a explica epitetul lui Ap. Rhamnusius, pentru că e cunoscut numai din alte regiuni. Acest Ap. s'a chemat Rhamnusius, pentru că statua sa a fost o operă a lui Skopas din Rhamnus (40).

În acest mod Nemesis, Adrasteia, și Rhamnusia sunt ține mame totu de acea natură; constatându-se Rhamnusius un epitet de a lui Apollo, țina Rhamnusia nu pare dară de a fi nume fals.

2. Deți de vindecare.

1. *Aesculapiu și Hygia* (Higiea). Esculapiu se ține de cultul lui Apollo medicus. La Greci s'a chemat Asklepios, și la Romani i s'a introdus cultul la an. 291. ant. Cr. și anume alu lui Esculapiu din Epidaurus (41). Hygia e o țină de vindecare și e mame totu-d'una în societatea lui Esculapiu, carele i-ar fi fost tată (42).

În inscripțiun se află : Aesculapius (43). A. Augustus (44). A.

(39) L. Preller Gr. Myth. II. p. 110.

(40) L. Preller Röm. Myth. p. 274. după L. Ulrich : Skopas Leben und Werke, Greifswald 1863. p. 67. Rhamnus, după Koczanyi Ferencz : Régi földleirat p. 94 adă se chiamă Tauro Castro. În comitatul Carașului, cercul Bogșei se află un sat : Ramna. Romani cari au locuit pe muntele palatin în Roma s'au numit și : Ramnes, dar nu pot combina ca pe Rhamnusia să o țină de o țină încă din Roma.

(41) L. Preller Röm. Myth. p. 134. 606. 726.

(42) L. Preller Gr. Myth. I. p. 410.

(43) Neig. p. 133. Nr. 53. p. 175. Nr. 15.

(44) Neig. p. 127. Nr. 14.

deus (45). A. Dominus (46). A. Pergamenus (47). A. și Higia (48). Numini Aesculapii et Hygiae (49). Diis magnis et bonis A. et Hygiae (50). Auribus A. et Hygiae (51).

2. *Febris*. Dina friguriloră. Febris diva, Santa magna (52).

3. Deï de speranță și de rodă bună.

1. *Spes* (speranța) carea vine numai odată, și atunci : *Spes, Virtus, Victoria* (53).

2. *Bonus eventus* (rodă bună). *Bonus Eventus* (54).

4. Deï de virtuți.

1. *Concordia*. Et *Victoria et Concordia* (55).

2. *Mintea*. *Mens flaminum* (56). *Menti, fideique, deabus praesentibus* (57).

3. *Providenția*. *Providentia Augusti* (58). *Numini et providentiae* (a unuï imperator) (59).

4. *Virtus*. *Virtus Romana* (60).

(45) Neig. p. 158. Nr. 248.

(46) Neig. p. 261. Nr. 2. în incipțiune grăcă : *Kyrios* p. 154, Nr. 218.

(47) Neig. p. 33. Nr. 79. În Mysia unde a fostă Troia, Pergamus a fostă o fortărăță, ună castelă ală Troiei. Pergamenos după Diodoră, locuitoră de aci.

(48) Neig. p. 10. Nr. 4. pag. 11. Nr. 13. p. 12. Nr. 16. p. 82. Nr. 7. p. 133 Nr. 56. p. 148. Nr. 174. și mai sunt 7.

(49) Neig. p. 89. Nr. 3. și 6. p. 141. Nr. 114. și 155.

(50) Neig. p. 11. Nr. 13.

(51) Neig. p. 149. Nr. 186.

(52) Neig. p. 73. Nr. 9.

(53) Neig. p. 71. Nr. 1.

(54) Archivă pag. 372. dar aflată în Mesia.

(55) Neig. p. 295. Nr. 2.

(56) Neig. p. 135. Nr. 66.

(57) Neig. p. 138. Nr. 91.

(58) Neig. p. 31. Nr. 64. *Providentia Augusti vere pontificis, virtus romana quid non domat, sub jugum ecce rapitur et Danubius.*

(59) Neig. p. 32. Nr. 69. p. 37. Nr. 106.

(60) Neig. p. 31. Nr. 4.

E. Cultură străină.

1. Din cultul egiptian.

1. *Isis*. Isis dea (1). Isis exorata potentissima (2). Isis Myriomima (3). Isis paterna (4).
2. *Serapis*. Serapis (5). Numini Serapidis (6); dar Isis cu Serapis vine adeseori la olaltă (7).
3. *Anubis*. Anubis. (8).
4. *Canopus*. Canopus (9).

Totul de acestu cult se ține Osiris, bărbătesculu dînei Isis, dar Osiris nu se află în inscripțiuni; pôte că va fi fostu. De aci se ține și taurulu Apis, dar în epoca romana în Dacia nu i-am datu de urmă.

Despre aceste deități aflu de lipsă de a aminti ceva pe scurtu.

Culturile străine de regulă au intrat în mitologia romană în Roma, și prin Roma s'au lățit în imperiu. Dar și provinciile au primit unele culturi deadreptulu din Asia ori Africa, sau și-au creat și ele culturi speciale provinciale, din cari pre puține se putură lăți în imperiu și străbate în Roma, pentrece provinciile au și mitologia loră specială.

Isis și *Serapis* sunt de origine egiptică, idea despre deitățile aceste, cum s'au primitu la Romani, e mai multu elină, astu-felu prin Elini potu să străbată la Romani. În formă originală în Egiptu Isis e cu *Osiris* la olaltă, ca Jupiter cu Juno; la Greci Osiris iden-

(1) Neig. p. 25. Nr. 27.

(2) Ackner Nr. 238, dar e rău citat în indice.

(3) Neig. p. 202. Nr. 14. Pare a fi după nume de orașu.

(4) Neig. p. 15. Nr. 8.

(5) Neig. p. 151. Nr. 196. p. 160. Nr. 262, se vedu a fi identice.

(6) Neig. p. 147. Nr. 165. L. Preller Röm. Myth. p. 726. Ser-Pantheus.

(7) Neig. p. 65. Nr. 155. p. 162. Nr. 279. p. 205. Nr. 38. Ackner Nr. 608.

(8) Grisellini Tab. III. fig. 3.

(9) Grisellini Tab. III. fig. 6.

tificatū cu Dionysos, deū fructuătorū alū țerei, iară Isis cu Demeter Brizo, pământulū fructuatorū.

Serapis e nume egiptenū și proprie e unū epitetū alū lui Osiris, și se crede că numele e compusū din Osiris-apis, pentrucă Apis (taurulū) a fostū simbolulū lui, și pentru acēsta și deulū apare cu capū de taurū; iară Isis cu capū de vacă.

Canopus a fostū în Egiptē unū orașū cu portū și anume lângă canalulū Alexandriei. Aci a străbătutū cultulū lui Serapis, și în Canopus a fostū veneratū cași : Zeus Helios Megas, iară la Romanī cași : Jupiter Optimus Maximus Sol, decī se vede că Canopus e numaī unū epitetū alū lui Osiris, și respective Serapis.

Anubis e feciorulū lui Osiris, carele după mórtea sa (în lum ea de josū) l'a născutū cu Nephthys (Venus nigra), și Anubis se asemnă lui Hermes Psychopompos alū Grecilorū, și Mercuriū alū Romanilorū, ceī ce pōrtă sufletele în lumea de josū, și iară reintōrnă la lumină (10).

2. Din cultulū cartaginezū și frigicū.

1. *Juno Caelestis*, o inscripțiune cu : Caelestis Augusta (11) se subînțelege Juno, saū Virgo caelestis din Carthago pe țermulū Africeī. Acēsta era o dīnă de palatū, de cetate a reginei Dido, și Romanīi în răsboiulū alū treilea punicū, transferară și cultulū acesteia la Roma. Aflămū Genius Cartaginis (12).

2. *Magna deum mater* (13). Marea mamă a deilorū, despre care am tratatū pe largū la sērbătōrea din 10 Aprilie.

3. Din cultulū siricū și punicū.

1. *Sol deus Elagabal*, cum e pe monetele romane, și Deo Soli

(10) L. Preller Röm. Myth. p. 723—732. F. Nork Pop. Myth. VII. p. 62—66. Franke Gesch. Trajans p. 178.

(11) Neig. p. 127. Nr. 14. Explicațiune după L. Preller. Röm. Myth. p. 752.

(12) Neig. p. 155. Nr. 231.

(13) Neig. p. 150. Nr. 187. p. 152. Nr. 206. p. 283. Nr. 2.

Heelagabolo și Heelogabolo, cum e în inscripțiunii (14). Imperatorul Alexandru Severu, carele a fost preotul ȳului, din Siria a importat ȳ la Roma și pe acest ȳ de sȳre, și a demandat ca sȳ se venereze mai presus de toȳi ȳei (15). Lȳngȳ acȳsta s'a venerat ȳuno Caelestis.

2. *Jupiter Optimus Maximus Heliopolitanus* (16) dela orașul Heliopolis, pe drumul la Damascus. Asemenea ca ȳeu de sȳre.

3. I. Opt. Maximus Dolichenus (17). Dolichenus et Deus Commaenus (18). I. O. M. Commagenorum aeternus (19), epitețe dela locuri anumite.

4. Din cultul persic ȳ.

De cultul persic se ține Sol invictus și Mithras, ȳeul sȳrelui de primȳvara dela equinoțiu. Nimirile acestui ȳeu acuiș se aflȳ separate, acuiș la olaltȳ.

Sol deus invictus (20). Sol invictus (21). Invicto Mithrae (22). Invicto Mithrae, și I. Mithir (23). Soli invicto Mithrae (24). Deo invicto Mithrae (25). Sol deus invictus Mithras (26). Sol invictus

(14) Neig. p. 136. Nr. 70. Ackner Nr. 371.

(15) L. Preller. Rȳm. Myth. p. 746.

(16) Neig. p. 53. Nr. 2. p. 57. Nr. 35.

(17) Neig. p. 73. Nr. 7. p. 180. Nr. 53.

(18) Achner Nr. 558.

(19) Ackner Nr. 555. Doliche insulȳ în marea egeicȳ, mai tȳrziu Ikaros, și orașul în provincia Kommagene a Siriei, de unde locuitorii : Dolichenii Commaenus, și Kommagenus e tot ȳ aceiași, dela provincia Komagene. Rost. Dict. Gr. Germ. numi proprii.

(20) Neig. p. 168. Nr. 2. Ackner Nr. 362.

(21) Neig. p. 128. Nr. 21. și p. 129. Nr. 25.

(22) Neig. p. 154. Nr. 219. p. 194. Nr. 1. p. 208. Nr. 59.

(23) Ackner Nr. 901. și 900.

(24) Neig. p. 116. Nr. 9. de din jos ȳ, Ara solis, adecȳ altarul sȳrelui. Și pag. 137. Nr. 15.

(25) Neig. p. 158. Nr. 245. Pe un ȳ relief ȳ de marmorȳ ce represintȳ sacrificiu pentru Mithra; asemenea pag. 41. Nr. 39. p. 157. Nr. 241.

(26) Neig. p. 116. Nr. 4. Ackner Nr. 890.

Mithras deus optimus maximus (27). Solis invicti numini Mithrae (28).

F. Mestecate greco-romane.

1. Aeternus.

Aeternus, ce înseamnă vecinică, a devenit în timpul pe când se primia tot felul de zei și din toate țările; e epitetul sórelui. Ambițiunea împăraților romani a mers așa departe, încât p. e. Octavian și-a luat titlul de August și o demnitate, și pe lângă aceea că totă majestatea poporului a tras-o la sine, și și-a susținut și numen, adică deitate personală, i s'a dat și predicatul de eternă (1).

În inscripțiunile Daciei se află dedicațiunile : Aeterno (2). Deo Aeterno (3). Deo Magno Aeterno (4). Jovi O. M. Aeterno (5). I. O. M. Aeterno conservatori (6). Virtutibus dei aeterni (7). Totul de pe la începutul creștinismului e și : Dominus Orbis (8). Domina aeterna (9).

2. Phosphoros.

Phosphoros se amintese foarte adeseori în inscripțiunile Daciei. Phos e lumină, phoros purtător, adică purtător de lumină, identic cu lucifer la Romani, și astăzi-felul e luciferul de dimineață, pentru că cel de seară se chiamă hesperos.

(27) Neig. p. 56. Nr. 28.

(28) Ackner Nr. 44. V. Obermüller in Dict. celtic deduce cuvântul Mithra din celtice : mait, bun și air, hărbat.

(1) L. Preller Röm. Myth p. 288. și 783.

(2) Neig. p. 153. Nr. 216.

(3) Neig. p. 180. Nr. 51.

(4) Neig. p. 139. Nr. 100.

(5) Neig. p. 135. Nr. 63. p. 133. Nr. 50.

(6) Neig. p. 179. Nr. 54.

(7) Neig. p. 153. Nr. 216. Ackner Nr. 812.

(8) Neig. p. 232. Nr. 1.

(9) Ackner Nr. 374. 375.

Bonus deus puer phosphoros (10). Deus bonus phosphoros (11). Deus bonus puer phosphoros (12). Uno deo vero phosphoro (13). Puer phosphoros deus optimus maximus (14). Deo Azizo bono puero conservatori (15). Acî putemû adăuga și Azizus Deus (16), apoi : Bonus puer (17) și Bonus puer phosphoros (18).

Mitologia grăcă și romană nu cunósce epitetulû Azizus. Trăianû în calea sa trecëndû peste Dunăre în Dacia (în Bănatû) între Berzobis (Berzava) și Caput Bubali a ajunsû la Azizis, ce la unîi au-torî se află Aizizis, Aihis, și Aixis (19). Vêđurămû maî adeseorî că deitătîle îșî aû epitete deosebî deia locurile unde li s'a primitû cultulû, și astû-felû, încât numirea Azizis e corectă, e posibilû, că epitetulû Azizus e dela acelu locû.

Aflămû însă epitetulû Azesia a đinei Demeter la Grecî, Ceres la Romanî (20), și are înțelesulû Demeter, carea prin căldura sóre-luî arde, uscă bucatele. Și încâtû Azesia se deduce din $\alpha\zeta\alpha$, fer-bințelă, ardere, uscăciune, Azizus cași lucéfêrû încă póte însemna : arđetorû.

3. Pripus Pantheus.

Pripus pantheus (21). Numele originalû și indatinatû e Pripus, iară Pantheus e predicatulû celû aû maî mulți deî, p. e. și

(10) Ackner Nr. 909.

(11) Neig. p. 145. Nr. 150.

(12) Neig. p. 147. Nr. 169.

(13) Neig. p. 133. Nr. 51.

(14) Neig. p. 160. Nr. 260.

(15) Neig. p. 203. Nr. 17.

(16) Ackner Nr. 637.

(17) Neig. p. 145. Nr. 140. 141.

(18) Neig. p. 145. Nr. 148.

(19) Dr. H. Franke Geschichte Trajans p. 106. Tim. Cipariu, Archiv. p. 769.

(20) L. Preller Gr. Myth. I. p. 600.

(21) Neig. p. 134. Nr. 57. p. 155. Nr. 232. Fiindû-că urméză P. P. Ackner Nr. 393, esplică : Praeses Provinciae.

Serapis, și însemnă deș ală tuturora, deș universală. Priapus de origine e din Asia mică, din Priapos, orașu in Troas, colonia a Milesiilor, unde a fost venerat. Se dice fiulă lui Dionysos și Aphrodite (Bachu și Venus la Romană) și cultulă lui a trecut și in Italia, unde se considera cași deș de grădină, pomaria, și de câmpă, unde i se punca chipulă ca să amâne paserile stricătore, și farmecele (22). In Lampsakos s'a privit de ună epitetă ală lui Dionysos (23).

G. Deș și đinele preste totă.

Dedicându-se atare altară oră monumentă ună deș anumită, adeseor se adăuga că și «deiloră și đineloră celoralalte se dedica» și uneoră numaă in genere deiloră și đineloră.

Jovi Optimo Maximo, et consensu deorum dearumque (1). I. O. M. et ceteris diis deabusque immortalibus (2). I. O. M. dis Augusti (3). I. O. M. ceterisque dis consentibus (4). I. O. M. et dis deabus omnibus (5). I. O. M. Junoni reginae, Minervae et omnibus diis immortalibus (6). Apollini Granno et Sironae et diis praesentibus (7). Aesculapio et Hygiae ceterisque diis deabusque, huius loci salutaribus (8). Mercurio et Minervae, diis tutelaribus (9). Diis Magnis et Bonis (10). Diis deabusque optimis (11). Diis et numinibus aquarum (12).

(22) L. Preller, R. Myth. p. 396. Gr. Myth. I. 579 etc.

(23) L. c. p. 269. Priapeus, și Priepeus la Rost. Dict. Gr. Germ.

(1) Neig. p. 126. Nr. 11.

(2) Neig p. 125. Nr. 5. p. 148 N. 172.

(3) Neig p. 137. Nr. 76.

(4) Neig. p. 194. Nr. 2.

(5) Ackner Nr. 762.

(6) Neig. p. 50. Nr. 1.

(7) Neig. p. 89. Nr. 6.

(8) Neig p. 133. Nr. 56.

(9) Neig. p. 88. Nr. 1.

(10) Neig p. 11. Nr. 13.

(11) Neig. p. 136. Nr. 74.

(12) Neig. p. 10. Nr. 5.

Aci putemă aaduge și alte țeităi, în sine mai speciale, dar totuși cu nume apelativă : *Nymphae novae*, *Salutiferae*, *Sanctissimae* (13). *Quadriviae* (14) ține dela respântii, 4 drumuri încrucișate. *Fontes calidae*, ține de isvore calde (15). *Dominae*, în dedicațiunea fanum dominarum (16).

H. Dacia cași țeitate.

Puține țeri aă fostă ințeite, nici chiar Italia. I. O. M. et *Daciae* (1). I. O. M. *Terrae Daciae* et Genio (2). Fiind-că unele inscripțiunii administrative arată trei, Daciă (3) și astă-felă Dacia a fostă împărțită în trei părți, și aceste erau considerate cași țeități, căci inscripțiunile mitologice dovedescă : *Tribus Daciis et Genio* (4). *Diis deabus Daciarum* (5). *Genio Daciarum* (6). *Furiae Daciarum* (7); iară pe Juno o aflămă : *Juno Dea patria* (8), ea dară a fostă patróna patriei, ea s'a identificată și cu Dacia.

I. țeități speciale Greco-romane

1. *Cautis*. In inscripțiune : *Cauti* (1), ce însemă stâncă, stană de pêtre. Aci doră să ne aducemă aminte de *Jupiter Lapis* (*Jupiter*

(13) Neig. p. 125. Nr. 1. p. 93. Nr. 1. p. 94. Nr. 6.

(14) Neig. p. 33. Nr. 77 și p. 153, Nr. 213.

(15) Neig. p. 11. Nr. 10.

(16) Neig. p. 151. Nr. 194.

(1) Neig. p. 125. Nr. 5.

(2) Neig. p. 56. Nr. 24.

(3) Neig. p. 128. Nr. 18. și 155. Nr. 232.

(4) Neig. p. 147. Nr. 167.

(5) Ackner Nr. 451.

(6) Neig. p. 12. Nr. 20. și p. 127. Nr. 14.

(7) Neig. p. 224. Nr. 8. *Quamquam furiis Daciarum nulla spes pacis ac salutis reliquintur.*

(8) Ackner Nr. 331.

(1) Neig. p. 144. Nr. 138. aflată la Alba-Iulia.

pétra), pentrucă pétra ce-î era de simbolu se numia : pétră de tunetă, de fulgeru (2).

2. *Glycon*. In inscripțiune : Glyconi (3). Glycon, după Lucianu a fostu unu deu pseudu, adecă falsu, mincinosu. Glycon are înțelesu de : amicū dulce (4).

3. *Hyacinthus* și *Narcissus*. Hyacintho et Narcisso (5). Hyacinthū a fostu unu tinēru din Lacedemonia, carele în joculū cu discū fu ucisū de Apollo, și din sângele lui a crescutū flōrea hiacintū. Narcissu e flōre de primăvara și vine în relațiune cu đina Echo; amēndouē trecū, pierū curēndū; măi departe vine în relațiune cu Persephone din lumea de josū, și narcissulū e flōrea morții (6). Inscripțiunea e pusă la mormintulū lui C. Regulū, copilū de 12 ani, astū-felū și elū s'a asemēnatū deităjilorū de florī curēndū trecētoare și a lumiī de josū. Și ađi e datina că celorū tinerī să li se pună cunună de narcisū pe mormintū.

4. *Nehalennia*. Dea Nehalennia (7), dacă e de origine grecēscă,

(2) L. Preller Röm. Myth. p. 220. Nu cumcă Detunata din Ardélū e în legătură cu Cautis, și prin acēsta, cu Jupiter Lapis?

(3) Neig. p. 145. Nr. 144. Ackner. Nr. 440. 441.

(4) Rost. Dic. Gr. Germ. glykoeis, dulce; glykon la Aristophanes amicū dulce. E și numele unuī poetū de epigrame. Glyke, nume de femeia.

(5) Neig. p. 82. Nr. 5.

(6) L. Preller Gr Myth. I. pag. 197. 568 595. Narcis purcede din : narkan a îmbēta, a ameți.

(7) Ackner Nr. 770. In honorem domus divinae, deae Nehalenniae. Nehaleos grecesce însemnă : înnotătorū.

Tocilescu în Dacia înainte de Romanī, după citările sale, o numērá între deităjile celtice. Karl Simrock (Handbuch der deutschen Myth. Bonn 1864. p. 387) đice : Numele đinei Nehalena e celticū, și đina e de unū genū cu đina Isis, se represintă stāndū pe partea de dinainte a luntrei, și umblă și în carū, și pe plugū. La pag. 579 đice : N. e o đină a fructuosității. Obermüler (II. p. 884) află : Vacallinae. numele celticū, pentru femeile carī îngrijiău pentru cōcerea pāniī. Đinele, carī îngrijiău de cōcerea pāniī, aveău același nume. Și deduce din bacaill a cōce (și după Bullet II. 111. bacaill a cōce în cuptorū, de unde la Angliī bake la Nemți baken, la Irlandesi și ađi bacaill) și din neha și nae, femeia (la Ungurī nō femeia); astū-felū dară neha însemnă : femeia. Ce însemnă.

atunci însemnă : innotătoare, și s'ar refera la lună, carea și pe ceru, și prin reflexul luminei ei, și pe apă înnoță.

5. *Sirona*. Apollini Granno et Sironae (8). Póte că e luna fiindu la olaltă cu Apollo, sórele.

6. *Sulevia*. Genulu femeiloru de pădure, poeții romanii ilu numiau de regulă cu numele grecescu : nimfe, driade ; până ce anticitatea italiană are numirile : Vires, Virgines, Viragines. Pe unele monumente se află ținele : Silvanae, saũ Suleviae, și Silviae, cari locuescu pe câmpuri și în păduri, și anume la respântii sunt acasă. Aceste se ținu maĩ multu de credința poporală a Celților și altorũ popóre decât a Italianilorũ (9).

lenia ? Bullet (III. 69. și 79) țice că. lan și len la Galii însemnă ; frumósă ; alen și ailne la Gallii, frumséta, aille ađi la Irlandesi, fórt frumósă, asemenea la Celții : aillean frumosu ; deci lenia, însemnă : frumosu, și pentru acesta : Nehalena e : femeia frumósă, saũ frumósă femeilorũ. Eile la Celții, străinũ, an, om, eilean cu aspirațiune s'a formatu Helen, saũ numele poporulu : Elinii (Grecii), ce însemnă omũ străinũ. Helena cea frumósă nu e Helena—Grécă, saũ străină ci e : femeia frumósă. Iléna la Români nu însemnă : Helena—Grécă, ci cât Nehalena, femeia cea frumósă. Iléna póte veni și din : y articolu celticu, și len frumósă, deci : frumósă. In povești se numesce «Iléna cea frumósă» în numirea acesta e repetițiune de înțelesu, căci Iléna, și cea frumósă e totu aceea.

(8) Neig. p. 89. Nr. 4.

(9) L. Preller Röm. Myth. p. 351. Citeză monumentele Nr. 2099—2105 la Orelli. Tocilescu în Dacia înainte de Romani pag. 713, cu îndatinata-i diligență adună maĩ multe date pentru numele : Sule, și din aceste excerpiezũ. Sule după inscripțiunea dela Apulum, se considera de o țeiță dacicã. Pe inscripțiuni se póte ceti : Suleviis, divinitățile celtice, de câmpuri și de munți. Cu Sule se compară numele tracicu : Sola, bessic Susulla și Zalonius, sciticu Saulius, și maĩ multu, țeița Sol-Sule, însă nu se apropie maĩ puțin de Sul (Sulis) Minerva la Britani. Wrigt reunesce ambele numiri, Suliminerva. Sul, Suliaf, saũ Sulivus, numele unũ Sântũ bretonũ, Suliau, irice sul, -ochiũ.

La Irlandezi : sol, soul, sul, suil, syllu, însemnă : ochiũ ; la Bretoni, sul, soul, sóre ; g se schimbă cu h, haul la Galii sóre, sũl țina de sóre, dar suleviele nu sunt nici ține de ochi, nici de sóre, ci sunt identice cu Silviae și Silvanae, din latinulu : Silva, pădure, și astũ-felũ însemnă : Pădurenele, Codrenele. I din silva, s'a pututu schimba ușorũ în u, pentrucã în vechime s'a scrisũ și cu y, cași ađi la Francezi : Sylvain, și apoi y a sunatũ și cași u. Dar în limbele celtice se

K. Deități speciale daco-romane.

1. *Zamolxis*. Zamolxis O. M. Get. P. P. (1) adecă : Getarum populari. In inscripțiune se spune, cumcă Ermidius Sigavus, preotulū ȃeului face acēsta dedicațiune. Din inscripțiune se vede, cā și Romanii primirā pe acestū ȃeu popularū adecā naționalū alū Gețilorū, și cā prin predicatulū : Optimus Maximus, l'aū rădicatū intru ȃei de frunte, și respective lângă Jupiter.

2. *Sarmandus*. Optimo Maximo Deo Sarmando populari (2) și Deo Sarmando (3). Dedicățiunea o face Donatū, prefectulū legiunii a V-a macedonice. Se crede a fi identicū cu Mars din Siria (4).

L. ȃeitate creștină.

Până acuma numai o inscripțiune este carea se referă la creștinismū, cu cuvinte Grecesci : IHTHYS (1), adecă Iesus Hristos Theou Hios Soter, Isusū Christosū fiulū lūi Dumneȃeȃ, rēscumpē-

schimbă o vocală în alta, p. e. la Basci aflāmū : Seldarrac. Silvanii semiȃei, și sola. pădure (Bullet III. la litera). Selfestru e pădure în județulū Vlașca. Silvestri satū în jud. Bacăū, Silvestru alte localități în România. Din silva s'a formatū la noi sēlbatecū, ce dupā înȃelesulū originalū arū iusemna : pădureanū, omū de codru, saū fiarā de pădure.

(1) Neig. p. 206. Nr. 45. S'a aflatū la an. 1796 în Turda.

(2) Neig. p. 205. Nr. 33. O dedică A la Quintilia din Leg. V-a.

(3) Neig. p. 253. Nr. 1. aflatū în Micāsasa.

(4) Vass Iozsef în Erdély a Romaiak p. 132. se provōcă la Seivert Nr. 251 cā e Mars din Siria, pentrucă și prefectulū Donatū a fostū din Siria. Adevēratū cā ambele dedicațiuni purcedū dela a cincia legiune macedonică, dar patria lūi Donatū n'avea aci să decidā, pentrucă și Sarmandū se numesce ȃeu popularū în Dacia, deci prefectulū nu a dedicatū unū ȃeu străinū, dar nici i-ar fi fostū iertatū a introduce ȃeitate nōuā. Eū combinū cā Sarmandū a fostū ȃeu Sarmaticū, și numele lūi etimologice se pōte refera la Sarmis regele și la Sarmisegetusa, capitala Daciei.

(1) Neig. p. 217. Nr. 233, corectā la Ackner Nr. 699. Nume personalū : Chrestus se aflā p. 142. Nr. 123. p. 145. Nr. 141. precum și dupā alți ȃei : Hercules, Hygia etc.

rător. Decî acuma se pôte constata, cumcă în secolii până ce Romanii vechi ținură Dacia, creștinismul nu a fost fundat, saŭ celŭ puținŭ oficiosŭ nu a fost suferitŭ. Și unica inscripțiune, ce nu arată numele deulŭ creștinŭ, ci numele e compusŭ din literele primare a le unei diceri, arată că a trebuitŭ să fiă o enigmă înaintea poporului și că creștinii în acestŭ modŭ și-aŭ ascunsŭ deitatea lorŭ să nu o pricépă cei-ce arŭ fi persecutat-o. Saŭ inscripțiunea respective materialulŭ sêŭ fu adusŭ din altă țară.

M. Recapitularea deităților și epitetelor speciale romane și dacice din Dacia.

Jupiter cu epitele : Cernenus, Commacenus, Prusenus, Tavianus. Juno, cași : Caelestis Augusta, și Dea patria, Diana Leta, și dóră și Sirona e Diana ca dînă de lună.

Hercules Tibiscanus (Timișanŭ), conservator domus Ulpiorum, H. Traianus.

Lucifer, în Phosphoros Azizus, deus Azizus. Liber Pater, în Priepus Pantheus.

Nemesis, Rhamnusia.

Dominus orbis, Domina aeterna.

Cautis, Dominae, Fontes calidae, Glycon, Nehalennia, Quadriviae.

Dacia, Terra Dacia, Genius, dei, deae, furiae Daciarum.

Sarmandus, Zamolxis.

Incât în România vor măi fi inscripțiuni, ce nu putuŭ a le studia unŭ diliginte pôte îndeplini acestŭ materialŭ de interesŭ mare istoricŭ și literarŭ.

I N D I C E

(Numerii arabiçi însemnă numerii paginelor).

A.

- Abaris, 354. 363. 388. 398.
 Abor, 398.
 Abraham 180. 383. 388
 Acca Larentia 64. 148. 243.
 Achilles 228. 402.
 Administrarea câindariului, 13.
 Adrastea 420.
 Aedes (templu) 52. Aedes Apollinis
 174. Castoris 172. Castorum 52. Cereris
 177. Fauni, Jovis 64. Larum 31,168. Nep-
 tuni 179. Opis 188. Pomonae 193. Sa-
 lutis 33, 185. Vertunni 193.
 Aeneas, 57. 113. 145. 175. 189. 211.
 227. 260. 302. 345. 403.
 Aerarium Saturni 94.
 Aesculapiu 421.
 Aeternus 426.
 Africus ventus 155.
 Afrodita 113. 404.
 Agonalia 45. 151. 232.
 Agonia 26. 30. 37. 45. 151.
 Agon Solis 253.
 Agonium martiale 28. 104.
 Ahriman 246.
 Aktia 34. 204.
 Aktium 187. 202.
 Alexandria 33.
 Alliensis dies 179.
 Altariulă casei 55.
 Ambarvalia 30. 67. 148. 261.
 Ambilustrium 273.
 Amburbium 236.
 Amelichios 385.
 Amphiteatru 289.
 Amschaspandii 246.
 Amor 326.
 Amyklaios 388.
 Anacharsis 354. 358. 373.
 Anamalech 381
 Anchises 113. 345.
 Ancile 83. 99.
 Angerii păzitori 54.
 Angerona 243.
 Angeronalia 37. 240. 243.
 Anghitia 180.
 Animale sălbatece 290.
 Anna Perenna 28. 100. 180.
 Anubis 94. 423.
 Anulă 1. 40.
 Anulă nouă, 26. 40. 89.
 Antevorta 47. 50.
 Apello 173. 411.
 Apis 93. 405.
 Apodemia 353.
 Apollo, 35. 112. 174. 190. 252. A. Ak-
 tius 204. Aristaeos 361. Augustus 411. Ge-
 nitor 367. Granus 411. Hyperboreius 349.
 353. 357. 385. Killaios 387. Lykoreius
 59. Pallatinus 117. 294. 216. 301. Pri-
 apaios 387. Pythicus 361. 384. 390. Pythius
 412. Serapis 249. Zamolxis 385.
 Aplu 112. 173.
 Aprinderca Vulpiei, 29.
 Aqua Virgo 48. 264.
 Aquileges 264.
 Aquilicium 265.

Aquillo ventus 155.
 Ara Cereris 33. 187. A consi 176. Maxima 115. Opis 33. Pacis 28. 32. 52 112. 170. Victoriae 202.
 Arbor intrat 28. 109.
 Archangel 246.
 Archigallus 109.
 Aretusa 121.
 Argeii 103. 146.
 Argirü 358.
 Argiriü 146.
 Arimaspiü 352. 354. 359.
 Aristaea 354. 359.
 Aristocratia 363. 393.
 Armilustrum 35. 322.
 Artemis 190. 352. 354.
 Arx 42. 58. 281.
 Aşi 332.
 Asinü 386.
 Athene 105. 154. 404.
 Attis 108. 110.
 Atrium 55. 138. A. Libertatis 123.
 Augustalia 33. 185. 281.
 Augustü 33. 175. 202. 216. 281. 290.
 e deü 184. 210. e geniu 184.
 Aurelianü, domnü, deü 253.
 Auspiciu 320.
 Auster ventus 155.
 Axamenta 88.
 Azesia, Azisus 427.

B.

Baal 253. 381.
 Bachanalia 104. 475.
 Bachantine 277.
 Bachus 104. 275. 415. (Bakkos. Dionysos) 275. Liber Pater. 275.
 Basilica Opimia 51.
 Bataia dela Aktium 203.
 Baterea hanilor 237. — a cuiulu
 34. 206.
 Bellona 31. 160. Bellonariü 159
 Berbeci 111. 274.
 Bestiarii 289.
 Biga 285.
 Boiarii 363. 374.

Bona dea 30. 37 135. 228. Coelestis, Damia. Iuno, Magna Mater, Restituta
 Sancta Sanctissima 137, 197. 229.
 Bonus eventus 221. 422.
 Boreas 350.
 Botez de apă 223. 252. de focü 382
 de sânge 111.
 Brumalia 276 etc.
 Bubona 303.
 Bulla 308.
 Bustum 209. 339.

C.

Cacus 115
 Caduceus 264.
 Caianum 111.
 Calendae 5. 10. 14. 22. Calendae Ianuarie 237. 28. 40. 44. 238. 249. 254. 256. Fabariae 157.
 Calendaru 5, a lui Gligoriu alu XIII. 18. a lui I. C. 2 a Romei 17. roman vechiu 1. Cal. felurite 10. pentru averi 22.
 Calulü din Octombrie 128. 220.
 Camelae virgines 321.
 Camene 47. 93. 180.
 Camillü 324.
 Cane 250.
 Canicula 361.
 Canopus 423.
 Cântäreü 288.
 Cântece de jale 337. cântece vechi 63
 Capitale 23.
 Capitoliu 14.
 Capra 59. 65. 98. căpriorü 388.
 Capü de calü 220.
 Capulü rel. rom. 79.
 Caranus 115.
 Cardea 156. 328.
 Caristia 27. 75. 139.
 Carmen nuptiale 327.
 Carmenae 47. 219.
 Carmenta 50. Carmentalia 26. 46. 49.
 Carmentes 309. 311.
 Carmina marciaua 294,
 Carna 157.

- Carneval 110.
 Carulú sórelu 252.
 Casmene 219.
 Castor 52. 177. 191 C. et Pollux 32.
 52. 295. 418.
 Castores 33. 177.
 Catabasis 28. 109.
 Cautis 429.
 Cerberus 346.
 Cerealia 29. 120. 257.
 Ceres 103. 115. 120. 149. 191. 198.
 236. 244. 258. 277. 326. 337. 345 368.
 C. Augusta 413. C. Mater 188.
 Cerulú (quercus) 81.
 Charon 336. 346.
 Christos 140. 322. 353. 388.
 Ciocnitórea 81. 83.
 Circe 136.
 Circensi ludi 283.
 Ciurma 283. 287. 304.
 Clopote 203.
 Cneiu Flaviu 15.
 Cocostercú 227.
 Collocatio 336.
 Columbaria 341.
 Columbi 346.
 Columna lactuaria 308.
 Comosicus 395.
 Compita 279.
 Compitalia 279. 299.
 Conclamatio 334.
 Concordia, 26. 29. 31. 112. 114 C. A-
 pollinea 50, C. Augusta 50. 160. c. in
 Arce 61. in Dacia 422.
 Concursú in poesia și retorica 292.
 295. 298.
 Coena nuptialis 330.
 Confarreatio 317. 329.
 Consecratio Augusti, 34. 209. C. Di-
 vorum 209.
 Consensus 321.
 Consualia 33. 37. 196. 233. 258. 286.
 299.
 Consulii 15.
 Consus 20. 175. 196. 233. 238.
 Convivium publ. 226.
 Copii sacrificai 280.
 Coracia, corracica 3751. 249.
 Corbi 249.
 Cornisce 180.
 Cornulú 81. Corn. Copiei 53.
 Crana 31. 156.
 Crematio 339.
 Creppi Luperci 66.
 Crepundia 308.
 Crestinii 224.
 Crestos 73.
 Cuiulú in țela lui Joe 206.
 Culesulú de viă 274.
 Cultulú in calendariu 18. cultulú grecú
 121. c. naționalú 118. C. lui August 209.
 c. lui Ganú 19. a lui Marte 19. Culturi
 străine 275. 423—425.
 Cunună de aurú 286.
 Curatorii calendariulu 23.
 Curațirea templulu Vestei 31.
 Curia Acculeia 243 c.
 Calabria 14.
 Curio Maximus 70.
 Cursú cu caii 283. 287. 291. 296. curs
 cu carulú 196. 220. 283. 286. 296. cursú
 mare 233.
 Cybeleia 110.

D.

- Dacia 95. 370. Dacii 289. 369. Dacia,
 țina 429.
 Dafnetú 174.
 Damia, damium 229.
 Daps 260.
 Darurile la ospetú 331.
 Datinele dacice 393. romane v. la nas-
 cere 305 la nuntă 314. la morți 334.
 Dea Dia 30. 149. 176. 180. 218. 261.
 Dearum Maxima. 96.
 Decemvirii 2,15.
 Decima 115.
 Deceneus 374. 394.
 Dedicatio aedis castorum 24. d. arae
 Pacis 26. d. arae Fortunae Reducis 233.
 Deii capitolini 226. 296. 301.
 Deii Daciei 411.
 Deii de nascere cei bărbătesci suntú
 predicatelu lui Jupiter : Fabulinus, Farie-

nus Farinus. Locutius, Picumnus, Pilmunus. Sentinus Vagitanus Vitumnus Volumnus 306. 307. Cei femeiesci sunt predicatele ținei Iuno: Camena, Cuba, Cumina, Devera, Educa, Intercidona Levana, Natio, Numeria, Ossipaga, Parturaventia, Potina, Rumina, Sentina, Strena, Statana, Volumina 306-308.

Dei de nuntă, Concubinus Domitius Subigus Tutunus 331. Afferenda, Cinxia, Domiduca, Juga, Herduca Manturna. Perfica, Pertunda, Premia, Pronuba, Unxia, Virginensis, 321-332, în căsătorie: Conciliatrix, Flomnia, Mena Viriplaca 333.

Dei de morțe, Coeculus, Mors, Morta, Muta, Orbona, Tacita Viduus, 333-345

Dei originii Romanilor 211.

Dei și ține, în Dacia 428.

Deorum deus 38.

Deum Mater 109.

Deus Februns 65, 67, - Fidius 160.

Forculus 328. Limitinus 328, Magnus 248.

Maius 135.

Delos 93.

Demnitatea bis, rom. 80.

Dextrarum junctio 322.

Diana 38, 128, 156, 161, 173, 179, 189,

204, 255, 306, 412. D. Augusta 412 în

Aventin 189, Leta Lucifera, Melifica 412.

Nemorensis 190. Regina, Sancta 412,

Victrix 190

Dianus 38.

Dies agnole 45. 105. d. Alliensis

32. 179. Ater 31. 35. 167. 179. 200. 214.

Brumalis 278. Februatus 65. Jovis 28.

102. Invenalis 37. 239 241 299. Lavati-

onis 28. 110. Lustricus 308, Maia 30 146.

Martis 28. 81. Mercurii 30, 146. Parenta-

les 27, 73, Sanguinis 28 109. Saturni 238

Servorum 191. Solis 238. Statoris 26.

Vejovis 28. 98.

Diespiter 212. 281

Diffareatio 317.

Dii Manes 199. 341.

Dilele ascunse, intercalate, sparte,

3. 8. 13.

Dina artificilor 105.

Diiovis 59 161.

Dionisia 276. 293.

Dionisius 265 391.

Dioscurii 52 177.

Dis pater 65. 175. 198. 300. 345. Ditis pater 199. 238. 242. 416.

Diua cuceririi Alexandriei 185. nacerii lui Augustu 34. a lui August 184 luptei de la Pharsal 187. Victoriei lui Iuliu Cesar 31. 176. Victoriei lui Sulla 224.

Dius (Joe că prunc) 59.

Dius fidius 31. 161. 381.

Divalia 240 243

Divii împerați 209.

Divus Augustus 209 291. 297. de Iulius 194.

Divorțiu 333.

Domum deductio 325.

Domus Augusti 248.

Driade 128.

Ducerea gunoiiului din templul Vestei 31.

Duelona 159.

Duminea 7.

E.

Economia 23.

Ediliti 121. 272. 288. 293.

Egeria 47. 84. 93. E Capena 219.

Egiptienii 374.

Elagabal 246. 253. 424.

Eleusine 276.

Elisium 246.

Epidemia 353.

Epifania 178.

Epona 415.

Epopti 252.

Epulae funebres 343.

Epulones 284.

Epulum Iovis, 31. 36 204. 225 242. 284. 296.

Equiria 27.

Equites Rom. 23.

Ercynia Silva 370.

Eridanus ritu 351 353.

Eros 327.

Evander 46. 244.

- Examen 251.
 Eventus bonus 221.
 Exequiae 337.
 Ex hyperboreon 353.
 Exuvia 208.
- F.**
- Fabii (preoți) 65.
 Factiones (albata, aurea, prasina, purpurea, russata, veneta) 287.
 Fagutalis 180.
 Far, fareum libum 329.
 Farmece 63.
 Farracia sacra 317.
 Fascinum 275.
 Fasti (Calendares consulares proeliares, rustici, triumphales, urbani) 13—17.
 Fata divină, f, scribunda 309.
 Fatua 136 Fatuus 63, 309.
 Fauna 136 149, 244.
 Fannalia 37, 64, 230.
 Faunus 46, 61, 82, 128, 236, 268. F. I-nuus, Lupercus, Pan 230.
 Faustulus 64, 148.
 Faux Plutonis 199.
 Favonius ventus 61, 155.
 Februare 65.
 Februarius 3, 74, 78. F. a Manilor 4.
 Februas 65.
 Feciorele saliarī 87. Vestalī 90.
 Felicitas 189, 217. F. in Capitolio 32, 35, 169, 217. F. Publica 170.
 Felurimea Calendarielor 16. Căsătorii-lor 316.
 Felix 169.
 Ferialia 12, 27, 27, 74, 142.
 Fercula 285.
 Feriae, conceptivae 10. denicales 342.
 Furinae 182, imperativae 10. Latinae 201, 270, regiae 80. Sementivae 257. Stati-vae 10. Stultorum 72. Feriale 17.
 Festum stultorum 27, 72.
 Fetiales flamines 160, 212, 281.
 Fidei in capitolio 35, 211.
 Fides 211, 221, 414. F. populi romani și publica 212.
 Fidius dius 160.
 Flamen (preotū) arvalis 147. Augusta-lis 23, 210. Carmentalis 47. Dialis 103, 195, 281, 321, 329. Floralis 134. Furina-lis 182. Martialis 177, 221. Palatualis 127. Plebeius 193. Pomonalis 192. Por-tumnalis 193. Quirinalis 69, 176, 196, 245. Vulcanalis 237.
 Flameum 321
 Flaminica dialis 103, 321.
 Flamines maiores 69.
 Flora 20, 113, 132, 149, 245, 293. F. genitrix, Mater, Rustica, Sancta 134.
 Floralia 29, 133.
 Flóre miraculoasă 83.
 Florifertum 261.
 Flusare 134.
 Focul vestei 28, 89, 92.
 Fones dei 61.
 Fons 61, 218.
 Fontinalia 35, 49.
 Fontus 39, 218.
 Fordicalia 221
 Fordicidia 29, 70, 124, 128, 146, 220.
 Fornae deae 182.
 Fornacalia 27, 70, 257.
 Fornax dea 71.
 Fors seū Fortuna, 31, 41, 164. Fortuna Augusta 42. Caesaris 43, in foro boario 164 huiusce diei 32, 183. Mascula 43, muliebris 32, 175. Mulieris, Patricia, plebeia, pop. rom. 43, primigenia 29, 118, 152, publica 29, 43, 116, redux 35, 37, 233. Virginalis 332. Virilis 29, 46, 114. Virgo 43. Fortuna e geniū 215. Predicate în Dacia 419. Frates aruales 148, 161, 218, 221.
 Fugalia 170. Fugia 414.
 Fulgere 390.
 Fura 122. Furiae Daciae 416. Fesrina F. Vesta. Furialia 182.
 Furinus 71.
 Furnus 71.
- G.**
- Galatiī 375.
 Galii preoți 109, 118.

Garanus, 115.
 Gebeleizis 371. 377.
 Genialia 27,
 Genii 138. 184. 314. 291.
 Geniul lui Augustu 184 femeiescu 214
 Fortuna 215. impăraților 215. natalis
 311. după mörte e deü 215. pop. roman
 215. praestes 141. publicu 35. 214. Tu-
 tela 215. Predicate în Dacia 418.
 Geres (Ceres) 115.
 Getii 369. 396.
 Gladiatorii 284.
 Glycon 430.
 Graciele 326.
 Griffii 352. 360.
 Gwener (Venus) 114.

H.

Harpocrates 94. 233.
 Haruspicium 320.
 Hasta Celibaris 321.
 Hastae Martiae 83.
 Hecate 136. 190.
 Heliogabal 112. 425.
 Helipolitanus 425.
 Helius 94. 253. 357.
 Heracles 380. 383.
 Hera 404.
 Hercules 146. 209. 237. 242. 245. 339.
 H. Argivus 103. Agrestis 244. Custos 131.
 160. 244. Garanus 115. Invictus 33. 188.
 Musarum 169. 219. Pacifer 169. Sancus
 ibisilvanus, Tulor 244. Predicate în Da-
 cia 417.
 Hermes 147. 403.
 Hersilia 91.
 Hesperos 126.
 Hilaria 28. 36. 110. 224.
 Histriones. 287.
 Honos 189. H. el Virtus 30. 132. 178.
 Honover 246.
 Hordicalia 124.
 Horus 223.
 Humatio 338. 340.
 Hyacinthus 430.
 Hydroscopii 265.

Hygieia 186. 421.
 Himeneius 324.
 Hyperboreii 250. etc.

I.

Iadulu 73. 344. 365.
 Iana (Diana) 189. 25.
 Ianiculum 235.
 Ianual 40.
 Ianus 35. 38. 48. 156. 189. 255. I. bi-
 frons. Clusius 39. Consivius 260. Consi-
 vus 39. 201. 222. Dius 189. Geminus 39.
 221. Junonius 40. Matutinus 40. 163. Pa-
 tulcius 39. Portunus 193. tēnērū 218.
 Iconele mith. dacice 400. troiane 402.
 strămoșiloru 337.
 Idoliü deilor 288. a lui Saturnu 237 a
 lui Silvanu 209.
 Idulia sacra 281. Idus 5—10.
 Iehova 382
 Iejuniu Cereris 35. 213.
 Imbrăcarea miresei 321. a mirelui 322.
 Immormentare 209. 335.
 Impărțirea anului, a lunei, a zilei 1-11.
 Impărații divi 87. 209.
 Imprumuturi 23.
 Incubi 63.
 Initium Caiani 28 110.
 Innuus 64.
 Institutu de creditu, 34. de fete 363.
 Intercalare 3. 13—18.
 Jocuri sociale 241.
 Irodü 383.
 Isia 35. 224.
 Isiachiü 223.
 Isidis navigium 28. 93.
 Isis 35. 93. 229. I. Athenedora 95. For-
 tuna Supera, Fructifera, Mirionima Re-
 gina, Salutaris, Victrix 224. Patricia 95.
 în Dacia 423.
 Iuliü Cesar 2. 7. 41. 66. 94. 122. 130.
 ca și deü 70. 194. 211. 255. 278. 283.
 290.
 Iunius 153.
 Iuno, 19. 83. 264. Caelestis 424. Capito-
 lina 226. Caprotina 32. 173. Dea pa-

- triae 410. Februalis Februata, Februlis 27. 67. Lanum vina 60. Laverna 59. Lucina 67. 83. 90. 306. Matrona 90. Matuta 163. Moneta 31. 153. Populonia 410. Regina 410. Sospita 27. 60. Ceclalate predicade ca Ței de nascere și de nuntă.
- Junonalis, Junonius 153.
- Jupiter 99. 121. 179. 232. I. Almus 260. Aeternus 408. Cantaber 203. Capitulinus 39. 130. 165. 204. 212. 220. 270. 281. 297. Cernenus 409. Copilii 59. 98. 119. Dapalis 259. Defensor 408. Țeu de imperiū 282. Dolichenus 409. Feretrius 297. Frugifer 260. Fulguralis 408. Helio-polilanus 409. Hercius 77. Inventor 115. Invictus 31. 49. 164. Latialis 3. 270. Latiaris, Latus 270. Liber 123. Lucetius 212. 305. Maius 135. Monitor 408 omū 161. Optimus maximus 49. 203. 165. 412. Paganicus 258. Paternus 409. Favonius 60. Pecunia 260. Pluvialis, Pluvius 264. Praestes 141. Prusenius 409. Ruminus 260. Sancus 161. Servator 409. Stator 31. 168. 409. Summanus, Summus 409. Tavianus 409. Tarpeius 297. Terminus 76. 269. Tigillus 206. Tonaas 34. 203. Vedius 59. Versor 49. Victor 29. 122. 409. (Ței de nascere și de nuntă).
- Iupiter în Dacia 425
- Juturna 48. 219. 235. Juturnalia 26 46. 48.
- Juvenalia 241. 299.
- Juventus 78. 312.
- Izedi 246.
- K.**
- Kalendae cătū Calendae.
- Kastu, Kasutru 52. 177.
- Kogaion 374.
- Kronia 239. Hronos 380.
- Kriobolia 111.
- Kybele (Cybele) 108. 117. 358. 360.
- L.**
- Labirinthus. 384.
- Lănci 378.
- Lapis manalis 33. 198.
- Launa 244.
- Latinus 244.
- Lavinia 244.
- Lar 30. 37. 54. 137. 176. 182. 184. 245. 69. 341 lar castus 416. Compitalis 184. 279. Domesticus 139. Familiaris 138 197. 279. Municipii 416. Pater 138. Publicus 184. 279. vialis 279. 416.
- Lara 141. 198. 279. 345.
- Laralia 30. 137. 257.
- Lararia 140.
- Larental 37. 245. Larentalia 245. Larentinal 241.
- Lares permarini 37. 241. 244 Praestites 30. 141. Romae 141.
- Larunda 141. 198. 345.
- Larvae 73. 141.
- Latiar 271.
- Latinus 62.
- Latona 173. 204.
- Laudatio. 209.
- Laverna 345.
- Lebede 353.
- Lectus genialis 331.
- Leda 178. ledaei dei 52.
- Legea camuleia 316. clodia 11. hortensia 10. Ogulina 15. papia popaea 315.
- Lemuralia, lemurii lemuria 30. 141—142.
- Leto 352
- Leukothea 163.
- Liba 104.
- Libamina prima 323.
- Libatiune 56. 76. 217. 266.
- Liber (Bachus, Dionysius.) 103. 120. 123. 266. 274. 278. 415.
- Libera 103. 120 274.
- Liberalia 29. 103.
- Libertas 29. 103. 274.
- Libitina (Venus) 197. 335.
- Lubentia, Lubentina, Lubia 195.
- Lucaria, Lucaris 27. 34. 58. 179.
- Lucerensii 68.
- Lucina (Iuno) 112.
- Ludii, 283. aktia 204. 296.
- Amphiteatrales 284. Anni 283. Apollinates 32. 174. 244. Augustales, Augusti Augustalia 33. 185. 297. 303. Caesaris 32

- Capitolini 35. 205. 297. Castorum 33. 117. 160. 292. 415. m. m. Idaea 29. 117. 295. Cereales, Cerealia 29. 293. Circenses 424.
 26. 29. 130. 284. Comunes 130. Compita-
 lici 281. 299. Consualia 33. 37. 297.
 Cursori 29. 132. Dacici 289. Equiria 27.
 32. 291. Florales 29. 135. 293. Funebres
 288. 303. 337. Gallicus 289. Genialici 294.
 Ginnici 284. Gladiatori 107. 273. 283.
 288. 289. 304. Juvenalia, juvenales 37.
 239. 241. 299. Liberali 29. 293. Magni 205.
 289. 302. Matutini 289. Maximi 302. Me-
 galesia, megalensis. 29. 118. 286. 292.
 minervini 28. 292. Musici 284. Nauma-
 chia 284. Neptuni, neptunales 32. 181.
 295. Neronia 33. 186. 292. Novendiales
 303. 343. Ordinari 283. Palatini 26. 291.
 Parthici 297. Piscatori 31. 294. Plebei 36.
 205. 225. 299. Publicii 23. 174. 204.
 225. 231. 272. 283. 304. Romae et Au-
 gusti, sêu Romaia Sebastia 303. Romani
 34. 205. 225. 296. 302. Sacri 284. Sce-
 nicii 208. 281. 287. Seculares 190. 300.
 Stativii 174. 283. Tarentini 300. tarpei 25.
 297. Taurii 304. Tiberini 294. Traiani 34.
 297. și Triumphales divi Traiani 297. și
 Troiae 302. Veneris genetricis 295. Victo-
 riae Julii Caesaris 176. Victoriae Sullae
 35. 225. 295. 298. Votivii 174. 283.
 Ludiones 285.
 Ludorum aediles, consules, curatores
 editores, questores 284.
 Lumea de jos 344.
 Luna de anul 4. Luna dina în Aven-
 tină 28. Lucifera 414.
 Lumpha (Limpha) 218.
 Luntrile 237.
 Luperca 65. Luperca 64.
 Lupercalia 144. 207. 230. Luperca pre-
 oti 66. Luperca de 64. 82.
 Lupta de la Actium 34.
 Luptătorii în circ 287.
 Lupōca 64. Lupul 81. 83.
 Lustrare 262. Lustratio pagorum 259.
 Lustratio la morți 342. Lustrum 222.
M.
 Magna mater (mama mare) 108. 110. 117. 160. 292. 415. m. m. Idaea 29. 117. 424.
 Magister pagorum 258. Saliorum 86.
 Vicorum 283.
 Maia 30. 135. 147. 197.
 Majesta 197.
 Maius deus 135.
 Mama mania 141. 182. 198. 345.
 Mamuralia 28. 99. 101.
 Mamurus Veturius 84. 87.
 Mana Genita 141. 345.
 Manalis lapis 265.
 Manes dei 124. 137. 199. 345. 416.
 Mansiones Saliorum. 88.
 Manturnus 235.
 Mars 99. 132. 159. 176. 211. 220. 222.
 Mars, Marmar Marspiter, Mavors 81. M.
 amicus, Augustus, Auxiliator. 412. ca-
 mulus 377. Conservator, Consentiens. de-
 us pater 412. Gradivus 31. 89. 154. Qui-
 rinus 270. 273. Sabinus 83. 85. Silvanus
 82. 270. Ultor 30. 144. Vejovis Jupiter 28.
 Mater Larum 128. Matuta 263. Terra
 124.
 Matralia 31. 163.
 Matronalia 28. 90.
 Mausoleum 341.
 Medea 136.
 Meditralia 35. 217.
 Megale meter 117. Megalensia sacra
 29. 117. 122.
 Mellarium 229.
 Mena de 277.
 Menotiranus 111.
 Mens (bona, laeva, mala) 162. m. in
 Capitolio 31. in Dacia 422.
 Melchisedec 381. Melikart Melikertes
 380. 381.
 Mercedonium 3.
 Mercuriu 141. 147. 237. 264. 279. Au-
 gustus, Consentiens, Conservator 413.
 Minerva 101. 107. (Menerfa, Menrfa
 105.) 292. Augusta 410. in Aventin 28.
 31. 91. 105. 165. Capitolina 226. Jovis
 consilii particeps, sancta 410. Minerval
 107.
 Minervini 28. 161. 292.
 Minos 383.

- Misteria 229, 251 276.
 Mithras 37, 223, 246, 252, 255, 256.
 Mitraganŭ 249, in Dacia 425.
 Mitologia dacica 349. Speciala rom.
 in Dacia 407.
 Moere (parcae) 309.
 Moise 382, 388.
 Mola casta 144. Mola salsa 34, 67,
 144, 207.
 Moloc 329, 379, 385
 Moneteismu 223.
 Mosii 140.
 Mors, Morta 309, 335, 401.
 Muierile plângetóre 337.
 Mulciber (Vulcanus) 196.
 Mundus (lumea de jos) 73, m. Cereris
 197, mundus patet 33, 35, 36, 198, 214,
 225, m. Orci 199.
 Munții Romei 232.
 Murcia 196.
 Musele 368. Musele romane 219.
 Musicanți 285.
 Muta dea 345.
- N.**
- Naenia 337.
 Nălucă 141, 268.
 Nama cunctis 250.
 Narcissus 430.
 Nascerea sorelui 249.
 Natalis dies 83, 211.
 Natalis solis invicti 249, 252, 254.
 Naumachia 290.
 Nehalena 439.
 Nemesis 419.
 Nemurirea 401.
 Nepomenita 136, 228, 243.
 Neptunalia 32, 181.
 Neptunŭ 37, 155, 181, 223, 228, E-
 quester 181.
 Nereide 228.
 Nerio 91, 101, 106, 159.
 Nero 107.
 Nevruz 249.
 Nimfe 46, 62, 218, 230. Nimfoleptia 230.
 Noctiluca 112.
 Nominalia 309.
- Nonae 5, 10, 14. Nonae Caprotinae 172.
 Nucf 241.
 Numa Pompiliu 1, 38, 40, 45, 84, 97,
 124, 132, 219, 255, 273, 281.
 Numen 218, 418.
 Numirea anilor 1—3, a lunelor 4—5,
 a zilelor 9, 234.
 Nundina dina 309. Nundinae Septe-
 mana 5.
 Nunta 320.
- O.**
- October equus 35, 220.
 Omnipotens Mithra 210.
 Opalia 37, 239, 243.
 Opeconsiva 33, 201.
 Opis 187, 201, 352.
 Ops (Rhea, Ceres) 20, 149 188, 200,
 235, 239, cu predicatela Augusta 187.
 Consiva 200. Lactuaria, Patellaria, Run-
 cina, Secia, Segetia, Seja, Semonia, Te-
 rensis, Tutelina, Volutina, 201.
 Optimații 364, 393.
 Orbona 335.
 Orcus 73, 198, 268, 344,
 Órele zilei 9.
 Orion 352.
 Ormuzd 246.
 Orologiu de sóre 186.
 Oscila 242.
 Osiris 93, 223, 224, 405, 423.
 Osiriachi 223.
 Ospétare 226. Sacrificială 284. Ospétul
 junilor. 241, 299. Curielor 72, la casató-
 riă 332, la morți (pomană) 342, la ziua
 nascerii 308. Ospétulŭ Salilor 88. (veđi
 epulum).
- P.**
- Paganalia 20, 258. Pagani 76, 258.
 pagus 76.
 Palladium 97.
 Pallas 35. Pallas Athene 105, 154.
 Păléria cu stele 111, 240.

- Pales cu predicatele ; Cana Grandaeva,
 Magna, Matuta, Pastoriga, Rustica, Silvi-
 cola, Veneranda 127, 244.
 Palilica și Romaia 29, 67, 125, 129,
 140 221.
 Palatuar 271.
 Pan (Faunus) 62, 64, 230, 237, 269.
 Panteliu 111, Pantheus 427.
 Papa Glig. XIII. 18.
 Paranimfii 322.
 Parcae 309, 418.
 Parentalia 73, Parentatio 344.
 Parilia (Palilia) 126.
 Paris 404.
 Parthenis 361.
 Pasiphae 384.
 Pastoforii 94.
 Pater patrum dei 251.
 Patricii 74, 237.
 Patronii sânti 54.
 Păunașulă codrului 64.
 Pax dea, — augusta 52, 53, 112, 170.
 Pele de oiă 330.
 Pelosia 28, 108.
 Penații 53, 96, 133, 138, 227, P. pri-
 vați, publici 54, ai Romei, ai pop. ro-
 mană 57.
 Penetralia 26, 53, 57, 140, Penus 53.
 Persephone 104, 274, 355.
 Pestere 249, 366, 383, 388.
 Pêtră de graniță 76. — Pêtră născê-
 tóre 250, pêtră sântă 117.
 Phalaris 356.
 Phalus 275.
 Pharsalus 33.
 Phoebus 359.
 Phoenix 380.
 Phosphoros 426.
 Pietas 37, Augusta 227.
 Picus Martius, 62, 230 etc.
 Pinulă 109.
 Plebei 14.
 Pluto 67, 121, 123, 238, 268, 345,
 347, 367.
 Polluces 52, 177, Pollux 52, 112, 191,
 (veđi Castor) 418.
 Pomana 75, 245, 280, 303, 342.
 Pomeriu 60, 200.
 Pomona, Pomonal 191.
 Pompa 284, p. nuptială 324, p. func-
 brală 337, p. de sacrificiū 329.
 Pontifex Maximus 13, 14, 87, 97, 101,
 185, 216, p. solis 254, p. Vestae 88.
 Popa 324, 329.
 Poplifugia 32, 170.
 Porca praecedania 257, 266, 344, p.
 Praesentanea 267, 337.
 Porrima 50.
 Porția 258.
 Portrete 228.
 Portumnus 163, Portunalia, Portunus
 32, 193.
 Poseidon 181.
 Postulă dînei Ceres 213.
 Postverta 47, 50.
 Praebia 308.
 Praefica 339.
 Praelux 326.
 Praemetium 266.
 Praesul Salilor 86.
 Preoții 13.
 Priamus 402.
 Pripus 427.
 Primigenia 119.
 Princeps iuventutis 312.
 Probatio equorum 34, 207, 226.
 Procesiune 222, in câmpu 262, la ca-
 pitoliu 301, a călăreților 178, in Circu
 34, 207, 284, 296, in for 209 de espiare
 281, a lupercilor 66, a miresei 326, a Ma-
 mei mari 110, a Salilor 85, de statū 286.
 Proserpina 121, 195, 267, 300, 347.
 Prorsa 47, 50.
 Pudicicia 313.
 Pulvinar 208, 226, 304.
 Pultuk 52.
 Pumnătorii in circū 287.
 Pyriche (saltū) 84.
 Pythagoras 354, 373, 285.
 Pythia, Pythias 361, 389.
 Python 356, 361, Pythones 399.
- Q.
- Q. R. C. F. 13, 28, 80, 108, 152.
 Q. stere D. F. 162.

Quadriga 205. 272. 285.
 Quercus 81.
 Quindecemvirii 110. 216. 301.
 Quintilianii 65.
 Quinquartus 28. 31. 106. Minusculae
 et maiores 165.
 Quirinalia 27. 68. 71.
 Quirinus (Mars, și Romulus) 31. 38.
 69. 83. 91. 168. 171. 194. salvator 414.

R.

Ramnensii 68.
 Raptul Sabinelor 91. 106.
 Raschnerașt 246.
 Recaranu 114.
 Regia 40. 80. 88. 97. 220. 281.
 Regiae feriae 80.
 Regifugium 27. 30. 79. 152.
 Regina sacrorum 80.
 Remuria 142
 Remus 58. 64. 81. 87. 102. 142. 308.
 Requetio 28. 110.
 Reverința cerescă 209.
 Rex sacrificulus 14. Rex sacrorum 40.
 46. 65. 108. Rhamnusia 4. 202.
 Rhea 3. 60. Rhea Silvia 64. 102.
 Rhipaii 350.
 Robigalia 29. 132. Robigo, Robigus
 132. 180.
 Rogu 209. 339.
 Roma cetatea 46. 103. 146. 185. 232.
 Roma dea 130. 418.
 Romaia, Sebastia 29. 125. 130
 Romulu 42. 46. 58. 64. 68. 96. 102.
 106. 126. 142. 168. 171. 194. 197. 211.
 308. R. deu 70. R. parens 414.

Rosalia 30. 145. 151.
 Rugăciuni 128. 281. 259. 262. 273. 390.
 Rumina dea 64.

S.

Sabaistii 234.
 Sabarius 377.
 Sabine 196.
 Sacra argea 30. 102. 146. 242. Egip-
 tiene 95. Eleusina 365. Gentilia 300. Ju-

deica 95. leontica 251. Oportanea 229.
 popularia 139. 257. 269.

Sacrariulu casei 55. a lui Marte 88.
 Sacrificiu pentru Apollo 32. 173. Aus-
 picalu 319. de asinu 387, pentru Bona-
 dea 228. Ceres 267. Consus 32, 175. Fau-
 nus 27, Galli și Greci 227. Hercules 29.
 114. 188. Ianus 222. Imperați 282. Jupi-
 ter 226. 284. I. O. M. 205 pro invenibus
 312. G. Latiaris 271. Manes 75. Mithra
 250. Novendiale 342. de nunta 323. 329.
 de omeni 270. 384. pentru Ops 201. Pic-
 tas 227. Saturnu 237. Tiberinu 231. Vesta
 28. 96. Voltornu 202. Zamolxis 387.

Saliu 28. 83—89. 99. 102. 106. 108. A-
 gonali, Agonenses colini, ai lui Hercules
 in Italia Martiali. Palatini, Pallorii, Pa-
 vorii, Quirinali 85. 105.

Salmoxis 385.
 Salus 42. 112. 185. 295. Augusta, și
 Publica 186.

Samolis 398.
 Sancus semo 160. Sangus deus 161.
 Sângele pentru toți 250.

Sarmandus 432.
 Sărutarea muerii 334.
 Satana 235.

Saturnalia 37. 234. 257. 280. 288. Sa-
 turnia 203. 236. Saturnus 3. 20. 60. 287.
 191. 200. 234. 337.

Satyrii 63.
 Schiți 351.
 Schiva 405.

Sclave. Sclavi 171. 191. 237. 280. 289.
 318.

Scorpia 250.
 Secera 235.
 Semele 276.

Semiței 416.
 Semo sancus 31. 160.
 Semonia 161.

Șapte numărul 390. Șapte ani 360.
 Șapte deitai 234. Devi 246. Graduri 251.
 încungiurări in circū 287. șapte lănci
 385. Șapte stele 234.

Septemtrio 155. Septem. Saturnalia 239.
 Septemviri epulones 226. Septimontium
 37. 232.

- Sepulcrum 341.
 Serapia 29. 108. Serapis 133. 223. 252.
 S. Apollo 249. in Dacia 423.
 Serbatori private, publice 10. in Ianua-
 riu 38. Febr. 58. Marț. 81. April. 113.
 Maiu 135. Iuniu 153. Iuliu 169. Aug. 183
 Sept. 203. Oct. 211. Nov. 224. Dec. 227.
 Serbatori agrarie 257. 278. Impărătesci
 282. mobile 257. pentru morți 342. po-
 litice 51.
 Seroch 246.
 Șerpe 250.
 Servius Tullus 163. 167. 190. 197. 273.
 311.
 Servorum dies 53. 191.
 Sgripciorii 360.
 Sibila 47. 173. 345.
 Sigilaria, Sigilaritia 241.
 Silicernium 342.
 Silvanae (Silviae, Suleviae) 270. 431.
 Silvanus 62. 64. 104. 179. 192. 268.
 415. S. agrestis augustus, casanicus. do-
 mesticus 415. Orientalis salutaris. san-
 chus, silvestris 269. 415.
 Silvestres 63.
 Sirius 361. 380.
 Sirona 431.
 Sistema solară 234.
 Smochinul 81. 92. 171.
 Sodales augustales 185. 209. Vene-
 ris 231.
 Sol aeternus, indiges. juvans, Oriens.
 Sanctissimus 33. 186. Sol. invictus. 37.
 246. 248. 252. 256. Sol Mithra 248.
 Sol Serapis 224.
 Solstițiul de Iarnă 238. 242. 249. 254
 278.
 Somnul 401.
 Sosigenes 2.
 Spes in foro Olitorio 183. 422.
 Sponsalia 319 321.
 Stêna 250.
 Strenia 41.
 Strigóiele 158.
 Stultorum festum 72.
 Sulcus primigenius 77.
 Sulevia 431.
 Sulița 83.
- Suovetaurilia 82. 222. 262. 273.
 Summanalia liba 166. s. festa 31. 166.
 Summanus Iufiter 165.
 Synthesis 240.
- T.**
- Table votive 190.
 Taine pitagorice 363.
 Talasius 326.
 Tapu 388.
 Tata de familia, preotă 56.
 Tata pădurii 64.
 Tatiensii 68.
 Tatiu regele 42. 133. 161. 186. 197. 281.
 Taurii 49. 110. 250. 384. 388.
 Taurobolia 111.
 Teatraliști 287.
 Tellumo-Telus (țina de pământ) 37.
 124. 149. 175. 198. 232. 258 265.
 Tempesta 31. 151.
 Tinerii desfrânați 29. 133.
 Tenitae 207. 285.
 Terminalia 2. 4. 27. 76. 79.
 Terminus 77. 212.
 Ter Novena 36. 224.
 Terra Mater 124. 182. 198. 236. 258.
 265. 415.
 Theophania 253. 360. 389.
 Thetis 228.
 Thiasus 327.
 Thracii 370.
 Tiber riu 146. 156. T-țeu 102. 231.
 Tiberinus divus, și pater 102.
 Tibicenii 325.
 Tiburtia 47.
 Tisyos 356.
 Toga libera 104. 240. t. purpurea 286.
 Toxaris 354. 357. 373.
 Traianu 43. 270. T. divus 297.
 Tranquillitas 156.
 Transvectio equitum 32. 177.
 Tria fata 310.
 Triatrus 106.
 Tribunus plebis 271.
 Trinitatea romană 205. 208. 411. Tr.
 apărătorilor Romei 69. Pythagorica 364.

Tripudium (saltu) 87. 150. 231.
 Tritoni 228.
 Triumvirii 98. 226.
 Tubilustrum 28. 30. 106. 151.
 Tullus Hostilius 85.
 Tunica 286.
 Turte 274.
 Tutella 92. 171. 215. Tutula 171.

U.

Upis 352.
 Ural 350.
 Ursoica 404.
 Ustrinum 339.
 Usura 24.

V.

Vaca 388.
 Vacuna 180.
 Vates 63. V. Saliorum. 86.
 Vectigalia 90.
 Vediovis, Vejovis, vedin, 59. 99.
 Veneralia 196.
 Venilia 193.
 Venus 20. 91. 114. 123. 302. Etimologia 131. Predicatele : V. Aenea 323. Augusta 413. Capitolina 217. Erycina 131. 133. 162. Genitrix 29. 34. 113. 130. 144. 211. 323. Libera 194. Libitina 33. 131. 336.
 Lubentia, Lubia 195. Meminia, Mimmervia 162. Murcia 33. 131. Murția 196.
 Verticordia 29. 113. Victrix 33. 189. 413.
 Volgivaga 131. Volupia 195. 243.
 Vesta 20. 30. 89. 92. 96. 143. 220. 238. Furina 182. V. in palatio 29. 133.
 Vestalia 31. 144. 162.

Vestaline 47. 67. 102. 117. 125. 128. 144. 173. 176. 207. 214. 261
 Ver sacrum 260.
 Versuri fescenine 275. 327. V. Saticrice 287.
 Vertumnus 191.
 Victimarius 324.
 Victoria 42. 123. 173. 189. 202. 225.
 V. Augusta 414. v. bona 416. palatina 117.
 v. Sullae 35 v. Venus 217.
 Viile in Dacia 391.
 Vinalia priora, rustica 29. 33. 131.
 Viorele 109.
 Virae (vires, viragines virgines) 270.
 Virgine de nuntă 326. 331. v. Vestale 201. 228. Virgo Maxima 102.
 Virtus 152. 159. 189. 414. 422.
 Vitelia, Vitula 173. Vitulatio 32. 173.
 Volcanalia 33. 197. Vulcanus (Vulcanus) 20. 115. 135. 151. 197.
 Volturius, Volturus 155. 201. Volturnalia 33. 201. Volturnus 235.
 Volupia 195. 243.
 Vortumnalia 33. 191. 193.
 Vota 10. 26. 43. 282.
 Vraja 158.
 Vulpea 125.
 Vultur 209. 380.

Z.

Zabas 391.
 Zamolxis 349. 354. 357. 269. 385. 390. 397.
 Zernane Akerene 246. Zestre 333.
 Zeus 94. 252. 254. 380. 390, Asterios 384. Bronton 203. Melichios 385. Zabazios 392. 432. Zoroaster 246.

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

Serapis 133.

Acia 423.

Publice 10. in .

81. April.

17th Aug

ERRATA

Pag.	Rind.	In loc de :	Citesce :
1	12	s'a lăsată afară.	November
3	dinurmă	lalco	lateo
4	31	s'a lăsată afară	Ianuaris, Feb- ruarius
6	12	15	5
7	penult.	diua	diua
16	penult.	Fostorum,	Fastorum
34	nota 14	dedicatos	dedicatas
80	penult.	regele e,	regele a
84	nota 13	vo xomnium	vox omnium
91	2	a altariū	la altariū
101	12	ca	ea
101	nota 97	se Lato	te Lato
101	nota 99	vocore	vocor
112	4	ava pacis	ara pacis
116	nota 18	monumentul Ar- rius,	lui Arrius
117	nota 29	Oiebel	Giebel
136	nota 3	diei	dici
143	penult.	Marriam	Maniam
148	14	in fulae	infulae

Pag.	Rind.	In loc de :	Citesce :
148	nota 47	Nudinatori	Nundinatori
168	nota 64	sib	sibi
202	12	edificandū	edificandū
240	josū	Augeronalia	Augeronalia
257	penult.	sasceptae	susceptae
260	16	aculū	laculū
277	nota	finea	pinea
281	8	intre	intru
307	19	Junonă	Junonū
310	nota 24	serisă	serisū
320	2	auspiculū	auspiculū
354	nota 16	ara	iară
368	1	altum	all-cum
372	nota 15	chirisat'o	purisat'o
388	2	cultulū,	Caltului
399	17	temei	femei
416	nota 35	mullime	multime
417	10	monede	monete
423	4	paterna	paterna
429	1	aaduge	adauge
432	nota	tusemna	insemna

VERIFICAT
2011

VERIFICAT
2008